

శ్రీవైష్ణవగ్రంథ ముద్రాపకసభ (లిమిటెడ్).

ఈసభలో తెనుగులిపిలో నచ్చు వేసిన గ్రంథములు,

రూ. ఆ. పై

భారతాదితనిశ్లోకమ్	౦	౨	౬	రామచరమణ్ణాకమ్	౦	౧	౬
దుష్కర్ణాకటిప్పణి					౦	౨	౬
శాస్త్రల్యుతిప్పణి పరమధర్మకాస్త్రము తాత్పర్యసహితము					౦	౯	౦
తిరువనాదిం-ము, ౪-వ-వ్యాఖ్యానారుక్కుద ప్రతిపదసహితము					౧	౧౨	౯
తిరువిరుత్తమ్ వ్యాఖ్యానద్వయ ఉరై ప్రతిపదతాత్పర్యసహితము					౨	౪	౦
తిరువాళియమ్-ము, పెరియతిరుమడల్-వ, వ్యాఖ్యానాది					౧	౭	౩
ఇరామానుజ సూత్రిస్తాతి					౧	౧౨	౦
తిరుప్పల్లాణ్ణు	౦	౭	౬	శ్రీవచనభూషణమ్		౧	౧౨
శరణశబ్దాద్ధిచారమ్					౦	౨	౦
ప్రసత్త్యసపాయకవృత్తిచారమ్					౦	౧	౦
నాయమాత్మాభాష్యమ్					౦	౨	౬
యమకరత్నాకరమ్					౨	౧౧	౬
తిరుప్పావై మూవాయరప్పడి అరుమ్బదసహితమ్					౧	౫	౬
దీపప్రకాశసహిత తత్త్వదీపమ్					౨	౦	౬
గురుపరమ్యరాప్రభావమ్					౨	౦	౬
తత్త్వసర్గహమ్					౦	౨	౦
యతీస్త్రప్రవణప్రభావమ్					౦	౧౨	౬
తిరుప్పావై ఉరాయరప్పడి నాలాయరప్పడికళ					౧	౬	౦
ముముక్షుప్పడి వ్యాఖ్యానారుక్కుద ప్రమాణత్తిరట్టుసహితము					౨	౧౩	౦
తిరుప్పావై ఆటాయరప్పడి					౧	౮	౦
రహస్యత్రయ మీమాంసాభాష్యమ్					౧	౮	౦
పరస్థరహస్యమ్	౧	౮	౦	సమ్మిదాయఅకరాతి	౧	౧౩	౦
చతుష్టాకీన వ్యాఖ్యానమ్					౦	౭	౦
నాయచ్చియార్తిరుమొట్టి					౧	౬	౦
పెరుమాళ్ తిరుమొట్టి					౧	౧౨	౬
స్తోత్రరత్నమ్					౧	౮	౦
చరమణ్ణాకటిప్పణి					౧	౯	౦

రా. తిరు వేణ్కటత్తానయ్య,

కార్యదర్శి భనాధికారి.

౧౧. ౩౧. వెంకటాచలమొదలివీధి, చెన్నపట్టణము.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీశుద్ధసత్వరామానుజార్య వరై రనుగృహీతా,
రహస్యత్రయమిమాంసాభాష్య సిద్ధాంతనామికా

చరమశ్లోక టిప్పణి.

కాశికశ్రీశుద్ధసత్వదేశికానుగ్రహదహమ్ ।

ప్రకరోమి సతాంప్రీత్యై చరమశ్లోకటిప్పణిమ్ ॥

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీశుద్ధసత్వ వరప్రద గురుభిరనుగృహీతా,

చరమశ్లోకటిప్పణి వ్యాఖ్యా,

క తీ న ప ద దీ పి కా .

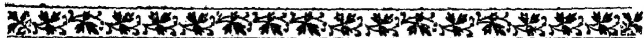
శ్రీవేంకటేశం శ్రీకృష్ణం శ్రీలక్ష్మీనృహరింవిభుమ్ ।

శ్రీమద్వరప్రదార్యం శ్రీశుద్ధసత్వగురుంభజే ॥

శ్రీశైలలక్ష్మణమునేర్గానదాసేన కుత్రచిత్ ।

చరమశ్లోకటిప్పణ్యాం శ్రుతాఙ్గాఢురి ప్రకాశ్యతే ॥

శ్రీమత్కృషికమలతిలకః, శ్రీమద్భాష్యకారగురువర్యస్థాపిత చతుస్సప్తతి
పీఠభూషణ తస్మాత్పవ్యప్రియ శ్రీబాలధన్వినామకాచార్యవర్యవంశ మాత్రికమణిః,
శ్రీమద్వరవరముని గురువరచరణ శరీర సమాశ్రయణ సమర్థిగతనిగమ మూర్తి యుగళ
రహస్యతత్వ వరదరాజదేశిక వర్య సత్సప్తతి వయోధిశాస్త్రుభాయమాన శ్రీశుద్ధసత్వా
చార్య తనూజమణిః, విద్వదగ్రేసర సద్బుద్ధ చిన్తామణిః, “దిగ్విజయమ్ ఎమ్మవయ్య
క్లార” ఇతి ద్రావిడనామకః శ్రీరామానుజాచార్యా గ్రణిః, ముక్తభావరణ పూర్వ
కం చిక్రీతం ప్రతిజానీతే (కాశిక శ్రీశుద్ధసత్వేతి). (శ్రీశుద్ధసత్వదేశికః) స్వాచార్య
భూత శుద్ధసత్వాచార్యః. (చరమశ్లోకేతి) చరమశ్లోక టిప్పణి - విశద్యోక్తనామ.

విశదవాక్ ఖిభామణియాన
మణివాళిమామునికళి అరుళిచ్చెయ్త
చరమశ్లోకప్రకరణావతారికై.

మూ—; మధ్యమరహస్యమానద్యయ త్తినుడై య వర్థతై యరు
ళిచ్చెయ్తవన న్తరమ్, అతిల్ పూర్వవాక్యత్తిల్ శొల్లకిట ఉపాయవర

స్తీయశ్లోకవరవ్యాఖ్యాన్వాస్తాఽఽవిమోక్షబుద్ధయే!
సౌమ్యజామాతృసూరిర్యే సన్నిధతాంసదాహృది॥
అస్మద్గురుమనోజుష్టఘ్ణాశేషావతారయోః!
అస్యోత్థౌనాదనిశ్వాసౌ నిఘ్నంతాంస్వవిఘాతకాన్॥
శ్రీమల్లోకగురోర్వాక్యఖ్యాం చరమశ్లోకగోచరామ్!
అన్తిమాంసాధయన్నాదావాహక్రమనియామకమ్॥

వ్యా;—(మధ్యమరహస్యమానవిత్వాది). “ద్యయత్తుక్కర్థమ
రుళిచ్చెయ్త వన న్తరమ్ - చరమశ్లోక త్తినుడై య వర్థతై యరుళిచ్చెయ్

(స్తీయశ్లోకేతి) “స్తీయా - శ్రీసౌమ్యజామాతృసూరిసమ్మన్థినీ, వ్యాఖ్యా”
ఇత్యన్వయః. (శ్లోకవరః) చరమశ్లోకః. (స్వాత్తమ్) పృథయమ్; - అభిప్రాయ ఇతి
యావత్; “ఇతిపృథయమ్” ఇతివత్. (అవిమోక్షం) ప్రకాశనమ్. (సౌమ్యజా
మాతృసూరిః) “అద్రికియ మణివాళిమామునికళి” ఇతి ద్రావిడనామక ఆచార్య
ఇత్యర్థః.

(అస్మదితి) (జుష్టేతి) శ్రీతివిషయేత్వర్థః; “జుష - శ్రీతినేవనయోః” ఇతి
నామకః. (ఘ్ణేతి) ఘ్ణావతారః - వేదాంతాచార్యః. (శేషావతారః) వరవరముని
ర్థః. (స్వవిఘాతకాన్) స్వప్రతిబద్ధకాన్.

(శ్రీమదితి) (వాక్యఖ్యామ్) ముముక్షుత్వడి నామకగ్రన్థమ్. (చరమశ్లోకగోచ
రామ్) చరమశ్లోక విషయామ్. (అన్తిమామ్) తృతీయప్రకరణాత్మికామ్. (అహేతి)
రవరమునివర్య ఇతిశేషః. “అదా క్రమనియామకం సాధయన్, వ్యాఖ్యామాహ”
|త్యన్వయః. (క్రమః) పౌర్వాపర్య రూపక్రమః,

కితార్” ఇతిక్రమరూప నియామ్యస్యప్రతిజ్ఞా. “మధ్యమరహస్యమాన”
 “చరమరహస్యమాయురుద్దశ్య” ఇతి - క్రమనియా మకరూప హేతుం
 సజ్జహేణవిశేషణద్వయేన నిర్దిశ్య, కాకాక్షిన్యాయేనతదుభయముపహ
 దయతి (అతిల్ పూర్వవాక్యత్తిలిత్యాదినా, తాత్పర్యమాయిత్యస్తేన).
 “ద్వయత్తుక్కు- వివరణమాయ్” ఇత్యాది-ఉభయోపపాదకసజ్జహి;
 తద్వివరణం పఞ్చమ్యస్తద్వయమ్. “పూర్వవాక్యత్తిత్సొల్లుకిఱ”
 “ఉత్తరవాక్యత్తిత్సొల్లుకిఱ” ఇతివిశేషణాభ్యాం, “పూర్వార్థత్తాలే”
 “ఉత్తరార్థత్తాలే” ఇతిపదాభ్యాఞ్చవివరణీక్రమానుసారి వివరణక్రమ
 ఇతినూచనముఖేన, అర్థస్వభావ పర్యాలోచనాసిద్ధోవివరణ వివరణీ
 భావోయుజ్యత ఇతి వ్యజ్యతే.

(అతిలిత్యాది), (అతిల్) ద్వయత్తిల్. (శొల్లుకిఱ) శొల్లుప్పడుకిఱ.
 ఏనముత్తరత్రాపి. ప్రథమేనపఞ్చమ్యస్తేన పూర్వార్థస్య ఉత్తరార్థ విశ
 దీకారేణ, అర్థాంతరబోధనేనచ-ద్వేధా పూర్వవాక్యవివరణత్వముక్తమ్.
 తత్రఅర్థాంతరబోధనేన వివరణత్వంతావదాహ (పూర్వవాక్యత్తిలిత్యా
 దినా - ఎన్నుమత్తై ఇత్యస్తేన). “సర్వేశ్వరన్ తానే విధిక్తైయాలే,
 ఉపాయవరణమ్-తదభిమతమ్” ఇత్యన్వయః. తత్పదమ్-సర్వేశ్వరపరమ్.

నను, “వజ” ఇత్యత్ర-ధాత్వర్థః-వరణమ్, ఆఖ్యాతార్థః-భావనా;
 తథాచ, అత్రఅభిమతి విధాశబ్దార్థ ఇత్యాహ (విధిక్తైయాలే) ఇతి.

(మధ్యమ రహస్యమాన విత్యాది). (కాకాక్షిన్యాయేనేతి) యత్ర ఏకస్యైవ
 పూర్వత్ర ఉత్తరత్రచ అన్వయేన అర్థబోధకత్వమ్, తత్రకాకాక్షిన్యాయః, తేనే
 త్యర్థః. (తదుభయమ్) మధ్యమ రహస్యత్వమ్, చరమరహస్యత్వమితిద్వయమ్.
 (తద్వివరణమ్ - పఞ్చమ్యస్తద్వయమ్). “ప్రతిపాదిక్తైయాలుమ్, శాబ్దమాక ప్రతి
 పాదిక్తైయాలుమ్” ఇతి - పఞ్చమ్యస్తద్వయమ్ (పర్యాలోచనా సిద్ధి) పర్యా
 లోచనయాసిద్ధిః. (పఞ్చమ్యస్తేన) “ప్రతిపాదిక్తైయాలుమ్” ఇతి పఞ్చమ్యస్తేన.

(భావానా) అంతరోద్యోగః. (విధి) అభిమత్యేనహివిధిః. (వేరణయాపాభి

విధిః - ప్రేరణా; సదాచార్య ప్రేరణయా కరోమితి శిష్యవ్యవహారాత్, అభిప్రాయపవ. తథాచ, ఆఖ్యాతస్య-లకారసామాన్యరూపేణ భావనావాచిత్యేన, విధిత్యేన ప్రేరణాయాచా లభిమతివాచిత్యమప్యస్తీతి భావః.

సుతివాచిత్య మప్యస్తీతి భావఇతి) అత్ర, ఇదానీం విధివాక్యస్య విధాయకత్వప్రకారః కథ్యతే. తత్ర “స్వర్గకామాయజేత” ఇత్యత్ర యజిధాలోరుపరితనే ప్రత్యయే ధర్మద్వయమస్తి; ఆఖ్యాతత్వమ్, లిప్త్యప్యతి. తత్ర ఆఖ్యాతత్వం సర్వ లకారసాధారణమ్. తదవచ్ఛేదేన లిప్త్యయః-పురుషప్రవృత్తి రూపామర్థభావనాం ప్రతిపాదయతి.

సాచ అర్థభావనా - కిమంశ కేనాంశ కథమంశరూపాలంకత్రయవిశిష్టా. తథాహి - “యజేత” ఇత్యత్ర ప్రత్యయేన-భావయేదితి ప్రతీయతే. సుబన్తాధికారానాం సర్వేషాం తారకాణాం లిప్త్యర్థక్రియాస్వయ నియమేనతి, లిప్తస్య ప్రాధాన్యాత్, తత్రాపి ప్రకృత్యర్థకేతుయా ప్రత్యయార్థస్య ప్రాధాన్యాత్, ప్రథమం ప్రత్యయార్థభావనాయా ఉపస్థితిర్ముక్తా; తతఃకరోతి సమానార్థక భావయతేః-సక స్మికత్వాత్, “కింభావయేత్” ఇతి కర్మాకాక్షాయామ్, భిన్నపదోపాత్తోపి స్వర్గో భాష్యత్వేనాఽస్యేతి. కర్మత్వేనే త్యర్థః; సాధ్యత్వేనేతియావత్. సతుసమానపదోపాత్తోపి యాగోభాష్యత్వేనాఽస్యేతి. దుఃఖాత్మకస్యయాగస్య ఉపస్థితమత్వ రూపకర్మత్వా యోగ్యత్వాత్; స్వర్గస్యతు ఆనందాత్మకత్వేన ఉపస్థితమత్వయా, కర్మత్వేనాఽస్వయయోగ్యత్వాత్. తతశ్చ “స్వర్గంభావయేత్” ఇతి బోధోభవతి. “తత్ కేన” ఇతి కరణాకాక్షాయాం సమాన పదోపాత్తో యాగః కరణత్వేనాఽస్యేతి. యాగేన స్వర్గంకుర్యాదితి.

తతః “కథంయాగేన స్వర్గంకుర్యాత్” ఇతి కథమ్భవాఽఽలంకాయామ్, అగ్న్యన్వాధానాఽవహననాదిజన్యదృష్టోపకారేణ, ప్రయాజాదిజనితాఽదృష్టోపకారేణసహితేన యాగేన స్వర్గంకుర్యాదితి, అగ్న్యన్వాధానప్రయాజాదికమ్ అక్షజాతమ్-ఇతి కర్తవ్యతయా అస్యేతి. కథమ్భవాకాక్షాపూరకత్వమ్-ఇతి కర్తవ్యతాత్వమ్, యథా “ఓదనకామఃపచేత్” ఇత్యత్ర లిఖ భావనా ప్రతీయతే, “కింభావయేత్” ఇత్యా

ణమ్ సర్వేశ్వరన్ తానే విధిక్రైయా లే తదభిమతమెన్ను మక్షైయమ్,

నను, ప్రవృత్తిమాత్రస్య “సర్వస్యచాహమ్” ఇతిన్యాయేనభగవదధీనత్వాత్, హేతుసాధ్యయోరవ్యావర్తకత్వమిత్యతాహ (సర్వేశ్వరన్ తానే) ఇతి. “సర్వేశ్వరన్” ఇతి-శక్త్యాబీజమ్; “తానే” ఇతి-పరిహారః. తథాచ, అద్వారకభగవత్ప్రేరణమ్ ఉన్నినీమాయాపతదభిమతి కాజ్ఞాయామ్, ఓదనోభావ్యత్వేనాశ్వేతి; కేనేత్యాకాజ్ఞాయామ్, పాశేనేతిలభ్యతే; కథమిత్యా కాజ్ఞాయామ్, తృణపూతాగ్రాదిసహితేనేతి. తతశ్చ “తృణపూతాగ్రాద్యుపకృతేన పాశేన తేజస్సంయోగేన ఓదనంభావయేత్” ఇతివాక్యాన్తస్సన్నుద్యతే; తద్వత్, యజ్ఞేరపి బోధ్యః.

“సవివ లిప్సిత్యయో లిక్తావచ్ఛేదేన శబ్దభావనాం ప్రేరణాభ్యామభిధత్తే” ఇతి మీమాంసా పరిభాషాఽనుసంధేయా. “శాస్త్రరుచిపరిగృహీతః - మూలమస్తః, అచార్యరుచిపరిగృహీతం - ద్వయమ్, శరణ్య రుచిపరిగృహీత శ్చరమశ్లోకః” ఇతి ధ్యేయమ్.

“సర్వస్యచాహమ్” ఇతిగీతాయాం పశ్చదశాధ్యాయే, (౧) “సర్వస్యచాహం హృది సన్నివిష్టోమైస్సమైర్జితానామబోహసశ్చ । వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేదోఽపేదాస్త కృద్వేద విదేవచాహమ్” ఇతి; అస్య గీతార్థసంగ్రహాఖ్యవ్యాఖ్యాన-అహమ్-సర్వస్య-భూతజాతస్య, హృది-హృదయకమలే, సన్నివిష్టః - నియస్తృతయా సమ్యగజస్థితః; అతః, మత్రవివ, సర్వస్యస్మృతిః - స్మరణమ్, జ్ఞానం - ప్రత్యక్షాదిరూపం మన్తయోధాత్మ్యజ్ఞానమ్, అబోహసమ్ - ఊహాదిరూపం జ్ఞానశ్చభవతి. అతః, సర్వైర్వేదైశ్చ అహమేవ వేద్యః - ముఖ్యతయా ప్రతిపాద్యః. అహమేవ, వేదాస్తకృత్-వేదప్రతిపాద్య కర్మ ఫలప్రదాతా; వేదవిచ్చ అహమేవేతి.

(హేతు సాధ్యయోరితి) అత్ర “విధిక్రైయా లే” ఇతి హేతునా తదభిమతత్వం సాధ్యత ఇతి బోధ్యమ్. (అవ్యావర్తకత్వమ్) వ్యావృత్త్యభావః. (శక్త్యా) అవ్యావర్తకత్వశక్త్యా. (పరిహారః). “తానితి” అద్వారకత్వబోధనేన, వ్యావృత్తిస్సిద్ధేతి పరిహార ఇతిభావః. (ఉన్నినీమా) “యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీమతి” ఇత్యుక్తా ఉన్నినీమా. (తదభిమతి) (హేతుః) లిక్తమ్, సూచక మితియావత్;

వరణాజ్ఞమాన సాధనాఽస్తర పరిత్యాగతైయుమ్, వరణ త్తిల్ సాధనత్వ
బుద్ధి రాహిత్యతైయుమ్, శాబ్దమాక పూర్వార్థతాలే ప్రతిపాదికై-
హేతు రితిన్ోక్తిదోష ఇతిభావః. (ఎన్నుమత్తైయుమ్) ఇతి-వత్సయమాణ
పరిత్యాగరాహిత్యాభ్యాం సముచ్చయః. తథాచ, “మస్త్రరహస్యే
వర్తమాన నిర్దేశ రూపత్వాత్-నతత్ర అభిమతిప్రతిపత్తిరస్తి” ఇత్యర్థా
స్తర బోధనేన, శ్లోకః-తద్వివరణమితిభావః,

అథ, “చరణా” ఇతి ద్వివచనార్థ భూతోపాయపూర్తిరూపోక్తార్థ
విశదీకారమాహ, (వరణాజ్ఞమాన) ఇతి విశేషణేన. శ్లోకే ప్రత్యయేన
అజ్ఞత్వరూపాఽర్థాస్తరబోధనం వ్యజ్యతే. ఏకశబ్దార్థమాహ (వరణ త్తిల్)
ఇతి. “ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాః” ఇత్యుక్తం కైవల్యం తదర్థ ఇతిభావః.
నను, మస్త్రరత్నస్యవర్త మాననిర్దేశరూపత్వేపి, అనువాదస్య పూర్వ
వాదసాపేక్షత్వాత్, వేదేచ వేదపురుషస్యైవ పురోవాదిత్వాత్, వర
ణస్య అపూర్వత్వేన విశ్వవశ్యేయ్యావాచ్చ, తత్రాప్యభిమతి సిగ్యత్యేవ;
ఏవమ్, ఉపాయపూర్తిస్వభావ పర్యాలోచనయా త్యాగాదికమపిసిద్ధ్య
త్యేవేత్యత ఆహ, (శాబ్దమాకవితి). “కర్తృవ్యాపారసాధ్యత్వం విధ్యర్థ
(ఉక్తదోషః) అవ్యావర్త కత్వదోషః. (పరిత్యాగరాహిత్యాభ్యామ్) సాధనాస్తర
పరిత్యాగ ప్రపత్తి సాధనత్వ రాహిత్యాభ్యామ్ (వర్తమానేతి) “ప్రపద్యేత” ఇత్య
సుక్త్యా “ప్రపద్యే” ఇతి వర్తమానాపదేశేత్వర్థః. (తద్వివరణమ్) ద్వయవివరణమ్.

(ఏకే ముఖ్యేతి). “ఏకే ముఖ్యాన్యకేవలాః” ఇతి నిఘట్టాః, కేవల శబ్దస్య
ఏవకారార్థ అర్థః. (తదర్థఇతి) ఏకశబ్దార్థ ఇత్యర్థః. అత్ర ఉపాస్యత్వేన
ప్రియమాణ సాహిత్యరాహిత్య ప్రతిపాదకః - ఏకశబ్ద ఇతి బోధ్యమ్. (త్యాగాదిక
మితి) ఆదిశబ్దేన శోకనిపుత్తి ర్గ్రహ్యతే.

(యద్యపితి) “శ్రీభాష్యే ప్రతిపాదితమ్” ఇతిశేషః. తథా శ్రీభాష్యే
ఫలాధికరణే, “అజ్ఞాదయోపి దేవతారాధన భూతయాగాదేః ప్రకృత్యర్థస్య కర్తృ
వ్యాపార సాధ్యతాం పున్యత్వత్తి సిద్ధాం శబ్దానుశాసనాఽనుమతానుభదధతి నాన్యద

ఇతియద్యపి తథాప్యథాన్తరాఽబోధాత్ భాట్టరీతిరిహశ్రితా॥ ద్విత్వాభి
ధానం నియతం వ్యవచ్ఛేదధియాయతః। అనువాదోనాభిమత్యా తతో
వివరణం ద్విధా.” ఏతచ్ఛూర్యమేవ ప్రపశ్యేత్మ్.

తాకికమితి ప్రాగేవోక్తమ్” ఇతి. (భాట్టరీతిః) విః ప్రేరణరూపాఽభిమతి వాచ
కత్వమతం భాట్టస్య. తద్రీతిరిత్యర్థః. (ద్విత్వాభిధానమితి) “యత్రద్విత్వాఽభిధానమ్.
తత్ర ఇతరవ్యాపుతి ధీః” ఇతి నిమతమితిధావః. (వ్యవచ్ఛేదః) - వ్యాపుతిః.
(అనువాదేతి) “యత్ర అనువాదః, తత్ర అభిమతిః” ఇతి నియమాన. “భుక్త్వా
చాద్వాయణంచరేత్” ఇత్యత్ర “భుక్త్వా స్థితశ్చేత్” ఇత్యనువాదః. తత్రభోజనే
అభిమతిర్నాస్తి తిబోధ్యమితిధావః. (ఏతచ్ఛ) వివరణఞ్చ. (శూర్యమేవ) “అథ
చరణే” ఇత్యత్ర.

“బ్రహ్మవిదాహ్నోతి - సోఽశ్నుతే” ఇతి జిజ్ఞాసాధికరణధామ్యే, — “సో
ఽశ్నుతే సర్వాక్ కామాన్, సహబ్రహ్మణా విపశ్చితా” ఇతి బ్రహ్మవేదసఫల మప
గమయ ద్వాక్యమ్, జరస్య విపశ్చితో బ్రహ్మణో గుణానన్త్యంబ్రహ్మిః, విపశ్చితా
బ్రహ్మణా సహ సర్వాక్ కామాన్ సమశ్నుతే. ‘కామ్యనే’ ఇతి - కామాః -
కల్లాణగుణాః, బ్రహ్మణా సహ తద్గుణాన్ సర్వాశ్నుత ఇత్యర్థః” ఇతి. తస్మిన్త
ప్రకాశికా, — “(సలమపగమయ ద్వాక్యమితి) ‘బ్రహ్మ విదాహ్నోతి చరమ్’ ఇతి
బ్రాహ్మణే-బ్రహ్మ, తద్వేదసం, ప్రాప్తిః, ప్రాప్యజ్ఞేతి చతుష్టయముక్తమ్. ఏతద్వివరణం
‘సత్యంజ్ఞానమ్’ ఇత్యాది మస్త్రేణ క్రియత ఇతి, శ్రుతిరేవాహ - ‘తదేషాభ్యుక్తా’
ఇతి. తదేవ - బ్రహ్మభిముఖీకృత్య, ఋగేషా, అధ్యేతృభిరుక్తేత్యర్థః. మన్తాణాం
బ్రాంహణ వివరణ రూపత్వ దర్శనాత్, ఉపక్రమాధికరణ విషయవాక్యయోగివ
అపాత విరోధ ప్రతీత్యభావాత్, మస్త్ర బ్రాంహణయోగ్నిత్య నిర్దోషత్వాచ్చ
మన్తాపేక్షయా బ్రాంహణ ప్రాబల్య వాదోఽనుపపన్నః. స్ఫుటప్రతిపత్తి హేతుత్వ
తద భావావేవ ప్రాబల్య దౌర్బల్య శబ్ద వివక్షితోచేత్ సవిరోధః. ‘సత్యంజ్ఞాన మన
స్తం బ్రహ్మ’ ఇతి - బ్రహ్మశబ్దో విప్రుతః. ‘యోవేదనిజితం గుహయామ్’ ఇతి -
విచ్ఛబ్ధిః. ‘చరమేవోమన్, సోఽశ్నుతే, ఇతి ప్రాప్తిః, సర్వాక్ కామాన్’ ఇత్యాదిసా

మూలుమ్, ఉత్తరవాక్యత్తిల్ శొల్లుకిఱ కైజ్జుర్బత్తుక్కు పూర్వ

అథ, ఉత్తరార్ధస్య-ఉత్తార్థవిశదీకారేణ ఉత్తరవాక్య వివరణత్వ
మాహ (ఉత్తరవాక్యత్తిలిత్యాదినా). నను, (౧) “బహువిదాహోతి”
“సాన్నతే” ఇత్యాదా ఉపాసనఫలతయైవ భగవదనుభవ రూప
ప్రాప్తిః, వరణఫలతయా నోత్తరవాక్యే ప్రతిపాదనమస్తి; యేనతత్ర
నమశ్శబ్దేన విరోధినివృత్తిపరేణ ప్రాప్తిప్రతిబంధక నివృత్తేస్సామాన్యేనో
క్తాయాః, సర్వపాప విమోచనత్వ రూపేణవిశేషోక్తిరూపస్య ఉత్తరా
ర్ధస్య తద్వివరణత్వం స్మరితమిత్యత్రాహ, (కైజ్జుర్బత్తుక్కు-పూర్వ
భావియాన) ఇతి.

చతుర్థ్యర్థః - కైజ్జుర్బత్తుమ్. తచ్చ - పూర్వమేవోపపాదితమ్;
తత్పూర్వభావిత్వప్రాప్తిద్వారకం వివక్షితమ్. “భావాస్తరమ్-అథా
ప్రాప్త్యమితి. తత్రైవ, - కన్యేమగుణాః; సహభావశ్చ బ్రహ్మణః - పుత్రేణ సహకా
దసంభుక్తే” ఇత్యత్ర పుత్రస్యేవ కింభోక్తృతయా, కిమ్, షీరేణసహ ఓదసంభుక్తే
ఇత్యత్ర షీరస్యేవ భోగ్యతయేతి శబ్దాశ్చ పరిహరన్ వాక్యార్థమాహ - (బ్రహ్మ
జేతి). అస్య వాక్యస్య - ప్రాప్త్యవాచి * పరశబ్ద వివరణరూపత్వాత్, ‘సర్వా
కామాక్ సహబ్రహ్మణా’ ఇతి భోగ్యవాచిపదేన అవ్యవహిత ప్రయోగస్వార
స్యాచ్ఛ, సహశబ్దః - భోగ్య సాహిత్యవరః. సన్నిహితం బ్రహ్మైవ - గుణానా
మాశ్రయః. అతోఽనన్తగుణ విశిష్టం బ్రహ్మనుభవతీత్యర్థః” ఇతి.

(భగవదనుభవ రూపేతి) (ప్రాప్తిః) విగ్రహ విశిష్టప్రాప్తిః. నతులయ ఇత్యర్థః.
(అస్తితి) నాస్తిత్వవ్యయః. అపితు ఉత్తరవాక్యే వరణఫలతయా కైజ్జుర్బత్తుస్య ప్రతి
పాదనమస్తి. అత్ర చరమశ్లోకే ప్రాప్తి ప్రతిబంధక నివృత్తి రుక్తేతిభావః. (తద్వివరణ
త్వమ్) ద్వయ వివరణత్వమ్.

(తచ్చ) కైజ్జుర్బత్తుమ్. (పూర్వమేవ) ద్వయప్రకరణ ఏవ. పూర్వోత్తరయో
రకవాక్యతయా శాబ్దబోధజనకత్వం ప్రకరణత్వమ్. (తత్పూర్వ భావిత్వశ్చ)

భావియాన ప్రాప్తిప్రతిబంధక సకల పాపవిమోచనత్వేయమ్, ఉత్త
రార్థత్వాలే శాబ్దమాక ప్రతిపాదిక్రైయాలుమ్, ద్వయత్తుక్కు వివరణ
వః” ఇత్యాద్యేన, ప్రథమభావిన్యాయే ప్రాప్తేరేవ తత్ప్రతిబంధకనివృత్తి
రూపత్వమిత్యభిప్రేత్య (ప్రాప్తిప్రతిబంధక) ఇత్యుక్తమ్. ప్రతిబంధకత్వం
పాపవిశేషణమ్. స్వయమేవ స్వప్రతిబంధకా భావఇతి వ్యవధానా భావ
రూప సన్నికర్తాదౌదృష్టమ్. తథాచ ప్రాప్త్యప్రతిబంధకద్వారా కై జ్ఞర్య
విరోధిభూత సర్వపాపనివృత్తే ర్నమశ్శబ్దేన సామాన్యోక్తాయా విశేష
రూపేణ వివరణం యుజ్యత ఇతిభావః. అథ్థాస్తరబోధనమప్యస్తీతి వర్ణ
యతి (విమోచనత్వేయమ్) ఇతి. “క్రియాపదాన్విజనాచ్చ తత్రా
లథ్థాస్తర బోధనాత్. ఉపలక్షణమేతత్స్యాత్ స్ఫుటస్తత్రభవిష్యతి”.
పూర్వపదార్థికసిద్ధిం వారయతి(శాబ్దమాక) ఇతి.

కైజ్ఞర్య పూర్వభావిత్వచ్చ. “ప్రతిబంధక నివృత్తేః” ఇతిశేషః. (తత్ప్రతిబంధకేతి)
ప్రాప్తి ప్రతిబంధకేత్యర్థః. (స్వయమేవేత్యాది) స్వాఽభావః - స్వస్య ప్రతిబంధకః
ఘటాఽభావః. ఘటప్రతిబంధకః. ఘటాఽభావాఽభావః - ఘటరూపః, ఘటప్రతి
బంధకా ఽభావరూపశ్చ; తద్వత్, స్వాఽభావాఽభావః - స్వాత్మకః, స్వయమేవస్వ
ప్రతిబంధకాఽభావరూపశ్చ. (సన్నికరక) సమృద్ధిః. సన్నికర్తాభావః - వ్యవధానమ్.
వ్యవధానేనైవ సన్నికర్తౌనాస్తి. అతస్సన్నికర్తకః - వ్యవధానాఽభావరూపః. నైయా
యికమతేః—ఘటేఘటత్వమ్, స్వవిరోధి వటత్వా భావరూపమ్. తమః - స్వవిరోధి
తేజోభావరూపమ్. వేదాన్విమతే—సత్యం జ్ఞానమ్” ఇత్యత్ర-సత్యత్వం - స్వవిరోధ్య
సత్యత్వ వ్యావృత్తిరూపమ్; జ్ఞానత్వమ్ - స్వవిరోధ్య జ్ఞానత్వ వ్యావృత్తిరూపమ్
తద్వదితిభేద్యమ్. (క్రియాపదాత్) “మోక్షయిష్యమి” ఇతి క్రియాపదాత్
(అథ్థాస్తరేతి) “జిచ్చాలే నానుమ్వేక్షా; నీయుమ్వేక్షా; అనై తన్నడయేషట్ట
పోష్టాన్విజానన్” ఇత్యత్ర ఉక్తాస్థాస్తరేత్యర్థః. (పూర్వవత్) పూర్వాన్వోక్తవత్.

(ద్వయతుక్తు-వివరణమయితి). చరమశ్లోక ద్వయైకార్థగ్రాఫే తావత్, ద్వయ చరమశ్లోకయోర్విధి మస్త్రాత్మనా వివరణ వివరణిభావేనచ ద్వేధాసక్తిరస్తితి సతాం సమ్మదాయః. తత్రవిధిరూప త్చరమశ్లోకః-వివరణమ్, బ్రహ్మవిద్యోపబృంహణసార త్వాత్, ద్వయాకాక్షితార్థ పూరకత్వాచ్చ.

తథాపి,—ద్వయ పూర్వఖణ్డే “ప్రపద్యే” ఇత్యుక్తం ప్రపదనమ్ - “ప్రజా వత్సేషాం వేళ్ళప్రపద్యే” “జనకసుతాకృపణాం దళాంప్రపన్నా” ఇత్యాదిష్టివ కింప్రాప్తిరూపమ్; ఉత - “శ్యామాచ్చబళం ప్రపద్యే, కబళాచ్ఛాన్యమం ప్రపద్యే” ఇత్యాదిష్టివ ఉపాసనాత్మక జ్ఞానరూపమ్; అథవా తదతిక్రమితి సందేహాత్, భవతి విశేషాకాక్షా. సాచ-శ్లోకే “ప్రజ” ఇత్యనేన పూర్వతే.

అథ “చరణా” ఇత్యత్ర ద్విత్వమ్-కిం గృహైకత్వాదివదుద్యేక్య గతత్వాద వివక్షితమ్; ఉత “కక్షిజ్జలానాలభేత” ఇత్యాదిష్టివ, ద్విత్వియాయాస్సాన్యత్వ ముభేన కరణత్వరూపాపాదేయత్వోపపాదకతయా, చరణద్విత్వస్య ఉపాదేయ గతత్వాత్, తద్వివక్షితమ్. అథవా *పాశాధికరణ న్యాయేన ద్వివచనమనర్థక మితి సందేహాత్, భవతి విశేషాకాక్షా. సాచ - శ్లోకే సర్వధర్మ పరిత్యాగైకశబ్దాభ్యాం పూర్వతే.

అథ నారాయణచరణశబ్దే, * నిమిదస్థపతి న్యాయేన చరణశబ్దస్య అవర్ణవ సాన మాశ్రిత్య కర్మధారయ సమాసాత్, కింనారాయణ ప్రాధాన్య మభిప్రేతమ్. ఉత, చైత్ర కక్షుభాదిశబ్దేష్టివ నారాయణస్య ఉపసర్జనతయా చరణ ప్రాధాన్య మితిసంశయాత్, భవతి విశేషాకాక్షా. సాచ-శ్లోకే “మామ్” ఇత్యనేన పూర్వతే.

అథ, శరణశబ్దే కరణార్థక బుద్ధిప్రయస్య కిమైన్ద్రాదిష్టివ ప్రత్యయ ప్రా బల్యాత్ సమభివ్యాఖ్యత ప్రకృతిలక్షణయా ముఖ్యాన్తపరత్వమ్. ఉత, “వశునాయ జేత, గోమయైఃపచతి” ఇత్యాదిష్టివ, ప్రథమశ్రుత ప్రాబల్యేన చరణశబ్ద ప్రసద్ధ్య నుసారేణ, పరమృరయోపయోగిత్యరూప గౌణార్థపరత్వ మితి సందేహాత్, భవతి, విశేషాకాక్షా. సాచ-ఉత్తరాధ్యక్షేన పూర్వతే.

అథ శరణశబ్దోక్తస్య మోక్షకరణస్య, “సహితత్రరణం లోకే వేదేవాకిజ్ఞానీ ద్యుశ్చ” ఇతి కర్తవ్యతా సాన్ద్యేయస్యసానుగ్రహేర్థికా” ఇత్యుక్తిరీత్యా, అక్షావశ్య.

(ద్వయశ్చక్కు- వివరణమాయ) ఇతి. తథాచ మూలమన్తార్థ
జ్ఞానమూలకా ౭౭ కాష్టావిషయస్య చరమశ్లోకార్థ జిజ్ఞాసామూల
సూతోపస్థితివిషయ స్వచార్థస్య ప్రతిపాదనాత్; కథవల్లీమన్తద్వయస్య
సీతావచనస్య చరమశ్లోకస్వచాఽధ్యయన క్రమాభావేషి, * “అర్థైక
త్వాదేకంవాక్యం సాకాష్ట ఔర్ధ్వభాగేస్యాత్” ఇతిన్యాయేన అర్థాను
మాచాత్, తత్త్విమిషకమితి భవత్యాకాష్టా. సాచ-“త్యజ్య” ఇతి త్వస్రత్యా
పూర్వత ఇతి;—

అత్ర కేచి దస్యదాచార్యాఽభిజ్ఞానాః స్థూణానిభవన్తేన చోదయన్తి. “స, శ్లోకః-
ద్వయవివరణం, పదచ్ఛేదాది వివరణ లక్షణాభావాత్” ఇతి.

అత్రయథామతి ప్రతి విధీయతే. అత్ర, ఉక్తహేతుః-అనైకాన్తికః; పదచ్ఛే
దాది పశ్యకస్య పుస్త్యాదక వ్యాఖ్యాన మత్ర లక్షణత్వాత్. నైతదుప బృంహణాది
వ్యాపకమ్. వ్యాపకలక్షణం - ఉక్తార్థ విశదీకారవత్తేస్యతి ఆధారర బోధకత్వమ్.
యథా “పచతి” ఇతిశబ్దంప్రతి - “నైత్ర స్తణ్ణులం పచతి” ఇతివాక్యం వివరణమ్.
తత్రనైత్రపదేన ఉక్తార్థవిశదీకారః; తణ్ణులపదేన ఉపయుక్తార్థాదర బోధనమ్.
ఏవమేవ ఉపబృంహణేషు సగ్గాది ప్రతిపాదనాంశేషు ఉక్తార్థవిశదీకారః; పంచాను
చరితార్థాదరబోధాభ్యాన విశేషేషు, జాబాలి నిరాకరణాదిషు చోపయుక్తార్థా
దరబోధనమ్. ఏవం “సమ్యక్త్వైకలూపేన” ఇత్యుక్త బ్రహ్మ మీమాంసాయా
మపి, బ్రహ్మకారణత్వాది సిద్ధాంతాంశేషు ఉక్తార్థ విశదీకారః; తదుపయుక్త
న్యాయ నిబద్ధనాంశేషు పరపక్ష ప్రతిక్షేపేషు ఉపయుక్తార్థాదరబోధన మితివివేకః.
అతఏవోచ్యతే; - “ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదాన్తార్థః ప్రకాశ్యతే । ఇతి కర్తవ్య
తాభాగం మీమాంసా పూరయన్యతి” ఇత్యుది. “తదేవం వేదాన్త వివరణేష్యషు
పదచ్ఛేదాది పశ్యకాభావసత్త్వాత్, హేతుర్వ్యభిచరితః,” ఇతి శ్రీసుత్తిరత్రా
ఽనుసంధేయా.

(మూలమన్తార్థేతి) స్వరూపజ్ఞానానన్తరమ్, ఇతరోపాయోపేయ జ్ఞానా
వేష్య జాయత ఇతిభావః. (అర్థైకత్వాదితి). “అర్థైకత్వాదేకం వాక్యం సాకాష్ట

సన్ధానరసికైః పూర్వాచార్యైరేకవాక్యసహ పఠనాత్, ద్వయస్యమధ్యమత్వమ్, శ్లోకస్యచరమత్వఞ్చోపపద్యత ఇతిభావః.

“మధ్యమరహస్యమాన” ఇత్యుక్తస్యద్వయరహస్యత్వస్య ద్వయప్రకరణోపాధ్ధాత ఏవోపపాదితత్వాత్. “చరమరహస్యమాన” ఇత్యుక్తద్విభాగసాధ్యత్” ఇతి పూర్వ మిహంసానూత్రమ్. విభాగే - పదవిశ్లేషేనతిసాకాక్షఞ్చోత్, ఆర్థకత్వాత్ - ఏక ప్రయోజనకత్వాత్, ఏకం వాక్యమిత్యర్థః.

(ప్రకరణేతి) పూర్వోత్తరయోరేకవాక్యతయా శాబ్దబోధజనకత్వమ్ - ప్రకరణత్వమ్. జైమినీయ న్యాయమాలావిస్తరే, తృతీయాధ్యాయే, తృతీయపాదే చతుర్థాధికరణమారచయతి. (౧) “సక్రత్వద్గమ్ ప్రయాజాది క్రత్వద్గంవా సచాఽన్యతా । ప్రక్రియాయాఽమనత్వాన్యైరాకాక్ష్యేణ వాక్యయోః । ప్రయాజాదేః ఫలచేచ్ఛా కథమ్భువేపి చక్రతోః । తేనప్రకరణం మానం తస్మాదన్యజ్ఞితా తయోః” సార్థపాదద్వయేన వినియోజకత్వేనోత్తాని శ్రుతిలింగవాక్యాని; తేభ్యోతిరిక్తం ప్రకరణనామకం కిచ్చిత్సమాణం సవేదే పశ్యామః. సహిపదతత్సామర్థ్యా న్యయైరసంస్పృష్టః కచ్చిద్వదభాగః కేనచిదామ్నాయతే. ఏక వాక్యతామపనోఽవాక్యసమూహః - ప్రకరణమితిచేన్న. వాక్యయోస్సతోః పశ్చాదేక వాక్యతాయా అభావాత్. సహి “దర్శ పూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామాయజేత,” “సమిధోయ జతి” ఇత్యనయోర్వాక్యయోః పరస్పరాఽఽకాక్ష్యాన్తి. యేన వాక్యైక వాక్యతా కల్ప్యత. తస్మాన్న ప్రయాజాది-దర్శ పూర్ణమాసాన్యమ్” ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః. ప్రయాజాదయః - ఫలహేతవః; పురుషప్రపుత్తి రూపత్వాత్; సేవాదివత్. దర్శ పూర్ణమాసా - ఉపకరణై రూపకార్యా; కరణత్వాత్. ప్రదిపోపకృత చక్షుర్వత్. తథాసతి, కిం ప్రయాజాదేః ఫలమ్, కింవాదర్శ పూర్ణమాసయోః ఫలమిత్యాకాక్షాయామ్, సమ్యసన్నం వాక్యైక వాక్యతారూపం ప్రకరణమ్; తేనచ ప్రయాజాది నామద్వత్వం ప్రతీయత ఇత్యుక్త మత్రభాష్యమ్.

(ఉపోద్ధాతేతి). సాహిత్యదర్శణ వ్యాఖ్యానే, “ప్రకృత సిద్ధ్యనుకూలచిన్తా విషయత్వమ్ - ఉపోద్ధాతః” ఇతి-ఉపోద్ధాతలక్షణము క్తమ్. (సా)రహస్యతా. గీతా

మాయ పశ్చిమ వేదసారభూత గీతోపనిషత్తాత్పర్యమాయ్, చరమ
క్రంతిం, శ్లోకేచరమరహస్యత్వముపపాదయతి (పశ్చిమవేదేతి). “యద్యపి
క్రమహేతూక్తానోపయుక్తా రహస్యతా । శ్లోకోపాదేయతార్థస్తుపో
ద్ధాతేసాప్రపశ్యతే । యద్యప్యాకర నిర్వ్యాధంరహస్యత్వం సమా
ఖ్యయా; తత్తుసారతమం ప్రామా సారసారతరోక్తమ్ । ద్వయేరహస్య
తాతూక్తారహస్య వి వ రి త్వ తః । రహస్యత్వంకై ముతికమితిబోధాయ
సూరిభిః । *భారతః పశ్చిమోవేదః” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్.
మహాభారతస్యాపబంధానాత్వేపి ఉపబంధానాంతర వ్యాససత్త్వగ్ధం
పశ్చిమవేదత్వోక్తిః. ఏతచ్చ, శ్రీవచనభాషణ వ్యాఖ్యానోపాధ్యాయ
ప్రమాణోపపత్తిసమ్ప్రదాయ ప్రదర్శనేన సూరిభిః ప్రదర్శితమ్; తత్రా
నుసంధేయమ్.

యాం సహాధ్యాయే, పూర్వత్ర-(౧) “ఇదస్తుతే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్య ససూ
యవే । జ్ఞానంవిజ్ఞాన సహితం యజ్ఞత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్” ఇత్యత్ర రహస్యత్వ
ముక్తమ్. తత్రైవ, అష్టాదశాధ్యాయే, ఉత్తరత్ర-(౨) “సర్వగుహ్యతమం భూయ
శ్శృణుమే పరమంవచః । ఇట్టాసిమే దృఢ ఇతితతో వక్ష్యామితేహితమ్” ఇత్యత్ర
ప్రపదసస్య రహస్యతమత్వముక్తమ్. (ఆకరమ్) గీతా భాష్యమ్. (నిర్వ్యాధమ్)
నిర్వీతమ్. (తత్తు) రహస్యత్వస్తు. (సారతమమితి) భారతః-సారః, గీతా-సారతరా.
చరమశ్లోకః-సారతమ ఇతిర్ధేయమ్. (ప్రాహేతి) పరపరముసిరితిశేషః. (కైము
తికమ్) కైముతిక న్యాయసిద్ధమ్. (సూరిభిః) రమ్యజ్ఞానాత్మ సూరిభిః. (ఇత్యాదిక
మితి) ఆదిశబ్దేన - “సుమస్తం జైమినిం వేలం శుకశ్చైవ స్వమాత్మజమ్ । ప్రభుర్వ
సిష్టోపరదో వైశమ్పాయనమేవచ । వేదాసధ్యావయామాస మహాభారతపశ్చిమాన్”
ఇత్యాదిర్లభ్యతే. (ఏతచ్చ) పశ్చిమవేదత్వచ్చ. (సూరిభిః) పరపరమునిభిః.
(ప్రదర్శితమితి) “పురాణైతిత్కాట్టిల్ ఇతిహాసతుక్కు ప్రాబల్యమ్-చరిగ్రహేతి
శయమ్, మధ్యస్తతై, కర్తరాస్తతమత్వమ్, ఆకిఱ ఇవద్గ్రాల్” ఇత్యాదివాక్యైరి
రితిశేషః.

పశ్చిమవేదశబ్దేన భారతస్య ఉపబృంహణసారత్వము క్తమ్. సారశబ్దేనగీతాయాస్సారతరత్వము క్తమ్. పశ్చిమవేదసారత్వం లోకవిదితమిత్యాహ (సారభూతేతి). సారతరాస్సారతమా భవన్తి. సహిగీతావత్ ఉపబృంహణా నైరస్య సార్వజనీనం పారాయణమస్తీతిభావః.

కథంగీతాయాస్సారత్వమిత్యత్రాహ (గీతోపనిషదితి). అత్రశ్రుతప్రకాశికోక్త ఉపనిషత్పదయోగార్థః, (౧) “ఉపనిషదముదారాముద్వమన్ పాణ్డవాథ్థమ్” ఇత్యాద్యభియుక్తవ్యవహారశ్చ అనుసంధేయః. (తాత్పర్యమాయ్) తాత్పర్యవిషయార్థ ప్రతిపాదకమాయ్. చరమశ్లోకార్థ ఏవగీతోపనిషదస్తాత్పర్యమ్; ఒరువనై ప్పిడిక్కనినైత్తున్. తదర్థ

(గీతావదితి) “గీతాసుగీతా కర్తవ్యా కిమన్యై శ్చాస్త్రస్యైవై” యాస్వయం పద్మనాభస్య ముఖపద్మా ద్వినిస్సృతా” “ఏకం శాస్త్రం దేవకీపుత్రగీతమేకోదేవోదేవకీపుత్ర ఏవ। ఏకోనుస్త్రస్య నామనియాని కర్మత్వేకం తస్య దేవస్య సేవా” ఇత్యాదిక మత్రాఽనుసంధేయమ్.

(శ్రుతేతి) శ్రుతప్రకాశికాయామ్, పారాశర్యేతి శ్లోకవ్యాఖ్యానే - “తర్హి, కథం బ్రహ్మణో విషయత్వమితి శబ్దాయాం సద్వారకం బ్రహ్మ విషయత్వమిత్యాహ (ఉపనిషదితి). బ్రహ్మ బ్యుపనిషణ్ణేతిఉపనిషత్. ‘ఉపనిషత్వాద్వా-ఉపనిషత్’ ఇతి హివాక్యమ్, ‘గహనేహీయం విద్యాసన్నివిష్టా’ ఇతి - తద్విషయం ద్రుమిడభావ్యమ్. ‘గహనే-బ్రహ్మణి, ఉపనిషణ్ణా’ ఇతి, భావ్యవిషయా వాకునటీకా. అద్వారక భగవత్ప్రతిపాదకత్వమ్-ఉపనిషణ్ణత్వమ్’ ఇత్యనుగృహీతమ్.(ఉపనిషత్పదయోగార్థేతి) “ఉపనిషణ్ణా - పరబ్రహ్మణి నిషణ్ణా” ఇతియోగార్థ ఇత్యర్థః. (ఉపనిషద ముదారామితి) సజ్జల్ప సూర్యోదయే, గీతా తాత్పర్య చన్పికాయామ్, “అనుచిత పదవీధిచ్ఛిద్రయత్వాప్రయాతా నలకులమతిమాత్రై రత్రచిత్రేవిషాదైః। ఉపనిషదముదారా ముద్వమన్ పాణ్డవాథ్థం శరణముపగతాన్నస్తాయతే శాన్డవాధనా” ఇతి. ఉద్వమన్ - ప్రకాశయన్. (నినైత్తు ఇతి) “ఉరైపల్లెప్పారైవ్వుళే”

(౧) సజ్జల్పసూర్యోదయే.

రహస్యమాయరుద్దశ్చ చరమశ్లోక త్రినుడై య అర్థతై సంశయవిపర్యయ ముఱ వరుళిచ్చెయ్ కితార్.

వివరణార్థం శేషాన్యోగ్రన్థవిస్తర ఇతిభావః. వివరణ ప్రయోజనమాహ (సంశయవిపర్యయమఱ) ఇతి. “అజ్ఞాన సంశయవిపర్యయ నివృత్త్యర్థం వ్యాఖ్యానమ్” ఇతిశ్రుతప్రకాశికా సూక్తిరతాఽభిప్రేతా. ఇదఞ్చ-అజ్ఞానో పలక్షణమ్, ప్రయోజనాధిక్యాత్ ; సంశయవిపర్యయోప పాదనమ్, సంశయవిపర్యయప్రకారశ్చ తత్రస్ఫుటీభవిష్యతి.

(అరుళిచ్చెయ్ కితార్) తృతీయప్రకరణేనేత్యభిప్రాయః, ఇథేమేన చరమ శ్లోకాధికారే వేదాంతాచార్యైరనుగృహీతానన్వయః; “ఇజ్ఞు పూర్వార్థ త్తాలే ఓరధికారివిశేషత్తుక్కు ద్వయత్తిల్ పూర్వఖణ్డత్తిలే అనుసంధేయ మాయ్, సర్వధర్మత్తుక్కుముళ్ళ ప్రభావత్తైయుమ్ అవగ్రహిల్లత్తస్వా సాధారణ ప్రభావత్తైయు ముడైత్తాన సకృత్కర్తవ్యత్వాయ విశేషత్తై అధికారివైరపేక్ష్యాది వివరణ పూర్వకమాక విధిత్తు, ఉత్తరార్థత్తాలే ద్వయత్తిల్ ఉత్తరఖణ్డత్తిల్ ఫలత్తై నమళ్ళబ్దసంక్షిప్తాఽనిష్టనివృత్తివివ రణముఖత్తాలే అరుళిచ్చెయ్ తాన్” ఇతి. ద్వయచరమశ్లోకయోర్వివరణ వివరణిభావనిష్కర్షః.

ఇతి చరమశ్లోక టిప్పణ్యామ్

ద్వయ చరమశ్లోకయో ర్వివరణవివరణిభావ నిష్కర్షకః

ప్రథమవాదః.

ఇతి శేషః, (తదర్థ వివరణేతి) చరమశ్లోక వివరణేత్యర్థః. (ఇదఞ్చ) సంశయత్యాది పదఞ్చ.

ఇతి ప్రథమవాద కఠినపదదీపికా.

ఇతిన్ అర్థమేకేత్తైక్యాకవితే, ఎమ్మెరుమానార్ పతిసెట్టుప్ప
ర్యాయమ్ తిరుక్కోట్టియూన్ నమ్మిపక్కల్ ఎమ్మన్దనలిన్దు.

అథసజ్జతివాక్యోక్త ప్రయోజనసమర్థసమ్,
చతుర్విగుక్తి ముఖతో వాక్యపట్టేణతన్యతే ||

(ఇతిన్ అర్థమిత్యాది). “శ్రీభాష్యకారా ౭నుస్పృత్తిశ్రీగోష్ఠీ
ప్రణివారణమ్ । పూర్వాల్లోలఘి కారుణ్యం సాకర్యఞ్చేతి హేతవః ||
సంశయాదేరయోగశ్చ పూర్వాచారవిరుద్ధతా । ఉపాదేయతమత్వఞ్చ
క్లోకే షోఢా ప్రదర్శ్యతే । చతుర్విగుప్తమ్మదాయో ద్వివిధోవక్తు
రాదరః” సంశయాదినివృత్త్యర్థమిదం చరమశ్లోకవివరణ మిత్యుక్తిమ్;
తత్రతావద్యుత్పన్నం ప్రతిశ్లోకసార్థభోధకత్వాత్, సంశయాద్య
యోగ ఇతి శక్త్యాం శిష్యాచార్యసమ్మదాయ ప్రదర్శనేనద్వేభా
పరిహరతి (ఇతినిత్యాదివాక్యద్వయేన). (ఇతిన్) చరమశ్లోక త్తిన్.
“ఇతే” ఇతిప్రసిద్ధిహేతుశ్చద్యోత్యతే, హిశబ్దవత్. అత్ర, “ఆపాతతః
ప్రతీతీసాన్యద్యుత్పన్నస్యా౭త్రయద్యపి పరిత్యక్తప్రమానైవ భాష్యకా
రానువర్తనాత్” ఇత్యభిప్రాయః.

(ప్రయోజనేతి) అజ్ఞానసంశయ వివర్ధయ నివృత్తి రూప్రయోజనే త్యర్థః.
(చతుర్విగు) శ్రీభాష్యకారానువర్తనాదిభిః. (వాక్యపట్టేణేతి) “ఇతిన్ అర్థమేకేత్తైక్యా
క్యాకవితి, సమ్మితామమితి, నిష్కల్పప్రత్యనిష్ఠనాయితీ, సంసారకలిత, అప్పడి ఉప
దేశిక్తు ఇతి, మున్దుల్ శబ్దబద్ధిక్” ఇతి వాక్యపట్టేణ త్యర్థః. (సంశయాదేరితి)
“అర్థస్య” ఇతిశేషః. (అయోగః) నివృత్తిః. “సంశయ వివర్ధయమహ” ఇతి సం
శయాదేరయోగః. (షోఢా, షట్పాదకారేణ. (వాక్యేతి) “ఇతిసర్థమ్” ఇత్యారభ్య,
“వేదియట్టరుగినార్ ఎమ్మెరుమానార్” ఇతి వర్ధస్తం వాక్యచతుష్టయే చతుర్విధ
సమ్మదాయ ఉక్త ఇతిర్ధేయమ్. (ఆదర ఇతి) “అప్పడి ఉపదేశిక్తు” ఇత్య
రభ్య “అరుగిచ్చెయ్తతు ఇప్పబ్బత్తిలే యితే” ఇతివర్ధస్తవాక్య ద్వయే. ద్వివిధో
వక్తురాదరః ఉక్త ఇతిర్ధేయమ్. (ప్రమా) శ్లోకార్థ యథాస్థితజ్ఞానమ్. (సముచ్చ
యఞ్చ ద్యోతయతితి) వాక్యమితిశేషః.

సమ్యతాముమ్ ఇతినర్థత్తినుడైయ గౌరవజైయుమ్, ఇతుక్కు
అధికారిఇల్లామైయైయుమ్ పార్ త్తితే ఇవరుడైయ ఆ స్తిక్యాఽఽదర

అథ “శ్రీభావ్యకారైరభినివేశాతిశయాత్ అష్టదశకృత్వోగమ
నేపి, పరమకారుణికై శ్రీగోష్ఠీపూర్ణమిత్రైః కిమితినన్వవిచారితమ్”
ఇతి శక్త్యాంపరిహరన్, పూర్వాచారవిరోధముత్తరత్ర పరిహర్తు
ముద్ధాటయన్, సంశయాదిసమ్భవం దృఢయతి (సమ్యతాముమిత్యా
దిన్). “సమ్య, తామ్” ఇతిపదద్వయేన అన్వర్థనామధేయ శాలితయా
పరమకారుణిక ఇతిశక్త్యాబీజంవృజ్యతే. “తాముమ్” ఇత్యపిశబ్దేన,
“పలకాలిత్యాదేః, అరుమైపుడుత్తి” ఇత్యన్తస్యయోగ్యతామ్, “ఎఱు
న్దరుళిల్,లు” “అరుళిచ్చెయ్తరుళిల్,లు” ఇతి పూర్వోత్తరవాక్యార్థ
యోగ్యముచ్చయశ్చద్యోతయతి.

(ఇతినర్థత్తినుడైయ) ఇతి. అత్ర, “ఆవృణోతి వివృణోతి
పీక్షతే” ఇతిన్యాయోద్రష్టవ్యం. (ఇతుక్కిత్యాది) ఏతచ్చఘోషావివరివ్యతి.
అత్ర, సర్వేషాంపురుషాణామ్ అనాదివాసనయా స్వప్రవృత్తిప్రయోజన
పరత్వాదితిభావం. తేషామత్యన్త పరీక్షణాఽసామర్థ్యేన ఆపాతప్రతీతి
ప్రావణ్యాదితిచ భావం. (ఇతే) ఇతిపూర్వవత్. (ఇవరుడైయ) ఎఱ్ఱెరు
మానారుడైయ. (ఆ స్తిక్యేతి) శాస్త్రోక్తమతమతిమాన్ - ఆ స్తికం.
ఆ స్తిక్యేనత్యపి ఆపాత ప్రతీతితృప్తింవిना అనాదిసిద్ధస్వయత్న స్వఫల
వాసనయా, శ్లోకార్థ నిష్ఠాయామరుచిశ్చవిना తదర్థాఽత్యన్తబుభు
త్సా-ఆదరం. పరమాత్మనో నిర్దేశతుకోపాయత్వాదిరూపాఽర్థగౌరవ
మూలోచ్య, తద స్తీతిమతిః పరిక్షితా. ఉక్తరీత్యా అధికారిదౌర్లభ్య

(ఆవృణోతి) - అత్ర - “తుక్తపీన కతిసస్తనాస్తరే కాస్త దత్తకుబలా నఖ
క్షతమ్ | ఆవృణోతి వివృణోతి పీక్షతేకృచ్చ) లభ్యమివ నిర్ధనోధనమ్” ఇతిశ్లోకో
ఽనుసంధేయః. (ఘోషావివరివ్యతీతి) “నిష్కలప్త సత్వనిష్ఠనాయ్” ఇత్యాదిసా,

పరీక్షార్థమాకప్పలకాల్ నడస్తుతువశష్టణ్ణి, శూభ్రపుకొణ్ణి మాసాప
వాసమ్కొణ్ణి అరుమైప్పడుత్తి అరుళిచ్చెయ్తరుళిల్లు.

మాలోచ్చ ఆదరి పరీక్షిత ఇతిభావః. ఉపకోసలవిద్యా ప్రజాపతి
విద్యా కఠవల్లిప్రభృతి ప్రసిద్ధాన్ “పరీక్ష్యవివిధోపాయైః” ఇత్యక్తాన్
నివర్తనోపాయానాహ (పలకాలిత్యాది). (నడస్తు) ఇత్యస్య (తువశ)
ఇత్యనే నాఽన్వయః. “ప్రస్థాపనాని మ్లానిశ్చ శపథస్సముపాషణమ్ ।
శుశ్రూషాదిక్లేశనశ్చ ప్రకృతేహేతుపశ్చకమ్”. మ్లాని-అత్ర బహు
కృత్వో గమనేపి, స్వాత్యంతాభిలషిత శ్లోకార్థోపదేశవృతిరేశశక్త్యాఽతి
రేశజనితం దేహకార్యమ్.

(శూభ్రపుకొణ్ణిత్యాది) ఏ త త్ప్రకారః శ్రీమద్గురుపరమ్పరా
ప్రభావేన్వక్తః. (మాసాపవాసశ్లోణ్ణి) “సహవాగ్ధినాలసశితుందగ్ధే”
ఇతివత్. (అరుమైప్పడుత్తి) గోబలీవర్ధన్యాయేన శుశ్రూషాదికం వివక్షి
తమ్. (అరుళిచ్చెయ్తరుళిల్లు) “శ్రితపాకంపచతి” ఇతివత్. ఏవం
శిష్యాచార్యాభ్యాం శిష్యశిక్షార్థం సంశయాద్యధీనజిజ్ఞాసాప్రకాశన పరీ
క్షణాభ్యాం సంశయాదినమ్భవేన, “సంశయవిపర్యయమఽ అరుళిచ్చెయ్
కిజార్” ఇత్యన్వయః.

అథపూర్వవాకోక్త్యాఽధికారిదోర్లభ్యం ప్రపశ్చయన్, పూర్వా
చారవిరోధ శఙ్కాశ్చవృజ్ఞాయన్, “తర్హిపూర్వాచార్యైః కిమితిచరమ
“అస్తీకాక్రసరనామ్” ఇత్యుచేన పట్ప్రకారేణ విపరివృత్తి త్యర్థః. (అతిరేకః)
అతిశయః.

“శూభ్రపు”-శపథః. (వాగ్ధినా) మనోవాగ్ధినా (ఆసశితుమ్) ఉపవశితుమ్.
(గోబలీవర్ధతి) “గావ ఆసీయస్తామ్, బలీవర్ధాస్తీవ్రతు” ఇత్యత్ర బలీవర్ధానాయన
స్యాపి గవానయనాన్త రాభవేపి, బలీవర్ధశబ్దసాహిత్యాత్ తద్వృత్తిరిక్త గోవాచకత్వం
గోశబ్దస్య అగ్లీకృతమ్. సవివగోబలీవర్ధన్యాయః. తస్మాదిత్యర్థః.

(పూర్వేతి) పూర్వాచారస్య - మద్రాళ్ల గోపనస్య, విరోధః - తత్ప్రకారశ

నిష్కలప్తసత్వనిష్ఠనాయ్, పరమాత్మనిరక్తనాయ్, అపరమాత్మనివై రాగ్యముడైయనాయ్, ప్రమాణపరతన్త్రనాయ్, భగవద్వైభ

క్లోకార్థోననిబద్ధః” ఇతి శక్త్యాంపరిహరతి (నిష్కలప్తే. త్యాదివాక్యేన). (౧)
 “జాయమానం హిపురుషమ్” ఇత్యుక్తిరీత్యానిర్దేశతుక కటాక్షలబ్ధం
 మోక్షార్థచింతా హేతుభూతం లోకవిలక్షణంసత్వమ్ - నిష్కలప్తసత్వమ్.
 “తత్రనిష్ఠా-నిశ్చలస్థితిర్వస్యసః” ఇత్యర్థః. (౨) “పరమాత్మనియోరక్తః”
 ఇతివచనమ్ - పరమాత్మనిత్యాదినాస్మారితమ్. అత్ర అపురుషార్థమో
 క్షార్థి ప్రతిక్షేపార్థమాదిమమ్; అత్ర ఆర్తాది నిష్కలత్వార్థం ద్వితీయశ్చ
 విశేషణమ్. ప్రమాణస్వారస్యైవగతకైజ్జర్మరసికత్వమ్ - ప్రమా
 నేత్యాద్యర్థః.

ప్రమాణపారతన్త్ర్యనిష్ఠామాహ (భగవదిత్యాదినా). భగవ
 చ్ఛబ్దేన వత్సమాణ విస్రమ్భాతిశయే హేతుర్వ్యభిజ్ఞతే. “దేవకీజత రేవాన

మిత్యర్థః. (జాయమానంహీతి) “యంపశ్యే నృగుసూదనః | సాత్వికస్సతువిజ్ఞేయ
 స్సవై మోక్షార్థచింతకః” ఇతి శ్లోకశేషః. (పరమాత్మనీతి). “విరక్తోఽపరమాత్మని
 సర్వేషణా వినిర్ముక్త స్సభైషం భోక్తుకుర్వతి” ఇతి బృహస్పతి వచనశేషః. (అపురు
 షార్థమోక్షేతి) “నైయాయికానాం పామణికల్పో మాక్షః; ఆదైవతినాం వాక్య
 జన్యజ్ఞానాత్ బ్రహ్మైదైవతజ్ఞానం మాక్షః” ఇత్యాదిర్నిర్దేశః. (ఆదిమమ్) నిష్కలప్త
 సత్వనిష్ఠనాయిత్యాదిమమ్. (ఆర్తాదీతి) ఆర్తజ్ఞానస్థాగ్ధి వ్యాపుత్ర్యర్థమిత్యర్థః.
 (ద్వితీయశ్చేతి) పరమాత్మని రక్తనాయితీద్వితీయమ్; చకారాత్, “అపరమాత్మని
 వై రాగ్యముడైయనాయ్” ఇతితృతీయం విశేషణమిత్యర్థః.

(విస్రమ్భః) విశ్వాసః. (హేతురీతి) భగవదిత్యత్ర - కల్యాణగుణాకరత్వం
 హేతు ప్రత్యనీకత్వశ్చ వివక్షితమ్; తద్రూపహేతు రిత్యర్థః. (దేవకీతి) అత్ర,
 (3) “తేవకీ తనవయిశ్చీరీ, అత్తత్తిన వత్తానాశోన్ఘ్రియ వచ్చుతన్” ఇతి,

స్వీదరే విశ్వదర్శనమ్ । సాస్తీపనిసుతానీతిశ్చిలాస్త్రీత్వాదికం తథా ।
కరణాదిప్రదానస్య యాగపద్యేష్యసుగ్రహః । సమూర్వకోసలారోహ
ఇత్యాది రైవభవోవిభోః”.

(౧) “పన్నిరుతిక్లశ్ మయిర్నీలకొణ్ణి వప్పజ్జినాలో” ఇత్యాది గాధాఅభిప్రేతా.
(స్వీదరేఇతి) (౨) “వైయమేఘుమ్ కణ్ణాశ్ పిత్తేవాయుశో” ఇత్యభిప్రేతమ్. (అనీ
తిః) అనయనమ్. “శ్రీకృష్ణః కృతస్వగురుసుతానయనమకరోత్” ఇతి భాగవతకథా
అనుసంధేయా అత్ర (౩) “ఓతువాయ్మైయు ముపనియప్పిఆపు ముసక్కు మున్
తన్దవన్దణనారుపన్ కాత లెనమకన్ పుకలిడమ్ కాణ్ణన్ కణ్ణు నీ తరువాయెన్కెన్దు,
కోతిలోవాయ్మైనానునై వేణ్ణియ కుత్తైముడిత్తవన్ నీలు వనైక్కొడుత్తాయ్”
ఇతిగాధా అభిప్రేతా. “శిలాస్త్రీత్వాదికమ్” ఇతిపాఠః. అత్రశిలా ఆహార్యాభవ
దితికథా అనుసంధేయా; తథోక్తమ్-అధ్యాత్మ రామాయణే-బాలకాండే, వచ్చుకుసర్గే
(౪) “దృష్ట్యా హల్యం వేపమానాం ప్రాజ్ఞలింగౌతమోబ్రహ్మీత్ । దుష్టేత్వంతిష్ఠ
ఓదుర్వృత్తే శిలామయ్యాక్రమేమమ” ఇతి. తత్త్రైవ - “ఇత్యుక్తా వ రాఘవం
జ్ఞాస్తే గృహీత్వా మునిపుక్లవః । దర్శయామాస చాహల్యముగ్రేణ తపసాన్వితామ్ ।
రామశ్శిలాంపదాస్సృష్ట్యా తాఞ్చైవశ్యత్రపాధనామ్ । ననామరాఘవోహల్యం
రామోహమితిచాబ్రహ్మీత్.” “శిలాస్త్రుత్వాదికమ్” ఇతిపాఠే - శిలాస్త్రుత్వమ్ -
గోవర్ధనాస్త్రుత్వమ్. “పర్వధారాపతనే తన్నిరాసార్థం శ్రీకృష్ణః గోవర్ధన పర్వతో
ద్ధారణమకరోత్” ఇతి భాగవతకథా అనుసంధేయా. (౫) “కల్లెదుత్తుక్కలోమారి
కాత్తాయ్” ఇత్యభిప్రేతమ్. అదికణ్డేన తృణాస్త్రుత్వాది వివక్షితమ్. (కరణేతి)
చక్షురాదికరణేత్యర్థః. (యాగపద్యే) సృష్టికాల యాగపద్యే. అత్ర (౬) “సు
న్నీర్ ఖాలమ్పడైత్త పెమ్ముకోత్పణ్ణినే” ఇత్యాదిక మభిప్రేతమ్. (సమూర్వేతి).
అత్ర, (౭) “సమూర్వ మభజన్త హిజన్త వస్తాన్” (౮) “పుల్లెఱుమ్మృతి యొన్ఱిన్ఱియే

(౧) పెరి-తి-౩-౨-౮. (౨) పెరి-తి-౧-౨-౬. (౩) తి-మొ-౫-౮-౭.

(౪) అధ్య-దా-శా-౫. (౫) తిరునె-౧౩. (౬) తి-వా-య్-౩-౨-౧.

(౭) వర-స్త-౬౯. (౮) తి-వా-య్-౭-౫-౧.

వమ్ శ్రుతమానాల్ ఇతు ఉపపన్న మెన్నుమ్బడియాన విస్రమ్భబాహు

(శ్రుతమానాల్) (౧) “కాక్తై-వాయిలుమ్” ఇత్యాదిరీత్యా యతః కుతశ్చిచ్ఛవణమాత్రం విస్రమ్భబాహుశ్యనిమిత్తమితిభావః. “శ్రుతమానాల్” ఇత్యుత్తరతాఽన్వేతి. (౨) “వక్తాశ్రోతాచ దుర్లభః” ఇతిభావః. అనుపవత్తి ప్రతిసన్ధానాఽభావమాత్రంవినా శ్రుతస్య ఉపపత్త్యుపన్యాసో విస్రమ్భాతిశయ నూచక ఇతిభావః.

(విస్రమ్భేతి) (౩) “మస్త్రీతీర్థేద్విజేదై వే-విశ్వానఃఫలదాయకః.” అత్ర, (౪) “సారాఽసారవివేకజ్ఞః గరియాంసో విమత్సరాః | ప్రమాణ తన్త్రాస్సస్తితి కృతో వేదార్థసజ్గ్రహః” ఇతి శ్రీమద్వేదార్థసజ్గ్రహ చరమశ్లోకోఽనుసంధేయః. అత్ర ఆద్యేనవిశేషణేన-“సారాఽసార వివేక

సత్వాలుక్కుయత్తనన్ సామ్యకనార్పెన్ద్ర నాట్టుళే” (౫) “అష్టు శరాశరక్షశ్చైవ కుస్త్రేన్ద్రీ” శ్రీపాద్యుతరాణి - మాఘమాహాత్మ్యే, వింశేఽధ్యాయే- (౬) “స్థాపయంశ్చతురో వర్ణాన్ స్వేస్వేవర్తనిరాఘవః | ఏకాదశ సహస్రాణాం వర్ణాణాం పాలయన్ ప్రజాః | రాజవంశాన్ శతగుణాన్ స్థాపయత్వా దివంగతః | తీర్థపామణ కాష్ఠేభ్యో ఋతేశుక్మేభ్య ఏవచ | అన్యాన్ సర్వాన్ జీవయత్కాన్ సరయ్యాం త్యక్తవర్షణః | స్వర్గలోకే స్థాపయత్వా స్వంధామ ప్రాపసోఽచ్యుతః” ఇత్యాద్యభిప్రేతమ్.

(కాక్తై-వాయిలుమితి) (౧) “కట్టురైకొళ్వర్ కారణా! కరుళకొడ్డియానే!” ఇతిశేషః. (వక్తాశ్రోతేతి) శ్రీరామాయణే ఆరణ్యకాండే - రావణం ప్రతిమారీచః - (౨) “సులభాః పురుషారాజన్ సతతం ప్రియవాదినః | ఆప్రియస్యతు పథ్యస్యవక్తా శ్రోతాచదుర్లభః” ఇతి. “ఆప్రియస్యవక్తా, పథ్యస్య శ్రోతాచదుర్లభః” ఇత్యన్వయః. “అనాల్” ఇత్యుక్తత్వేన, “వక్తా శ్రోతాచదుర్లభః” ఇతి - దుర్లభ్యం దోష్యత్యేతే ఇతిభావః.

(చరమశ్లోకః). ఆస్త్యశ్లోకః. (ఆద్యేన విశేషణేన) నిమగ్నప్ర సత్వేతి

(౧) పెరి-తి-౫-౧-౧.

(౨) రా-ఆ-౩౭-౨.

(౩)

(౪) వేదార్థసజ్గ్రహే.

(౫) పెరి-తి-౧౦-౧౦.

(౬) పాద్యే-౨౦-

శ్యముడై యనాయ్, ఆ స్తికాఽగ్రేసరనాయ్, ఇరుప్పానారువనుణ్ణాకిల్, జ్ఞాః” ఇతిఫలితమ్; (౧) “సత్వాత్సజ్ఞాయతేజ్ఞానమ్” ఇత్యుక్తేః. ద్వితీయేన-“గరియాంసః” ఇత్యుక్తముక్తిమ్; (౨) “సచ పూజ్యో యథా హ్యహమ్” ఇత్యుక్తేః. తృతీయేన-“విమత్సరాః” ఇతి ఫలితమ్. చతుర్థపశ్యమాభ్యామ్-ప్రమాణతన్త్రాఇత్యుక్తే ఫలితే ఇత్యనుసంధేయమ్.

వేదాన్తశ్రవణాఽధికారాదపి లభికమధికారమాహ (ఆ స్తికేతి). “స్వప్నవర్తిత సకలశాస్త్రమర్యాదోల్లంఘనేన నిరఙ్కుశ స్వతన్త్రభగవాన్నిర్దేహతుక కటాక్షణ కేవల స్వార్థతయా కశ్చిదక్షీకరోతి” ఇత్యుక్తే తత్రదృఢాధ్యనసాయవాన్- ఆ స్తికాఽగ్రేసరః. (ఒరువనుణ్ణాకిల్) (౩) “కశ్చిన్నాంవేత్తితత్వతః” (౪) “సుదుర్లభః” (౫) “ఉభ్యేరేల్” ఇత్యాదిక మత్రాఽనుసంధేయమ్.

విశేషణ. (ద్వితీయేన) పరమాత్మసీతి విశేషణ. (తృతీయేన) ఆచరమాత్మ సీతి విశేషణ. (విమత్సరా ఇతి) మత్సరస్య విషయప్రావణ్య జ్యోత్వాదితిభావః. (చతుర్థేతి) ప్రమాణరేతి విశేషణేత్యర్థః. (ఇచ్చమేతి) భగవద్వైభవమ్ శ్రుతమానా లిత్వాది విశేషణేత్యర్థః.

(కశ్చిదితి) గీతాయాం సప్తమాధ్యాయే; — “మనుష్యేణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే । యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాంవేత్తి తత్వతః” ఇతి. అస్య గీతార్థ సంగ్రహవ్యాఖ్యా;—“మనుష్యేణామ్ - అధికారిణామ్, సహస్రేషు మధ్యే కశ్చిదేవ, సిద్ధయే-ఫలసిద్ధిపర్యంతమ్, యతతే-యత్సంకరోతి; యతతామ్ - తథాయత్సంకుర్వతామపి, సహస్రేషు మధ్యే కశ్చిదేవ, వేత్తి - జానాతి; సిద్ధానామ్ - మద్విషయజ్ఞానవతామ్, సహస్రేషు, కశ్చిదేవమామ్, తత్వతః-యథావత్ వేత్తిఇతి.” (సుదుర్లభఇతి) గీతాయాం తత్రైవ;—“బహూనాం జన్మనామస్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే । వాసుదేవ స్సర్వమితి సమహత్వా మదుర్లభః” ఇతి. అస్యగీతార్థ సంగ్రహవ్యాఖ్యా;—“బహూనామ్ - భూయసామ్, జన్మనామ్ - పుణ్యజన్మనామ్, అస్తే-అవసానే, జ్ఞాన

(౧) గీ-౧౪-౧౭.

(౨)

(౩) గీ-౭-౩.

(౪) గీ-౭-౧౯.

(౫) తిరుప్పల్ల-౩.

అవన్ ఇశ్లోకార్థ శ్రవణానుష్ఠానస్తుక్కు అధికారి.

ఆకైయాల్ అధికారి దార్లభ్యత్తాలుమ్, అర్థగౌరవత్తాలుమ్, ఇతైవెలియిడాతే మత్తైత్తుక్కొణ్ణుపోన్దొర్కళ్ - ఎమ్మెరుమానారుక్కు

(ఇశ్లోకార్థశ్రవణానుష్ఠానస్తుక్కు) “శ్రవణాచ్చ అనుష్ఠానాచ్చ” ఇతి సమాహారైకవద్యానః; శరణవరణశోక నివృత్త్యో రనుష్ఠానస్మేతర్థః. అత్ర అనుష్ఠానం యథాయోగ్యం ద్రష్టవ్యమ్. అత్ర, “అద్యవిశేషణవచ్చాకం శ్రవణాధికారి; చరమమ్ అనుష్ఠానాధికారి” ఇత్యవధేయమ్. “అధికారి; ఆకైయాల్” ఇతి (అధికారి దార్లభ్యత్తాలుమ్) ఇత్యత్ర హేతుః. అనన్తర హేతుద్వయమ్ “పోన్దొర్కళ్” ఇత్యత్ర. (వెలియిడాతే మత్తైత్తుక్కొణ్ణు) మత్తైత్తువు వెలియిడాతే మత్తైత్తుక్కొణ్ణు; అతోన పున

వాన్ - మచ్చేవత్తైకరూపజ్ఞాన సమృన్న భూత్వా, సర్వమ్ - ప్రాచ్యం ప్రాచకం అస్యచ్చమనీషితం సర్వమపి, వాసుదేవ ఏవేతి మాంప్రచద్యతే - భజతే; సమహత్తా, సుదుర్లభఇతి - ఆత్మస్తదుర్లభఇతి. (ఉత్పీరేలితి) “వాహ్లావట్టు నిన్దిరుత్పీరేల్” ఇతి గాధావివక్షతా.

(శరవరణేతి) - అధికారి విశేషణతయా శరణవరణకరణం శోకకారణ నివృత్త్యనుష్ఠాన మిత్యభిప్రేతమ్. స్వస్వత్వభ్రమశ్శోకకారణమ్. (యథాయోగ్యమితి) (౧) “ఎత్తినాలిడర్క్కడల్ కిడత్తి యేత్తై నెజ్జామే” ఇత్యుక్తరీత్యా భగవానేవ ముక్తి ప్రతిబద్ధక నివృత్తిం కరోతి; మయానశోకః కార్యఇతి, స్వస్వత్వభ్రమాదికం వినీవర్త్య నిర్భరత్వానుసంధానమిత్యాదికం బోధ్యమ్. (విశేషణవచ్చాకమ్) నిష్క్రొష్ట సత్వనాయిత్యాదికమ్. (అధికారి ఇతి) అత్ర ప్రాధాన్యం ముఖ్యతా మృవలమృత్యు అధికారి విభాగ ఇతి మన్తవ్యమ్. (చరమమితి) “అస్తి కాగ్రే సరనాయ్” ఇతి విశేషణమితి బోధ్యమ్. (హేతుద్వయమ్) అధికారి దార్లభ్యమ్, అర్థగౌరవమితి హేతుద్వయమ్. (పునరుక్తిరితి) “వెలియిడాతే, మత్తైత్తుక్కొణ్ణు” ఇతిపదయో స్వమానార్థకత్వేన పునరుక్తి రితిభావః.

మున్నుళ్ళార్. సంసారికల్ దుర్గతికణ్ణు పొలుక్కుమాట్టాతపడి కృపై కరై
రుక్కిరి. “భవతుపూర్వాచారైర్లోపనమ్; తతిఃప్రకృతేకిమాయాతమ్”
ఇతిశక్ష్కామ్, “తర్హికథంపూర్వాచారోల్లోజ్ఞ నేనలోకాచారైర్నిబన్ధ
నఁకృతమ్” ఇతిశక్ష్కాచ్చపరిహరతి (సంసారికళిత్యాదివాక్యేన).

(కృపై కరై పురణ్ణిరుక్తయాలే) ఇతి తత్ప్రకారశ్చ-శ పఞ్లోజ్ఞనం
స్వానర్థానుమతిరిత్యాది రూపేణప్రసిద్ధః. అనుగృహీతశ్చ శ్రీశుద్ధసత్వ
గురుచరణాభిధానైః ద్రావిడాగమదేశికైః శ్రీభాష్యకారస్తవే;—
“చరణయుగళవృత్త్యా శారదాపీతగత్యా భువనవిదితకాఞ్చీపూర్ణనిత్యా

(శ్రీశుద్ధసత్వేతి) “చరణరుమ్ పెరుమాళ్తై” ఇతి ద్రావిడనామక పచ్చ
రత్నసమాఖ్యాది మఘాత మశికమల ధురీణవరద రాజదేశిక మహారైః, “శుద్ధసత్వ
మణ్ణున్” ఇతి ద్రావిడనామకైః. అత్ర అణ్ణ సరుళిచ్చెయ్తవడి; “ఇవరుక్కు
శుద్ధసత్వమ్” ఎన్నిఱ తిరునామమ్ యథార్థమయిల్లు. నమక్కుప్పొర నల్లవారై
ళొల్లిప్పొరువర్, ఇవరుడైయ వృదయానుసారి యావత్కార్యమ్ ఘటిత్తు; ఇని
ఒరుకుత్తెలుమిలై యెఱ్ఱు” ఇతి-యత్తిన్ద్రప్రవణ ప్రభావ శ్రీసూక్తి రనుసంధేయా.
(ద్రావిడాగమ దేశికైరితి) ‘తిరువాయ్మొళి యాచార్యర్’ ఇతి ద్రావిడాభి
ధానైః, నిజపితృగురుచరణ దత్తనామకరణకాలిక “వేడత్తుత్తెవర్” ఇతి ద్రా
విడనామకైః-శ్రీవేడ్కటాచార్య వర్త్యైః. “శ్రీశుద్ధసత్వాచార్యః” ఇతి, “ద్రావి
డాగమదేశికః” ఇత్యేతన్నామద్వయం శ్రీశుద్ధరవరమునివర్య స్వామికుపాలభిమ్”
ఇతి వితిహ్యమనుసంధేయమ్. అత్ర-“శుద్ధసత్వ మణ్ణున్డైయ వ్యాఖ్యాన చాతుర్యతై
క్కణ్ణు పొర ఉకన్దరుళి, అవరుక్కు ‘తిరువాయ్మొళి యాచార్యర్’ ఎఱ్ఱ తిరు
నామక్కాల్, భగవద్విషయ సంహసనత్తిలే అభిషేకమ్ కెయ్తరుళినార్” ఇతి
యత్తిన్ద్ర ప్రవణప్రభావ శ్రీసూక్తిరనుసంధేయా.

(చరణేతి) (చరణయుగళ వృత్త్యా) తత్రతత్ర పాదచారణ. (శారదాపీతమ్)
బొత్తర నరస్వతీపమ్. (కాఞ్చీపూర్ణః). “తిరుకచ్చినమ్మి” ఇతి ద్రావిడనామ,

నామృత్యై । శుభగురుశపథాన్చైవైర ముల్లభ్యునూక్త్యాఽపిమవితు
రహణోతేకేయ మార్తాఽనుకమ్పా”.

కృపాస్వరూపమాహ (సంసారికశీతి). (మాట్టాతపడి) మాట్టా
తిపడియాన. పక్ష్యమాణ క్రియావిశేషాత్ప్రే, “దయాహినామ - సార్వర్థ
నిరపేక్షా పరదుఃఖాఽనహిష్ణుతా” ఇతిశ్రీభావ్యకృతూన్స్తీవిరోధాత్.

కాచార్యపర్యః. (గురుః) శ్రీగోష్ఠీపూర్ణార్యపర్యః. (శపథముల్లఙ్ఘ్యతి). “తితు
కోక్కిటియూన్సమ్మి” ఇతి ద్రావిడనామక శ్రీగోష్ఠీ పూర్ణనామః - శ్రీరామానుజా
ర్యాయ ‘త్వయా చరమశ్లోకార్థ గోపసంకర్తవ్యమ్’ ఇతి శపథముకరోత్. శ్రీ రా
మానుజార్య పర్యః ‘అచార్యాశ్చా ౨తిలక్ష్మనే వికస్య స్వస్య సరకచాసో ఖుయాత్.
విస్యమన్త్రార్థ శ్రవణేన సర్వజీవోజ్జీవనం జాయతే, తదేవ ముఖ్యమ్’ ఇతి సర్వేశ్వర ఉపని
షత్” ఇతి శ్రీతిహ్య మనుసంధేయమ్. ఆశ్ర రామానుజార్య దివ్యచరితేః- “తిరుకోక్కిటి
యూన్సమ్మి పెరియిట్టపడి ఎఱ్ఱనేమెన్నిల్; తామ్ ఆరుగిచ్చెయ్త తఱ్ఱత్తై ప్రకాశి
యాతే” ఎఱ్ఱ ఆదైయిమవిత్తుక్కొణ్ణు ఆరుగిచ్చెయ్య, అప్పుడైత్తై ఘోరదాసమాక
ఎల్లార్కుమ్ మరుగిచ్చెయ్య ఇత్తై నమ్మికేట్టరుగి, ఉడైయవరై ఆత్మైవరుగి ‘ఇప్పుడై
ఒరువర్కుమ్ శొల్లాలే యెన్ఱొ నామ్ శొన్నోమ్; అప్పడియరుక్క, సీర్ అనేకమ్
పేరుక్కు ఎన్నినైత్తు వొన్నీర్’ ఎన్న; ఉడైయవరుమ్ - ‘అవర్కకల్లారుమ్ దేవ
తీరుడైయ అభిమానసమ్మన్మపెల్లు ఉజ్జీవిప్పర్కళెమ్మ దేవరీర్ తిరు నదికళై
మున్నిట్టుక్కొణ్ణు శొన్నేన్’ ఎన్న; ‘వేటారువర్కుమ్ శొల్లాలేయెన్ఱు శూరురు
కొణ్ణు నామ్ శొన్నోమ్, అప్పడియరుక్క, నమ్మై మీటివొన్నెతుక్కు ఫలమేతు
ఎన్న; ఉడైయవరుమ్ ‘సరకమేసలమ్’ ఎన్న; ‘అప్పడి అత్తిరుదుమ్ శొల్లవానేన్’
ఎన్న; ‘అడియేనొరువనుమన్ఱొ సరకమ్ పునుకిపేన్, ఇవ్వాళ్ళుకోటికళెమ్మ ఉజ్జీతి
క్కుమే’ ఎన్న; నమ్మియుమ్సార ఉకన్దరుగి, ‘అవరో సీర్’ ఎన్ఱు ఎదుత్తుక్కట్టి
కొణ్ణు తమ్మడైయకుమారర్ తెత్కొమ్మొరైయుమ్ ఉడైయవర్ తిరువదికళిలె ఆశ్ర
యిప్పికైయాలే” ఇత్యాది సూక్తిరనుసంధేయా.

(మాట్టాతపడియాన) పారుక్కుమాట్టాతపడియాన. (పక్ష్యుని) “కరైపురణ్ణు”
ఇతి, పక్ష్యమాణేపర్యః. (విరోధావతి) “మాట్టాతపడియాన” ఇతి కమా ౧-౧౧.

పురణ్ణియైక్యాతే, అర్థతిన్ శీర్మైపారాతే అనర్థత్వైయేపార్తు
వెలియిట్టరుళినార్ ఎమ్మెరుమానార్.

(అనర్థత్వైయేపార్తు) వైముఖ్యాదిక మనాలోక్యేత్యర్థః; అనర్థదర్శనం
కృపాయా హేతుః. అర్థగౌరవ వైముఖ్యాద్యనాలోకనేహేతుః, (కరై
పురణ్ణియైక్యాతే) ఇతి. (వెలియిట్టరుళినార్) ఇతి; “మన్త్రంయత్నన
గోపయేత్” ఇత్యుక్తార్థస్య (౧) “అన్యశంస్యంపరోధర్మః” ఇత్యుక్త
మాన్యశంస్య మపవాద ఇతిభావః.

“యద్యప్య పారకారుణ్యం పూర్వాచార్యేష్వపిస్థితమ్ భవిష్యద
వతారన్తు జ్ఞాత్వాత్తైస్తదుపేక్షితమ్” ఇతిభావః. తిత్విప్రకృతేకిమా

౭నజ్జీకారే “దుఃఖ నిరాచీక్షాకృపా” ఇతి కృపాలక్షణాన్తర ముద్బుద్ధంభవతి,
అలోవిరోధఇతిభావః. అత్ర శ్రీవచనభూషణే;—“కర్మఫలమన్తాతల్, కృపాఫలమన్తా
తల్” ఇత్యుక్తకృపాకబ్ధిః. అనుగ్రహపరః. అన్యథా అభిభృదిరామూత్రస్య కృపా
విషయత్వ ప్రతిపాదక భావ్య విరోధాదిత్యనుసంధేయమ్. (అన్యశంస్యమితి) శ్రీరా
మాయణే సుప్తరకాణ్డే - అష్టత్రింశత్సర్గే - (౧) “త్వయానాథవతి నాథ వ్యానాథ
వహివృత్తతే. అన్యశంస్యం పరోధన్యస్త్యత్ వివమయాశ్రుతమ్” ఇతి.

(యద్యపితి) (భవిష్యదవతారమ్) శ్రీభూతపుర్యా మవతరవిప్రచ్ఛీకు ద్రామా
సుజార్యావతారమ్. తామ్రపట్టి నదీతిరస్థ శ్రీనగర్యాం శ్రీమచ్ఛతారిగురవః, శ్రీతా
మ్రపట్టి తీర్థజనోపాదాన ద్రవ్యేణ స్వీయదివ్యార్చాం ప్రతితిష్ఠాపయిమవే శ్రీమధుర
కవి గురవే, “శ్రీతామ్రపట్టితీర్థం కటాహే ఆపూర్వతాపయ, తత్ర అహం అశిల్పి కర
స్వర్ణం స్వయమావిర్భవిష్యామి” ఇత్యాజ్ఞాప్య, తథా సప్తరాత్రం తప్తేకటాహతిర్థ
ప్రథమతః తద్ద్రవ్యేణ అజ్ఞాతిబద్ధ త్రిదర్శనహిత భవిష్యద్రామాసుజార్యాఽర్చా రూ
పేణ స్వస్వరూపం ప్రకాశయామానుః. తద్భవిష్య దాచార్యార్చావిగ్రహ శ్రీరా
మాసుజాచార్యః తన్నగర్యామేవ శ్రీశైల నాథార్య పరికల్పితేరామానుజ చతుర్వది
మణ్డలనామకస్థానేభాసతే; సః అవరః భవిష్యదాచార్యవిగ్రహః, పునః స్వీయ

దివ్యార్చాదిదృక్తు మధురకవిప్రార్థితాశ్రీవరాజులమునయః తామ్రపద్మీ
దివ్యతీర్థద్రవ్యేణ జ్ఞానముద్రాసహిత శ్రీవసుభాధరణాఽర్చారూపేణ స్వస్వరూప
మదర్శయన్; శ్రీ సగర్వాఖ్యమరుకాశ్రుర్యాం శ్రీమధురకవి ప్రతిష్ఠిత శ్రీకారి
మాటసూనుదివ్యార్చవతాఽస్సర్వజనానాం జ్ఞానప్రదశ్రీకళకోపమునివద్యసి ఇదానీ
మపిప్రకాశతే; ఇదమైతిశ్చ్యం శ్రీసగర్వాం చిరోపాసితసద్వృధావదన్తి.

“శ్రీకళకోపమునిః శ్రీమన్నాథమునయే (౧) ‘కలియువ్ కెడుమ్ కట్టుకొళ్
మిన్’ ఇతి గాథోపదేశకాలే శ్రీ భవిష్యద్రామానుజాచార్య విగ్రహం ప్రదదాః
సః, ఆచర్య భవిష్యదాచార్య విగ్రహః; తద్భవిష్యదాచార్య విగ్రహశ్రీ రామాను
జార్యః శ్రీరక్షస్థలే శ్రీవరవరమునివద్యసన్నిహితా ద్యాపి సముల్లసతీతి పూర్వా
చార్యావదన్తి” ఇతి శ్లోయమ్. అత్ర - యాదవగిరిమాహాత్మ్యే, “అనన్తః ప్రథమం
రూపం లక్ష్మణస్తు తతః పరమ్! బలభద్రస్త్రుతీయస్తు కళాకృద్భవిష్యతి” ఇతి.
శ్రీపాశ్చరాత్రే ఈశ్వరసంహితాయామ్, యాదవాచలమాహాత్మ్యే నామకవించా
ధ్యాయే, బలభద్రం ప్రతి శ్రీనారాయణః—“అన్తితేవిమలాభక్తిర్మయి యాదవ
సన్తస! ప్రథమం శేషరూపామే కైటభ్య మకరోద్భవాన్! తతస్తు లక్ష్మణోభూత్వా
మామారాధితవానిక! ఇదానీమపిహుంయన్తుం బలభద్రతత్వమర్హసి! కలావపియుగే
భూయః కృష్ణమృత్యాద్విజోత్తమః! నానావిధైర్భృగజాలైర్భవం మేకరిష్యసి!
ఇత్యుక్తోదేవదేవేన బలభద్రః ప్రహృష్టః! పూజయామాస విధివద్భృగైర్నానా
విధైర్హరిమ్” ఇతి, రామానుజార్య దివ్యచరితాయామ్.

“ఇని సమృద్ధావో వెయిట్టరడి యెడ్డనేమిన్నిలో; ‘లోకతై తిరుక్తువతాక
ఎప్పెరుమానోడే మూతటి (౨) ‘నిన్ కణ్ పేట్రైయెమ్మివిప్పనే’ ఎన్దు ఏటి
ట్టుక్కొణ్డవర్ తామే, (౩) ‘ఏపావమ్ పరమే’ ఎన్దుళ్లేత్తు, (౪) ‘అకలిడత్తై
యారాయ్దతుతిరుత్తలవతే’ ఎన్దు ‘ఈశ్వరన్ అవతరిత్తుతిరుత్తవాణ్ణాతదేశతై
నామోతిరుత్తువోమ్’ ఎన్దు, (౫) ‘యాను మెన్ నెణ్ణా మిక్కెన్దొళిన్దోమ్’
ఎన్దు తాముమ్ తిరువుళ్ళముమేయాయ్, భూతభవిష్యద్వర్తమాన మణ్డవరాత్తై
యాలే (౧) ‘కలియువ్ కెడుమ్ కట్టుకొచ్చిన్’ ఎన్దు ఉడైయవర్ తిరువవ

(౧) తి-వాయ్-గి-౨-౧. (౨) తిరువి-౯౬. (౩) తి-వాయ్-౨-౨-౨.

(౪) పెరియతిరువ-౨గి. (౫) పెరియతిరువ-౨౬.

ముఖ్యప్రబంధజల్లావద్వైయుమ్బాలస్థి కేక, స్త్రీబాలర్ కళుక్కుమ్
అధికరిక్కలామ్బుడితిలియ అరుళిచ్చెయితతు ఇప్పబన్ధత్తిలేయితే.

ఇతిల్ ప్రథమత్తిలే ఇన్ద్రోక్కార్థత్తినుదైయ గౌరవదై, ఎల్లా
పూర్వోక్తేషు. (ఎల్లావద్వైలుమ్) స్వపరోక్తేషు. (స్త్రీబాలర్ కుమ్)
పెణ్ణుక్కుమ్ పేదై కుమ్. అపి - అయోగ్యత్వసూచకం. (తేలియ)
సుగ్రహసూయుమ్ సువ్యక్తమాయుమ్. ఏతత్సర్వం ప్రబంధారమ్భే
ప్రపశ్యేతమ్. (ఇప్పబన్ధత్తిలే) ముముక్షుస్పడియిలే. శేషంపూర్వవత్.
ఇతి చరమశ్లోకటిప్పణ్యమ్.

చరమశ్లోకస్య పరిగ్రహాతిశయనిష్కర్షం.

ద్వితీయవాదం.

“ఇత్థంనన్దతిసాఫల్యే సాధయిత్వాథవాక్యశంః వ్యాచిఖ్యానుర్వాక్య
మాద్యంవ్యాఖ్యానూపం వివక్షతి”. “పదచ్ఛేదం పదార్థోక్తిర్విగ్రహా
వాక్యయోజనాః ఆక్షేపస్యసమాధానం వ్యాఖ్యానంపశ్చలక్షణమ్” ఇతి
వ్యాఖ్యానప్రకారం; తత్ర ఆద్యవాక్యస్య వాక్యయోజనానేచ్ఛనన్త
ర్భావాత్ - ఆక్షేప సమాధానరూపత్వం వ్యజ్ఞాయన్, శ్లోకవ్యాఖ్యానే
ప్రవృత్తస్య నామధేయనిర్వచనమప్రస్తుతమితిశంకాంపరిహర్తుమ్
ఆద్యవాక్యమవతారయతి (ఇతిలిత్యాదివాక్యేన). (ఇతిల్) చిత్తనన్ని
ధానాత్ తనీయప్రకరణ ఇత్యర్థం. (ప్రథమత్తిలే) ఆద్యవాక్యే.
యద్యపి, “క్షీణేతిల ఉపాయవిశేషజ్ఞైః ఎష్టు తోడజ్ఞి” ఇతి ప్రతీకము.
పాదాన్యతే; తథా, పిలన్తానధిలాభాయ “ప్రథమత్తిలే” ఇత్యుక్తమ్.
ఆనుపూర్వీపదర్శనాయ పునః ప్రతీకోపాదానమ్. అత్ర (పడుత్తుకై
క్కాక) ఇత్యన్తంవాక్యప్రయోజనకథనమ్. (ఇతుతనక్కు) ఇత్యాదికం
వాక్యార్థకథనమ్. అత్ర “చరమ శ్లోకవ్యాఖ్యానే ప్రవృత్తిలోకా

(సాఫల్యమ్) సంకయాదినిపుత్తి. (ఆద్యన్) - “క్షీణేతిల” ఇత్యాద్యమ్.
(లాభాయ) వాక్యాన్తానధిలాభాయ. (తమశోద్ధాతతయేతి) “అదిమంవాక్య

చార్యస్తదుపోద్ధాతతయా శ్లోకాన్తరపరిత్యాగేన అన్వేయ శ్లోకస్య
వ్యాఖ్యానే కింనియామకిమ్ ' ఇత్యాక్షేపస్య ' తన్వేయోపాదేయ
తమత్వాత్ ' ఇతినమాధానాన్తమాదిమం వాక్యమనుగృహీతవాన్''
ఇతిశ్మశ్లాఘోఽభిప్రేతః,

(౧) "ఇదస్తు తేగుహ్యతమమ్" ఇతినిర్దిష్టాదవ్యధికో పదేశారమ్భ
రూపస్య, (౨) "సర్వగుహ్యతమంభూయః" ఇతిభగవద్గీతో పనిషద్గత
వచనస్యసత్త్వాత్, తన్ముఖేనవై భవఖ్యాపనసమ్యవేతన్మూలకాభియుక్తివ్య
వహారపదర్పనమనుచిత మిత్యత్రాపా (ఎల్లారుడై యనెజ్జీలుమ్ పడుత్తు
మునుగృహీతవాన్ " ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః. (శ్లోకస్య) చరమశ్లోకస్య. (తన్వేయ)
చరమశ్లోకవైయవ.

(ఇదస్తుత ఇతి) భగవద్గీతాయాం సప్తమాధ్యాయే, శ్రీభగవానువాచ;
"ఇదస్తుతే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యసమాయతే! జ్ఞానంవిజ్ఞాన సహితం యజ్ఞా
త్వామాత్మ్యనేఽశుభాత్" ఇతి అస్యగీతార్థసంగ్రహ వ్యాఖ్యాన:- "హే ఆర్జున !
విజ్ఞాన సహితమ్-ఉపాసన విశేషజ్ఞాన సహితమ్, గుహ్యతమమ్, అతిరహస్యమ్,
ఇదస్తు-విలక్షణమ్, జ్ఞానమ్- భక్తి రూపోపాసనాశ్శ్రియమ్, అసమాయతే-అసూయారహి
తాయ, తే-తుభ్యమ్, ప్రవక్ష్యామి; యత్, జ్ఞానం, జ్ఞాత్వా-అనుష్ఠాయ, అశుభాత్-
సంసారాత్, మాత్మ్యనే-ముక్తోభవిష్యసి" ఇతి. (సర్వగుహ్యతమమ్) తత్త్రైవాఽష్టరశా
ధ్యాయే "సర్వగుహ్యతమం భూయశ్శృణుమే పరమంవచః । ఇట్లొసేమద్భుతమితి
తతోవక్ష్యామితేహితమ్" ఇతి. అస్య గీతార్థసంగ్రహ వ్యాఖ్యాన:- "సర్వగుహ్యతమమ్-
సర్వేషాం కర్మయోగాదిషు; గుహ్యేషు, మధ్యేగుహ్యతమమ్, పరమమ్ - ఉత్కృ
ష్టమ్, మే - మమ, వచః, భూయః - పునరపి, శృణు; మే - మమ, ద్భుతమ్ -
అత్యద్భుతమ్, ఇష్టః - ప్రీతివిషయోసి, ఇతియత్, తతోహేలోః, తే-తవ, హితమ్-
పరమపురుషార్థసాధన భూతమ్, వక్ష్యామి-కథియింపియి" ఇతి. (తన్ముఖేన)
గీతా వచనముఖేన. (తన్మూలకః) పచనమూలకః.

రుక్షైయసెజ్జిలుమ్ పదుత్తుకైక్కాక, ఇతుతనక్కు “చరమశ్లోకమ్” ఎస్తు నామమాకైక్కు, హేతువైయరుళిచ్చెయ్కితార్, (కీర్తేలిల ఉపాయ విశేషజ్జలై) ఎస్తుతోడగ్గి.

కైక్కాక) ఇతి. సచనముఖేన వైభవస్యస్త్రీబాలైః పూర్వాపరపర్యా లోచనవిధురైర్దురధిగమత్వా దభియ్యతమపూర్వాచార్యాభిమత చరమశ్లోకవ్యవహారముఖేన వైభవవర్ణనస్యస్త్రీబాలానామపి హృదయ జ్ఞమత్వాచ్చ, యథాశ్రుతమేవోచితమితిభావః.

నమ, “చరమశ్వాసోకశ్చ” ఇతి యోగవృత్త్యాస్మింశ్చిత్ శ్లోకసముదాయే విద్యమానాఽన్తిచుశ్లోకే చరమశ్లోక త్యన్యలోకప్రసిద్ధ త్వాత్, మోక్షోపాయోపదేశశ్లోకేషు ప్రకృతశ్లోకస్యాన్తిమత్వేన ప్రసిద్ధాథపరిగ్రహసమ్భవాచ్చ, అర్థాన్తరకథనమయ్యన్తిమితి శక్త్యా యంపాత్యతాత్పర్యవిషయాన్తరమాహ, (ఇతుతనక్కు) ఇతి; ఇన్ద శ్లోకస్థనక్కు ఇత్యర్థః. “తనక్కు” ఇత్యనేన చరమశ్లోక వ్యవహారోన్ స్మిన్ శ్లోకే అసాధారణ్యేనవిశిష్యాన్తీతివ్యభిచే. (తిరునామమాకైక్కు) సత్యం చరమశ్లోక శబ్దోయాగిక ఇతి. కిన్తు ద్విరేఫాదిపదవత్ శ్లోక విశేషేవ్యవహారప్రసిద్ధ్యా, యాగినామధేయమ్; ఆపేక్షకాన్తిచుశ్లో కత్వస్యాన్తిప్రసక్త్యాత్. తత్రాపి ససామాన్యతో నామత్వమాత్రమ్, కిన్తు

(అర్థాన్తరమ్) చరమాపాయ ప్రతిపాదకత్వ రూపాన్తరమ్. (ద్విరే ఫాదిపదవదితి) ద్విరేఫపదస్య సమీరకితోరప్రసిద్ధిర్ని; అపితు, భ్రమరేప్రసిద్ధిః, తద్వత్; పాపకాదివన్నేతిభావః. బ్రహ్మవిద్యాభరణే, “ద్విరేఫ పదస్యరేఫద్వయే శక్తిః; రేఫద్వయ విశిష్టభ్రమరపదేక్షణా” లక్షితస్యభ్రమరపదస్య అర్థేవృత్తిః లక్షితలక్షణేత్యపిగాయన్తి” ఇత్యుక్తమ్. (యాగికవాచుధేయమితి) యాగికః - చరమశ్లోకశబ్దః, రూఢవత్ ప్రసిద్ధార్థకశ్చేతిభావః. (ఆపేక్షకః) వైపక్షికః. (అతి ప్రసక్తాదితి) “ఉపాయేచరమ్య, ఉపేయేచరమ్య” ఇతి తత్ర అతిప్రసక్త ఇతిభావః.

ముముక్షుప్పడిమూలమ్.

కీర్తీ శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞులై ఉపదేశక, అ వై దు శ్శ క
జ్ఞశేస్తుమ్, న్వరూపవిరోధక శేస్తుమ్ నివై త్తు శోకావిప్లవాన అజ్ఞనవై క్కు-
ఱిత్తు అననుదైయశోకనివృత్తిర్థమాక “ఇని ఇతుక్కు-వ్వరుకిలై” ఎన్ను
మ్మడియానచరమోపాయత్తై అరుళిచ్చెయ్ కై యాలే, చరమశ్లోకమెస్తు
ఇతుక్కుప్పేరాయరుక్కి-ఱుతు.

శ్రీమత్త్వవిశిష్టం నామత్వమ్. శ్రీమత్త్వమ్-ప్రతిపాద్యవై లక్షణ్యమ్,
వక్తృవై లక్షణ్యశ్చామూలోక్తమ్. వక్తృవై లక్షణ్యమ్ - అభియుక్త
తమపూర్వాచార్యకర్తృక పచురప్రయోగవిషయత్వాత్. తత్ర
పూర్వాచార్యకర్తృకప్రచురప్రయోగ విషయత్వరూప శ్రీమత్త్వం
నామత్వకల్పకమ్; ప్రతిపాద్యవై లక్షణ్యరూపం శ్రీమత్త్వం సిద్ధస్య
నామత్వస్యనిర్వాహకమ్; ప్రవృత్తినిమిత్తార్థకత్వాత్. తథాచవక్తృవై
లక్షణ్యరూపశ్రీమత్త్వవిశిష్టనామత్వేహేతుః మూలోక్తమర్థద్వారకం
చరమ త్వమేవేత్యర్థాంతరకథనం యుక్తమితిభావః.

ద్వాత్రింశత్పదసప్తరైర్వ్యచప్టేషోడశక్రమాత్ ।
యథాశ్రుతాన్యపాదతే కేషాన్యక్త్యతిలాఘవాత్ ॥
సేనానయనయోమేయ తోయభేయనరాంపరాః ।
గురుభారతరాసార హారధీరనగద్రుగాః ॥

(ప్రవృత్తినిమిత్తేతి) అస్యప్రతిపాద్యతా సమ్మేషేన చరమోపాయః ప్రవృత్తినిమిత్తమ్
చరమోపాయార్థ ప్రతిపాదకత్వం చరమశ్లోకత్వమితిబోధ్యమ్.

(ద్వాత్రింశత్పదేతి) “కీర్తీశిల” ఇత్యురభ్య, “పేరాయరుక్కి-ఱుతు” ఇతి

పర్యస్తంద్వాత్రిం శత్పదానీతిబోధ్యమ్. (వ్యాచప్తఇతి) శ్రీమద్వరపరమునిరితిశేషః
(ఊడశేతి). పదానీతిశేషః (ఉపాదత్తఇతి) మూలస్థపదాని వ్యాఖ్యాతానీతిభావః
(శేషాణితి) పదానీతిశేషః. (సేనానయేతి) (శబ్దాః) సేనేత్యాదిసంఖ్యాబోధ్య ఎన్దుమిత్వాన్

అతావతు—ఇన్ద్రశ్శోకత్తుక్కుక్కియ్యో, అనేకాఽధ్యాయజ్ఞలిశీ కర్మ

శబ్దాస్సుటాః ప్రతిపదం ప్రతికోక్త్యాతిగారవాత్ |

స్వాత్మైవ స్ఫుటధీయోగా దప్యన్యార్థమనూదితాః॥

(అతావతిత్యాది) అత్రతానత్వప్రతీయప్రకరణస్య కరిష్యమాణ త్వేన ద్విప్రతీయప్రకరణస్య ప్రకృతత్వేనచ వక్తృశ్రోతృబుద్ధిస్థత్వాత్, “కీయ్యో” ఇత్యత్ర అవధ్యవధిమత్త్వభ్రమం వారయతి (ఇన్ద్రవిధి). “ఇన్ద్ర” ఇత్యనేన శ్లోకోపి వ్యాఖ్యేయతయా బుద్ధిస్థ ఇతి సూచ్యతే. అపరపదార్థాఽన్వయ యోగ్యతాఽనుసారేణ శ్లోకేషవ - అవధిరితి భావః. అవధిమత్ప్రతీతేర్వ్యగ్యతా పరామర్శ సాపేక్షత్వాత్, తద

శబ్దాః. (స్ఫుటాః) సుటార్థకాః. (స్ఫుటధీయోగాత్) వ్యక్తజ్ఞానయోగాత్, (అప్యన్యార్థమనూదితా ఇతి) అన్వయార్థమన్వనూదితా ఇత్యర్థః.

అత్ర “సేనానయ వయోమేయతోయ ధేయసరాః ప రాః | గురుభారతా పార హరధీరసగద్రుగాః” ఇతి కారికా. ఏతద్గ్రంథకర్తృభి ర్మ్రీరామానుజగురువరైః “తాదిసవ, టాదిసవ, పాదిసచ్చ, యాద్యస్తా” ఇతి జ్యోతిష పరిగణితకటపయాశ్చ సజ్ఞానుపలక్ష్య మూలశబ్దమాత్రాదాస ప్రతిపాదికా ఇయంకారికాకృతా. తత్క- “కీయ్యో (౧), కిల (౨), ఉపాయవికేవగ్గతై (౩), ఉపదేశక (౪), అవై (౫) కుశ్శ కర్ణ (౬), ఎన్దుమ్ (సేనా-౭), స్వరూప (౮), విరోధిక (౯), ఎన్దుమ్ (సయ-౧౦), నిన్దేతు (౧౧), శోక (౧౨), ఆవృష్ట (౧౩), ఆస (వయో-౧౪), అర్జుననై (మేయ-౧౫), కుటితు (తోయ-౧౬), అపమదైయ (ధేయ-౧౭), శోక (౧౮), నివృత్త్య మక (౧౯), ఇని (సరాః-౨౦), ఇరుక్కు (పరాః-౨౧), అప్వరుకు (౨౨), ఇతై (గురు-౨౩), ఎన్దుమ్మడియాస (భార-౨౪), చరకు (౨౫), ఉపాయతై (తరా-౨౬), అరుళిచ్చెయ్తైయారే (సార-౨౭), చరకుక్లొకమ్ (హర-౨౮), ఎన్దు (ధీర-౨౯), ఇరుక్కు (సగ-౩౦), పేర్ (౩౧), ఆయరుక్కుటతు (ద్రుగాః-౩౨)” ఇతి శ్లేష నీయమ్. అత్ర, సేనాదిశబ్దసజ్ఞానబోధితాని మూలస్థపదానినవ్యాఖ్యాతానీతిమత్ప్రకృత్.

(అవధ్యవధి మత్త్వభ్రమమితి) ద్విప్రతీయప్రకరణ తృప్రతీయప్రకరణయోగితి

జ్ఞానాదికళాన శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞైః, స్వప్రాప్తిలక్షణమోక్ష సాధన ప్రతిపత్తిం పరిహరన్, ఉపేయాదేరపి గీతాయాము పదేశాత్ కాత్రేన్నత్యన పూర్వముపాయోపదేశఇత్యయుక్తమితి శంకాఞ్చ పరిహరతి (అనేకేతి). “ఉపరితనభాగాఽవసేయస్య బ్రహ్మజ్ఞానస్య” ఇతి శ్రీభాష్యసూక్తిప్రకారేణ ప్రాచుర్యప్రాధాన్యాభ్యాం గీతాశాస్త్రస్య ఉపాయపరత్వమేవ. ఉపేయాదిప్రతిపాదనస్తు తత్రతాదర్థ్యేన క్రియత ఇతి భావః. “శిల” ఇత్యస్య-“కతిచిత్” ఇత్యర్థేనతి, “కేచనఉపాయా ఉపదిష్టాః, కేచనోపాయానోపదిష్టాః” ఇతిభ్రమస్సన్యత్; తద్వ్యావృత్తిలాభాయ ఉపాయవ్యక్తి బహుత్వపరతామాహ (కర్మేతి). ఆదిశర్వాన “అవైయావన” ఇత్యాదినా వక్ష్యమాణసజ్జహం. ఉపాయ విశేషోపదేశమాత్రేణ దుశ్శకత్వ స్వరూపవిరోధిత్వబుద్ధిర్నఘటతే. సుకరస్వరూపాఽనురూపోపాయ విశేషాణామప్యవదేశ సమ్భవాత్, ఇతిశంకాపరిహారాయ, నస్తుతోదుశ్శకత్వాది విశిష్టస్వరూపా ఏవోపాయవిశేషా ఉపదిష్టాఇతి వాస్తవస్వరూపప్రదర్శితయాః శిలపదం సార్థక మితిభావః.

“ఉపాయవిశేషజ్ఞైః” ఇత్యస్య వివరణం (స్వప్రాప్తితి). ఉపాయ శబ్దస్య ససమ్బద్ధిత్యేన, మోక్షసాధనపదేన మోక్షరూపసమ్బద్ధినిర్దేశః. కైవల్యోపాయస్యాపి ఉపదిష్టత్వాత్, తస్మిన్దుశ్శకత్వాదిజ్ఞానస్యవక్ష్య మాణశోకాఽనుపయోగాచ్చ, తద్వ్యావృత్తకం విశేషపదమిత్యభిప్రా

శేషః. (తదప్రతిపత్తిమ్) అవధిమదజ్ఞానమ్. (తత్ర)గీతాయామ్.(తాదర్థ్యేన) తత్సేవతయా (వక్ష్యమాణేతి) “అవైయావన - కర్మజ్ఞానభక్తియోగ క్లభమ్” ఇత్యత్ర ఉక్తదీపారోపణాదీత్యర్థః. (దుశ్శకత్వాదీతి)ఆదినా - స్వరూపవిరోధిత్వం గృహ్యతే.

(తస్మిన్) కైవల్యోపాయే. (శోకేతి) “ఇహున్దేహిమితనై” ఇతివక్ష్యమాణ శోకేత్యర్థః. (తద్వ్యావృత్తకమ్) కైవల్యోపాయవ్యావృత్తకమ్. (ఉపదేశేతి) ఉపదేశ

మేఘః*స్వప్రాప్తిలక్షణేత్యుక్తమ్. స్వశబ్దః-సన్నిహితోపదేశకర్తృపరః. సను కర్మాదీనాం ప్రాప్తిసాధనతయా పూర్వముపదేశే తత్త్వానే వత్సయమాణస్య సిద్ధోపాయస్య కథం “మోక్షయిష్యామి” ఇతిమోక్షసాధనతయోపదేశ ఇత్యత్రాహ (ప్రాప్తిలక్షణమోక్షేతి). “భావాంతరమభావః” ఇత్యక్షీకారేణ ప్రాప్తిరేవ మోక్షఇతి నోక్తదోషఇతిభావః.

నను, “శరణంవ్రజ” ఇత్యత్ర శరణశబ్దేన కర్మాద్యుపాయాంతరస్థానేస్థిత్వా ఫలప్రదత్వముచ్యత ఇతి కైశ్చిదుక్తిమ్- యది “చరమోపాయతై” ఇత్యత్ర వివక్షితంప్యాత్; తదా “శోకనివృత్త్యర్థమాక” ఇతి వ్యాహతమ్. కరణే అనుష్ఠితపవ దేవతాయా ద్వారతయా ఫలప్రదత్వేన శరణాగతంప్రతి ఈశ్వరస్య ఫలప్రదత్వ మాత్రాక్షీకారే శరణాగతేరేవ కరణత్వా పత్రై స్వరూపవిరోధజ్ఞాన నిబంధన శోకనివృత్త్యనుపపత్తేరితి శక్యాయామ్, *శరణపదస్య కరణపరత్వ నూచనాయ

కర్తాక్రీకృష్టః. (సను కర్మేతి); పూర్వం ప్రాప్తిసాధనత్వముపదిష్టమ్, శ్లోకేమోక్షసాధనత్వముపదిశ్యతే. మోక్షః- అవిద్యానివృత్తిః. (ప్రాప్తిః) భగవత్సమ్ప్రీతిః. అతః, ప్రాప్తిర్భిన్నేతి శక్యభిప్రాయః. (తత్త్వానే) కర్మాదిస్థానే. (నోక్తేతి) “ఏకత్రప్రాప్తి సాధనత్వం ప్రతిపాదితమ్, తత్త్వానే మోక్షసాధనత్వం ప్రతిపాద్యతే” ఇత్యుక్తదోషానా

(సనుశరణమిత్యాది.) (వివక్షితమితి) - చరమోపాయశబ్దస్య ఫలప్రదత్వం వివక్షితఙ్గేదిత్యర్థః. (వ్యాహతమితి) చరమోపాయశబ్దేన ఫలప్రదత్వము క్తఙ్గేత్, సాధనేకృతే ఈశ్వరః ఫలందదాతితి నిశ్చయేన అస్యశోకవివక్షణాయతే. అతః, శోకనివృత్త్యర్థం చరమోపాయం పదతీత్యుక్తి ర్విరుద్ధాస్యాదితిభావః. (స్వరూప విరోధజ్ఞాననిబంధనేతి) (అస్య) ఉపాయవిశేషస్య. అస్యదుశ్శకత్వ మాత్రాక్షీకారే దీపారోపణాది ధర్మోపాయానాంసత్త్వాత్, దుశ్శకత్వజ్ఞానమేవసజాయతే; తత్ప్రయుక్త శోకోపిసజాయతే; అతః, “మాశుచః” ఇతిపదస్య అసమ్భవితత్వమేవ; అతః, స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానేన శోకఇతి, అకామేనాపిస్త్వికార్యమితిభావః.

చరమోపాయశబ్దం కరణరూప సాధన పరిణతి వివక్షన్, “సర్వధర్మాన్” ఇత్యత్ర త్యాజ్యధర్మస్థానే స్థితస్య “మామ్” ఇత్యుక్తేవ్వరస్య శరణ శబ్దేన నిర్దేశాత్, ధర్మశబ్దస్య ఆతాకిక క్షేయస్సాధనపరత్వాచ్చ, శరణశబ్దం సాధన పరవేతి న్యాయంసూచయితుం ధర్మశబ్ద సమానార్థ కస్య, “శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞై” ఇత్యత్ర ఉపాయశబ్దస్య సాధనపరత్వ మాహ (మోక్షసాధనమాక) ఇతి.

యద్యపి “స్వప్రాప్తిలక్షణ మోక్షసాధనజ్ఞాన ఉపాయవిశేష జ్ఞై” ఇతివక్తుముచితమ్. తథాపి, వస్తుతస్తథా భూతానామపి కైజ్ఞ ర్యరూపేణ ఉపదేశే వక్ష్యమాణరీత్యా కైజ్ఞర్యరూపాణాం తేషాం యావచ్ఛక్తి వశ్యాఽనుష్ఠేయత్వాత్, స్వరూపాఽనురూపత్వాచ్చ వక్ష్యమాణ శోకాఽనుపపత్తేః. మూలే, “ఉపాయవిశేషత్వం నోప దేశ క్రియోపలక్షణమ్; కీన్తు తద్విశేషణమ్” ఇత్యభిప్రాయేణ, (సాధన మాక) ఇత్యనుగృహీతమ్.

నను, మూలే చరమశ్లోకశబ్దప్రస్తుతి నిమిత్త కథనాఽవసరే, చరమశబ్దస్య ప్రస్తుతి నిమిత్తమాత్ర ముక్తిమ్; నత్యుక్త శబ్దస్యేతి న్యూనతా దోషప్రసంగః. చరమశబ్దస్య లోకప్రసిద్ధ్యా ఆపేక్షికాఽస్త్యి పరత్వే అతిప్రసక్తాత్, చరమశబ్ద చరమ వాక్యాదిరూపేణ వ్యవహారం వినా చరమశ్లోక వ్యవహారే నిమిత్తస్యాఽవశ్యవక్తవ్యత్వా దైచ్ఛికత్వంత్యగతిరితి శబ్దాయామ్, మూలే దుశ్శకశబ్దేన శోక

(తథాభూతానామ్) సాధనభూతానామ్. (వక్ష్యమాణరీత్యా) “మద్భక్తః” “మన్మథాభవ” ఇత్యుక్తప్రకారేణ “కర్మవైకల్యైర్నిరేవుమమ్” ఇతివక్ష్యమాణ రీత్యా. (తేషామ్) కర్మాదీనామ్. (ఉపదేశక్రియా) “ఉపదేశక్ర” ఇత్యుపదేశ క్రియా. (తద్విశేషణమ్) ఉపదేశక్రియా విశేషణమ్. (సాధనమాకవితి) వ్యాఖ్యానే, “సాధనమాక ఉపదేశితైరుశక్నేట్టు” ఇత్యుక్తమిత్యర్థం.

(అతిప్రసక్తాదితి) ప్రకరణాన్నిమేఽతి ప్రసక్తాదితిభావః. (అగతిరితి) గతిర్న

హేతుభూతం జ్ఞాతుమ శక్యత్వమ్, శోకనివృత్తి శబ్దేన జ్ఞాతుమశక్యత్వ నిబద్ధన శోకనివృత్తిమ్, (శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞశ్చ) ఇత్యనేన జ్ఞానాఽశక్తి హేతుం జ్ఞాతవ్య బాహుళ్యమ్, (చరమోపాయతై) ఇత్యనేన తత్ప్రతి కోటిజ్ఞాతవ్యాల్పత్వశ్చ వివక్షిత్యా జ్ఞాతవ్యస్యాల్ప స్యాపదేశాత్, చరమాన్త ప్రత్యాయకం శ్లోకమాత్ర మిత్యభిప్రేత్య, చరమశ్లోక వ్యవ హార ఇత్యభిప్రాయా ఽఽశ్రయణాన్న న్యూనతాదోషః.

ఏవం “జ్ఞాతవ్యోపాయ బహుత్వా ఽల్పత్వతో, జ్ఞాపక బహు త్వాల్పత్వేఅపి శ్లోకశబ్ద ప్రవృత్తి నిమిత్తతయా, ‘ఉపదేశిక్కు మరుచి చ్చయ్యకై యాతే’ ఇతి పదాభ్యాం వివక్షితే; కర్మజ్ఞానాదీనాం సాక్షో పాజ్ఞతయాజ్ఞాతవ్యత్వేన, తత్ర సాక్షోపాక్షోపదేశానామపి జ్ఞా తవ్య త్వాత్, ప్రకృతే వరణరూపాఽన్యత్యాగరూపాపాజ్ఞస్యచ సిద్ధోపా యేనసహ శ్లోకమాత్రేణజ్ఞాతుంశక్యత్వాచ్చ, అతోనన్యూనతాదోషః” ఇతి పరిహారమభిప్రేత్య ప్రాథమి కోపదేశక్రియాంవిశిన్పి(విస్తరేణేతి). (౧) “ప్రథనేవావశబ్దే” ఇత్యనుశాసనమభిప్రేతమ్. అనేన ఉత్తరత్ర “సజ్జిహేణ నరుచిచ్చయ్యకై యాతే” ఇత్యన్తో వ్యజ్యతే.

భవతిత్యర్థః. (తత్ప్రతికోటిం) కర్మాదిప్రతికోటిత్యర్థః.

(జ్ఞాపకేతి) జ్ఞాపకశబ్దేత్యర్థః. (ప్రవృత్తినిమిత్తతయేతి) శ్లోకత్వంనామ - భన్దోబద్ధ స్వల్పశబ్దత్వమివోఽస్యమ్. (వరణరూపాన్యత్యాగ) సిద్ధోపాయాన్యత్యాగ (త్యాగః) కర్మత్యాగః. (ప్రాథమికేతి) మూలే, “శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞశ్చ ఉపదేశిక్కు” ఇతి ప్రాథమికక్రియేత్యర్థః; (ప్రథనేవావేతి) సిద్ధాస్తకాముద్యామ్, ఉత్తరకృతి, “ప్రథనే వావశబ్దే” ఇతి వ్యాకరణ సూత్రమ్. విభూర్వాత్ స్త్రుణాత్స్థాన్స్యాత్, అశబ్దవిష యే ప్రథనే. పటస్య విస్తారః. ప్రథనేకిమ్; తృణవిస్తరః. అశస్త్రేకిమ్; గ్రంథవిస్తరః” ఇతి.

మాక విస్తరణ ఉపదేశిత్తరుశక్తేట్టు, కాయశ్శరూపమాకైయాలుమ్, ఇన్ద్రియజయమ్ అరితాకైయాలుమ్, సావధానమాకచిరకాలమ్

(ఉపదేశిక్క, అరుశిచ్చెయ్ కైయా లే) ఇతి పూర్వోత్తరసూక్తి మహిమ్నా, “చరమశ్లోకం కృపామాత్రప్రసన్నేశ్వర ప్రోక్తిః; అస్య తస్యంపూర్వశాస్త్రం సతథా” ఇతి వైషమ్యం ప్రతీయతే. సచతద్వ్యక్తిమ్. పాణ్డతనయ యుద్ధప్రోత్సాహనవ్యాజేన సర్వస్యఽపిచాఽస్మదాది పర్యస్త చేతనోజ్జీవనాయ నిర్లేతుకృపయా ప్రవర్తితాత్. అతః “ఉపదేశిత్తరుశిచ్చెయ్ కైయా లే” ఇత్యేవం వాక్యైశ్చలీపరిగ్రాహ్య. ఏకత్ర కృపాక్తా వన్యత్రాపి సా స్వతస్సిద్ధ్యతీతి నకణ్ఠోక్తిః. ఏవం “ప్రథమమేవ చరమోపాయః కిమితి ప్రదర్శితః” ఇతి శబ్దాః శరత్తుకరీష సమావేశ న్యాయేన దుష్కరత్వాది దూషిత సాధనాంతర ప్రదర్శన పూర్వకం చరమోపాయ ప్రదర్శనేన, తస్య పరభాగాతిశయ సిద్ధ్యర్థం నిర్లేతుకృపయైన ఉభయం ప్రదర్శిత మిత్యేవం పరిహృతా భవతీత్యభిప్రేత్యాహ (ఉపదేశిత్తరుశ) ఇతి. ఉపదేశీమే తదశ్రవణే దుష్కరత్వాది బుద్ధిర్నన్మువతీత్యభిప్రేత్య శ్రవణపర్యంతోపదేశోవివక్షిత ఇత్యాహ (కేట్టు) ఇతి.

ప్రకృతశ్వాద్విశేష్యలాభే సతి “అపై” ఇతి కణ్ఠోక్తి వైఫల్య మిత్యాశంక్య, దుశ్శక్త్యాదిబుద్ధిహేతుభూతకాయశ్శరూపత్వాది స్వభావలాభాయ తత్పదమిత్యభిప్రేత్య, స్వభావ విశిష్టవేషేణ తద్వదార్థ

(తత్) వైషమ్యమ్. (ఏకత్ర) చరమోపాయవిషయే. (అన్యత్రాపి) కర్మజ్ఞానాది సాధనాంతరేపి. (సా) కృపా. (తస్య) చరమోపాయస్య. (ఉభయమ్) సాధనాంతర చరమోపాయోభయమ్. (ఉపదేశిత్తరుశవితితి) గీతాభాష్యవ్యాఖ్యానావసర ప్రతిపాదిత భగవత్కారుణ్యాయత్తసారార్థ బోధక కృతస్సగీతావతరణ రూప సక్రుదాయాఽవిచ్ఛేదార్థమ్, “మూలే, ఉపదేశిక్క” ఇతి పదస్యవ్యాఖ్యానే “ఉపదేశిత్తరుశ” ఇత్యుక్త మతిభావః.

(విశేష్యలాభే) కర్మజ్ఞానాదిలాభే. (తత్పదమ్) “అపై” ఇతిపదమ్. (సర్వ

నూనా (కార్యేత్యాదినా-విరోధికశేన్న మిత్యస్తేన). “అవై” ఇత్యస్య
సర్వనామత్యేన ప్రకృతాకారపరామర్శిత్వాత్, బుద్ధిస్థం కర్మాదిత్రయ
స్యాపిక్లేశకరత్వం తావత్పరామృశ్యత ఇత్యభిప్రేత్య హేతుత్రయమాహ
(కాయేతి). కాయస్యక్లేశశః-కాయకవ్యాపారజనిత దుఃఖమిత్యర్థః.
(క్లేశరూపమ్) తత్ప్రాచుర్యాత్తద్వ్యపదేశశః. అతఏవ కర్మవిషయోఽ
యం హేతుః.† (సావయాజ్ఞానయోగాంశేఽత్యస్తస్మిన్) యః (జ)స్యవా
సికతయా, తద్వద్భక్తియోగే తస్య దుష్కరత్వాభావాత్; అత ఏవ
పూర్వవత్ “ఇన్ద్రియశచూకై యాలుమ్” ఇత్యనుక్తిః.

(సావధానమాక విత్యాది) * (౧) “అప్రయాణా త్తత్రాఽపి
హిదృష్టమ్” ఇతిన్యాయేన కర్మయోగాదేరాప్రయాణానువృత్తి సా
ధకం చిరకాలసాధ్యత్వం భక్తియోగస్య ప్రసిద్ధమ్. ఏవంసాజ్ఞ భక్తి
యోగస్య అప్రయాణమనువర్తనేపి, అన్తిమస్మృత్య భావే పునస్త
తైవ తస్మాఽనువర్తనీయత్వాదన్తి మస్మృతి హేతుభూతం వినావిధాన్య
మనధానస్తే యత్యమపి తస్మాన్స్తీతిభావః. (సావధానమాక) ఇత్యనేన
జ్ఞాతుమశక్యమపి దుశ్శకశబ్ద వివక్షిత మితిగమ్యతే. “ధర్మత్రయే
తత్పదోక్తే హేతుత్వన్యక్తియేధునా | తద్వైయధికరణ్యేన వాక్యజైలీ
నామత్యేనేతి తత్పదార్థత్వాదితిభావః. (తస్య) ఇన్ద్రియజయస్య. (పూర్వవత్)
కాయక్లేశ రూపమాకై యాలుమితివత్.

(అప్రయాణాదితి)(౧) “అప్రయాణా త్తత్రాఽపిహిదృష్టమ్” ఇతిబ్రహ్మసూత్రమ్.
అస్యార్థః; బేదాస్తసారే; - “అప్రయాణాదహరహ రుపాసనంకార్యమ్, సఖిత్వేపం
వర్తయన్యావదాయుషమ్” ఇతిదర్శనాత్” ఇతి. (తస్య) భక్తియోగస్య. (ధర్మ
త్రయేతి) ధర్మత్రయే - కర్మయోగాదా. (తత్పదోక్తే) “అవై” ఇతిపదోక్తే.
(తద్వైయధికరణ్యేనేతి) వ్యాఖ్యానే, “కాయక్లేశరూపమాయ్” ఇతి సామానాధి
కరణ్యేనాఽనుక్త్యా “కాయక్లేశరూపమాకై యాలుమ్” ఇతితద్వైయధి కరణ్యేనోక్తిః

(౧) బ్రహ్మసూ-౪-౧-౧౨. † మల్లిఖితద్వయమధికమ్.

‡(పా) జయమరితాకై.

§ (పా) వైయర్లగమపి.

సాధిక్క వేణ్ణుకై యాలుమ్, అవై అనుష్ఠిక్క అశక్యత్తెన్దుమ్, స్వశరీ

సమాశ్రితా । యద్యచ్ఛ్రుక్తి† న్దు శక్యత్వంనదీపారోపణాదిషు। తథాపి
తన్నానుగత మిత్రత్వైశ్చేహ గమ్యతే । దుఃఖేన కర్తుం శక్యత్వం
కథం శోకాయ సర్వగమ్ । ఇతిమత్వాఽశక్యతోక్తా లక్షణాఽత్ర వివ
క్షితా” (౧) “ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛాఽకృచ్ఛార్థేషుఖల్” ఇత్య
నుశాసన మత్రలక్షణాబీజతేన అభిమతమ్; “ప్రవృత్తౌ కృత్యసాధ్యత్వ
బుద్ధిర్నప్రతిబుద్ధికా । అనుష్ఠాతు మశక్యత్వమతో దుశ్శక్యశబ్దితమ్.”
(ఎన్దుమ్) ఇతివక్ష్యమాణ సముచ్చయః.

తథేతుప్రదర్శనార్థ మితిమన్తవ్యమ్. (యద్యపీతి) (తత్) అశక్యత్వమ్. (శ్రుత్యేతి)
త్రీణామ్ - “కాయక్షేకరూపమాకైయాలుమ్” ఇత్యాది త్రివిధపాతూనామ్, ఉక్త్యా-
వచనేనేత్యర్థః. (దుఃఖేనేతి) మూలే. “దుశ్శక్యశబ్దమ్” ఇత్యత్ర, దుశ్శకాః -
దుఃఖేనకర్తృమశక్త్యాః; నతు దుఃఖేనకర్తుంశక్యైశ్చిత్త్యర్థః; కర్తుం శక్యశ్చేత్
తత్రశోకోనజాయతే. అతః వ్యాఖ్యానే, “అనుష్ఠిక్క మశక్యశబ్దమ్” ఇతిలక్షణా
ఆశ్రితేతిభావః. (మత్వాఽశక్యతేతి) “అశక్యతా” ఇతిధేయః. (ఈషదితి) సిద్ధాన్త
కాముద్యామ్, “ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛాఽకృచ్ఛార్థేషుఖల్” ఇతి వ్యాకరణ
సూత్రమ్. కరణాధికణ యోరితినివృత్తమ్. ఏషదుఃఖసుఖార్థేషు ఉపపదేషుఖల్
స్యాత్. తయోరేవేతి భావేకర్మణిచ. కృచ్ఛేః—దుష్కరః కటోభవతా.
అకృచ్ఛేః—ఈషత్కరః-సుకరః”ఇతి. తద్వ్యాఖ్యాన తత్వబోధిన్యామ్, “(ఈషద్దు
స్సుషు) ఇహసామాన్యోక్తావపి యోగ్యతాబలాత్ విశేషణస్య విషయవిభాగోలభ్యతే.
దుతితి కృచ్ఛార్థే ఇతరతాత్వకృచ్ఛార్థే. తదేతద్దర్శయతి ‘కృచ్ఛే-దుష్కరః’
ఇత్యాదినా. (భవతేతి)నలోకేతి వష్టినిషేధాత్ కర్తృత్వతీయా. కృచ్ఛేత్యాదికిమ్.
ఈషత్కార్యమ్ - స్వల్పంకార్యమిత్యర్థః. (ఖలితి) లకారస్సన్వరార్థః. ఖత్కరణస్తు
ఉత్తరత్రముచ్యతే.” ఇతి. (కృచ్ఛమ్) శ్రమః. (దుశ్శక్యశబ్దితమ్) మూలే
దుశ్శక్యశబ్దేనోక్తమ్. (వక్ష్యమాణమ్) “స్వరూపవిరోధికశబ్దమ్” ఇతి వక్ష్యమాణమ్.

రత్నకథనాదికథా లే ప్రతిపాదిక్కుప్పట్ట పరత స్త్రమాన స్వరూపత్తుక్కు

అథ స్వరూపేత్యాదే రనుగతశోకనిమిత్త పరతామామా (స్వశరీర త్వేత్యాదినా). “దుశ్శకత్వ విశిష్టేపి స్యాత్స్వరూప విరోధితా. ఇత్యభిప్రేత్య వివృతమిదంశబ్దేన తత్పదమ్॥ శక్యశక్యపరత్వేపి శక్యేప్యస్తి విరోధితా. ఇతితాత్పర్యగమకం విరూపత్వాదిదంపదమ్. (ప్రాగ్వాత్ప్ర) కృత కణ్ఠోక్తిర్విరోధ్యాకార బోధనాత్ । సఫలేత్యభిసంధాయ ప్రయత్నాత్మకతోదితా. అవ్యానర్తకమప్యత్రస్వరూపపదమాత్మనః। పారతస్య పరంసార్థంప్రతికోటిసమర్పణాత్ ” ఇత్యభిప్రాయః. “భోగావవర్గ కిరణకృత్యరేతదనర్హతా ముక్తస్యహేయ యోగ్యస్య తదయోగ్యత్వనర్హతా

(అనుగతశోకనిమిత్తేతి) శోకనిమిత్తమ్ - స్వరూపవిరోధిత్యమ్, కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగేషు అనుగతమితిభావః. (దుశ్శకత్వ విశిష్టేపితి) కర్మాదాదుశ్శకత్వవిశిష్టే సత్యవీత్యర్థః. (ఇదంశబ్దేన) “అపై” ఇతిశబ్దేన. (తత్పదమ్) “అపై” ఇతిపదమ్. (శక్యేతి) “స్వరూపవిరుద్ధత్యమ్ - అశక్యనాంకర్మాదీనాం సాధనత్వేనాభిప్రేతానామ్, శక్యనామ్ - చాలాకరణాదీనామప్యస్తి” ఇతి జ్ఞాపయితుమ్, “ఇ పై” ఇతి పదమితిభావః. (విరూపత్వాదితి) మూలే “అపై” ఇతి పదస్యైవసైరూప్యేనావ్యాఖ్యానే, “ఇ పై” ఇతిపదం నిర్దిష్టమితిభావః. (ప్రాగ్వాదితి) “కాయక్షేత్రరూపమాత్రయాలుమ్” ఇతిపదిత్యర్థః. (ప్రకృతకణ్ఠోక్తిః) మూలే “అపై” ఇత్యుక్తిః. (విరోధ్యాకారః) పారతస్యవిరోధ్యాకారః. (సఫలేతి) స్వయత్నరూపత్వలాభార్థమ్, “అపై” ఇత్యుక్తమితిభావః. (ప్రయత్నాత్మకతా) “వాఖ్యానే స్వయత్నరూపక్షణాయ్” ఇతి స్వప్రయత్నాత్మకతా. (అవ్యానర్తకమితి). (అత్ర) మూలే “స్వరూపవిరోధికశబ్దమ్” ఇత్యత్ర. (సార్థమ్) - సప్రయోజనమ్. (ప్రతికోటితి) “పరత స్త్రమానస్వరూపత్తుక్కు” ఇత్యత్ర ప్రతికోటిసావతస్యమిత్యర్థః. (భోగేతి) (కరణమ్) సాధనమ్. (తదనర్హతా) సాధనకృత్యనర్హత. (హేయేతి) పూర్వకాలే కర్మకృత హేయ యోగ్యస్య ముక్తస్యేత్యర్థః. (తదయోగ్యత్వనర్హతా) అనర్హత్వమ్ హేయాఽయోగ్యత్వవీత్యా తదనర్హతేత్యన్వయః. (తదయోగ్యస్య) సాధన

తదయోగ్యస్యతత్త్వాప్తిస్తత్త్వ రూపవినాశినీ । స్త్రీయః పుష్కావ
వద్యస్మాన్నస్త్రీ స్యాతస్త్ర్యమర్హతి । స్వయత్న సాధ్యభోగాది సాధనాత్మక
తాత్విహాస్వయత్న రూపతాప్రోక్తాపారతస్త్ర్యవిరోధినీ । విరోధోద్వివిధః
ప్రోక్తిః పారతస్త్ర్యస్వయత్నయోగి । యో గోత్వాఽశ్వత్వ యోగ్లోకే
యశ్చాఽఽలోకాన్ధకారయోగి । పారతస్త్ర్యంస్వరూపస్య స్వయత్నస్యతు
యోగితా । ద్వారంవిరోధేఽభిప్రేతం మూల మిత్యాశయోమునేతి । తద్వ
తస్తదయోగ్యత్వం శాస్త్రే కాఽఽవేద్యమిత్యతః । నిరుక్తేపరతస్త్ర్యే
శాస్త్రమత్రప్రదర్శ్యతే.”

(స్వశరీరత్వాది కథనాదిః భారే ప్రతిపాదికృప్యట్ట) ఇతి. స్వశబ్దః-
పూర్వవత్ ప్రతి పాదనకర్తృపరః । అత్రచిదచిత్ రనుయోగిత్య మభి
ప్రేతమ్. స్వశరీరత్వ కథనంతావత్ భగవతా సప్తమేఽధ్యాయే, ప్రథ

కృత్యయోగ్యస్య. (తత్త్వాప్తిః) సాధనకృతిప్రాప్తిః. [తత్త్వరూపవినాశినీ] తత్పార
తస్త్ర్యస్వరూపవినాశినీ. “యస్మాత్ స్త్రీ స్యాతస్త్ర్యం నార్హతి, స్త్రీయః పుష్కావవత్
తత్త్వరూప వినాశినీ” ఇత్యన్వయః. (సస్త్రీతి) ఆత్ర, (౧) “పితారక్షతి కామారే
భరారక్షతి యావనే. పుత్రోరక్షతి వాఢ్యే సస్త్రీ స్యాతస్త్ర్యమర్హతి” ఇత్యాదికము
సంజేయమ్. (భోగాదిః) స్వార్థభోగాదిః. (విరోధఇతి) స్వయత్న పారతస్త్ర్యయోగ్య
రోధః. యథాగోత్వాఽశ్వత్వయోగే కాధికరణవృత్తిత్వా ఽభావరూపావిరోధః ;
యథావా, ఆలోకాన్ధకారయోగ్యాశ్వనాశకభావరూపవిరోధః. తద్వత్ ద్వివిధ
ఇతిభావః. (పారతస్త్ర్యేతి) ముముక్షుషుడి సమాఖ్యగ్రంథేమూలే, పారతస్త్ర్య
స్వరూపస్య పురుషస్య విరోధేస్వయత్న యోగ్యత్వం ద్వారమభిప్రేతమితిరక్కుశా
మాతృమునేరాశయ ఇతిభావః. (తద్వత ఇతి) తద్వతః- సాధనవత్. చేతనస్యేతి
శేషః. (తదయోగ్యత్వమ్) సాధనాఽనుష్ఠానాఽయోగ్యత్వమ్. (శాస్త్రే కాఽఽవే
ద్యమ్) - శాస్త్రమత్రేణ ఆవేద్యమ్; సమ్యక్ - జ్ఞేయమ్. “ఏకేముఖ్యాన్యోకేవలాః”
ఇతినిఘ్ంటుః. మామేకమితివత్.

(ప్రతిపాదనకర్త) గీతాచార్యః. (సమగ్రత్వేనైతి) శ్లోకత్రయతాత్పర్యం

మమ్, (౧) “మయ్యాసక్తమనాః” ఇత్యాదినా “కశ్చిన్నాం వేత్తి తత్వతః” ఇత్యుక్తేన శ్లోకత్రయేణ, సమగ్రత్వేన జ్ఞాతవ్య సర్వోత్తమత్వేన అతిదుర్లభాఽనుసంధాన విషయత్వేనచ ప్రతిపాదన పూర్వకం స్వస్వ రూప యాథాత్మ్యం వక్తవ్యత్వేన ప్రకరమ్య, (౧) “భూమిరాపః” ఇతిశ్లోకేన, “అపరేయమ్” ఇతిశ్లోకేనచక్రియతే.

అత్రప్రకృతిః - స్వభావః; సచ - అపృథక్సిద్ధి విశిష్ట కార్యత్వ విశిష్ట లక్షణాధేయతాశాలిధర్మః. ఇదమేవాఽఽధేయత్వం శరీరపద ప్రవృత్తినిమిత్తమ్. “యస్యచేతనస్యయద్రవ్యం సర్వాత్మనా స్వాధే నియన్తుం ధారయితుశ్చశక్యమ్, తచ్ఛేషత్తైక స్వరూపశ్చ, తత్తస్య శరీరమ్” ఇతిశ్రీభాష్యకారైరనుగృహీతత్వాత్. తత్రపరశబ్ద వివక్షితో

క్రమేణసమగ్రత్వేనేత్యాదిసోక్త మితిమన్తవ్యమ్. (క్రియత ఇతి) “భగవతాస్వస్వ రూపయాథాత్మ్యం వక్తవ్యత్వేన ప్రకరమ్యస్వశరీరత్వ కథనంక్రియతే” ఇత్యన్వయః.

(అత్ర) శ్లోకే. (అపృథక్సిద్ధితి) “అపృథక్సిద్ధి విశిష్టః-కార్యత్వవిశిష్టలక్షణః ఆధేయతాశాలిధర్మః” ఇత్యన్వయః. నియామ్యం కార్యత్వవిశిష్ట మిత్యాశయః. అత్రస్వరూపేణధారణం వివక్షితమ్. (యస్యచేతనస్యేతి) ఇయం శ్రీసూక్తిః- శ్రీభాష్యే, ద్వివీయాధ్యాయే, ప్రథమపాదే, విలక్షణత్వాధికరణే. (తత్ర) అపరేయ మితిశ్లోకే. (స్వేన) భగవతా. (వివక్షితమితి) అత్ర - శ్రీభగవద్గీతాయామ్, సప్త మాధ్యాయే, శ్రీభగవానువాచః-“మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగంయజ్ఞాన్మదా శ్రయః! అసంశయం సమగ్రంమాం యథాజ్ఞాస్యసితచ్ఛ్రుణు|| జ్ఞానంతేఽహంసవిజ్ఞాన మిదంవత్స్యమ్యుక్తేవతః! యజ్ఞాత్వానేహభూయోన్యజ్ఞాతవ్యమశిష్యతే|| మనుష్యే జ్ఞాం సహస్రేషుకశ్చిద్యతతినీధయే! యతతామపిసిద్ధానాం కశ్చిన్నాంవేత్తితత్వతః|| భూమిరాపఃసలోవాయుః ఖంకునోబుద్ధిరేవచ! అహంకూర ఇతీయంమేభిన్నా

త్కర్తం వివృణోతి (యథేదమితి). అనేన “అచేతనం జీవద్వారా స్వేన
ధార్యమ్, యథాచేతనం చేతనేనధార్యమ్, ఏవంసర్వం స్వేనధార్యమ్”
ఇతిచవివక్షితమ్.

ప్రకృతిరష్టధా॥ అపరేయమిత స్తస్మాన్ ప్రకృతింవిద్ధిమేవరామ్ ! జీవభూతాంజీవా
బాహ్యాయదేదంధార్యతే జగత్” ఇతి.

తద్భాష్యే, “తత్రసప్తమేతావత్, ఉపాస్యభూత పరమపురుషస్వరూపయా
ధాత్యుం, ప్రకృత్యాతత్త్వోధానం, తన్నిపుత్రయే భగవత్ప్రపత్తిః, ఉపాసకవిధా
భేదః, జ్ఞానిసత్త్వోన్మత్తాచ్యుతే; మయి, ఆభిముఖ్యేనసక్తమనాః-మత్ప్రియత్వాతి
రేకేణ మత్స్వరూపేణ గుణైశ్చచేష్టితేనమద్విభూత్యా విశ్లేషేనతి తత్తజాదేవ విశిష్ట
మాణస్వధావతయా మయిసుగాధం బద్ధమనాః, మదాశ్రయః - స్వయంశ్చమయా
వినా విశిష్టమాణతయా మదాశ్రయః-మదేకాధారః, మద్యోగంయజ్ఞాన్-యోక్తం
ప్రవృత్తిః, యోగవిషయభూతం మామ్, అసంశయమ్ - నిస్సంశయమ్, సమగ్రమ్ -
సకలమ్ యథాజ్ఞాస్యసి-యేనజ్ఞానేనోక్తేనజ్ఞాస్యసి, తజ్ఞానమ్, అవహితమనాఃశృణు॥

అహమ్, తే, మద్విషయంజ్ఞానం విజ్ఞానేనసహ అశేషతోవత్స్యమి. విజ్ఞానమ్ -
వివిక్తాకారవిషయం జ్ఞానమ్; యథాహమ్, మద్వ్యతిరిక్తాత్మమస్తచిదచిద్వస్తు
జాతాత్, నిఖిలహేయ ప్రత్యసీకతయా అనవధికాతిశయాఽసంఖ్యేయ కల్యాణగుణా
నస్తమహావిభూతి తయాచవివిక్తః, తేన వివిక్తవిషయజ్ఞానేనసహ, మత్స్వరూప
విషయజ్ఞానం వత్స్యమి. కింబహునా;- యత్జ్ఞానంజ్ఞాత్వా, మయిపునరస్యత్ జ్ఞా
తవ్యంనాఽవశ్యతే॥ వత్స్యమాణస్యజ్ఞానస్య దుష్ప్రసృతామాహ; మనుష్యాః-శాస్త్రా
ధికారయోగ్యాః. తేహంసహస్రేషు కశ్చిదేవసిద్ధిపర్యంతంయతే. సిద్ధిపర్యంతయత
మానానాం సహస్రేషు కశ్చిదేవమాం విదిత్వా, మత్సన్నిధయేయతతే. మద్విషయం
సహస్రేషు కశ్చిదేవతత్వతో యథావస్థితంమాంవేత్తి; నకశ్చిదిత్యభిప్రాయః. (౧)
“సమహత్తాసుదుర్లభః” (౨) “మాంతువేదనకశ్చన” ఇతి హివత్స్యతే. అస్యవిచిత్రా
నస్త భోగ్యభోగోపకరణ భోగస్థానరూపేణాఽవస్థితస్య జగతః ప్రకృతిరియం గన్ధాది
గుణకృత్పృథివ్యప్రేక్షోవాయ్యాకాశాదిరూపేణ మనఃప్రభృతీన్ద్రియరూపేణ మహాదహ

ఉత్తంధార్యత్వం గుణాదివ్యాప్యత్వం స్వస్వచిదచిద్వారకో
పాదానత్యేన ఉపపాదయన్, ఉపాదానస్త్రివ సతోనిమిత్తత్వ మపీ
వదన్, సాధరిశరీరవత్ సజ్జల్పేనధారణం వ్యావర్తయన్, జీవవ్యాప్యత్వ
మేకస్త్రివసతో వ్యాపకత్యేన ధారణమప్యాహ (ఏతద్వోనీనీ నీత్యాది
శ్లోః ద్వయేన). “ఏతద్వోనీనీ” ఇతి వ్యష్టిచిదచితో స్వమష్టిచిదచిదు
పాదేయత్వముక్తమ్. “అహంకృత్సస్య” ఇతి-తద్వారక ముపాదానత్వ
ముక్తమ్. “ప్రభవః ప్రళయః” ఇతి-తాదధీన్యాత్వద్వయప్రదేశః. సృష్టి
సంహారయోరన్యో ధీనత్వభ్రమనిష్పత్త్యర్థం ద్వయోరుక్తిః. అనేన
నిమిత్తత్వ మప్యసంజోచ్యల్లభ్యమ్. (౧) “జన్మాద్యస్యయతః” ఇతివత్.

జ్కారరూపేణ చాష్టధాభిన్నా ముడియేతిఽద్ది॥ ఇయం మమ అపరాంప్రకృతిమ్, ఇత
స్తన్వ్యామ్-ఇతః - చేతనాయాః, చేతనభోగ్యభూతాయాః ప్రకృతేర్విసజాతీయా
కారాం జీవభూతామ్, పరామ్-తస్యాభోక్తృత్వేన ప్రధానభూతాం చేతనరూపాం
ముడియాం ప్రకృతేతిఽద్ది. యథేదమచేతనం కృత్స్నం జగద్ధార్యతే” ఇతిశ్రీసుక్తి
రణసంక్షేపా.

(స్వస్య) భగవతః. (ఏతద్వోనీనీతి) - ఏతచ్చేతనా చేతనసమష్టిరూప ముడియా
ప్రకృతిద్వయ యోనీనీత్యర్థః. యోనిః - కారణమ్. (ఉపాదేయత్వమ్) ఉపా
దానకార్యత్వం. (తద్వారకమ్) సమష్టిచిదచిద్వారకమ్. (తాదధీన్యాత్) తదా
యత్తత్వాత్. (అన్యాధీనత్వమ్) బ్రహ్మరుద్రాధీనత్వమ్. (ద్వయోః) ప్రభవప్రళ
యయోః. (జన్మాదితి) వేదాంతసారే, ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమపాదే, “జన్మాద్య
స్యయతః - అస్య - విచిత్రచిదచిన్నిత్రస్య వ్యవస్థితసుఖదుఃఖావ భోగస్య, జగతః
జన్మస్థితిలయోః, యతః, తద్భృచ్చేతి ప్రతిపాదయతిత్రుతిత్వార్థః” ఇతి. జన్మాద్య
భికరణ శ్రుతప్రకాశికాయామ్-“సను-యత ఇతి సూత్రపదస్థాయాః పల్లవ్యాః
ఉపాదానార్థత్వాత్, బ్రహ్మోపాదానమితి, నిమిత్తాంతరసద్భావాత్, “ఉపాదానమ
భగవాన్నిమిత్తమ మహేశ్వరః” ఇత్యుక్తవ్యోమాతీతపక్షావకాశః ప్రసజేత్.
నైవయే; యతఇతి పల్లవ్యా హేతుమాత్ర విషయత్వాత్. హేతవ్యర్థత్వం జనిస్థితి

నిమిత్తత్వోక్త్యా సర్వధా చిదచిత్ స్వవిధేయత్వం స్వకేష త్వచ్ఛలభ్యతే. *ఉపాదాన గోచరాఽపరోక్ష జ్ఞానచీర్వాకృతిమత్త్వ లక్షణః ర్నైవస్యైవ నిమిత్తశబ్దార్థత్వాత్; స్వాధీనస్వరూప స్థితి ప్రస్తుతినివృత్తిత్వ నైవవిధేయ శబ్దార్థత్వాత్; *పరగతాతిశయాధానే చ్ఛయా ఉపాదేయత్వా †ఽన్యయోగవ్యవచ్చేదస్యైవ కేషశబ్దార్థత్వాచ్చ. అనేన-సర్వత్ర స్వస్యైవ ఫలిత్వఫలసాధనాఽనుష్ఠాతృత్వలక్షణ కర్తృత్వార్థత్వ రూపం స్వతస్త్వమ్, జీవస్యతు సర్వత్ర అచిదత్వ ఫలిత్వకర్తృత్వాఽనర్హత్వరూపం పారతస్యశ్చవ్యక్తిమ్. (మత్తిరి) ఇతి. అనేన-స్వస్యైవ, కర్తృత్వాత్ పరత్వం, కిర్తురేవ సత ఉపాదానత్వాత్ పరతరత్వఞ్చేతి సూచ్యతే. యద్వాస్వస్యైవ ఫలిత్వాత్ పరత్వం, ఫలినఏవ సతః కర్తృత్వాత్ పరతరత్వఞ్చేతి సూచ్యతే. (మయీతి) అనేన సజ్జల్పవ్యావృత్తిర్జీవ వ్యావృత్తిశ్చ.

లయసాధారణత్వాదవగమ్యతే. సతు 'జనికర్తృప్రకృతిః' ఇత్యుపాదాన సంక్షాబిధాన వత్, స్థితకర్తృత్వస్థానస్యైవ అపాదానసంక్షాబిధానం దృశ్యతే. తస్మాదియం హేతౌపశ్యమి. తతశ్చ నిమిత్తోపాదానయోరుభయోరపి హేతుత్వాఽవిశేషాత్,* యత ఇతివదేన ఉభయవిధకారణత్వ మపిక్రొదీకృతం భవతి" ఇతి.

(అపరోక్షమ్) ప్రత్యక్షమ్. (పరగతాఽతిశయాధానేచ్ఛయా ఉపాదేయత్వాఽన్యయోగవ్యవచ్చేదస్యేతి). అత్ర అన్యయోగవ్యవచ్చేదః. అన్యయోగవ్యవచ్చేదః, సత్వస్యస్థిన్ యోగవ్యవచ్చేదః. "శబ్దఃపాణ్డరవివ" ఇత్యుత్ర పాణ్డరిత్వాన్యస్య సీలత్వస్య యోగవ్యవచ్చేదవత్; అత్ర "పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయా ఉపాదేయత్వమేవ యన్యస్వరూపమ్-సః-కేవః. పరశ్శేషీ" ఇతి వేదార్థసన్ధిహింసాఽనుసంజేయః. (స్వస్యైవ) భగవత ఏవ. (మత్తిరితి). "మత్తిరి పరతరంనాస్యత్" ఇత్యుత్ర పరత్వముత్పత్త్యేవ. (వ్యావృత్తిరితి) "మయిసర్వ మిదంప్రాతమ్" ఇత్యుత్రసజ్జల్పః, సాక్షాదాధారోన; జీవస్వస్వరూపవ్యాప్తిర్న. అతస్తదుభయ వ్యావృత్తి రిత్యర్థః.

† (పా) అయోగవ్యవచ్చేద.

ఏవంధార్యత్వ ముపపాదితమ్; అథవిధేయత్వ ముపపాదయితుం తదుత్పత్తవస్తుషు ప్రదర్శయతి (రసోహమిత్యాదినా). “ప్రభవః

(ఉపపాదితమితీ) “అత్రగీతాయామ్, తత్తైవాధ్యాయే; (౧) “ఏతిద్యోనీ నిభూతాని సర్వాణీత్యుపధారయః అహంకృతస్సస్యజగతః ప్రభవఃప్రళయస్తథా॥ మత్తః పరతరంనాన్యత్కించైదస్తి ధనశ్చయః మయిసర్వమిదం ప్రోతంసూత్రేమణి గణాదవ” ఇతి. తద్భాష్యే, ఏతచ్ఛేతనాఽచేతన సమష్టిరూపమదీయ ప్రకృతిద్వయ యోనీ నిబ్రహ్మదిస్తమృతర్యనాన్యచ్ఛావవ భావేనాఽవస్థితాని చిదచిన్మిత్రాణి మదీయానిసర్వాణి భూతానీత్యుపధారయః॥ మదీయప్రకృతిద్వయ యోనీనిహితాని మదీయాన్వేష. తథాప్రకృతిద్వయయోనిత్వేన కృతస్సస్యజగతః, తయోర్ద్వయయోరపి మద్యోనిత్వేన మదీయత్వేన చకృతస్సస్యజగతః అహమేవప్రభవః, అహమేవప్రళయః, అహమేవచకేషీత్యుపధారయః, తయోచ్ఛిదచితస్సమష్టిభూతయోః ప్రకృతిపురుషయోరపి పరమపురుషయోనిత్యం శ్రుతిస్మృతి సిద్ధమ్. (౨) “మహానవ్యక్తేరీయతే, అవ్యక్తమక్షరీయతే, అక్షరంతమసిరీయతే, తమఃపరేదేవ ఏతీ భవతి” (౩) “విష్ణోస్సర్వరూపాత్సరతోదితేద్యే రూపేప్రధానం పురుషశ్చవిప్ర” (౪) “ప్రకృతి ర్యామయాభ్యాతా వ్యక్తాఽవ్యక్తస్వరూపిణీ పురుషశ్చాప్రళభావేతో లీయతే పరమాత్మని॥ పరమాత్మాచసర్వేషామూధారః పరమేశ్వరః, విష్ణునామాసవేదేషు వేదాస్తేషుచగీయతే” ఇత్యాదికాహిత్రుతిస్మృతయః. యథాసర్వకారణస్వాపి ప్రకృతిద్వయస్య కారణత్వేన సర్వాఽచేతనవస్తు శేషిణశ్చేతన స్వాపి శేషిత్వేన కారణతయా శేషితయాచ అహంపరతరః; తథాజ్ఞానకక్షిబలాదిగుణయోగేనచ అహమేవ పరతరః. మత్తోఽన్యత్ - మద్వ్యతిరిక్తంకించైత్ జ్ఞానబలాదిగుణాన్తరయోగిపరతర శ్చాస్తి. సర్వమిదమ్ చిదచిద్వస్తుశాతం కార్యావస్థం కాఽణావస్థంచమచ్ఛరీరభూతం సూత్రేమణిగణవత్ ఆత్మతయాఽవస్థితే మయిప్రోతమాశ్రితమ్. (౫) “యస్యాత్మాశరీరమ్, యస్యపృథివీశరీరమ్, ఏవసర్వభూతాన్తరాత్మా ఽవహతేపాప్తాదివ్యోదేవ ఏకోనారాయణః” ఇత్యాత్మశరీరభావేన అవస్థానశ్చజగద్భిన్నాణోరస్తర్యామిత్రాం మాణాదిమసిద్ధమ్. ఇతి శ్రీసూక్తిరససంస్థయా.

(౧) గీ - ౭-౬. (౨) మదా - ౨. (౩) (౪) వి-పు - ౬-౪-౪౦. (౫) బృ - ౫-౭-౨౨.

ప్రళయః” ఇతివదయం నిర్దేశః. అత్రస్వరూపే స్థితౌ ప్రవృత్తౌచ స్వాధీనత్వం యథాయోగ్యమనుసంజ్ఞేయమ్. అత్ర “బీజంమామ్” ఇత్యర్థేన స్వరూపేణ తాదధీన్య ముపాదానతయా సద్వారకత్వమస్తీతిస్పష్టమ్.

ఆనన్త్యాదనుగతరూపేణ స్వాధీనత్వం స్పష్టయతి (యేచైవేతి శ్లోకేన). “మత్త ఏవ” ఇతి నిమిత్తతయా స్వవిధేయత్వమపిస్పష్టమ్. “మయిసర్వమ్” ఇత్యుక్తదృష్టాంతసిద్ధమర్థం స్పష్టయతి (సత్వహమితి). పరస్పరాఽఽధారాధేయభావేపి ధార్యత్వంజగతవన; నతుస్వస్యేత్యర్థః. ఇత్థం చిదచిదాత్మకజగత ఆధేయత్వ విధేయత్వ కేవలత్వక్షణ స్వశరీరత్వకథనేనతావ త్కర్తృత్వ భోక్తృత్వాఽనర్హత్వలక్షణమచిదవత్సారతన్త్ర్యం సర్వజీవ స్వరూపసాధారణం ప్రతిపాదితమ్.

(తత్) విధేయత్వమ్. (నిర్దేశఇతి) తాదధీన్యాత్, “ప్రళయః ప్రళయః” ఇతి వన్నిర్దేశకత్వార్థః. (స్పష్టయతి) అత్రగీతాయామ్, తత్త్రేవ; — “రసోహమమృతాన్తేయ ప్రభాస్మి శశిసూర్యయోః | ప్రణవస్సర్వవేదేష శబ్దః భేదౌరుపసృజం | పుణ్యగర్భః పృథివ్యాశ్చ తేజశ్చాస్మి విభావసౌ | జీవనం సర్వభూతేషు తేజశ్చాస్మి తేజస్విభావః | బీజం | మాంసర్వభూతానాం విధిపార్థసనాతనమ్ | బుద్ధిర్బుద్ధిమతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహమ్ | బలంబలవతాశ్చాహం కామరాగవివర్జితమ్ | ధర్మాదిరుద్ధోభూతేషు కామాస్తీభరతర్షభ” ఇతి. తద్గీతాభాష్యః — “ఆతస్సర్వస్య పరమపురుషశరీరత్వేన ఆత్మభూత పరమపురుష ప్రకారత్వాత్సర్వ ప్రకారః పరమపురుష ఏవాఽవస్థితః; ఇతి, సర్వైశ్చైవైవైవైవాధిధానమితి తత్సామానాధికరణ్యేనాహ; ఏతే సర్వైవిలక్షణాభావాః కుత్పవోత్పన్నాః, కుచ్ఛేదభూతాః, కుచ్ఛరీరతయామయ్యే వాఽవస్థితాః; అతస్తత్ప్రకారోహమేవావస్థితః,” ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసంజ్ఞేయా.

(ఆనన్త్యాదితి) “పదార్థానామ్” ఇతిశేషః. (సమస్వస్యేతి) ఈశ్వరస్య ఆధేయత్వం స్వేచ్ఛతయేతి బోధ్యమ్. (ప్రతిపాదితమితి) అత్ర - గీతాయామ్, తత్త్రేవ; — “యేచైవ సాత్వికాభావా రాజసాస్తామసాశ్చయే | కుత్పవోతాన్విద్ధి సత్వకం తేమతేమయి” ఇతి. తద్భాష్యః — “కిం విశిష్టైర్భేదైః సాత్వికారాజసాస్తామ

అథ, భోగమోక్ష సాధనానుష్ఠానత్వలక్షణకర్తృత్వస్య, తదుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వరూప భోక్తృత్వస్యచ అబాధితానుభవసిద్ధత్వేపి, తదుభయమ్, గుణత్రయమయప్రకృతినమ్బుద్ధ నిబద్ధనత్వాత్ సదప్యోపాధికమితి, లోకసిద్ధకర్తృత్వభోక్తృత్వయో రాసాధికత్వ కథనేన, ఉక్తం ద్వివిధం పారతస్య ముపపాదయతి (త్రిభిరితిశ్లోకేన). ఇద

సాశ్చ జగతి దేహత్వేన ఇన్ద్రియత్వేన భోగ్యత్వేనతత్తద్దేతుత్వేనచ అవస్థితాయే భావాః; తాన్ సర్వాన్ మత్త ఏవోత్పన్నాన్విధి. తేమచ్ఛరీరతయా మయ్యేవావస్థితా ఇతి చ; సత్వసంతేమ-నాహం కదాచిదపి తదాయత్త స్థితిః. అత్ర అత్యాయత్త స్థితిత్వేపి శరీరస్య, శరీరేణలత్వసః స్థితావచ్యుతకారో విద్యతే. మమకృతేనకచ్చిత్ర ధావిధ ఉపకారిః. కేవల లీలవ ప్రయోజన మిత్యర్థః.” ఇతి శ్రీసూక్తి రససంస్థేయా.

(తదుభయమ్) కర్తృత్వ భోక్తృత్వోభయమ్. (సదపీతి) స్థితమపీత్యర్థః. (ద్వివిధం పారతస్యమితి) - కర్తృత్వా సర్వత్వమ్, భోక్తృత్వా సర్వత్వఙ్ఘేతి ద్వివిధ మితిభావః. (త్రిభిరితి శ్లోకేనేతి) అత్ర గీతాయామ్, తత్రైవ; - “త్రిభిర్గుణమయైర్భూతై రేభిస్సర్వమిదం జగత్. మోక్షితంనా లభిజానాతి మామేభ్యః పరమవ్యయమ్” ఇతి. తద్భాష్యే—“తదేవం చేతనా లభేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్ మదీయం కాలే కాలే మత్త ఏవోత్పద్యతే. మయిచ ప్రలీయతే, మయ్యేవా వస్థితమ్, మచ్ఛరీరభూతమ్, మదాత్మకఙ్ఘేతి, అహమేవ కారణా లవస్థాయాం కార్యాల్వస్థాయాశ్చ సర్వ శరీరతయా సర్వప్రకారో లవస్థితః. అతః కారణత్వేన తేపీత్వే సచ జ్ఞానాద్యసంఖ్యేయ కల్యాణగుణైశ్చ అహమేవ సర్వైః ప్రకారైః పరతరః; మతోఽన్యత్ కేనాపి కల్యాణగుణగణేన పరతరం నవిద్యతే. ఏవమూఘతం మామ్, త్రిభ్యః-సాత్విక రాజస తామసగుణ మయేభ్యో భావేభ్యః, పరమ్- మదసాధారణైః కల్యాణగుణైః సత్తద్భోగ్యతాప్రకారైశ్చ పరమ్, ఉత్కృష్ట తమమ్, అవ్యయం సదైకరూపమపి, తైరేవత్రిభిర్గుణమయైర్ని హీనతరైః క్షణభంగసిద్ధిః పూర్వకర్తృత్వాను గుణ దేహేంద్రియ భోగ్యత్వేనా లవస్థితైః పదార్థై ర్మోక్షితం దేవతిర్విద్యమవ్య ధావరాత్మనాల్వస్థిత మిదం జగత్, నాల్భిజానాతి” ఇతి శ్రీసూక్తి రససంస్థేయా.

మేవోపాధికత్వమ్, తృతీయాధ్యాయేపి (౧) “ప్రకృతేః క్రియమాణాని” ఇతిశ్లో కేనకథితమ్.

అత్రాపి యవివేకిః;—జీవస్వరూపస్య కుదృష్టిరీత్యా, కృత్రిమత్వ సుఖాశ్రయత్వ మాత్రరూపయోః కర్తృత్వ భోక్తృత్వ యోరప్యభావః కర్తృధికరణవిరుద్ధః. ఏవం పరమాత్మానపేక్షం కర్తృత్వం

(ప్రకృతేరితి) అత్ర గీతాయామ్, తృతీయాధ్యాయే, “ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః | అహజ్ఞాగ్ర విమూఢాత్మా కర్తా ఒహమితి మన్యతే తత్త్వవిత్తు మహాబాహూ గుణకర్మ విభాగయోః | గుణగుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా సజ్జతే” ఇతి. తద్భాష్యే;—“కర్మయోగ మనుత్పత్తో విదుషో ఒవిదుషశ్చ విశేషం ప్రదర్శయన్ కర్మయోగా ఒపేక్షిత మత్యనో ఒకర్తృత్వాను సన్ధాన ప్రకార ముపదిశతి;—ప్రకృతేః గుణైః సత్వాదిభిస్సాన్వయరూపం క్రియమాణాని కర్మాణి క్రితి, అహజ్ఞాగ్ర విమూఢాత్మా అహం కర్తేతి మన్యతే. అహజ్ఞాగ్రేణ విమూఢః-అత్తా, యస్యాసౌ-అహజ్ఞాగ్ర విమూఢాత్మా. అహజ్ఞాగ్రో నామ-అనమమగ్నే ప్రకృతో అహమభిమానః. తేన, అజ్ఞాతాత్మ స్వరూపః, గుణకర్మసు అహంకర్తేతి మన్యత ఇత్యర్థః. గుణ కర్మవిభాగయోః - సత్వాది గుణవిభాగే, తత్తత్కర్మ విభాగేన, తత్త్వవిత్, గుణః - సత్వాదయః, స్వగుణేషు - స్వేషు కార్యేషువర్తంత ఇతి మత్వా, గుణకర్మసు అహంకర్తేతి సజ్జతే” ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసంధేయా.

(కుదృష్టిః) సాక్షాన్విదిః. (కర్తృధికరణేతి) అత్ర అధికరణార్థ సద్విహగ్రభ్యః కర్తృధికరణే—“ప్రకృతేః క్రియమాణాని” ఇత్యాదిషు గుణానామేవ కర్తృత్వ ప్రతిపాదనాత్, అత్తానకర్తా ఇత్యాదిశబ్దైః, స్వర్గకామాయజేత ఇత్యాదీనాం భోక్తారమేవ కర్తృసు నియుష్ఠానానాం శాస్త్రాణామర్థవత్త్వాత్, “ప్రకృతేః క్రియమాణాని” ఇత్యాదీనాం జీవస్య సాంసారిక కర్మ కర్తృత్వస్య గుణసంస్కారయత్త్వ ప్రతిపాదనపరత్వాచ్చ అత్తా కర్తేతుక్తమ్” ఇతి. (కర్తృత్వం భోక్తృత్వమితి) కర్తృత్వమ్ “పరాత్” ఇత్యధికరణ విరుద్ధమ్; భోక్తృత్వమ్, “ఫలమతః” ఇత్యధికరణవిరుద్ధమ్

భోక్తృత్వశ్చ-(౧) “పరాత్తు” (౨) “ఫలమతః” ఇత్యధికరణద్వయ విరుద్ధమ్. పరమాత్మసాపేక్షం భోగమోక్షసాధనానుష్ఠానత్వరూపం కర్తృత్వమ్, తదుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వరూపం భోక్తృత్వశ్చ ప్రమాణ ప్రసిద్ధానుద్విత్యైవతన్త్రయరూప సాభివృద్ధికారభజ్జకత్వాత్, ఔపాధికమ్; ప్రకృతినన్బుస్స నిబన్ధనత్వాత్ భోగమోక్షసాధనానుష్ఠానస్య, తదధీనత్వాచ్చ తదుద్దేశ్య ఫలభోక్తృత్వస్య. కేవలపరమాత్మ భోగోద్దేశ్యక కైజ్జుర్యగోచరకృతి మత్వరూపం కర్తృత్వమ్, పరమాత్మనః అచిద్భోక్తృత్వాపేక్షయా జీవన్వయరూప భోక్తృత్వే అతిశయ సమ్బాధకం స్వకైజ్జుర్యప్రపుత్యనుద్దేశ్యం నిరతిశయభోగ్య భూత పరమాత్మన్వయరూప రూపగుణవిభూత్యనుభవితృత్వలక్షణం భోక్తృత్వ

మితిభావః. (పరాత్త్వేతి) అత్ర అధికరణార్థ స్థానః, “పరాయత్త్వాధికరణే జీవస్య స్వతః ప్రపుత్తి కర్తృభావే విధినిషేధ శాస్త్రానర్థక్య ప్రసక్తాత్, జీవస్య కర్తృత్వం సావిత ప్రేక్షిత్యాశక్యః, ‘అపః ప్రక్షిప్తః’ ఇత్యాదిభిః పరమాత్మాధీనత్వప్రసక్తాత్, తదధీనత్వేపి, ప్రథమ ప్రపుత్తౌ చేతనస్య స్వతన్త్రయాశాస్త్రానర్థక్యా భావాచ్చ, పరాధీనమేవ కర్తృత్వ మిత్యుక్తమ్, ఇతి. (ఫలమత ఇతి) అత్ర అధికరణార్థ స్థానః గ్రంథః. “ఫలాధికరణే, యజేత స్వర్గకామః” ఇత్యాది శాస్త్రం స్వర్గకామకర్తవ్యతయా యాగాద్యభిధానానుష్ఠాన సుఫలత్వాత్, అపూర్వద్వారేణ ఫలసాధనత్వ మవగమయతితి ధర్మ వివ ఫలప్రద ఇత్యాశక్యః, ‘అన్నాదో వసుదానః’ ‘ఏవశ్యా వానస్వయాతి’ ఇత్యాదిభిః, తత్తత్కర్తృభిరారాధితస్య పరమాత్మన ఏవ భోగానుష్ఠానరూప సకల ఫలప్రదత్వ ప్రసక్తాత్, అశ్రుతానుపూర్వాది కల్పనానుయోగాచ్చ పరమాత్మైవ ఫలప్రదఇత్యుక్తం భవతి” ఇతి (తదుద్దేశ్యేతి) భోగమోక్షసాధనానుష్ఠానోద్దేశ్యైర్ధర్మః. (ప్రమాణమ్) మూలమన్తాదీ. (తదధీనత్వాత్) భోగమోక్షసాధనానుష్ఠానానుష్ఠానోద్దేశ్యైర్ధర్మః. (పరమేతి) పరమాత్మస్య, అతిశయ సమ్బాధక మిత్యన్వయః. (అచిద్భోక్తృత్వాపేక్షయా) అచిద్భోగాపేక్షయా. (భోక్తృత్వే) భోగే.

ఛ్చౌఽస్య ఆనుభావికమ్; మోక్షదశానువృత్తకై జ్ఞర్యగోచరకృతేర్భోగ
మోక్షసాధనాఽనుష్ఠానరూపత్వాభావాత్, ప్రకృతిసమ్బంధ నిబంధనత్వా
భావాచ్చ; భోగమోక్షసాధనానుష్ఠానాఽన ధీనత్వాత్త దనుద్దేశ్యత్వా
చ్చ నిరుక్త భోక్తృత్వస్యేతి.

అథనిరుక్తం ద్వివిధం పారతన్త్ర్య మాశ్రయాసిద్ధి పరాహత
మితిశిక్షాయా మాశ్రయకథనేన తదుపపాదయతి (దైవీహ్యేషేతి
శ్లోకేన). తదేకోపాయతా ప్రార్థనాత్మక శరణాగతినిష్ఠానాం నిరుక్త
పారతన్త్ర్యస్వయమస్తి. తదేకోపాయత్వప్రార్థనాయాస్వస్వరూపవిరో
ధేన మోక్షసాధనరూపత్వాభావాత్, కృత్యసాధ్యత్వాచ్చ; “మోక్ష
యిష్యామి” ఇత్యుక్తమోక్షోపాయ సిద్ధిర్భవతయా విహితమోక్షో
పాయస్వీ కారమాత్రరూపత్వాచ్చ. తేషాంకేవల పరమాత్మ భోగో
ద్దేశ్యక కై జ్ఞర్యగోచరకృతిమత్వాత్, పరమాత్మ భోగాతిశయా
ధాయక కై జ్ఞర్యానుద్దేశ్య భోగశాలిత్యాచ్చేతిభావః. “ఇత్యై ప్రవర్తి

(మోక్షదశానువృత్త కై జ్ఞర్యేతి) ఫలాత్థా పూర్వభావీకృతిః సాధనం భవతితి
భావః. (తదనుద్దేశ్యత్వాదితి) భోగమోక్ష సాధనానుష్ఠానాఽనుద్దేశ్యత్వాదిత్యర్థః.
(నిరుక్తభోక్తృత్వస్య స్వకై జ్ఞర్యప్రవృత్త్యనుద్దేశ్య నిరతిశయ భోగ్యభూతపరమాత్మ
స్వరూప రూపగుణ విభూత్యనుభవితృత్వ లక్షణ భోక్తృత్వస్య. (ఇతితి) అత్రాయం
వివేక ఇత్యనేనాస్వయః.

(ఆశ్రయాసిద్ధిః) ఆశ్రయస్య అసిద్ధిః. (తత్) నిరుక్త ద్వివిధ పారతన్త్ర్యమ్.
(కృత్య సాధ్యత్వాదితి) ప్రార్థనాయాః జ్ఞానరూపత్వాత్, కర్తరూపత్వాఽభావేన
కృతిసాధ్యత్వా భావాత్; రాగ ప్రాప్తత్వాత్, ఈశ్వరకటాక్షా యస్తత్వాదితి
తాత్పర్యమ్. (మోక్షోపాయః) ఈశ్వరః. (తేషామ్) శరణవరణాధి కారిణామ్.
(అతిశయేతి) “అతిశయాధాయకః, భోగః” ఇత్యన్వయః. (ఇతిభావ ఇతి) ద్రమి
దోపనిషది సప్తమకతకే, ప్రథమదశకే, (౧) “ఉద్జీలవియ” ఇతి ప్రథమగాధా
వ్యాఖ్యానాఽవతారికాయామ్, “అహ, మామేవయే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం

ప్రీతితు పరహింసైయై నివర్తిప్రీక్తైకాక్” ఇత్యాది శ్రీమల్లాక
గురు శ్రీసూక్తిభిప్రేతాధికారి విశేషణీభూతాఽష్టాక్ష యోగాజ్ఞానూత
శరణాగతి రహ్యత్రవివక్షితా. శబ్దానన్వేషచస్యసమ్మతప్ర్యాగాఽయో
గాత్.

ఇష్టంశరణాగత సాపాశ్రయకథనేన పారతన్త్ర్యద్వయముపపాది
తమ్.

తరన్తితే’ ఎన్నిటపడియే, కడుకు ఫలితుక్కుడు నిజు క్కణ్ణిలర్” ఇతి. తత్క
తిసపద దీపికాయామ్; “మామేవయే ప్రపద్యస్తే’ ఎన్నిటకు - ‘భక్తివిరోధి పాప
కుయత్తుక్కున్ భక్తి పుద్ధిక్కు ముఱుప్పాన ప్రపత్తియై చ్చొల్లుకీటకు’ ఎట్టు అట్ల
ప్రపత్తి పరమాక శ్రీగీతాభావ్యుత్తిరే వ్యాఖ్యాతమాకిలుమ్, మాక్షసాభనమాన స్వతన్త్ర
ప్రపత్తి పరమెట్టు ఇవత్తుక్కు వివక్షితమ్” ఇతి శ్రీసూక్తి రసస్థయా. (ఇత్యైయతి)
శ్రీవచన భూషణే “ఇత్యై ప్రపర్తిప్రీతితు పరహింసైయై నివర్తిప్రీక్తైకాక్” ఇతి.
తద్వర పరమనివ్యాఖ్యానే; “అక్రయాల్ ఇవుపాసనసత్తై ప్రపర్తిప్రీతితు పరహిం
సైయై నివర్తిప్రీక్తైకాక్” ఇతి. పరహింసై - యాగీయహింసై. పూర్వవిహిత
హింసా-అభిచారే, ఉత్తరవిహిత హింసా-యాగే. (అధికారి విశేషణీభూతేతి) విశే
షణ భూతత్వస్య అష్టాక్షయోగే అన్వయః. (అల్) “మామేవ” ఇత్యుల్.

(ఉపపాదితమితి) మామేవేత్యుల్ ఉపపాదితమిత్యర్థః; అల్ గీతాయామ్
తల్ తైవ;—“దైవీప్యేషా గుణమయీ మమమాయాదురత్యయా । మామేవ యేప్రప
ద్యస్తే మాయామేతాంత రన్తితే” ఇతి. తద్భాష్యే;—“కథంస్వత ఏవ అనవధికా
తికయానస్తే, నిత్యే, సదైకరూపే, లాకికవస్తు భోగ్యతా ప్రకారైశ్చ త్కృష్ట తమే
త్వయి స్థితేషి, ఆత్మైస్స నిహితేషు గుణమయేషు స్థితేషు భావేషు సర్వస్య భోక్తృ
వగ్గస్య భోగ్యత్వ బుద్ధి రుపకాయత ఇత్యుల్త్రాహ. మమైషా గుణమయా-సత్వ
రజస్తమోమయీ, మాయా యస్తాద్దైవీ - దేవేన కీడా ప్రవృత్తేన మయైవ నిర్మితా.
తస్మాత్ సర్వైర్దురత్వయా - దురతిక్రమా. అస్యాః మయాశబ్ద వాచ్యత్వ మాసుర
రాక్షసాస్త్రావీణా మివ విచిత్ర కార్యకరత్వేన. యథావ, (౧) “తతో భగవతాతస్య
రక్షార్థం చక్రీముత్తమమ్ । అజగామ సమాజ్జప్తం శ్వాలామాలి సుదర్శనమ్ తేన

అథశరణాగతస్య ఇతరవ్యావృత్తి కథనేన తదుభయముపపాదయతి, (నమామిత్యాదినా శ్లోకపఞ్చకేన). తత్రతావత్ “మాంప్రపద్యస్తే” ఇత్యవ్యవర్త్యావర్త్యాధికారిణ ఆహ (నమామిత్యోక్తేన). అథ “మామేవ” ఇత్యవధారణవ్యావర్త్యాధికారిణి ప్రదర్శయితు ముపక్రమతే (నతుర్విధా ఇతిశ్లోకేన). అత్ర *సుకృతశబ్దం - జ్ఞాతాఽజ్ఞాతసుకృతపరం. “జ్ఞానీ” ఇత్యనేన సాధన భక్తిప్రపత్తినిష్ఠా న గృహ్యస్తే. తేషామనన్యోపాయత్వరూపస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురత్వేన, జ్ఞానిత్వేన తత్స్వరూపనిరూపణాఽయోగాత్; కిన్త్యధికారివిశేషణ భూతాఽష్టాశ్చ భక్తినిష్ఠాః, తత్తాదృశపడజ్ఞప్రపత్తినిష్ఠాః, తాదృశశరణ వరణనిష్ఠాశ్చ గృహ్యస్తే.

మాయా సహస్రం తచ్చక్షురస్యాఽనుగామినా । కాలస్య రక్షతాదేహ మేకైకీశ్వర సూదితమ్” ఇత్యాదౌ. అతోమాయా శబ్దోన మిథ్యాత్వవాచీ. ఐష్ట్య జాలికాది వ్యపి కేనచిన్తనైవదాదినా మిథ్యాత్వ విషయాయాః పారమర్థిక్యా ఏవ బుద్ధేరుత్పాదకత్వేన మాయావీతి ప్రయోగః. తథామన్త్రాపదాది రేవచ - తత్రమాయా. సర్వ ప్రయోగేవ్యవగత వైశిక్యే వైశివ శబ్దార్థత్వాత్. తత్ర మిథ్యాభీష మాయా శబ్దప్రయోగో మాయాకార్య బుద్ధి విషయత్వే నాపచారికః; కుఞ్చాః క్రోశస్తీతి వత్. ఏషా గుణ మయా పార మర్థికీ భగవన్మాయైవ. (౧) “మాయాస్తు ప్రకృతిం విద్యాన్తాయినస్తు మహేశ్వరమ్” ఇత్యాదివ్యభిధీయతే. అస్యాః కార్యంభగవత్స్వరూప తిరోధానమ్, స్వస్వరూప భోగ్యత్వబుద్ధిశ్చ. అతో భగవన్మాయయా మోహితం సర్వంజగత్ భగవన్త మనవధికాతిశయాఽఽనన్తస్వరూపం నాఽభిసానతి. మాయా విమోచనోపాయమాహ; మామేవ సత్యసంకల్పం వరమకారుణికం అనాలోచిత విశేషాఽశేషలోక శరణ్యం యే శరణం ప్రపద్యస్తే; తే, ఏతాం మదీయాంగుణమయీం మాయాంతరస్తి; మాయా ముత్సుజ్య మామేవో పాసత ఇత్యర్థః” ఇతి శ్రీనూక్తి రనుసంధేయా.

(తదుభయమ్) పారతన్త్ర్యద్వయమ్. (వ్యావర్త్యాధికారిణి) దుష్కృతినః. (“మామేవ” ఇత్యవధారణ వ్యావర్త్యాధికారిణి) సాధనభక్తి నిష్ఠాదయః. (తేషామ్) సాధనభక్తి సాధనప్రపత్తి నిష్ఠానామ్.

ఉపక్రాంతమర్థమాహ (తేషామిత్యాదిశ్లోకత్రయేణ). నిత్యయుక్తిః - ఆశ్రయణదశామారభ్య యావదాత్మభావియోగ ఇతిభావః. ఏకభక్తిః - ఆర్తదీనాన్తు ప్రాపకతయా స్వస్థిక్ ప్రాప్యతయా అన్యత్రాపి భక్తిరీతిభావః. “నిత్యయుక్తిః” ఇతి-సాలోక్యం సామీప్యశ్చ సిద్ధమ్. సాయుజ్యమాహ (ప్రియోహీతి). “అహంప్రియః” ఇత్యన్యఫలమాహ (సచేతి). ఇథం “నిత్యయుక్తిః, అత్యర్థం ప్రియః” ఇతిచ ఆశ్రయణ దశామారభ్య వైషమ్యముక్తిమ్.

అథ ఆశ్రయణ దశాయామనుగతాఽఽకారకభసపూర్వకం ఫలదశాయాం వైషమ్యమాహ (ఉదారాఇతి). (౧) “సకల ఫలప్రదోహి విష్ణుః” ఇత్యుక్తాదార్యగుణప్రదాత్పత్వమనుగతాకార ఇతి భావః. (ఆత్మైవ) అహమేవేత్యర్థః. “సైవేయం దీపజ్వాలా” ఇతివత్ప్రాయాప్యత్ననిర్దేశః, అనేన సాదూప్యముక్తమ్. “ఇతిమేమతమ్” ఇత్యాదరోక్తిః. అద్వైతం వ్యావర్తయితుం తత్కృతున్యాయాఽభిప్రాయే

(ఉపక్రాంతమితి) ఉపక్రాంతార్థైవకారణ అధికార్యస్తరవ్యాప్తుతిః. (యుక్తిః) యోగవిష్టః. (ఆర్తదీనామితి) ఆదిశబ్దేన, జిజ్ఞాస్వర్థాన్సాగృహ్యేతే (స్వస్థిన్) భగవతి. (అన్యత్రాపి) విశ్వరూపా. (ఫలమాహేతి) “అహంప్రియః” ఇతిహేతుః; తస్యఫలమ్-ఈశ్వరప్రీతివిషయత్వమ్; తదాహేత్యర్థః; (సచేతి) స్త్రియాస్సాధ్వనిః సాష్టకతారకిత భర్తృభాగాఽతిశయకరప్రీతివత్, “సచప్రియః” ఇత్యత్ర ఉక్తాప్రీతిః సాష్టకానేతి ముస్తవ్యమ్.

(వైషమ్యమ్) వ్యాప్తుతిః. (సైవేయమితి) వీచేహిన్నేహవర్తమాదిసాశాత్ శబ్దే, తాద్రూప్యేణ ప్రతితిష్ఠాయతే ఇతి భావః. (అద్వైతమ్) అశ్చదః.

(తత్కృతున్యాయేతి) అత్ర శుత ప్రకాశకావ్యాఖ్యాన గురుభావప్రకాశకాయామ్;—“తదిథం నిశ్చేద సంసారవిమోచనాత్మక బ్రహ్మప్రాప్తిరూపస్య జీవభావోద్ధృష్ట్య బహ్నుగ్నిద్యా ఫలకైవల్యసాధారణ్య తద్వాన్వితరూపమ్, ‘సజ్జీవనీమ్’ ఇత్యత్ర ‘సమ్’ ఇత్యుపసర్గ ఇత్యాహ (సమితికైవల్యవ్యాప్తుతిరితి). సామీ

చీన్యద్యోతకేన-సమా సమభివ్యామృతజీవధాత్వర్థభూతాయాం బ్రహ్మప్రాప్తౌ భాగ
రూపత్వ బోధనాత్. కైవల్యాన్తర్గతాయాం బ్రహ్మప్రాప్తౌ తదభావస్య తత్త్వేను
న్యాయసిద్ధత్వాత్, తద్వాన్యపు తిసిద్ధిః.

తథాపి;-తత్త్వేనున్యాయోనామ-(౧)“అప్రతీకాలమృతాన్నయతీతిబాద
రాయణః, ఉభయభాదోపాత్త త్త్వేనుశ్చ” ఇతిసూత్రే భగవతా బాదరాయణేన
శ్చత్త్రేనుశ్చబ్రహ్మదర్శితో న్యాయవిశేషః. సచఫలోపాసనయోః ప్రకారైశ్చ నియమ
రూపః.(౨)“ఏకఆత్మనశ్శరీరే భావాత్”ఇత్యధికరణ సిద్ధాంతదీపే,జీవాత్మనః ఫలదశా
వచ్చిన్నా కార విశేషాణా ముపాసనదశాయా మనుసన్ధాన మభిధాయ, ఆస్యభా
ప్రాప్త్యోపాసనయోః ప్రకారభేదాత్ “యథాక్రతుర్స్మిన్” ఇతి విరుద్ధత ఇత్య
నుగృహీతత్వాత్;

అత ఏవాన్యాయః, ఫలోపాసనయో రేకతరేణ అన్యతరస్య నిశ్చ
యకః; పచ్చిగ్నివిద్యాయామ్.(౩)“సపినాన్ బ్రహ్మగమయతి”ఇత్యుక్త ఫలాన్య
సారేణ బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వ నిశ్చయాత్; “వ్యతిరేక స్తద్భావ భావిత్వాత్”
ఇతి బ్రహ్మ విద్యాన్తర్గత జీవవిద్యాయాః ఫలానుసారేణ అపకత పాప్యత్వాదీనాం
వేద్యత్వ నిర్ణయాచ్చ. ఏవం కార్యాధికరణే ప్రతీకోపాసకానాం తత్త్వేను రిత్య
నేన ఆనిత్యఫల నిర్ణయాత్; “అవిభాగేన దృష్టత్వాత్” ఇత్యుక్త-ఆభేదేన ఉపా
సనబలేన అవిభాగేన అనుభవ నిర్ణయాచ్చ

అత ఏవాన్యాయః, ఉపాసితా కారస్య ఫలదశాయా మయోగాన్య
యోగయో రుభయోరపి వ్యవచ్ఛేదకః; ఉపాసనాకారేణ ఫలాకార నిర్ణాయ
కత్వాదయోగవ్య వచ్ఛేదకత్వసిద్ధమ్. ఫలాకారేణ ఉపాసనాకార నిర్ణాయక
త్వాదన్య యోగవ్యవచ్ఛేదకత్వసిద్ధిః. తత్ర “యథాక్రతుర్స్మిన్” లోకే పురుషో
భవతి, తథేతఃప్రేత్యభవతి” ఇతి శ్రుత్యా, అయోగవ్యవచ్ఛేదకత్వేన అయన్యా
యోవ్యుత్పాదితః.(౪)“తంయథాయథోపాసతే, తజ్జైవభవతి”ఇతిశ్రుత్యా అయో
గాన్యయోగయోరుభయోరపివ్య వచ్ఛేదకత్వేన అయమంశోవ్యుత్పాదితః. తచే
వంశ్రుతిద్వయమూలకత్వాదయన్యాయః ప్రబలతరః.

(౧) బ్రహ్మసూ-౪-౩-౧౫. (౨) బ్రహ్మసూ-౩-౩-౫౩. (౩) భా.౪-౧౫-౫
(౪) ముద్గలోప-౩.

తత్రాయం ప్రథమశ్రుత్యర్థః. యథాక్రతుర్వస్యేతి - విషయ ప్రమాణ సమాప్తిః. “అస్మింలాకే” ఇత్యనేన సాధనదశా వివక్షితా. పురుషశబ్దేన - పురుషార్థకామ నామకణాధికారవాన్వివక్షితః. “భవతి” ఇత్యసాధారణధర్మాశ్రయత్వముభి ప్రేతమ్. “ఇతః ప్రేత్య” ఇత్యనేన ఫలదశాభిప్రేతా. “తథాభవతి” ఇత్యనేన తద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్పత్త్యాశ్రయత్వం వివక్షితమ్. * యథాక్రతు శబ్దస్య - అన్యపదార్థ ప్రధానత్వాత్, క్రతుశబ్దస్య - ఉపాసనపరత్వాచ్ఛ, యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టోపాసనాశ్రయ స్తదర్థః; తస్యవిధేయ విశేషణత్వాత్, ఆధేయతా సమృద్ధేన భూధాత్వేన సాధారణ ధర్మే అన్వయః. తస్యచ, ఆశ్రయత్వ రూపాఽలభ్యాత్. తస్యచ, పురుష శబ్దాధే-పురుషార్థ కామనావశ్య స్వయాత్. తథాశబ్దార్థస్య - తద్ధర్మస్య, అవచ్ఛేద్యతా సమృద్ధేన భూధాత్వేన నిష్పత్తౌ; తస్యచ - ఆఖ్యాతార్థాఽలశ్రయత్వే. తస్యచ ఫలదశావచ్ఛిన్నే పురుషే అన్వయాత్. “యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టోపాసనాశ్రయ పుత్త్యసాధారణ ధర్మాశ్రయ సాధన దశావచ్ఛిన్నః పురుషః, సః - ఫలదశావచ్ఛిన్న తద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్పత్త్యాశ్రయః” ఇతి.

“ధనవాన్ సుఖీ” ఇత్యాదౌ, ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకీ భూతధనస్య ప్రయోజక తాసమృద్ధేన విధేయే ధానస్య ఉద్దేశ్య విధేయ భావ స్థలనియన్త్రిత పున్రపిత్తి సిద్ధ త్వాత్, పురుషశబ్దేన - ఉద్దేశ్యతా వచ్ఛేదకతయా ఉత్తస్య ఫలకామనా లక్షణాధికారస్య, యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టోపాసనాత్మకే విధేయే, సాక్షాత్ప్రయోజ్యతా సమృద్ధేన విశేషణతయా భానాత్. తద్రూపోపాసన తదధికారకామనయో స్పృహశ్చన్య జనకభావస్య సంసర్గతయా లభః. తథాచ, “యఃపురుషార్థ కామనా వాన్, సాక్షాత్తా దృశకామనాజన్య యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టోపాసనాశ్రయ పుత్త్య సాధారణ ధర్మాశ్రయః, సతద్ధర్మావచ్ఛిన్న ఫలదశావచ్ఛిన్న నిష్పత్త్యాశ్రయ ఇతి వాక్యార్థః” ఇతి.

తత్రైవ, తథాచాయంన్యాయ ఉపాస్యాకార భేదాత్ ద్వేధాపుష్పత్వాదితః; యఃపురుష స్వస్థిన్న సమృద్ధితోత్పత్తిక యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టోపాసనాశ్రయః. సః - తద్ధర్మ నిష్ఠాఽనుభవఘటితజరమృరాసమృద్ధావచ్ఛిన్నాఽవచ్ఛేదక తాకనిష్పత్త్యాశ్రయ ఇత్యేకః; యఃపురుష స్వస్థిన్ సమృద్ధితోత్పత్తిక యద్ధర్మావచ్ఛిన్న

విశిష్టపాసనాశ్రయః, సః, తద్ధర్మనిష్ఠ, సాక్షాత్సమ్మన్థావచ్ఛిన్నాఽవచ్ఛేదకతాక నిష్ప
త్రావ్యశ్రయ ఇత్యవరః. తత్ర ప్రభుమః - అప్రతికాలమ్మన విషయః. ద్వితీయస్తు
విశ్వరూర్ధ్ధి విషయ ఇతివివేకః.

అత్ర ప్రభుమనామై, తద్ధర్మ నిష్ఠ నిష్పత్త్యవచ్ఛేద కతావచ్ఛేదక పరమ్పరా
సమ్మన్థ ఘటకోఽనుభవః ఉపాసనసమాప్త ముత్తమాక త్వేన విశేషణీయః; “ఏక ఆత్మన
శ్శరీరే భావాత్” ఇత్యధికరణ సిద్ధాంతదీపే, “యథాక్రతుః” ఇత్యాదేః ఫలాపా
సనయోః ప్రకార వైషమ్యాఽభావ పరతాయా దర్శితత్వాత్, “యథాక్రతుః -
తథాభవతి” ఇతి ఫలాపాసనయో స్సాసాదృశ్య ప్రతీతిస్సారస్యాచ్చ. తథాచ,
“యో యద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్ఠయాదృశ యాదృశనిరూప్య నిరూపక భావా పన్న
విషయతా నిరూపిత విషయతా శాఖ్యపాస నాశ్రయః; సః, తాదృశతా దృశధర్మా
వచ్ఛిన్న నిష్ఠ తాదృశతాదృశనిరూప్య నిరూపక భావా పన్న విషయతా నిరూపిత
విషయతా శాఖ్యనుభవ ఘటిత పరమ్పరా సమ్మన్థా వచ్ఛిన్నాఽవచ్ఛేదకతాక నిష్ప
త్రావ్యశ్రయః” ఇతి పర్యవస్యతీతి.

తత్రైవ “తత్త్వేన” ఇత్యేవ కారస్య అన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదక తయా అనుపా
సితా కారాణాం నిష్పత్త్యవచ్ఛేదకతా వ్యవచ్ఛేద బలేన నిష్పత్త్యవచ్ఛేదకతాయా
ఉపాసన ప్రకారతా వ్యాఖ్యత్వబోధ సిద్ధిః. తథాచ;—“పరమాత్మ విశేష్యకోపాసన
ప్రకారతా సమనియతాఽవచ్ఛేదక తాక నిష్పత్త్రావ్యశ్రయః పురుషః” ఇతి శ్రుతివా
క్యాగ్ధః పర్యవసితః.

సను;—అత్ర ఏవకారస్య అన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదకత్వ మనుపపన్నమ్; విశే
షణ సక్లతత్వాత్. “శక్తిః పాణ్డరఏవ” ఇత్యేవకార వదితీచేన్న; “శక్తిః పాణ్డర
ఏవ” ఇతి వాక్యేన శక్తిః సీలత్వాది సన్దేహ నివృత్తి దర్శనాత్, తద్వాక్య క్రవణ
సమనస్తరమ్, “శక్తిం సీలత్వాద్య భావవస్తం శాబ్దయామి” ఇత్యనుభవ బలాచ్చ
విశేషణ సక్లతైవ కారస్యాపి అన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదక తాయా అక్షతత్వాత్.
అన్యథా; “సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్” ఇత్యత్ర ఏవకారస్య అసత్కార్యవాద
నిరాస కతాయా స్సమ్మతిపన్నాయా భక్తప్రసజ్జాత్. తథాచ, అనుగృహీతం
శ్రుతప్రకాశ కాచార్యైః;—“సదేవ” ఇత్యవధారణమ్ - అసత్కార్యవాదపునరాస
పరమ్. సత్యాయం విద్వానేవే త్యవధారణమ్ బ్రాహ్మణత్వం వ్యావర్తయతి;

అపిత్య విద్యత్వమేవ. అతశ్చబ్ద స్వారస్యోత్ సదేవేతి నిరసనీయమసత్యత్వమేవ” ఇతి. అత్ర “శబ్ద స్వారస్యోత్” ఇత్యనేన, విశేషణ సద్భిత్తైవకారణతే అన్యయోగ వ్యవచ్చేద ప్రతితిరాధితే వేతి భ్రమనిరస్తః. తథాచ - అన్యయోగ వ్యవచ్చేదోద్వివిధః; అన్యస్మిక్ యోగవ్యవచ్చేదః, అన్యస్యయోగవ్యవచ్చేదశ్చేతి. తత్ర, “హరిరేవ పరంతత్వమ్” “పార్థివ ధనుర్ధరః” ఇత్యాదిషు ప్రథమాః. “సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్” “కృత్స్నోర్సమనవ” “అత్మేత్వేవోపాసిత” “అత్తైవా భూద్విజానతః” “శక్ల్యపార్థివ” ఇత్యాదిషు ద్వితీయః ఇతి నానుపపత్తిరితి.

తత్తైవ - యద్యా, “పరమాత్మ విషయక స్వకర్తృ కోపాసన విషయతా సమనియతావచ్చేదకతాక నిష్పత్త్యాశ్రయః పురుషః” ఇత్యేవప్రతి వాక్యార్థవర్తవ సానా న్నానుపపత్తిరితి.

తత్తైవ - సన్వేపం సర్వ విద్యానిష్ఠానాం సర్వవిషయకోపాసనే సర్వవిషయ కాఽనుభవేవపతి, తత్క్రితున్యాయస్య కిం ఫల మిచితే; “యద్యద్విశేష్యతయో పాస్తే, తత్తద్విశేష్యతయైవాఽనుభవతి. యద్యత్స్వకారతయోపాస్తే, తత్తత్స్వకారతయైవా ఽనుభవతి. స్వరుచివిశేషేణ యద్యత్స్వ తత్తద్విశేష్యతయోపాస్తే, తత్తత్స్వతో భోగ్యతయా అనుభవతి. యద్యదుపేక్షణీయతయా అన్యార్థముపాస్తే, తత్తద్దైవాఽనుభవతి. యద్యద్విశేష్యతయోపాస్తే, తత్తత్స్వకార తయానాఽను భవతి; యద్యదుపేక్షణీయతయోపాస్తే, తత్తద్భోగ్యత్వేననాఽనుభవతి” ఇత్యయో గాఽన్యయోగవ్యవచ్చేదావేవఫలమితి.

తత్తైవ, సన్వేపమపి అయంనియ మొదరుపపాదః; అదిభరతాదిషు బ్రహ్మ నిశ్చేషువ్యభిచా రాత్. తేనవ్యుపాసితాకారోన ప్రాప్తః, ప్రాప్తశ్చాఽనుపాసితం క్కుగత్వమేవేతిచేన్న; “ఉపాసనదశావచ్చిన్న యధర్మావచ్చిన్న నిష్ఠాఽవచ్చేదకతాక నిష్పత్త్యాశ్రయః పురుషః; సః, తద్ధర్మావచ్చిన్న నిష్ఠాఽవచ్చేదక తాక ఫలదశావచ్చిన్న నిష్పత్త్యాశ్రయః” ఇత్యేవ తత్క్రితున్యాయ ప్రత్యర్థాశ్రయజేన విరోధా భావాత్. అత్ర-అస్మిన్లోకే పురుషభవతితి భూధాతునా ప్రతిపాదితా ప్రాథమికీ

కాహ (ఆస్థితఇతి) ప్రాప్యప్రాప్తౌ భావేన భేదోపాసనాదిత్యర్థః. (అనుత్తమామ్) అన్యేషాంప్రాప్యమ్ - అధమమితిభావః. యద్వా “అప్తైవ” ఇత్యత్రశరీరప్రతిసమ్భన్యాత్మా వివక్షితః. తథాచ, భారక ఇత్యర్థః. ఏవకారో - జ్ఞానినోఽన్యపేక్షయా ఆత్మత్వేన ప్రాధాన్యం ద్యోతయతి. “రాజైవదృష్టః” ఇతివత్. “ప్రియతమ ఏషహ” ఇత్యాది శ్రీభాష్యసూక్తిప్రకారేణ ఉక్తార్థముపపాదయతి (ఆస్థితఇతి). ఇదమే వాత్మత్వ మనుగృహీతం భగవద్యామునాచార్యైః. (౧) “క్షణేపితే యద్విరహోతిదుస్సహః” ఇతి.

నిష్పత్తిః, ఉపాసన నిష్పత్తి రూపాఽన్విరుప్యత్యవస్థాత్మికా గ్రాహ్య. ఉత్తర భూధాతు ప్రతిపాద్య నిష్పత్తిస్తు ఫలానుభవగత సుఖత్వాఽపరపర్యాయో త్కటానుకూల్యాఽవస్థా విశేషాత్మికా. తథాచ, “యో యద్యధర్మా వచ్చిన్న నిష్ఠ యద్యత్సమ్మథాఽవచ్చిన్నయాదృశయాదృశ నిరూప్య నిరూపక భావా వన్న విషయతావచ్చిన్నాఽన్వి మప్రత్యయాత్మక ప్రీతి రూపాపాసన నిష్పత్తి మాన్ పురుషః; సః తద్ధర్మావచ్చిన్న నిష్ఠతాదృశతాదృశనిరూప్య నిరూపక భావావన్న తత్ర త్సమ్మథాఽవచ్చిన్న విషయతావచ్చిన్న సుఖత్వాఽపర పర్యాయోత్కటానుకూల్యాఽవస్థా విశిష్టాఽనుభవాత్మకఫలనిష్పత్తి మాన్” ఇతి పర్యవసానాత్, ఆదిభరతాది షు తాదృశోపాసనా నిష్పత్తి విరహేణ అనుపపత్త్య భావాత్. “ఏతేన ముక్తానా ముపేక్షణీయాఽవస్థ జ్ఞానాంశేన అనుపాసితానాం గ్రహణ సమ్భవేన, తేషాం సార్వజ్ఞ విరోధ ప్రసజ్జనం దూరాపాస్తమితీర్థేయమ్” ఇతిచ శ్రీసూక్తిరనుసంధేయా.

(యుక్తాత్మా) మదేకాయత్తా స్పదః, నివిష్టమనస్కం. (అనుత్తమామ్ -) సవిద్యతే ఉత్తమాయస్యాస్తామ్. (గతిమ్)-ప్రాప్యమ్. (అన్యేషామ్) ఆర్తాదీనామ్. (ప్రియ తమఇతి) శ్రీభాష్యే జిజ్ఞాసాధికరణే, “ప్రియతమ ఏ వహి వరణీయో భవతి, యథాఽయం ప్రియతమ ఆత్మానం ప్రాప్నోతి, తథాభగవాన్ స్వయమేవ ప్రయతతే” ఇతి. (క్షణేపితి) స్తోత్రరత్నైః-(౧) “సకృత్త్వదాకార విలోకనాశయా

కింబహునేత్యభిప్రాయేణ ఏకోక్త్యావైషమ్యమాహ (బహు
నామితి). జ్ఞానవానితి-“జ్ఞానీచ” ఇత్యుక్తివిశేష్య నిర్దేశః; “మాంవే
త్తితత్వతః” ఇత్యుక్తతత్వజ్ఞానవానిత్యర్థః. (వాసుదేవసర్వమ్) అత్ర
“సర్వత్రాఽసా” ఇతివ్యుత్పత్తిరభిప్రేతా. “వాసుదేవః” ఇతిహేతుః;
“సర్వమ్” ఇతిసాధ్యమ్. “సర్వగత్వా దనంత్య” ఇతివత్. (సర్వమ్)
సర్వశరీరమ్. అనేన“ఫలసాధనాఽనుష్ఠాతా, ఫలసాధనం,ఫలీచ”ఇత్యు
క్తంభవతి. యద్వా, * వాసుదేవతరుః-సర్వవిధబంధురిత్యర్థః. అపిచ
(౧)“ఎల్లామ్కణ్ణన్” ఇతివత్, వసుదేవపుత్రోధారక పోషకభోగ్యభూత
ఇత్యర్థః. విశిష్యవక్తుమశక్య ఇత్యభిప్రేత్యాహ (సమహాప్యేతి). “దుర్ల
తృణీకృతాఽనుతమ భక్తిముక్తిభిః మహత్మభిర్తా మహాకృతాం సయక్షణేపి
తేయద్విరహాఽతిదుస్సహః” ఇతి.

(సర్వత్రాఽసామితి)-శ్రీవిష్ణుపురాణః-(౨) “సర్వత్రాఽసాసమస్తజ్ఞవసత్వత్రే
తివైయతః. తతస్స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిపత్యతే” ఇతి, వాసుదేవ శబ్దనిరుక్తిః.
“సర్వస్మిన్నయం వసతి” ఇతి-వాసుదేవః” ఇతి కర్తరివ్యుత్పత్తి రత్రాభిప్రేతా.
(వాసుదేవ తరురితి). అత్ర (౩) “వాసుదేవతరుచ్ఛాయా నాతి శీతాసమర్పదా।
సరకాఽక్లార శమనీ సాకిమర్థం ససేవ్యతే”, శ్రీరామాయణే, కిష్కిన్ధాకాండే, పశ్చ
రశసర్గే, యద్ధాయ సుగ్రీవేణాఽఽచూతం వాలినం ప్రతి తారాః(౪)“రామకి
పరబలాకుర్దీ యుగాన్తాఽగ్నిరవోత్థితః। నివాసపుక్ష స్సాధూనామా వన్నానాం
పరాగతిః। ఆత్రానాం సంశ్రయశ్చైచ వయశశ్చైచక భాజనమ్” అన్యత్ర,(౫)“నివాస
పుక్షస్సాధూనా మావన్నానాం పరాగతిః। భక్తార్తి భక్తాన శ్రీమాన్ కృష్ణవీర గతి
ర్దుకు” ఇత్యాదిక మనుసంధేయమ్. (ఎల్లామితి) “ఉణ్ణమ్ శోణుపరుకు నీడ తిన్నమ్
తేవో శ్రీలైయుమెల్లామ్ కణ్ణన్”ఇతిసామసహస్ర గాధాఽనుసంధేయా. (వసుదేవ పుత్ర
ఇతి) “వసుదేవస్యాఽవత్యం పురున్ వాసుదేవః” ఇతి వ్యుత్పత్తి రత్రాభిప్రేతా.

(౧) తి-వాయ్-౬-౭-౧. (౨) ౧-వి-పు-౧-౨-౧౨. (౩) గారుడుపు. పూ-౨౨౨-౩.

(౪) రా-కి-౧౫-౧౯.

(౫)

భః” ఇతి, ఆర్తాదివ్యావృత్తిః. “సు” ఇత్యుపసంగేణ (౧) “కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే” ఇత్యుక్తసాధనభక్తి నిష్ఠాది వ్యావృత్తిః. “కశ్చిన్నాంపేత్తి” ఇత్యుపక్రాంతోధికారీ, “సమహంత్యా” ఇత్యుపసంహృతః.

ఇత్థం భగవత్ప్రీత్యైక ఫలకభగవత్కైశ్చరైకగోచరకృత్య ర్హత్యరూపం పారతన్త్ర్యం సర్వాత్మనాం స్వాభావికమ్; తాదృశకృతి ఫలోపధానస్తు వ్యక్తివిశేషనియతమిత్యుపసాదితమ్.

(ఉపాదితమితి) గీతాయామ్; (౨) “సమాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే సరాధమాః। మాయయా ఆపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావమాత్రితాః” ఇతి. తద్భాష్యే; “కిమితి భగవదుపాసనా పాదినీం భగవత్ప్రేక్షంతిం సర్వే సమర్పిత ఇత్యత్రాహ. మామ్, దుష్కృతినః - పాపకర్మాణః, దుష్కృత తారతమ్యేత్ చతుర్విధాః ప్రతిపద్యంతే. మూఢాః-సరాధమాః, మాయయా ఆపహృతజ్ఞానా ఆసురంభావ మాత్రితాః” ఇతి. మూఢాః - విచరితజ్ఞానాః, పూర్వోక్తప్రకారేణ భగవచ్ఛేషతై కరసమాత్మానం భోగ్యజాత్యాం స్వశేషతయా మన్యమానాః. సరాధమాః-సామాన్యేన జ్ఞాతేషి మత్స్వరూపే మదాస్తుభ్యాంనర్హాః, మాయయా ఆపహృత జ్ఞానాః- మద్విషయం మదైశ్వర్యవిషయ్యాం జ్ఞానం ప్రస్తుతం - యేషాం తదసమ్భవన్నా పాదినీభిః కూట యుక్తిభిః ఆపహృతమ్; తే-తథోక్తాః; ఆసురం భావమాత్రితాః - మద్విషయం-మదైశ్వర్య విషయ్యాం జ్ఞానమ్, సుదృఢ ముపపన్నం యేషాం ద్వేషాదుైవ భవతి; తే ఆసురం భావమాత్రితాః; ఉత్తరోత్తరాః పాపిష్ఠ తమాః.” ఇతి.

గీతాయామ్; -(౨) “చతుర్విధా భజంతే మాంజనా సుకృతినోఽర్జున! ఆర్తే జిజ్ఞాసురథాథీ జ్ఞానీచ భరతర్షభ” ఇతి. తద్భాష్యే; “సుకృతినః - పుణ్య కర్తాణః, మాంశరణ ముపగమ్య మామేవభజంతే. తేచ సుకృత తారతమ్యేన చతుర్విధాః సుకృత గరియస్తేన ప్రతిపత్తి వైశేష్య దుత్తరోత్తరాధి కతమాభవన్తి. ఆర్తః-ప్రతిష్ఠాహీనః, భ్రష్టైశ్వర్యః పునస్తత్ప్రీతికామః. అథాథీ - అప్రాప్తై

శ్వర్వతయా విశ్వరూపాదుః. తయోర్ముఖ భేదమాత్రమ్. విశ్వస్య విషయతయైక్యా దేకే వివాధికారిః. జిజ్ఞాసుః-ప్రకృత వియతాత్మ స్వరూపాఽవాత్మీచ్ఛుః. జ్ఞాన మేవాఽస్య స్వరూపమితి జిజ్ఞాసురిత్యుక్తమ్. జ్ఞానీచ-“ఇత స్తస్మాన్ ప్రకృతిం విద్ధి మహరాష్ట్ర” ఇత్యాదినా అభిహిత భగవచ్ఛేషతైకరసాఽఽత్మస్వరూపవిత్. ప్రకృతి వియక్త కేవలాత్మస్య పర్యవస్యన్ భగవన్ సః ప్రేత్సః, భగవత్తమేవ పరమప్రాప్యం మన్వాప్యః.” ఇతి

గీతాయామ్;- (౧) “తేహంజ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విషయతే। ప్రియో హిజ్ఞాని నోఽత్యర్థ మహంసచ మమప్రియః” ఇతి. తద్భాష్యః-“తేహం జ్ఞానీ విశిష్టతే. కుతః, నిత్యయుక్త ఏకభక్తిరిత్యన. తస్యహి మదేక ప్రాప్యస్య మయా యోగో నిత్యః; ఇతరయోస్తు యావత్సాధిలపితప్రాప్తి మయా యోగః. తథాజ్ఞానినో మయ్యేకస్తిన్నేన భక్తిః. ఇతరయోస్తు సాధిలపితే తత్సాధనత్వేన మయిచ. అతస్స ఏకవిశిష్టతే. కిచ్చ. (ప్రియోహి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహమ్) అత్ర అర్థశబ్దః - అభిధేయవచనం. జ్ఞానినోఽహంయథాప్రియః; తథా మయా సర్వజ్ఞేన సర్వశక్తినాప్యభిధాతుం సత్యకృత ఇత్యర్థః; ప్రియత్వస్య ఇయత్రారహితత్వాత్. యథాజ్ఞానినామగ్రేసరస్య ప్రహ్లాదస్య (౨) ‘సత్వాసక్తమతికృష్ణేదశ్యమానోమహారతిః। నవివేదాత్మనోగాత్రం తత్స్మృత్యా హ్లాదసంస్థితః, ఇతి. సోపితశ్చైవ మమప్రియః” ఇతి.

గీతాయామ్;- (౧) “ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీత్వాత్తైవ మేమతమ్। ఆస్థితస్సహి యత్రాత్మా మామేవాఽనుత్రమాంగతిమ్” ఇతి. “సర్వ ఏవైతే మామేవోపాసత ఇతి, ఉదారాః-వదాన్యాః; యేమత్తో యతిః-శ్చేదపి గృహ్లాన్, తేహి మమ సర్వ స్వదాయిన్యః. జ్ఞానీత్వాత్తైవమే మతమ్. తదాదుత్త ధారణోపామితి మన్యే. కిస్మాదేవం; యస్మాదయం మయావినా అత్తధారణాఽసమ్భవసయా మామేవానుత్రమం ప్రాప్యమాస్థితః; ఆతస్తేన వినా మమాప్యాత్త ధారణం ససమ్భవతి. తస్మో మమాప్యాత్తాహిసః.” ఇతి.

గీతాయామ్; - (౧) “బహునాం జన్మనామవే జ్ఞానవాన్తాం ప్రపద్యతే। వాసుదేవస్సర్వ మితి సమహత్తా మదుర్లభః” ఇతి. నాఽపి సజ్జ్య సజ్జ్యతానాం

“నమాందుష్కృతినః” ఇత్యుక్తావిశేష్య ప్రదర్శయన్, తద్విషయేపి స్వస్యైవ ఫలసాధనానుష్ఠాత్పత్వ మవినదన్, తన్నుభేన తత్రాపి

పుణ్యజన్తనాం ఫలమిదమ్. యత్ కుచ్ఛేషలైక రసాత్తయా ధాత్వనిష్ఠాన పూర్వకం కుత్సప్రదదమ్. అపితు; ఐమానాం జన్తనామ్ - పుణ్యజన్తనామ్, అన్తే - అవసానే, “వాసుదేవ శేషతైక రసోహం, తదాయత్త స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిశ్చ; సచ - అసంఖ్యేయైః కల్యాణ గుణగత్యైః పరతరం” ఇతి - జ్ఞానవాన్ముఖ్యా, “వాసుదేవ ఏవ మమ పరమప్రాప్యం ప్రాపకంఞ్చ, అన్యదపి యన్తనోరభవద్ధి, సమివ మమ తత్సర్వమ్” ఇతి, మాం ప్రపద్యతే - మామపాస్తే, సమహత్తా - మహామన్యా, సుమన్వభ్య-దున్వభ తరోలాశే. వాసుదేవ స్సర్వమిత్యస్యా ఽయమేవాన్మః; “ప్రియోహి-జ్ఞానినో ఽత్యగ్మహమ్” “అస్థిత స్సహియుక్తాత్తా మామేవా ఽనుక్షమాం గతిమ్” ఇతి ప్రక్రమాత్. జ్ఞానవాంశ్చాఽయముక్త లక్షణవిష; అన్యైవ పూర్వోక్త జ్ఞానిత్వాత్. “భూమిరావః” ఇత్యారభ్య - “ఆహహ్గర ఇతీయంమే భిన్నా ప్రకృతిరక్షణా. అపరేయ మిత స్తన్యాం ప్రకృతిం విధిమేపరామ్ । జీవభూతామ్” ఇతి హిచేతనాఽచేతనస్య ప్రకృతి ద్వయస్య పరమపురుష శేషతైక రసోహ-త్తా. “అహంకృత్సస్య జగత్తః ప్రభవః ప్రళయస్తథా । మత్తః పరతరం నాన్యతిగ్రహం దస్తి భ-ష్టయ” ఇత్యారభ్య, “యేవైవ సాత్వికా భావారాజసాస్తా మసాశ్చయే । మత్తపివేతి తాన్విజ్ఞి నత్వహం తేమతేమయి” ఇతి ప్రకృతి ద్వయస్య కార్యకారణో భయావస్థస్య పరమపురుష యత్త స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిత్వమ్ పరమపురుష స్యచ సర్వేషాం ప్రకారైస్సర్వ స్థాత్పరతత్వ ఇచ్చిత్తమ్. ఆతస్య ఏవాత్ర జ్ఞానీతు్య చ్యుతే.” ఇతిశ్రీనూక్తి రమసంభేయా.

(నమాందుష్కృతిని ఇతి) “దుష్కృతిః” ఇతి-దుష్కృతి శబ్దప్రయోగ మహిన్నా అత్యైవ ప్రాతికూల్య వ్యవసిత విషయే ఫలసాధనాఽనుష్ఠా తృప్త్యం ఫలిత్యైశ్చభగవతపివ. “ఏషవివాఽసాధుక ర్తకార యతి” ఇతి ఫలసాధనానుష్ఠా శృత్వమ్ తీహ రసభాక్త్యేన తత్ఫలిత్యైశ్చ బోధ్యమ్. (తద్విషయేపి) దుష్కృతి విషయేపి. (స్వస్యైవ) భగవతపివ. (తన్నుభేన) ఫలసాధనా ఽనుష్ఠాతృత్వ ముభేన. (తత్రాపి) దుష్కృతి విషయేపి.

లీలారస నిష్పత్యా స్వస్యైవఫలిత్వం వృజ్జయన్, “మూఢాః” ఇత్యుక్త మపివివృణ్వన్, ఆర్తాదిత్రయమపి విశదయతి “కామైః” ఇత్యాదినా అధ్యాయశేషేణ.

(అధ్యాయశేషజేతి). అత్ర గీతాయామ్; - (౧) “కామైస్సైస్సైర్నతజ్ఞా నాః ప్రపద్యంతే ఽన్యదేవతాః। తంతం నియమమాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతా స్స్వయా” ఇతి. తద్భాష్యే—“తస్యజ్ఞానినో దుర్లభత్వ మేవోప పాదయతి. సర్వ ఏవహి రాకికాః పురుషాః, స్వయా ప్రకృత్యా - పాపవాససయా గుణమయ భావ విషయయా, నియతాః - నిత్యానివృతాః, తైస్సై స్స్వవాసనానుసూయైర్గుణ మయై రేవకామై రిచ్ఛావిషయ భూతైః హృత మత్స్వరూప విషయజ్ఞానాః, శస్త్ర తామ్ర సిద్ధ్యర్థమ్, అన్యదేవతాః - మద్యైతిరిక్తాః కేవలేంద్రియ దేవతాః, తంతం నియమ మాస్థాయ- తత్తద్దేవతా విశేషమాత్ర ప్రీణనానుసాధారణం నియమమాస్థాయ, ప్రపద్యంతే - తా ఏవాశ్రిత్యార్చయంతే” ఇతి.

గీతాయామ్; - (౧) “యోయోయాంయాం తనుంభక్తశ్శ్రద్ధయాద్భిరు మిచ్ఛతి॥ తస్యతస్యాలలాంశ్రద్ధాం తామేవవిధామ్యహమ్” ఇతి. తద్భాష్యే— తామపిదేవతామదీయాస్తనవః. (౨) “యత్రాదిత్యేతివృత్తం, యమాదిత్యోనవేద, యస్యాదిత్యశ్శరీరమ్” ఇత్యాదిక్రమతిభిరపి ప్రతిపాదితామదీయాస్తనవః” ఇతిశాస న్నపి, యోయోయాంయామ్, మదీయామ్ - ఆదిత్యాదికాంతనుం భక్తశ్శ్రద్ధ యాద్భిరుమిచ్ఛతి. తస్యతస్యాలలాంశ్రద్ధాం తామేవవిధామ్యహమ్ శ్రద్ధేత్యహమనుస్థాయ, తామేవఅలం నిర్విఘ్నాంవిదధామ్యహమ్.” ఇతి.

గీతాయామ్; (౧) “సతయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతేచ తతఃకామాన్ మయైవనిహితాన్కామాన్” ఇతి. తద్భాష్యే—“సతయానిర్విఘ్న యాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్య ఇంద్రాదేవారాధనంప్రతీహతే. తతోమత్తనుభూతేంద్రియ దేవతారాధనాత్, తానేవహిస్వాఖిలపితాన్కామాన్ మయైవనిహితాన్లభతే. యద్యప్య రాధన కాతే “ఆరాధ్యేంద్రాదయోమదీయాస్తనవః. తతఏవతదర్చనం

మదారాధనమ్” ఇతిసజానాతి. తథాపితస్యవస్తుతో మదారాధనత్వాదారాధనాభిలషితమహమేవవిదధామి” ఇతి.

గీతాయామ్; (౧) “అస్తవత్సుఖంలేమో తద్భవత్యల్పమేగసామ్! దేవాన్ దేవయజ్ఞోయాన్తి కుర్భక్తాయాన్తిమామపి” ఇతి. తద్భాష్యే; - “లేమమ్. అల్పమేగసామ్ - అల్పయిద్ధివామ్, ఇన్ద్రాదిమాత్రయాజినామ్, తదారాధనఫలమల్పమ్; అస్తవచ్ఛభవతి. కుతః - దేవాన్ దేవయజ్ఞోయాన్తి. యతః ఇన్ద్రాదీన్ దేవాన్ తద్భాజినోయాన్తి. ఇన్ద్రాదయోపిహి-పరిచ్ఛిన్నభోగాః పరిమితకాలవర్తిసశ్చ. తస్మాత్సాయజ్ఞం ప్రాప్తాంతైస్సహజవ్యవస్తే. కుర్భక్తాపి, లేమమేవ కర్మణాం మదారాధనరూపతాం జ్ఞాత్వాపరిచ్ఛిన్న ఫలసంకల్పత్వా, కుత్పిణినైకప్రయోజనాః మాంప్రాప్నువన్తి; సచపునర్నివర్తిస్తే. “మామపేత్యమకాక్షేయ పునర్జన్మ సవిద్యతే” ఇతివశ్యతే”. ఇతి,

గీతాయామ్; (౧) “అవ్యక్తంవ్యక్తిమావన్నం కుస్యజేమామబుద్ధయః! పరం భావమజ్ఞానోమమాఽవ్యయ కుసుభ్రతుమ్” ఇతి. తద్భాష్యే; - “ఇతరేకు సర్వసమాశ్రయజేయత్వాయ కుసు మనుష్యాదిష్యవతారమవ్యక్తిజ్ఞేత్కరం కుర్వన్తీత్యాహ. సర్వైకకర్మభిరారాధ్యహం సర్వేశ్వరోవాప్యనసాపరిచ్ఛే ద్యస్వరూపస్యభావః, పరమకారుణ్యాదాత్రితవాత్సల్యాచ్చ సర్వసమాశ్రయజేయత్వాయ అజహత్స్వభావ ఏవ వసుదేవసూనురవతీర్థ ఇతి మమైవంపరంభావమ్, అవ్యయమ్ - అనుత్తమమ్, అజ్ఞానస్తః, ప్రాకృతరాజసూనుసమాసమితః పూర్వమనభివ్యక్తమిదానీం కర్మవిశాత్ చిన్మతికేషంప్రాప్య, వ్యక్తిమావన్నం - ప్రాప్తమ్, మామబుద్ధయోమన్యస్తే. అతో మాంనాశ్రయస్తే. సకర్మభిరారాధయన్తిన్” ఇతి.

గీతాయామ్; - (౧) “నాహంప్రకాశస్సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః! మూఢోయంనాభిజానాతిలోకో మామజమవ్యయమ్” ఇతి. తద్భాష్యే; - “కుతఏవంస ప్రకాశ్యత ఇత్యత్రాహ - ష్టేత్రజ్ఞాఽసాధారణమనుష్యత్వాదిసంస్థాన యోగాఖ్యమాయయా సమావృతోహంస సర్వస్యప్రకాశః. మయిమనుష్యత్వాది సంస్థానదర్శన మాత్రేణ మూఢోయంలోకో మామతివాయ్యైర్దైకర్యాణ మతిసూర్యాగ్నితేజస ముచ

లభ్యమాన ముఖ్యమవ్యయం నిఖిలజగదేక కావణం సర్వేశ్వరం మాం సర్వసమాశ్రయో
యత్వా య మమప్యత్వసంస్థానమాస్థితం నాఽభిజానాతి” ఇతి.

గీతాయామ్;- (౧) “వేదాహంసమతీతాని చర్తమానానిచార్జున భవిష్యతి
చ భూతాని మాంతువేదసకీర్తన” ఇతి. తద్భాష్యే;- “అతీతాని చర్తమానాని చ నా
గతాని చ సర్వాణి భూతాని, అహంవేద - జానామి, మాంతువేదసకీర్తన - మయాఽను
సంస్థితమానేషు కాలత్రయవర్తిషుభూతేషు మామేవంబధం వాసుదేవం సర్వసమాశ్రయ
జీయత్వా యాఽవతీర్ణం విదిత్వా మామేవసమాశ్రయస్స కన్యీదుఃఖభ్యత ఇ త్యర్థః.
అతోజ్ఞాసీసుద్దుఃఖవివ”. ఇతి.

గీతాయామ్;- (౧) “ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వేష మోహేన భారత! సర్వభూతాని
సమ్యాహం సన్నియాన్రివరస్తవ” ఇతి. తద్భాష్యే;- “తథాహి; - ఇచ్ఛాద్వేష
భాగం సముత్తేన లీతోష్టాదిద్వేషాభ్యేన మోహేన సర్వభూతాని సర్వ-జన్మ కాలవివ,
సమ్యాహంయాన్రి. ఏతదుక్తంభవతి. గుణమయేషుగుణవిభాదిద్వేషేషు పూర్వ
పూర్వజన్మని యద్విషయావిచ్ఛాద్వేషావభ్యస్తా; తద్వాసనయాపునరపి జన్మకాల
ఏవతదేదద్వేషాభ్య మిచ్ఛాద్వేషవిషయత్వేన సమత్థితం భూతానాం మోహసంభవతి
తేన మోహేన సర్వభూతానిసం మోహంయాన్రి. తద్విషయేచ్ఛాద్వేషస్వభావాని
భవన్తి. నమత్సంక్షేపవియోగగుణదుఃఖస్వభావాని. జ్ఞానీతుమత్సంక్షేపవియోగైక
గుణదుఃఖస్వభావః, సతత్స్వభావం కిమపిభూతంజాయతేఇతి”.

గీతాయామ్;- (౧) “యేషు స్తవైశ్చరం పాపంజనానాం పుణ్యకర్మణామ్ ।
తేద్యద్వేషమోహనిర్ముక్తా భజన్తే మాంద్యధవ్రతాః” ఇతి-తద్భాష్యే;- “యేషు,
అనేకజన్మాన్తీతేన ఉత్కృష్టపుణ్యసంపన్నయేన గుణమయద్వేషాచ్ఛాద్వేషహేతు
భూతమ్, మదాన్ముఖ్యవిరోధిన అనాదికాలవృత్తం పాపమస్తగతమ్ - జీణమ్;
తేపూర్వోక్తేన సుకృతతారతమ్యేన మాంశరణమప్రవద్యగుణమయాన్మోహాద్వినిర్ము
క్తాః, జరామరణమోక్షాయ మహాత్మేనైశ్వర్యాయ మత్సాప్తయేచదృఢవ్రతాః-దృఢ
సద్గుణాః మామేవభజన్తే” ఇతి.

గీతాయామ్;- (౧) “జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్యయతన్నియే! లేబ్రహ్మ
తద్విదుః కృతస్స మధ్యాత్మం కర్మచాఽఖిలమ్” ఇతి. తద్భాష్యే;- “తత్రత్రయా

అనుగృహీతం భగవద్భాషానాచార్యైః - శ్రీమతిగీతార్థ
సంక్షిప్తః - “స్వయాభాత్యైవ ప్రకృత్యాస్మితిరోధశ్శరణాగతిః। భక్త
భేదఃప్రబుద్ధస్యత్రైవ్యం సప్తమఉచ్యతే” ఇతి.

ప్రకృతమనునరామః. (స్వశరీరత్వకనాదికభాలే) ఇత్యాదిశబ్దేన
తాటికర్తృత్వా దేర్భ్యాన్వినిబద్ధనత్వకథనం పారతన్యధికారి స్వరూప
కథనం తద్వార్తభ్యుక్తకథనశ్చగృహ్యతే. ఏనంనవమాఖ్యాయే; -- (౧)
“గతిర్భర్తాప్రభుస్సాక్షీ నివాసశ్శరణంసుచ్యతే” ఇత్యత్రగతిభర్తృ

ణామ్. భగవద్దేవభాషానానాంజ్ఞాతప్య విశేషమపాదేయాంశ్చప్రస్తాతి; జరామ
రణ మోక్షాయ - ప్రకృతివియక్తాత్మ స్వరూపదర్శనాయ ముచ్యత్యయతస్తే. తేన
ద్రవ్యవిదుః. అభ్యాత్మిశ్చకృత్సంవిదుః, కర్మచాఖిలంవిదురిత.

గీతాయామ్;-(౧)“సాధిభూతాధిదైవంమాం సాధియజ్ఞాప్యేవిదుః। ప్రయాణ
కాలేపిచమాం తేవిదుర్భక్తచేతసః” ఇతి. తద్భాష్యే; - “అత్ర ‘యే’ ఇతిప్రసర్వ
ర్దేశాత్ పూర్వనిర్దిష్టేభ్యోఽన్వే అధికారిచోజ్ఞాయస్తే. ‘సాధిభూతంసాధిదైవంమాం
విశ్వరూపాధినోయేవిదుః’ ఇత్యేతదనువాద స్వరూపమప్య ప్రాప్త్యాత్వాద్విధాయక
మేవ. తథా “సాధియజ్ఞమ్” ఇత్యసీత్రయాణామధికారిణామవిశేషణవిధియతే.
అర్థస్వాభావాన్విస్త్రయాణాంహి నిత్యనైమిత్తికరూప మహాయజ్ఞాద్యసప్తాసమవర్తనీ
యమ్. తేన, ప్రయాణకాలేపి స్వప్రాప్త్యుపగుణంమాంవిదుః. ‘తేన’ ఇతి చకా
రాత్, పూర్వేజరామరణమోక్షాయ యతమానాశ్చప్రయాణకాలే విదురితిసముచ్చి
యస్తే. అనేకజ్ఞానిరోష్యర్థ స్వాభావాత్ సాధియజ్ఞంమాంవిదుః, ప్రయాణకాలేపి
స్వప్రాప్త్యుపగుణంమాం విదురిత్యుక్తంభవతి.” ఇతిశ్రీనూక్తిరనుసంధేయా.

(స్వయాభాత్యైవ) ఉపాస్యభూత సరమపురుషస్వరూపయాభాత్యైవ.
(ప్రకృత్యా)ములప్రకృత్యా. (అస్య) స్వరూపయాభాత్యైవ (తిరోధి) తిరోధా
నమ్. (శరణాగతితి) తిరోధాననివర్తకశరణాగతిర్యన్యః. (భక్తభేదః) ఆర్తాది
భేదః. (ప్రబుద్ధస్య) జ్ఞానినః. (సప్తమే) సప్తమాఖ్యాయే.

(గతితి) అత్ర “గతిర్భర్తాప్రభుస్సాక్షీ నివాసశ్శరణంసుచ్యతే। ప్రభవఃప్రళయ

ప్రభుశరణశ్రద్ధాః ప్రాప్యత్వఫలప్రదత్వ స్వామిత్యాఽపర పర్యాయఫలిత్వ
కరణత్వరూపోపాయత్వానాం కథనమ్.

(౧) “అహంహిసర్వయజ్ఞానామ్” ఇత్యల ఫలిత్వస్పష్టికరణమ్.
దశమేధ్యాయే; - (౨) అహం సర్వస్యప్రభవః” ఇత్యాదశ్లోకత్రయేణ

స్థానం నిధానంబీజమవ్యయమ్.” “గమ్యత ఇతి-గతిః. తత్రతత్రప్రస్థానమిత్యర్థః.
భర్తా - ధారయతా. ప్రభుః - శాసితా. సాక్షి - సాక్షాద్ద్రష్టా, నివాసః - వాస
స్థానంవేశ్యాది. శరణమ్-ఇవ్వస్యప్రాపకతయా ఆనివ్వనివారకతయాచ సమాశ్రయణీ
యశ్చేతనశ్శరణమ్; సచాఽహమేవ; సుహృత్ - హితైశ్చ, ప్రభవప్రభయస్థానం-యస్య
కస్యయత్రమత్రచితుత్పత్తి ప్రభయయోర్యథాస్థానం తదహమేవ. (నిధానమ్) నిధీయత
ఇతి నిధానమ్; ఉత్పాద్య ముపసంహర్యఽచాహమేవే త్యర్థః. (అవ్యయంబీజమ్)
తత్రతత్రవ్యయరహితం యత్కారణం, తదహమేవేతి. గీతాసమూహాధ్యాయ భాష్యశ్రీ
సూక్తిరసుసంధేయా. (గీతీతి). గీతికథేన ప్రాప్యత్వకథన మిత్యాదికమేజాన్వయః.

(అహంహిసర్వేతి) గీతాయాం సమూహాధ్యాయే; - “అహంహిసర్వయజ్ఞానాం
భోక్తాచప్రభురేవచ। సయమనుభిజానన్తి తత్త్వేనాఽతశ్చ్యవన్తితే” ఇతి. అస్య
గీతార్థ సక్రమవాగ్భాష్యః; “అహంసర్వశరీరతయా ఇంద్రాదిరూపాహమేవ సర్వయజ్ఞా
నాంభోక్తాప్రభుశ్చ. హి-ప్రసిద్ధా. కిన్తు. తేమాంతత్వేన సర్వకర్మాణామ్ ఇంద్రాది
శరీరక పరమాత్మేవాఽఽగ్రాధ్యం, ఫలప్రదశ్చేత్వేవంరూపేణ యాభాగ్యేననాభిజానన్తి.
అతశ్చ్యవన్తి - భ్రశ్యన్తి” ఇతి.

(అహంసర్వస్యేతి) గీతాయాందశమూహాధ్యాయే “అహంసర్వస్యప్రభవోమత్ర
స్సర్వప్రవర్తతే। ఇతిమత్వాభజనైహం బుధాభావసమన్వితాః” ఇతి. తద్భాష్యః;
“విభూతి జ్ఞానవిపాకరూపాం భక్తివృద్ధిందర్శయతి; అహంసర్వస్య విచిత్రచిదచిద
త్రప్రభుస్యప్రభవః - ఉత్పత్తికారణమ్. సర్వంమజైవప్రవర్తతఇతి, ఇదం మమ
స్వాభావికం నిరముక్తశ్చర్వర్యం సౌఖ్యసౌందర్య వాత్సల్యాది కల్యాణగుణగణయో
గచ్ఛుమత్వాబుధాః-జ్ఞానిసః, భావసమన్వితాః, మామ్సర్వకల్యాణగుణాన్వితంభజన్తే.
భావః. మనోవృత్తివికేషః. ముస్పృహయాశవో మాంభజన్తఇతిర్థః” ఇతి.

కర్తృత్వస్పృశికరణమ్; (౧) “హస్తతేకధయిష్యామి” ఇత్యాదినా-శరీర
త్వస్పృశికరణమ్; ఏకాదశే; - శరీరత్వప్రత్యక్షీకరణమ్. ప్రయోదశే,

గీతాయామ్; - తత్రైవ;-(౨) “కుచ్చిత్రామద్గతప్రాణా బోధయన్తః పరస్ప
రమ్ । కథయన్తశ్చమాంసిత్వం తుష్యన్తిచరమన్తిచ” ఇతి. తద్భాష్యః - “కథం
కుచ్చిత్రాః - మయినివిష్టమనసః, మద్గతప్రాణాః - మద్గతజీవితాః, మయానినా
అత్మధారణమలభమానా ఇత్యర్థః. నైస్సన్వైరనుభూతాః మదీయాగ్గుణాన్ పరస్పరం
బోధయన్త్యమదీయానిదివ్యానిరమణీయాని కర్మాణీచ కథయన్తసుష్యన్తిచరమన్తిచ.
చక్రారస్తద్వచనేనానన్య ప్రయోజనేనతుష్యన్తి. శ్రోతారశ్చ తచ్ఛ్రవణేనానన్
వధికారికయప్రియేణరమన్తి” ఇతి.

గీతాయాంతత్రైవ. (౩) “తేషాంసతతయుక్తానాం భజతాంప్రీతిపూర్వకమ్ ।
దదామిబుద్ధియోగంతం యేనమామపయాన్తితే” ఇతి. తద్భాష్యః - “తేషాం
సతతయుక్తానాం మయిసతతయోగమాశంసమానానాం మాంభజమానామహంత
మేవబుద్ధియోగం విపాకదశామపన్నం ప్రీతిపూర్వకందదామి, యేనతేమామప
యాన్తి” ఇతి.

(హస్తతేక) గీతాయామ్, తత్రైవ; - శ్రీభగవానువాచ; “హస్తతేక
యిష్యామివిభూతీరాత్మనశ్చభాః । ప్రాధాన్యతః కరుగ్రేష్ఠనాస్త్యన్తి విస్తరస్యమే”
ఇతి. తద్భాష్యః - “హేమరుగ్రేష్ఠ! మదీయాః కల్యాణీవిభూతీః ప్రాధాన్యతః
తేకధయిష్యామి. ప్రాధాన్యశబ్దేన ఉత్కర్షోవివక్షితః. “పురోధసాశ్చమఖ్యం
మామ్” ఇతిహివక్యతే. జగత్కృత్యప్రాః కాశ్చనవిభూతీర్వజ్ఞయిమి. విస్తరేణవక్తుం
శ్రోతుశ్చనశక్యతే; తాసామానన్త్యాత్. విభూతిత్వంనామ - నియామ్యత్వమ్.
సర్వేషాంభూతానాంబుద్ధ్యాదయః పుథగ్విధాభావామత్త ఏవభవన్తీత్యుక్తాన్తి,
“ఏతాంవిభూతీంయోగశ్చ మమయోజేత్తితత్వతః” ఇతిప్రతిపాదనాత్. తథా
తత్రయోగశబ్దనిర్దిష్టం ప్రవృత్త్యాదిం విభూతిశబ్దనిర్దిష్టం తత్రైవర్త్యత్వమితిపునశ్చ,
“అహంసర్వస్యప్రభవో మత్తస్సర్వప్రవర్తతే । ఇతిమత్వాభవనేమాం బుధాభావసమ
న్వితాః” ఇత్యుక్తమితి.

(ప్రత్యక్షీకరణమితి) గీతాయామ్, ఏకాదశాధ్యాయే;-(3) “సతుమాంశక్య

(౧) “కార్యకారణకర్తృత్వే” ఇతి “పురుషః ప్రకృతిస్థాపి” ఇతిచ శర్తృత్వభోక్తృత్వయోరాపాధికత్వకణ్ఠోక్తిః. “ఉపద్రష్టానుమనూచ భర్తాభోక్తామహేశ్వరః” ఇతి అసమ్మచిత ఫలిత్వకణ్ఠోక్తిః. ఇత్యాదిక మప్యత్ర, అదిపదేనగృహ్యతే; తత్ప్రపంచస్తు విస్తరభయాన్నప్రదర్శ్యతే.

సేద్రష్టు మనేనైవస్వచక్షుషా! దివ్యందదామితేచక్షుః పశ్యమేయోగమైశ్వరమ్” ఇత్యాదికకుత్రాభిప్రేతమ్.

(కార్యకారణేతి). గీతాయాం త్రయోదశాధ్యాయే “కార్యకారణకర్తృత్వేహేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే, పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే॥ పురుషః ప్రకృతిస్థాపిభుక్తే ప్రకృతిజాన్తాన్” ఇతి. తద్భాష్యే - “కార్యమశరీరం. కారణాని - జ్ఞానకర్మకర్తృకాని సమనస్కాన్గీర్తయాజి. తేషాంక్రియాకారిత్వే పురుషాధిష్ఠితా ప్రకృతిరేవహేతుః. పురుషాధిష్ఠితక్షేత్రాకార పరిణత ప్రకృత్యాక్రయాభోగసాధనభూతాః క్రియాఇత్యర్థః. పురుషస్యత్వేదిష్టాత్మత్వమేవ తదేవేతయా “కర్తాశాస్త్ర్యవత్త్వాత్” ఇత్యాదికముక్తమ్. శరీరాధిష్ఠానప్రయత్న హేతుత్వమేవహి పురుషస్యకర్తృత్వమ్. ప్రకృతिसంస్పృష్టః పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వేహేతుః. సుఖదుఃఖానుభవాశ్రయఇత్యర్థః. ఏవమనోన్యస్య సంస్పృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేదశక్తః. పురుషస్య స్వతస్సాన్వయ సుభవైకసుఖస్యాపి వైషమ్యక సుఖదుఃఖోపభోగహేతుత్వమాహ; గుణశబ్దః - స్వకార్యేషుప్రపచారికః. స్వతస్సాన్వయసంభవైకసుఖః పురుషః - ప్రకృతిస్థః - ప్రకృతిసంస్పృష్టః; ప్రకృతిజాన్తాన్తాన్ - ప్రకృతిసంస్పృగ్ధోపాధికాన్ సత్వాదిగుణకార్యభూతాన్ సుఖదుఃఖాదీక, భుక్తే - అనుభవతి” ఇతి.

(ఉపద్రష్టేతి) గీతాయాంతత్రైవివ; - “ఉపద్రష్టానుమనూచ భర్తాభోక్తా మహేశ్వరః! పరమాత్మేతిచావ్యక్తో దేహస్మిత్పురుషఃపరః” ఇతి. తద్భాష్యే - “అస్మిన్దేహేపథ్యతోఽయం పురుషోదేహప్రవృత్త్యనుగుణస్కల్ప్యాదిరూపేణ దేహస్య ఉపద్రష్టా. అనుమనూచభవతి. తథాదేహభర్తాచభవతి. తథాదేహప్రవృత్తిజనిత ముఖదుఃఖయోః భోక్తాచభవతి. ఏవందేహనియమనేన దేహభరణేన దేహ శేషిత్యేనచ దేహస్థియమనాంసప్రతి మహేశ్వరోఽభవతి. తథాచవత్స్యతే.

తిరు; - స్వయత్న రూపజ్ఞానవిదై స్వరూపవిరోధికశైష్ట్యమ్ బుద్ధివణ్ణి
 (విరోధిక శైష్ట్యమితి) పూర్వోపాసముచ్చయః. పూర్వాఽను
 భవాభావాత్ కథం “నినైత్తు” ఇతిస్మృత్యుక్తస్తత్రాహ (బుద్ధివణ్ణి)
 ఇతి. “బుద్ధిస్తాత్కాలికీ ప్రోక్త” ఇతినిర్దిష్టతాత్కాలికపూర్వాఽపర
 పర్యాలోచనరూపప్రతిభావిశేషఇహవిక్షిప్తః. తస్య జ్ఞాతార్థపర్యా
 లోచనరూపత్వాత్ “నినైత్తు” ఇత్యుక్తమితిభావః. అత్రయద్యపి,
 “ఎన్టుమ్” ఇతిమూలస్థపదద్వయం నవివరణార్థముపాత్తమ్; తథాపి
 తదనుపాదాయ (కాయేత్యాది-అనుష్ఠిక-వశక్యజ్ఞో; స్వేత్యాది-ఇనై
 విరోధికో; బుద్ధివణ్ణి) ఇతివాక్యశైలిపరిగ్రహే, వాక్యస్యాఽనన్వితత్వేన
 అబోధకత్వంస్యాత్, మూలపదవివరణత్వస్యజ్ఞాతుమశక్యత్వాత్. తత్పరి
 హార్థమ్ “దుశ్శక్యజ్ఞో” ఇతిప్రతీతిముపాదాయ (కాయేత్యాది -
 అశక్యజ్ఞో) ఇత్యన్తముక్త్యా, “స్వరూపవిరోధికో” ఇత్యుపాదాయ
 (స్వేత్యాది-విరోధికో) ఇత్యన్తముక్త్యా, “నినైత్తు” ఇత్యుపాదాయ
 (బుద్ధివణ్ణి) ఇత్యుక్తై, అతిగౌరవంస్యాత్; మూలవాక్యమునపేక్ష్య
 మూలవాక్యార్థస్య విశదశ్వాబోధశ్చనసిద్ధ్యేత్. “ఎన్టుమ్” ఇతిపద
 “శరీరం యదవాహ్నోతియచ్చాఽచ్యుతాక్రమతీశ్వరః । గృహితైస్తాని సంయాతి
 వాయుర్గణానివాశయాత్” ఇతి. అస్మిన్ దేహేదేహేన్ద్రియకునాంసప్రతి పరమా
 త్మేతి చాచ్యుక్తః. దేహేకుసనచ ఆత్మకర్తృన సరమేవప్రయుజ్యతే. “ధ్యానేనాత్మ
 నిశఙ్యన్తి కేచిదాత్మానమాత్మానా” ఇతి. అపిశబ్దాన్తహేత్వం ఇత్యుక్త ఇతి
 గమ్యతే. “పురుషఃకర్తా”, “అనాది కుత్సరమ్” ఇత్యాదిసోక్తోఽపరిచ్ఛిన్నజ్ఞాన
 శక్తిరయంపురుషః, అనాదిప్రకృతి సమస్తకృతగుణసమృద్ధాదేతద్దేహమాత్ర
 మహేశ్వరః, దేహమాత్ర పరమాత్మాచభవతితి.

(బుద్ధిరితి) హంససదైశ్చ వ్యాఖ్యానే; - “స్మృతిర్వ్యతిత విషయా కుతిరాగా
 మిగోచరా బుద్ధిస్తాత్కాలికీజ్ఞేయా ప్రజ్ఞాత్రైకాలికీకుతా । ప్రజ్ఞాంసవనవోష్టేష
 శాలినిం ప్రతిభాంవిదుః॥ తదను ప్రాణనాజ్ఞేవే ద్రుచనానిపుణః కవిః” ఇతి. (తస్య)

ద్వయోపాదానేతు క్రమబలేన త త్తత్పద వివరణత్వస్యవ్యాఖ్యానవాక్యే
షుజ్ఞాతుం శక్యత్వాత్, స్వయమేవ పరస్పరాన్వితార్థకత్వాచ్చ నోక్త
దోషద్వయమిత్యభిప్రేత్య, “ఎస్తుమ్” ఇత్యస్యయథాశ్రుతానువాదో
అన్యార్థంకృతఇత్యనుసంధేయమ్.

ఇతిచరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్

శోక హేతునిష్కర్షణామకః తృతీయవాదః.

† బౌద్ధేక్షికస్వరూపవిరోధ నిష్కర్షణామకః.
చతుర్థవాదః.

అత్రకేచిత్, రహస్యత్రయసారే సాధ్యోపాయశోధనాధికారాఖ్యే
చతుర్వింశేఽధికారే విస్తరేణఉపాయాన్తరాణాం స్వరూప విరోధో
వేదాన్తాచారైర్విరస్తః. తథాహి; - ఏషాతావత్తేషాంసూక్తిః; -
“యథాధికారమ్ శాస్త్రమ్ విధి త్వవధీశీల్ ఉపాసనాదికళో స్వరూప
విరుద్ధజ్ఞైస్తు శిలర్శొల్లవర్కళి; ఇతువుమ్ ప్రప త్తియైస్తుత్తిక్తైకాక
అతివాదమ్ పణ్ణినార్కళామి త్తనై.

ఎజ్జనేయన్నిల్; - నిత్యమానవాత్మస్వరూప త్తు కు ఇ వై
నాశకజ్ఞభాయ్ కొణ్ఠు స్వరూపవిరుద్ధజ్ఞైన్న వాణ్ణాతు. ప్రప త్యస్థా
నత్తిలుమ్, కైజ్జుర్మత్తిలుమ్ పాలే భక్త్యాదికళిలుమ్, (౧) “కర్తా
ప్రతిభావిశేషస్య. (ఉక్త దోషద్వయమ్) అసస్వయాది గౌరవరూప దోషద్వయమ్.

ఇతిశోక హేతు నిష్కర్షణామక తృతీయవాద

క తి స ప ద దీ పికా .

(కేచిదితి) (సూక్తిరైవోపపద్యతే) ఇత్యుత్తరేణాన్వయః. (తేషామ్)
వేదాన్తాచార్యాణామ్. “యథాధికారమ్-అనుగుణజ్ఞలితీతి, తేషాంసూక్తిః” ఇతి
పూర్వేణాన్వయః.

† (బౌద్ధేక్షిక స్వరూపేతి) ఉత్పేక్షా విషయస్వరూపేత్యర్థః. (౧) బ్రహ్మసూ-

శాస్త్రార్థవత్వాత్” (౧) “పరాత్తులచ్ఛతేః” ఎన్నికవడియే భగవదభీనకర్తృత్వముణ్ణాకై యాలుమ్, ఆత్మస్వరూపమ్ అత్యంతనిర్వాచారమెన్నుమోపుతు సత్త్వలక్షణమాన అర్థక్రియాకారిత్వమిల్లామైయాలే తుచ్ఛత్వమ్ ప్రసక్తిక్రైయాలుమ్, జ్ఞానచీకీర్షాప్రయత్నా శ్రయత్వరూపమాన కర్తృత్వమిలైయాక్కి, ఆత్మాపుక్కు సన్నిధిమాత్రమేవ్యాపారమెన్నిల్; భోక్తృత్వాదికళుమిన్ఱిక్కే ఇవనుక్కునంసార మిలైయాయ్, మోక్షోపాయనైరపేక్ష్యాదిప్రసజ్గమ్ వరుకై యాలుమ్, సాక్ష్యాదికళో శొల్లమాపోలే స్వరూప త్తిల్ కర్తృత్వమిల్లామైయాలే ఉపాసనాదికళో స్వరూపవిరుద్ధజళెన్ఱు శొల్లవు మొణ్ణాతు. “అచేష్టమానమాసీనం శ్రీఃకశ్చిదుపతిష్ఠతి | కర్మీకర్మానుసృత్యాశ్చో న స్రాశ్యమధిగచ్ఛతి ” ఎన్ఱతువుమ్ శాస్త్రచోదితోపాయజళినుడైయ నైరర్థక్యమ్ శొన్నపడియన్ఱు; పూర్వానుష్ఠిత కర్మవిశేషజళినుడైయ ఫలవిశేషమ్ శొన్నపడియన్ఱనై. మోక్షప్రతికూలజ్గళాన రాగాద్యుపాధికళాలే వన్దకామ్యనిషిద్ధజళోపోలే బన్ధకజళిల్లామైయాలుమ్, మోక్షార్థితనక్కేవిధిక్రైయాలుమ్, ఉపాసనాదికళుక్కు శాస్త్రముఖత్రాలే అనిష్టావహత్వరూపమాన స్వరూపవిరోధమ్ శొల్లవొణ్ణాతు.

ఆకై యాల్, ఆత్మస్వరూపతైప్పదీర్ణ ఉపాసనాదికళుక్కునాశకత్వాఽనమ్భావితత్వ నైరర్థక్యా ఽనర్థావహత్వజళిల్లామైయాలే, ఒరుపడియాలుమ్ స్వరూపవిరోధ ప్రసజ్గమిలై.

ఆనాల్, “ఆత్మా దేహాదివిలక్షణనాకై యాలే స్వరూప త్తిల్ వర్ణాశ్రమాదికళిలై” ఎన్ఱు తెలిన్దననుక్కు “బ్రాహ్మణోహమ్, క్షత్రియోహమ్” ఎన్ఱాప్పోలే వరుమభిమానజళిడియాక కర్తవ్యజ్గళానవర్ణాశ్రమధర్మజళుమ్, అవదీర్ణోడుతోడక్కమాన ఉపాయాన్తరజళుమ్ అనుష్ఠేయజళిల్లామైయాలే, ఇవ్వర్ణాశ్రమాది నిబన్ధనజ్గళాన ధర్మజళో స్వరూప

విరుద్ధజగత్సక్కుతైయెన్నెన్నిల్; - ఇతువుమనుపవన్నమ్. ఎజ్జ నే
యెన్నిల్; - “స్వరూపత్తిల్ బ్రాహ్మణత్వాదిశీలై” ఎన్ఱు తెలిద్దానే
యాకిలుమ్, కర్మవిశేషజగత్తయిన బ్రాహ్మణత్వాదివిశిష్టమాన శరీర
త్తోడే విశిష్టనాయుక్తైయాల్, అచ్చరీరసమ్మన్దమడియాక వరుకిఱ
తుత్పిపాసాదికభుక్కు పరిహారమ్పణ్ణుకిఱకణ్ణిల్, ఇచ్చరీరమ్విడుమళ
వుమ్ అవ్వోవర్ణాశ్రమాదికభుక్కుమ్ తన్ శక్తిక్కుమనురూపమాక అని
ష్టనిమ్మ తీష్టప్రాప్తికలైప్పదీ శాస్త్రజగత్తై తధర్మజగత్తై విడవొణ్ణాతు.
ఆకైయాల్, ఇధర్మజగత్తై దేహాత్మవివేకమడియాక స్వరూప
విరుద్ధజగత్కి, ఇనదీబుక్కు త్యాజ్యతై శొల్లవొణ్ణాతు. దేహాత్మవివేక
ముడైయవనుక్కే పారలౌకికభోగ సాధనమాన ధర్మత్తిల్ అధికార
మాకైయాల్, ఇధర్మజగతినుడైయ అనుష్ఠానత్తుక్కు స్వరూపత్తిల్
బ్రాహ్మణ్యాదిభ్రమమ్ అధికారమన్ఱు. బ్రాహ్మణ్యాదివిశిష్ట శరీరసమ్మ
న్దమే అధికారమ్. ఆకైయాల్ సర్వధర్మానుష్ఠానత్తుక్కుమ్ ఉపయుక్త
మానప్రకృత్యాత్మవివేకమడియాక ఉపాసనాదికభుక్కు వి. రో ధమ్
కణ్ణిలోమ్. ఉపాసనాదికో అహంకారగర్భమెన్నుమిడమ్ శాస్త్రమ్
ఇతైయాతిరుక్కుచ్చెయ్తే, ఆరోపితార్కళిత్తనై. కర్మోపార్జితజ్ఞాన
కరణకళేబరాదికభాకిఱ ఉపాధికలైక్కొణ్ణు అనుష్ఠిక్కైయాల్, కర్మ
యోగాదికలో నిరుపాధికస్వరూప విరుద్ధజగత్సర్బార్కుమ్ స్వరూపజ్ఞాన
ద్వయశ్రవణాదికభుమ్ మనఃప్రభృతి సాపేక్షజగత్తైయాల్, తుల్య
దోషజగత్.

ఆనాలుమ్ శేషభూతనాకైయాల్, తన్నైత్తాన్ రక్షిత్తుక్కొళ్ళు
ప్రాప్తమమన్ఱిక్కే, అత్యంతపరతన్త్రనాకైయాల్ తన్నైత్తాన్ రక్షిత్తు
క్కొళ్ళు శక్తమమన్ఱిక్కేయిరుక్కిఱ ఇవనుక్కు స్వరక్షణార్థమాక కర్త
వ్యమెన్ఱు ఒరుఉపాయత్తై విధిక్కైయుమ్, అతుఇవనుక్కు సాధ్యోపాయ
మెన్ఱు పేర్ పెఱుకిఱతెన్ఱు శొల్లుకైయుమ్ ఉపవన్నమా? ఆనవిన్ఱు.

భక్తియోగాదికల్ శేషత్వానురూపజ్గళిల్లామైయాలే స్వరూపత్తు
క్కనిష్ఠావహజ్గళెన్ఱుమ్, అత్యంత పారతన్త్ర్య విరుద్ధజ్గళాకై యాలే అస
మ్భావితజ్గళెన్ఱుమ్ శొల్లవాన్ఱాతోవెన్నిల్; ఇతుసర్వమాక్ష ప్రసక్తాది
కళాలే మున్నేపరిహృతమ్.

ఇవన్ శేయితలారు వ్యాజమ్కొళ్ళాతే ముక్తనాక్కిల్ అనాది
యాయ్ ముక్తనాశప్రసక్తిక్కుమ్. ఈశ్వరన్ కేవలస్వాతన్త్ర్యత్తాలేతానే
నినై తపోతు ముక్తనాక్కిల్, నైషమ్యునైర్ఘ్నాదికిళుమ్వరుమ్. మో
క్షోపాయ విధాయకశాస్త్రజ్గళెన్ఱుమ్ నిరర్థకజ్గళుమామ్. ఆకై యాల్,
ఇచ్చేషత్వత్తాల్-నకుత్త విషయత్తై వ్వుబ్బుకైయిల్ ఔచిత్యముమ్,
ఉడైయనన్ ఉడైమైయైరక్షిక్కైయిల్ ఔచిత్యముమున్ఱామ్. అత్యంత
పారతన్త్ర్యత్తాల్-అవన్కొడుత్త స్వతన్త్ర్యత్తై చ్చుచ్చున్ఱు, అవనుక్కభి
మతజ్గళాన ఉపాయజ్గళై అనుష్ఠిక్కైయిమ్, ఫలమ్పెఱుక్కు అవన్కై
పార్ త్తిరుక్క వేణ్ణుకైయిమ్ సిద్ధిక్కుమ్. ఇచ్చేషత్వ పారతన్త్ర్యజ్గ
ళిరణ్ణుమ్ ఫలదకైయిల్ అవనుకన్ఱ కైజ్జుర్యత్తై అవనిట్టవఱుక్కాక
నడత్తుక్కు ముఱుప్పామ్. ఇవైయశియాక స్వరక్షణార్థ వ్యాపార
మాకాతెన్బారుక్కు త్తాన్ఱో యథాశాస్త్రమ్ భగవద్వీర్యాది ఫలత్తై
కోలి అనుష్ఠిక్కిట కైజ్జుర్యత్తిలుమ్ సాధ్యమాక విధిక్కప్పడుకిట
ప్రపత్తితన్నిలుమ్ స్వరూపవిరోధబుద్ధియాలే అధికారమిలైయామ్.
వాక్యజన్యజ్ఞాన సమ్భవజ్ఞానాదిమాత్రత్తిఱ్ఱాట్టిల్ అతిరిక్తమాయ్,
“శరణంప్రస” ఎన్ఱు విధేయమాకై యాలే సాధ్యమాయురుక్కుమ్ ప్ర
పత్తిస్వరూపమెన్నుమిడమ్ మున్నేశొన్నోమ్.

ఆకై యాలే శేషభూతనుమాయ్ పరతన్త్రనుమాన ఇవనుక్కు
యథాధికారమ్ స్వరక్షణార్థవ్యాపారమ్ పణ్ణుక్కుటైయిలై.

అనాలుమ్ అనన్యార్థ శేషభూతనాక తన్నైత్తెన్ఱు పరమైకాన్తి
యాయుక్కిట ఇవనుక్కు, దేవతాన్తరద్వారకజ్గళాన వర్ణాశ్రమధర్మజ్గ

భుమ్, అ న ద్దే ఇతి కర్తవ్యతైయాకపుడైత్తానభక్తియోగాదికభుమ్
 ఐకాన్త్యవిరుద్ధజన్మో? శుద్ధయాజికభుక్కున్మో పరమైకాన్తికత్వమ్
 కూడువతుఎన్నిల్.

ఇతుభాష్యాదికళిల్ నిష్కర్షమ్ తెలియామైయాల్ వన్దచోద్యమ్.
 ఎజ్జనేయెన్నిల్; - ప్రతర్దనాదివిద్యైకళిల్ పరమాత్మా ఇన్ద్రాదిశరీరక
 నాక ముముక్షువుక్కు ఉపాస్యనైష్ఠఱుతియిట్టార్. విద్యాజ్ఞమాన వర్ణా
 శ్రమధర్మజ్ఞళిలుమ్, అవోదేవతైకళై చ్చరీరమాకొణ్ణు నిజ్ఞీతి
 పరమాత్మావే ఆరాధ్యనైష్ఠ నిష్కర్షిత్తార్. ఆకై యాల్ స్వతన్త్రమాక
 చ్చిలదేవతైకళై ప్పద్యోలుమ్, ఫలాన్తరకామనైయాలే తన్నుడైయ
 నిత్యనైమిత్తికజ్ఞభుక్కు పృతిమ్బూన దేవతాన్తరాన్వయమ్ పరిలుమ్,
 పరమైకాన్తిత్వత్తుక్కువిరుద్ధమామ్, ఫలాన్తరసజ్జమిన్మిక్కే, పరమా
 త్మావుక్కు విశేషణజ్ఞళాక దేవతైకళైవైత్తు అగ్న్యాదిశబ్దజ్ఞళై విశేష్య
 పర్యన్తమాక్కియనుసన్ధిత్తుమ్, (౧) “సాక్షాదవ్యవిరోధంజైమినిః” ఎన్జి
 న్నాయత్తాలే అగ్నిన్ద్రాదిశబ్దజ్ఞళై సాక్షాద్భగవద్వాచకజ్ఞళాక వనుసన్ధి
 త్తుమ్, స్వధర్మానుష్ఠానమ్ వణ్ణుమిడత్తిల్ విధిబలత్తాలే పరమైకాన్తిత్వ
 విరోధమిల్లె;

ఆనాలుమ్ అభిచారాదికళై విధిత్తట్టళైయిలే శాస్త్రప్రరో
 చనాదికళిల్ అభినన్ధియాతే, అధికారివిశేషత్తిలే ఉపాసనాదికళై
 విధిత్తపడియన్మో? ముముక్షువుక్కు ప్రాప్యప్రాపకజ్ఞళో ఏకమాకైయాలే
 ప్రాప్యానురూపమానవుపాయమ్ సర్వేశ్వరనారువనుమే యాకైయన్మో?
 (౨) “ అథపాతకభీతస్త్వం సర్వభావేనభారత । విముక్తాన్యసమా
 రమ్భా నారాయణపరోధవ ” ఎన్జు ధర్మదేవతై తన్పుత్రనుక్కు
 ఉపాసనాదికళై ప్రాప్తి విరుద్ధజ్ఞళైన్మ నిన్జైత్తు నిన్జిత్తతేయెన్నిల్;
 ఇతువుమ్ అత్యన్తానుపపన్నమ్. ఎజ్జనేయెన్నిల్; - అభిచారాది

కళా ఫలవిశేషమడియాకవితే అనర్థహేతుక్కుళాయత్తు. ఇజ్జు ఫలమ్ మోక్షమూకై యాలే అమ్ముఖేన అనర్థప్రసజ్జమిలై.

ఏకాధికారివిషయత్తిలే ఏకఫలత్తుక్కు గురువాయిరుప్పత్తోన్జై ఉపాయమాకక్కాట్టి లఘువాయిరుప్పత్తోన్జిలే రుచియైప్పిఱప్పిక్కిఱతెనై వివక్షితవిపరీతమ్. అజ్జత్తిలే అజ్జిఫలనిర్దేశమాయ్ స్తుతిమాత్రమాయితే అప్పొతుఫలిప్పతు. ప్రాప్యత్తుక్కు ఇన్నతు అనురూపమెన్నుమిడమ్ శాస్త్రవేద్యమూకై యాలే, ఉక్తిమాత్రతాలే ప్రాప్యవిరోధమ్ శొల్ల వొణ్ణాతు. ఆగమసిద్ధజ్జిలే ఒన్జై తర్కజ్జళాల్ బాధిక్కిల్ తుల్యన్యాయ తాలే సర్వశాస్త్రజ్జుమ్ ప్రపత్తిశాస్త్రన్దానుమ్ ప్రమాణమిన్జిక్కియైబ్బియుమ్. “అథపాతకభీతస్త్యమ్” ఎన్జిఱవిడత్తిలుమ్ పాతకశబ్ద తాలే ఉపాసనాదికళై నిన్జిక్కిఱతెనైక్కుమ్ ప్రమాణమిలై.

ఆకై యాలే ముముక్షువుక్కు విహితజ్జళాకై యాలే భక్తిప్రపత్తికళిరణ్ణుమ్ యథాధికారమ్ పరిగ్రాహ్యజ్జళ.

విహితజ్జళేయాకిలుమ్ ఆచార్యరుచిపరిగ్రహితజ్జళల్లాతపడియాలే, అతిధిసత్కారాదికళిల్ విహితజ్జళాన గవాలమ్మనాదికళిపోలే ఉపాసనాదికళి శిష్టపరిగ్రహవిరుద్ధజ్జళాకై యాలే అనాదరణీయజ్జళన్తోపెనై యుమ్, నిరూపకవాక్యమల్ల; సర్వాచార్యరుచిపరిగ్రహమిల్లాతపోతన్తో “అన్వర్త్యం లోకవిద్విష్టం ధర్మమప్యాచరేన్నతు” ఎన్జుకట్టిక్కలావతు. ఇజ్జు, (౧) “తన్నెనమోముని వరాయ పరాశరాయ” ఎన్నుమ్మడి శ్లాఘ్యురానపరాశరాది పూర్వాచార్యకళనుష్ఠిక్కైయాలే, సర్వశిష్ట బహిష్కారమ్ శొల్లవొణ్ణాతు.

ఇప్పడియుగాన్తరజ్జళిల్ వైధర్మ్యజ్జళానాలుమ్ కలియుగత్తిల యుగోక్తజ్జళాన పరమాత్మోపాసనాదికళుక్కు అధికారికళి దుర్లభరాకై యాలే, ఇవై ఇక్కాలత్తుక్కుప్పొరున్దుమవై యన్జు; ఆకై యాలే యన్తో “కలాసక్కిర్త్యకేశవమ్” ఎన్జుమ్, (౨) “కలేర్దోషనిధేరాజన్నసి

హ్యేకోమహాస్థుణిః కీర్తనాదేవ కృష్ణస్య ముక్తనజ్జః పరంబ్రజేత్ ”
 ఎష్టమ్ శొల్లుకితెన్నపు మొట్టాతు. (౧) “కలాకృతయుగంతస్య కలి
 స్తస్యకృతేయగే । యస్యచేతసిగోవిందో హృదయే యస్యనాఽచ్యుతః”
 ఎన్నిటపడియే ఇక్ష్వాలుత్తిలుమ్ ఉపాసనాదికభుక్కు అధికారికలోస్వయమ్మ
 యోజనయోగనిష్ఠరాన పూర్వాచార్యర్కలోపోలే సమ్భావితరితే. ఇజ్జ
 నల్లాతపోతు, సజ్జీర్తనవృత్తిరిక్తేయానప్రపత్తిక్కుమ్ “కస్తతస్యచమస్తస్య
 కర్మణి కమలాసన । నలభ్యతేఽధికారీవా శ్రోతుకామోవివాసరః”
 ఇత్యాదికలిచ్చిడియే మహావిశ్వాసాదియుక్తరాన అధికారికలోతేట్ట
 మూకైయాలే, అవిష్టత్తిలుమ్ ఇప్పసజ్జమ్ వరుమ్.

ఆనవీన్ము ఉపాసనాదికభుక్కు వేటూరువిరోధమిల్లామైయాలే,
 యథాశాస్త్రమ్ ఆతురాదికభుక్కు అవగాహనాదికలోపోలే, ఇన్వై
 “అకిచ్చనోఽనన్యగతిః” ఎన్నిరుక్కు-మధికారిక్కు స్వాధికారవిరుద్ధజ్జ
 రెన్నపాడమ్. ఇవ్వధికారవిరోధమతియాలే ఉపాసనాదికలిలే ప్రప
 ర్తిక్కు-మవనై పుబ్ధి, (౨) “నరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాదు పాయాస్తర
 మిష్యతే” ఎష్టతు. ఆకైయాలే ఇచ్చుపాసనాదికభుమ్ అధికార్యస్త
 రత్తుక్కు యథాధికారమనుగుణజ్జో.”

“అత్రవాక్యద్వయేనాదౌ పూర్వార్యోక్తావిరోధితా । నహిని
 ద్దానయేనేతి ప్రతిజ్ఞాతం ప్రపచ్చయన్ ॥ నాశకత్వమయోగ్యత్వం వైషు

(అత్రేతి) అత్ర - సాధ్యపాయశోధనాధికారే. (వాక్యద్వయేన) “యథాధి
 కారమ్” ఇతి, “ఇతువుమ్” ఇతి వాక్యద్వయేన. (నహినిష్టేతి) “నహినిష్టా వితన్ని
 వితుం శ్రవుతాః అపితు, ఆస్యర్కస్తాతుమ్” ఇతిన్యాయః-నహినిష్టాన్యాయః. “అతి
 హదమ్పణ్ణినారోకళామ్” ఇత్యత్ర విరన్న్యాయ ఇతి బోధ్యమ్. (ప్రతిజ్ఞాతమ్) ప్రతి
 జ్ఞాతార్థమ్. (ప్రపచ్చయన్) విస్తారయన్. (నాశకత్వమితి) (అయోగ్యత్వమ్) అస

ల్యాఽనిష్ట హేతుతే। వివేకపరిబంధిత్యం తథాహంకారమిత్రతా। ఔపాధి
 కత్వం శేషత్వపారతన్త్ర్యవిరూపతా। ఐకాన్త్యభజ్జకత్వశ్చ శ్యేనాది
 సమతాతథా। ప్రాప్త్యాఽననుగుణత్వశ్చ తథాపాతకకోటితా। శిష్టాఽపరి
 గృహీతత్వం కలిగర్హబహిష్టతా। ఇత్యేవం ఐశ్వర్యశతా ప్రతిక్షిప్యవిరో
 ధితామ్। గౌణాఽఽకించన్యాధికార విరోధాదుక్తిసమ్భవమ్। నివేద్యబుద్ధి
 దౌర్బల్యమన్యథాన్దమిత్యపి। ఉక్తాన్యగమయద్భక్తే రధికారానురూప
 తామ్। తస్మాల్లోకగురోస్సూక్తా పారతన్త్ర్యవిరోధితా। అభిప్రేతేతి
 యారీణాంసూక్తిర్నైవోపపద్యతే” ఇతి.

“అత్రాఽన్యత్ప్రమృదాయోయ మన్యధ్యేకవర్మితః। ఉదీచిరక్ష్
 కావేరీతేపూర్వైర్విప్రవర్తితః। ఆపాతతిప్రతీతోయోవిరోధః పూర్వ

మ్భావితత్వమ్. (వైష్ణవ్యమ్) వైరధ్యేయమ్. (అన్విష్ట హేతుతా) అనర్థావహత్వమ్.
 (ఇత్యేవమితి). (ప్రతిక్షిప్య) నిరస్య. (గౌణాకించన్యేతి) సాక్షగురూపాయభక్తేః,
 ఆశక్తి సిద్ధ త్యాగప్రయుక్తో పాయాశ్చర భూత్యత్వరూప గౌణాఽఽకించన్యాధికార
 విరుద్ధ త్యాదిత్యర్థః. (ఉక్తిసమ్భవమితి) స్వరూపవిరుద్ధభక్తిభ్యుక్తే సమ్భవమిత్యర్థః.
 ఆత్రత్యస్వరూపవిరుద్ధపదమ్-అకించన్యాధికారవిరుద్ధమిత్యర్థకం మన్వేయమితిభావః.
 (నివేద్య) జ్ఞాపయిత్వా. (న్యగమయదితి) వేదాన్తాచార్యఇతిశేషః. (తస్మాదితి)
 (లోకగురోస్సూక్తా) “స్వరూపవిరోధికత్” ఇతి ముముక్షుర్వచిసూక్తా.
 (సూరీణామ్) వరపరమునీనామ్. (సూక్తిః) “స్వశరీరత్వకథనాదికథాలే ప్రతిపాదిక
 పృష్ట పరతత్త్వమాన స్వరూపతుక్కు స్వయత్నరూపక్షభానవై విరోధికత్” ఇతితిరు
 మ్నాస్థసూక్తిః.

(ఉదీచిరక్ష్ కావేరీతే) శ్రీఘటికాచలసమీపస్థితే “వడతిరువరంగమ్” ఇతి
 నామ్ని, “ఎఱుమ్మి” ఇతిప్రసిద్ధపురే “తిరుక్కావేరి” ఇతినామసహిత త్రత్రత్య
 తటాకతీరే. (పూర్వైః, “ఎఱుమ్మికన్దాడైయణ్ణన్” ఇతిప్రసిద్ధైః శ్రీఘడ్గసత్వస్యోత్సా
 భవైః, శ్రీమద్యతీత్రమాతృషష్ఠీయ తదాక్షప్తచతుస్సప్తతి భద్రపీతాధిపత్యస్తగ్గత
 తత్ప్రపాదస్త శ్రీలక్ష్మీపుసింహదేవదివ్యాధానన సమతుక్తశ్రీబాలగన్ధిగురుచంద్రాక్షి

పరదదేశైః. (ప్రవర్తితః) తద్విరచిత శ్రీవచనభూషణమీశాంసాభాష్యే శబ్దాపరిహార
పూర్వకం విస్తరేణ ప్రతిపాదితః. “అస్మత్సక్రమదాయః, ప్రవర్తితః” ఇత్యన్వయః.

యతీష్టప్రపణప్రభావే - “ఎఱుమ్మియైక్కిటాక్షేత్తరుళి ‘వడతిరువరక్కన్’
ఎఱుఱురుక్కుత్తిరునామశాత్తి, కుళత్తుక్కు ‘తిరుక్కావేరి’ ఎఱుఱు తిరునామమ్
శాత్తి, అఱుఱుణ్ణానవర్కశేల్లారెయమ్, ‘అఱుకియమణవాళదాసర్’ ఎఱుఱు అభిమాని
త్తరుళి, అఱుఱుళుమలైయరుకే ఒరుఅరక్కముఱ్ఱామ్మడివణ్ణి, ఇప్పడి ఎఱుమ్మియై అరక్కన
కరమాక్కి” ఇతిశ్రీసూక్తిరసుసన్ధేయా. “యతీష్టమాతృవృషీయం ప్రతితార్కవ
దస్థితమ్ | మూలభూతంకాశానాం బాలధన్విగురుంభజే” ఇతికోమాట్టార్ ఇత్య
విల్లియాచ్చానితి దావిదనామక బాలధన్విగురుముక్తశ్లోకః. రామానుజాచార్యవిశ్వ
చరితాయామ్ - “సంపాదితస్సంయమిసప్తశత్యా పీతృశ్చక్రస్సప్తతిభిస్సమేతః | అన్యై
రనేతైరపి విష్ణుభక్తైరాన్తేఽధిరక్తం యతిసార్వభౌమః” ఇతి.

తత్రైవ - “ఇప్పడి ఎఱుఱురుళియిరుక్కిట ఎమ్మెరుమానార్ తిరువడికళితే
అశ్రయిత్రముతలికళిత, ఎఱుఱుపత్తునాలారియర్కళి అరెనిల్; ‘అళివన్దార్కుమారర్
శోటైసమ్మి’ ఇత్యారభ్య ‘కొమాట్టార్ ఇళియవిల్లి” ఇతి. తత్రైవ - “ఇళ
కుణ్డియతై క్రయమాకక్కొణ్ణు అకరమాక్కి తమ్మడైయతిరువడికళిత సమ్మక్కము
డైయ సమ్మిసల్లాన్, అనన్దాత్తాన్, ఈచ్చమ్మడిజీయర్ ముతలాన అచార్యపురుషర్
కళుక్కు ఇళికుణ్డియత్తిల్ రసఖణ్డమాన క్షేత్రక్కమమ్ ప్రసాదిత్తు, తిరువీధియిల్
కట్టుమ్మనైకళుమ్ ప్రసాదిత్తు, అన్ద తిరుమాళికైకళుక్కు తిరువారాధనమాక
‘అఱుకియాన్తానే అరియరువన్తానే’ ఎన్ఱిట అఱుకియన్దర్తిరుక్కోల
ముమ్, తిర్గనాయనారుమ్ ప్రసాదిత్తరుళినార్. అనన్దమ్ ఇమ్మృపరుక్కుమ్మాలే
కుఱ్ఱ ఎఱుఱుపత్తిరుముతలికళుక్కుమ్ అఱుకియన్దరైయే ప్రసాదిత్తరుళినార్”
ఇతి శ్రీసూక్తిరసుసన్ధేయా.

(ఆపాతతత్త్వం) ఆపాతప్రతీతవిరోధః-గౌణవిరోధఇత్యర్థః. తత్కథమితిచేదు
పపద్యతే. భక్త్యాదివిష్టానాం వక్ష్యమాణాఽపాతప్రతీతనాశకత్వాదిదూషణేన,
భక్త్యాదిః- సాధికారివిష్ట స్వరూపవిరుద్ధఇతి, భ్రాంతోక్తదూషణాని పరికల్ప్య,
తానినిరాకరోతి, వేదాంతాచార్యః రహస్యత్రయసారే (యథాభికారమిత్యాదిసా).

సూక్తిమః! తన్నిరస్మప్తాప్యతేత్ర విరోధస్సామ్యదాయకః! తత్రతావత్సూర్యసూక్తాయే భక్త్యా దేర్విరోధితామ్! స్వాధికారిస్వరూపస్యమన్యస్తేతాన్ని రాకరోత్ ॥

(యథాధికారమిత్యాది) భోగ మోక్షసాధన గోచరకృత్యనర్హత్వ రూపస్వరూపయాథాత్మ్యాఽజ్ఞానేన అనాదివాసనయా తాదృశసాధన ప్రవృత్తిరసికాః కేచిత్పురుషాః. కేచిచ్ఛ, తాదృశస్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానేన తాదృశసాధననివృత్తిపరాః. తత్రప్రవృత్త్యధికారిణః పురుషాన్వృత్తి సాధనాన్తరంవిహితమ్. నివృత్తిరూపాఽఽకిచ్చన్యాధికారశాలి నః పురుషాన్వృత్తి శరణాగతిర్విహితా. ఏవంస్థితే, “ఉపాసనాధికారో అకిచ్చ నాధికారిస్వరూపవిరుద్ధజ్ఞో” ఇతివక్తవ్యే “స్వరూపవిరుద్ధజ్ఞో” ఇతిసామాన్యోక్త్యా, ప్రవృత్త్యధికారిస్వరూపవిరోధం కేచిదభిప్రయన్తీత్యర్థః. “కారవ్యవహరేణైతదిత్యుక్తిరోచితేత్యతః! చిన్త్యమిత్యాది రీత్యామా గురూక్తాభాన్తబోధనమ్”; “ఇతువుమ్” ఇతి, “స్వరూపవిరుద్ధజ్ఞో”

అత్రభక్తానాంబక్తిః, స్వరూపవిరుద్ధేతివ వక్తవ్యతే; స్వామిరూపైవేత్యర్థః - సారవాక్యే ప్రతీయతఇత్యర్థః, అన్యార్థకోవిరోధోగౌణఇతి. (విరోధస్సామ్యదాయక ఇతి) శ్రీవచనభూషణే; - “జ్ఞానికకుక్కురాయమ్. అజ్ఞుర్కుక్కురాయమ్” ఇత్యత్రోక్తోభక్తేర్విరోధస్సామ్యదాయసిద్ధిఇతిభావః, “జ్ఞానికకుక్కుర”ఇత్యత్ర-“నైయాయకస్య వాయురప్రత్యక్షః” ఇతివత్, అభిరుతత్వాదేవప్రీతిబోధ్యమ్. (తత్రతావదితి) “యేభక్త్యా దేస్సాధికారిస్వరూపస్య విరోధితాంసుస్య నై, తాన్” ఇత్యన్వయః.

(తాదృశేతి) భోగ మోక్షసాధనేత్యర్థః. (తాదృశేతి) భోగ మోక్షసాధన గోచరకృత్యనర్హత్వరూపేత్యర్థః. (అభిప్రయన్తీతి) అకిచ్చనాధికారీతివదంబహయ, కేవలమ్ “స్వరూపవిరుద్ధజ్ఞో” ఇతివదంబిష్టమిత్తేతత్సామాన్యోక్తిః, పక్షాన్తరముపిసూచయ తీత్యభిప్రాయః. (కౌరవ్యేతి). (నైతదిత్యుక్తి) నైతత్సన్గతమిత్యుక్తిః. (భాగ్యవబోధనమితి) గురూక్తాయేభాన్తాః, తేషాం బోధనమ్, ఇహచిన్త్యమిత్యాదిరీత్యా

ఇతిసామాన్యోక్తిరత్యర్థః. అపిశబ్దేన-అధికారివిషయాఽత్యుక్తిః పూర్వ
గ్రంథేనిరస్తా సముచ్చీయతే. “గురుక్తావత్రనాత్యుక్తిరుక్తా యస్మాత్, రి
ష్యతి. అకిచ్చన్యవిరోధోక్త్యా వాస్తవార్థసమర్థనమ్”.

“కోయమాపాతతః ప్రతితోవిరోధః; కథంవా సనోపపద్యతే”

ఇతిశబ్ద-తే (ఎజ్జనేయితి). తత్రతావత్, స్వరూపమ్ - ఆత్మస్వరూపమ్.
విరోధః - నాశ్యనాశకభావఇత్యర్థః. నిరస్యతి (నిత్యమానవితి). స్వరూ
పశబ్దేన వత్సమానాఽఽకిచ్చన్యాధికారవిశిష్ట స్వరూపవినతాయాస్తు
ప్రియాఃపుంవద్భావేన, (౧) “నస్త్రీస్వతస్త్వమర్హతి” ఇత్యుక్తిస్వా
తన్త్ర్యాఽనర్హతాయాఇన, మోక్షసాధనతయావిహితేనభక్త్యాదినాభాగ
మోక్ష సాధనగోచరకృత్యనర్హత్వస్పృజ్ఞాతస్యసతోఽకిచ్చనాధి కారస్య
నాశ్యతయా, తేజస్తిమిరయోరివ నాశ్యనాశకభావో విరోధకశబ్దార్థోయ
జ్యతఇతిభావః; “ఇవై ‘అకిచ్చనోఽనన్యగతిః’ ఎష్టియక్కు-మధికారిక్కు-
స్వాధికారవిరుద్ధజ్ఞేన్నప్రాప్తమ్” ఇతిసామాన్యతోవత్సమానత్వాత్;
“అకిచ్చన్యవిరుద్ధజ్ఞో” ఇత్యనుక్త్వా, “అకిచ్చననుక్కు స్వాధికారవిరు

అకరోచిత్యర్థః. (అపిశబ్దేన) “ఇరువుమ్” ఇత్యపిశబ్దేన. (పూర్వగ్రంథే) “కలాం
కోటితమిదుపి” ఇతిసాకర్యతైప్పర్మిచ్చన్నార్కః; ఇరువుమ్ టాచిత్యమాల
మాన అతివాదమ్” ఇతి - పూర్వగ్రంథే. (గుర్వతి) “యస్మాదాకిచ్చన్యవిరోధోక్త్యా
వాస్తవార్థసమర్థనంకరిష్యతి; అత్ర గురుక్తా వత్స్యుక్తిర్నైకా” ఇత్యన్వయః.

(నిరస్యతి నిత్యేతి). భక్తావస్థితోపాసనం స్వరూపనాశకమితివక్తుం సకల్యత
ఇత్యాహ (నిత్యమాన విరోధః - భావవిరోధః) సమ్రుదాయసిద్ధవిరోధందర్శయితి
(స్వరూపశబ్దేన) (వత్సమానేతి) ఉత్తరత్ర “స్వాధికార విరుద్ధజ్ఞేన్నప్రాప్తమ్”
ఇతి వత్సమానేత్యర్థః. (నస్త్రీస్వతస్త్వమితి) అత్రప్రేషాద్యపురాణే. మాఘమా
హత్యే, ఏకవింశాధ్యాయే, “స్వతస్త్వతాసతస్యాహికదాచిదపిభూమివ. కనాన్యం
రక్షేత్పితాపూర్వం భర్తారక్షేత్తతఃపరమ్! పుత్రకోవాన్ధకే రక్షేత్పితోర్భక్తిసమ

ద్వజో” ఇతి స్వాధికారశబ్దనిర్దేశమహిమ్నా, ప్రపత్త్యధికారిణాం సర్వేషాం విరోధప్రతియోగిత్యస్య వివక్షితత్వానగమాత్.

అథనిష్క్రియత్వవిశిష్టత్వస్వరూపేణ భక్త్యాదేస్సహజనవస్థాన రూపా విశేషణద్వారకో విరోధఇతి, ద్వితీయమర్థం ప్రతిబద్ధిపూర్వకం దూషణత్రయేణ నిరస్యతి (ప్రపత్త్యనుష్ఠాన త్తిలుమిత్యాది). అత్రాపి వత్సమాణాత్యా శరణాగతాధికారి స్వరూపవిరోధవిక్షాయామ్, భాగ మోక్షసాధన గోచరకృత్యనర్హత్వరూప పారతన్యజ్ఞానవత్తి, తాదృశ కృతిమత్వరూప కర్తృత్వస్వాభాసమ్భావితతయా, తాదృశకృత్యనర్హ త్వస్య తాదృశకృత్యర్హ త్వేన ముక్తిజీవస్వరూపవ్యావర్తక హేయప్రత్య నికీర్త్యస్య హేయార్హత్వేనేన, గోత్యస్య అశ్వత్వేనేన చ సహజనవస్థానలక్షణో విరోధస్సమ్భవతీతి తాత్పర్యమ్.

అథఫలకామనాలక్షణాధికార విశిష్టస్వరూపేణ భక్త్యాదేష్ట సాధ నత్వాభావలక్షణో విరోధఇతి త్రుతీయమర్థం సప్రమాణమనూద్యవ్యాఘా తేన దూషయన్, ప్రమాణార్థమవ్యాహ (అచేష్టమానమిత్యాదివాక్య ద్వయేన). అత్రాపి వత్సమాణాభిప్రాయాధికార విరోధార్థకత్వే “స్వార్థం సస్మిన్ ప్రసక్త్యతిమాంస్వయమ్” ఇత్యాద్యుక్తి కేవలపరార్థకై జ్ఞ-

న్వితే.” ఇత్యాదికంద్రవ్యవృత్. (స్వాధికారశబ్దనిర్దేశేతి) స్వాధికారశబ్దేన స్వరూప యాభాత్యుజ్ఞానానీనామపి విరోధస్సుచ్యత ఇతిభావః.

(విశేషణేతి) విశేషణం-నిత్యత్వమ్, తద్వారకఇత్యర్థః. సక్రుదాయసిద్ధవిరో ధందర్శయతి (అత్రాపీతి).

నిష్కలాభక్తిః, ఫలకామనారూపాధికార విశిష్టస్య విరుద్ధేతి సశక్యతేవక్రమి త్యాహ (అచేష్టమానమిత్యాదినా). సక్రుదాయసిద్ధవిరోధం దర్శయతి (అత్రాపీతి). సాధనభక్త్యాదేః స్వార్థకైః క్షుద్రవర్తనానుభవ ఫలసాధనత్వాత్, ఇష్టసాధనత్వా భావలక్షణ విరోధస్సమ్భవతీతిభావః. (స్వార్థమితి) (౧) “స్వదత్తస్వధియా స్వార్థమ్.

ర్వస్యైవోక్తాఽకిచ్చనాధికారికామ నావిషయతయా, తాదృశాధికారి స్వరూపం ప్రతి తదిష్టసాధనత్వాభావలక్షణో విరోధోభక్త్యాదేస్సమ్మనతీ త్యభిప్రాయోఽనుసంధేయం.

అథ మోక్షకామనానూపాఽధికార విశిష్టస్వరూపస్య అలౌకికాఽ నిష్టానూపాఽఽధర్మత్వం స్వరూపవిరోధఐతి చతుర్థమర్థం యుక్తి ద్వయేనదూషయన్, బుద్ధిసౌకర్యార్థముక్త చతుర్విధాఽర్థదూషణ ముపసంహంతి మోక్షప్రతిమలక్షణాన విత్వాదివాక్యద్వయేన. “కిష్టం కిర్మ” ఐతిన్యాయసిద్ధాఽనిష్ట సాధనతాయాస్సత్వాత్, శాంఖ్యవర్తయతి (శాస్త్రముఖతాలే) ఐతి. అత్రాపివత్సమాణ విరోధవివక్షా యామ్ ముముక్షుంప్రతి పుణ్యకర్మణామివాఽకిచ్చనాధికారిణాస్సవిర్భ భోక్తిత్వస్య అనిష్టఫలతయా, తత్ఫలసాధనస్య భక్త్యాదేస్తం ప్రత్య తాకికాఽనిష్టసాధనత్వేన అధర్మత్వమస్త్యేవేతివివక్షితమ్. “ఆ కై యాలే” ఐత్యత్ర “ప్రయోజనమనుద్దిశ్య” ఐతీన్యాయేననిర్వ్యాపార త్వేనే ప నిష్టలత్వేనాప్యసమ్భవితత్వంవివక్షితంబోధ్యమ్.

ఏతత్సర్వమశేనన్దాయ, శ్రీవచనభూషణ మిమాంసాభాష్యే ప్రథమే ప్రపత్తిపరిచ్ఛేదే, పశ్యే.సాధనదోషప్రకరణే, ప్రథమేస్వరూప (తదిష్టేతి) అకిచ్చనాధికారిత్వపరార్థకైర్దృశ్యైర్థే.

శ్వేనవిధివదనిష్టావహంనేత్యాహ (అశేత్యాదినా). (యుక్తిద్వయేన) బృహత్ త్వభావ మోక్షార్థమత్రవిధేయత్వ రూపయుక్తిద్వయేన. (చతుర్విధేతి) నాశకత్వా సమ్మవితత్వచైర్థ కార్యసాధనత్వరూపేత్యర్థః. (తామ్) అనిష్టసాధనతామ్. సక్రమ దాయసద్ధవిరోధందర్శయతి (అత్రాపితి). (వత్సమాణేతి) వత్సమాణాఽకిచ్చనాధికారికత్వం. (తత్ఫలసాధనస్య) సార్వభౌగరూప ఫలసాధనస్య. (తంప్రతి) అకిచ్చనాధికారిణక్రమితి. (ప్రయోజనమనుద్దిశ్యేతి) “సమన్తోపిప్రవర్తతే” ఐతిశేషః. (నిర్వ్యాపారేతి) నిర్వ్యాపారత్వేనాఽసమ్మవితత్వమితివత్, నిష్టలత్వేనా ప్యసమ్మవితత్వమితిజ్ఞేయమ్.

విరోధసమర్థనాధికారే, సిద్ధాంతేనరదదేశికైరనుగృహీతమ్. సహివయ మాత్మస్వసూచనలత్యన్తనిర్వాణపారత్వంవదామః, యేనతుచ్ఛతా ద్యావత్తిః. నవాసన్నిధిమాత్రంవ్యాపారః; యేనసంసరస్యమిథ్యాత్వా పత్తిః. కిన్తు, “పరాత్తురచ్ఛతే” ఇత్యాదిసిద్ధం కర్తృత్వమాత్మ నోఽభ్యుపగచ్ఛామః.

(పరదదేశికైః) ఎటువొక ప్రస్తావనయైననామకైః. (పరాత్తివ) (భాష్య ప్రకాశికాయాం ద్వితీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే, “పరాత్తురచ్ఛతే” ఇత్యల్ర, జీవానాం తత్కర్తృత్వం స్వయత్తం పరమాత్మయత్తంవేతిసంశయః, “స్వత్రక్ష కర్తా” ఇతివ్యాకరణస్మృత్యా కర్తృత్వస్య స్వతస్త్వత్వకత్వావగమాత్, పరమాత్మ యత్తప్రవృత్త్యాదిమత్తై జీవాత్మనామభ్యుపగమ్యమానే, రాజక్షేరితభృత్యాదికృత పరసేవా పరహింసాదిక్రియా ఫలస్యభృత్యగామిత్యాభావవత్, జీవార్జునామపిస్వా నుష్ఠితవిహితనిపిద్ధక్రియాఫలయోగస్వర్గాదిసరకయోః ప్రాప్త్యభావాత్, పర మాత్మనః కర్మాతితత్వేన కర్మఫలభోగాయోగాచ్చ, అధికారివరహిణ శాస్త్రవై యర్థ్యాపాతాచ్చ, కర్తృత్వంస్వయత్తమేవ. సహిపరమదయాశః పరమాత్మ నిపిద్ధేషు కర్మమస్వాధీనాన్జీవాన్ ప్రవర్తయత్వా స్వయన్నిగృహ్యతీతి యక్తమాశ్ర యితుమ్, ఉన్మత్తత్వప్రసక్తాత్.

(౧) “అస్త్రీప్రవృత్త్యాస్తా జనానాంసర్వాత్మా” “అత్మానమస్తరోయమ యతి” “సాధుకర్మకారయతితమ్” ఇత్యాదిశాస్త్రం విహితనిపిద్ధకర్మానుష్ఠాన ప్రవృ త్తచేతనానివర్తకత్వేన, బాహ్యచారికమితే, జీవాత్మనాంకర్తృత్వం సపరాయత్త మితిప్రాప్తే, విధినిషేధశాస్త్రాణాం పరాయత్తత్వబోధిక శాస్త్రాతాత్పర్యభేదముపి ముఖ్యార్థత్వేనముఖ్యతతి, అన్యతరరామఖ్యత్వకల్పనస్యానన్యాయ్యత్వాత్, విధినిషేధ శాస్త్రవిలాత్, జీవానాం స్వత్రక్షకర్తృత్వం; అన్తర్యామిశస్త్రవిలాత్, పరమాత్మ యత్తచ్చ తత్కర్తృత్వమిత్యభ్యుపగవ్యత్.

సచ, పరమాత్మయత్తకర్తృత్వే విధినిషేధశాస్త్రవైయర్థ్యమ్, జీవాత్మనాంస్వా త్రక్షే పరమాత్మనః ప్రయోజయిల్పత్వే భగ్నప్రసక్తఇతివాచ్యమ్. రాజాధీనస్యభా

చానామశ్చమత్యాదీనాం స్వోద్యేషురాజ్యాక్షిణ్ణా రమణాదికర్మసు స్యాత స్త్ర్యవత్
 జీవానాం పరమాత్మాగ్రీనానామపిస్యాతస్త్వాదైవిరోధాత్; సమ పారతస్త్వాప రప
 ర్భూయ పరాయత్వత్వం తత్ప్రతికోటి స్యాత స్త్ర్యశ్చ విరుద్ధంకథమేకత్ర సమ్భవతి
 తివాచ్యమ్, “ప్రాథమికప్రవృత్తై స్యాత స్త్ర్యమ్, ద్వితీయాదిప్రవృత్తౌ పారతస్త్ర్యమ్”
 ఇత్యం శభదేనాదైవిరోధాత్.

నచైవప్రథమప్రవృత్తీరీశ్వరజన్యత్వాభావే, భగవత్స్సర్వకారణత్వ భక్త్యతి
 నాచ్యమ్; పరమాత్మసస్సర్వస్మిక్ కార్యేతత్తత్కారణభూతవస్తు సన్నిధాపనముఖే
 నైవజనకతయా, ప్రథమప్రవృత్తావపితథావిధ జనకత్వానపాయాత్; తథాపి;-
 జీవాత్మనామనాదితస్సామాన్యేన చిచ్ఛక్తివిశేషం ప్రవృత్తిశక్తివిశేషం కరణకళ
 బరవిశేషసంసర్గం వస్తుస్వభావతః ప్రవృత్తిసాధారణకారణం గుణత్రయతారతమ్య
 వాసనావిశేషోద్బోధవిషయ విశేషసన్నిధాపనరూపం వస్తుస్వభావతః ప్రవృత్తిసాధా
 రణకారణశ్చప్రాచీనకర్మ ఫలాభిసంధివిశేషేణ దత్వా, స్వయమీశ్వరః వశ్యన్నాస్తే.
 జీవాస్తుకక్షరీత్యా పరమాత్మయత్తసాధన సహకారేణప్రథమం స్వేచ్ఛయాప్రయ
 త్నంకుర్వన్నీతి, ప్రథమప్రవృత్తేః పరమాత్మదత్తసాధన జన్యతానాదరీయక సూరణ
 పాకవత్, తతపితతగ్రృత్యం పరమాత్మాగ్రీనమపి; తత్రజీవానాం స్యాత స్త్ర్య
 మిచ్ఛాశక్తికుత్వే సత్యనివార్యత్వంపి; తత్తత్రజీవానాం తస్యసత్వాత్.

ప్రథమప్రవృత్తౌ పరమాత్మా సనివర్తకోనాపిప్రవర్తకః. కిన్తు, ఉదాసీనః -
 అధ్యక్షఇతియావత్. “ప్రథమప్రవృత్తగామిచక్రియాఫలమ్”ఇతివిధినిషేధశాస్త్రం
 తద్విషయమితీతద్వైయాధ్యమ్. క్రయోజయితృత్వశ్చ పరమాత్మనోద్వితీయాది
 ప్రవృత్తౌ; క్రయోజయితృత్వం-ప్రేరకత్వమ్. తచ్చదివిధమ్. ప్రవృత్తప్రవర్తనరూప
 మనుమృత్యమ్, అప్రవృత్తప్రవర్తనరూపం కారయితృత్వమ్. జీవానాంద్వితీయా
 దిప్రవృత్తిః పరమాత్మమనుతించినా ససిద్ధ్యతీతి, శాస్త్రబలాదవసీయతే. సాధారణద్ర
 వ్యే అస్యతరానుమతించినా స్వత్వామత్తత్తిర్యథాశాస్త్రేణావసీయతే; తద్వత్ కార
 యితృత్వశ్చ పరమాత్మసావత్, “విషవివసానుకర్మ కారయితీతమ్, యమేభ్యోలూకే
 భ్యశాన్నిసీషతి” ఇతిశాస్త్రాత్, అత్యస్తానుకూల్య ప్రాతికూల్యవిషయ ఇతిశాస్త్రాదవ
 సీయతే; తత్ర “యమ్” ఇతిబద్ధిస్థవిషయేణ తథావిధచేతనావగమనాత్. సచాత్ర

క్రియా ఫలం ప్రయోజకగామిస్యాదితిశబ్దమ్. బౌద్ధపానకారయత్ప్రతి
 దిగ్ధలే బౌద్ధపానఫలస్య వ్యాధినివృత్తేః ప్రయోజ్యపుత్రాదిగామిత్యవత్, “యము
 నిగ్రహిత, తంసాధుకర్మ కారయతి” ఇతిశ్రుత్యా, సామ్యుర్థఫలస్య ఉద్భవగతేః ప్రయో
 జ్యచేతనగామిత్యావగమాత్, విధినిషేధశాస్త్రావైయర్థ్యాదు, ప్రథమప్రపుత్రై
 స్వాతంత్ర్యం స్వతంత్రకర్తృగామిచ ప్రయాఫలమిత్యవసీయతే.

కారయత్ప్రత్యక్షత్య సజ్జోచాయ ద్వితీయాదిప్రపుత్రై ప్రపుత్రప్రవర్తకత్వ
 రూపప్రయోజయత్ప్రవృత్తి మనుమస్తృత్వకర్తృవత్త్వమ్; తత్రప్రపుత్రప్రవర్తకత్వ
 రూప ప్రయోజయత్ప్రవృత్తివాచత్. “ఏషఏవకారయతి, సమస్యయంతి రోచి” ఇతి
 అప్రపుత్రప్రవర్తకత్వరూపం ప్రయోజయత్ప్రవృత్తి-ప్రథమప్రపుత్రై, అనుమస్తృత్వం
 ప్రపుత్రప్రవర్తకత్వం- ద్వితీయాదిప్రపుత్రై, కారయత్ప్రవృత్తి మప్రపుత్రప్రవర్తకత్వ
 మత్యన్తానుకూల్య వ్యవసితచేతనవిషయే” ఇతివిషయవిభాగం. సచప్రథమప్రపుత్రై
 వకారయత్ప్రవృత్తికారయత్ప్రవృత్తి శ్రుతిసజ్జోచదోషః; విశేషశాస్త్రకారితసామన్య
 శాస్త్రసజ్జోచవత్, విధినిషేధశాస్త్రకారిత కారయత్ప్రవృత్తి శ్రుతి సజ్జోచస్యా
 నిష్ప్రత్యాభావాత్. తస్మాత్, జీవానాంకర్తృత్వం చరమాత్మయన్తమ్.

అత్రాయంసద్భూతిః - శ్రుతప్రకాశికాయామ్; - “వైయథ్యం యవతాన
 స్యాద్విధానప్రతిషేధయోః । నియస్తృత్వశ్రుతేస్తావత్స మ్గోచితత్వతఃపరః ।
 దాహ్యస్తంకరణవాప్తి తచ్ఛక్త్యాధానధారణైః । సాధారణోపకారైస్సాధిచ్చాదేః
 కారణంపరః । భోగాద్యప్రోపనీతార్థ స్వభావాద్వాసనానితాత్ । ఇచ్ఛాదేర్వ్యసాత్ప్ర
 త్తాయుక్తోదాసీనతావిభోగి । అభిసంస్థితైరప్రాప్తే మన్యవ్యస్యత్రోపసచిత్ । ఉపయుక్తే
 ప్యుదాస్తేహ తస్యప్రాపయతాపుమాన్ । సామర్థ్యసత్పరవార్యత్వాత్స్వతంత్ర్యజీవ
 ఉచ్యతే । సమన్యదనేవిజ్ఞానాత్సేచ్ఛా మపినియచ్ఛతి । సన్నిధానకవైదుర్య
 ప్యుక్తం బుద్ధిస్థతాంసయన్ । ప్రయోజకోఽనుమన్తాచ భవతీకస్తదాతదా । పూర్వప్రపుత్రై
 శ్చఫలమనుమత్యాదికంభవేత్ । దయాదీనాం గుణానాం చులభం విషయాస్తరిమ్ ।
 అమాత్యస్యస్వతంత్ర్యే రాజ్యస్తన్నాఽఽపీయతే । ఏవమేవపరస్యాపి జీవస్వతంత్ర్య
 దాయకః । సస్వాతంత్ర్యం పరాధీనస్వరూపాత్ప్రమృతంభవేత్ । స్వాతంత్ర్యదా
 మనాపుంసా తత్ప్రపుత్రనివారణాత్ ॥ ‘ఆలోజీవానాం స్వాతంత్ర్యమ్, విధినిషేధ

తర్హి, కైజ్యుర్య ఇహోపాసనేపి కర్తృత్వం స్వరూపప్రాప్తంస్యాది
తినవాచ్యమ్. కర్తృత్వస్యహి సాధనవిషయత్వం ఫలవిషయత్వత్వే
త్యాకారద్వయమస్తి. తత్రసాధనవిషయత్వమాపాధికమ్. కర్మాధీన
త్వాత్; మోక్షదశాయాం సాధనగోచరకర్తృత్వాభావాచ్చ. ఫల
గోచరత్వంతుస్వాభావికమ్. మోక్షదశాయామనుష్యక్షేరి. అతస్సాధనే
కర్తృత్వమాపాధికమ్. “స్వతస్త్రికర్తా” ఇతిస్వాతంత్ర్యవహ
త్వాత్ నాశకమ్. “శాస్త్రఫలంప్రయోక్తరి” ఇతి స్వస్యఫలిత్వావహ
త్వా దనర్థావమాశ్చభవతి. (౧) “ఉపాదత్తేనత్తాస్థితినియమనాద్యై

శాస్త్రసాఫల్యమ్, పరమాత్మనస్సర్వకారణత్వమ్, సర్వఫలప్రదత్వమ్, నిరఙ్కుశస్వా
తస్త్వమ్, అపస్తాత్రయవైషమ్యమ్, దయాదిగుణానామ్, విషయవత్త్వమ్, వైషమ్య
వైర్భూతిపరిహారచ్చేతి సర్వముపపన్న మితిస్థాపితమ్” ఇతి.

†((సూరణః)ధాన్యవిశేషః. “అర్హేష్మన్సూరణఃక్షణ్ణ”ఇత్యమరుః.) (తత్ర)
అకారద్వయే. (స్వతస్త్రికర్తృత్వం) సిద్ధాంతకాముద్యామ్;- “స్వతస్త్రికర్తృ-క్రియా
యాంస్వాతంత్ర్యేణ విషయోక్త్యకర్తృత్వాత్.” ఇతి. తద్వాగ్భ్యానతత్వబోధ
నామ్; - “స్వతస్త్రికర్తృ - ప్రధానీభూతధాత్వధాత్రయత్వమ్ స్వాతంత్ర్యమ్. ఆ
హవ, - “ధాతునోక్తక్రియే నిత్యంకారకేకర్తృత్వేవ్యతే” ఇతి. ప్రధానకర్తృత్వం
స్వతస్త్రికర్తృత్వమశాసనేఉక్తమ్. తచ్చస్వాతంత్ర్యవహమ్, స్వతంత్రయత్వత్వాత్-
ర్మాధీనం ప్రయోజ్యకర్తృత్వం పరాతుతస్మత్తేరిత్యత్రోక్తమ్. తచ్చస్వాభావి
కమ్, స్వాతంత్ర్యవహం. “స్వాతంత్ర్యమతులంభా” ఇత్యత్రకర్మకృత శారత
త్ర్యాభావమాత్రంపరత్వం భాష్యోక్తమ్. నేచ్ఛాధీనకర్తృత్వమ్-ప్రధానకర్తృత్వమ్.
పరేచ్ఛాధీనకర్తృత్వం ప్రయోజ్యకర్తృత్వమ్. పరానుమతిపాపేక్షకర్తృత్వమ్ -
అప్రధానకర్తృత్వమ్; ఇతిసారేతాత్పర్యమ్. తన్నసమ్యవతి; అనుమన్త్యపరస్య
ప్రధానకర్తృత్వా సమ్యవాదితిక్షేయమ్.

(ఉపాదత్తఇతి) శ్రీరంగరాజస్తవే, ఉత్తరకథకే; (౧) “ఉపాదత్తేనత్తాస్థితి
నియమనాద్యై శ్చిదచిత్స్వముద్దిక్య శ్రీమానితివదదితాగౌపనివదీ. ఉపాయోపే
యత్వేతదిహతవత్త్వం సతగుణావతత్త్వం శ్రీరంగేశయశరణమవ్యాజమభజమ్” ఇతి.

(౧) ర-స్త-౦౭. † సూరణీత్యాదిమూలాఽననుగతమ్.

శ్చిదచితా” ఇతిఈశ్వరస్త్వైవఫలిత్వాత్, చేతనస్యాపిభోక్తృత్వసమ్భవేపి తస్యకుసుమాదౌ సారభ్యాదివత్, పదార్థత్వమేవేతి భోక్తృత్వమీశ్వరస్త్వైవ.

కేచ్చ, అన్యగుణానుగుణా ప్రవృత్తి స్వరూప విరుద్ధానిషిద్ధాచ.
(౧) “ప్రకృతేః క్రియమాణానిగుణైః కర్మాణి సర్వశః। అహజ్జ్వరవిమూఢాత్మా కర్తాహమితిమన్యతే”(౨) “కార్యకారణకర్తృత్వేహేతుః

“శ్రీమాన్, చిదచితాసత్తస్థితినియమనావైః; స్వముద్దిశ్యఉపాదత్తే, ఇత్యోపనిషదీ షాగ్విదతి, తదిహ, ఉపాయోపేయత్వే తపతత్వమ్, గుణైః; అతఃస్థిరక్షేయ! త్వమవ్యాజం శరణమభవమ్” ఇత్యన్వయః. గుణై-బాపచారికా. (భోక్తృత్వేతి) అనువక్షిక భోక్తృత్వసమ్భవేపీత్యర్థః. (తస్య) నిరుక్తభోక్తృత్వస్య. (కుసుమాదౌ సారభ్యేతి) నిర్గతకుసుమవత్, అచిత్; చైతన్యాభావాత్. కుసుమకుసుమవత్, జీవః; చైతన్యవిష్టత్వాత్. కుసుమమితద్దగ్ధోపిపరార్థః. అతఏవచేతనభోగేఅతిశయః. ఈశ్వరస్థేతిభావః.

(ప్రకృతేరితి) గీతాయాం తృతీయాధ్యాయే;-(౧) “ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణిసర్వశః। అహజ్జ్వరవిమూఢాత్మా కర్తాహమితిమన్యతే। తత్త్వవిత్తు మహాబాహుగుణకర్మవిభాగయోః। గుణాగుణేషువర్తంతే ఇతిమత్వానసజ్జతే” ఇతి. తద్భాష్యః - కర్మయోగమనుత్థితోవిదుషః అవిదుషశ్చవిశేషం ప్రదర్శయన్, కర్మయోగాపేక్షితమాత్మనః అకర్తృత్వానుసంధానప్రకారముపదిశతి. ప్రకృతేః-గుణైః-సత్త్వాదిభిః, స్వానురూపమ్ క్రియమాణానికర్మాణిప్రతి అహజ్జ్వరవిమూఢాత్మా, అహంకరేతిమన్యతే. అహజ్జ్వరేణవిమూఢః - ఆత్మాయస్యాసౌ - అహజ్జ్వరవిమూఢాత్మా; అహజ్జ్వరోనామ - అనహమర్థప్రకృతో అహమభిమానః. తేనఅజ్ఞాతాత్మస్వరూపః, గుణకర్మసు అహంకరేతిభుస్సత్యతత్త్వార్థః. గుణకర్మవిభాగయోః - సత్త్వాదిగుణవిభాగే, తత్తత్కర్మవిభాగేచ, తత్త్వవిత్, గుణాః-సత్త్వాదయః, స్వగుణేషు - స్వేషుకార్యేషు, వర్తంతేఇతిమత్వా, గుణకర్మసు అహంకరేతిససజ్జతఇతి.

(కార్యకారణేతి) గీతాయాం త్రయోదశాధ్యాయే, (౨) “కార్యకారణ

ప్రకృతిరుచ్యతే । పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వేహేతురుచ్యతే” ఇతిచ, సంగసారికప్రవృత్తిమాత్రస్య గుణనిబ్ధసత్వముక్త్యా, (౧) “గుణానేతాసతీత్యత్రీన్ దేహీదేహసముద్భవాన్ । జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్వియుక్తోఽమృతమశ్నుతే” ఇతిచాత్రసత్వగుణప్రయుక్తా సాధనభూతోపాసనాది ప్రవృత్తిరపిత్యాజ్యతయోక్తా.

నచ, కైజ్యర్మప్రవృత్తిరపినత్వమూలాత్మాజ్యా. వర్ణాశ్రమధర్మానుష్ఠాన జన్మసత్వస్య బోపాధికత్వేపి, (౨) “సత్వనైవప్రవృత్తిః” ఇతి భగవన్నిరేతుఃకీకృపా ప్రవృత్తసత్వస్య నిరుపాధికతయా, తస్మూల

కర్తృత్వేహేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే । పురుషస్సుఖదుఃఖానాంభోక్తృత్వేహేతురుచ్యతే” ఇతి. తద్భాష్యః - “కార్యం - శరీరమ్. కారణాని - జ్ఞానకర్మాత్మకాని సమనస్సాగ్రీన్ద్రియాణి. తేషామక్రియాకారిత్యే, పురుషాధిష్ఠితా ప్రకృతిరేవహేతుః. పురుషాధిష్ఠితత్రైతాకారపరిణత ప్రకృత్యాశ్రయః భోగసాధనభూతాః క్రియాఇత్యర్థః. పురుషస్యతు-అధిష్ఠాతృత్వమేవ. తదవేక్షయా “కీర్తాశాస్త్రార్థవత్వాత్” ఇత్యాదికముక్తమ్. శరీరాధిష్ఠానప్రయత్న హేతుత్వమేవహి పురుషస్యకర్తృత్వమ్, ప్రకృతినంపుష్టే పురుషః సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వేహేతుః. సుఖదుఃఖానుభవాశ్రయఇత్యర్థఇతి.

(గుణానితి) గీతాయాంచతుర్థశాధ్యాయే, (౧) “గుణానేతాసతీత్యత్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్ । జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్వియుక్తోఽమృతమశ్నుతే” ఇతి అత్రగీతాభాష్యమ్;-“కర్తృభ్యోగుణేభ్యః అన్యమకర్తారమాత్మానంపశ్యన్ భగవద్భావమధికచ్ఛతీత్సుక్తమ్. సభగవద్భావః కీర్త్యకత్వశ్చఆహ; - ఆయందేహీదేహ సముద్భవాన్ దేహకారపరిణతప్రకృతిసముద్భవానేతాన్ సత్వాదీన్త్రీన్ గుణాసతీత్యతేభ్యోన్యంజ్ఞానైకాకారమాత్మానంపశ్యన్ జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్వియుక్తోమృతమాత్మానమనుభవతి. ఏవమద్భావఇత్యర్థః” ఇతి.

(సత్వనైవప్రవృత్తి) శ్వేతాశ్వతరోపనిషది; “మహాప్రభుర్వైపురుషస్సత్వనైవప్రవృత్తిః” ఇతి. (భగవదితి) భగవత్కృతా త్వాత్సత్వంశుద్ధసత్వసదృశత్వః

కైజ్యర్యస్య సాంసారికప్రవృత్తిత్వాభావాత్ ; అన్యథాముక్తదశాయాం
గుణానుభవ కైజ్యర్యాదే స్వల్పములత్వేన బోధాధికతాపక్షేః. అత
ఏవగుణాతీతత్వహేతుతయా అనన్యప్రయోజనాభక్తిరత్రైవోక్తా. (౧)
“మాశ్చయోఽన్యభిచారేణ భక్తియోగేనసేవతే సగుణాన్ సమతీతై
తాన్బ్రహ్మభూయాయ యకల్పతే” ఇతి. సాధనభక్తిః. స్వపురుషార్థ
సిద్ధ్యర్థా అనైకాన్వితా. ఉపాసకస్యఫలిత్వేన స్వస్మిన్ననురాగసత్త్వాత్.
అతఏవ (౨) “త్వంస్యశ్చచ్ఛిరుదశ్చద్భిః కిర్మసూత్రోపపాదితైః ।
హరేవిహరసిక్రీడా కన్తుక్తేరివజన్తుభిః” ఇతి మోక్షోదశ్చన హేతు
రపిలీలేత్యుచ్యతే.

తస్మాత్ కిర్మకృతగుణానుగుణలీలయాచా సాధనసాంసారిక
ప్రవృత్తిః స్వరూపవిరుద్ధా ఇతి.

ప్రకృతిప్రతీతసత్త్వగుణబోధాధికః. ప్రాకృతసత్త్వం లీలావిభుతా. ఇతిగీతాయా
ముక్తమితిబోధ్యమ్. (తస్మాల్లెతి) భగవదాయత్త సత్త్వమాలత్యర్థః. (మాశ్చేతి,
గీతాయామ్, చతుర్దశాధ్యాయే, “మాశ్చయోఽన్యభిచారేణ భక్తియోగేనసేవతే;
సగుణాన్ సమతీతైతాన్బ్రహ్మ భూయాయకల్పతే” ఇతి. గీతాభాష్యే, అశ్రవం
రూపగుణాత్యయే ప్రధానహేతుమాహ; “నాన్యంగుణభ్యోకర్తారమ్” ఇత్యాదినో
క్తేన ప్రకృత్యాత్మవివేకాఽనుసన్ధానమాత్రేణ సగుణాత్యయస్సమ్యక్సృజతే; తస్య
అనాదికాలప్రవృత్తివివరీత వాసనాబాధ్యత్వసమ్భవాత్. మామ్ సత్యసంకల్పంపరమ
కారుణికమాశ్రితవాత్సల్యజలధిమ్, అన్యభిచారేణ-వికాన్తవిశిష్టేన, భక్తియోగే
నచ యస్సేవతే, ఏతాన్ సత్త్వాదీన్ గుణాన్ దురత్యయానతీత్య, బ్రహ్మభూయాయ
బ్రహ్మత్వాయ, కల్పతే - బ్రహ్మభావయోగ్యోభవతి. యథావస్థితమాత్మాన మమృ
తమృత్యుం ప్రాప్నోతీతిర్థః.” ఇతి. అనైకాన్వితా - వ్యభిచారితా. (స్వస్మిన్)
ఉపాసకే. (త్వంస్యశ్చచ్ఛిరితి) ఉదశ్చద్భిః - ఉద్భవగతింప్రాప్తైః, అత్రాన్వర్థ మో
క్షోన్యస్తరూపైః. (ఇతీతి) వరదదేశికైరనుగృహీతమిత్యన్వయః.

అత్రతావత్, “సహిత్యాదినా - అభ్యుపగచ్ఛామః” ఇత్యే-
 నైన వేదాంతాచారైర్నిర్వాశకత్వాఽసమ్భావితత్వ నిష్పలత్వాఽన్యథా
 వహత్యాని సమూహాచారైర్నిర్వాశకత్వేనాద్యదూషితాని; పూర్వా
 చారైర్నిర్వాశకత్వోనిత్యత్వ కర్తృత్వయోగసాధ్య సాధనభక్త్యోః ఫల
 భేదస్యచ సమర్థతత్వాత్. కిన్తుసమ్భావనామాత్రేణ మన్దవిషన్యాయేన
 దూషితాసీతినూచితమ్. తత్ర “సవాసన్నిధిమాత్రం వ్యాపారఇతి
 వదామః” ఇతి వాక్యమనుషజ్ఞేణ పూరణీయమ్.

నచైతావతా వేదాంతాచార్యాణాం స్వరూపవిరోధోనాభిమత
 ఇతి భ్రమితవ్యమిత్యభిప్రాయేణ, “స్వాధికారవిరుద్ధశ్చైన్నప్రాప్తమ్”
 ఇతివాక్యనూచితమర్థమాహ(త్వరీత్యాదినా).యథా,సంసారదశాయాం
 మోక్షదశాయాఞ్చ విషయానుభవ బ్రహ్మనుభవయోరనాదిత్యేన
 అనన్తత్వేనచ కాలతస్సామ్యేపి, విషయానుభవస్వేపాధికత్వంబ్రహ్మను-
 భవస్యస్వాభావికత్వమ్. తద్వత్సాధనానుష్ఠాన కైజ్జ్యయోరపీత్యా
 శయేన పరిహరతి (కర్తృత్వస్యహీతి). (సాధనవిషయత్వమ్) ఇత్యత్ర
 సాధనపదం భోగమోక్షసాధనపరమ్. (ఫలవిషయత్వమ్) ఇత్యత్ర

(నిత్యత్వకర్తృత్వయోగితి) స్వరూపతోనిత్యత్వాఽనుషజ్ఞిక కర్తృత్వ
 యోగిత్వర్థః. (ఫలభేదగోతి) సాధనభక్తిఫలంసార్వమోక్షః; సాధ్యభక్తిఫలం
 పరార్థమోక్షఇతి ఫలభేదస్యేతిర్థః. (మన్దవిషయః - విషసాన్య
 త్వేపి మహతీచికిత్సాకర్తృగోతినాన్యః. అత్రతద్వత్ సారే మన్దశక్త్యాంకృతా
 యామపి బలవత్తరఖణ్డనంకర్తవ్యమితి మనీషయా పశ్చదశకథాశ్రేష్ఠ్య, “స్వాధి-
 కారవిరుద్ధశ్చైన్నప్రాప్తమ్” ఇతిపూర్వవాక్యపర్యస్తం తత్పక్షిఖణ్డితః. సతు.
 పూర్వాచార్య శ్రీసూక్తిఖణ్డనమ్. పూర్వమేవతైరచిద్వత్పూర్వ స్వరూపాను-
 రూప కర్తృత్వస్య స్వరూపానురూప స్యానుద్దేశ్యానుషజ్ఞిక భోక్తృత్వస్యచచేతనే
 సిద్ధానితత్వాత్; ఇథోనోచేత్ “స్వాధికారవిరుద్ధశ్చైన్నప్రాప్తమ్” ఇతివిషయో-
 చ్యేత ఇత్యాశయః.

ఫలపదం స్వయంప్రయోజనభగవత్ప్రీతి విషయత్వరూపసాక్షాత్ఫలసాధనకై జ్ఞర్యపరమ్.

(ఔపాధికమితి) అతస్త్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానశాలినోఽసమ్భావితమితిభావః. (నాశకమితి) మణిగతప్రతిబద్ధ శక్త్యానహితదాహశక్తేరివ స్త్రీగతస్వాతంత్ర్య తత్పారతన్త్ర్య శక్తేరివచ, జీవగతభోగమోక్షసాధనగోచర కృతిమత్త్వరూపస్వాతంత్ర్య తాదృశకృత్యవర్తత్వరూపపారతన్త్ర్యశక్తేర్నాశ సమ్భవాదితిభావః. భోగమోక్షసాధనాఽనుష్ఠాతృత్వం స్వాతన్త్ర్యరూపమిత్యత్ర ప్రమాణమాహ (స్వతన్త్ర్యితి). “కృతప్రయత్నాపేక్షన్తు” ఇత్యత్ర ప్రాధమికసాంసారిక ప్రవృత్తై సర్వత్రస్వాతన్త్ర్యశక్తే సర్వజీవసాధారణ్యేన సమ్యుత్తేవేన, అనుశాసనసిద్ధం స్వాతన్త్ర్యముపపద్యతే ఇతిభావః. “స్వాతన్త్ర్యానహత్వం నాశకమ్” ఇత్యనేన, “అపాయమాయాత్తత్తు, స్వరూపనాశకమాకైయాతే” ఇతి శ్రీవచనభూషణనూక్తా విదమేవనాశకత్వం వివక్షితమితి

(తత్పారతన్త్ర్యితి) ప్రీపారతన్త్ర్యత్యర్థః. (తాదృశేతి) జీవగతభోగమోక్షసాధనగోచరత్యర్థః. (కృతప్రయత్నాపేక్షన్తితి) వేదాంతసారేద్వితీయాధ్యాయే తృతీయపాదే, [కృతప్రయత్నాపేక్షన్తు విహితప్రతిషేధాఽవైయర్థ్యాదిభ్యః] జీవః స్వేచ్ఛయాప్రవృత్తినివృత్తి హేతుభూతం ప్రయత్నంకరోతి. జీవేనకుకృతంప్రయత్నం ప్రథమప్రవృత్తిహేతుమపేక్ష్య తదను మతిదానేన పరః ప్రవర్తయతీతి, తద్విధిని పే.ధాఽవైయర్థ్య నిగ్రహఽనుగ్రహేభ్యోఽవగమ్యతే. యథాగురుతరదాన్వాదిభరణ మబలి ప్రబలసహకృతం కుర్వన్నపి స్వీయప్రయత్నేన విధినిపేదయోగ్యోభవతి. ఏవమేవజీవః పరమపురుషానుమతినహకృతః ప్రవర్తమానోపి విధినిపేదయోగ్యఇతి నకన్బద్ధిరోధఇతి. (అనుశాసనమ్) వ్యాకరణశాస్త్రమ్. (అపాయమాయత్తితి) శ్రీవచనభూషణే ద్వితీయబ్రకరణే, “ప్రాపతాంతరమ్ ఆజ్ఞాన్ముక్తాపాయమ్. జ్ఞానికః కుక్కురూపాయమ్; అపాయమాయత్తత్తు స్వరూపనాశకమాకైయాతే” ఇతి.

నూచితమ్. (ఫలిత్వావహత్వాత్) ఇత్యత్ర ఫలిత్వపదేన చేతనప్రవృత్త్యుద్దేశ్యం చేతనగతం భగవదనుభవజనిత నిరవధికప్రీతిరూపం ఫలం వివక్షితమ్.

సాధనానుష్ఠాతు స్సాధనప్రవృత్త్యుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వనియమ సాధకం పూర్వతస్త్రసూత్రమాహ (శాస్త్రేతి). (అనర్థావహమ్) ఇత్యనేన కేవలపరార్థ కై జ్ఞర్యరూపేష్టహానిః, స్వార్థకై జ్ఞర్యరూపాఽనిష్ట ప్రాప్తిశ్చాఽభిప్రేతా. జీవన్ముఖభోగ్యత్వమేవ స్వరూపయాథాత్మ్యమిత్యత్రప్రమాణ జాతంస్మారయతి (ఉపాదత్త ఇతి). “స్వముద్దిశ్య ఇత్యత్రతాత్పర్యమ్. ఏతచ్చ “ఫలనియముమితై” ఇత్యత్రసమర్థితమితి భావః. “పుణ్యమౌలే పారతస్త్వముమ్ పరానుభవత్తుక్కు విలక్తు” ఇతిసత్యమాణ విరోధమాశక్యాహ (చేతనస్యాప్రీతి). అచేతనాఽపేక్షయాచేతనస్య భోగ్యతాతిశయసమ్బాదకం భోక్తృత్వమేవ తత్రసమర్థయిష్యత ఇతి నవిరోధ ఇతి భావః.

అథసింహావలోఽనన్యాయేన పూర్వంన్యాయతస్సాధితం సాంసారికప్రవృత్తేన సర్వస్యాపప్యోపాధికత్వాత్, మోక్షసాధనప్రవృత్త్యనర్హత్వమేవాఽఽత్మనస్స్విభావికమితిశరణాగతౌజ్ఞాతాధికారేణ తేనసాధనాస్తరం విరుద్ధమిత్యముమర్థం సాంసారికప్రవృత్తే రాపాధికత్వకణ్ఠోక్తి

(పూర్వతస్త్వమ్) పూర్వమిహంసా. (స్వముద్దిశ్యేత్వత్రతాత్పర్యమితి) యథేష్టవినియోక్తృత్వం స్వాతస్త్వమ్. యథేష్టవినియోజ్యత్వం పారతస్త్వమ్. అతో భగవదభిప్రాయేజ్ఞాతే తదనుకూలకృతి మత్వమావశ్యకమితి భావః. (ఏతచ్చ) జీవభోగ్యత్వచ్చ. (పుణ్యమౌలే ఇతి) శ్రీవచనభూషణద్వితీయప్రకరణే. (పారతస్త్వముమ్-విలక్తు) ఇతి. అత్ర, అనిద్వత్సారతస్త్వం మయివర్తత ఇతికృత్వా, భగవదప్రేక్షాతేపి తదిష్టప్రసృత్తైభగవానేవ నీయమానంకుర్యాదితి పరతస్త్వసితశ్చేద్భగవదనిష్టం తాదృశపారతస్త్వం విరోధీత్యుచ్యత ఇతి భావః.

(సాధితమితి) సాధితమముమర్థమిత్యన్వయః. (విగీతేతి) విగానంనిఃకరణః.

మద్వచనముభేనాపి సాధయతి (కీర్త్యతి). (స్వరూపవిరుద్ధా) స్వాభావికాకార విరుద్ధేత్యర్థః గుణనిబద్ధనత్వము క్షేపితి వక్ష్యమాణత్వాత్. (నిషిద్ధా) విగ్రీతేత్యర్థః. భగవల్లీలారసానుభవ కర్మాధీనగుణోదేశరూపాభ్యాం త్యాజ్యతయోక్తేతి వక్ష్యమాణత్వాత్. విరోధనిషేధావృణ పాదయతి (ప్రకృతేరిత్యాదినా). ఉపాత్తవచనద్వయస్య భాష్యోక్తపదార్థఫలితం వాక్యార్థమాహ (సాంసారికేతి). మాత్రపదంకార్యనిష్ఠి పరమ్. “ప్రకృతేర్గుణైస్సర్వశః క్రియమాణాని కర్మాణిప్రతి” ఇత్యత్ర క్రియావాచినా కర్మపదేనానన్యోచాన్యోక్షార్థప్రవృత్తిరపి గృహ్యత ఇతిభావః.

(గుణనిబద్ధనత్వమితి) తథాచ, భగవత్కైశ్చరైర్వ్యకగోచరకృత్యర్హత్వమేవానత్మన స్వభావఇతిభావః. సత్వాదిగుణానాం పురుషార్థసాధనప్రవృత్తిద్వారైవ జన్మాదిహేతుత్వాత్, సత్వాదిగుణానత్వయేన జన్మాదివిమోకోక్తా, పురుషార్థసాధనప్రవృత్తివిరహోఽర్థాత్సిద్ధతీతి, * దుఃఖజన్మప్రవృత్తి దోషేత్యాది గౌతమసూత్రోక్తన్యాయేన దేహపాయే సత్వాదిగుణాత్మయాత్, పురుషార్థసాధన ప్రవృత్త్యభావేన జన్మాదివిమోకేనతి బ్రహ్మనుభవఇతి శ్లోకార్థః. తథాచసత్వగుణకార్యత్వానవిశేషాత్పరార్థకైశ్చర్యరూప నిష్కృష్టాధికారిజీవనహానికరప్రాప్తానపాపవివేకేన స్వరూపశోధనం కృతజ్ఞోత్సర్గ ప్రవృత్తిర్నిషిద్ధాభవతితి మస్తవ్యమ్. (వచనద్వయస్య) “ప్రకృతేరితి” “కార్యకారణకర్తృత్వే” ఇతివచనద్వయస్య.

(జన్మాదీతి) స్వర్గసాధనయాగాదిప్రవృత్తౌ పునర్జన్మభవతితిధ్యేయమ్. (దుఃఖజన్మేతి) “మిథ్యాజ్ఞానాదీనాం పుర్వపురాపాయే, ఉత్తరోత్తరాపాయాదవర్గః” ఇతిగౌతమసూత్రకేషః. (శ్లోకేతి) “గుణానేతాన” ఇతిశ్లోకేత్యర్థః. (జీవనహానికరేతి) జీవనమ్ - స్వరూపావిర్భావః. తస్యహానికరః - సాన్నిధ్యగుణానుభవ కైశ్చర్యలక్షణోబృతుర్నిత్యస్వయః.

స్వార్థగుణానుభవ కై జ్ఞాన్యలక్షణ మృత్యుహేతుభూతసాధనభక్త్యాది ప్రపుత్రేరపి విరహోఽనన్యోచాత్సిద్ధ ఇతిభావః. (త్యాజ్యతయేతి) జన్మా దివిమోక పూర్వక బ్రహ్మనుభవ ప్రతిబద్ధకాఽభావమధ్యే మోక్షసాధన ప్రపుత్తి విరహస్యాపీసిద్ధ్యా మోక్షసాధనే నప్రవర్తేతి నిషేధస్సిద్ధ్య పితిభావః.

ఉక్తవచనేభగవద్విషయ ప్రపుత్త్యంశేష్యనన్యోచ ఆవశ్యకఇతి శక్త్యాంనిరాకరోతి (నచేతి). ముముక్షోరితి శేషః. శరణాగతశిరోమణి దివ్యసూరిప్రభృతి గుణానుభవకై జ్ఞాన్య ప్రపుత్తిస్సద్ధ సత్వమూలైవ; నమిశ్రేణసత్వమూలేత్యభిప్రేత్యాహ (వర్ణాశ్రమేతి). సత్వమూలత్వ మాత్రేణోపాధికత్వేదోషమాహ (అన్యథేతి). జన్మాదివిమోక బ్రహ్మ నుభవరూప కార్యబలాదివ, తత్కారణబలాదపి మిశ్రసత్వమూలక సాధనాంతరప్రపుత్తి రోపాధికీత్యాహ (అతవేతి). అవ్యభిచారేణేత్యే తద్వ్యావర్త్యమాహ (సాధనేతి). (ఫలిత్వేన) స్వప్రపుత్త్యుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వేనేత్యర్థః. (స్వస్మిన్) ఉపాసకే.

విరుద్ధప్రపుత్తేః కార్యకారణభ్యాం వైలక్షణ్యందర్శయన్, ఉపసంహరతి (తస్మాదితి). శుద్ధసత్వమూలక భగవద్గీలాఽనుగుణ సాంసారికప్రపుత్తిస్తస్వనురూపేత్యర్థః. “యంపశ్యేత్ - ససాత్వికః”

(జన్మాదితి) జన్మాదివిమోక బ్రహ్మనుభవరూప గుణాత్వయకార్య బలాదివే త్యర్థః. (తత్కారణేతి) గుణాత్వయకారణభూతాఽవ్యభిచారభక్తి బలాదపీత్యర్థః. గుణాత్వయకారణమ్ - అవ్యభిచారభక్తిః. గుణాత్వయకార్యమ్ - జన్మాదివిమోక బ్రహ్మనుభవఇతిభావః.

(భగవద్గీలేతి) సాంసారికప్రపుత్తేః కర్మకృతగుణాకారణమ్. తథావిధప్రపుత్తేః ఫలం లీలాకార్యంసాధ్యమిత్యర్థః. (యస్మత్ప్రేదితి) “జాయమానం హివురుషంయస్మత్ప్రేన్మధుసూదనః । సాత్వికస్సతువిశ్లేయస్సవై మోక్షార్థచింతకః” ఇతిశేషః. (సాం

ఇత్యాదివచనమత్ర ప్రకరణేన సుసంజ్ఞయమ్. సాంసారికప్రవృత్తావేవ వివాదాత్సాంసారికేత్యుక్తమ్. (స్వరూపవిరుద్ధా) సాధనాంతరప్రవృత్త్య నర్హత్వరూపశక్తి విశేషనాశికేత్యర్థ ఇతిదిక్.

ఏవంతావచ్చక్షుర్థా స్వరూపవిరుద్ధత్వం స్థాపితమ్. అథదేహాత్మ వివేకస్య దేహాంతత్వ భ్రమస్యచ ప్రతిబద్ధ్య ప్రతిబద్ధక భావమూదాయ దేహాత్మ వివేకలక్షణాధికార విశిష్ట స్వరూపస్య దేహాత్మ భ్రమాధికారక భక్త్యాదేశ్య ప్రతిబద్ధ్య ప్రతిబద్ధకభావమేవ స్వరూపవిరోధ ఇతి పశ్చిమమర్థం సాపవత్తికమాశంక్య, వివేకేనాం బ్రాహ్మణాది శరీర సమృద్ధ జ్ఞానమేవ లోకకవైదిక నకలకర్మ స్వధికార ఇతి ప్రతిబద్ధిద్వయం వ్యుజ్జయ స్మరిహరతి (అనాలిత్యాదినా వాక్యాప్తకేన).

అత్రతావదయ మాక్షేపాభిప్రాయః. సాధనాంతర నిష్ఠానాం దేహాత్మ భ్రమస్తానదవశ్యమ్భావీ; తేషామపి క్షుత్ప్రిపాసాది పారవశ్యదర్శనాత్, ఆత్మనిక దేహాత్మ భ్రమనివృత్తిమతాం తరాఙ్ముశముని ప్రభృ

సారికప్రవృత్తివితి) సాంసారదశావచ్ఛిన్నప్రవృత్తిః - సాంసారికప్రవృత్తిః. సత్కుగ్రామీణప్రవృత్తిః. ముక్తిదశాయాం ఫలసాధనేప్రవృత్తిర్నాస్తీతి కుస్తవ్యమ్.

దేహాశంకుశుశుభ్యహమితి దేహాత్మభ్రమమూలక కర్మాద్యక్షవిష్ట సాధనాంతరస్య, దేహాత్మవివేకరూప సాధనాంతరాభికార విష్టస్వరూపస్యచ విరోధమాకర్ష్యి వరిహరతి (అథదేహాత్మాదినా). (వివేకలక్షణాధికారవిశిష్టేతి) వివేకలక్షణ సాధనాంతరాధికారవిశిష్టేత్యర్థః. (భక్త్యాదేః) కర్మాద్యక్షభక్త్యాదేః. (ప్రతిబద్ధితి) “క్షుత్ప్రిపాసాదికగుక్కు ప్పరిహారమ్పణ్డుకిఱకఱ్ఱిరే” ఇతి “ధర్మక్షైవిక వాణ్ణాహు” ఇతి ప్రతిబద్ధిద్వయమిత్యర్థః. (వాక్యాప్తకేనేతి) “అనాలితి, ఇతువుమితి, ఎడ్డనేయితి, స్వరూప త్తిరితి, ఆత్మాయాలితి, దేహాత్మేతి, బ్రాహ్మణ్యాదితి, ఆత్మాయాలిత వాక్యాప్తకేన” ఇత్యర్థః.

(తేషామ్) సాధనాంతరనిష్ఠానామ్; (క్షుత్ప్రిపాసేతి) దేహాత్మభ్రమకార్యం

తీనాం తదదర్శనాచ్చ. ఏవశ్చ సాధనాంతరనిష్ఠానాం దేహాత్మ వివేక
కత్వే దేహాత్మ భ్రమమూలక స్వప్రవృత్తి వ్యాఘాతాత్, అవివేకీనా
మేవసాధనాంతరే అధికార ఇతి.

అయన్తు సమాధానాభిప్రాయః. సాధనాంతర నిష్ఠేషు భవదభిమతౌ
దేహాత్మ భ్రమః - కిమపరోక్షః, ఉతయాక్తికః. ఆద్యేపి, తత్ప్రతి బద్ధ
కత్వేన భవదభిమతౌ దేహాత్మవివేకః కింశాస్త్రజన్యః పరోక్షః; ఉత
దర్శన సమానాకారధ్యాన ఫలిభూతోఽపరోక్షః. అత్ర నతావదాద్యః.
పరోక్ష వివరీత నిశ్చయస్య అపరోక్ష భ్రమనివర్తకత్వాభావేన,
సాధనాంతర నిష్ఠానాం పరోక్ష దేహాత్మ వివేకశాలిత్యేపి, క్షుత్పిపాసాది
తత్పరిహారాదిదోషవత్కర్మ వికేషాధీన బ్రాహ్మణత్వాది విశిష్ట శరీర
సమ్బంధరూపాత్సర్గిక దోషఘటితసామగ్రిమహిమ్నా అపరోక్ష దేహాత్మ
భ్రమరూపదోషస్యాపి సమ్భవేన, యావచ్ఛరీరపాతం వర్ణాశ్ర
క్షుత్పిపాసాది. (తదదర్శనాత్) క్షుత్పిపాసాదిపాంపశ్చాదదర్శనాత్. (వ్యాఘా
తాత్) బాధాత్.

(అపరోక్షః) ప్రత్యక్షః. (ఆద్యేపి) “దేహాత్మభ్రమః అపరోక్షః” ఇతివక్షేమి.
(తత్ప్రతిబద్ధకత్వేన) అపరోక్షభూత దేహాత్మభ్రమప్రతిబద్ధకత్వేన. (పరోక్షః)
అక్షిప్తపరః - పరోక్షః, అప్రత్యక్షఇతియావత్. (అత్ర నేతి) ప్రథమవికల్పాద్య
వికల్పవికల్పే ప్రథమాన. “సాధనాంతరనిష్ఠేషు దేహాత్మభ్రమస్య ప్రత్యక్షత్వాజ్ఞాకారః
తత్ప్రతిబద్ధభూత దేహాత్మవివేకశాస్త్రజన్యః అప్రత్యక్షః ఇతివక్ష్యే సమ్భవతీత్యర్థః
కృతః. (పరోక్షవివరీతేతి) పరోక్షవివేకః ప్రత్యక్షభ్రమంప్రతి నివర్తకోనభవతి.
యథా “శక్తిఃపీతః” ఇతిప్రత్యక్షంప్రతి, “శక్తిశ్చేవతః” ఇతిశబ్దప్రవణజన్యప్రత్య
క్షం నివర్తకంనభవతి. నేత్రాదా కాచాదిదోషా మధ్యేప్రాప్త్యః సహజభేదేన
పరిహారంశక్యః. జన్మసిద్ధః - ఆస్థ్యాది నేత్రదోషానపరిహారంశక్యతే. పరోక్షదేహా
త్మవివేకకత్వేపి అపరోక్షదేహాత్మభ్రమస్సమ్భవతి; తస్మాత్సాధనాంతరే ప్రవర్తత
ఇతితాత్పర్యమ్. (తత్పరిహారేతి) క్షుత్పిపాసాదిపరిహారత్యర్థః. ఔత్సర్గికః -

మాద్యనుసారేణ యథాశక్తి తత్తత్పురుషార్థాఽపేక్షానురోధేన శాస్త్ర విహిత సాధనేషు ప్రవృత్తి సమ్భవేన వ్యాఘాతాభావాత్. నాపి తత్రద్వితీయః. దర్శనసమానాకార ధ్యాన ఫలాభవోక్ష దేహాత్మవివేకస్య శ్రీపరాఙ్ముఖ ప్రభృతిషు భగవన్నిర్దేతుక కటాక్షవివేకేషా సమ్భవేషి, సాధనాంతరనిష్ఠేషు ప్రథమమేవ తస్యాసమ్భవాత్, అనభ్యుపగమాచ్చ, అపరోక్ష దేహాత్మ భ్రమాత్పత్యైబాధకాభావేన వ్యాఘాతాభావాత్. నాప్యాద్యేద్వితీయః. చార్వాకాదిరీత్యాయాక్తిక భ్రమస్య పరోక్షవివేకస్యచ ప్రతిబద్ధప్రతిబద్ధక భావనత్వేషి, వివేకినామేవ సారతాకిక భోగసాధనాధిక్యతత్వేన యాక్తిక భ్రమస్య ధర్మానుష్ఠానాధికారత్వాభావాత్, బౌద్ధాదిదోషభూతదేహసమ్బంధనిబద్ధనదేహాత్మాభవరోక్షభ్రమస్యైవ తదధికారత్వాచ్చ సాధనాంతరనిష్ఠానాం పరోక్ష వివేకనత్వేషి స్వప్రవృత్తిసమ్భవేన వ్యాఘాతాభావాత్. ఇత్థం సర్వధా వ్యాఘాతాభావాత్ వివేకినామేవ కామ్యేష్వాముష్మికఫలసాధనేషు అధికారేనతి, ఉపాసనాదిషు తేషామేవాధికారః కైముతికన్యాయసిద్ధిః.

బౌద్ధత్వైకః. (నాపితత్రేతి) తత్ర ప్రథమవికల్పద్య కల్పక లేద్వితీయః. “సాధనాంతరనిష్ఠేషు దేహాత్మభ్రమస్య ప్రత్యక్షత్వాక్షీకారే, తస్మాత్ప్రతిబద్ధకేభూత దేహాత్మవివేకః దర్శనసమానాకార ధ్యానఫలిభూతః ప్రత్యక్షః” ఇతి జటోపిషత్సమ్భవతీత్యర్థః. (తస్య) దర్శనసమానాకారధ్యానఫలాభవరోక్ష దేహాత్మవివేకస్య. (అనభ్యుపగమాది) భవద్భిరితివేషి. (నాప్యాద్యే ద్వితీయః ఇతి) “దేహాత్మభ్రమః అపరోక్షః ఉతయాక్తికః” ఇత్యాద్యేవికల్పేద్వితీయః యాక్తిక భ్రమాపి న సమ్భవతీత్యర్థః. (చార్వాకేత్యాది) సాధనాంతరప్రవృత్తై పరోక్షవివేకవిషయః అపరోక్షభ్రమః అధికారః, యాక్తికభ్రమః అధికారోనః విషయ బౌద్ధత్వైకదోష వివాధికారఇతిభావః. (తదధికారత్వాత్) సాధనాంతరాధికారత్వాత్. (స్వప్రవృత్తిః) సాధనాంతరప్రవృత్తిః. (అముష్మికఫలసాధనేషు) జ్యోతిష్టహదిషు. (తేషామ్) వివేకినామ్. (ఇతి) “అయన్తసమానాభిప్రాయః” ఇతిపూర్వేణాన్వయః.

అత్ర సమాధానగ్రంథే “స్వరూప త్రిలో” ఇత్యాదివాక్యేన అప
రోక్షభ్రమపక్షే పరోక్ష వివేకపక్షే దూషణము క్తమ్. “అకైయాల్,
ఇద్ధర్మజ్ఞై” ఇతివాక్యేన తత్త్రైవా ఒపరోక్షవివేకపక్షే దూషణమభిప్రే
తమ్. “దేశాత్మ వివేకముడైయవనుక్కే” ఇత్యాదివాక్యద్వయేన
యాక్తికభ్రమపక్షే దూషణము క్తమ్. “అకైయాల్” ఇతిచరమ
వాక్యే కైముతికన్యాయోఒభిప్రేతఇతి పరీక్షకహృదయజ్ఞమపిష్టాః.
అతాపిప్రపన్న జనకూటస్థానాం పరాఙ్ముఖాదీనామ పరోక్షవివేక శాలి
త్వాత్, అపరోక్షభ్రమాధికారకం భక్త్యాదిః తేషాం స్వరూప
విరుద్ధమే వేత్త్యభిప్రాయోద్రష్టవ్యః.

ఏతత్సర్వమభినన్ధాయ అనుగృహీతమ్, శ్రీవచనభూషణ మీ
మాంసాభాష్యే తత్త్రైవాధికారే వరదదేశికైః. “సాధనానుష్ఠాన
మాత్రం దేశాత్మభ్రమకార్యమ్. తచ్చ-శ్రీవిష్ణుపురాణే ఒభిహితమ్.
“అధికార బోధయుక్తేషు విద్యితే భావభావనా అక్షిణేషుసమస్తేషు
విశేషజ్ఞానకర్మసు” ఇతి. అత్ర శ్రీవిష్ణుచిత్రారాః—సంసారిష్యేన
హిరణ్యగర్భాదిషు భావనాత్రయాఒన్వయ ఇత్యాహ (అధికారబోధ
యుక్తే ప్రిత్యాదిశ్లోకేన). “మత్ఫలసాధనత్వాన్మదర్థమిదంకర్మ” ఇత్యధి
కార బోధస్వరూపమ్. అధికారబోధస్యా పృథికారమాహ (అక్షిణేతి)
విశేషజ్ఞానం దేవాదిభేదభిన్నా ఒపరోక్షాత్మభ్రమః. యావద్భ్రమాను
పుత్తి స్తావదధికారబోధః. తేషుశాస్త్రవశ్యత్వమితి, కర్మానుష్ఠాన ముపా

(తత్త్రైవ) అపరోక్షభ్రమపక్షవివ. (యాక్తిక ప్రమేతి) సారే “బ్రాహ్మణ్యాది
భ్రమమధికారమస్తు.” ఇత్యిత్ర “యాక్తికభ్రమమధికారమస్తు” ఇత్యర్థో వేదితవ్యః.
సప్రయతాయసిద్ధ విరోధందర్శయతి. (అత్రాపితి). (తేషామ్) అపరోక్షవివేకశాలి
నామ్.

(అనుష్ఠానమాత్రమితి) మాత్రపదమ్ - కార్తవ్యపరమ్. (తచ్చ) దేశాత్మ
భ్రమకార్యత్వచ్చ. (అధికారేతి) భావః - భావ్యః. భావనా - అస్తరోద్యోగః.

సనానుష్ఠాన ముఖయానుష్ఠానశ్చ ప్రపరతే. దేవమనుష్యాద్యా
త్వాననుస్థానాననురూపం మానస వాచికాదిప్రపరత ఇత్యర్థ ఇతి.
తస్మా దుపాసనాననుష్ఠానస్య సాధన ప్రపత్త్యనుష్ఠానస్యచ దేహాత్మ
భ్రమమూలకత్వాత్ స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్; నచ, వర్ణాశ్రమధర్మాణామప్య
ననుష్ఠానం ప్రసజ్యతే; తేహంకైర్జగద్యత్వేన అనుష్ఠేయతయాభ్రమ
మూలకత్వాననుష్ఠానవాదితి.

అత్రతావత్ “సాధనానుమానమాత్రమ్” ఇత్యత్ర-సాధనశబ్దః
 భోగమోక్ష సాధనపరః. మాత్రపదమ్ - కార్తృత్వపరమ్. దేహ-
 త్యుభ్రమశబ్దేన అపరోక్ష భ్రమోవిన్యతీతి. ఉదాహృతశ్లోకే విన్య-
 తార్థస్యానుస్ఫుటత్వాత్తద్వ్యాఖ్యానందర్శయతి (అతేతి). శ్లోకే వికేష్యం
 స్ఫుటయతి (సంసారిష్యేవేతి). శ్లోకే ఛాన్దస్సాన్తర్లాతిరేకి. “ఫలకామనా
 ఫలసాధనానుష్ఠానశ్చ ఫలభోగాధికారః” ఇతి హి ప్రసిద్ధిః. అతస్తదను-
 న్ధాన మధికారబోధ ఇత్యాహ (మదితి). యదిదమార్విజ్యమ్, తదపి
 మదర్థమ్, మత్ఫలసాధనత్వాత్, అతో మత్కర్తృత్వమిత్యర్థః. అతస్య
 ప్రవృత్త్యుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వలక్షణ భోక్తృత్వానుసన్ధానం భోగ-
 మోక్షసాధనానుష్ఠానత్వలక్షణ స్వతంత్ర కర్తృత్వానుసన్ధానశ్చ
 స్పష్టమ్.

(అధికారమహేళి) అవచ్చేదకమాహేర్థ్యః. (వాచికాదీతి) అనుష్ఠానమితిశేషః.
(తస్మాదితి) ఇద్యోగవచనభూతమిహుంసా శాపయోగ్యామ్. (తేషాం) వర్ణాశ్రమధర్మాణామ్. (ఇతితి) అనుగృహీతమితి పూర్వేణానన్వయః.

(విశేష్యమితి) విశేష్యమ్ - అధికారిణి; సంసారిణి. అధికారి - విశేషణమ్. (ఛాన్దసఇతి) అధికారబోధత్యైవ విశేషణో-ధికః ఛాన్దసః; అర్థఇత్యర్థః. “ఛన్దో-వచాన్తంవచనమ్” ఇత్యుక్తిః. (తదనుసంధానమ్) కర్తృత్వసో-క్తృత్వా-నుసంధానమ్. (ఆర్హితి) ముద్రితకర్తృ.

విశేషజ్ఞానకర్తస్వక్షిణేషు సత్సుయే అధికారబోధయుక్తస్తేషు భావభావనా విద్యుతభివ్యవ్యయమభిప్రేత్య ఉత్తరార్థప్రయోజనమాహ (అధికారబోధస్యాపీతి). (౧) “జానీహివిజ్ఞాన విజ్ఞుమ్భితాని” ఇత్యత్ర, దేవాదిరూపేణ ఆత్మాఽనుసన్ధానం విజ్ఞానశబ్దార్థః. (౨) “విభేదజనకే జ్ఞానే” ఇత్యత్ర దేవాదిభేదో విభేదశబ్దార్థః. (౩) “దేవాదిభేదే అప

(జానీహితి) శ్రీవిష్ణుపురాణద్వితీయాంశే, ద్వాదశాధ్యాయే;—“జ్ఞానస్వరూపా భగవాన్యతో సావశేషమూర్తిర్నతు వస్తుభూతః। తతోహితైలాభి ధరాదిభేదాన్ జానీహివిజ్ఞానవిజ్ఞుమ్భితాని” ఇతి. శ్రీవిష్ణుచిత్తీయవాఖ్యా; - “ఇదమస్త్రోత్తరమ్, ఇదంనాస్త్రోత్తరమ్” ఇత్యత్ర హేతురయమిత్యాహ; - (జ్ఞానస్వరూపఇతి). అయ మర్థః. అశేషత్రైజ్ఞాఽఽత్యవావస్థితస్య భగవతోజ్ఞానమేవ స్వాభావికాయావమ్. సదేవమనుష్యాది వస్తురూపమ్, యతపివమ్, అతపివచిద్రూపదేవ మయస్యతైలాభి ధరాదయః, తద్విజ్ఞానవిజ్ఞుమ్భితాః, తస్యజ్ఞానైకాకారస్య సతోదేవాద్యాకారేణ ప్వాత్మైవిధ్యాఽనుసన్ధానమూలాః. దేవాద్యాకారానుసన్ధాన మూలకర్మ మూలా ఇత్యర్థః. యతశ్చ ఆచిదవస్తు-త్రైజ్ఞ కర్మానుగుణ పరిణామాస్తదమ్, తత స్తన్నాప్తి కర్తాభిధేయమ్. ఇతరత్ - ఆస్తికర్తాభిధేయ మిత్యర్థాదుక్తమ్” ఇతి.

(విభేదజనకఇతి) శ్రీవిష్ణుపురాణే షష్ఠాంశే సప్తమాధ్యాయే; - “విభేదజనకే జ్ఞానే నాశమాత్యన్తికంగతే। ఆత్మనోబ్రహ్మణో భేదమున స్రంకంకరిష్యతి” శ్రీవిష్ణు చిత్తీయవాఖ్యా; - ఏతదేవవిషయోతి (విభేదజనకఇతి). విభేదః - దేవమనుష్యాది రూపః. ఆత్మని - జ్ఞానైకరూపే దేవాదివివిధరూప వివిధభేదహేతుభూత కర్మా భ్యాఽజ్ఞానే పరబ్రహ్మద్వంద్వనేన ఆత్మన్తికనాశంగతేనతః పరస్తాద్బ్రహ్మణ ఆత్మనో దేవాదిరూపం భేదంకరిష్యతి. నకోపిరిష్యతీత్యర్థః. యథాహశానకః - “సతుర్వి ధోహి భేదోయమ్మిథ్యాజ్ఞాననిష్ఠనః” ఇతీత.

(దేవాదిభేదఇతి) శ్రీవిష్ణుపురాణే ద్వితీయాంశే, షడ్పదశాధ్యాయే, “ఏక స్వరూపభేదస్తు బాహ్యకర్మావృత్తిప్రజః, దేవాదిభేదేఽపద్వస్తే నాస్త్రేవావరణేహిసః”

ధ్వస్తే” ఇత్యత్ర-“దేవాదిరూపోభదః” ఇత్యాదిభాష్యైశ్చ మధిసన్ధా
యాహ (విశేషజ్ఞానమితి). దేవాదిభదప్రకారకం జ్ఞానఃసత్త్వర్థః. తాదా
త్వారోపే ఆరోప్యస్య ప్రకారత్వాదితిభాషః. (దేవాదీతి) దేవాది
భేదైః ప్రకారైర్భిన్నః అపరోక్షాత్ భ్రమఇత్యర్థః. “అర్థేనైవ” ఇతి
న్యాయాదితి భాషః. అపరోక్షపదేన యాక్షిక్ భ్రమవ్యాన్వృత్తిః;
విశేషజ్ఞానేషు, తద్దేతుభూత కర్మసుచ అక్షిణే స్విత్త్వర్థఇతిభాషః.

అధికారబోధస్య భావనాపేతుత్వవచనాననుగ్రాహక న్యాయ
మూహ (తేష్వితి). “స్వర్గకామాయజేతి” “ముముక్షుర్బ్రహ్మాసాన్తి”
ఇత్యాదౌకర్తృత్వ భోక్తృత్వయోః ప్రతీత్యా అధికారబోధాభావే
కాస్త్రవశ్యత్వం నన్యత్; తతశ్చవిశ్వధీన మనుష్ఠానం నోపపద్యత ఇతి
భాషః. దేవత్వభ్రమన్యూఽధికార బోధపేతుత్వే వచనానుగ్రాహకః
అన్వయ స్యతిరేకానురూపన్యాయః పూర్వోక్తోఽత్రాభిప్రేతః. కర్మా

ఇతి, శ్రీవిష్ణుచిత్రియవ్యాఖ్యాః-ఉక్తమర్థంవిపుణ్యస్మై పసంహరతి (వికస్వరూపేతి).
వికస్వరూపభేదః-తస్మాత్కృతవరదేహేషు సతోపేక్యకమయంహియత్ ‘విజ్ఞానం’ పర
జ్ఞానమయః” ఇత్యాదిసోక్తజ్ఞానైక స్వరూపస్యాత్మనోభదః దేవాదిరూపః, బాహ్య
కర్మావృత్తిప్రకృతి-బాహ్యకర్మావరణజాతః. ఫలాభిసంధియ్యుక్తం భగవత్సమమర్చితం
బాహ్యంకర్మ ఆత్మసస్వరూపవిచ్ఛేదంవాచ్యమేత్యతి. ‘అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా’
‘తయాతిరోహితత్వాచ్చ శక్తిశ్చైత్రజ్ఞసంహితా’ సర్వభూతేషు భూపాలతారతమ్యేన
పరతే” ఇతి. దేవాదిభదచ్ఛాయం యుగపదనేకేషామేకస్యచ కాలభేదేనానవ
ధ్వస్తే, అవరణేక ర్మావరణే, సదేవాదిభేదోనలవతి. “దేవాదిభేదోఽపధ్వస్తః” ఇతి
చపాతః. యథాహశానకః. “కర్మణాంకర్మభేదేన దేవభేదాదయోయతః | కర్మక్ష
యాదశేషణాం భేదానాంసంక్షయస్తతః” ఇతీతి. (అర్థేనైవేతి) “విశేషహి
నిరాకారతయాధియామ్” ఇతిశేషః. (తద్దేతుః). విశేషజ్ఞానపేతుః.

(న్యాయమపేతి) యావదిత్యారభ్యప్రవర్తత ఇతివద్యస్తం ప్రదర్శితన్యాయ
జ్ఞాత్యర్థః. (న్యాయఃపూర్వోక్తఇతి) క్లుప్తపాసాపరిహారా యథేనన్యాయఇత్యర్థః.

నుష్ఠాన ముపాసనానుష్ఠాన మిత్యనేన “భావభావనా” ఇత్యుత్ర “యతేత”
 ‘ఉపాసీత’ ఇత్యాది ధాత్వర్థో భావః. తస్యానుష్ఠానం భావనా” ఇత్యుక్తో
 భవతి. (ప్రవర్తతే) భవతీత్యర్థః. భావనాత్రయాన్వయ వ్యవస్థాయామపి
 విశేషజ్ఞానమేవ హేతురిత్యాహ (దేవమనుష్యాదీతి). (తస్మాదితి) “సాధ
 నానుష్ఠానమాత్రం దేహాత్మ భ్రమకార్యమ్” ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణేఽభి హి
 తత్వాదిత్యర్థః. న్యాయతొల్యాదాహ (సాధనప్రవృత్తితి). (స్వరూపవి
 రుద్ధత్వమితి) స్వరూప పదమ్ - అపరోక్ష దేహాత్మ వివేకశాలి స్వరూప
 పరమ్; తస్మి, అపరోక్ష దేహాత్మ వివేకశాలిషు వర్ణభేదభిన్నేషు దివ్య
 నూరిషు వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాన నియమదర్శనం నోపపద్యతే ఇత్యా
 శబ్ద్యా పరిహరతి (నచేతి). కైబ్బర్యవిధాయకశాస్త్రాణాం కేవలపరార్థ
 త్వేనైవ తద్విధాయకత్వాత్, అధికారబోధాభావేపి తత్రవిద్యధీనా
 నుష్ఠానముప పద్యతే ఇత్యభిప్రాయేగాహ (తేషామితి). అధికారబోధ
 పూర్వక మనుష్యేయత్వే కైబ్బర్యత్వమేవ భజ్యేతేత్యభిప్రాయేగా
 భ్రమమూలకత్వాఽనన్యవాదిత్యుక్తిమితిదిక్.

అథ, మదితేత్యాద్యభియుక్తవచనబలేనాపి ఉపాసనాదేరహ
 క్కారమిశ్రత్వాత్ఫలసజ్జ కర్తుత్వత్యాగస్య సాధనాంతరాధికారత్వేన
 శాస్త్రసిద్ధత్వాచ్చ, దేహాత్మభ్రమ తద్వివేకయోరివ అహజ్కారకర్తు
 త్వత్యాగయోర్విరోధేన ఉపాసనాదికం కర్తుత్వత్యాగ రూప స్వాధి
 కార విరుద్ధమితి వస్తమర్థం “తువ్యతు” ఇతిన్యాయేన అభియుక్త
 (న్యాయతొల్యాదితి) సాధనభక్తి సాధనప్రవృత్తి స్సాన్విగతా తుల్యేతిభావః (తద్వి
 ధాయకత్వాత్) కైబ్బర్యవిధాయకత్వాత్. (తత్ర) దివ్యసూరిషు.

(తద్వివేకయోః) దేహాత్మభ్రమవివేకయోః. (తువ్యత్వీతి) “దుర్జనః”
 ఇతిశబ్దః. (అభియుక్తవచనస్థేతి) “మదిరానిష్ఠ మిశ్రమానశాతపమ్మకుయ కమ్మ

వచనము ౭ హక్కారశబ్దస్య స్వతస్త్వ కర్తృత్వభాన్తిపరతాఽభ్యుపగమేన
దూషయతి (ఉపాసనాదికభివ్యవేన). (అరోపితార్థః). అభియుక్త
వచనే “అపహక్కరమిశ్రమాన పుపాయా నైరమ్” ఇత్యస్య అపహక్కర
మిశ్రమాన పుపాయా నైరమానాలిత్వర్థః. ఉపాయా నైరమ్ అపహక్కర
మిశ్రమానాలితియావత్. తథాచకర్తృత్వత్వాగస్య ఉపాసనాద్యధి
కారత్వస్య శాస్త్రవిరోధాదేవ అభియుక్తోక్తిరన్యథానేయేతిభావః.

అనుగృహీతచ్చ శ్రీవచనభూషణ మిమాంసాభాష్యైః-తస్మిన్నే
వాధికారే, పూర్వపక్షోపన్యాసావసరే; మదిరేత్యాద్యభియుక్త వచన
మపి ఫలసజ్జకర్తృత్వాభిమాన త్యాగపూర్వకం కర్తవ్యసాధనసంస్క
రాదృశకర్తృత్వాభిమాన సమ్మవేత్యాజ్యతేతి య ద్యర్థగర్భమితి.
అత్రాపివక్ష్యమాణాఽఽకిచ్చనాధికారిణాం మోక్షసాధనాఽనుష్ఠాత్మ
త్వాభావాత్ తద్గర్భసాసనంతాన్వత్య హక్కరమిశ్రత్వాత్స్వరూప
విరుద్ధమితి పూర్వాచార్యనూక్తిర్యథాశ్రుతైర్వోపపత్త్యేత ఇతిగూఢోఽ
భిప్రాయః.

ఏతాదృశాభిప్రాయేణాఽనుగృహీతం శ్రీవచనభూషణ మి
మాంసాభాష్యై తత్రైవాధికారే సిద్ధాన్తేవరదదేశికైః; “ఉపాసనాదిక
మహక్కరగర్భమేవ. మత్ఫలసాధన త్యాన్వదృష్టమితి సాధనేఫలేచ
గతతీర్థసంబంధాత్ అపహక్కరమిశ్రమాన పుపాయా నైరమ్” ఇతి తిరుప్పరు
ప్పిరాన్పిళ్ళాననామకాఽభియుక్తవాక్యే. అపహక్కరశబ్దః - స్వతస్త్వ కర్తృత్వ
ప్రాప్తివాచక ఇతిభావః. “ప్రకృతేఃక్రియమాణాని” ఇతివచనే అపహక్కరశబ్దః
కారాధీశకర్తృత్వాభావేన “అహం స్వతస్త్వకర్తా” ఇత్యహక్కరవాచక ఇతి
మన్వత్యమ్.

(తాదృశకర్తృత్వేతి) ఫలసజ్జకర్తృత్వేత్వర్థః. సమ్యుపాయసిద్ధివిరోధందర్శ
యతి (అత్రాపితి). (అనుష్ఠాత్మత్వమ్) అనుష్ఠానకర్తృత్వమ్. (తిద్గర్భమ్) సాధ
నానుష్ఠానకర్తృత్వగర్భమ్. (తాన్వతి) అకిచ్చనాధికారిణ్యవతి.

మమతా బుద్ధిసత్వాత్, అధికారబోధాభావేసాధనే ప్రవృత్త్యనుప
పత్తే. స్కాన్దేషి-(౧) 'కర్మణోజ్ఞానినోభక్తాస్త్వయత్కృతబుద్ధయః।
తస్మాత్కర్మాది కోపాయాస్సన్తరాయా అనేకశః' ఇతి.

ననుఫలనక్షక ర్వుత్పత్త్యాగ పూర్వకంహి కర్మోపాసనశ్చవిధీయతే.
అతిః కథమహజ్ఞాన గర్భత్వమితిచేదుచ్యతే. శాస్త్రేషువిహితః ఫల
త్వాగ స్వస్యప్రధానఫలిత్వత్వాగః. కర్వుత్పత్త్యాగోపి స్వస్య
ప్రధానకర్వుత్పత్త్యాగః; నతుకర్వుత్పత్త్యాగః. (౧) "ప
రాత్మతత్త్వే" ఇతి స్వస్య అప్రధానకర్వుత్పత్త్యాత్. తదభావ
స్యాప్యనునన్దేయత్వే తస్య మిథ్యాజ్ఞానత్వేనమోక్షప్రతిబంధాత్; తత్వజ్ఞా
నాద్ధిమోక్షః. అతఏవప్రధానకర్వుత్పత్త్యాభిమానస్యైవ విశిష్ట నిషేధ
స్సార్థతే. (౨) "తత్త్రైవం సతికర్తారమాత్మానం కేవలస్తుయః। పశ్యే
త్కృతబుద్ధిత్వాన్న నపశ్యతిదుర్ముతిః" (౩) "అధిష్ఠానం తథాకర్తా

(కర్మణిఇతి). (అనేకశః) ప్రాయశఃఇత్యర్థః. (పరాత్మితి) అత్రవేదాద్ర
సారః. "యత్యనమస్తరో యమయతి" ఇత్యాదిశ్రుతేః ఆత్మనఃకర్వుత్పత్తం
పరాయత్రమ్. "సర్వస్యచాహంహృది సన్నివిష్టమత్రస్త్యుతిత్వాన మహిహంశ్చ"
ఇత్యాది స్మృతేశ్చేతి. (తదభావస్యాపి) అప్రధానకర్వుత్పత్త్యాభావస్యాపి. (తస్య)
అప్రధానకర్వుత్పత్త్యాభావానునన్దానస్య.

(తత్త్రైవమితి) గీతాయాదుష్టాదకథాభ్యామే, "తత్త్రైవంసతికర్తారమాత్మానం
కేవలస్తుయః। పశ్యేత్కృతబుద్ధిత్వాన్న నపశ్యతిదుర్ముతిః" ఇతి. తద్భాష్యే -
ఏవంవస్తుతః పరమాత్మానముతిపూర్వకే జీవాత్మనః కర్వుత్పత్తేన తత్రతత్రకర్మణి
కేవలమాత్మానమేవ కర్తారయఃపశ్యతి, నదుర్ముతిః - విపరీతమితి, అకృతబుద్ధిత్వాత్
అనిష్పన్నయథావస్థిత మ్మబుద్ధిత్వాత్, నపశ్యతి - నయథావస్థితం కర్తారంపశ్యతితి.

(అధిష్ఠానమితి) తత్త్రైవ, తత్త్రైవాభ్యామే "అధిష్ఠానం తథాకర్తాకరణశ్చ

పుణ్యస్థమ్ | వివిధాచపుణ్యేష్టా దైవశ్చైవాత్రవచ్చుమ్” ఇతి. “శరీరవాణ్మనో
 భిర్యత్కర్మ ప్రారభతేసరః | న్యాయ్యంవా విపరీతం వాఙ్మృతే తస్య హేతవః”
 ఇతి. తద్భాష్యే - “తదిదమాహ, న్యాయ్యే - శాస్త్ర సిద్ధే, విపరీతే - ప్రతిపిచ్ఛవా
 సర్వస్మిన్కర్మణి శరీరేవాచికేమానసేచ వశైవతే హేతవః; ఆధిష్టానమ్ - శరీరమ్.
 అధిష్ఠీయతే జీవాత్మనేతి మహాభూతసజ్జాతరూపం శరీరమధిష్టానం, తథా కర్తా -
 జీవాత్మా, అస్యజీవాత్మనో జ్ఞాతృత్వం కర్తృత్వచ్చ “జ్ఞోతృవివ” “కర్తాశాస్త్రాథ
 వత్వాత్” ఇతిచసూత్రోపపాదితమ్. కరణచ్చపుణ్యస్థమ్ - వాక్యావిపాదాది వచ్చ
 కంసమనస్కం కర్మేన్ద్రియమ్. పుణ్యస్థమ్ - కర్మనిష్పత్తే పుణ్యస్థానం, వివి
 థాచపుణ్యేష్టా - చేష్టాశబ్దేన చాత్మావాయురధిగతే. తద్వృత్తివాచినా
 శరీరేన్ద్రియధారణస్య ప్రాణైరపానాదిభదభిష్పస్య వాయోఃషణ్మాత్మనః, వివిధాచ
 చేష్టా వివిధావృత్తిః, దైవశ్చైవాత్రవచ్చుమ్ - ఆత్రకర్మహేతు కలాపేదైవంవచ్చుమ్
 పరమాత్మాస్త్రాగమి కర్మనిష్పత్తే ప్రధానహేతురీత్యర్థః. ఉక్తంఽహి “సర్వస్యచా
 హం పృథిగన్నివిష్టో మత్తస్మైతిర్జ్ఞానమహావశచ్చ” ఇతి. పక్ష్యతిచ “ఈశ్వ
 రిస్సర్వభూతానాం పృథ్వీశేర్బునతిష్ఠతి | బ్రాహ్మయస్సర్వ భూతానియన్త్రామధాని మా
 యయా” ఇతి. పరమాత్మాయత్రచ్చ జీవాత్మనఃకర్తృత్వం “పరాత్మతద్రూపతే”
 ఇత్యుపపాదితమ్.

సన్యేవం పరమాత్మాయత్రే జీవాత్మనఃకర్తృత్వే, జీవాత్మాకర్మణ్యనియోజ్యో
 భవతీతి, విధినిశేధ శాస్త్రాణ్యర్థకానిష్ఠుః. ఇదమపిచోద్యం సూత్రకారజైవ పరి
 హృతమ్. “కృతప్రయత్నాపేక్షమ్ విచితప్రతిపిచ్ఛానైయధ్యాదిభ్యః” ఇతి.
 వితదుక్తంభవతి, పరమాత్మనాదతైస్తదా ధారైశ్చకరణకేవరూఢిస్త దాహితకక్షిభి
 స్స్వయచ్చ జీవాత్మాతదాధారస్తదాహితకక్షిస్సన్ కర్మనిష్పత్తయే స్యేచ్ఛయా
 కరణాద్యధిష్ఠానాకారం ప్రయత్నోచ్చరభతే. తదత్రవస్థితః పరమాత్మా స్వాహ
 మతిదానేసతం ప్రవర్తయతీతి, జీవస్యాస్వబుద్ధ్యైవ ప్రవృత్తిహేతుత్వమస్తి. యథా
 గురుతరశిలా మహిరుహాదిచలనాది ఫలప్రవృత్తిషు బహుపురుషసాధ్యాను బహుసాం
 హేతుత్వం విధినిశేధకాత్వశ్చేతి.

కరణశ్చపుంభగ్విధమ్ । వివిధాచ పుంభక్తేషా దైవశ్చైవాత్ర పశ్య
మమ్” ఇతి అధిష్ఠానాది దైవపర్యంతసాపేక్షేనతి ఆత్మసంకర్తృత్వేన
ఆత్మానమవశేవలం కర్తారమృత్యుతే, ననపశ్యతీత్యర్థః. అన్యథా కర్తృ
త్వమాతస్యత్యాగే “శాస్త్రఫలంప్రయోక్తరి” ఇతి ఫలేష్యనన్వయ
స్సాన్వితః. తతస్సాన్వితైరప్రధానకర్తృత్వ మప్రధానభోక్తృత్వ శ్చై
నుసంధేయమితి, అహజ్ఞానగర్భత్వమన పోద్యమితి.

అత్రతావత్, మదిరేత్యాద్యభియుక్త వచనస్య నిగమాంతార్యైః,
తుష్యత్వితిన్యాయేన కణ్ఠోక్తమగ్ధం పూర్వపక్షోపన్యాసముఖేన సూచ
యిత్వా, సప్రవృత్త్యభియుక్తవచనస్యనిగమాంతార్యాణామభిప్రేతం వాస్త
వార్థమాహ (ఉచాసనాపిమితి). (మత్ఫలతే) మత్ప్రవృత్త్యుద్దేశ్యం
మగ్ధతంఫలమిత్యర్థః. అనేనఫలే మమతాబుద్ధిరుక్తా. లాఘవార్థం
మమేదంఫలమితి పుంభగనుక్తిః. యద్యపిమత్ఫలసాధనమిదం మత్కై
మితి వక్తుముచితమ్. తథాపితథోక్తాయజమానశిర్మణ్యేవ స్వాతంత్ర్యం
సిద్ధ్యేత్. యథాశ్రుతవిన్యాసేతు, అన్యకృతేసి స్వాతంత్ర్యబుద్ధాసత్త్వాం
స్వకృతే సాకై ముత్యసిద్ధతిభావః. పూర్వోక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణవచనం
హృదినిధాయాహ (అధికారేతి). “సాక్షాన్దేవి” ఇత్యపిశబ్దేనఅభిప్రేతవ
చనం సముచ్చీయతే. అత్రస్వయత్నశబ్దేన స్వగతస్వాద్యేష్య సాధనగోచర
ప్రయత్నోవివక్షితః. (తస్మాదితి) భగవత్ప్రవృత్తివిరోధి స్వప్రవృత్తి
సత్త్వాత్, (౧) “దదామిబుద్ధియోగంతమ్” (౨) “నాశయామ్యాత్మ

(అధిష్ఠానేతి) అధిష్ఠానాదీత్యారభ్య ససపశ్యతీత్యర్థ ఇత్యంతంగీతా భాష్య
వాక్యమ్.

(అత్రస్వయత్నేతి) (అత్ర) సాక్షాన్దే. (దదామితి). గీతాయాందశమాధ్యాయే,
“తేషాం సతతయ్యుక్తానాం భజతాంప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామిబుద్ధియోగంతయేన
మామపయాన్తితే” ఇతి. అస్సార్థః - భగవద్గీతార్థసక్తాహ - సతతయ్యుక్తానాం
కుమునిత్యయోగమాకాద్ధిమాణానాం భజతాం - భక్తంకుర్వతాం, తేషామ్ - బుధా

భాష్యం.” (౧) “యమేనైషపుణితే” ఇత్యాది భగవత్ప్రపుత్తివైధు
ర్యాత్ స్వయత్న ప్రచురాః కర్మాద్యుపాయాః, (౨) “అనస్తపారమ్”
ఇత్యాద్యుత్తరీత్యా సాస్తరాయా ఇత్యన్తి. “కర్మమ్ కైఞ్శ్యత్తిలేసు
కుమ్” ఇత్యాదినావక్ష్యమాణ కర్మయోగాది నిషేష భగవత్ప్రపుత్తి
సత్త్వాత్. తద్వాన్వృత్త్యర్థమాహ (అనేకత ఇతి). (౩) “సమహత్తాను
నామ్, బహుమ్, తాదృశంబుద్ధియోగమ్-బుద్ధిరూపముపాయం, ప్రతిపూర్వకందదామి.
యేన - యోగేన, తేహముపయాస్తీతి.

(నాశయామితి) తత్రైవ, తత్రైవ. “తేహమేవానుకన్యూర్థకుహ కుక్షానం
తమః। నాశయామ్యుత్తరభాష్యో జ్ఞానదీపనభాష్యతా” ఇతి. తద్వీత్యాభాష్యమ్.
కీచ్చ - తేహమేవానుగ్రహార్థ కుహమత్యుత్తరభాష్యం-తేహమనునోవుత్ర విషయతయావ
స్థితః, కుడియానం ల్యాణగుణాంశ్చ అవిమృశ్యన్, కుడివయ జ్ఞానాభ్యేనభాష్యతా
దీపన, జ్ఞానవిరోధిప్రాచీనకర్మరూపాజ్ఞానం - కుద్వ్యతిరిక్త విషయప్రావణ్య
రూపం పూర్వాభ్యస్తం తమనాశయామి” ఇతి.

(యమేనైష ఇతి) ముద్ధాకోపనిషది - “నాయమాత్మా ప్రపంచేనలభ్యోనమేధ
యా సమహానాశ్రుతేన. యమేనైషపుణితేతేనలభ్యస్తస్యైవ అత్మా విపుణితే
తనూంస్వామ్” ఇతి. (అనస్తపారమితి) “అనస్తపారం బహువేదితవ్య కుల్పకృతాలో
బహవశ్చవిఘ్నాః। యత్సారభూతం తదుపాదదీత హంసోయథాక్షరమివామృ
మిశ్రమ్” ఇతి. (తద్వాన్వృత్త్యర్థం) స్వరూపానురూప కర్మయోగాదినిష్కవాన్వృ
త్త్యర్థమ్.

(సమహత్త్యేతి) గీతాయాం సప్తమాధ్యాయే - “బహునాంజన్మనామస్తే జ్ఞానవా
న్మోప్రవద్యతే। వాసుదేవస్సర్వమితి సమహత్మాసున్దుర్లభః” ఇతి. అస్యాన్తః
గీత్యాన్తస్థగీతా-బహునాం-భూయసాం, జన్మనాం-ప్రణవస్సహమ్, అస్తే-అవసానే,
జ్ఞానవాన్ - మచ్ఛేషతైకరూపజ్ఞానసమృన్నోభూత్వా, సర్వంప్రాప్యంప్రాప్యకం
అన్యచ్ఛమనీషితం సర్వమపివాసుదేవవేదితమం ప్రవద్యతే - ధృతే. సమహత్మాను
దుర్లభః - అత్యంతదుర్లభఇతి.

దుర్లభః” ఇత్యుక్త్యా కైజ్జుర్యరూపకర్మ యోగాదినిష్ఠా లలిదుర్లభా ఇతిభావః.

“సంగంత్వత్వఫలజ్ఞౌన” ఇత్యాద్యభివేత్యకజ్జతే(నన్వితి). (ప్రభానఫలిత్వత్వాగఇతి) పరాధీన ఫలిత్వస్య వైజ్ఞానికసమ్బంధేన త్యాగ ఇత్యర్థః. ఏవము తరత్ర పరాధీనకర్తృత్వస్య వైజ్ఞానికసమ్బంధేన త్యాగ ఇత్యర్థః. “జేన పరప్రయోజనప్రవృత్తి ప్రయత్నఫలమ్. తద్విషయ ప్రీతి చైతన్యఫలమ్”. ఇత్యాదా కేవలపరమార్థ భాగోద్దేశ్యక కైజ్జుర్య

(సంగంత్వత్వేతి) గీతాయామప్రాదేశికాధ్యాయే, “కార్యమిత్యేవయత్కర్మ నియంత్రేయతేర్హుః. సంగంత్వత్వఫలజ్ఞౌన సత్యాగస్సాత్వోక్తుతః” ఇతి. తద్భాష్యే - నిత్యేనైమిత్తికమహాయజ్ఞాది వర్తాకమవిహితంకర్మ, మదారాధనరూప తయాకార్యం స్వయన్ముయోజనమితి మత్వా, సంగంకర్మణిమమతాంఫలశ్చత్వత్వా యక్రమయతే, సత్యాగస్సాత్వోక్తుతః - ససత్వమూలః యథావస్థితశాస్త్రాజ్ఞాన మూలఇత్యర్థః. సత్వంహి యథావస్థితపక్షజ్ఞానముత్పాదయతీత్యుక్తమ్. “సత్వా త్స్వయతేజ్ఞానమ్” ఇతిచవక్యతే. “ప్రవృత్తిశ్చ నిపుత్తిశ్చకార్యాకార్య భయ భయే. బుధం మోక్షశ్చయోవేతి బుద్ధిస్సాత్వోక్తుతా” ఇతి.

(వైజ్ఞానికసమ్బంధేన) స్వస్మిన్నారోహణమాణ ప్రధానఫలిత్వరూపా వైజ్ఞానసమ్బంధేన; భ్రమసమ్బంధేనేతియావత్. (ప్రధానకర్తృత్వస్యేతి) ప్రధానకర్తృత్వ భోక్తృత్వయోః వైజ్ఞానికసమ్బంధేన త్యాగోనామ - భ్రమార్థకసమ్బంధేన స్వస్మిన్విద్య మానయోస్తయోస్త్యాగఇతిభావః. (ప్రయత్నఫలమితి) ప్రయత్నః-స్వప్రవృత్తిః; ఫలం - ప్రయోజనమిత్యర్థః. (తద్విషయేతి) తద్విషయకప్రీతిరిత్యర్థః. (చైతన్యమ్) జ్ఞానమ్.

ప్రవచనభూషణ - “పరప్రయోజనప్రవృత్తి ప్రయత్నఫలమ్. తద్విషయప్రీతి చైతన్యఫలమ్” ఇతి. తద్వరపరమునిపద్యవ్యాఖ్యానే-“పరమక్కు ప్రయోజనమాక త్పజ్ఞానమ్ కైజ్జుర్యరూపప్రవృత్తి - ఇవమదేయ ప్రవృత్తిర్భోగరూపమానప్రయత్నక్తు క్కు ప్రయోజనమ్. అత్రాహ, ఉకవ్యక్తులుప్పాకల్లాన్ పజ్ఞానికకైజ్జుర్యత్వారే అత్యంతశుష్టసాముక్తికం అన్త త్పరనే విషయమాకవుడైత్రాసప్రీతి - ఇవమదేయ

గోచర కృతియత్త్వరూపాఽప్రధానకర్తృత్వస్య స్వైర్జుర్య ప్రపు
త్త్వనుద్దేయ నిరతిశయగోచ్యభూత పరమాశ్మత్స్వరూప రూపగుణవిభూ
త్యనుభవితృత్వలక్షణాఽప్రధానఫలిత్వస్యచ సిద్ధాంతతత్వేవినక్షతిః. నై
వక్షికాఽప్రధాన్య మాదాయాఽవిరోధాత్; ఏతేన శంకాగతస్యాపి,
అప్రధానకర్తృత్వం, అప్రధానభోక్తృత్వజ్ఞాప్తీతి నిగమాన్తార్యాణాం
సిద్ధాంతః; నతులోకార్యాకామితి కైశ్చిదుక్తమపాస్తమ్.

(సత్త్వితీ) త్పితౄశ్రయత్వ సామాన్యభావాఽనుసంధానంనేత్యర్థః.
శరణాగతస్యేవ అకర్తృత్వానుసంధానం కుతోనేత్యాచా (తదభానస్య
వీతి). అప్రధానకర్తృత్వాభానస్మాప్రీత్యర్థః. అవేశజ్ఞేనప్రధానకర్తృత్వా
అచిద్వాన్యవృత్తిసూచకః ప్రకృతిక్తుక్కు ప్రయోజనమనై" ఇతి. ఆముప్పడి
వ్యాఖ్యానే - "ఇ. ప్పార్తిరత్త్యజ్ఞానమ్ పిత్తిపిమ్మమ్ ఇవమక్కుడైమ్ స్వయత్నక్కు
లిల్ స్వప్రయోజనమిదై య్గెళుమేల్ (చరప్రయోజన ప్రపుత్రీత్యాదియాల్).
ఇన్నివు త్తిధికాఃక్కు అవశ్యకరణేయకవాన ఙ్గ్యత్తై, ధారణ ద్వయోచ్చారణ
మూకరణ వీపారోపణాది క్షిప్రాచారయప్రయత్నక్తుక్కులమ్, ప్రయత్నవిష
యభూతమయ్య ప్రేరకమూనవరమక్కు ప్రీతివర్తకమయ్యొక్కు తత్ప్రయోజన
మానప్రపుత్తి విశేషమయ్యుక్కుమనై. అనుస్వప్రయోజన ప్రపుత్తియాకామై
యోల్ పారత్క్రమిరోధియాకామ" ఇతి.

ప్రవచనభూమి - "చరప్రయోజనప్రపుత్తి ప్రయత్నఫలమ్" ఇత్యత్ర
స్వరూపానుమాన మప్రధానకర్తృత్వమ్, "తద్విషయప్రీతి చైతన్యఫలమ్" ఇత్యత్ర
స్వరూపానుమాన మప్రధానభోక్తృత్వజ్ఞాప్తృత్వ మివ్యవధేయమ్.

(అపాస్తమితి) "సారేఽప్రధానకర్తృత్వం చరానుమతిసాపేక్షకర్తృత్వమ్;
అప్రధానభోక్తృత్వం చరానుమతిసాపేక్షభోక్తృత్వమ్". సిద్ధాంతే "అప్రధానకర్తృ
త్వం ప్రయోజ్యకర్తృత్వమ్. అప్రధానభోక్తృత్వమ్-స్వానుద్దిష్టానుమక్షిత ఫలభో
క్తృత్వమ్" ఇతిజ్ఞేయమ్.

భావ స్సముచ్చీయతే. భోగమోక్షసాధనానుష్ఠాతుః పరాధీన భోగ
మోక్షసాధనానుష్ఠాతృత్వలక్షణా ౭ ప్రధానకర్తృత్వాభావానుసంధాన
మతత్వజ్ఞానమ్, శరణాగతస్యతు భోగమోక్షసాధనానుష్ఠాతృత్వాభావేన
భోగమోక్షసాధనానుష్ఠాతృత్వలక్షణా కర్తృత్వసామాన్యాభావాను
సంధానం తత్వజ్ఞానమితిభావః. (౧) “కశ్చిన్మాంవేత్తితత్వతః”
“జ్ఞాతుంద్రష్టుశ్చతత్వేన” (౨) “తతోమాంతత్వతోజ్ఞాత్వా” ఇత్యాది
ప్రమాణాః ప్రసిద్ధిమధిసన్ధాయాహ (తత్వజ్ఞానాద్భీతి).

(కశ్చిదితి) గీతాయాంసప్తమాధ్యాయే - “కుసుమ్యైతాం సహస్రేషుకశ్చిద్యతతి
సిద్ధయే. యతతామపినధానాం కశ్చిన్మాంవేత్తి తత్వతః” ఇతి. తద్భాష్యే “వత్స
మాణస్య జ్ఞానస్య దుష్ప్రపతామాహః - కుసుమ్యైః - శాస్త్రాధికారయోగ్యాః.
తేషాం సహస్రేషుకశ్చిదేవసిద్ధిః కర్తవ్యస్తయతతే. సిద్ధిః కర్తవ్యస్తయతమానానాం సహ
స్రేషుకశ్చిదేవమాం విదిత్యామతస్సిద్ధయేయతతే; కుద్విరాం సహస్రేషు తత్వతో
యథావస్థితం మాంవేత్తి; కశ్చిదిత్యభిప్రాయః. “సమస్తాత్మాసుదుర్లభః” “మానుషేదన
కశ్చన” ఇతి హివత్సరే.

(జ్ఞాతుమితి) గీతాయామ్. ఏకాదశాధ్యాయే, “నామాంవేదైర్మతవసా
నదానేనచేత్వయా. శక్య ఏవం విధోద్రష్టం ద్రష్టవానసిమాంయథా. భక్త్యాత్మ
సన్ద్రయాశక్య ఆహమేవం విధోర్మునః. జ్ఞాతుంద్రష్టుశ్చ తత్వేన ప్రవేష్టుశ్చ పరస్తవ”
ఇతి. తద్భాష్యే - వేదైః - అధ్యాయన ప్రపచనాద్యయన శ్రవణజపవిమర్శైః,
యాగదానమోమతపోభిక్ష మగ్నక్తి విరహితైః కేవలైః యథావస్థితోమాం
ద్రష్టుమశక్యః. అనన్దయా భక్త్యా తత్వతత్వానైర్జ్ఞాతుంతత్వ తస్మాత్తత్వేన
తత్వతః ప్రవేష్టుశ్చశక్యః. తథాచశ్రుతిః; (౩) “నాయమాత్మా ప్రపచనేన లభ్య
సమేదయా సవిమలానాతేన. యమేవైష సృణుతే తేన లభ్యస్తన్ద్రయా ఆత్మావృ
ణుతే తస్మాంస్వాప్” ఇతి.

(తతోమామితి) గీతాయా మష్టాదశాధ్యాయే, “చక్రాయా మభిఖానాతి
యానాన్యశ్చస్త్రి తత్వతః. తతోమాం తత్వతోజ్ఞాత్వా విశతే తదస్తరమ్” ఇతి.

(౧) గీ-౧౦-౧౩. (౨) గీ-౧౦-౧౧. (౩) కఠ-౧-౨-౨౩.

“అహఙ్కారవిమూఢాత్మా” ఇత్యాదిసామాన్యసచనం విశేష
వచనానుసారేణ నేయమిత్యభిప్రాయేణాహ (అతఏవేతి); తత్రైవంసీ
శ్యేతత్ - వైశద్యామోచాదత్తే. (అధిష్ఠానమితి, ఉపాత్తశ్లోక భిష్యము
చాదత్తే (అధిష్ఠానాదీతి). “అత్మనఃకర్తృత్వే” ఇత్యసేనతత్రేత్యన్వయ
ఉక్తః. సత్యస్తేనవం సతీత్యన్వయఉక్తః. పూర్వమాత్మనోఽకర్తృత్వే
“కర్తాశాస్త్రానన్వయేత్” ఇతి శారీరకాధీరణ విరోధఉక్తః. పూర్వ
తద్రాధికరణ విరోధమప్యాహ (అన్యదేతి). విచరణ (కర్తృత్వమాత్ర

తద్భాష్యే - తత్ఫలమాహ, స్వరూపతస్యభావ తత్త్వ యోహంగుణతో విభాగో
యావాంశ్చ ౭వం, తంమామేవం రూపయాభక్త్యా తత్త్వతోభిజానాతి, మాంకత్వతో
జ్ఞాత్వా తదసంభవత్. తత్త్వజ్ఞానానందం, తతో-భక్తతోమాం విశేషే-ప్రవిశతి, తత్త్వ
తం స్వరూప స్థభావ గుణ విభాతి దర్శనోక్తరకాలభావిన్యా అనవధికారకయ
భక్త్యా మాం ప్రాప్నోతిత్యుక్తిః. అత తత ఇతి - ప్రాప్తిశేతుతయా నిర్దిష్టా భక్తి
రేవాభిధీయతే; “భక్త్యాత్మ సన్యయాశక్యః” ఇతి, తస్మాదేవ తత్త్వరః ప్రవేశ
శేతుత్యాభిధానాత్. ఇతి.

(నేయమితి) బ్రహ్మతే రితిశ్లోకే ప్రధానకర్తా అహమితి మన్యత ఇత్యన్వయో
వక్తవ్య ఇతిభావః. (తత్రేత్యన్వేతి) గీతాశ్లోక స్థిత తత్రేతి శబ్దస్యేత్యుక్తిః. (సత్య
స్తే) గీతాభావ్యస్థ సత్యప్రవాక్యేన. (పూర్వేతి) తదభావస్యాపీతి పూర్వవాక్య
ఇత్యుక్తిః. (కర్తేతి) వేదాంతదీప నివృత్తియాధ్యాయస్య తృతీయపాదే, (౧) [కర్తా
శాస్త్రానన్వయేత్] అత్మనోఽపిత్యత్వవత్కర్తృత్వ ముక్తి నేపసంకయః. ప్రధాన
వైరిన కర్తృత్వాదాత్మనో న కర్తృత్వమస్తీతి పూర్వవిరుద్ధః; (౨) “అహఙ్కార
విమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే” (౩) “నాన్యంగుణభ్యః కర్తారమ్” ఇత్యా
దిషు గుణానామేవ కర్తృత్వవచనాత్. రాధాంతః -- స్వరూపవ సాధనానుష్ఠాన
విధాన శాస్త్రాణామన్వయకర్తృవాత్వా; బోధురేవమిశాన్యమ్. నాన్వితసన్య
ప్రధానస్య. “యజేత”, “ఉపాసీత” ఇతి, కర్తృలకారః. అతః కర్తారమేవ

త్యాగే) ఇతి. సాధనానంతరం “అహమిదంకరిష్యే” ఇతి సజ్జల్ప పూర్వకత్వాత్, భోగమోక్ష సాధనానంతరం మాపకర్తృత్వసామాన్యమనంతరం తాదృశకర్తృత్వాభావేన భోక్తృత్వమపి స్వర్గకామః “సాక్షుతే” ఇత్యాదిప్రతిపన్నమచపన్నం స్యాదన్వేషి. సచ, శరణాగతస్యాపి కర్తృత్వమాత్రత్యాగే ఫలానన్వయప్రసంగి; నమశ్చైదృథ బలేన ఇహాపక్షేరితిభావః.

ఏవంసాధనానంతరం పరిష్కారోపాయనిష్ఠయోః మోక్షసాధనానంతరం తాత్పర్యతదభావాభ్యామ్ స్వపన్నత్వద్వేష్యభోగశాలిత్వ తదభావాభ్యామ్ ముముక్షా దశాయాం మోక్ష దశాయామ్ అత్యంతవిమోక్షణత్వాత్ ఉపాసనాధికారభూతస్య పరమాత్మాధీన మోక్షనిధిసంగోచర కృతిమన్త్య స్వప్రపన్నత్వద్వేష్య భోగశాలిత్వరూపా ప్రధానకర్తృత్వ భోక్తృత్వానుసంధానస్య అకించనాధికారభూతస్య కేవలపరమాత్మ భోగోద్దేశ్యక కైజ్ఞత్వోగోచరకించితమన్త్య స్వప్రపన్నత్వద్వేష్య పరమాత్మభోగతిశయా ధాయకానుష్ఠాన భోగశాలిత్వరూపా ప్రధానకర్తృత్వ భోక్తృత్వానంతరం సస్యచ ప్రతిబద్ధప్రతిబద్ధకభావాత్, ఉపాసనాదేః స్వరూపవిరోధోమర్షర ఇత్యాశయేనాపసంహరితి (అత ఇతి).

అథ, కర్మాధీనకరణకే బరయోగస్య (౧) “ఉత్తర చ్ఛేదావిర్భూతస్వరూపస్తు” ఇత్యాదిన్యా యేన అపకరణపాత్యత్వ రూపస్వాభావికా

భోగయతి శాస్త్రమ్. సూత్రకుశిన్యాభ్యాసమితి. (ఇహకత్తరీతి) సిద్ధపాయ నిష్ఠస్య స్వరూపపాయ పురుషార్థేషు నివృత్తి కుకుకారత్వాదిభావః.

(కదభావేతి) సిద్ధపాయ నిష్ఠస్య మమత్వదశాయాం మోక్షసాధనానంతరం తాత్పర్యభావ ఇతిభావః. (కదభావేతి; సిద్ధపాయ నిష్ఠస్య మోక్షదశాయాం స్వప్రపన్నత్వద్వేష్య భోగశాలిత్వా భావ ఇతిభావః. (అహమజ్ఞేకమ్) అనన్తర్థమ్.

(ఉత్తరాచ్ఛేదితి) వేదాసారే ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయపాదే. [ఉత్తరాచ్ఛేదావిర్భూత స్వరూపస్తు] ఉత్తరత్ర “యతస్మా అపకరణపాత్య” ఇతి జీవన్ముక్తి

కారావిర్యాన ప్రతిబంధకస్వేన తద్విరోధిత్వాత్, తదుపాధికముపాసనా
దికం స్వాధికారిస్వరూపవిరుద్ధమితి సత్తనుమర్థం ప్రతిబంధాన్తరీయము
(కర్మోపాధిభజనానంతర్యాదివాక్యేన). అత్రాఽన్యయో ని సా ధా రణ
శేవలభగవదచార్చనీన స్వరూపస్థితిప్రపుష్టిక దిన్యసూరిప్రభృతి కిరణశీ
బరయోగస్య (౧) “మయిర్వ్యవమతినిఃమనుశినసే” ఇత్యక్షిప్రకారేణ
స్వాభావికాకారావిర్యానప్రతిబంధకత్వాభావత్ ప్రైక్షిక కటులరసు
కృత విశేషాధీనస్వరూపస్థితి ప్రపుష్టిక దేహాద్యుపాధికముపాసనాదికం
దిన్యసూరిప్రభృత్యధికారి విశేషస్వరూపవిరుద్ధమేవేతియ్యుక్తిమితిభావః.

అనుగ్రహీతశ్చ ఏవమేనశ్రీవచనభూషణ మిమామాంసాభాష్యే
తత్రైవాధికారే, వరస దేశికైః ; -- “కరణశీల గాఢామాపాధికత్వమ్,
విలక్షణ సుకృతవిశేషలబ్ధత్వమ్, త్రైవర్ణికోపకరదేహాదినాధ్యత్వాదు
పాసనస్య స్వరూపజ్ఞానద్వయ శ్రవణాదీశ్చ సర్వయో నిష్కర్మకపద్యతే.
(౨) “చతుర్విధాభజస్తేనూం జనాస్సుక్యశిరోస్తున” ఇతివత్సప్రతి
పత్త్యన్వయసుకృతవిశేషాభిదేహారబ్ధాశ్రుతేః.

అవతత పాపృత్వాది శ్రవణాన్నానసర్వశః. జాగరితస్వప్నసమప్రాకర్షకపాను
చక్రమాసత్వాత్ సహజేవ ఇతిచేత్, నైతత్. [అవిద్యుత స్వరూపః] కర్మ
రద్ధి శరీరసమృద్ధిత్యేన తిరోహితానవతత పాపృత్వాదికః. ఇచ్ఛాత్, ఇచ్ఛాత్ ప్రతి రుక
సమృద్ధి అవిద్యుతస్వరూపః. తత్రావతత పాపృత్వాది గుణకోదేవః ప్రతిపాదితః.
దహరాకాశస్సు-అతిరోహితకల్యాణగుణ సాగరిశతనాయం జీవః” ఇతి. (తద్విరోధి
త్వాత్) స్వాభావికాకారానావిర్యానరోధిత్వాత్. (తదుపాధిక్యే) కిరణశీబర
యోగోపాధికమ్. సమృద్ధిచాయోదేవరోధం దన్నయతి (అత్రాపితి).

(“సుకృతశిరోస్తున” ఇతివదితి) అన్యజ్ఞోఽస్య సాధనభక్తి సాధనప్రజ్ఞానిత్య
వరయోజనాయాం సుకృతశబ్దః - జ్ఞాతసుకృతవాచీ. అతిః సుకృత విశేషలబ్ధి
దేహారబ్ధత్వం సాధన ప్రకర్తవ్యయస్య ఉక్తమ్, తద్విరోధ్యః. సిద్ధిపాదనిత్య
వరయోజనాయాం అత్రసుకృతశబ్దః - జ్ఞాతసుకృతవాచీత్ సుకృతమ్.

కిచ్చు, అన్యేషాంకరణకళేబరాదికమీశ్వరేణ తత్తత్కర్మాను
గుణంస్సార్థం వినియుజ్యతే. స్వదేహదా ప్రయోజనసత్త్వా విస్యవిహిత
విషయేపి విరక్తిస్య స్వదేహప్రయోజనాభవాదీశ్వరేణ కేవలంస్సార్థం
వినియుజ్యతే.

కిచ్చు, అన్యప్రార్థస్య దేహస్థా పకత్వమాత్రమర్హేకృతమ్. నతూ
త్తరోత్తరానుకూలప్రవృత్తి యోగ్యత్వమపి; అతోపి ఇతరదేహదేకే
తద్దేహాదివ్యాప్తుతిరితి.

అత్రతావదు పాసనాదిహేతుభూత దేహదేస్వ్యా భావికాకారా
విర్భావప్రతిబంధకత్వాత్త దనుబంధన ఉపాసనాదికం నిరుపాధిక స్వరూప
విరుద్ధమితివినత్సన్, భక్తిచరనశేషు దిన్మసూరిప్రభృతిష్యేన శరణాగత్య
ధికారపూర్తి రితిచాభిప్రాయో, ఉపాసకదేహదేస్వరూపావిర్భావ
ప్రతిబంధకత్వంభక్తిచారశ్శేషకన్న దేహదేస్తదప్రతిబంధకత్వచ్చి. తేథో
పసాదయిశుం సుకృతవిశేషాన్భిశ్చ తదభావాభ్యాం తమభయదేహాది

(అన్యేషాం) ప్రాప్తేతరేషు. (కరణకళేబరాదీం) కర్మజన్యతావచ్చేద
కాకార విజ్ఞప్తకరీరస్య ఉపాసనాదిహేతుత్వం నిర్లేతుకకృపాజ్య తావచ్చేద కాకార
విజ్ఞప్తకరీరస్య సాధ్యప్రపత్తిద్వయ శివణాదిహేతుత్వమ్. ప్రథమమేవ ఈశ్వ
రస్తత్తత్కరీరదదాతి; ఆదాసామాన్యే సకరణకళేబరాది ప్రదానం సూక్ష్మహేతుః.
తత్తత్కరీరదేహకరణకళేబరాది ప్రదానం కర్మాధీనమితి మన్యతే. (స్వార్థ
మ్) ఈశ్వరాధ్యమ్. (స్వదేహదా) ఇన్యేత్ర, స్వదేహమ్ - అన్యేరేషు. (అన్య) ప్రప
న్నస్య. (ఏతద్దేహః) సిద్ధాసాయ సిద్ధకేహః.

(తదనుబంధేన) - తద్భుకదేహ సమ్మేషే. (తదప్రతిబంధకత్వమ్) స్వరూపా
విర్భావాప్రతిబంధకత్వమ్. (తేథో) సుకృతమ్ నిర్లేతుకకృపా. సాన్ధ్యస్యమ్, పరా
గత్యమ్, శరణాగత ప్రార్థనస్య దేహస్థావత్సమాత్రమ్. ఉపాసకప్రార్థనస్య ఉత్త
రోత్తరానుకూలప్రవృత్తి యోగ్యత్వమితిప్రకారేషత్వార్థః. (తదభావేతి) సుకృత

వైలక్షణ్యమునా (కరణాభేదమునా). విలక్షణపదేన వైలక్షణికతా
పాదకత్వమ్, విశేషపదేన పటాకతాపాదకత్వ భాషాభేదతమ్. శరణాగతే
రుపాననైలక్షణ్యం చదనే ఉపాసనాధికారి స్వరూపవిరోధవాదేభూర్వో
క్తిమ్ ప్రతిబద్ధదూషణ మకిచ్చనాధికారి స్వరూపవిరోధవాదేనాస్తీ
త్యాహ (స్వరూపేతి). అదిశబ్దాత్ శరణాగతేరపి పరిగ్రహం. ఫల
ప్రపత్త్యన్వయస్యేతి న్యాస శ్శరణాగతిస్య వివక్షితే. యద్యపి యాద్య
చ్ఛిఃసంకృతాది సాధ్యఫలప్రపత్త్యన్వయస్య “జనాన్సుకృతినః-భజస్తే”
శ్శిశ్రిత వివక్షాసమ్యుచితి. తథాపి యాద్యచ్ఛిఃకాదికమస్తరేణ నిర్దేశక
వీచ దిశ్యమూరిప్రధానిత్యభగవత్కటాక్షిః. (౧) “నయామిపరమంస్థా
నమ్” ఇత్యాది ప్రమాణానుసారేణ, ఫలదశాయామివ (౨) “నాసా
చురుషకారేణ” ఇత్యాద్యనుసారేణ అశ్రయణదశాయామపి నిరన్యుతే
స్వాతంత్ర్యస్య భగవతేభేత్స్యైక సమ్మతిభావసమ్మత్యావ్యక్తివిశేషే
సమ్మతీతి నిష్పన్నదాయరూపస్యవభిప్రీత్య ఇత్యమనుగ్రహీతమ్. అయ

విశేషబలత్వభావేత్స్యైక. (తదుభయేత) ఉపాసక భక్తిపారివశ్య ప్రాప్నోతిభయ
త్యైక. (ప్రతిబద్ధదూషణమ్) స్వరూపజ్ఞానద్వయ శ్రవణాదిరుద్ధమితి ప్రతిబద్ధదూష
ణమ్. (న్యాసకతి) యథావస్థితన్యాస ఇతిత్వైక. (నయామిపరమమితి) ప్రపన్న
పారివశ్య. - “నయామి పరమంస్థాన మద్విరాజితంజనా. గరుడస్కంధమారోఽన్య
యశేష మనివాతేతి” ఇతి. అది కబ్జిగ్రాహ్యైక. (౩) “తతస్తం మియమాణస్త
కావృషామణ సన్నిభమ్. అపాంస్తరామి మద్భక్తం నయామిపరమంగతిమ్” ఇతి
పరాహ చరమశ్లోకః. (నాసాక్షి) “నచ భక్త్యేవేతేతనా. కేవలం స్వేచ్ఛయై
వాహం ప్రేక్షేత్స్వతదాచన” ఇతిశేషం. ఇదుపచరం లక్ష్మీతత్వే. - (అసా) -
అనుగ్రహకత్వైక. (బేల్పైర్థిక సమ్మత్యైక) అనాదిసమ్మత్యైక. (కృతైయాతే
యతి) శ్రవణభూమిణీ ద్విధియప్రకరణే - “కృతైయాతేవరుమ్ పారితత్వైర్విత్తి
త్యాక్షిణీ స్వాతంత్ర్యైర్విత్తి వరుమ్ పారితత్వైర్విత్తి ప్రబలమ్” ఇతి.

(౧) ప్రపన్నపారివశ్య.

(౨) లక్ష్మీతత్వే.

(౩) పరాభావము.

మేవార్థం. “కృపైయాలేమమ్ పారతన్యత్తిట్టాట్టిల్ స్వతన్త్ర్యత్తాలేవమమ్ పారతన్త్ర్యమ్” (బలబమ్. ఇత్యతనమక్థయిష్యతఇతిభావం.

(దేహరబ్ధత్వాచ్చుషేరితి) (౧) “తద్యఇహరమణీయచరణాః” ఇత్యాద్యనుసారేణ పురుషార్థవిశేషసాధనాననుష్ఠానోపయోగశ్చేదేహస్యనుక్రమవిశేషార్థత్వ మపేక్షితమ్. తథాచస్వరూపానురూపమరమపురుషార్థాపయోగస్య మప్రయోజనస్వరూపాననురూపాంత్యంతసుకళకరణగతినాఽనంత్యే దేహస్యస్వోత్తమనుక్రమ విశేషార్థత్వం శూన్యతే. నచతథాశూన్యతే. తత్తుత (౨) “కిమప్యత్రాభిజాయంతే యోగినస్సర్వయోనిషు” ఇత్యేవ శూన్యతే,

తద్వరమను నిర్యవ్యాఖ్యసే - “ఇని అవన్ స్వీకారిమకట్టిరజ్జి అవన్ ఇవ నుక్కు పురతన్త్రనావతిబుట్టాట్టిల్ స్వతన్త్ర్యత్తాలేవమమ్ పారతన్త్రనామతే (బలబమన్నిట్టార్ (కృపైయాలే యెష్టుదజ్జి). అతావతు-“అతురరాయ, అనన్యకరణరాయ, తన్ తిరువడికిరే కరణమేష్టువర్కకళవిల్ తన్ నుక్కుణ్ణాన్ కృపైయాలే అవర్కకళోన్నతే కయ్యుచ్చుగి పరతన్త్రనాకైయమ్, పట్టుతుక్కురియ వానైయమ్ అరకుమ్మాలే తన్ నిజుక్కు స్వాతన్త్ర్యత్తాలే నిజుతుకమాక చ్చిలరై అగ్గీకిరితుత్తనై అవర్కకట్టుతు వ్రుక్కాక్కి వైక్కెయమ్ ఇరణ్ణు మీళ్ళరనుక్కుళ్ళున్తొన్తు. ఇతిల్ ముట్టుట్టు తోరోదకైకిరే స్వాతన్త్ర్యిరుక్కువాయ్ వినిల్కెచ్చుమ్ కూడుమ్. పిట్టుట్టుతు అప్రతిహతమాకైయాలే ఒరు కామమ్ కణ్ణివై. అకైయాలే అతిబుట్టాట్టిల్ ఇతు బలబమనై” ఇతి.

(తద్యఇతి) ఛాన్డోగ్య - “తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశోహయతే రమణీయాం యోనిషుపద్యోరన్. బ్రాహ్మణయోనిం క్షత్రియయోనిం వైశ్యయోనింవా. అథద్యఇహ కపూయ చరణా అభ్యాశోహయతే కపూయాంయోని మాపద్యోరన్, శ్వయోనింవా సూకరయోనింవా వజ్రాలయోనింవా” ఇతి. (కిమపితి) భరద్వాజ సంహితాయామ్ - “కిమప్యత్రాభిజాయంతే యోగిన స్సర్వయోనిషు. ప్రవృత్తితాత్మ నాథానాం నెమంచిత్తగ్గం కులాదికమితి” (రస్య్య). కరణగతే,

(౧) ఛాన్డోగ్య-గౌ.౧౦.౨. (౨) భరద్వాజసంహితా.

అతోనిర్దేశకభగవత్కటాక్షలబ్ధత్వమేవ శరణాగతేరితి ముక్తికాలీన
నిత్యకై జ్ఞుర్వప్తార్థనాయా ఇవ నతస్యాదేహద్యనురాగమాత్రేణస్వరూ
పావిర్భావ ప్రతిబంధకత్వమితిభావః.

ఇత్థంకారణముభేన భక్తప్రపన్నదేహయోర్వైలక్షణ్యముత్తమమ్.
అథప్రయోజనముభేనాపితదాహ (కిష్కేతి). (అన్యేపామ్) - సాధ
నాంతరనిష్ఠానామిత్యర్థః. స్వార్థమిత్యనంతరం తత్తదర్థఞ్చేతిశేషః. (ఈ
శ్వరేశేతి) స్వార్థమిత్యత్రపేతుః. (తత్తత్కర్మానుగుణమితి) తత్త
దర్థమిత్యత్రపేతుః. (స్వదేహదా) ఇత్యనంతరమ్, అన్యేపామితిశేషః.
స్వపదమ్ - అన్యపరమ్. (అన్య) శరణాగతస్య. (విహితేతి) (౧) “శేషం
భుజ్జీత” (౨) “యాచయేదన్నమమృతమ్” ఇత్యాదివిహితాఽన్నపా
నాదివిషయేపి, (౩) “ఉణ్ణమ్శోణు పరుకునీర్ తిన్నమ్వెగ్గోలైయ
మెల్లామ్కణ్ణన్” (౪) “వాసుదేవస్సర్వమ్” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా విరక్త
స్యేత్యర్థః. (స్వదేహఇతి) ఆద్యధర్మసాధనశరీరపవనాపేక్షా. కిముత

(వైలక్షణ్యమితి) తత్తద్దేహదా ఏకస్య మకృతం కారణమ్, ఏకస్య నిర్దేశక
కటాక్షః కారణమితి వైలక్షణ్యమితిభావః. (తత్) వైలక్షణ్యమ్. (శేషంభుజ్జీతేతి)
భరద్వాజ సంహితాయామ్ - “భుక్తవత్సు తథాతేషు శేషం భుజ్జీతసాత్వికః” ఇతి.
(యాచయేదన్నమితి) స్మృతి రత్నాకరే - “మహాపాతక సమ్మూహా శ్రోత్రియస్య
గృహంప్రజేత్ యాచయే దన్నమమృతం తదభావే జలంపిదేత్” ఇతి. (విహితా
న్నేతి) శరణాగతస్య శేషం భుజ్జీతత్వాదికం విహితమితిభావః. (ఉణ్ణమ్శోణు
పరుకునీరితి) ద్రావిడ సామసహస్రగాధా వస్తుశతక సప్తదశక ప్రథమగాధా. (వాసు
దేవఇతి) గీతాయామ్ - “బహునాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్త్యాం ప్రపద్యతే। వాసు
దేవ స్సర్వమితి సమహత్వా సుదుర్లభః” ఇతి. (ఆద్యధర్మ సాధనేతి) అత్రి, “అపి
క్రియాగ్ధం మలభం సమిత్కృతం జలాన్యసిన్నాసవిధిత్వమాణితే। అపిస్వకత్వా తమసి
ప్రవర్తతే శరీరమాద్యం ఖలుధర్మసాధనమ్” ఇతి తమారసచ్ఛవ వచ్చునుసర్గం పార్వతీ
విషయకరుద్రోక్తిరమృతస్థేయా. (తదభావః) నిరుక్తానుష్టానాభావః.

౧) భరద్వాజసం- (౨) స్మృతిరత్నాకరే. (౩) తి-వా-౬-౨-౧. (౪) గీ-

కరణేష్విత్సర్థం. “ప్రయోజనసత్వాత్, ప్రయోజనాభావాత్” ఇత్యనేన స్వభాగార్థమోక్షసాధనానుష్ఠానంతదభావశ్చవివక్షితౌ.

(ఈశ్వరణేతి) (౧) “ద్రష్టవ్యస్సర్వదేహిభిః” (౨) “యంయం స్పృశతి” (౩) దృష్ట్యా స్పృష్ట్యావిముచ్యేత” ఇత్యుక్తరీత్యా చేతనోజ్జీవనమీశ్వరప్రయోజనమితిభావం. (౩) “ఎన్తై కుమెన్నై” (౫) “గుణమ్మాలే దోషనివుత్తి” ఇత్యాది, సిద్ధాంతరహస్య మప్యత్రాభిప్రేతమ్.

(ద్రష్టవ్యఇతి) (౧) “అహదశీతనేత్రామ్యుఃపుశీకృతగాత్రవాన్ సదావరగుణావిష్టౌ ద్రష్టవ్యస్సర్వదేహిభిః” ఇతి. (యంయంస్పృశతితి) (౨) “యంయం స్పృశతిపాణిభ్యాం యంయంవశ్యతిచక్షుషా స్థావరాణ్యపిముచ్యతే కింపునర్వాప్తవాణాః” ఇతి. (దృష్ట్యాస్పృష్టేతి) సుధీవిలోచనేః - “యత్తు బ్రహ్మవిదాత్సక్తమపి తస్యైకం వపుః! దృష్ట్యా స్పృష్ట్యావిముచ్యేత బ్రహ్మహా బ్రహ్మహత్యయా” ఇతి. (చేతనోజ్జీవనమ్) “నాదుతిరుప్త” ఇత్యాద్యుక్తముజ్జీవనమ్. (ఎన్తై కుమెన్నైయితి) ద్రావిడసామ సహస్రగాధానప్రముఖతక సమదశక ప్రథమగాధా. (ఎన్తై కుమెన్నై యుయ్యక్కుణ్ణితి) సర్వకాలావచ్ఛేదేన ఉజ్జీవనే బ్రహ్మత్వఇత్యర్థం.

(గుణమ్మాలేదోషనివుత్తి) శ్రీవచనభూషణే ద్వితీయప్రకరణే “గుణమ్మాలేదోషనివుత్తి” ఇతి. తద్వరమునివర్యవ్యాఖ్యానేః - ఇప్పడి ఉపేయదశైయల్ శేషత్వపారతస్యైక్యో వరానుభవత్తుక్కు విలక్కామ్మడియై అరుళిచ్చెయితవనస్తరమ్, ప్రాప్తిదశైయల్ అవనుడైయ నిర్వృత్తమూలమాక పుణ్ణానదోషనివుత్తి వరానుభవత్తుక్కు విలక్కామ్మడియై అరుళిచ్చెయికిణార్ (గుణమ్మాలేదోషనివుత్తి) ఎన్దు. (గుణమ్) ఎన్దుతు - కీఠ్ విరోధియాకచ్చొన్న శేషత్వపారతస్యైక్యనిర్ణయమ్. ఇతుతాన్ - ఆత్మాపుక్కు అస్తరగ్గుణమాయితీ యరుప్పతు. ఇతుపోలేదోషనివుత్తియెన్దుతు. ఇవాన్తేగుణద్వయముమ్ కీఠ్ చొన్న పడియై యాలోరుపడి వరానుభవత్తుక్కు విలక్కాకిటు. అప్పడియై ఇవన్ నిర్బుత్తుప్పణ్ణువిత్తుక్కుశ్శుకిట ప్రకృతిసమృద్ధమాకిట దోషత్తినుడైయ నివుత్తియుమ్, చరమశరీరమాకైయాలే ఇతోడే శితితునాల్వైత్తు అనుభవిక్కు విచ్చిక్కుటవనుడైయ వనుభవత్తుక్కు విలక్కామ్మెన్దుయితి “గుణమ్మాలే

(౧)

(౨)

(౩) సుధీవిలోచనే.

(౪) తి. వాయ్. ౭-౯-౧.

(౫) శ్రీవచనభూషణే-౨.

(స్వార్థం వినియుజ్యత ఇతి) తథాచపరార్థకై జ్ఞానైవమయిక ముక్తదేహాదేవశరణాగతదేహాదేర్నన్వయాపా ౭౭విర్భావప్రతిబంధకత్వమ్. నహి, ఈశ్వరలీలాంధ్రస్వేవ ఈశ్వరభోగార్థస్యాపి ఈశ్వరభోగ ప్రతిబంధకత్వం యుజ్యత ఇతి భావః.

అథసింహవలోకనన్యాయేన భక్తిపారవశ్య ప్రపన్నానాం జ్ఞానాధిక్యప్రపన్నానాశ్చ సర్వయోనిష్వపి దిర్ఘనాత్తమభయ దేహాదేర్నసుకృతవిశేషాధీనత్వముపపద్యత ఇతి కై ముతికన్యాయేన పూర్వోక్తమర్థం జ్ఞానాధిక్య ప్రపన్న విషయే హేత్వస్తరేణాపిసాధయతి (కింశ్చేతి). అస్య ప్రారబ్ధస్యేతివ్యధికరణేషష్ట్యా శరణాగతస్యదేహావస్థానంహి అభ్యుపగత ప్రారబ్ధవిబంధనమ్. అనభ్యుపగమే ఆర్తస్యసద్యోముక్తిస్సాన్యత్

హావనిపుత్తి ఇత్యత్ర - యథాగుణాన్వయార్థం ప్రవృత్తిర్విరుద్ధా, తద్వక్షోపనిపుత్త్యర్థం ప్రవృత్తిరపి విరుద్ధేత్వర్థః. సాప్రవృత్తిః, మాశుచఇతిపక్షోన్వరస్య అసభిమతేతి భావః.

(తదుభయేతి) భక్తిపారవశ్య ప్రపన్నజ్ఞానాధిక్య ప్రపన్నోభయేత్వర్థః. అస్య-శరణాగతస్యేత్యాది. జ్ఞానాధిక్య ప్రపన్నానామభ్యుపగత ప్రారథ్యానుభవఫలం శరీరస్థితిమాత్రమ్. తదితరత్ నిర్లేతుకకృపయా నశ్యతి. ఆర్తప్రపన్నచిక్షయన్త్యాస్తావత్ సద్యపివప్రారబ్ధశరీరం నస్తుమ్. తథాఆర్తప్రపన్నానా మభ్యుపగతప్రారబ్ధస్యాపినాశః. దృప్తప్రపన్నానాం శ్రీమన్నాథమున్యాదీనా మభ్యుపగతప్రారబ్ధస్య అనుభవే కనాశ్యత్వమ్. అసభ్యుపగతప్రారబ్ధస్యనాశః. భగవన్నిర్లేతుకకృపయా, అజ్ఞానప్రపన్నస్యాపి సర్వస్తతైవ. నాథమున్యాదీనాం దృప్తప్రపన్నత్వేప్రమాణమ్; అర్థపశ్చాకరహస్యవ్యాఖ్యానే - “అబ్దోవాక్ కళోపజ్జిన ఆర్తరూపప్రపత్తి లక్షణతై యరుశిచ్చైయతవన స్తరమ్ నాథమునిమురేలాన సమ్మూచార్థ్యోకళో పజ్జినదృప్తరూపప్రపత్తి లక్షణతై యరుశిచ్చైయకితార్. “శరీరాస్తరప్రాప్తియిలుమ్” ఎనుతోడజ్జి “శరీరాస్తర ప్రాప్తియిలుమ్ (౧) ‘మాటిమాటి పులపిటప్పమ్పిటప్ప’ ఎన్నిటపడియే” ఇతి. (అసభ్యుపగమే) అసజ్గీకారే.

(౧) ఆర్తనామాశుఫలదా” (౨) “సాధ్యభక్తిస్తుసాహస్రీ ప్రారబ్ధస్యాపి భూయసీ” ఇత్యాదిప్రమాణవిరోధేన చింతయంతి వద్దేహస్థిత్యనుపపత్తేః. అభ్యుపగమశ్చ ప్రారబ్ధస్య దేహస్థాపకత్వేనైవ; నతు మోక్షానుకూలస్య రూపజ్ఞానద్వయ శ్రవణాదిప్రవృత్తియోగ్యత్వేనాపి. సహిసిద్ధోపాయనిష్ఠ స్వరూపయాథాత్మ్యం జ్ఞాత్వా మోక్షానుకూలప్రవృత్తియోగ్యత్వేన ప్రారబ్ధమభ్యుపగచ్ఛతి. తథాచదృష్టప్రపన్ననైవ సిద్ధోపాయ నిష్ఠా ధికారపూర్వ్యాపాదక స్వరూపజ్ఞాన ద్వయశ్రవణాన్యస శరణాగతి ప్రాప్త్యాంతర చైత్యిష్ట్యప్రాప్యతృష్ణాదీనాం కేవలభగవదీచ్ఛాదీనత్వే, ఆర్త స్యభక్తిపరవశస్య ప్రపన్నస్య ప్రథమతపస స్వయాపావిర్భావం కైముతిక న్యాయేన భగవన్నిర్దేతుకకటాక్షవిశేషేణ భవతీతి సతత దేహదేహిప్రతి బంధకత్వం సమ్యవతీతిభావం.

అథ కేషత్వపారతన్త్ర్యజ్ఞానరూపాసననాధికారద్వయస్య అనిష్ట సాధనతా జ్ఞానద్వారా స్వరక్షణేస్వాన్వయాఽయోగ్యతా జ్ఞానద్వారాచ

(ఆర్తనామితి) భరద్వాజసంహితాయామ్. (౧) “ఆర్తనామాశుఫలదా సకృదేవకృతాహ్యసాః దృష్టానామపిజన్మానాం దేహాంతరనివారణీ” ఇతి. (సాధ్య భక్తిరితి) భగవచ్ఛ్రీ “సాధనంభగవత్ప్రాప్తానవివేతి స్థిరామతిః। సాధ్యభక్తి స్మృతానైవప్రవత్తిరితిగీయతే। ఉపాయోభక్తి రేవేతితత్ప్రాప్తాయాతుసామతిః। ఉపాయభక్తి రేతస్యాః పూర్వోక్తేవ గరియసీ। ఉపాయభక్తిః ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తాఘనా శినీ। సాధ్యభక్తిస్తుసాహస్రీ ప్రారబ్ధస్యాపిభూయసీ” ఇతి. (చింతయంతివదితి) అత్ర (౩) కాచిదావసధసాన్తే స్థిత్యాదృష్టాబహిర్గురుమ్। తస్మయత్వేన గోవింధం దధ్యామి తలంచనా। తచ్చిత్తవిమలాక్షాదక్షిణపుణ్యచయాతదా। తదస్రాప్తి మహదుఃఖ విలీనాశేవపాతకా। చింతయంతిజగత్సృతిం పరబ్రహ్మస్వరూపిణమ్। నిరుచ్ఛాసితయాముక్తిం గతాన్యాగోపకసన్యకా” ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణశ్లోకా ఆనుసంధేయాః.

కేషత్వపారతన్త్ర్యస్వరూపస్య స్వప్రయత్నరూప భక్తిర్విరుద్ధా, ఇత్యాది శబ్దవిచారిణి (అథ కేషత్వేత్యాదినా వాక్యద్యయేన). “ఆనామ కేష” ఇతి

ఉపాసనప్రవృత్తి ప్రతిబంధకత్వాదుపాసనాదికం శేషత్వపారతన్యజ్ఞానాదిమత్స్వధికారిస్వరూపవిరుద్ధమితి అష్టమనవమార్థం వాక్యద్వయేనానూద్య, ప్రథమమేకేనవాక్యేనవాక్యోత్రయేణచ దూషణత్రయం సజ్జహవిస్తరాభ్యాంపదన్, అనస్తరం శేషత్వపారతన్యజ్ఞానరూపాఽధికారద్వయస్య వాక్యద్వయేనప్రత్యేకం ప్రయోజనద్వయ మేకేనవాక్యేన సముదితప్రయోజనశ్చాకథయన్, తదనస్తరవాక్యేన ప్రతిబంధిద్వయముద్భావయన్, తదనస్తరవాక్యేనాఽవిధేయజ్ఞానం పూర్వాచార్యాభిమతమితి భ్రాంతానాం ప్రతిబోధనంసంస్కారయన్, ఉపాసనాదేస్సాధికారానుగుణత్వ ముపసంహరతి (ఆనాలుమిత్యాదినా, కుతైయితై యిత్యస్తేన).

అత్రాయమభిప్రాయః, శేషత్వంతావద్ద్వివిధమ్. పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయా ఉపాదేయత్వమ్, తాదృశేచ్ఛయైవోపాదేయత్వ ఇచ్చేతి. తత్ర - అనధారణాఽఘటితశేషత్వజ్ఞానం భక్తిప్రపత్తిసాధార

“అనపిన్దు భక్త” ఇతి వాక్యద్వయేన. (ఏకేనవాక్యేన) “ఇతు సర్వ” ఇత్యేకేన వాక్యేన. (వాక్యోత్రయేణ) ఇవన్ శేయవతితి, ఈశ్వరన్ కేవలేతి, సూక్షోపాయేతి వాక్యోత్రయేణ (దూషణేతి). “సర్వముక్తిప్రసక్తిః, వైషమ్యనైర్లక్ష్యశాస్త్రసర్థక్యమ్” ఇతి దూషణత్రయమ్. (వాక్యద్వయేన), అత్రయాలే ఇచ్చేవత్వేతి, అత్యంతపారతన్యైతివాక్యద్వయేన. (ఏకేనవాక్యేన) ఇచ్చేవత్వేత్యేకేనవాక్యేన. (అనస్తరవాక్యేన) ఇవైయదియాక వితివాక్యేన. (ప్రతిబంధిద్వయమ్) ఇవైయదియాక విత్యాది నోక్తమ్, “కైటభ్యో అధికారాఽసమ్భవః. ప్రపత్రాపథికారాసమ్భవః” ఇతి ప్రతిబంధిద్వయమ్. (అనస్తరవాక్యేన) వాక్యజన్యజ్ఞానేతి వాక్యేన. (అవిధేయజ్ఞానమ్) వాక్యజన్యజ్ఞానేత్యాది నోక్త వాక్యజన్యజ్ఞానమ్, సమ్మనజ్ఞానశ్చ. ఉపసంహర వాక్యమ్, (అత్రయాలే శేషేతి).

(తాదృశేచ్ఛయా) పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయా. (తత్ర) ద్వివిధశేషత్వే. (భక్తిప్రపత్తి) అత్రభక్తిప్రపత్తిసాధన భూతే వివక్షితే. (తద్ఘటితే) అనధారణ

గాధికారి; తద్గుటితశేషత్వజ్ఞానస్తు ప్రపత్తిమాత్రాధికారి; ఏవం
పారతస్యమవిద్వివిధమ్. పరాధీనకర్తృత్వమ్, భోగమోక్షసాధన
గోచరకృత్యస్వత్వచ్ఛేతి. అత్రాప్యాద్యం భక్తిప్రపత్తిసాధారణాధి
కారి; అన్త్యంప్రపత్తిమాత్రాధికారి. తత్రప్రాథమికశేషత్వజ్ఞానం
నాఽనిష్ఠసాధనతాజ్ఞానద్వారా సాధనాన్తరప్రపుత్తిప్రతిబంధకమ్. తాదృ
శశేషత్వజ్ఞానస్యచేతనగతోద్దేశ్యసిద్ధ్యర్థ ప్రపుత్తిసహత్వేన తద్వస్తం
ప్రతిస్వగతోద్దేశ్యస్య అనిష్ఠత్వాభావేన చేతనగతోద్దేశ్యసాధనే సాధ
నాన్తరే ప్రపుత్తిసమ్భవాత్. ఏవంప్రాథమికపారతస్యజ్ఞానమపి న
స్వరక్షణే స్వాస్వయాఽయోగ్యతాజ్ఞానద్వారాతథా. తస్యపరాధీనతయా
స్వరక్షణే స్వాస్వయసహత్వేన పరాధీనతయా స్వరక్షణే స్వాస్వయరూపే
సాధనాన్తరే ప్రపుత్తిసమ్భవాత్. నిరుక్తశేషత్వ పారతస్యయోగు
క్తరీత్యా ప్రపుత్తిమాత్రాఽసహత్వే సర్వదాసర్వముక్తిప్రసంగి. స్వాత
న్త్ర్యాత్మరిహారే వైషమ్యాద్యాపత్తిః. మోక్షసాధన శాస్త్రాసర్థకాన్తి
పత్తిః. భగవత్ప్రీత్యుద్దేశేన ప్రపత్త్యాదాననధికారాపత్తిశ్చ.

ఘటితత్యర్థః. (పరాధీన కర్తృత్వమ్) ప్రథమతస్య ప్రపుత్తివృత్తిరేకేణ పరాశ
మతిసాపేక్షప్రపుత్తిమత్త్యమ్. (అత్ర) పారతస్యద్యయే. (ఆద్యమ్) పరాధీన
కర్తృత్వమ్. (భక్తి) అత్రాపి సాధనభక్తి సాధనప్రపత్తి ఉచ్చ్యతే. (ఆత్మమ్)
భోగమోక్షసాధన గోచరకృత్య స్వత్వమ్. (ప్రాథమికశేషత్వజ్ఞానమ్) అపధారణా
ఘటిత శేషత్వజ్ఞానమ్. (తాదృశేతి) ప్రాథమికేత్యర్థః. (తద్వస్తం ప్రతి)-అపధా
రణాఽఘటిత శేషత్వజ్ఞానవస్తం ప్రతి. (ప్రాథమిక పారతస్యమ్) పరాధీనకర్తృ
త్వరూప పారతస్యమ్. (తథా) సాధనాన్తర ప్రపుత్తి ప్రతిబంధకం. (తస్య) ప్రాథ
మిక పారతస్య జ్ఞానస్య. (శేషత్వ పారతస్యయోగి) అపధారణాఽఘటిత
శేషత్వపరాధీన కర్తృత్వరూప పారతస్యయోగి. (సర్వముక్తి) అత్రముక్తిః-ఘ
త్ప్రీతికరీత్యా సార్వజ్ఞైకరూపిణి. (స్వాతన్త్ర్యాత్) ఈశ్వరస్వాతన్త్ర్యాత్. ప్రప
త్త్యాదానిత్యత్ర-సాధనప్రపత్తిః సార్వజ్ఞైకరూపిణి వివక్షితమ్.

నిరుక్తశేషత్వజ్ఞానరూపసాధనాంతరాధికారస్య ప్రాప్తశేషి
త్వాత్తత్సమాశ్రయణే ప్రవృత్తైర్మత్కట్యసిద్ధిః; స్వస్వామిభావసమ్మేధ
జ్ఞానాత్, రక్షివ్యతీతి విశ్వాససిద్ధిశ్చఫలమ్. తాదృశపారతన్త్ర్యజ్ఞానస్యచ
తదభిమతో పాయాదాప్రవృత్తిః; తత్స్వరూపరూపగుణ విభూత్యను
భవకర్తృత్వలక్షణ ఫలలాభస్య తత్కటాక్షప్రతీక్షణశ్చఫలమ్. సాధన
ప్రవృత్తినిష్ఠానాం ఫలదశాయాం తదభిమతకైర్జ్యర్యే తదిచ్ఛానుగు
ణ్యేన ప్రవృత్తిశ్చఉభయఫలమ్. ఫలప్రపత్త్యధికారభూతస్తు శేషత్వం
పారతన్త్ర్యశ్చప్రాగుక్తో భయద్వారేణ సాధనాంతరప్రవృత్తి ప్రతిబద్ధ
కమ్. తాదృశశేషత్వజ్ఞానవంతప్రతి స్వగతఫలస్యానిష్ఠత్వాత్ తాదృ
శపారతన్త్ర్యజ్ఞానవతో మోక్షసాధనభక్త్యాదిప్రవృత్తిముఖేన స్వర
క్షణే స్వాస్వయాఽనమ్భవాచ్చ.

నచాత్రపూర్వోద్దోషః; “ఉపాయస్సప్రాప్తేః పనిషదధీత

(నిరుక్తశేషత్వేతి) అవధారణాఽఘటిత శేషత్వేత్యర్థః. (తత్సమాశ్రయణే)
ఈశ్వర సమాశ్రయణే. (తాదృశపారతన్త్ర్యేతి) నిరుక్త పారతన్త్ర్యేత్యర్థః; (తదభి
మతేతి) సర్వత్ర తచ్ఛబ్దః-ఈశ్వరపరః. (ఉభయఫలమ్) శేషత్వ పారతన్త్ర్యోభయ
ఫలమ్. (శేషత్వమ్). అవధారణఘటిత శేషత్వమ్. (పారతన్త్ర్యశ్చ) భోగ మోక్ష
సాధనగోచర కృత గ్రహర్షత్వరూప పారతన్త్ర్యశ్చ. (ప్రాగుక్తోభయద్వారేణ) అనిష్ఠ
సాధనతా జ్ఞానద్వారా స్వరక్షణే స్వాస్వయాఽయోగ్యతాజ్ఞానద్వారా. (ప్రతిబద్ధ
కమితి) తత్రసత్యాం సామగ్ర్యాంకార్యాఽమత్సాదప్రయోజకత్వ ప్రతిబద్ధకత్వ
వివిక్షితమ్. సత్యామపిసామగ్ర్యాం ప్రతిబద్ధకాత్ కార్యస్యాఽమత్సద్యమాన
త్వాత్. సకారణే భూతాభావ ప్రతియోగిత్వం ప్రతిబద్ధకత్వమ్; తాదృశలక్షణస్య
ప్రతియోగిజ్ఞాన సాపేక్షత్వేన తత్తద్వ్యక్తిజ్ఞానే గౌరవాది ముద్రవ్యమ్. (తాదృ
శేతి) అవధారణఘటితేత్యర్థః. (తాదృశేతి) భోగ మోక్షసాధనగోచర కృత్యసర్వత్వి
రూపేత్యర్థః.

(పూర్వోక్త దోషః) శాస్త్రాఽనన్యకాద్యధిః. (ఉపాయఇతి) రహస్యత్రయ

స్వభగవాన్ప్రసత్తై తస్యైతే ప్రపదసనిధిధ్యాసనగతి” ఇత్యుక్తిరీత్యా
స్వప్రవృత్తినివృత్తిరూప భగవదేకోపాయత్వ ప్రాథనాత్మకశరణాగతేః
భగవత్స్వరూపనిష్ఠ మోక్షకరణత్వరూపోపాయతావచ్ఛేదక * మోక్ష

సారే. ఉపాయవిభాగాధికారే. “ఉపాయస్వప్రప్తే రుపనిషదధీతస్వ భగవాన్
ప్రసత్తై తస్యైతే ప్రపదసనిధిధ్యాసనగతి । తదారోహః పుంసస్సుకృతపరిపాకేన
కుహతా నిదానం తత్రాపిస్వయ కుఖినిర్మాణ నిపుణి” ఇతి. అస్మాద్యః వేదాహ
మేతవ్యాఖ్యానే. [సః]-నారాయణవిష, స్వప్రప్తేః స్వప్రసాదరూపాఽదృష్టద్వారా
సాధనమిత్యర్థః. సర్వం వాక్యం సావధారణమితి న్యాయాత్. యద్వా, కరణస్య
కరణాస్తర నిరపేక్షత్వాత్, స ఉపాయ ఇత్యనేనైవ అదృష్టద్వారక భగవద్వ్యతి
రిక్త భగత్ప్రాప్తి సాధననిక్షేపసిద్ధిః. “ఉపనిషదధీతః” ఇత్యనేన - “అమృత
న్యైషనేతుః” “తమేవం విదిత్వా” “తమేవం విద్వాన్” “న్యాసఇతి బ్రహ్మ”
“యమేవైవపుణుతే” “తమక్రతుమ్” “నాస్త్యకృతః” “సహ్యస్రువైః” ఇత్యాది
శ్రుతిజాతం వివక్షితమ్. (సఇతి) నారాయణశ్రుతిప్రసిద్ధిరభిప్రేతా. “భగవాన్”
ఇత్యనేన గుణోక్త్యవైఫల్యరూపా ఉక్తశ్రుతిజాతాఽనుగ్రాహకోపపత్తి రభిప్రేతా.
(ప్రసత్తై) స్వయమ్ప్రయోజన ప్రీత్యర్థమిత్యర్థః. గతిశబ్దేన దృష్టవిధయా సాధ
నత్వేన వ్యాజ్యత్వముఖిప్రేతమ్. అనేనపాదేన, “విద్యయామృతమమృతే” ఇత్యాది
వాక్యానాంభక్తి ప్రపత్తి విశోభిశ్చ ఉపపత్తిరభిప్రేతా. “నిదానం తత్రాపిస్వయమ్”
ఇత్యనేన అనవస్థాపరిహారాయ నిర్దేశక భగవత్ప్రసాద అవశ్యక ఇత్యభిప్రేతమ్.
“అఖినిర్మాణ నిపుణి” ఇత్యనేన సమప్తిస్థితి నిర్దేశక భగవత్ప్రసాదాఽధీనత్వ
ముఖిప్రేతమ్” ఇతి.

(స్వప్రవృత్తి నివృత్తి రూపేతి) శరణాగతే స్వప్రవృత్తి నివృత్తిరూపత్వాత్
కారణత్వం నాస్తి; ప్రతిబంధకాఽభావస్య కారణత్వాఽనన్యకారాదితిభావః. (శర
ణేతి) శరణాగతేర్విహితత్వేన త్యన్వయః. (ఉపాయేతి) ఉపాయతావచ్ఛేదకః
ప్రసాదవిశేష ఇత్యన్వయః. (మోక్షయిష్యమితి వదోపాత్తేతి) సమోక్షయిష్యమితి

యిష్యమిపదో సా త్తప్రసాదవిశేషభావ్యకభావనాకరణతయా చరమ
శ్లోకవిహితత్వేన తయైవాతిప్రసక్తాభావాత్. ఈదృశసారతస్త్రిజ్ఞాన
రహితాన్ప్రీతి మోక్షసాధనశాస్త్రసార్థత్వాచ్చ. ప్రపత్త్యాదేం కేవల
భగవత్ప్రీత్యర్థత్వా న్మోక్ష సాధనత్వాభావాచ్చ. ముముక్షువిషయే
దేహపోషణకామ్యానుష్ఠానయోగిన, ఉపాయాంతరాణా మకిచ్చనాధి
కారిషునమశ్చబ్రాదినిష్ఠితేన తాన్ప్రీతితేషాం భగవదనభిమతత్వాచ్చ.

నిగ్రహః “మోక్షయిష్యమి” ఇతి-నిగ్రహ నివృత్తిః; సాచప్రసాదః. సచ మోక్ష
యిష్యమీతి సద్గుల్ఫత్వక వివేచి, మోక్షయిష్యమీతిపదమ్ - ప్రసాదవాచీతిభావః.
(కరణేతి) ప్రసాదవిశేషభావ్యకభావనాకరణమ్. అత్ర * ప్రణధాత్వర్థ ఇతిభావః.
(విహితేతి) చరమశ్లోకే శరణాగతిః. మోక్షభావ్యకభావనాకరణతయా సవిహితా;
అపిచు ప్రసాదవిశేషభావ్యక భావనాకరణతయా విహితేతిభావః. శరణాగత్యుద్దేశ్య
ప్రసాదస్తు స్వయమ్ప్రయోజనభూతః; సతుస్వార్థః. అతః ప్రసాదవిశేష ఇత్యుక్తమ్.
అత్రప్రసాదవిషయ ఉపాయోభవతి. ఉపాయతావచ్ఛేదకః-ప్రసాదః. దజ్జితస్య
కారణత్వన్నాస్తి. తద్వత్ప్రసాదస్యాపీతికు న్నవ్యమ్. (౧) “భరన్యోసబలాదేవ
స్వయత్న వినివృత్తయే త్యక్తోపాయాంతరస్థానే రక్షకోవినివేశితః” ఇతి నిగమాన్త
గురుక్ర శ్లోకవీర్యా విధిరభిప్రేతా. ఇత్థం యోజనాబరిష్కారః బాత్సేషిక
పూర్వపక్ష నిరాసార్థ ఇతికు న్నవ్యమ్.

సిద్ధాంతే : -- ముక్తిభార్గవారోపితస్య వీరస్య త మోనిబర్హణవదానుపక్షిం
ఫలంప్రతిబంధకంభవతి, తద్వత్ స్వప్రయోగినివృత్తిశ్చాయతే. మోక్షోపిజాయతే
చేన్నదోషః. భగవత్ప్రీత్యర్థేన శరణాగతౌ ప్రవృత్తిః; స మోక్షార్థత్వేనేతిధ్యేయమ్.
(తయైవ) అధికారివిశేషజీభూతశరణాగత్యైవ. (ఈదృశసారతస్త్రియమ్). భోగ
మోక్షసాధనశాచరకృత్యవర్తత్యయః పారతస్త్రియమ్. (ముముక్షువిషయే)
సాధనభక్తి ప్రపత్తి నిష్ఠవిషయే. (కామ్యానుష్ఠానయోగివేతి) నిష్ఠితేనవిశేషః.
(తాన్) అకిచ్చనాధికారిణః. (తేషామ్) ఉపాయాంతరాణామ్. సమ్ప్రదాయ సిద్ధ

అత ఉపాసనాదికమకిచ్చనాధికార భూతశేషత్వపారతన్త్ర్య విరుద్ధమపి
స్వాధికారాఽవిరుద్ధమేవేతి.

ఏ త తస్య ర్వ మ భిన్నధాయ శ్రీవచనభూషణమిమాంసాభాష్యే
త్ర తై వాధికారే వరదదేశికై రనుగుహీతమ్;—“ఉపాయా న్తరం సర్వ
ము క్తిప్రసక్తాదినా శేషత్వపారతన్త్ర్యాద్య విరోధీత్యుక్తిమ్. స్వప్రవృత్తి
నివృత్తిసాపేక్షత్వేన సర్వము క్తివైషమ్యాద్యభావాత్, అజన్యత్రతాధి
కారిత్వేన మోక్షశాస్త్రవైయర్థ్యాభావాత్, భగవత్ప్రీతేః ఫలాన్తరం
స్వానన్తంప్రతివాసాధనత్వాఽనభ్యుపగమేన, శేవలపరాతిశయాధాయ
కత్వ స్వీకారాత్, పరాతిశయాధాయకత్వస్య శేషత్వాఽనుగుణత్వాచ్చ,
నాన్య ప్రవృత్తేర్విరుద్ధత్వమ్. అనన్యప్రయోజనత్వేపి న్యాసోపాసననిష్ఠ
యోన్యత్వాపి ప్రవృత్తిస్సాన్విరేతి, సై వవిరుద్ధా. యత్తు, శేషత్వస్య
స్వామినస్స్వరక్షణాచిత్తహేతుత్వేన స్వరక్షణార్థం సాధనాన్తరేప్రవృత్తి
శేషత్వానుగుణై వేతి; తన్న; (౧) “త తస్య సదృశంభవేత్” ఇత్యా
దిభిర్విరోధాత్. అన్యథా దేహస్యాపి తత్త్వత్వేన తతోష్పషణమపి

విరోధం దర్శయన్ బాత్సేయిక స్వరూపవిరోధ నిరసనం నిగమయతి (అత ఇతి).
(అవిరుద్ధమేవేతితి) అత్రాయమభిప్రాయ ఇతి పూర్వేణాన్వయః.

(తత) సాధనాన్తరే. (భగవత్ప్రీతేః) భగవద్దత్త పీతేః. (శేవలపరాతిశ
యేతి) శరణాగతేత్యాదాయోజ్యమ్. (అన్య) శరణాగతినిష్ఠస్య. (అనన్యప్రయో
జనత్వేపి) అన్యప్రయోజనత్వాధావేపి. (తత్తస్యేతి) శ్రీరామాయణే సుద్ధర్మకాండే
ఏకోనవత్పాఠింశస్సర్గే, సీతా - “శరేస్తుసమ్ములాంకృత్వాంబుజాం వరవిహర్దనః ।
మంహద్యదికామశ్చ సైతస్య సదృశంభవేత్.” ఇతి. (అన్యథా) స్వప్రవృత్తేష్వి
రోధానన్తీకారే. (తత్త్వత్వేన) తచ్చేషత్వేన. (తతోష్పషణమ్) దేహాపొషణమ్.
స్వామిక ర్తృకరక్షణస్య సాధారణశేషత్వంహేతుః. ఉక్తరీత్యాశేషత్వస్య స్వప్రవృత్తే

[పరిశుభ్రతే. పరతన్త్రస్య పరాయత్త స్వాతన్త్ర్యమక్లికృత్య తదభిమతో
చాయానుష్ఠానే విహితస్య తదభిమతతయా కామ్యానుష్ఠానమపిస్యాత్.
తస్యాధికారివిశేషే నిషిద్ధత్వాన్నాభిమతిరిచేత్, అత్రాచ్యుపాయా
స్తరాణామధికారివిశేషే నిషిద్ధత్వాదనభిమతిస్తుల్యా. అతస్సాధన ప్ర
వృత్తిశ్శేషత్వ పారతన్త్ర్యభయ స్వరూపవిరుద్ధా” ఇతి.

అత్రతావదుపాసనాదేః ప్రపన్నాఽసాధారణనిరుక్త శేషత్వపార
తన్త్ర్యవిరోధస్సమ్భవత్యే వేత్త్యభివేత్త్యత్ర సాధారణశేషత్వాదివిరోధ
పక్షే పూర్వోక్తం బాధకచతుష్టయ ముద్ధరితి (స్వప్రవృత్తిత్వాదినా).
(సాపేక్షత్వేనేతి) భగవత్ప్రవృత్తి విరోధ స్వప్రవృత్తి నివృత్తే సన్ని
వత్యోపకారకత్వాత్. (అజ్ఞస్యేతి) నిరుక్తశేషత్వాద్యజ్ఞానం వివక్షి
హేతుత్వేన విరోధాభావేన తత్స్వత్వాత్. “అపనోకాదుత్తస్వాతన్త్ర్యతైచ్చుకుప్త”
ఇతితీత్యాదివిహితత్వాత్, కామ్యస్యకరణాదీనా అనుష్ఠానముపిన్యాదిత్యాహ(పరతన్త్రేతి).
(తదనుతేతి) చాన్వరాభిమతేత్యర్థః. (తస్య) కామ్యమనుష్ఠానస్య. (విరుద్ధాఇతితి)
విరుద్ధాఇత్యనుగృహీతమిత్యన్వయః.

(తత్ర) స్వపక్షే. (పూర్వోక్తమితి) పూర్వపక్షోక్తమిత్యర్థః. (బాధకచతుష్ట
యమ్) సర్వముక్తిప్రసక్తః, వైషమ్యది, శాస్త్రాసర్థక్యమ్, ప్రవత్త్యాదావసధికారావ
త్తిశ్చేతచతుష్టయమ్. (సన్నివర్త్యేతి) అన్గనిష్పదసద్వారా ఉపకారకమ్.
సన్నివత్యోపకారకమ్. యథా - వ్రీహ్యది. తచ్చిన్నరూపాదుపకారమ్. యథా-
ప్రయాజాది.

అన్గనిరూపణంకృతమ్, మీమాంసాపరిభాషాయామ్; - తాన్యజ్ఞానిద్వివిధాని.
సన్నివత్యోపకారకాణి, ఆరాదుపకారకాణిచేతి. యాన్యజ్ఞాని - సాక్షాత్పరమృర
యావా ప్రధానయాగశరీరం నిష్పద్యతద్వారా తదుత్పత్త్యైపూర్వోపయోగీని-
తానిసన్నివత్యోపకారకాణి. యథా - వ్రీహ్యదిద్రవ్యాణి, తత్సంయుక్తాఽపహసన
ప్రోక్షణాదీని; అగ్న్యాదిదేవతా తత్సంయుక్తయాజ్ఞానువాకానిసవచనాదీనిచ.
అత్రప్రోక్షణాదేన్ద్రోహికతాతిశయద్వారా; అపహసనాదేస్తుష విమోచాదిరూప

తమ్. (తతేతి) వక్ష్యమాణ బుద్ధిష్ట మోక్షసాధనపరమ్ ; ప్రతిబద్ధి
ముద్ధరతి (భగవద్వీరేతి). “కై జ్ఞాన్యద్యుద్దేశ్యాయాః” ఇతిశేషః.
(ఫలాన్తరమితి) ఐశ్వర్యవ్యాప్తుత్తిః. (స్వానందమితి) కై వల్యవ్యాప్తుత్తిః.
(కేవలేతి) సాధనాన్తరఫలీభూత భగవద్భోగమిశ్ర స్వభోగవ్యాప్తుత్తిః.
యద్వా, కేవలపద వివరణమ్ (ఫలాన్తరమిత్యాది). (ఫలాన్తరమితి)
కేవల స్వభోగరూప కై వల్యవ్యాప్తుత్తిః. (స్వానందమితి) మిశ్రభోగవ్యా
ప్తుత్తిః. (స్వీకారాదితి) “శరణాగతః కేవల పరాతిశయాధాయకః” ఇతి
సిద్ధాంతాదిత్యర్థః. (పరాతిశయేతి) కేవల పరాతిశయాధానస్య ఫలోప
ధానరూపస్య స్వరూపయోగ్యతారూప నిరుక్తావధారణఘటితశేష
త్వోపపాదకత్వాదిత్యర్థః. (నాస్యేతి) శరణాగతస్య కై జ్ఞాన్యాది
ప్రవృత్తిర్నిరుక్తశేషత్వాదిరూప స్వాధికార విరోధినీ నభవతీత్యర్థః.

దృష్టద్వారాః ప్రిహ్లాదీనాం పిష్టద్వారాశ్చ రోహితీనిష్పదకత్వంతద్వారాయాగశరీర
తదుత్పత్త్యై పూర్వోపయోగిత్వశ్చ. యాగస్య దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగరూపత్వాత్,
“ద్రవ్యదేవతేహి యాగస్య రూపమ్” ఇతి సిద్ధాంతాచ్చ, ఏతాన్యేవసామవాయితానీ
త్యుచ్యంతే. ఆత్మసమవేతాపూర్వజనకాని - ఆరాదుపకారకాణి, యథా - ప్రయా
జాజ్యభాగానుమూజాదీని; ఏతాని ద్రవ్యగతం దేవతాగతం వాసంస్కారం న జనయన్తి.
కిన్తు, ఆత్మగతమదృష్టం జనయన్తి. (ఆరాదుపకారకాణితి.)

(నిరుక్తశేషత్వేతి) అసాధారణ శేషత్వాద్యజ్ఞాన మిత్యర్థః. (ప్రతిబద్ధిమితి)
భగవత్ప్రీతి ముద్దిశ్య ప్రపత్త్యాదా వసధికారాఽపాదనరూప ప్రతిబద్ధిమిత్యర్థః.
(ఫలీభూతేతి) ఫలీభూతస్వభోగఇత్యన్వయః. ఐశ్వర్యవ్యాప్తుత్తిః - మోక్షప్రకరణే
కిమర్థమ్; పూర్వమేవ నిరస్తత్వాదిత్య సావరన్యేనాహ (యద్వేతి). (శరణాగతఇతి)
“శరణాగతే కేవలపరాతిశయా ధాయకత్వమ్” ఇతిపాతాన్తరమ్. భగవత్ప్రీతి
ముద్దిశ్యాఽనుష్ఠానం స్వయంప్రయోజనత్వేన; నకుస్యాన్తర్వే నేతిభావః. (ఉపపాదక
త్వాదితి) “నాకిచ్చిత్కుర్వతశ్శేషత్వమ్” ఇత్యుక్తేరితిభావః.

తస్యైవోపాసనాదేరపుపాసనాదిప్రవృత్తిస్సాన్నిధికారభూత శేష
త్వాద్య విరోధిన్యేవేత్యత ఆహ (అనన్యేతి). అన్యశబ్దః - స్వపరాన్య
పరః. ఉపాసనాదేన్వయాప విరుద్ధశ్చేన త్యాజ్యత్వే (౧) “క్వనాక పృష్ఠ
గమనమ్” ఇత్యాది ప్రశంసా విరోధ ఇత్యాశక్త్యాంవారయితమిద
ముక్తమ్. (సర్వాపీతి) విభూతిద్వయే పీతిభావః. (విరుద్ధేతి) భోగార్థ
ప్రవృత్తిపేక్షయా మోక్షార్థ ప్రవృత్తేరత్యన్తాధిక్యేపి శరణాగతాధి
కారిణాన్నిధికారవిరుద్ధత్వా త్యాజ్యతైవేతిభావః. సాధనాంతర
సిద్ధోపాయ స్వీకారయోగసి స్వసాన్నిధికారవిరోధాభావాత్ సమశ్చర్చ
ఇత్యత ఆహ (నైవేతి). ఉక్తప్రాధికార విరోధాత్సాధనాంతరమేవ
త్యాజ్యమితిభావః.

అథ శేష త్వ పారతన్త్ర్యప్రయోజనకథనపరవేదాంతాచార్య
సూక్తా సాధారణమపధారణాఽఘటితశేషత్వాదికమేవ వివక్షితమ్.
తస్యైవోపాసనాది ప్రవృత్తి ప్రబంధకశ్చేన తద ప్రతిబంధకశ్చేనచ శక్త్యా
సమాధానగ్రంథ యోగ్యివక్షితత్వాత్, ప్రవృత్తిధికార శేషత్వాదేస్తు
“సాన్నిధికారవిరుద్ధశ్చేన్న ప్రాప్తమ్” ఇతి వాక్యేన ఉపాసనప్రతిబంధ
కత్వస్య సూచయిష్యమాణత్వా చేత్యభిప్రేత్య శేషత్వాది ప్రయోజన

(క్వనాక పృష్ఠేతి) “పునరావృత్తిలక్షణమ్. క్వవివాసుదేవేతి ముక్తిరీష
కుసుత్తమమ్” ఇతి శేషః. (ఇతి) ప్రశంసాస్తుతిః. (ఇదమ్) అనన్య ప్రయోజనశ్చే
పీత్యాద్యుక్తమిదమ్. (ఉక్తప్రాధికారేతి) అసాధారణ శేషత్వాఽసాధారణ పార
తన్త్ర్యరూపాధి కారేత్యర్థః.

(శేషత్వేతి) శేషత్వప్రయోజనం పారతన్త్ర్యప్రయోజన మిత్యర్థః. (తస్యైవ)
అపధారణాఽఘటిత శేషత్వాదికన్యైవ. (తదప్రతిబంధకేతి) ఉపాసనాది ప్రవృత్తి
ప్రతిబంధకేత్యర్థః. (శక్త్యా సమాధానేతి) “అత్ర - వ్యాఖ్యాతారః, బౌద్ధేషిక
పూర్వపక్షిణః” ఇత్యవగన్తవ్యమ్. (శేషత్వాదేతి) అసాధారణాఽపధారణ ఘటిత
శేషత్వాదే రిత్యర్థః.

కథన పరమాత్మేః ప్రపత్త్యసాధారణాఽధికారపరత్వే దూషణమాహ (యత్ప్రతిత్వాదినా).

(ఔచిత్యహేతుత్వేన) ఔచిత్యజ్ఞాపకత్వేనేత్యర్థః. ఫలకాల ప్రతిక్షణాదేరుపలక్షణమేతత్. (శేషత్వానుగుణేతి) పారతన్త్ర్యానుగుణేత్యపిద్రష్టవ్యమ్. పారతన్త్ర్యానుగుణేత్యత్ర దూషణమాహ (తత్తస్యేతి). (౧) “నత్వాంకుర్మి దశగ్రీవ” ఇతి స్వప్రవృత్తినివృత్తి ఫలక పారతన్త్ర్యానుసంధానంహితత్రక్రియతే. తచ్చప్రపత్త్యసాధారణ పారతన్త్ర్య వివక్షాయామేవ ఘటత ఇతిభావః. ఆదిశబ్దేన, (౨) “క్రియతామితిమాంపద” (౩) “కురుష్వమామనుచరమ్” ఇత్యాది ప్రపత్త్య సాధారణ శేషత్వజ్ఞాన కార్యస్వార్థ కైజ్కర్య నివృత్త్యానుసంధాన పరవాక్యజాతం పివక్షితమ్.

ఉక్తమర్థం ప్రతిబద్ధిముఖేన దృఢయితు ముత్తమాధికార విరోధ జ్ఞానస్య ప్రవృత్త్యప్రతిబద్ధకత్వే శేషత్వాంశే ప్రతిబద్ధిమాహ (అన్యథేతి). పారతన్త్ర్యాంశే దూషణమాహ (పరతన్త్రస్యేతి). ప్రతిబద్ధేరనుత్తరత్వం వారయితుం విపర్యయే పర్యవసాన ప్రయోజక మాశ్

(నత్వాం కుర్మిదశగ్రీవేతి) శ్రీరామాయణే సుష్టరకాణ్డే ద్వావింశస్సర్గే—
“అసన్దేశాత్తు రామస్య తపశశ్చానుపాలనాత్. నత్వాంకుర్మి దశగ్రీవభస్మ భస్మా
ర్షతేజసా” ఇతి. అత్ర తపఃసావిత్ర్యాభావఇతి కుప్రవృత్త్యే, (తత్తస్యేతి, (తచ్చ) నిరుక్తానుసంధానశ్చ. (క్రియతామితి) శ్రీరామాయణేఆరణ్యకాణ్డే పశ్చిదశస్సర్గే—“పర
వాసస్మి కాపశ్చత్వయి వర్షకతంఘ్రితే. స్వయన్తు రుచిరేదేవే క్రియతామితిమాంపద”
(కురుష్వేతి) తత్రైవ ఆయోధ్యాకాణ్డే, ఏకత్రింశస్సర్గే “కురుష్వమామనుచరం
మైధర్యం నేహవిద్యతే. కృతార్థోఽహంభవిమ్యమి తివచార్థః చరల్పతే” *ఇతి.
(జ్ఞానేతి) “జ్ఞానకార్యా - సార్థకైజ్కర్యనివృత్తిః” ఇత్యన్వయః.

(ప్రయోజకమితి) అధికారివిశేషనిషిద్ధత్వం సాధివతిరితిప్రయోజకమిత్య

జ్ఞాతే (తస్యేతి). (నిషిద్ధత్వాదితి) (౧) “త త్తస్య సదృశంభవేత్” ఇతి సిద్ధవన్నిర్యేకకల్పిత వాక్యేన, *పరిత్యజ్యేత్వాది వాక్యేన చేత్యర్థః. †ప్రతితన్త్ర శేషత్వ పారతన్త్ర్యయోః ప్రమాణసిద్ధత్వా త్సాధనాన్త రస్య తదుభయ విరోధోదుర్వార ఇత్యాశయేచోప సంహరతి (అత ఇతి).

ఇతి, బాత్వేక్షికస్వరూపవాద నిష్కర్షః.

—o—o—o—

అథ, ఏకాన్త్యరూపోపాసనాధికారస్య వర్ణాశ్రమ ధర్మరూ పాజ్ఞద్వారా నాశకత్వలక్షణం - ఉపాసనాదేర్విరోధ ఇతి దశమమర్థం వాక్యద్వయేనానూద్య వాక్యషట్కేణ దూషయతి (అనాలు మనన్యా లేత్వాదినా పరమైకా నిత్వ విరోధమితి యిత్యన్తేన). అత్రాయమా శయః. ఏకాన్త్యంనామ - నిత్యమై మిత్రికానుష్ఠానే దేవతాన్తరాభి సన్ధిరాహిత్యమ్, ఫలాన్తరాభిసన్ధిరాహిత్యమ్. తత్ర స్వాతన్త్ర్యేణ సారతన్త్ర్యేణావా దేవతాన్తరాభి సన్ధిరాహిత్యం శుద్ధయాజినా మేవాధి ధ్మః. (ప్రతితన్త్రే) అసాధారణే. (తదుభయేతి) ప్రపత్త్యసాధారణ శేషత్వపారతన్త్ర్యేత్యర్థః.

ఇతి, బాత్వేక్షిక స్వరూపవిరోధనిష్కర్షనామక చతుర్థవాదకత్తిరవదదీపికా.

—o—o—o—

(అథైకాన్త్యేతి) ఏకస్మిన్ - చరమాత్మని, అన్తః - ఆరాధ్యత్వనిశ్చయః, ఏకాన్తః. తద్వాన్ - ఏకాన్తీ. తత్త్వమ్ - ఏకాన్త్యమ్ (నాశకేతి) నాశకత్వ లక్షణం విరోధఇత్యన్త్యయః. (వాక్యద్వయేన) “అనాలుమ్ అసన్యేతి శుద్ధయాజిక శుక్లు” ఇతివాక్యద్వయేన. (వాక్యషట్కేణ) ఇతివాక్యేతి, ఎక్తనేయితి, ప్రతర్దనా తేతి, విద్యాశ్లేషితి, అకైయాలితి, ఫలాన్తరేతివాక్యషట్కేణ. (అనాలుమనన్యా లేతి). పూర్వమ్-తత్కర్మసమ్మత్త ప్రయత్నదోషః. అత్ర, అనాలుమితి బాత్వేక్షిక కక్ష్యాయః దేవతాన్తరసమ్మత్తప్రయత్నో దోషోవిశేషఇతివివేకః. (ఫలాన్తరమ్) కామ్యమ్. (తత్ర) ఏకాన్త్యద్వయే. (శుద్ధయాజినామ్) కైశ్చర్యరూపకార్యామ

కారణి. తైరు తర వాళ్ళేనైవ సర్వ ధర్మానుష్ఠానాత్, స్వాత స్త్రీణా
దేవతా నైరాభి నన్ధిరాహిత్యం భక్తిప్రపత్తి సాధారణాధికారణి. అన్య
థా * ఇన్ద్రియాణాధికరణేన “ఫలమత ఉపపత్తే” ఇత్యధికరణేనచ
విరోధాత్.

హుత్యాణామ్. (తైః) కుర్థయాజిభిః. (ఉత్తరవాళ్ళేన) భగవచ్ఛాస్త్రాద్యుక్తరీత్యా,
ద్యయోత్తరభిజ్ఞేన. (స్వాత స్త్రీణాదేవతా నైరేతి) పారమితా న్యాయాదు - నిత్య
సైమితికస్వాధికృత బ్రహ్మవిద్యాన స్వతఃకేవలతా వ్రతకూల్యత్వమ్. తత్ - ఉపా
సత్ ప్రపన్న సాధారణమ్. ప్రపన్న పారమితా న్యాయమ్ - కారేన్నతిన దేవతా వ్రత
కూల్యత్వమ్. నిజ్యే - “భగవదాత్మ కాకాధ్యాత్వా” ఇతి పితృతర్పణముక్తమితిబో
ధ్యమ్. (భక్తిప్రపత్తిసాధారణే) ఇత్యత్ర సాధనభక్తి సాధనప్రపత్తి ఉచ్యతే. (అన్య
థా) స్వాత స్త్రీణాదేవతా నైరాభి నన్ధిరా హిత్యరూపాధికారాసజ్జీకారే.

(ఇన్ద్రియాణాం) ఇన్ద్రియాణాధికరణే - “మముపాస్య” ఇతి ఇన్ద్రియరీరకవర
మహ్యోపాసనముక్తమ్. అత్రనిరతికయదీప్తియక్తయోగాక్షిప్తానసమ్మూచిత సకల
జగత్కారణతాకా వి జ్యోతిశ్శబ్దనిర్దిష్టం చిదచిద్విలక్షణ మిత్యుక్తమనుపపన్నమ్.
ప్రజ్ఞాతదేవభావేన్ద్ర్య మముక్షూపాస్యత్వాక్షిప్త కారణత్వ ప్రతీతేరితి పూర్వాధి
కరణాక్షేపేణ ఉక్తితేరాక్షేపీకసజ్జితిః. “ప్రాణస్తథానుగమాత్” ఇత్యత్ర “ప్రతర్థ
నోహై దేవోదాసిః” ఇత్యుపక్రమ్య “త్వమేవవరంపుణీష్య, యత్త్వంమనుష్యాయ
హితతమంమన్యసే” ఇతిప్రతర్థనేన ప్రార్థిత స్వేచ్ఛాన్యవచనే “ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞాత్మా,
తంమమాయురమృతమపాస్య” ఇతి మముక్షూపాస్యతయానిర్దిష్టో హిన్ద్రియాభ్యవజ్రి
వాచకాన్యత్వద్రుతేజే, పుత్రహననాద్య పక్రమస్థభూయోలిక్లాత్, ఆకాశపాణ
జ్యోతిర్వాక్యేష్యవ అపచార కాథావాత్, ప్రసిద్ధేన్ద్రివివేచి నన్ద్విద్యావగత కారణత్వ
వ్యాప్త మముక్షూపాస్యత్వాక్షిప్త కారణత్వమపి తస్యేవేతి తత్రైవకారణవా
క్యానాం సర్వేషాంపర్యవసానమితి సతద్విలక్షణకారణమస్తు సిద్ధిరితిప్రాపయ్య.

“సవిషప్రాణవిషప్రజ్ఞాత్మానన్దో లబరోమృతః” ఇతి పూర్వవాక్యోక్తమపా
స్యమ్ - “ఏవః” ఇతివరామృత్యు, దేవానసమ్మూచితానాం నిరుపాధికాసమ్మూచితా

సర్వత్వాఽచార్యాఽచ్యుతత్వసాధ్యసాధుకారయత్వత్వ చేతనాచేతనసర్వవస్త్వి ధార
త్వ లోకాధిపతిత్వ సర్వకర్మత్వాదీనాం పరమాత్మనిసమ్భవతాం విమానాముత
సంహార శ్రుతత్వాత్, భూయోపగ్రహస్వాయేన ఉపక్రమగత త్వాద్వైతానాది
లిక్ష్ణాన్యథాసంయమైస్య యుక్తతయా సర్వకర్మానాంవేదాస్తసిద్ధిపరమాత్మాభిధానత్వ
పుష్పత్వై “అహంతుమరభవమ్” ఇత్యాది తత్త్వజ్ఞానాదుదేవాదివ్యవదేశవదహం
కలస్యస్వాస్త్రామివర్యస్తాఽచిధానదృష్ట్యా “మముపాస్వ” ఇత్యాద్యుపదేశోపప
త్త్యా, ప్రసిద్ధేష్టప్రప్రాణకరికపరమాత్మోపాసనప్రతిపాదయమయాపి జీవముఖ్య
ప్రాణలిక్ష్ణానాం పరమాత్మస్వరూపగతానస్తత్వాదీనాం త్రివిధోపాసనాయోగదేశ
ఇతి, ముముక్షూపాస్యత్వదుక్తశ్చేద్యైస్యేతి, తదాక్షిప్తంకారణత్వమపి ప్రసిద్ధేష్ట
విలక్షణగ్యేతి సూక్ష్మాఽసూక్ష్మచిదచిద్విలక్షణం జగత్కారణభూతం బ్రహ్మ
వేదాస్తవేద్యమేవేతిసిద్ధమితి శ్రీభావ్యవకాశికా ప్రథమాధ్యాయ ప్రథమపాదేష్ట
ప్రాణాధి కరణసూక్తి రనుసంధేయా.

(ఫలమత ఇతి) ఫలాధికరణే “ఫలమతః” ఇతిసూత్రస్యదేవతాస్త్రామిసన్
ఫలఃపదాతీత్యర్థ ఉక్తిః. అత్ర ఉపాసనోపయోగినిర్దోషత్వ కల్యాణగుణాకరత్వ
సర్వస్మాత్సర్వస్వగుణ నిరూపణప్రస్తావాత్, సర్వకర్మారాధ్యత్వ సర్వఫలప్రదత్వరూప
పాసనోపయోగిగుణ నిరూపణ మారభతే. “ఫలమత ఉపపత్తేః” ఇత్యత్ర ధాత్వర్థ
యాగాదికర్మస్వరూపామపాసనస్వరూపాచ్చ అపూర్వద్వారకాత్ఫలమ్, కింవా, యా
గాదికర్మ దహరాద్యుపాసనారాధితవాన్యాదిదేవతారూపాత్ కేవలాచ్చబ్రహ్మణః
ఫలమిత్యన్విశ్వా, లోకేకృష్ట్యాదీనాం దానాదీనాశ్చకర్మణాం సాక్షాత్పరమ్యరయా
ఫలసాధనత్వి దర్శనాత్, వైదికానామపి యాగాదీనాం ఫలాద్భిప్రయమవ్యాపారవిష
యాణాంఫలసాధకత్వేచిత్యాత్ క్షణభంగినినాం యాగాదీనాం సాక్షాత్కారాత్సర
భావిస్యధాదిసాధనత్వాసమ్భవేపి పరమ్యరయాతరుపపత్తేః. జ్యోతిష్టమాదివాక్యా
వగత ఫలత్వాన్యథానుపపత్త్యా వ్యాపారేకత్వనీయే, వాక్యకేవావగతదేవతాపుష్ట్యా
దేవపితృక్షణభ్యంసితయా వ్యాపారత్వానుపపత్త్యా స్థిరతరాఽపూర్వ రూపవ్యాపార
కల్పనాచిత్యేనచ, అపూర్వద్వారా యాగోపాసనాదికర్మణామేవ ఫలమేతుత్వమితి
ప్రాపయ్య.

తత్తత్కర్మోపాసనాది సాధనానుష్ఠాతృ పురుషాభిలషితేష్టానిష్ట ప్రాపణ నివా
రణోపయోగజ్ఞానశక్త్యాదివిధురాఽచేతనయాగాదికర్మణాంఫలప్రదాతృచేతన ముక్తరా

ద్వితీయేత్వైకావ్యై స్వగ్రాదికామ్యుఫలస్య స్వరూపేణ లభిసన్ని
రాహిత్యమ్, నిత్యనైమిత్తికాది సాధ్యప్రత్యవాయ పరిహారాదే సాన్వి
తస్త్ర్యేణాభి సన్నిరాహిత్యచ్చ భక్తి ప్రపత్తిసాధారణాధికారః. ముము
క్షోర్భగవత్ప్రీతి పర్యవసాయి ప్రత్యవాయపరిహారాది ప్రయుక్త్యైవ నిత్య
నైమిత్తికాదేరనుష్ఠేయత్వాత్ ; నిత్యనైమిత్తికాదిసాధ్యానువక్షిక
ఫలేషు కేషాఞ్చిన్మోక్షసాధనానుష్ఠాన యోగ్యతాపాదకత్వేన స్వప్ర
వృత్తుద్దేశ్యత్వాచ్చ. కేషాఞ్చి తస్వరూపేణ స్వగత సర్వప్రకార
ఫలాభిసన్నిరాహిత్యస్తు ఫలప్రపత్త్యసాధారణాధికారః. సిద్ధోపాయస్యా
ఽననుష్ఠేయత్వాత్. సిద్ధోపాయాధికారభూతశరణాగతే ర్నిత్య

తత్పాదకత్వానువపత్యా తేణ ధ్వంసికర్మణాం ద్వారాపేక్షాయాం “తృప్తపివైవ
మిద్రమ్” ఇత్యాదివిభృతేషు తార్థ సమర్పకాల్లవారోపసాపితజేవతా పీత్యాదేవ
కల్పనాన్యాయేనైవ కల్పనయా ద్వారత్వచిత్వేన అనువస్థితాల్లవారకల్పనానువ
-త్త్యా “యజ - దేవపూజాయామ్” ఇత్యనుశాసనేన “స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్య”
“అహంహిసర్వయజ్ఞానాం భక్తావప్రభురేవచ” “యేష్యదేవతా భక్తాయజనేక్ర
ద్ధయానిత్యాః” తేషుమేవకావేయ యజత్వ విధిపూర్వమ్” “లభతేచతః
కామస్మయైవ విహితాన్నితాన్” “అన్నాదోపసుచానః” “ఏష హ్యేవానందయాతి”
ఇత్యాదిసర్వకర్మాసాధ్యత్వ సకలఫలప్రదత్వప్రత్యా కర్మోపాసనారాధితా తత్తత్తేజ
తాయాపాతేనలద్వయ్యోవా స్వరావపగ్రాది ఫలమితి, బ్రహ్మణ స్సర్వకర్మాణా
ధ్యత్వం సకలఫలప్రదత్వచ్చుసుస్థ మితిసద్ధా నితమితి శ్రీభాష్య ప్రకాశకాత్పతీయా
ధ్యాయ ద్వితియపాద ఫలాధికరణ సూక్తిరనుసంజేయా.

(ద్వితీయేత్వైకావ్యై) ఫలాప్రరాభిసన్ని రాహిత్యరూపైకావ్యై. (నిత్యనైమి
త్తికేత్యాది) “సాధ్యః ప్రత్యవాయపరిహారాది” ఇత్యన్వయః. (నిత్యమ్) సర్వావస్థ
నాది. (నైమిత్తికమ్) ఉపాకర్మాది. (పరిహారాదేరితి) అదికల్పగ్రాహ్యః - ఇన్ద్రి
యవృత్త్యాదిః. (ప్రయుక్త్యైవ) ప్రయోజనేనైవ; తత్ప్రేరణమైవేతియావత్. (కేషా
ఞ్చిదితి) ఘనానామితిశేషః. (యోగ్యతేతి) సర్వావస్థనాదా యోగ్యతాపాదకత్వం
భోధ్యమ్. (సిద్ధోపాయస్యాన్వపత్యయత్వాదితి) తస్యసిద్ధత్వేన అనుష్ఠేయత్వాభా

† (హ) స్వరూపేతాభి సన్నిరాహిత్యస్తు.

నైమిత్తికాది నిరపేక్షత్వాత్, శరణాగతస్య సాధకవత్ మిశ్రఫలి
త్వాభావేన ప్రత్యవాయ పరిహారాదేస్త త్ప్రవృత్త్యనుదేశ్యత్వాత్,
(౧) “త్రిభిర్ముఖవాజాయతే, బ్రహ్మచర్యేణ్నిభ్యో యజ్ఞేనదేవేభ్యః
ప్రజయాపితృభ్యః” (౨) “ఋణానిత్రీణ్యపాకృత్య” ఇత్యాదినా (౩)
“ఋతావృషేయాత్” ఇత్యాదినాచ, ఉక్తానా మృణనివృత్తివిహితభోగా
దీనా మానుషశ్శిఃఫలానాంస్వరూపేనైవ శరణాగతైః పరిహృతత్వాచ్చ.

“ఋతావృషేయాత్” ఇత్యాదీనాం రాగాత్ప్రవృత్తంప్రతి
ప్రసృత్తి విషయదేశకాల వ్యవస్థాపరత్వేన, (౪) “పరమాత్మని యో
రక్తః” ఇతిన్యాయేన స్వతవన విషయరాగ ప్రసృత్తిరాగ రహితాన్పత్తి

వాదితిభావః. (సాధకవత్) ఉపాసకవత్. (తత్ప్రవృత్తి) శరణాగతప్రవృత్తి
త్యర్థః. శ్రుతో - (ఋణవా) ఋణవానిత్యర్థః. (ఋణానితి) “ఋణానిత్రీణ్య
పాకృత్య మనోమోక్షేనివేకయేత్. ఆసపాకృత్య మోక్షస్త నేవమనో ప్రజత్యధః”
ఇతి. (విహితభోగాది) కామాది.

(ఋతావృత్తి) “ఋతావృషేయాత్” ఇతి, ప్రవృత్తం ప్రతిదేశకాల వ్యవస్థా
పర విధిః. సత్యప్రవృత్త ప్రవర్తనవిధిః. నియమవిధిః - అత్ర, నియమః పాక్షికేసతి
త్యుక్త త్వాదితిభావః. “విధిరత్యస్తమప్రాప్తే నియమఃపాక్షికేసతి. తత్రచాస్మిన్
చప్రాప్తా పరిసంఖ్యావిధీయతే” ఇతి.

అతేదమనుసంధేయమ్. శ్రీభాగవతే వికాదశస్కందేద్వాదశశ్లోకః,
“లోకే వ్యవాయామిషమద్యసేవా నిత్యానుజ్ఞో ర్మహితత్రచందనా ।
వ్యవస్థితిస్తాను వివాచయన్తాసురాగ్రహైరాను నివృత్తిరిష్టా” ఇతి.
అస్యశ్లోకస్య వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాః - సను - “ధర్మవశానమ్మత్త్యర్థం
స్త్రియమద్యపేత్” “ఋతావృషేయాత్” “వశుమలభేత్” “యజమానవజ్ఞామా
ఇదాభక్షయన్తి” “మతశేషమక్ష్మియాత్” “సోత్రామణ్యాం సురాగ్రహాన్
గృహ్లాత్” “పతిగ్రహాదినా ధనమన్వయేత్” ఇత్యాదిభిశ్చనైర్వ్యవాయాదీనాం నియత
త్వాత్కేమితి తన్నిష్కాక్రీయతే, ఇత్యశబ్దాన్యక (లోకఇతి) (వ్యవాయః) స్త్రీసంధిః.
(వ్యవాయాదయోనిత్యః) రాగతోనిప్రప్రాప్తః. (చందః) ప్రాణిమత్రస్య, తతః
తత్రతానుచందనవిధిర్నాస్తి. కిన్తు (తేషు) వ్యవాయాదిషు, వ్యవస్థితిః కాస్తస్య

(౧)

(౨)

(౩)

(౪)

తద్విధి ప్రవృత్త్యనుపపత్తేః. అన్యథా (౧) “దేవస్మిభూతాత్మవృణాం
పిశ్యణాం నకిన్కరో నాయ మృణీచరాజన్ । సర్వాత్మనాయ శ్వరణం

అప్రాప్త్యాగోచరత్వాత్, రాగప్రాప్త వ్యవాయాదయోసవిభేద్యాః. క్షుప్త్యవస్థితి
మాత్రం శాస్త్రకృతమిత్యర్థః. తదేవవివృణోతి (వివాహాదిభిః-వ్యవస్థితిః) ఇతిసంకృతః.
“వివాహాగృహీతాయా వివర్యవాయఃకార్యః. యజ్ఞవివామిషసేవా. సౌత్రామణ్యా
మేవమరాగ్రహః.” ఇతినియమః క్రియతఇతి, నియమఇత్యర్థః. నియమఫలభూతం
సజ్జోచమాహ (అనునిపుత్రిప్రీతి). (అను) వ్యవాయామిషమద్యసేవాసు; (నిపుత్రి)
“వరదారేభ్యః, అనుతుకారేభ్యః, అయాగీయామిషమద్యసేవాభ్యాం, అత్ర
నిపుత్రిప్రీతిః; నతుస్వదారాదిభ్యః ఇతి.” ఇత్యాదికిమనుసంధేయమ్.

(తద్విధిః) ఋతుగమనాదివిధిః. (అన్యథా) విధిప్రవృత్త్యుపపత్తే. (దేవర్షితి)
శ్రీధాగవతే ఏకాదశస్కంధే శ్చామధ్యాయే వసుదేవప్రతినిధిః. అస్మిన్
వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యానాయాం ద్రష్టవ్యః. “తాతేపురుషః - ఉత్పత్తికాలే దేవర్షి
భూత పితృఋషైస్సహజాయతే, జననానంతరం తేషామృణం శ్చాయజ్ఞాద్వైర్జల తర్ప
ణాద్వైశ్చపరిహరితి. క్షిప్రయజ్ఞైశ్చ దేవఋణమ్, అధ్యయనేషుషిఋణమ్, బలిప్రదానేష
భూతఋణమ్, అతిథిపూజయా మనుష్యఋణమ్, పుత్రోత్పాదనేష పితృఋణశ్చపరి
హరితి, ఏభిస్సాధనైఃఋణ విమోచనంకరోతిసచేత్, తేషాందేవాదీనాం కిన్కరోభ
వేత్, సపురుషః పితృభ్యంపరిహరసాధనానిచ సర్వకర్మాణినిర్వహునసాభగవస్తం
కరణంతత్యేత్, తేషామృణీ - అకిన్కరోభూత్వా పరమపదంగచ్ఛతీతిభావః.
తత్కర్మమితికర్మాదాయామ్, ఏభిస్సాధనైర్నివారణీయమృణం కరణాగతిమాత్రేణ
భగవాన్స్వయంధారయత్వా, దేవానాంరాక్షసేభ్యః భయప్రాప్తికాలే తద్భయ
నివారణంకృత్వా తద్భయకారేణ దేవఋణంనివారయతి. యజ్ఞవిఘ్నకరాన్ రాక్ష
సాన్కృత్వా ఋషిఋణంనివారయతి. భూతానాం స్వకీయాంకభూతై రాజభిః బలి
ప్రదానంకృత్వా భూతఋణంనివారయతి. అతిథీనామనుష్యాణాం ప్రవన్నముఖ
దర్శనేనైవతేషాంపాపనాశంకృత్వా అతిథిఋణంపరిహరితి. పిశ్యణాంపరమపదం
దత్వా పితృఋణంపరిహరితి. ప్రవన్నస్యగృహగతాః పితరప్రిప్రసన్నాః పరమపదం

శరణ్యం నారాయణం లోకగురుం ప్రపన్నః" (౧) "సర్వధర్మాంశ్చ సత్తత్త్వ సర్వకామాంశ్చ సాక్షహన్ । లోకవిక్రాంతచరణౌ శరణస్తే చఙ్ఘరి" ఇత్యాదివిరోధాత్, తథాచోపాసనం స్వాధికారభూతపారమైకాన్త్యాఽవిరుద్ధమపి, అశిష్టనాధికారభూత పారమైకాన్త్య విరుద్ధమేవేతి.

ఏతదశ్చివాదేణైవాఽనుగ్రహీతం శ్రీవచనభూషణ మిమాంసాభాష్యే తత్త్రిన వరదచేతైః; — "యదప్యైకం కర్మోపాసనయోదేవతాన్తర సమ్మన్దోనాన్తి, దేవతాన్తరశబ్దానామగ్రనయాదివ్యు

గచ్ఛన్తి. తథాక్రష్టాదక్రుతిభగవానాః - "పితృత్రిస్సప్తభిఃపూతః పితృభిస్సహ తోసభుః । సత్సాధిస్సగృహేజాతోభవాన్వై కలసావసః । యత్రయత్రచతుర్థకైః ప్రజానాశ్చుభదర్శిభిః । సాధవస్సగుయాచారాస్తే ద్రధవేవీట కాః" ఇతి. శరణాగతానాం శిష్యయజ్ఞాదయశ్చపేష్వి పితృతర్పణాద్యాః యజ్ఞసాధ్యయసవి ప్రదానాఽతిథిపూజాదయశ్చకర్తవ్యాఃభవన్తి. మన్దాధికారిణామేవ లోకసక్తహర్షమాజ్ఞాక్రైశ్చర్యరూపేణ యథాశక్తి కర్తవ్యాభవన్తి" ఇతి.

(సర్వధర్మాంశ్చేతి) (ఇత్యాదితి) "సర్వాస్తవైవనామాని ప్రవిష్టాఽనాయథాన్తవన్తి । సర్వాశ్చనాశ్రాశ్చస్య విష్టమేకాన్తినస్తథా" ఇత్యాదిరాదికతేన గృహ్యతే. (తథాచేతి) "ఉపాసన్. ఉపాసనాధికారభూతపారమైకాన్త్య విరుద్ధమ్" ఇతి, ఔత్త్రేక్షికశక్త్యాస్సమాధానగ్రహి. తథాచేత్యారభ్య పారమైకాన్త్య విరుద్ధమీత్యస్తమ్. (పారమైకాన్త్యవిరుద్ధమితి) అత్రసాధనభక్తిప్రపత్తిసాధారణం పారమైకాన్త్యం వివక్షితమ్. సమృదాయసిద్ధందర్శయతి (అశిష్టనాధికారేతి). (పారమైకాన్త్యేతి) సలక్రమద్వైపాధారణ పారమైకాన్త్యేత్యర్థః. (విరుద్ధమేవేతి) అత్రాయమాశయఇతి పూర్వజాన్వయః.

(అగ్రనయాదితి) "అగ్రంసయతీత్యగ్నిః" ఇతివ్యుత్పత్తిః. "అకానో హస్తే" ఇతిత్ర "అసమస్తాత్కారే" ఇతి భగవతస్సాక్షాత్పాతకశ్వముక్తమ్.

శ్వత్వా అపర్యవసానేనచ పరమాత్మ పరత్వాదితి, తన్న; కామ్యత్వా
కారణ తత్పరత్వా భావేపి, నిత్యత్వాకారస్య ఋణవిమోచనార్థ తయా
తత్పరత్వాన్నాన్య స్యుపాసకయోస్స రాశ్చనా ప్రపన్నత్వాభావేన ఋణ
త్వాత్” ఇతి.

అత్ర తావదు సాననాదేరై కాన్త్యవిరోధపరపూర్వోక్తనూక్షేః
ఫలప్రపత్త్య సాధారణై కాన్త్యపరత్వభ్రమం వారయితు మనువ
దతి యదపీతి). (దేవతాన్తరసమ్మన్ధోనాస్తీతి) పరమాత్మా విశేషణత్వేన

(అపర్యవసానేనపితి) “మాముపాస్వ” ఇత్యుక్త ఇష్టమాత్రపర్యవసానాభావేన
ఇష్టశరీరకపరమాత్మానమితి, భగవతోగౌణవాచకత్వముక్తమ్;

అపర్యవసానపుత్రి నిరూపణంకృతం సిద్ధోపాయసుదర్శనే - సకలశాస్త్రసారక
మవిర్భావే; సర్వేషాంకర్తానాం బ్రహ్మణిరూఢిద్వయంపరతే; చేతనాచేతనద్వారకా
పర్యవసానరూఢిః కావన; యోగపూర్వక సాక్షాద్రూఢిరవరా. తత్రయస్మిన్ప్రకరణే
చేతనాచేతనాసాధారణం లింగదృశ్యతే, తత్ర తత్రచేతనాచేతనద్వారకాపర్యవ
సానరూఢిరేవాక్రియతే. యోగపూర్వక సాక్షాద్రూఢ్యాక్రియతే లింగభాధాత్. యథా
వైశ్వానరాధికరణాగ్నిశబ్దే; యత్రతుతాదృశలింగం సదృశ్యతే, తత్రయోగపూర్వక
సాక్షాద్రూఢిరేవాక్రియతే; సాక్షాద్రూఢ్యపేక్షయా కరమృతారూఢ్యేర్జ్ఞప్యత్వాత్;
యథాలకాశాదికబద్ధపీఠి; సమత్రాపిశేవలయోగపుత్రి తుల్యత్విమపర్యవసానరూఢి
పుత్రే సూత్రకారాద్యభిమతిగమ్యత ఇతి, నిష్కణ్ఠకమేవసర్వేషాం కర్తానాంబ్రహ్మ
శ్లేష ముఖ్యపుత్రత్వమితి.

(కామ్యత్వేతి) కర్మణః కామ్యత్వాకారేజేత్యర్థః. (తత్పరత్వేతి) దేవ
తాన్తరపరత్వేత్యర్థః. (నిత్యత్వాకారేనీతి) కర్మణఇతిశేషః. (తత్పరత్వాత్)
దేవతాన్తరపరత్వాత్. (ఋణిత్వాదితి) సన్న్యాసిసః ఋణనిపుత్రివత్, ఋణనిపు
త్వస్యావాదితిభావః.

(పరమాత్మావిశేషణత్వేన) పరమాత్మవిశేషణత్వాభావేన. “ఇష్టశరీరకపర

దేవతాస్తరానుసంధాన పూర్వకమునుష్ఠేయత్వం నాస్తీత్యర్థః. ఇదముహు
లక్షణమ్. ఫలాస్తరానుసంధానాస్తీత్యపిద్రష్టవ్యమ్. (దేవతాస్తరేతి)
తత్తదజ్ఞభూత మస్త్రగత దేవతాస్తరవాచి శబ్దానామిత్యర్థః. (పరమా
త్మపరత్వాదితి) ఇదమప్యవలక్షణమ్. ముముక్షోర్భగవద్వ్రీతేరేవ
ప్రధానోద్దేశ్యతయా, ఫలాస్తరాణామతథాత్వాచిత్యపిద్రష్టవ్యమ్.

మన్తాణాంహ్యకార ద్వయమస్తి. ఫలాస్తరాద్ధే కర్మాదా
సాక్షాత్పరమృతయా అజ్ఞతయా అనుసంధేయత్వమ్; మోక్షార్థే - తత్ర
తథాను సంధేయత్వఞ్చేతి; తత్రాద్యేనా కారేణ ముముక్షుణా తేషాము
ద్దేశ్యత్వేన దేవతాస్తరాభిసంధి పూర్వకమునుసంధేయత్వంనాస్తి; ముము
క్షుసుష్ఠేయ కర్మాదేః ఫలాస్తరార్థత్వా భావాత్. యదిహిఫలాస్త
రార్థత్వంస్యాత్; తదాఫలప్రద దేవతోద్దేశ్యంవిना ఫలాస్తరాసిద్ధ్యా
తదర్థకర్మాజ్ఞభూతానాం తేషాంతథాను సంధేయత్వంస్యాత్. ద్వితీయేన
త్వాకారేణ ముముక్షుణాం తేషాంతథాను సంధేయత్వమస్తి. “బ్రాహ్మ
ణస్య సోమవిద్యాప్రజ మృణవాక్యేన సంయోగాత్” ఇతి షాష్టనాన్య
మాత్మా” ఇత్యత్ర-ఇష్టః భగవచ్ఛరీరమితి, ఇష్టోవిశేషణం భవతితికుత్తవ్యమ్.
(అతథాత్వాత్) ప్రధానోద్దేశ్యత్వాభావాత్.

(అనుసంధేయత్వమితి) దేవతాస్తరాభిసంధి పూర్వకమితిశేషః. (తత్ర) కర్మాదా
(తథా) సాక్షాత్పరమృతయాఅజ్ఞతయా. (తత్ర) ఆకారద్వయే. (అద్యేనాకారేణ)
ఫలాస్తరార్థత్వాకారేణ. (తేషామ్) కున్తాణామ్. (తదర్థేతి) ఫలాస్తరార్థత్వార్థః.
(తథానుసంధేయత్వమ్) దేవతాస్తరాభిసంధి పూర్వకమునుసంధేయత్వమ్. (ద్వితీయేనత్వా
కారేణ) మోక్షార్థత్వాకారేణ. (తేషామ్) కున్తాణామ్. (తథానుసంధేయత్వమ్)
దేవతాస్తరాభిసంధి పూర్వకమునుసంధేయత్వమ్. (బ్రాహ్మణస్యేతి) పూర్వమీహంసా
యామ్, వస్త్రమధ్యాయే ద్వితీయపాదే, “బ్రాహ్మణస్యసోమవిద్యా ప్రజమృణవాక్యేన
సంయోగాత్” ఇతి, వికత్రింతస్పాత్రమ్ (బ్రాహ్మణస్యేతి) త్రైవర్ణికోపలక్షణమ్.
(సోమః) యాగవిశేషః. (విద్యా) వేదాధ్యయతాదిః. (ప్రజా) సప్తతిః, “వసవః

వసవ్రేజ్యోతిష్టమేజుమాయాత్” “స్వాధ్యాయోశ్యేకవ్యః” “ప్రజామత్పాదయేత్” ఇతివిధిః, (ఋణవాక్యేన) “శృణిఋణవాచాయతే” ఇతివాక్యేన. (సంయోగాత్) సమ్మన్ధాత్.

అత్ర, పూర్వమీమాంసాసూత్రశాబరథామ్యే వహ్నిధ్యాయద్వితీయపాదే, ఏకాదశమ్, ఋణత్రయావకరణస్య బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యసాం నిత్యతాధిరణమ్. [బ్రాహ్మణస్యకుసామవిద్యా ప్రజమృణవాక్యేనసంయోగాత్] ఇదంశ్రూయతే— ‘సోమేయజేత,’ “గర్భావృమేమబ్రాహ్మణముపనయాత” “ప్రజామత్పాదయేత్” ఇతి. తత్రసందేహః - కింనిత్యానేతరాని, ఉత - అనిత్యానీతి. కింప్రాప్తమ్, కామసంయోగాదనిత్యానీతిప్రాప్తే, ఉచ్యతే; - బ్రాహ్మణాదీనాం సోమదీనినిత్యానీతి. కుతః, ఋణవాక్యేనహి సంయోగోభవతి. “జాయమానోవై బ్రాహ్మణస్త్రిధి ఋణవాన్జాయతే, యజ్ఞేనదేవేభ్యః, బ్రహ్మచర్యేణఋషిభ్యః, ప్రణయాపితృభ్యః” ఇతి. “సవైరర్హస్యేణోయదా యశ్వాబ్రహ్మచారీప్రజావాన్” ఇతి. ఋణసంస్తవో వ్యక్తరవానాంభవతి, తస్మాన్నిత్యానీతి. “సమ. లిక్తమసాధకమ్, న్యాయఉచ్యతామ్, యస్యైతర్హ్యోతకమ్” ఇతి. ఉచ్యతే; - ఆకామసంయుక్తాన్యేమాం పున గవాశ్యానిభవన్తి. “వసవ్రే వసవ్రేజ్యోతిమయజేత,” “యావజ్జీవమగ్నిహూత్రం జుహూతి” యావజ్జీవందర్శ పూర్ణమాసాభ్యాంయజేత్” “తథావిద్యాచుధీయ్యాత్” “తథాప్రజాఉత్పాదయితవ్యాః” ఇతి. ఏవనిత్యతాయాః ప్రాప్తాయాఇదం లిక్తంభవతీతి,

అథవా, అయమన్యోగః, [బ్రాహ్మణస్యకుసామవిద్యా ప్రజమృణవాక్యేన సంయోగాత్] సోమదయోనియతాః - కింబ్రాహ్మణవైశ్యవ; రాజ్యవైశ్యయో రనియతాః; ఉతసర్వేషానియతాఇతి; కింప్రాప్తమ్; బ్రాహ్మణవైశ్యనియతాః; నేతరయోరితి. కుతః, ఏవంశ్రూయతే, “జాయమానోవావై బ్రాహ్మణః” ఇతిబ్రాహ్మణస్య నియమోదృశ్యతే, నేతరయోః, బ్రాహ్మణసంజ్ఞేర్తనాత్. ఏవంప్రాప్తేబ్రాహ్మణః - సర్వేషానియమఃకృతః; కుతః, అవిశేషానియమవిధానంయత్, తత్ - ఆకామ సంయుక్తం వచసనియమకమ్; తత్ - అవిచ్ఛిన్నసర్వేషామ్, తస్మాత్సర్వేషానియ మితి. సమ, “జాయమానోవావై బ్రాహ్మణః” ఇతి, బ్రాహ్మణస్య సంజ్ఞేర్తనముచ్య

యేన వేదాధ్యయన యాగానుష్ఠాన ప్రజోత్పాదనానాం నిత్యతయా
బ్రహ్మ విద్యాజ్ఞతేష్వన తత్త్రితయాజ్ఞ భూతానాంమన్త్రాణాం మోక్షార్థే
తత్ర తథాఽనుసంధేయత్వాత్.

తే, భవత్యస్మిన్వచనే బ్రాహ్మణసంక్షేపరసమ్. సత్వేతస్మిన్వియమస్యవిధాయకమ్.
ఏతైరకామసంయుక్తైరవచనైర్విహితస్య నియమస్య అనువాదోయమపదానస్తుత్యర్థః
తస్మాన్నాత్రబ్రాహ్మణ సంక్షేపరసేన రాజస్యస్య వైశ్యస్యవా అనియమోవిజ్ఞాయతే
బ్రాహ్మణగ్రహణస్తు ప్రదర్శనార్థమ్. 'జాయమానోబ్రాహ్మణో రాజన్యోవైశ్యోవా'
ఇతి. తథా (జాయమానః) జాతశ్చేతి" ఇతి.

జైమినిన్యాయమాలావిస్తరే-ఉష్ణాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే ఏకాదశాధికరణ
మారచయతి:-[సోమాధీతిప్రజం కామ్యంనిత్యంవా కామతోగ్రిమః । లిప్యానుష్ఠాయ
విజ్ఞానలోకైస్తన్నిత్యతేమ్యతే] ఇదమామ్నాయతే; "సోమేనయజేత" "స్వాధ్యాయ
మధీయాత" "ప్రజామత్పాదయేత" ఇతి, అత్రసోమః - కామ్యః, "జ్యోతిష్టా
మేన స్వర్గకామాయజేత" ఇతికామసంయోగేనామ్నతత్వాత్; అధ్యయన
ప్రజోత్పాదనయోరపి విశ్వజిన్నాయేన స్వర్గేఫలత్వేనకల్పితే, కర్మయోగోపి కల్ప్య
తే, తస్మాదిదలత్రయం కామ్యమితిచేద్యైవమ్, లిప్యాదిసానిత్యత్వసిద్ధిః, "వసనే
వసనే జ్యోతిషాయజేత" ఇతి - ప్రతివసంతంమిత్తికృత్య సోమయాగంవిధత్తే.
అధ్యయనస్యనస్వర్గంఫలమ్. దృష్టప్రయోజనస్వానుష్ఠాయ జ్ఞానస్యసమ్భవాత్, తత్ర
క్రత్వనుష్ఠానస్య నిత్యత్వాత్తద్ధేతోరధ్యయనస్యాపి నిత్యత్వమనివార్యమ్, "అనుత్పా
ద్యమతంసలోకంగచ్ఛతి" ఇతిస్మృతేద్లోకసిద్ధ్యర్థముత్పాదనస్యాపినిత్యత్వమ్; అనే
వైవాళిప్రాయేజేదమామ్నతమ్ - "జాయమానోబ్రాహ్మణస్త్రీశిముణవాజాయతే
బ్రహ్మచర్యేణముషిభ్యో యజ్ఞేనదేవేభ్యం ప్రజయాపితృభ్యః, ఏషవాఅప్రణోయః
పుత్రీయశ్వాబ్రహ్మచారీవాస" ఇతి. బ్రాహ్మణగ్రహణమితరయోరప్రభవత్కార్యమ్.
సోమాదివిధిమనిశేషస్యాశ్రవణాత్, తస్మాత్సోమదికం నిత్యమిత్యాదికమనుసంధేయమ్.

(తత్త్రితయమ్) వేదాధ్యయనయాగానుష్ఠాన ప్రజోత్పాదనరూపత్రితయమ్.
(తత్ర)కర్తాదా.(తథానుసంధేయత్వాత్) దేవరాస్తరాభిసంధిపూర్వకమనుసంధేయత్వాత్

దేవతాధికరణన్యాయేన అర్థవాదిన్యా ఋణనివృత్తేరపి సోమాది

(దేవతాధికరణేతి) ఉత్తరమీమాంసాయాం దేవతాధికరణే - అర్థవాదవాక్య
గత విశేషస్య ప్రకృతోపయోగిత్యము క్తమ్. శ్రీభాష్యప్రకాశికాయాం ప్రథమాధ్యాయస్య, తృతీయపాదే, “తదుపర్యపి బాదరాయణః” ఇత్యత్ర దేవానాం బ్రహ్మ విద్యా
యానుధికారోస్తి, సవేతి ప్రసక్తా చ్చివ్యతే; నాన్యధికారో దేవానాం ధి త్వద్యభా
వాత్, తదభావశ్చ దేవతానాం చేతన్యాదా ప్రమాణభావాత్, తథాపి; సతావచ్ఛే
దనాతత్ర ప్రమాణమ్, తస్మాః కర్మకరణేతి కర్వతాదిరూపాంశత్రయవిశిష్టభావ
బోధకతయైవ చరితార్థత్వాత్, దేవతాచైతన్యాదా వప్రమాణత్వాత్; ప్రవర్తకోపి
విధిః, ప్రవృత్త్యనుకూలమేవార్థం విషయీకరోతి; దేవతాచైతన్యాదికశ్చ సతథాభూ
తమ్; నాన్యర్థవాదస్తత్ర ప్రమాణమ్; - పూర్వతన్త్రోక్తార్థవాదాధికరణన్యాయేన విధ్య
పేక్షితప్రాశస్త్యసమర్పకతయైవ స్వాధ్యాయవిధ్యవగతప్రయోజనపదర్థవత్తా వశ్య
మ్భవేన అనపేక్షితనిష్ఫలదేవతా చేతన్యాదా తాత్పర్యాసమ్భవాత్; నాపి ముక్తభాగా
స్తత్ర ప్రమాణమ్; తేషామపి ముక్తాధికరణోక్తన్యాయేన అన్యత్రేయార్థస్మారకత్వేన లబ్ధప్ర
యోజనానామనుపయుక్తదేవతాచేతన్యాదా తాత్పర్యాసమ్భవాత్, నానుభేయా
నామపి విహితధాత్వస్థపరిచ్ఛేదకతయా దేవతాచైతన్యాదిబోధకతాయానుసమర్థ
త్వాత్. అకాశాద్యచేతనస్ఫుష్టి పరిష్కారాదిదేవతాస్ఫుష్టేర వ్యవహరతయాస్ఫుష్టివా
క్యాదపి దేవతాచైతన్యాద్యసిద్ధేశ్చ; విద్యాసన్నిధావాత్మతానామ్, “ప్రతర్థనోఽ
పైదైవోదాసిః” ఇత్యాద్యభ్యాసానాం పారిష్కవాధాధికరణన్యాయేన విద్యాస్త
వకతయా విద్యాధానాం దేవతాచైతన్యాదివరతాయాం మానాభావాత్; ప్రత్యుతదేవ
తానాం విగ్రహాదిమత్త్వే యుగపదామూతానామనేకయజ్ఞవాఙ్మేష సన్నిధానాను
పపత్తిః; తస్మాదేవానాంచైతన్యే విగ్రహాదిమత్త్వేన ప్రమాణభావేన ముముక్షు
రూపార్థిత్యాభావాత్, పటుతరదేహేన్ద్రియాదిమత్త్వ రూపసామర్థ్యాభావాదధ్య
యస సంస్మృతస్వాధ్యాయసమ్పదితార్థజ్ఞానపత్రరూపవిద్యత్తాభావాచ్చనదేవానాం
విద్యాధికార ఇతిపూర్వః పక్షః;

ఫలత్వేన తేహంతథానుసంధేయత్వస్య ఋణానివృత్త్యర్థత్వాత్, ఋషి
దేవ విత్పప్రీతింవి నా తదీయఋణానివృత్త్యనుప పత్త్యాముముక్షోరవ్యుద్దే

రాధా ప్రస్తు—దేవానామవ్యస్తి విద్యాయామధికారః. తేహంవిధ్యర్థవా
దాదిభిశ్చైతస్య విగ్రహదేస్సుటమవగమాత్. విధినాతావత్ “సోమేనయజేత్”
ఇతియజినాయాగఉచ్యతే. యాగశ్చ-దేవపూజా. “యజ - దేవపూజాయామ్”.
ఇత్యనుశాసనాత్, దేవపూజాచ - దేవతాప్రీతిజనకవ్యాపారః. ప్రీతిశ్చ - దేవతా
యాశ్చైతస్యంవిగ్రహాది మత్వశ్చవిద్యాసంపన్నవతీతి-విధితశ్చైతన్యాదిసద్ధిః. తథా,
ర్థవదైశ్చతేమం వైతన్యాదిసద్ధృతి. లోకే-స్తుత్యేషసరపతిప్రభృతిషు గాఘ్నిర్యా
దార్యకార్యవిధ్యుర్ద్య సౌష్ఠ్యారాదిగుణకథనేవైవ స్తుతిబుద్ధిజననవత్, నేదేపిస్తుత్యేప్ర
వాయ్వాదిషు గుణసౌష్ఠ్యకథనేనవి నా స్తుతి బుద్ధేరమత్వత్వాత్, తద్వీధావశ్యమ్భవే
వశ్చైతనబలవత్తరచాధిక ప్రమాణాభావేన వైతన్యవిగ్రహాదిసద్ధేరప్రత్యుహత్వాత్.
అతఏవచ “సతామసతాంవాగుణానాం కీర్తనాత్ప్రరోచనా” ఇతిన్యాయవిధాం
వాదోద్యుక్తతే, తథామస్త్రైకతేమం తత్పిన్ధిరనివార్యా. మన్తాధికరణన్యామేనతేమం
విహితార్థస్మారకతయా నిర్వికల్పకస్మరణస్యైవ ననుభవనిరస్తత్వేన అనుష్ఠానాన
నుకూలత్వేనచ సప్రకారకత్వావశ్యమ్భవే, మస్త్రప్రతిపాద్యగుణ విగ్రహాదిప్రకారమతి
లబ్ధ్యై అప్రామాణికప్రకారాన్తరకల్పనస్యైతిజఘన్యత్వాత్. మన్తాణామనుష్ఠే
యాథ్యస్మృత్యర్థమేవ మస్త్రప్రతిపాద్యవిగ్రహాదిపరతా అవశ్యమభ్యుపేయా, “హస్తా
హమిమాస్త్రప్రోదేవతాః” “అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకీరవాణి”
“నామరూపఞ్చభూతానాం కృత్యానాఞ్చప్రవఞ్చనమ్. వేదకర్తృత్వేనవాచా దేవాదీ
నాఞ్చకారస్య” ఇత్యాదిబహుతరవచనేషు దేవాదీనాం శరీరపుష్టిప్రతిపాదనాత్,
అచేతనాకాశాదిసృష్టితుల్యపుష్టివచనమజ్ఞానకార్యమేవ; దేవానాంవిగ్రహాదిమత్వే
యగపదనేకదేశసాన్నిధ్యే వపత్తిశ్చసౌభర్యాదివదనేక శరీరపరిగ్రహాక్షివిశేషాదు
పపాదనీయా. తస్మాద్దేవాదీనామపివైతన్యాదిమత్తయా అర్థిత్యాదిసమ్భవాదస్తి
విద్యాయామధికారః ఇతి.

(తేమమ్) మన్తాణామ్. (తథా) పూర్వవత్. (తదీయేతి) ఋషిదేవవిత్పసమ్భు

శ్వత్వేన దేవతాస్తరాభిసన్ధ్యవశ్యమ్భవాన్. తథాచశరణాగతైర్దేవ
తాస్తరాచిశబ్దాన సన్ధానే దేవతాస్తరోపలక్ష్మిత తదస్తర్యా మిత్వ
గుణ విశిష్టస్య భగవత ఏవోద్దేశ్యత్వాత్, ఉద్దేశ్యత్వేన దేవతాస్తరాభి
సన్ధిరాహిత్య రూపాఽకిచ్చనాధికారేణ విరోధ ఉపాసనాదేర్దుర్వార
ఇత్యాశయేనాహ (కామ్యత్వా కారణేతి). అత్రదేవతాస్తర శబ్దానా
మిత్వనుషజ్ఞః.

న్ము, శరణాగతైరపి శేవలభగవదాజ్ఞాప్రయుక్తత్వేన శేవల
పరార్థకై జ్ఞర్యత్వేనచ నిత్యవైమిత్తి కానామ వశ్యానుష్ఠేయత్వాత్,
ఉక్తరీత్యాతేషామప్యుద్దేశ్యత్వేన దేవతాస్తరాభి సన్ధిర్దుర్వారా. భగ
వత్ప్రీతి వ్యతిరేకేణ ఋణనిపుత్రేస్తేషామనుద్దేశ్యత్వాత్, నతాదర్శ్యేన
దేవతాస్తరోద్దేశ్యత్యాధనాస్తరనిష్ఠేష్యపి సమాన మిత్వత్రాహ
(శ్యాన్య పానక యోరితి).

(సర్వాత్మనా ప్రపన్నత్వా భావేన) ఇత్యనేన *సర్వాత్మ నాయ
శ్శరణమితి వాక్యంస్మరితమ్. తథాచాయమభిప్రాయః. “ఉపాయే
గృహరక్షిత్రోః” ఇత్యాదిప్రమాణేన శరణశబ్దస్తావదర్థప్రయవాచీ,
తథాచ, యస్సర్వాత్మనా శరణం ప్రపన్నః సర్వప్రకారేణోపాయత్వేన
గృహత్వేన రక్షితృత్వేనచ ప్రపన్న ఇత్యర్థః. అత్ర ఫలప్రద దేవతా
ద్వారా ఫలకరణత్వ ముపాయపదేన వివక్షితమ్. (౧) “ఏషబ్రహ్మప్రవి
ష్టోస్మి” (౨) “ప్రవేష్టుశ్చ పరస్తవ” (౩) “విశతేతదనస్తరమ్” ఇత్యాదా
నీత్యర్థః. (తదస్తర్యామిత్వేతి) దేవతాస్తర్యామిత్వేత్యర్థః.

(తేషామపి) శరణాగతానామపి. (తాదర్శ్యేన) ఋణనిపుత్యర్థత్వేన.

(ఉపాయఇతి) “ఉపాయేగృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శరణమిత్యయమ్. వర్తసేనాద్రు
తశ్చైష ఉపాయార్థకవాచకః” ఇతి. (ఏషఇతి) “గ్రీష్మశీతమిషకదమ్” ఇతి
శేషః. (ప్రవేష్టుమితి) గీతాయాంపూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్. (విశతేఇతి) గీతాయాం

భగవతో గృహవత్ప్రవేశకర్మతోవ్యక్త్యా ఫలత్వాఽపరపర్యాయం
ప్రాప్యత్వం గృహపదేన వివక్షితమ్. ఫలప్రదదేవతా-రక్షిత్వ పదార్థం.
సాధనాంతర నిష్ఠాస్తు ఫలప్రదత్వమాత్రేణ భగవంతం ప్రపన్నాం.
నతుకరణత్వేన ఫలత్వేనచ ప్రపన్నాం; తేషాం స్వయత్నస్వప్రయో
జన పరత్వాత్; “నారాయణం ప్రపన్నం” ఇత్యన్య అవధారణగర్భ
త్వాచ్చ; తథాచ, శరణగతానాం విశేషవచనేన ఋణిత్యనిషేధాత్.
నచ ఋణనివృత్త్యర్థముద్దేశ్యత్వేన దేవతాంతరాభి సన్నిప్తమృవతి.

సాధకానాస్తు విశేషవచనాభావేనఋణిత్యాత్, సత్త్వసిఋణిత్యే
తన్నివృత్తై కామనావిరహేణదేవతాంతరానుదేశే ప్రత్యనాయాపత్త్యా
తేషాముదేశ్యత్వేన దేవతాంతరాభిసన్నిప్తత్వార్థైవ; తస్మాచ్ఛరణగతా
నాం దేవతాంతరోపలక్షిత తదంతర్యా మిత్యగుణ విశిష్ట భగవదుద్దేశేన
దేవతాంతరశబ్దాను సన్ధానమ్; సాధకానాస్తు దేవతాంతరవిశిష్ట భగవదు
ద్దేశేనక్వచి దేవతాంతరశబ్దాను సన్ధానమితి. (ఋణిత్యాదితి)అనేనస్వరూపే
ణైవ క్వచిత్ఫలాంతరాభి సన్నిరాహిత్య రూపాఽకించినాధికార విరోధ
స్సూచిత ఇతిదిక్.

ఇతి సామ్రుదాయిక స్వరూప విరోధనిష్కర్షం.

పూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్. (తేషామ్) సాధనాంతరనిష్ఠానామ్. (అవధారణేతి) “సర్వం
వాక్యం సావధారణమ్” ఇతిన్యాయాదితిభావః.

(తన్నివృత్తై) ఋణనివృత్తై. (తేషామ్) సాధకానామ్. (తదంతర్యామిత్యేతి)
దేవతాంతర్యామిత్యేత్యర్థం. (క్వచిత్) సాక్షాదస్వయభిన్నస్థలే. (ఇతితి) తథాచ
అయమభిప్రాయఇతి పూర్వేణాన్వయః.

ఇతి సామ్రుదాయికస్వరూప విరోధనిష్కర్షనామక.

పశ్చిమవాదకతిసపద దీపికా

అథోపాసనాదికం శ్యేనాదివత్ స్వాధికారిణామప్రత్యేక బలవదని
ప్రాను బద్ధిత్వాత్, స్వాధికారిణామ అన్యప్రరోచనార్థం విధేయత్వేన
స్వాధికారిణామ కర్తృమయోగ్యమ్, స్వాధికారికామనావిషయా ౭నస్త
స్థిర ఫలాననురూపత్వాత్ స్వాధికార్యభీష్టాసాధనం, సాతకత్వాత్స్వా
ధికారిణంప్రత్యేక విగీతశ్చేతి, త్రేతా స్వరూపవిరోధం లాఘవాత్
వాక్యత్రయేణ యుగపదనూద్య వాక్యదశకేన క్రమేణ పరిహరతి (ఆనా
లుమిత్యాదినా - పరిగ్రాహ్యజీత్యుచేతన).

(శాస్త్రేతి) అత్ర “ఇత్యై ప్రవర్తిష్యిత్తతు పరహింసైయై నివర్తి
ష్యిక్తైకాక్ర” ఇత్యాదికమనుసంధేయమ్. (ముముక్షువుక్రిత్యాది)

(శ్యేనాదివత్) శ్యేనాదివిధివత్. (తద్విధిః) “అజ్ఞాతేసనిమిత్త నిత్యవిధయస్స
గ్నాదికామ్య ద్విధిస్సాన్వితాశతచిత్త శాస్త్రవశతోపాయోభిచారశ్రుతిః సర్వంయ
స్యసమప్రశాసితరూపా శ్రీరక్తసర్వస్వతే రక్షాకూతనివేదినిశ్రుతిరసా త్వన్నిత్యశాస్త్ర
ప్రకః” ఇతిశ్రీరక్తరాజప్రవోతరతతైకవింశత్యోకోక్తరీత్యా శాస్త్రవివాసార్థమితిజ్ఞే
యమ్. (అన్యప్రరోచనార్థమ్) ఇత్యత్రస్వరూపవివాసార్థమితిసిద్ధావైఅర్థః; యోత్రేతేక
వత్ ప్రవర్తిశాస్త్రవివాసార్థ మిత్యర్థఇతిజ్ఞేయమ్. (అయోగ్యమితి) ఉపాసనాదికం
కర్తృమయోగ్యమిత్యన్వయః. (సాతకేతి) స్వరూపవిరుద్ధత్వాత్సాతకమితిభావః.
(విగీతమ్) నిర్ద్యుమ్. (వాక్యత్రయేణ) ఆనాలుమితి, ముముక్షువుక్రితి, అథసాతకేతి
వాక్యత్రయేణ. (వాక్యదశకేన) ఇతువుమితి, ఎక్షసేయితి, ఆభిచారాదికభితి, ఇష్టు
ఫలమితి, ఏకాధికారీతి, అగ్గతిలేయితి, పాప్యతుక్రితి, అగమేతి, అథసాతకేతి,
అత్రయాలేయితివాక్యదశకేన.

(ఇత్యైవప్రవర్తిష్యిత్తతు) ఇతి. (పరహింసైయై) యోగీయహింసైయై. శ్రీవచనభూ
షణేషణ్వుదశే పాప్యకాస్తరదోషప్రకరణే “ఇత్యైవప్రవర్తిష్యిత్తతు - పరహింసైయైనివర్తి
ష్యిక్తైకాక్ర” ఇతి,

ఏతద్వరపరమునిపర్యవ్యాఖ్యానై, “ఇనిఇప్పడి ఇతుతన్నైవిధిత్తు-క్రిన్నిన్దనిలై
యైక్కులైత్తు మేటొన్ఱుటోకైక్రూక విత్తనైయైన్ఱార్. (ఇత్యైయైన్ఱుటోడణ్ణి) అ
తావతు - శాస్త్రమావతు - “త్రైగుణ్యవిషయావేదాః” ఎనిఅవడియే, పెన్ద్రుతాయ

కతవల్పాం “ముముక్షుర్వై శరణమహంప్రపద్యే” ఇత్యుక్త్వా పూర్వో
త్తర వాక్యాభ్యాం శ్రీమన్నారాయణస్తోత్రవ ప్రాప్యప్రాపకభావ ప్రతి
పాదకస్య మన్తరత్నస్యాఽఽమ్నానాదితిభావః. అభిప్రేత ప్రమాణా
సుగ్రాహకం ఫలవై సాదృశ్యలక్షణాఽనౌచిత్యరూపం విపక్షే బాధక

అష్టబధిరాదికథాన వికలకరణరోదు పటుతరకరణరోదువాణియఱ పత్సలైయాయరు
క్కుమాపాలే మాతాపితృసహస్రీక్షితాట్టియమ్ వత్సలతరమాకైయాలే, తమఃప్ర
చురరోదు రజఃప్రచురరోదు సత్వప్రచురరోదువాణియఱ అవర్కకో అపథేఽవృత్త
రాయ నశిక్రవిడక్షమమల్లమైయాలే ఆవోరుడైయ గుణానుగుణమాక పురుషార్థక్ష
కైయమ్ తత్సాధనక్షకైయముపదేశితు కొల్కోకొమ్మిలేయేద్రుకైక్కు చుళ్ళి
క్లాలోనాట్టువారోపాతి ఇవోముఖక్షకాలే తన్నుడైయతాత్పర్యాంకత్తిలే ఆరోపి
క్రైక్రకాక్రక ప్రవర్తిపిక్రైకతాకైయాలే శ్యేనవిధితుడక్షి ప్రవర్తిపర్వస్తమాకవరు
మళపుమి చేతనకొనిష్ఠనిష్ఠవళపుక్కిడాక ఉత్తరోత్తరపురుషార్థ సాధనక్షకప్రవర్తిపి
త్తు పూర్వపూర్వక్షకైనివర్తికక్ర క్కడవతాయరుక్కుమ్. ఆకైయాలే ఇవుపాససై
ప్రవర్తిపిక్షతు పరహింసైయైనివర్తిపిక్రైక్రకాక్రక. పరహింసైయైష్టతు - మేలాన
హింసైయైష్టపడి. “పరదేవతై” “పరగతి” ఎన్నివిడక్షిలో మేలానదేవతై, మేలాన
గతిఎష్టరమాకితాప్సాలే; ఆతావతు - శ్యేనవిధిక్కుమేలాక విధిక్కుప్పట్టపశ్వావలక్కు
నాదికకైచ్చొన్నపడి. ఇత్తైహింసైయైన్నలామోవెన్నిలో, విహితహింసైయైన్నక్రడవ
తికే. “అగ్నిమీమీయంపశుమాలభేత” ఎన్నివిడక్షిలో, ఆలమ్మశబ్దమ్. “ఆలమ్మ-
స్సర్వహింసయోః” ఎన్తైయాలే, హింసావాచియికే. ఇత్తాలకామ్యకృత్తైచ్చొన్న
పడి. పూర్వవిహితహింసైయను శ్యేనవిధియైచ్చొల్లకైయాలమ్, తదుపవిహితమాన
కామ్యమే ఇవిడక్షిలోవివక్షితమ్” ఇతి.

(ఇత్తైప్రవర్తిపిక్షతు) ఇత్యుక్త్రక్షత్రేక్షమాణానాం ఉపాసనప్రవర్తనవ్యాజేన
భక్త్యపేక్షయాప్రవర్తియైవిధితతు. ప్రవత్త్యాంభక్తిస్తానే ఈశ్వరస్సనివేశః. గురూ
పాయభర సమర్పణాత్తత్థానే ఈశ్వరస్సితాప్రవన్నాధికారిణం ప్రతిఫలందదాతితి
ప్రపత్తేర్నిశేషః. అతః ప్రాప్యవై సాదృశ్యం భక్తేరిత్యాశయః. (అభిప్రేతప్రమాణమ్)
“ముముక్షుర్వై శరణమహంప్రపద్యే” ఇత్యాదిప్రమాణమ్.

మాహ (ప్రాప్త్యానురూపమాన) ఇతి.

(అథేత్యాది) చరమశ్లోకపూర్వార్థ వివరణరూపోఽయం శ్లోకః; తత్రతావత్ త్యాగవిద్యధికారిణమాహ (అథేతి) యదీత్యర్థః. అనేన అధికారిదార్శభ్యం ద్యోత్యతే. అత్రసమ్పాద్యపురుష స్వభావపర్యాలోచనయా సాధనాంతరాజ్ఞసాధారణ్యేన త్యాజ్య నిర్దేశస్వరస్య పర్యాలోచనయా, ముముక్షుంప్రతి బ్రహ్మహత్యాది పాతకానా మప్రసక్తత్వ పర్యాలోచనయోచ, పాతకశబ్ద స్సాధనాంతరపరః. “సనుకృతం నదుష్కృతమ్” “సర్వేవాప్తానః” ఇతివత్. (సర్వభావేనేతి) సర్వత్రాస్తేతి. (సర్వభావేనపాతకభీతోయది) సర్వస్వభావేన సాధనాంతరస్వరూప జ్ఞానాశక్తత్వేన తదనుస్థానాశక్తత్వేన తత్స్వరూప విరోధాభిజ్ఞత్వేనచేత్యర్థః. (సర్వభావేన విముక్తాన్యసమారమ్భః) అన్యశబ్దో నభివయుక్తన్యాయేన మోక్ష సాధనభూతనారాయణస్య

(అయంశ్లోకఇతి) భవిష్యత్పురాణే శ్రీవిష్ణుధర్మపట్టిష్ఠితమాధ్యాయే; — “అథపాతకభీత స్త్వం సర్వభావేనభారత । విముక్తాన్యసమారమ్భా నారాయణపరోభవ” ఇతిశ్లోకఇత్యర్థః. (సమ్పాద్యేతి) అత్రసమ్పాద్యపురుషః - ధర్మపుత్రః. (పర్యాలోచనయాచేతి) అత్రచకారేణ ప్రకరణపర్యాలోచనయేత్యర్థః. అస్మిన్ శ్లోకే యమేనధర్మపుత్రస్య ప్రమాణప్రమేయపుత్రికాత్వత్రయం కృతమితిబోధ్యమ్. (సనుకృతమితి) (సాధనాంతరస్వరూపేతి) సాధనాంతరస్వరూపం జ్ఞాతుమశక్త్యేత్యర్థః. (తత్) సాధనాంతరమ్. (సభివయుక్తన్యాయేనేతి).

సభివయుక్తన్యాయశక్తం పరిభాషేస్తుశేఖరే;—సను, “భృశాదిభ్యోభువ్యచ్యేః” ఇతి విధేయమాసక్యశ్, “కవ్వివాభృశాభవన్తి” ఇత్యత్రాపిస్యాదతఅహ (సభివయుక్తమన్యస దృశాధికరణేతథాహ్యర్థగతిః) సభ్యక్తమ్, ఇవయుక్త్యాదయత్కించ్యద్ద్యోత్యతే, తత్ర - తస్మాద్భిన్నేతత్సదృశే అధికరణేద్రవ్యేకార్యం విజ్ఞాయతే; హి - యత్కే, తథాఅథావగతిరస్తి; సహ్యబ్రాహ్మణమానయేత్పుత్రే, లోప్తమానయేతి భవతి. అతిఃచ్ఛ్వస్యైవ సేవ్యస్యైవ సదృశే అభూతతద్భావవిషయేక్య జిహ్వానోక్తదోషః. సప్తాచేయం “భృశాదిభ్యః” ఇతిసూత్రభాష్యే” ఇతి.

పరః; అనేనధర్మశబ్దః - “మామ్” ఇతివిధాన్యమాన నారాయణాన్య పరః ఇత్యుక్తం భవతి. (సమారమ్భః) సమస్తారమ్భః, సమా-“సర్వధర్మాన్” ఇతిబహువచనార్థః. ఆరమ్భశబ్దేన త్యాగో ననుష్ఠానమిత్యుక్తిమ్. పుష్పస్పృహముచి - పుష్పస్పృష్టత్యజిపర్యాయః. (సర్వభావేన) సర్వప్రకారేణ. అనేన సర్వధర్మానితి-సర్వశబ్దోఽన్య కార్తృనిర్వహే పరః ఇత్యుక్తం భవతి. (సర్వభావేన నారాయణపరః) సర్వాత్మనా నారాయణం ప్రపన్న ఇత్యర్థః. అత్రనారాయణమాత్రపర ఇత్యవధారణం గర్భితమ్. అనేన “మామేకం శరణంప్రజ” ఇత్యేత దర్థా ఉక్తాః. “పరి” ఇత్యనేన “ప్రజ” ఇత్యత్ర గత్యర్థో బుద్ధ్యర్థ ఇత్యుక్తిమ్.

(ప్రాప్య విరుద్ధజగతి) భగవత్ప్రాప్తి ప్రతిబద్ధకజగిత్యర్థః. (నిర్దితత) కశజ్జ భక్షణాదినత్ నిర్దితవతీత్యర్థః. అభిచారాది విధావిన ఉపాసనాదివిధా ధాత్వర్థే విధితాత్పర్యం వినా అన్యతాత్పర్య కల్పనం తావన్నాస్తీత్యాహ (అభిచారాదిశిత్వాది). (ఫలవిశేషః) వైరివధః. (అనర్థః) నరకః. నరక హేతుత్వే మోక్షత్వ వ్యాఘాత ఇత్యాశయేన (అనర్థప్రసక్తమితి) ఇత్యనుగృహీతమ్. అన్యతాత్పర్యమప్రకృతే నసమ్భవ తీత్యాహ (ఏకేతి). ముఖ్యస్మానవిధాయగౌణస్మానవిధేః, దీర్ఘసత్రం

(సమధర్మానితి) “సమా” ఇతిత్వతీయా; “సమ్” ఇత్యుపసర్గణేతియావత్. (పుష్పస్పృహేతి) పరిత్యజ్యేతి పుష్పస్పృహేత్యర్థః. (అన్యకార్తృనిర్వహేతి) “సర్వధర్మాన్ సరిత్యజ్య” ఇత్యత్ర, “సర్వోపియజ్జస్యమాత్తః” ఇత్యత్ర యజ్జశబ్దోపరిశ్రాంత మాక్షై కవచనబలాత్, సర్వశబ్దస్యయజ్జాన్యకార్తృనిర్వహే పరత్వవత్, అత్రత్యసర్వశబ్దస్య ధర్మాన్యకార్తృనిర్వహే పరత్వంవక్తవ్యమితిభావః. (సర్వభావేన) సర్వధర్మేణ. (నారాయణపరః) నరక - అర్జునః; తత్సమ్మన్యజ్ఞ - నారా - ధర్మప్రత్యాదయః. తేషామయసమ్ - నారాయణ - కృష్ణః. “కృష్ణాశ్రియాః కృష్ణబలాః” ఇత్యుక్తరీత్యాతం పరిపన్న ఇత్యర్థః. (అవధారణమితి) “సర్వంపాత్యం సావధారణమ్” ఇతిన్యా యాదితిభావః.

(నిర్దితవతీతి) దేవతేతిశేషః. (వివక్షితవివరీతమ్) వివక్షితస్య - పరిపత్తి

విధాయచిత్రాదివిధేత్వా^౨ ధికారిభేదేన ఫలభేదేనచ లఘూపాయే రుచి జనకత్వాదేకేత్యాద్యుక్తమ్. (వివక్షితేతి) వివక్షితస్యా^౨ద్ధాన్తరే రుచి జనకత్వస్యవిరుద్ధమిత్యర్థః. కేనచిదధికారిణా గురూపాయేన సాధ్యస్య ఫలస్యతేననైవ లఘూపాయేనసాధనసమ్భవే గురూపాయవై యథ్యాపత్త్యా లఘూపాయప్రదర్శనం తస్య స్వస్మిన్న రుచిమేవ జనయతీతిభావః. ప్రత్యుత గురూపాయఏవ రుచింజనయతీత్యాహ (అజ్ఞత్తిలేయితి). “పూర్ణాహుత్యా సర్వా కామాన వాప్నోతి” ఇత్యాది వదితిభావః.

ఏవశ్చ శ్యేనాది విధేః యథాశ్యేనాధి కారిణం ప్రత్యేవ బలవదనిష్టాననుబద్ధిత్వాంశే తాత్పర్యాభావః. కిన్తు, ఇష్టసాధనత్వాద్యంశ ఏవతాత్పర్యమ్. శ్యేనాదేర్వైరివధద్వారా నరకసాధనత్వాత్, శాస్త్రేణ బలవదనిష్టానుబద్ధిన్యపి పురుషప్రవర్తనం పురుషస్యశాస్త్ర విశ్వాససిద్ధ్యర్థమ్. అతఏవశ్యేనాదికం స్వాధికారిణం ప్రత్యేవ కర్తృమయోగ్యమ్; న తథాపాననాదివిధేః, ఉపాసనాద్యధికారిణం ప్రత్యేవ బలవదనిష్టానుబద్ధిత్వాంశే తాత్పర్యాభావః. ఉపాసనాద్యధికారిణ

విశ్వాసజనకత్వస్య, వివరీతమ్ - “గురుసాధ్యంవస్తు-లఘూసాధ్యమ్” ఇత్యుక్తజ్ఞాత్, తత్కళ్యాణజాయతే. తస్మాదప్రామాణ్యమితి వ్యవత్తాపవిశ్వాసోజాయత. ఏకాధికారిణమృత్తి వికళలముద్దిశ్యగురూపాయ లఘూపాయవృత్తిపాదక సీతోపదేశవిరోధాదితిభావః. (తేనైవ) అధికారిణైవ. (తస్య) అధికారిణః. (స్వస్మిన్) లఘూపాయే.

సార - (అజ్ఞత్తిలితి) అజ్ఞప్రవృత్తియితిత్యర్థః. (అజ్ఞేనలేతి) భక్తిసత్యత్యర్థః. “అత్రేగురూపాయభక్తివిహయలఘూపాయవృత్తిగురూపాయమహాఫలవిసదృశా” ఇతి ఫలతీతిభావః. (పూర్ణాముత్యేతి) సారే (యుక్తితి) భక్తిస్థానేసిద్ధోపాయనితే యః ప్రవర్తయిత్వాదియుక్తీత్యర్థః. సారే, (కుల్యన్యాయతైయాలేఇతి) “స్వార్థతాఉభయోస్తుల్యా” ఇతిభావః.

(తాత్పర్యాభావఇతి) “తాత్పర్యాభావోన” ఇత్యన్వయః. (స్వఫలిభూతేతి)

ప్రమతి స్వ ఫలీభూత మోక్షాపేక్షయా బలవదనిష్టానుబంధితేష్వప్రమాణాభావాత్. అతోనన్వాఽధికారిణప్రమత్తేష అన్యార్థం విధేయత్వేన ఉపాసనాదే సన్వాధికారిణవ కర్తృమయోగ్యత్వ మితిస్థితమ్.

అత్ర అకిచ్చనాధికారిణ స్వేష్టపరార్థాఽనుభవకై జ్ఞుర్యాపేక్షయా సాధనాన్తరఫలయోసన్వాఽర్థాఽనుభవకై జ్ఞుర్యయోః, (౧) “నమఇత్యేవ వాదినః” (౨) “మద్యై నక్లామర్గో మూర్ఖుః” (౩) “తనక్నేయాకవైన్ద్రకొఞ్శుమ్” ఇత్యాదివిషయనా పరిష్కృతమూలమస్త్ర మస్త్రరత్నస్థ నమశ్శబ్ద బలేన అత్యంతానిష్టత్వేన ఉపాసనాదే ప్రప్రమతి బలవదనిష్టానుబంధితాత్. కామ్యవిధేయముక్షుప్రమతీవ తద్విధేరికిచ్చనాధికారిణప్రమతి తదిష్టాపేక్షయా బలవదనిష్టానుబంధిత్యాం కేతాత్పర్యం నాస్తీతి, ముముక్షుప్రమతి కామ్యవిధీనాం (౪) “వేదైశ్చ నర్వైరహ మేవవేద్యః” ఇత్యాద్యనుసారేణ (౫) “ఆనన్దోబ్రహ్మ” ఇత్యాదివాక్య కేషతయా సర్వకర్మ సమారాధ్యత్వ సర్వఫలప్రదత్వ ఉపాసనఫలీభూతేత్వర్థః. (ప్రమాణాభావాదితి) ప్రపత్తిస్సాధనమ్, భక్తిర్న సాధనమితి - పాతకేతివచనంసనిక్షేపః, తత్ప్రమాణంనాస్తీతిభావః. (అన్యార్థమ్) సాధనప్రపత్తివిశ్వాసార్థమితి. ఔత్సేహికవక్షే (అయోగ్యత్వమితి) అయోగ్యత్వం నేతిస్థితమిత్యన్వయః.

సక్రుదాయసిద్ధవిరోధందర్శయతి (అత్యాకిచ్చవేతి). (నమఇతి) (మద్యైన్ద్రకై) “మద్యై నక్లామర్గో మూర్ఖుః” ఇతిశ్రీగోచానుక్తిః. (తనక్నేయాకవితి) “దామిదసానుపేదద్వితీయశతకే నవమదశకేతురీయగాధా. (తప్రమతి) అకిచ్చనాధికారిణప్రమతి. (అనిష్టానుబంధితాత్) అనిష్టసమ్బంధితాత్. (తద్విధేః) ఉపాసనవిధేః. (తదిష్టాపేక్షయా) అకిచ్చనాధికారిణ పరార్థానుభవకై జ్ఞుర్యాపేక్షయా. (అనిష్టానుబంధితేష్వతి) అనిష్టసమ్బంధితత్వేత్వర్థః. (వేదైశ్చ) భగవద్గీతాయాం పంచదశాధ్యాయేపంచశ్లోకః. (నర్వైః) పూర్వభాగోత్తరభాగాత్మకైః. (ఇత్యాది

(౧) భార-

(౨) తిరుప్పా-౨౯.

(౩) తి. వాయ-౨-౯-౪.

(౪) గీ-౧౫-౧౫.

(౫) తై-అన-

ముఖేన సిద్ధబ్రహ్మ ప్రతిపాదన తాత్పర్యస్య సమన్వయాధికరణన్యాయేన
 దీతి) “వేదాక్షరాణీయావస్థిపతితానిద్విజాతిభిః । తావన్విహరినామాని కీర్తితానిస
 సంశయః” ఇత్యాదిః - ఆదిశబ్దగ్రాహ్యః. (ఆసన్దభి) తైత్తిరీయోపనిషది ఖృగు
 వల్యాంషష్టోనువాకం. “ఆసన్తోబ్రహ్మేతివ్యజ్ఞానాత్” ఇతి. (సిద్ధోపాయబ్రహ్మప్రతి
 పాదనేతి) కర్మశబ్దాంతం పూర్వభాగమీమాంసాప్రవర్తితేతిభావః. (సమన్వయాధికర
 ణన్యాయేనేతి) సమన్వయాధికరణే వేదాస్తవాక్యస్య నిరతిశయపురుషార్థత్వేన సిద్ధ
 బ్రహ్మప్రతిపాదకత్వం సమ్భవతీత్యుక్తమ్.

క్రీణావ్యవ్రతాకారాయాం ప్రథమాధ్యాయేప్రథమపాదే; చతుర్థాధికరణే;—
 ప్రకారాస్తరేణవేదాస్తానాం బ్రహ్మణితాత్పర్యా సమ్భవముఖేన శాస్త్రసాధనార్హ్యణీ
 యత్వమాశక్యనిరాక్రియతే. “తత్తుసమన్వయాత్” ఇత్యత్రప్రత్యక్షాదిప్రమాణస్య
 యథాతథాత్వేపి పరప్రతిపత్త్యర్థస్యకల్పస్య, సామ్యధ్యాయవిధ్యధ్యాపితప్రయోజనస్య
 వైదికవాక్యస్యచ విశిష్యప్రయోజనపదార్థ పరత్వావశ్యమ్భవేన, తస్యచప్రపుత్తినిపు
 త్త్యస్యతరాస్యయి ఫలతత్సాధన ప్రతిపాదనాయత్తతయా, ధ్యానవిశేషణతయా
 ప్రపుత్త్యస్యయేపి, ధ్యానస్య ధ్యేయసత్తావశ్యమ్భవేన ధ్యేయభూతబ్రహ్మస్వరూపాది
 సత్యత్వాసిద్ధ్యా వస్తుసత్తావినిభూతస్య సాక్షాత్పరమ్పరయాలా ప్రపుత్త్యస్యయస్య
 ప్రపుత్తివ్యతిరేకవ్యాపక వ్యతిరేకప్రతియోగిత్వరూపస్య బ్రహ్మస్వరూపాదావసమ్భ
 వేన తత్రవేదాస్తానాం తాత్పర్యాసమ్భవేన, తాత్పర్యజ్ఞానరూప సహకారివిరహేణ
 వేదాస్తవాక్యైరాపాతప్రతిత్యసమ్భవేన అధికారిదార్శభ్యాదనాదరణీయం శారీరక
 శాస్త్రమితప్రాపయ్య,

నిఖిలపేయప్రత్యేగిక కల్యాణైకతాసమపరిచ్ఛిన్నానన్దరూపం వాత్సల్యసౌఖి
 ల్య సౌలభ్యసౌహృద్ద్య పరిమితగుణగణం సకలచేతనైస్సదానుభావ్యం సదానుభూ
 యమానమప్య పూర్వపదాన్దావహం పరబ్రహ్మప్రతిపాదయతో వేదాస్తవాక్యస్య
 అతిశబ్దపరిమితస్వరూపి సుఖతత్సాధనాదిప్రతిపాదన విరహప్రయుక్తప్రయోజన
 వైదుర్భ్యుక్తేః, సార్వభౌమస్య అకిచ్చినజనసమ్మథాఽభావాయత్తదారిద్ర్యవాదపదశ్ర
 ణ్ణేయత్వేన, పరమపురుషార్థభూతే పరేబ్రహ్మణీసాక్షాత్ప్రతిపాద్యే వేదాస్తవాక్యం
 ప్రయోజనపర్యవశాయ్యేవ; పశ్చాదేవమ్భూతం బ్రహ్మకథంప్రాప్యతే ఇత్యపేక్షా

విధివాక్యేష్యపి సమానతయా, తద్వదేవాఽకిచ్చ నాధికారిణమృతి సిద్ధో
పాయ ప్రతిపాదనశేషతయా పరార్థకైర్జ్యుర్యప్రతిపాదనస్యాపి
పూర్వోత్తర భాగసాధారణ్యేన ఉపపన్నతయా, అకిచ్చనాధికారిణమృ
తిసాధనాస్తరమన్యార్థంవిధేయత్వేన తమృతి కర్తుమయోగ్యమేవేత్య
భిప్రాయోను సన్దేయః.

ఇదచ్చ, శ్రీవచనభూషణమిమాంసాభాష్యే ప్రథమ పరచ్ఛేదే
షష ప్రకరణే, చతుర్థే సాధనాస్తరశ్చేనసామ్య సమర్థనాధికారే
సిద్ధాంతే విస్తరేణ వరదదేశికైరనుగృహీతమ్; — “ధర్మాన్సరిత్యజ్య”

యాం (౧) “బ్రహ్మవిదాశ్చీతివరమ్” (౨) “ఆత్మానమేవలోకముపాసిత” ఇతి
వేదనాదికైర్దుపాసనం తాదృశబ్రహ్మప్రాప్తిప్రాయతయావిధీయతే. సహకర్ష
ద్విషయసత్తానిర్భయం వినాప్రవర్తతే. బాలోపచ్యుష్టనాదివాక్యదపి విషయసర్తం
నిర్భిత్తైవప్రవర్తతే. నిర్భయశ్చ - బ్రాహ్మి ప్రమావేత్స్యదేతత్. యథాస్వవేత్సనివత
శ్చిత్రమాణాన్నిధిసత్తాం నిర్భిత్తైవదుపాదానేప్రవర్తతే. యథాచకర్షద్రాణమూరిః
క్రీడాసక్త్యాదేవాస్తరంగతః, స్వపితరమజానన్ కాలాస్తరేఖతశ్చిదాప్తాత్సస్వపిత
రంజీవస్తంగుణవిశేషశాలినం మహాసమ్మన్నం శ్రుత్వాతద్దర్శనప్రాప్త్యాదాప్రవర్తతే.
తద్వత్, తదేవంపశ్చాత్తనబాధాభావేన బ్రహ్మస్వరూపరూపగుణ విభూత్యాదివిషయ
సత్యతావశ్యమృజేన వేదాస్తవాక్యానాం తత్రతాత్పర్యానవవాదేన తత్పరికర్షిత
వేదాస్తవాక్యజన్యా పాతప్రతితిమతోఽధికారిణో విషయప్రయోజనయోగ్యలా
భాత్, వేదాస్తార్థనిర్ణయావయవ తాత్పర్యనిర్ణాయక న్యాయనిబంధనరూపం శారీరక
శాస్త్రమారమ్భణీయమితి చతుస్సుత్రాని పునర్వత్సరిత్యావప్రతిపత్తిదాస్థ్యమానాస్తర
ప్రాప్తిచైవ్యుక్త కర్తానిరసనపూర్వకం శారీరక శాస్త్రారమ్భస్సమర్థిత ఇతి.

(విధివాక్యేష్యపి) ఉపాసనాధివిధివాక్యేష్యపిత్వర్థః. (సమానతయేతి) సిద్ధ
బ్రహ్మప్రతిపాదన తాత్పర్యస్యేత్యన్వయః. (సాధనాస్తరమన్యార్థమితి) స్వరూప
విశ్వాసార్థమిత్వర్థః. (తమృతి) అకిచ్చనాధికారిణమృతి.

ఇతినిషేధబలాదేవ భక్తిఫలస్య అనిష్టానుబంధిత్య మవగమ్యతే. సచత్యాగవిధేర్భక్తావశక్తస్య అధికారాభావజ్ఞాపకత్వమ్. దుశ్శక్తమృత్యుశక్తేరధికారత్వాభావస్య మానాస్తరసిద్ధతయా విధివైయర్థ్యాత్. సచాగ్నిధానాది నిషేధస్య సన్న్యాసికోఽనధికారిత్వసూచకత్వవదుపపత్తిః. తత్రఅనధికారిత్వస్యాఽప్రాప్తతయాతత్తాత్పర్యకతోపపత్తిః. తత్రాపి విరక్తిః కామనాపేక్షయా ఉత్కృష్టత్వేనకామిగతఫలస్యానిష్టత్వ సూచనోపపత్తేఽచ; తతశ్చ త్యాగవిధిసిద్ధనిషేధబలేన భక్తివిధ్యుద్దేశే శుతఫలస్య అనిష్టానుబంధిత్యేసిద్ధే విధితాత్పర్యఫలంకామనాధికారాదుద్భవ్య కేవలత్వేఽపసమిత్యవగమ్యతే. సచ భక్తిఫలస్య యావదాత్మ భావినోఽనిష్టత్వే, నతేనోపచ్ఛన్నసంయుక్తమ్, తస్య అపరిహరణీయత్వాదితివాచ్యమ్, ఉపచ్ఛన్నస్థానిర్ణయోపి ద్వేధాఘటతే, బలవదనిష్టానుబంధిత్యాత్, బలవదిష్టా ననుబంధిత్యాచ; తత్రచ ఉపాసన ఫలస్య అనిష్టానుబంధాభావేపి స్వర్గకామిత్వాపేక్షయా నిరతిశయ పునఃపార్థక్యావస్థ తస్య పారతన్త్ర్యా విర్భావాపేక్షయా స్వల్పత్వాత్, పారతన్త్ర్యరూప బలవదిష్టాన్వయాయోగాచ్చ విధేర్మత తాత్పర్యస్త

(భక్తిఫలస్య) స్వాగ్ధానుభవకైక్కుర్యాదేః. (అధికారేతి) అధిత్వసామర్థ్యే. అధికారః. (జ్ఞాపకత్వమితి) జ్ఞాపకత్వంనేత్యన్వయః. (మానాస్తరసిద్ధతయా) ప్రత్యక్షాసిద్ధతయా. (విధివైయర్థ్యాత్) ఉపాసనత్యాగవిధివైయర్థ్యాత్. (ఉపపత్తిరితి) ఉపపత్తిర్నేత్యన్వయః. (తత్ర) అగ్నిధానాదినిషేధస్థలే. (అనధికారిత్వనేతి) సన్న్యాసికత్వమవగమ్యతే. (తత్తాత్పర్యేతి) అనధికారిత్వ సూచకత్వ తాత్పర్యకేతల్లిత్యం. (శుతఫలస్య) స్వాగ్ధానుభవకైక్కుర్యాదేః. (కామనాధికారాత్) స్వర్గకైక్కుర్యాదికామనాధికారాత్. (అనిష్టత్వేనేతి) “అనిష్టత్వే” ఇతి, “స” ఇతివదచ్ఛేదః. (తేన) భక్తిఫలేన. (ఉపచ్ఛన్నేనేతి) ఆశాసూచకకల్పః - ఉపచ్ఛన్నమే. (సంయుక్తమ్) సన్న్యాసమే. (తస్య) ఉపాసనఫలస్య. (పారతన్త్ర్యరూపబల

తాత్పర్యమితిగమ్యతే. విధిశ్చ కామనాముద్భుత్య భగవద్భాగం ప్రదర్శయి శేష త్వేష్టాపయిత్వా పశ్చాత్పారతన్త్ర్య ముపస్థాపయితు యుద్యుక్తః; మధ్యే ఉపాసనఫలే దర్శితే విధితాత్పర్యమజానంతస్తత్ఫల ఏవరమస్తు, తస్యకామిత్యాపేక్షయా నిరతిశయత్వాత్, “తాత్పర్యం జానంతి పారతన్త్ర్యే లగన్తుస్తు” ఇతి తాత్పర్యేణభక్తిం వ్యదధాత్; తస్మాదుపాసనఫలస్య నిరతిశయానన్ద రూపత్వేన అనిష్టానుబధ్ధాభావేపి తతోప్యుత్పన్నం ఫలాననుబద్ధతయా విధేస్తతాత్పర్యంత తాత్పర్యాభావః. పారతన్త్ర్యవేష తాత్పర్యపర్యవసానశ్చయుజ్యతే” ఇతి, శ్చేనవిధి తుల్యతోక్తా నకోపి విరోధఃఇతి.

అత్రయత్నావత్పూర్వపక్షిణోక్తముపాయాంతర విధేశ్చేన్యస విధి తుల్యత్వమనుపపన్నమ్. తత్ర పాపాత్మకహింసాయాః ఫలత్వాత్, అత్రమోక్షస్య ఫలత్వాత్; నహిమోక్షో నరకహేతుః ప్రమాణ భా వాదితి, తతోత్తరమాహ (ధర్మానితి). సాధనాంతరసాధ్యమోక్షస్య నరకహేతుత్వాభావేపి పరార్థానుభవకై బ్ధిరూపాఽకించునాధి

వదనిష్టాన్వయేతి అనేన బలవదనిష్టానుబద్ధోవర్తత ఇతిజ్ఞాపితమ్. (విధేః) ఉపా సనవిధేః. (తత్రేతి) ఉపాసనవిధావత్యర్థః. (విధిః) ఉపాసనవిధిః. (తత్ఫలే) ఉపాసనఫలేస్వార్థమోక్షాదా. (తస్య) స్వార్థమోక్షాదేః. (ఉపాసనఫలస్య) స్వా ర్థానుభవకైబ్ధిరూపేతి. (ఉత్పన్నతేతి) పరార్థానుభవకైబ్ధిరూపిత్వార్థః. (విధేః) ఉపాసనవిధేః. (తత్ర) స్వార్థానుభవకైబ్ధిరూపా.

(శ్చేనవిధీతి) అత్రశ్చేనవిధిసామ్యముపాసనవిధేరప్యస్తి. యథాశ్రుదువస్థా మూర్ఛితత్వదశాయామశ్చేన మూర్ఛాదోషఇతిజ్ఞాయతే. మూర్ఛితస్యతు మూర్ఛా దోషఇతి జ్ఞానం న జాయతే, తద్వత్, స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవద్విరుపాసనః దోషఇతిజ్ఞాయతే, ఉపాసకానాముపాసనందోషఇతి జ్ఞానంనజాయతేఇతిజ్ఞేయమ్.

(ఇతి) అనుగృహీతమిత్యన్వయః. (అత్ర) శ్రీవచనభూషణమీహంసాభాష్యే. (తత్ర)శ్చేనవిధిస్థలే. (అత్ర) ఉపాసనవిధిస్థలే. (తస్య) సాధనాంతరసాధ్యమో క్షస్య. (హేతుత్వమితి) అనిష్టహేతుత్వం సమ్భవతీతిభావః.

కారీష్టాపేక్షయా బలవదనిష్టభూతయోస్సాన్వర్థానుభవ కై జ్యుర్యయో
స్త్వ హేతుత్వమస్తీతిభావః.

ఏవం ఫలభేదే ప్రమాణమాహ (ధర్మానితినిషేధబలాదితి).
“నకళజ్ఞంభక్షయేత్,” ఇత్యాదాకృతినాధ్యత్వేష్ట సాధనత్వయోర్నిషే
ధస్యబాధితతయా బలవదనిష్టాననుబద్ధిత్వస్త్వేవ నిషేధ్యత్వాదితిభావః.

యద్యపి(౧)“బ్రహ్మవిదాహౌతిపరిమ్” (౧) “యోవేద” (౧)
“సోశ్నుతే” ఇత్యాదిసాన్వర్థానుభవ ఫలకోసానన విధిపర్యలోచనయా
ఉత్తరవాక్య ప్రతిపన్న పరార్థకై జ్యుర్యఫలక శరణాగతివిధిపర్యలోచ
నయాచ ఫలభేదోఽవగమ్యంతకళ్యతే, తథాపిస్ఫుటనిషేధాదేవతదవగమే
ఫలవాక్యనమభివ్యాహృత విధి పర్యలోచనం నకార్యమిత్యభిప్రాయే
ణాహ (నిషేధబలాదేవేతి).

ఏతేన “యదప్యక్తంకిచ్చతత్రశాస్త్రాన్తికృజననం తాత్పర్యగోచరం
ఫలమస్తి, అత్రతునాస్తి, మోక్షస్యనిరతిశయత్వాత్” ఇతి,తదవ్య
పాస్తమ్; నిషేధబలేన సాన్వర్థపర్యవసాయిమోక్షస్యసాతిశయత్వాత్;

“యచ్ఛక్తం నచ నిషేధబలాత్తత్ఫలస్యాఽనిష్టానుబద్ధిత్వకల్పనా.
కల్పకస్యాఽశక్తమ్ప్రీతి భక్తావనధికారజ్ఞాపకత్వేనాఽన్యధాసిద్ధత్వాత్,

(బాధితతయేతి) చన్ద్రావరణే కృతి సాధ్యత్వజ్ఞానంనాస్తి. విషభోజనే ఇష్ట
సాధనత్వజ్ఞానంనాస్తి. కళజ్ఞభక్షణే ఉభయోస్సత్వాత్, తన్నిషేధోబాధిత ఇతి
భావః.

(బ్రహ్మవిదాహౌతితి) తైత్తిరీయోపనిషది ద్వితీయాధ్యాయేఅనన్తవల్క్యం
ప్రథమోనువాకః. (తదవగమే) ఫలభేదావగమే.

(తత్ర) కేవలవిధిస్తలే. (తత్ర) ఉపాసనవిధిస్తలే.

(తత్ఫలస్య) ఉపాసనఫలస్య. (కల్పనేతి) నచకల్పనేత్యన్వయః. (కల్పకస్య)
నిషేధబలస్య. (జ్ఞాపకత్వేన) సూచకత్వేన.

యథా అగ్నిహోత్రాది నిషేధస్సన్మాన్యసినమ్మృత్య సధికారసూచకః; నతుగృహస్థస్య బలవదనిష్టానుబంధిత్వసూచకః” ఇతి. తన్నిరస్యతి (నచేతి).

(మానాంతరేతి) *సర్వశక్త్యధికరణాన్వయ సిద్ధత్వాదిత్యర్థః. (విధివైయధ్యాదితి) ఏతేన అధికారిలాభాయ త్యాగానువాదోపివ్యర్థ ఇతి సూచితమ్; గురులఘువికల్పానుపపత్త్యా లఘూపాయే అశక్తస్యాధికార ఇత్యస్యార్థసిద్ధత్వాత్. ఉక్తదృష్టాంతం వైషమ్యేణ నిరస్యతి (తతేతి). అగ్నిహోత్రాది నిషేధాభావే త్రైవిధ్యకాధికారికమాధానం పూర్వమేవసిద్ధమితి సన్మాన్యసినోవ్యగ్నికార్యం ప్రసజ్యత ఇతిభావః. వైషమ్యేణదృష్టాంతం నిరస్య, దృష్టాంతోపన్యాసోఽస్మాకమేవానుకూల ఇతిపరిహారాంతరమాహ (తతాపీతి). ఏతేన సత్విత్కృత్తం నిరస్తమ్. (ఉత్కృష్టత్వేనేతి) కామనాయాబంధకత్వాత్, విరక్తేర్ఘోచకత్వాచ్చేతి భావః.

(అనిష్టత్వేతి) (౧) “స్వర్గేషిపాతభీతస్య” ఇత్యాద్యనుసారేణ గృహస్థానుష్ఠితకామ్యకర్మణామల్పార్థిరఫలత్వేన, బలవదనిష్టానుబంధిత్వా

(సర్వశక్త్యధికరణేతి) ఆయన్వాయః - పూర్వమీహంసాయామ్. (అధికారిలాభాయ) ఆశక్తాఽధికారిలాభాయ. (గురులఘువికల్పేతి) గురుజైవకార్య సమ్మనే లఘుభూతమస్యథాసిద్ధమితి, అనువపత్తిర్బిధ్యా. (సిద్ధత్వాదితి) అసౌ పరిత్యజ్యేతివిధిః, కథమశక్తాధికారత్వద్యోతకః; శక్త్రుప్రత్యేవ భక్తిరూపకార్యవిధేః, భక్తావశక్తస్యాసధికారస్య సిద్ధత్వాదితిభావః. (తతేతి) “తత్ర” ఇతివిషమదృష్టాంతమ్. (సత్విత్కృత్తమితి) “సతుగృహస్థస్య బలవదనిష్టానుబంధిత్వ సూచకః” ఇతి, పూర్వపక్షోక్తమిత్యర్థః.

(స్వర్గేషితి) (౧) “క్షయిష్టోర్నాస్తినిర్వియతిః” ఇతిశేషః. అదిశద్దేన (౨) “క్షేణేపుణ్యే మర్త్యలోకంవికల్పి” ఇత్యాదికంగృహ్యతే. (కింఞ్చితి) కింఞ్చిదుక్త

దితిభావః. కిచ్చ, యదు క్తమ్ “త్యాగవిధిరశక్తస్య భక్తావనధికారజ్ఞాపకః” ఇతి, తస్య; శక్తస్యాపి స్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానవతోభక్తావనధికారాత్, శరణాగతావధికారాచ్చ. ఏవశ్చ “ఉపాసనస్య త్యాజ్యతావిధిః స్వరూపయాథాత్మ్యాభిజ్ఞవిషయః, తత్ఫలస్యాభిజ్ఞగతస్య అనిష్టానుబద్ధిత్వనూచకవేతీయదుక్తిమ్, తన్నైవవక్తుంశక్యమ్; స్వరూపజ్ఞానశూన్యమృతివత్సలతరేణాశాస్త్రేణ స్వరూపనాశస్యఫలత్వేన విధానానుపపత్తేః” ఇతి. తన్నిరస్యతి (తతశ్చేతి). తతశ్చేత్తస్య వివరణమ్ (త్యాగేతి). యద్వా, దృష్టాంతైః ప్రమాణైః దృష్టాంతానుకూల్యాచ్చేత్యర్థః. (విధితి) విధితాత్పర్యవిషయీభూతం ఫలమిత్యర్థః

అత్రయదుక్తమ్; “నచ, కామ్యాధికారలక్షణస్యాతస్మాత్ దాక్షిణ్యశేషత్వే స్థాపయితుం ప్రవృత్తత్వాత్, నవిధేర్వాత్సల్యహాని రితివాచ్యమ్. ఏనంతర్నిఃపుల్కికభయాత్పలాయమానస్య ఆశీవిషముఖపాతస్యా యః ప్రసజ్యతే. తథాహి, శ్వేనవిధావాస్తీక్యసిద్ధ్యర్థం హింసాలక్షణఫలే నోపచ్ఛన్ననంయుజ్యతే. శాస్త్రాస్తీక్యరూపమహాఫలసిద్ధౌ తస్య ప్రాయశ్చిత్తాదినా అపనేతుంశక్యత్వస్య శాస్త్రహృదయత్వాత్. అత్రభోక్తృత్వస్య స్వరూపనాశత్వపక్షే శేషత్వసిద్ధ్యర్థం తేనోపచ్ఛన్ననం క్రియత

మిత్యాది, అధికారాచ్చేతి వర్ణనంతిప్పణీవాక్యమ్. (త్యాజ్యతావిధిరితి) అభిజ్ఞవిషయస్త్యాజ్యతావిధిత్వస్వయః. (తత్ఫలస్య) ఉపాసనఫలస్య. (స్వరూపనాశస్య) శేషత్వస్వరూపనాశస్య. (విధానానుపపత్తేరితి) స్వరూపాజ్ఞేవనఫలవిధానముపపన్నమితిభావః. (దృష్టాంతప్రమాణవిధి) ఏకత్రాసధికారత్వసూచకత్వమ్; అస్యత్ర తదభావ ఇతిప్రమాణ్యంబోధ్యమ్. (దృష్టాంతానుకూల్యాదితి) ఉభయత్ర అనిష్టత్వశక్త్యమితి - అనుకూల్యమితిభావః.

(తీత్ర) పూర్వపక్షే. (తస్య) హింసాలక్షణఫలస్య. (అత్ర) ఉపాసనవిధిస్థలే. (తేన) స్వాధిభోక్తృత్వేన. (తస్య) స్వాధిభోక్తృత్వస్య. (అపరిహరణీయత్వాదితి) యదుక్తమిత్యనేనాస్వయః.

ఇతి వత్తుంనశక్యతే. తస్మాద౭త్మనాశస్వరూపస్య యావదాత్మ భావిత్యే
నా౭పరిహరణీయత్వాత్” ఇతి. తదనూద్యపరిహరతి (నచేతి). “అని
ష్టత్యే” ఇతిచేదః.

సాధనా న్తరఫలస్య స్వప్రయోజనస్య క్షేనఫలనరక స్వేవ సస్వాధి
కారిస్వరూపప్రతి బలవదనిష్టత్వం బ్రూమః; కి స్తు స్వరూపయా
థాత్మ్యా౭భిజ్ఞ మధికారిణమృతి పరప్రయోజనరూపతదిష్టా౭పేక్షయా
బలవదనిష్టత్వం బ్రూమః. అకిచ్చనాధికారిణమృత్యుపి స్వప్రయోజనస్య
బలవదనిష్టత్వం న నరకవదత్యంతప్రతికూలత్వేన ; నవాముముక్షుమృతి
(౧) “క్వనాశకృష్ణగమనమ్” ఇత్యాద్యనురోధేన స్వర్గాదివత్ప్రతికూల
త్వేన; స్వప్రయోజనస్య స్వతోత్యన్తానుకూల భగవత్స్వరూపాది విషయా
నుభవరూపత్వేన, నిరతిశయానందరూపత్వాత్. అపిత్వస్యేచ్ఛా౭నధీన
స్వప్రవృత్తి హేతుభూతా౭త్యన్తోక్తాః సేచ్ఛావిషయత్వాభావేన బలవ

(పరప్రయోజనరూపమ్) పరార్థప్రయోజనరూపమ్, (రేడిప్టమ్) స్వరూప
యాథాత్మ్యా౭భిజ్ఞేప్యమ్. (అత్యంతప్రతికూలత్వేనేతి) దుఃఖజనకత్వేన నరకస్యత్య
ంతప్రతికూలత్వమ్. నరకం విషకస్తాదివత్ సర్వదాత్యంతప్రతికూలమ్; తద్వర్తస్య
ప్రయోజనస్య, “కుమేతిద్యుక్తోరోమృత్యుః” ఇత్యాదినా ద్వేషవిషయత్వం వస్తుము
చితమ్; తథాపిబలవదనిష్టానుబద్ధిత్యాదితి వ్యాఖ్యానా౭నుసారేణ ఇత్థము క్రమితోద్యే
యమ్. (క్వనాశకృష్ణేతి) “శునరావృత్తిలక్షణమ్. క్వజపోవాసుదేవేతి ముక్తినిజ
కునుత్తమమ్” ఇతి శేషః. (స్వర్గాదివదితి) “ఏతేవైనిరయాస్తారస్థానస్య పరమత్మ
నః” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా; పరిమిత ముఖజనకత్వేన స్వర్గస్యప్రతికూలత్వమ్, విరహిణశ్చష్ట
నాదివదితి మస్తవ్యమ్. (ప్రతికూలత్వేనేతి) నవేత్యప్యయః. (స్వప్రయోజనస్యస్వతోత్య
నేతి) పరమభురుహార్థనిష్ఠవిభాజకోపాగ్రవచ్చిన్నగర్భః సాన్ధ్యమాత్రేపివర్తతే.
విభాజకోపాధిః మాత్రత్వమితితాత్పర్యమ్. అదిశద్దేన గుణవిభూత్యాదిగ్రహ్యతే.
(అథావపిబలవదనిష్టత్వమితి) “ఇతిబ్రూమః” ఇతి శేషః. (పరప్రయోజనస్యైవ)

దనిష్టత్వమ్; అనేకప్రమాణోపపత్తి సప్రమదాయానుగృహీత మూల
మస్త్రమస్త్ర రత్నస్థ నమశ్శబ్దాన్విత వ్యక్తచతుర్థిబలేన, సాక్షాత్ఫలభూత
భగవత్ప్రీతిరూప పరప్రయోజనస్థైర్య తాదృశేచ్ఛా విషయత్వాత్.

ఏవञ్చ సాధనాస్తరాధికారిణో యావదాత్మభావ్యనర్థాపత్తిః.
తస్య, నమశ్శబ్దాదిప్రతిపన్న స్వరూపాది యాథాత్మ శ్రజ్ఞాన వైధుర్యేణ,
స్వప్రయోజనస్థైర్య తాదృశేచ్ఛావిషయత్వేన, తస్యయావదాత్మభా
వీష్టాతిశయస్థైర్యవసత్వాత్. కిన్తుకైవల్యార్థిగామివ అధికపురుషార్థా
లాభమాత్రమ్; పరప్రయోజనరూప భగవత్ప్రీతి విశేషస్య సాధనాస్తర
నిష్టపురుషీయతాదృశేచ్ఛా విషయత్వాభావేన, తస్మాత్తతస్యసాక్షాత్ఫల
త్వాభావాత్. నచైతావతాసాధనాస్తర విధేయపచ్చన్ననాథత్వ నిర్ణయ
భజ్గః; తత్సాధ్యేష్టాపేక్షయా అతిశయితేష్ట సద్భావస్థైర్య తద్విధేయప
చ్చన్ననాథత్వే అనుగతప్రయోజకత్వాత్. తత్సద్భావశ్చ తదధికారిణో
బలవదనిష్టానుబధ్దేవా, తదపేక్షయా ఉత్తమాధికారిణోబలవదనిష్టాను
బధ్దే వేతిసకశ్చిద్విశేషః. ఏవञ్చసాధనాస్తర సాధ్యస్వార్థానుభవ
కైజ్జ్యారూపేక్షయా అతిశయితపరాధానుభవ కైజ్జ్యారూపేష్టసద్భా
వాత్, తద్విధేయపచ్చన్ననాథత్వం సమ్భవిత్యేవేత్యాశయేనాహ (ఉప
చ్చన్ననాథత్వ నిర్ణయోహీత్యాదినా).

పరాధప్రయోజనస్థైర్య. (తాదృశేతి) అన్యేచ్ఛానుసంధిస్వప్రవృత్తి హేతుభూతా
తస్యోత్కలేత్యర్థః.

(తస్య) ఉపాసకస్య. (వైధుర్యేణ) అభావేన. (తాదృశేతి) పూర్వపదర్థః.
(తస్య) ఉపాసకస్య. (తస్మాత్) సాధనాస్తరనిష్టప్రకృతి. (తస్య) భగవత్ప్రీతి
విశేషస్య. (తత్సాధ్యేష్టాపేక్షయా) సాధనాస్తరసాధ్యసాతిశయ పురుషార్థా
పేక్షయా. (తద్విధేతి) సాధనాస్తరవిధేతి. (అనుగతేతి) నిరతిశయపురుషార్థసద్భావః
అనుగతప్రయోజకఇతిభావః. (తత్సద్భావశ్చ) అతిశయితేష్టసద్భావశ్చ.

(బలవదనిష్టేతి) అనిష్టపదం తదధికార్యనిష్టపరమ్: (బలవదనిష్టేతి) తదధికారీష్టాపేక్షయా బలవదనిష్టేత్వర్థః. (అనిష్టానుబంధేతి) తదధికార్య నిష్టేత్వర్థః. (స్వగ్రేతి) త్రివర్గోపలక్షణమేతత్. (పారతస్యేతి) కేవల పరార్థానుభవకైర్జ్యూర్యా విర్భావేత్వర్థః. (స్వల్పత్వాదితి) సమశ్శబ్దాది నిషిద్ధత్వేన నిష్కల్పత్వాదిత్వర్థః. (అయోగాచ్చేతి) మస్త్ర రత్నాదా పరార్థభోక్తృత్వాచే సిద్ధోపాయఫలత్వాభిధానాదితి భావః. (నత్రేతి) పరమతాత్పర్యంనేత్వర్థః.

యచ్ఛక్తిమ్, “నచకామ్యాధికారినిపుత్ర్య కేషత్వేప్రాప్తే పారతస్యసిద్ధ్యర్థం తదనస్తరమేవధర్మత్యాగస్యవిహితతయా, భోక్తృ త్వలక్షణస్వరూపనాశాప్రాప్తిః. సర్వేషాంశాస్త్రహృదయపరిజ్ఞానా భావేన తత్ర కేషాశ్చిదపరిహరణీయస్వరూపనాశాపక్షేః. తథాచ శాస్త్రస్యవాత్సల్యాభావోవాభవిష్యదనర్థాఽపరిజ్ఞానంవాఽఽపద్యతే” ఇతి; తత్రాహ (విధిశ్చేతి). సత్యమ్; “సర్వేషాంశాస్త్రహృదయపరిజ్ఞానాభావః ఇతి. తథాపి తత్రకేషాశ్చిదపరిహరణీయస్వరూపనాశాపక్షి రిత్యనేన, కింస్వానిష్టప్రాప్తిరివక్షితా; ఉతపస్తతః పరమపురుషార్థ హానిః. నాద్యః—సాధనాస్తరాధికారిణమ్నృతి స్వార్థానుభవాదేష్ట త్వాత్ స్వానిష్టాస్తరాప్రాప్తేశ్చ. నాస్త్యః—ఇష్టాపక్షేః; నిరఙ్కుశ

(అనిష్టేతి) కర్మాణ్కోపాసనేనానిష్టం జాయత ఇతిమస్తప్యమ్. (త్రివర్గాః) ధర్మార్థకామాః. (ఆధిధానాదితి) సాధ్యోపాయఫలత్వాఽప్రతిపాదనాదితిభావః.

(స్వరూపనాశాప్రాప్తిరితి) సచేత్యన్వయః. (ఆపద్యతే ఇతి) యచ్ఛక్తి మిత్యన్వయః. (సత్యమితి) అధాగ్నేకారే. (ఆపరిహరణీయేతి) ఆపరిహరణీయాస్వ రూపనాశాపక్షి రిత్యన్వయః. (నాద్య ఇతి) (ఆద్యః) స్వానిష్టప్రాప్తిరివక్షిం. (తస్య) సాధనాస్తరాధికారిణి. (నాస్త్యః) పస్తతః పరమపురుషార్థహానిరతిపక్షోన సమీచిన ఇత్యర్థః. (ఇష్టాపక్షేరితి) పరమపురుషార్థహాస్యగ్నేకారాదితిభావః. (నిత్య

స్వతంత్ర భగవత్సంకల్పేన జీవానామనాదిబద్ధత్వవత్, సర్వముక్త్యభావవత్ నిత్యబద్ధత్వవత్, కైవల్యనిత్యత్వవత్ కదాపిబ్రహ్మప్రాప్త్యభావవత్, పరమసామ్యైవికేషేషి, పతిపత్నీశయ్యావాహనాదివ్యసంభావచ్ఛేదాశ్చ జీవానాంకదాపి పరార్థానుభవకై జ్యుర్యయోరభావస్యాప్యవపత్తేరితిభావః.

(మధ్యభితి) ఉపాసనశ్చ ఫలశ్చ - ఉపాసనఫలమితి సమాహారః. మధ్యేస్వేనప్రదర్శితే ఉపాసనే ఫలేచ పరార్థకై జ్యుర్యత్వ పరార్థానుభవత్వప్రకారకం విధితాత్పర్యమజానంత్యర్థః. (తత్ఫలవేతి తేషాంపరార్థానుభవ కై జ్యుర్యాన్వయః కదాపి మూర్ఖత్వార్థః. (విరమన్తు) “వ్యాజ్ఞపరిభాష్యరమః” ఇతి పరస్థపదమ్. విశ్రామ్యన్విత్వార్థః. వస్తుతః పరమపురుషార్థాలాభాత్ కథం విశ్రాంత్యితి త్రాహ(తస్యేతి). స్వార్థపరార్థానుభవయోః స్వరూపా ననురూపత్వానురూపత్వసత్వేషి లత్యర్థప్రియపరమాత్మ స్వరూపాదివిషయత్వేన ఆనందాంశేతారతమ్యాభావాదితిభావః. (పారతంత్ర్యభితి) పరార్థానుభవజనిత పరార్థకై జ్యుర్యబద్ధత్వవదితి నిత్యబద్ధత్వశ్చ నేజాతే, సాధనాంతరప్రవృత్తిర్న జాయత ఇతి వస్తుమయక్తమ్; ముక్తియోగ్యతాసంశయే జాతేషి, పురుషః సాధనాంతరేప్రవర్తత ఇతి బోధ్యమ్ (అవికేషేషి) సమాసత్వేషి.

(సమాహార భితి) ఉపాసనశ్చ ఫలశ్చ తయోస్సమాహారః; ఉపాసనఫలమితి సమాహారద్వయ్య సమాసభితిభావః. (తేషామ్) సాధనాంతరనిష్ఠానామ్. (వ్యాజ్ఞపరిభాష్యభితి) ఇదం వ్యాకరణసూత్రమ్. “వి, అజ్ఞపరి, ఇత్యుపసర్గభ్యః పరస్పరమ్ధాతోః పరస్పరపదంసారిదిత్యర్థః. (తారతమ్యానుభవాదితి (౧) “వికల్పైవికల్పఫలత్వాత్” ఇతి సూత్రే అపరిచ్ఛిన్నానంత సామ్యముక్తమ్. ఉపాసకశరణాగత మోక్షయోరానంత తారతమ్యం నాస్తి; స్వార్థత్వ పరార్థత్వేభదకే. సతు మధ్యమతప్రవేశః; తైరానంత తారతమ్యస్య సిద్ధాంతితత్వాదితిభావః.

(౧) బ్రహ్మసూ-

అత్రేదమనుసంధేయమ్, సిద్ధాంతసిద్ధాంతానే తేవనిరూపణనామక ద్వితీయపరిచ్ఛేదే—తాసాంబుద్ధిద్యానాంతృణారణ్యమితీన్యామేన పునఃసంహేతుత్వమ్. సమదర్శిచక్రాదిన్యామేన మిథితానాంసంహేతుత్వమితి “వికలాఽవిచ్ఛేద్యసలత్వాత్” ఇతిసూత్రసిద్ధమ్. దహరాదివిద్యాగతి మోక్షోత్పాదప్రయోజకతావచ్ఛేదక సముదాయశూన్యత్యేసతి, మోక్షోత్పాదప్రయోజకతావచ్ఛేదక సముదాయశూన్యత్యేసతి, భిన్నసామగ్రిప్రవిష్టత్వేనైవ వికల్పకర్తృత్వాత్. అవ్యవహితోద్భవస్య నివేశాచ్చ స చరస్వరవ్యభిచారఇతిబోధ్యమ్,

అత్ర “అవిచ్ఛేద్యసలత్వాత్” ఇతిసూత్రయతా ముక్తావాన్వృతారతమ్యుంధిరస్తమ్. బ్రహ్మవిద్యాసామన్యస్య వికలాతీయసలజనకత్వాభిధానాత్; “భోగమాత్రసామ్యుచితాచ్చ” ఇతిసూత్రోక్త్యభోగసామ్యస్యసమ్యుపాచ్చ. తథాహి—అనుకూలత్వప్రకారక సాక్షాత్కారోభోగః. సామ్యుచ్ఛ - సమాసవిషయత్వమ్, తథాచప్రమేయత్వవ్యాపకానుకూలత్వ నిష్కప్రకార తానిరూపిత విశేష్యతాక సాక్షాత్కార వత్త్వమేవ సమాసభోగవత్త్వమ్. “సదాపశ్యన్తిసూరయాః” ఇత్యనేసనిత్యానామ్, “సర్వంహవశ్యఃపశ్యతి” ఇత్యనేసముక్తానాం చిత్తస్వరస్యేన సర్వసాక్షాత్కార వత్త్వబోధనాత్. తదంశేవైలక్షణ్యాభావాత్, చరస్వరమిత్వరేణ భోగసామ్యముపపన్నమ్. ఉక్తశ్చితత్వముక్తాకలాపే “శేషాణాంశేషిణశ్చ స్ఫురతిసుఖతయాసర్వదా సర్వతత్యేనిత్యానాంముక్తిభాషామపి భువనకృతాభోగమాత్రం సమాసమ్” ఇతి.

సచముక్తానాం దుఃఖాదిసాక్షాత్కృత్యే దుఃఖిత్యావత్ప్రసర్వసాక్షాత్కారసమ్యుపగః “సవశోఽమృత్యుం పశ్యతి-సరోగం నోతదుఃఖతామ్” ఇతిప్రత్యాదుఃఖాదిసాక్షాత్కారనిషేధాచ్చ, “సర్వంహవశ్యఃపశ్యతి” ఇత్యస్య సజ్జోచావశ్యకత్వాదితివాచ్యమ్. స్వతోనుకూలభూత భగవద్విభూతిత్యేన సర్వసామ్యమకూలత్వేన, దుఃఖాదేరపి ముక్తాప్రతి ప్రతికూలత్వాభావేన అనుకూలతయాదుఃఖాది సాక్షాత్కృత్యసమ్యుపాత్. తస్యదుఃఖిత్యానాపాదకత్వాత్. ప్రతికూలతయా సాక్షాత్కృత్యేనైవైవతథాత్వాత్. స్వతోనుకూలభూతేవస్తుని ప్రాతికూల్యస్య కర్మకృతత్యేన కర్మనాశేతత్యుత ప్రాతికూల్యస్యాఽసమ్యుపాత్. “నోతదుఃఖతామ్” ఇత్యస్య.

ప్రాతికూల్యప్రకారక సాక్షాత్కారనిషేధపరత్వేన దుఃఖసాక్షాత్కారనిషేధ పరత్వాభావాచ్చ.

సచపూర్వానుభూతసరకాదా ప్రాతికూల్యస్య పూర్వస్థితత్వాత్, అతీతాది సాక్షాత్కర్తృత్వ క్తస్య తత్సాక్షాత్కర్తృత్వ మావశ్యకమితివాచ్యమ్. ప్రతికూలత యానుభూతం సరకాదికమపి భగవదనుభూతిత్వాదనుకూలమేవేతి సాక్షాత్కారస్య ముక్తిదశాయాంస్వీకారేపి తస్యదుఃఖత్వానాపాదకత్వాత్, ప్రత్యుత్తానస్థావహ త్వమ్.

అత్రమాధ్యక్షి - అత్ర దేవమనుష్యుదీనాం ముక్తానాంపరస్పరమానందే తారణ మ్యుపావశ్యకమ్, సాధనతారతమ్యస్య సాధ్యతారతమ్య ప్రయోజకత్వాత్, మనుష్యు పాసనాపేక్షయా దేవోపాసనస్యకాలతోఽవయతశ్చ ప్రకృష్టత్వాచ్చ. అన్యథా ప్రయత్నాధికృతైకల్యుపతేః. ప్రకృష్టావకృష్టసాధనవతామ్, ఏకజాతీయఫలప్రదత్వే భగవతోఽవమ్యుపతేశ్చ. శ్రుతిసిద్ధశ్చాయమర్థః, “అక్షణ్యక్షః కర్ణవక్షస్సఖాయో మనోజవేన్య సమాబభూవుః” ఇతి. అత్రహిమనోజవబ్ధితే జ్ఞానే సామ్యుభావప్రతిపాద నాత్మారతమ్య మవగమ్యతే, తేనచఫలతారతమ్యమర్థసిద్ధమ్. తథా “నైమిషస్థస్యమీ మాసాభవతి” ఇత్యారభ్య, మనుష్యుది చతుర్ముఖవర్తనానాం ముక్తానామానంద తారతమ్యంప్రతిపాద్య, “తోమ్రియస్యచాకామహతస్య” ఇతితత్తన్మత్రేవపి తత్తదా నందతారతమ్యుతిదేశాత్, పరమసామ్యుక్రతేశ్చభవన్మతేపి నానసంభ్రుచితార్థకత్వమ్, జగ త్కారణత్వలక్ష్మీపతిత్వాదేర్మత్రేవసమ్భవాత్, కేపిత్వకేవత్వానంత్య విభుత్వా దిక్పతతారతమ్యస్య దురపహ్నవత్వాచ్చ. అతోనిర్దోషత్వమాత్రేణ తత్సామ్యముపప న్మమితితేన నానందసామ్యసిద్ధిరీతివదన్తి;

అత్రోచ్యతే; - ముక్తానామానందతారతమ్యం సజ్ఞాన్వికృతంపరిమాణకృతం వివయకృతంస్వరూపకృతంవా ససమ్భవతి.

సజ్ఞాన్వికృతతారతమ్యంహి-ఏకతరముక్తానంద పర్యాప్తసజ్ఞాన్వికృతవ్యవస్థావ కత్వానన్యతరావచ్ఛేదకసజ్ఞాన్ విభాజకధర్మవత్సజ్ఞాన్పర్యాప్తినిధికరణత్వమ్. అపర ముక్తానందేషుయథాఅష్టవస్యపేక్షయానందస్థిషుద్ధాదిత్యేషుచపమపర్యాప్తావత్వ సజ్ఞాన్వికృతతారతమ్యం సప్రత్యయరూప సజ్ఞాన్విభాజకధర్మవత్సజ్ఞాన్పర్యాప్తినిధికరణ

స్వస్య సత్త్వము తాదృశసంఖ్యన్యాయకతావచ్చేదక ద్వాదశత్వరూప తాదృశభవ్య
సంఖ్యన్యాయప్రతిభిరణత్వస్య ద్వాదశాదిత్యముచసత్వాత్, ఏకాద్యకృత్తారత
మ్యం ముత్రానన్దేవ్యసమ్భవి. ఆనన్దస్యభవస్యతే జీవస్వరూపత్వేన ప్రత్యేకమేకత్వేన
సంఖ్యకృతవైషమ్యాభావాత్.

నాసివరిమాణకృతమ్; చరిమాణకృతతారతమ్య మములకావేక్షయా బిల్వబధర
యోః, తత్సంయుక్తయావత్ప్రదేశ సంయోగయోగ్యత్వ సమానాధికరణ తదసం
యుక్తప్రదేశ సంయోగయోగ్యత్వ తత్సంయుక్తప్రదేశసంయోగాయోగ్య
త్వాస్యతరరూపంప్రసిద్ధమ్; తాదృశస్యాఽఋరూప జీవస్వరూపానన్దేవ్య సమ్భవాత్.

నాసివిషయకృతమ్. తద్ధి-తద్విషయయత్ని-ఇద్ధి విషయకత్వ తద్విషయవిషయ
కత్వాస్యతరరూపమ్. యథాఘటపటోభయ విషయకజ్ఞానావేక్షయా ఏకవిషయక
జ్ఞాన త్రితయవిషయకజ్ఞానయోః; తాదృశానన్దతారతమ్యస్య “సర్వంపావశ్యః పశ్యతా”
ఇత్యాదిశ్చక్ర్య క్తసర్వజ్ఞత్వేన సమానేషముక్తేవ్యసమ్భవాత్.

నాసిస్వరూపకృతమ్. తద్ధి మధురమధురతర రసయోదిప జరస్వరాసమానాధి
కరణవైజాత్యవత్త్వమ్. తాదృశవైజాత్యస్యముక్తస్వరూపానన్దేవ్యప్రామాణికత్వాత్; యదపితాదృశ వైజాత్యసాధనాయోక్తమ్; - “ప్రకృతాబ్ధనిపుత్తిః - స్వసజాతీయ
బద్ధ నిపుత్రాశ్రయ ప్రతియోగిక తారతమ్యపన్నిష్ఠా; బద్ధనిపుత్రిత్వాత్, నిగళబద్ధ
నిపుత్రివత్” ఇతి. తదపిస; తారతమ్యస్య గుణగతవైజాత్యరూపస్యః శుభ్ర నిపుత్రాశ్ర
యాయోగ్యనిష్ఠత్వాభావాత్; తద్వ్యుత్తిగత్యస్య ఏతత్ప్రతియోగిక తారతమ్యకల్పేనాధి
ధానే, ముత్రానన్దయోరేకజాతీయత్వేపి స్వస్వమాత్రవిషయక ధీవిషయత్వమాదా
యాథా వైరాత్. నచ, గుణగుణినోరభేదాగ్నేకారాత్ గుణగతవైజాత్యస్య ఆత్మనిష్ఠ
త్వమితిపాద్యమ్; స్వరూపాతిరిక్త తాదృశవైజాత్యస్యాపి సిద్ధాఽపరాపాతత్వేన
భవద్ధిరగ్నేకర్తుమశక్యత్వాత్. నచజీవస్వరూపానన్దానాం జ్ఞానాదితారతమ్య స్వభా
వత్త్వమితి వాచ్యమ్; జీవస్వరూపాణాం తారతమ్యస్వరూపత్వే భేదమాత్రేపర్యవసా
నేన పరిభాషామాత్రావత్తేః. పూర్వోక్తభేదసామ్యవిఘాతాత్.

“పూర్వోక్తసాధనతారతమ్యాత్, సాధ్యతారతమ్యమ్” ఇత్యుక్తమ్. “స్వానం

సప్తవిధం ప్రోక్షత్” ఇత్యుక్తవాదుణ్ణాగ్నేయ స్నానతారతమ్యేఽపి తత్సాధ్యమచిత్వే
తారతమ్యదర్శనాత్. శత్రావశత్తవిధాగేన ప్రాయశ్చిత్తతారతమ్యేఽపి దురితనివృత్తి
తారతమ్యదర్శనాచ్చ ప్రేక్షానర్జునమధికృతమవ్యతారతమ్యే విక్రయకృతతారతమ్య
దర్శనాచ్చ ఉపరా2నూపరతేత్రనిక్షిప్తబీజతారతమ్యేఽపి తత్సాధ్యసలేమన్దామన్దాది
పురుషకర్తృకశ్రవణతారతమ్యేఽపి తత్సాధ్యజ్ఞానే స్వర్గావవర్గకామకర్తృకజ్యోతిష్టో
మానుషానతారతమ్యేఽపి తత్సలేపితారతమ్యదర్శనాచ్చ, ధూమలోకాదివిద్యక పరా
మర్మరూపసాధనతారతమ్యేఽపి అనుమితతారతమ్య దర్శనేసవ్యభిచారాత్. మోక్ష
సాధనజ్ఞానే తారతమ్యసంభేద్య. “అక్షణ్యక్ష్య” ఇత్యాదిశ్రుతేస్సర్వ సాక్షాత్కర్తృ
త్వేన సమాక్షరరాజిత్యపరత్వాత్, “అక్షణ్యక్ష్య కర్ణవక్ష్య” ఇత్యాదిభ్యం సర్వ
సాక్షాత్కర్తృచక్షుష్మత్వస్య తాదృశశ్రోత్ర వత్త్వస్యబోధనాత్, ప్రకంసాయాం
మతుప్రత్యయాత్. “శీర్షిమాససమీరాజా నిస్సమాస్త్రవజ్జితాః” ఇత్యాదా
శీర్షివజ్జితాభ్యాం సదృశాక్షరరాజిత్యనైవ తాదృశసాక్షాత్కర్తృకారత్వేన సదృ
శాక్షరనిషేధబోధనస్య యుక్తత్వాత్.

“సైషానన్దస్యమీమాంసాభవతి” ఇత్యాదిశ్రుతేరపి శోకతేజఃశాన్త్యానియేన
ముక్తానందే సర్వానన్దాస్తర్భావ పరత్వేన తారతమ్య పరత్వాభావాత్, తచ్చుితావా
నన్దపదమనుకూలత్వేన జ్ఞాయమానవిషయపరమ్. నతుతాదృశజ్ఞానపరమ్. తథాభి
తాదృశజ్ఞానస్య పురుషభేదసంభిన్నతయా మానుషానందే మనుష్యగర్హస్వసమ్బుధిత్వో
త్క్లిర్తనాసంభేదః. “తేయేశతంమానుషానన్దాః - ఏకః” ఇత్యుక్త “మానుష్యానన్దశత
సజాతీయఏకోమనుష్య గర్హస్వానన్దః” ఇత్యుక్తాగ్నేకారేత్వానన్ద పదంతాదృశజ్ఞానపర
మేవ; సమానవిషయకత్వేన సాజాత్యస్యవిషయకత్వేన మనుష్యశతజ్ఞానవిషయకత్వస్య
మనుష్యగర్హస్వగతైక జ్ఞానేలాభాత్తాదృశమనుష్య గర్హస్వగతభిన్నవిషయక శతజ్ఞాన
విషయవిషయకత్వస్య చదేవగతైక జ్ఞానేలాభాన్నానుపపత్తిః; ముక్తానాంసర్వవిశేష్య
కానుకూలత్వప్రకారక సాక్షాత్కారవత్తయా మానుషజ్ఞానశతజ్ఞాన విషయవిషయ
త్వస్య మనుష్యగర్హస్వాదిత శతజ్ఞానవిషయ విషయకత్వస్యచసత్త్వాత్, ప్రతిపర్యాయ
యం “శ్రోత్రయస్యచాకామాహతస్య” ఇత్యసోనిపపత్తి రిత్యస్యత్రవిస్తరః” ఇతి.

ర్యూప పురుషార్థసమాభూమిం ప్రాప్నువన్విత్త్యర్థం.

నను, తథాపిశాస్త్రస్య వాత్సల్యాభావోవా భవిష్యదనర్థాపరి
జ్ఞానం వాఽఽపద్యతఇతిదోషోదుర్వారం. స్వయత్నరూపసాధనాన్తరస్య
స్వప్రయోజనరూపాఽనర్థహేతుత్వేన దోషత్వాత్, తత్రచదోషేవేద
పురుషస్య భోగ్యతాబుద్ధ్యభావే వాత్సల్యసమ్భవాత్, సతోపిదోషస్య
దోషత్వాదర్హనే భవిష్యదనర్థాఽపరిజ్ఞానేన సార్వజ్ఞ్యభజ్జాత్, తథాచ
సాధనాన్తరనిష్ఠానాం పరాధానుభవకైర్జ్యూర్వాలాభాన సమ్భవత్వేవేతి
సాధనాన్తరం బలవదనిష్ఠాననుబద్ధ్యేవేతి శక్ష్మాంపరిహరన్, సాపవాదక
మధికరణార్థముపసంహరతి (తస్మాదితి).

అయమాశయః - నతావత్ సార్వజ్ఞ్యభజ్జం; వేదపురుషస్య
సాధనాన్తర రూపదోషాదర్హిత్యాభావాత్. నాపివాత్సల్యహానిః; సాధ
నాన్తరరూపే దోషే వేదపురుషస్య భోగ్యతాబుద్ధినత్వేపి పురుషార్థసవ
ప్రదేయఇతి భగవత్సజ్జల్పబలేన పరాధానుభవాదేః సాధనాన్తరనిష్ఠ

(సీమేతి) “సీమసీమే స్త్రియాముభే” ఇత్యుక్తం. (వాత్సల్యాభావ ఇతి) అత్ర
“మాతాపితృసహస్రేభ్యో వత్సలతరంతాస్తమ్” ఇతిశ్రీసుక్తిరనుసంధేయా. (వాత్స
ల్యాసమ్భవాదితి) దోషభోగ్యత్వంవాత్సల్యమ్, “వత్సస్యేదంవాత్సమ్; సహజమివ.
తల్లాతి, లీఢే ఇతి “వావాత్సలా. వాత్సలాయాభావః - వాత్సల్యమ్” ఇతిచ్యు
త్పత్తిరితిబోధ్యమ్. (తథాచసాధనాన్తరనిష్ఠానామితి) తథాచసాధనాన్తరేతి వక్తుః
పూర్వపక్షేణోఽయమభిప్రాయః. ఉపాసకస్యకుఢవిద్యాయాంకుర్వేవచత్వప్రాప్తిః,
ఆనుపజ్ఞికఫలంభవతి, విద్యామాహాత్మ్యాత్; అసన్తర్జ్ఞమాక్షోభవతి. తద్వత్ఫలవిశే
షాశిజాయత ఏవేత్యవశ్యంవక్తవ్యమేవేతి.

(సాధనాన్తరనిష్ఠపురుషీయేతి)లక్ష్మీతత్రే; - “సర్వజ్ఞోపిహిదేవేశస్సదా కారు
ణికోపిసన్. సంసారతత్రవాహిత్యా ద్రక్ష్యావేషాంప్రతిక్షతే” ఇతి, రక్ష్యస్యఅపేక్షా
యా ఆవశ్యకత్వాత్. పురుషైః ప్రార్థితస్యైవపురుషార్థత్వాత్, అసపేక్షితదానే
దోషాత్, ఈశ్వరఉపాసకస్య పరాధకైర్జ్యూర్వంసదదాతీతి వేదపురుషస్య నాజ్ఞత్వమ్

పురుషీయేచ్ఛా విషయత్వాభావేనచ తేషాంతదలాభోపపత్తేః. అత
ఏవాఽన్వనాద్యైర్లోపదేశేపి మోక్షప్రదానాభావభితిర్దిక్. *

ఇతిచరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్
సాధనాన్తరశ్శేన సామ్యనిష్కర్షనామకః
షష్ఠవాదస్సమాప్తః.

చరమశ్లోకటిప్పణ్యాంసప్తమవాదః,

ప్రకృతమనుసరామః. ఉపాసనాదేస్సన్వధికారిప్రాప్త్యాననురూ
పత్వం తద్విరుద్ధత్వమిత్యేతద్దూషయతి (ప్రాప్యత్తుక్కిత్యాది). ప్రాప్త్యా
ననురూపత్వం - కింప్రాప్త్యం ప్రతిస్వరూపాఽయోగ్యత్వమ్; ఉతప్రాప్త్య
స్యానస్తస్థిరత్వేన, ప్రాపకస్య అల్పాస్థిరత్వేనచ తద్విసదృశత్వమ్. ఆద్య
వాత్సల్యభానిశ్చేతిభావః. (తేషామ్) సాధనాన్తరనిష్ఠానామ్. (తదలాభేతి)పరాధాను
భవత్వైర్విరూపాభేత్యర్థః. (అర్జునాదేరితి) అత్ర, “అర్జునసుక్మ దేశావసానత్తిల్
తాత్పర్యవారాత్పరిత్యజేన్నన్నిల్; కేట్టవర్థత్తిల్ నిలైన్లత్తేపిన్పు ముత్తైయాలే
యమ్, ఇచ్చడిమత్తైక్కనుడి ద్రావది పరిభవమ్కట్టిరున్ద భాగవతావచారమున్దై
కైయాలేయమ్, శరీరావసానత్తిల్ భగవత్ప్రాప్తియన్తిక్కి ఒత్తిన్దేన్దై కణ్డ
కొర్వరు” ఇతి ప్రవచనభూషణమీహుంసాపుత్రి కతిసపదదీపికానూక్తిరనుసంధేయా.

ఇతిసాధనాన్తరశ్శేనసామ్యనిష్కర్షనామక
షష్ఠవాదశతఃపదదీపికా

(ప్రాప్త్యాననురూపత్వం) “నాన్వధికృతః కృతేన” ఇతిఫలాననురూపత్వమ్.
అకృతః-నిత్యః. కృతేన-అనిత్యేన. ప్రపత్తేః సిద్ధోపాయస్యనివేశః, విశేషః; అతోగు
రూపాయభూత భక్త్యపేక్షయా లఘూపాయస్యప్రపదసస్యముఖ్యత్వమ్ పరిచ్ఛిన్న
స్యోపాసనస్య అపరిచ్ఛిన్నప్రాప్త్యాననురూపత్వమ్, ప్రపత్తేస్తాపదమరూపత్వమ్, సిద్ధో
పాయభూతేశ్వరనివేశాదిమన్తవ్యమ్, (తద్విరుద్ధత్వమ్) ప్రాప్త్యవిరుద్ధత్వమ్. (స్వరూ
పాయోగ్యత్వమ్) స్వరూపతః ఆయోగ్యత్వమ్. (తద్విసదృశత్వమ్) ప్రాప్త్యవిసదృ
శత్వమ్. (ఆద్యే) స్వరూపాయోగ్యత్వమివతే.

ఆహ (ప్రాప్యత్తుక్కితి) “యోవేద-సాశ్నుతే” ఇత్యాదిశాస్త్రబలాత్స్వప్రయోజనసాధనత్వం సాధనాంతరమర్వామితిభావః.

ద్వితీయఆహ (యుక్తిమాత్రతాలే) ఇతి. భృత్యాదేః కర్షకాదేశ్యప్రయాసతారతమ్యేన ఫలతారతమ్యదర్శనాత్, బహ్వయానపూర్వకం యత్కించ్చన్యసాధ్యం సాధనాంతరమనంత స్థిరఫలరూపబ్రహ్మనుభవస్యనసాధనం భవితుమర్హతీతి యుక్తిమాత్రేణేత్యర్థః. వేదశాస్త్రాఽవిరోధితర్కవ్యాన్వృత్త్యర్థం మాత్రపదమ్. నహివచనవిరోధేన్యాయప్రభవతి; అన్యథా, అల్పకాలసాధ్యజ్యోతిష్మామాదే రధికకాలభోగ్యస్వర్గాదేశ్య సాధ్యసాధనభావోన స్యాదితిభావః. ఉక్తమర్థంప్రతిబద్ధిముఖేనవిమృణోతి (ఆగమేతి). అత్ర అకిచ్చనాధికారిణి ప్రాప్యం పరాధానుభవాదికంప్రతితు స్వరూపాయోగ్యత్వరూపం వైసాదృశ్యరూపాచ్చప్రాప్యవిరుద్ధత్వం సమ్మతీతితాత్పర్యమ్.

(ద్వితీయే) ప్రాప్యవిసదృశత్వమితిపక్షే. (శృత్యః)భటాదిః. (కర్షకః)కృషీవలాదిః. (వేదశాస్త్రవిరోధితర్కేత) అత్రమనుష్ఠితౌ ద్వాదశాధ్యాయే, “అర్షంధర్మోపదేశః వేదశాస్త్రవిరోధినా! యస్తర్కేణానుస్థితేసధర్మంవేదనేతరః” ఇతి, తద్వాన్వయాగ్నినే-(అర్షమితి)ముషిదృష్టత్వాదార్హమ్. వేదమ్-ధర్మోపదేశః, తస్మాల్ స్మృత్యాదికమ్, యస్తదవిరుద్ధేన మిహంసానిన్యాయేన విహరయతి, సధర్మంజానాతి, సతుమిహంసాసఖిజ్ఞః. ధర్మేకరణంవేదః; మిహంసాచ-ఇతికర్తవ్యతాస్థానీయా. తదుక్తంభట్టవారికకృత్యా-ధర్మేప్రమీయమాణేహి వేదేసకరణాత్పరా. ఇతికర్తవ్యతాభాగం మిహంసాపూరయన్యతి,” ఇత్యుక్తమనుసంధేయమ్. (అన్యథా) యుక్తిమాత్రేణ సాధనే. (ఆగమేతి) సారే-“ప్రవత్తిశాస్త్రస్థానుమ్ ప్రమాణమిన్దిక్కేయ్యుగ్గీయుమ్” ఇత్యుక్తమ్. “సిద్ధోపాయశాస్త్రస్థానుమ్ ప్రమాణమిన్దిక్కేయ్యుగ్గీయుమ్” ఇతిసోక్తమ్. అతఃప్రపత్తే రేవప్రాధాన్యం పదతీతిదౌత్వేక్షికాభిప్రాయః. సక్రుపదాయసిద్ధవిరోధం దర్శయతి (అత్రాకిచ్చనేతి).

అనుగృహీత ఇన్ద్ర శ్రీవచనభూషణమీమాంసా భాష్యే సాధనాన్తర
స్వరూపవిరోధసమర్థనాధికారే వరద దేశికైః; - “ప్రాపకాన్తరం స్వరూప
విరుద్ధమిత్యత్రన్ ప్రమాణా భావః. మూలమన్త ద్వయస్థ సమశ్చ భాష్యం
(౧) “స్వయన్తురుచిరే దేశే” ఇత్యాశ్చుపబృంహితాభ్యామప్రధానభో
క్తృత్వస్మిన్ నిషిద్ధత్వేన, స్వభోక్తృత్వసలాయాభక్తేః ప్రాప్యవిరుద్ధ
త్వోపపత్తేరితి.

అత్రసిద్ధోపాయ ప్రతిపాదనస్థలే స్వభోక్తృత్వనివృత్తేః ఫల
తయాప్రతిపాదనాత్, సాధనాన్తర మకీర్ణనాధికారిప్రాప్యంప్రతిస్పరు
పాయోగ్యమేవేతిఘట్ట తాత్పర్యమ్. (మూలమన్తేతి) అత్రకాకా
న్యాయోభిప్రేతః. ఇత్యాదీత్యనేన - (౨) “కురుష్వమామనుచుమ్”
ఇత్యాదినన్యాయః.

సనునమశ్చబ్దాదేః ప్రధానభోక్తృత్వనిషేధపరతయా అకీర్ణ
నాధికారిణోపి భోక్తృత్వమస్త్యేవ; అన్యథాఅచేతనత్వాపత్తేరిత్యత
అసా (అప్రధానేతి). పరమాత్మాధీన స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య భోగశాలిత్వ
రూపస్మేత్కర్థః. నమశ్చబ్దాదినా పరమాత్మాధీన భోగశాలిత్వరూప

(స్వయన్తురుచిరైతి) శ్రీరామాయణే ఆరణ్యకాండే “పరవాసస్మి కాకుష్ఠశ్చ
యిష్ణుశతంస్థితేః స్వయన్తురుచిరే దేశేక్రియతామితిహంపద” ఇతి. (ఇతితి) అనుగృహీత్
మిత్యన్వయః, (అత్ర) శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే. (స్వరూపాయోగ్యమేవేతి)
పరతన్త్రస్వరూపస్యప్రవృత్తిరూపమయోగ్యమేవేత్కర్థః (ఘట్టమ్) నిఘట్టమ్. (అత్ర
కాకేతి) కాకాక్షన్యాయః, ఏకత్రస్థితస్యపూర్వత్ర ఉత్తరత్రచాన్వయః (కురుష్వ
మామితి) శ్రీరామాయణే ఆయోధ్యాకాండే “కురుష్వమామనుచరం వైసర్వ్యంనేహ
విద్యతే | కృతార్థోహంభవిష్యేమి తవచార్థఃప్రకల్పతే” ఇతి. అదినా (౩) “తనశ్కే
యాకవైవైకౌశ్చమితే” ఇత్యాదినన్యాయః.

(ప్రధానభోక్తృత్వేతి) పరమాత్మానధీనభోగశాలిత్వరూప బ్రాహ్మిన్ద్రప్రధాన
భోక్తృత్వేత్కర్థః. (అన్యథా) ప్రధానభోక్తృత్వ నిషేధానన్యాయకారే. (సిద్ధేతి) సిద్ధో

(౧) రా. అ. ౧౫-౭. (౨) రా. అ. ౩౧-౨౨. (౩) తి. వాయ్-౨. ౯-౪.

ఏవం వై సాదృశ్యరూపం ప్రాప్య విమన్ధత్వ మపి తత్రైవ ప్రకరణే ద్వితీయే సాధనా న్తరవ్యాజ విధిత్యసమర్థనాధికారే సిద్ధాంతే తై రేవాను గృహీతమ్. భక్తిర్వ్యాజమాత్రం; న సాధనం; ఫలవిసదృశత్వాత్. ఫల వై సాదృశ్యం నామ నిత్యత్వం న వై పుల్యమాత్రమ్. సహినిత్యం ఫలమని త్యేన సాధయితుం శక్యతే; దృష్టవ్యాప్తివిరోధాత్. (౧) “నా స్త్య కృతఃకృతేన” (౨) “న హ్యధ్యువైకిప్రాప్యతేధ్రువస్తత్” ఇతివిధివిరో ధాచ్చ. న హ్యనయోః కామవిషయత్వమ్; అసంజ్ఞేన కర్తృపాసనోభ యవిషయత్వాత్. (౩) “యజతే, తపస్తప్యతే బహునివర్షసహస్రా ణ్యస్త వదేవాన్యతద్భవతి” ఇతియాగవర్తపశ్యద్భవాచ్యోపాసనస్యాప్య స్తవత్ఫలత్వ శ్రవణాత్. (౪) “నాయమాత్మాప్రపంచే న లభ్యః” ఇత్యాదినావిశిష్టోపాసనసాధ్యత్వనిషేధాచ్చ. నచమేధాశబ్దో భక్తి రూపత్వదశాపన్నధ్యానపరః. అసంజ్ఞేన తద్దశాపన్నధ్యానపరత్వే బాధకాభావాత్. నచోపాయవిధివిరోధః; తస్యవ్యాజవిధిత్య కల్ప నాత్. అన్యథానిషేధ వాక్యానామనేకేషామ స్వారస్యాపక్షేః. తాని

(దృష్టవ్యాప్తి) “యత్-అనిత్యమిష్టసాధనమ్, తత్ - అనిత్యఫలకమ్” ఇతి లోకదృష్టవ్యాప్తిత్యర్థః. (అనయోః) “నాస్తి, న హ్యధ్యువైః” ఇతివిధివాక్యయోః. (యజతేతప ఇత్యాది) బృహదారణ్యకేషచ్చమాధ్యాయే అష్టమబ్రాహ్మణే. “యోవా ఏతదక్షరంగార్హవిదిత్వా ఆస్మికలోకే జహూతియజతేతపస్తప్యతే బహునివర్ష సహస్రాణి, అస్తవదేవాన్య తద్భవతి” ఇతి. వర్షసహస్రాణియజతే తతస్తప్యతే. తపః-ఉపాసనమ్ - తపసేత్యతేవ “తపఆలోచనే” ఇత్యస్మాధాతోః, ఉపాసనంతప శ్చద్వార్థః. అస్యపురుషస్యతత్, అస్తవదేవభవతి - అనిత్యఫలవదేవ భవతీత్యర్థః. (విశిష్టేతి) “నమేధయా” ఇతి విశిష్ట. (తద్దశాపన్నేతి) షక్తిరూపత్వ దశాపన్నే త్యర్థః. (తస్య) ఉపాసనవిధేః. (అన్యథా) వ్యాజవిధిత్య కల్పనాసంజ్ఞికారే (నిషేధ వాక్యమ్) “న హ్యధ్యువైః” “నా స్త్యకృతః” ఇత్యాదినీషేధవాక్య మితిబోధ్యమ్.

(౧) మ. ణ్. ౧-౨-౧౨. (౨) కఠ-౧-౨. (౩) బృహ-౫-౮.

హిలోక సిద్ధవ్యాప్త్యను గృహీతానివబలాని. అతడభయాఽవిరోధేన వ్యాజవిధిత్య కల్పనమేవయు క్తమ్.

నచ, లోకే “కృషిమిత్యుపన్వ” ఇత్యాదాప్రసాయపవ విధిదర్శనాల్లోకదృష్టవ్యాప్త్యనుగ్రహణపాయవిధివక్షేపి సమ్మవతీతి వాచ్యమ్. “కర్తార్థంవరాటికాందద్యాత్, రాజ్యార్థముపహారందద్యాత్” ఇతివ్యాజేపి లోకేవిధిదర్శనాత్. ఏవంచరమయు క్త్యభిప్రాయేణ రత్నే త్యాదికము క్తమ్. ఏవంచేశతః కాలతో వస్తుతశ్చానన్తఫలముప్రితి విధోపాధి పరిచ్ఛిన్నపానన విధిర్వాజవిధిరేవ భవితుమర్హతీతి.

అత్రతావత్, సాధనాన్తరం తన్నిష్ఠానాం మోక్షహేతుః ; క్రిస్తు, సర్వము క్రిప్తపజ్జపరిహారార్థతయా అన్యథాసిద్ధత్వేన నియతపూర్వ వక్తీత్యాహ (భక్తిరితి). ఏవశ్చభక్త్యాదేన్వయత్పరరాన్రప్రి మోక్ష సాధనత్వప్రవాద ఆచారాణ్యమభ్యుపగమవాదఏవ; త కై వ తే హం (తాని) నిషేధవాక్యాని. (ఉభయావిరోధేన) “నాన్ర్యకృతఃకృతేన” “నమధయా” ఇతినిషేధవాక్యమ్; “నిధిధ్యాసితవ్యం” ఇతివిధివాక్యమ్; ఏతదుభయాఽవిరోధేన.

(కృషిమిత్యుపన్వేతి) మహిషశతకవ్యాఖ్యానే - “అతైర్మాదీవ్యః, కృషిమిత్యుపన్వ, వీతేరమస్వబహుస్యమానః” ఇతిక్రమః, ఋగ్వేదే, శాకలకాఖ్యాం సప్తమాష్టకే అష్టమాధ్యాయేపఠితా. అతైః-దేవనైః, మదీవ్యః - మృతం మాకాక్షిః. తర్విజీవనంకథమ్, తత్రాహ - కృషిమిత్-కృషిమేవ; ఇచ్చబ్ధోఽనధారణార్థశబ్దసిద్ధృతః. కృషిమిత్-మరున్వ. తథాచతద్వాసరాజీవితవ్యమితిభావః. కృషిం మర్వన్ బహుమస్యమానః-బహుభిర్వోక్తేస్సమ్భవ్యమానస్సన్, విక్షే - ధనధాన్యాదిరూపే, రమస్వ - క్షీణస్వ” ఇతిక్రమత్వర్థోబోధ్యఇతి. (చరమయుక్తిరి) “రాజ్యక్రమైః మిచ్చమ్మథ మ్మాలేయమ్” ఇతిచరమయుక్తి క్రిసూక్తిత్వర్థః. (ఇతితి) ఇత్యనుగృహీతమిత్యన్వయః.

(తన్నిష్ఠానామ్) సాధనాన్తరనిష్ఠానామ్. (త కైవ) అభ్యుపగమవాదఏవ.

సాధనా న్తరోపాయా న్తరాది ప్రసిద్ధిరపి. (౧) “ఉపాయస్స్వప్రాప్తేరుపసవ
దధీతస్సభగవాన్” (౨) “ఇవై ఇరణ్ణమౌఖ్యీయభగవత్ప్రసాదమేఉపాయ

(తేషామ్) ఆచార్యాణామ్. (ప్రసిద్ధిరపితి) భక్త్యాదేరిత్యనువక్తరి. (ఉపాయఇతి)
శ్రీమద్రహస్యత్రయ సారాధికారసంప్రదాన - “ఉపాయస్స్వప్రాప్తేరుపసవదధీతస్స
భగవాన్సృష్టైశ్చ తస్మాత్తే ప్రపదసనిధిధ్యాసనగతి । తదారోహః పుంసస్సుకృత
పరిపాకేన మహతా నిదానం తత్రాపి స్వయమఖిలనిర్మాణనిపుణః” ఇతి -
అస్మాద్యర్థః— (ఉపాయఇతి) ప్రసాదవిశిష్ట ఉపాయఇత్యర్థః. (ఉపసవదధీతస్స
భగవాన్) “యతోవాఇమాని” “నాయమాత్మా” “ధాతోఽప్రసాదాత్” ఇత్యా
విశ్రుతిప్రతిపత్నోభగవాన్, స్వప్రాప్తేః అదృష్టద్వారకోపాయః. తర్హిప్రపదనాది
వైయస్థమిత్యత ఆహ (ప్రసత్తేఽతస్మాత్తే) ఇతి. (తస్య) భగవతః. ప్రసత్తేఽ-
స్వయమ్రుయోజన ప్రసాదాయ. (ప్రపదసనిధిధ్యాసనగతి) ప్రపదసమ్ - ప్రపత్తిః,
నిధిధ్యాసమ్ - భక్తిః, తత్రాపిగతి - మార్గః, (ఉత్తే) దృష్టపాయతయా విహితే.
సస్వనాదా సంసారే దుర్నివారప్రజినసామగ్ర్యాం సత్యాం కథం దృష్టపాయప్రవేశ
ఇత్యత్రాహ (తదారోహఇతి). తయోః -దృష్టపాయయోః, ఆరోహః - ప్రవేశః,
(సుకృతపరిపాకేన) యాదృచ్ఛికాది సుకృతపరిపాకేన. తత్రాపిమూలకారణం
భగవానేవేత్యాహ (నిదానమితి). (తత్రాపి) యాదృచ్ఛికాది సుకృతపరిపాకేపి,
(అఖిలనిర్మాణనిపుణః) సర్వస్రష్టా. భగవానేవనిదానమిత్యర్థః.

అత్ర, “అతైర్భూతా అజ్ఞాతమాన సచైకైశ్చైవ పశ్చిమాశాకకొండ్లు కటా
క్షయనిఱ్ఱుమ్, ఇతైర్ముగ్ధాశ్చ బవనుక్కు విశ్చయమృదీయితే ఇవన్తన్నై ముత
లిరే అవన్తన్నైత్తు” ఇతిశ్రీవచనభూషణశ్రీసుక్తిరనుసంధేయేతి. (ఇతైర్ముగ్ధమితి)
ఇయంముముక్తుప్పడి శ్రీసుక్తిః. భగవద్గుణాన్పుజ్యత్వైశ్చ శ్రీసహస్రనామచాప్యే ఉపా
హ్వాతప్రకరణే, గురుతరతపస్సమాధిసాధ్య తత్వజ్ఞానస్య సుగురువాజ్ఞాత్రసాధ్య
తానిరూపాన్తస్య—సను, గురుదీర్ఘదుష్కర తపస్సమాధి విశేషరూప మహాధర్మసాధ్య

మాకక్కడనతు” ఇత్యేవ ముఖ్యసిద్ధాంతాదితిభావః. వక్ష్యతిచోత్త
రాధికారావతారికాయామ్; - ప్రథమంసర్వజ్ఞాన్ప్రీత్యుపాయత్వంనాస్తి.
కిన్త్వజ్ఞాన్ప్రీత్యుక్తమ్. అనన్తరం తాన్ప్రీత్యుపాయత్వంనాస్తి; కిన్త్వ
వ్యాజత్వమాత్రమిత్యుక్తమ్; ఇదానీం వ్యాజత్వమపినాస్తిత్యాహ
(తాన్దరిద్రేత్యాదీతి).

యుక్తిమాత్రేణ అగమబాధో నయుక్తఇత్యాశ జ్ఞ్య, సాధన
భక్తివిధ్యన్వాదహ్యవాదే “నహివచనవిరోధే” ఇతిన్వాయేన విధివిరో
ధాద్వైసాదృశ్యన్వాయానవతారేపి, పరాథ కైజ్జర్యవిధిరూపముఖ్య
సిద్ధాంతే వై సాదృశ్యరూపానుగ్రాహకన్వాయావతారస్సమ్భవత్యేవేత్యా
శయేనాహ (ఫలవిసదృశత్వాదితి). సాధనాన్తరస్యకాలపరిచ్ఛేద తద్రా
హిత్యాభ్యంస్వార్థానుభవపరాధానుభవాదిసాధారణం వై సాదృశ్యమ్,
తత్త్వజ్ఞానోపక్రమస్య వాక్యత్రసాధ్యత్వవాచోప్యతివాదః; గురుకాస్త్రవైయర్థ్య
ప్రసక్తేనప్రమాణవిరుద్ధత్వ; తేదిదమవిదిత భగవత్ప్రభావస్య శాస్త్రసన్యవైకాచమ్.
లఘీయోపిభగవత్సమ్మేర్తనం దుర్వజామపిధురం ధారయత్యేవ; సగురుకాస్త్రసర్వ
క్యమ్. తస్యసమర్థాధికారత్వాత్. అస్యతుసత్వసతిహ సామర్థ్య భగవదసాధా
రణ రుచినముచిత భాగ్యవదధికారత్వాచ్చ; గరీయసోపి భగవత్ప్రసాద వివసలహే
తుః - లఘీయసికిందర్జివారితి. యథాచగరీయ సిప్రయోగవైపుల్యాద్యేవః ప్రసీదతి,
తథాలఘీయస్యపిభావమద్ధివిశేషాత్ ప్రసీదేత్,” ఇతిశ్రీసూక్తిరసుసద్ధేయా. (వక్ష్య
తిచేతి) “శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే” ఇతిశేషః. (తాన్ప్రతి) అజ్ఞాన్ప్రతి.

(అన్వారుహ్యేతి) తస్మత్తమధిష్ఠాయవాదః - అన్వారుహ్యవాదః; అజ్ఞీకృ
త్యవాదః - అభ్యుపగమ్యవాదః. (న్వాయాన్వపతారేపీతి) కైజ్జర్యవిధిరిచేత్,
లోకదృష్టన్వాయవిరోధోనాస్తితి మన్తవ్యమ్. (సాధనాన్తరస్యేతి) సాధనాన్తరస్య
కాలపరిచ్ఛేదః; స్వార్థానుభవపరాధాను భవయోర్నిత్యత్వాత్కాల పరిచ్ఛేదరా
హిత్యమ్. అతఃభయసాధారణం వై సాదృశ్యమితిభావః. (తద్రాహిత్యేతి) కాలపరి

స్వరూపానురూపత్వాననురూపత్వ లక్షణవస్తుపరిచ్ఛేద తద్రూపిత్యాభ్యాం పరాధ్వానుభవాద్యసాధారణం వైసాదృశ్యశ్చ ద్వయమప్యత్ర వివక్షిత మిత్యాశయేనాహ (ఫలవైసాదృశ్యంనామేత్యాదినా).

(సహితీ) ఇదముపలక్షణమ్; సహిఫలభోక్తృస్వరూపాననురూప సాధనేనతదనురూపం ఫలంసాధయితుంశక్యమ్. పరదారపరిగ్రహేనివే దితభోజనాదినా ధర్మప్రజానుయాగఫలాద్యసాధనాదితి బోధ్యమ్. (దృఢీతి) “యద్యదనిష్టసాధనం తత్తదనిత్య ఫలకమ్,” ఇతిత్రివర్గస్థలే దర్శనాదితిభావః. నచేదంయుక్తిమాత్రమిత్యాశయేనాహ (నాస్త్య కృతిఇతి). అత్రనశేవలం సాధనాంతరస్వరూపవిరోధసాధకం ప్రమాణ ముక్తన్యాయానుగ్రాహ్యమ్; కిన్తు విశేషవచనమపీతి భావః. నచేదం నిత్యఫలప్రాశస్త్య మాత్రపరమ్. సిద్ధాంతే అర్థవాదానాంస్వార్థేతాత్పర్యాదిత్యాశయేనాహ (విధివిరోధాదితి).

కృతాన్యువశబ్దయోరల్పస్థిరఫలకర్మపరత్వ మాశక్త్యాహచ్ఛేదరాహిత్యేత్యర్థః. (స్వరూపేతి) ఉపాసనస్య స్వరూపాననురూపత్వరూపవస్తు పరిచ్ఛేదః. పరాధ్వానుభవస్య స్వరూపానురూపత్వ రూపవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్. అత్యేకపరాధ్వానుభవాన్సాధారణం వైసాదృశ్య ముపాసనస్యేతిబోధ్యమ్. (తద్రూపిత్యేతి)వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యేత్యర్థః.

(ఫలభోక్తృస్వరూపేతి) ఫలభోక్తృస్వరూపేత్యర్థః. (తదనురూపమ్) స్వరూపానురూపమ్. (పరదారేతి) పరదారపరిగ్రహేణ ధర్మప్రజాఫలాసాధనాత్, అశేవేదితభోజనాదినా అను యాగఫలాద్యసాధనాదిత్యన్వయః. (ప్రమాణమ్) “సర్వ ధర్మాస్మరిత్యణ్య” ఇత్యాదిప్రమాణమ్. (ఉక్తన్యాయః) దృష్టవాన్ప్రీత్యాదయః. (స్వాత్మకేతాత్పర్యాదితి)అత్ర “ప్రబలప్రమాణవిరోధాభావే అర్థవాదపరానామపిస్వతః ప్రామాణ్యతస్సాన్విధృతత్యాగశ్చసాహసమ్, అన్యాయ్యత్వాత్” ఇతిశబ్దప్రసాదుభావ్యక్రీనుక్తిరనుసంభేదయా.

(నహీతి)(౧)“తపసాబ్రహ్మవిజ్ఞానస్వ”“తపసానాశకేన”ఇత్యాదౌతపస ఉపాసన సామాచర్యాత్కాయక్లేశమాత్ర పరత్వమిత్యాశఙ్క్యాకాయక్లేశ మాత్రస్య “బహునివర్ష సమాప్రాణియజతే” ఇత్యనేనైవ సిద్ధత్వాచ్చ, తపోనిర్దేశ ఉపాసనస్య అస్తవత్ఫలత్వప్రదర్శనార్థ ఇత్యాశయేనాహ (యజతఇత్యాదినా). శ్రవణప్రవచనఫల మననసంతానాస్తేభాశబ్దార్థ ఉపాసనమిత్యభిప్రేత్యాహ (విశిష్టేతి). అనేన సామాన్య నిర్దేశస్సహ చరితనిర్దేశశ్చ వ్యావర్త్యతే.

లఘుసిద్ధాంతభాష్య సూక్తివిరోధాభిప్రాయేణాశఙ్క్యాపరిహారతి (నచేతి). వాక్యస్వారస్యాత్ శ్రీభాష్యకారాపదేశిక నమ్నదాయాచ్చ,

(తపనేతి) భృగువల్యం, “తపసాబ్రహ్మ విజ్ఞానస్వ” ఇతి. (తపసానాశ కేతి) బృహదారణ్యకేషష్టాధ్యాయేచతుర్థబ్రాహ్మణే (౨) “తమేతంవేదామవచనేన బ్రాహ్మణావిదిషన్తి, యజ్ఞేనదానేన తపసానాశకేన. ఏకమేవవిత్వామునిర్భవతి” ఇతి(శ్రవణేతి)“శ్రోతవ్యోమస్తవ్యోనిదిధ్యానితవ్యః”ఇత్యత్రశ్రవణమనోపాసనాన్యై ర్తైని. తద్వత్, “నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్యోనమేధయా నబంకునాశ్రుతేన” ఇత్యత్ర సద్వంశస్యాయేనమేధాశబ్దస్య ఉపాసన పరత్వముక్తమ్. సద్వంశస్యాయజ్ఞి పూర్వోత్తరపదార్థాలోచనయా మధ్యమపదస్య ఉభయాథావరూపార్థనిర్ణయః. (సద్వంశనాత్) ఉభయతస్సంక్రాంతత్వాత్(సామాన్యనిర్దేశః)“నాస్త్యకృతకృతేన” ఇతిసామాన్యనిర్దేశః. (సహచరితనిర్దేశః) “తపసానాశకేనేతి” సహచరితనిర్దేశః.

(లఘుసిద్ధాంతేతి) లఘుసిద్ధాంతభాష్యే“ఏవంబ్రత్యక్షతావన్నామవర్గ సాధన ముతాంస్తుతిం వినిష్ఠినాయమాత్మేతి.” ఇత్యత్రభక్తిరూపావన్నస్య ఉపాసనస్యసా ధనత్వముక్త మితిభాషః. (వాక్యేతి) “నమేధయా” “నాస్త్యకృతకృతః” “నవ్య ద్రుచైః” ఇతివాక్యస్వారస్యదిత్యర్థః. (బౌద్ధదేశికేతి) ఉపదేశప్రాప్తే తస్యర్థః. గోష్ఠీపూర్ణాచార్యస్య బౌద్ధదేశికసమ్ప్రదాయః, చరమశ్లోకస్సాధ్య ప్రవర్తిపరఇతి. “నాయమాత్మేతిశ్రుతా” “నమేధయా” ఇత్యత్ర సాత్వికయస్త్రితీరూప భక్తిత్వావ

శ్రీభావ్యనూక్తి శ్వరమశ్లోకగీతా భావ్యనూక్తివదన్వారూహ్యవాదకి.
తదైవ “నపుధివ్యామగ్నిశ్చేతవ్య ఇతివన్నిర్వాహః” ఇతిశ్రుతప్రకాశి
నూక్తిరవీత్యాశయేనాహ (సజ్జోచేనేతి).

స్థాపన్నసాధనభక్తిర్నిషిధ్యతే. “యశ్చైవవృణోతే, తేనలభ్యః” ఇత్యత్ర వరణీ
యాధికారివిశేషణీభూత నిరతిశయ ప్రీతిరూప భక్తిత్వావస్థాపన్నసాధనభక్తిరప
వర్గస్యైతి వ్యాజోపాయ భూతేతివ సమ్ప్రదాయ ఇతి శ్రీభావ్యకారస్యావదేశిక
సమ్ప్రదాయఇతి బోధ్యమ్. (అన్వారుహ్యవాదఇతి) చరమశ్లోకగీతాభాష్యచరమ
శ్లోకస్య-అథవేత్వాదినా అక్షరప్రతిపరత్వేన వాఖ్యతత్వాత్; తత్ర అన్వారుహ్యవా
దత్వ ముక్తిప్రీతితే; తద్వత్ శ్రీభావ్యనూక్తాపుపాసనస్య సాధనత్వోక్తిః-అన్వారుహ్య
వాదఇతితాత్పర్యమ్. (తదైవ)అన్వారుహ్యవాదవివ. (నపుధివ్యామగ్నిశ్చేతవ్యఇతి)
హిరణ్యోపధానరహితాయాం పృథీవ్యామగ్నిచయసం కార్యమిత్యర్థః. (శ్రుతప్ర
కాశికేతి) “కేవలశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం వక్ష్యమాణ విశేషవిగ్రహితానామి
త్యర్థః యథా‘నపుధివ్యామగ్నిశ్చేతవ్యః’ ఇత్యత్రహిరణ్యోపధానరహిత పృథీవాం
చయసం నిషిధ్యతే; నకుపృథీవీమాత్రే తద్వదితిభావః” ఇతి లఘుసిద్ధాంతభావ్య
శ్రుతప్రకాశికా శ్రీసుక్తా, మేధా శబ్దస్య భక్తిరూపత్వదశానాపన్నధ్యాన పరత్వ
ముక్తమ్. సోపిఅన్వారుహ్యవాదవివేచిభావః.

అత్రేదమవధేయమ్;-శ్రీగీతాభాష్య శ్రీభావ్యకారస్య బాపదేశికముఖ్యస
దాంతయోజనాయామ్;- శ్రీభావ్యకారైశ్వరమశ్లోకస్య అధికారివిశేషణీ భూతప్ర
పత్తివిషయకయోజనాద్వయ మనుగృహీతమ్. తత్ర“ప్రథమయోజనా ఆర్తప్రపత్తి
పరా. ద్వితీయయోజనా దృప్రప్రపత్తిపరా; సత్వక్షరప్రపత్తిపరా”ఇత్యవగంతవ్యమ్.

తదైవోక్తమ్;-గీతా శ్లోకతత్వప్రకాశికాయామ్.- తదేవంసర్వేషాంచేతనవ్యా
పారాణామద్వేషప్రభృతి పరమభక్తిపర్యవ్రాజాం సిద్ధోపాయఫలత్వాచ్చరమశ్లో
కస్య తదేకపరత్వమేవన్యాయ్యమ్. ఏతత్సర్వ మభిప్రేతస్య శ్రీగీతాభాష్య చరమశ్లో
కస్య ద్వేధాయోజనాకృతా. తత్ర ప్రథమయోజనాయాం “నిజకర్మాదిభక్త్య
స్తం కుర్యాత్ప్రీత్యైవకారితః; ఉపాయతాంపరిత్యజ్య” ఇత్యనుగృహీతరీత్యా ఉపా
యతాబ్రాహ్మిణ్యాగపూర్వకం యథావస్థిత స్వరూపానురూపస్యయమ్ప్రయోజన భగవ

చారాధనాత్మక కర్మజ్ఞానాద్యనుష్ఠానస్య సిద్ధోపాయాధికారివిశేషణత్వమ్, భగవత ఏవప్రాప్తి ప్రతిబంధకసర్వపాప వినివృత్తికరణత్వఞ్చనుగృహీతమ్. ద్వితియయోజనాయాంభక్తి యోగోత్పత్తి హేతుతయా శాస్త్రవిహితసర్వధర్మస్వరూపత్యాగ పూర్వకస్య భగవదేకోపాయత్వాద్యవసాయస్య దౌషదేశికజ్ఞానాద్య సతిరిక్తస్య అధికారివిశేషణత్వమ్, తాదృశాధికారి విషయేభగవతఏవభక్తియోగారమ్భవిరోధి సర్వపాపవినివృత్తికరణత్వఞ్చను గృహీతమ్.

తదేవం యోజనాద్యయస్యాపి సముచ్చయేకృతే, భక్తియోగారమ్భవిరోధి పాపప్రభృతి ప్రాప్తివిరోధి పాపవర్యస్త సర్వపాపవినివృత్తికరణత్వమేవ శరణశ్రావజ్ఞుచితార్థః. భక్తియోగోత్పత్తేః పూర్వసర్వధర్మపరిత్యాగ పూర్వకభగవదేకోపాయ త్యాద్యవసాయాత్మక శరణాగతిరేవాఽధికారివిశేషణమ్. భక్త్యర్థత్వత్వ సన్తరం తదేవాధికారి విశేషణమితిలభ్యతే. తత్రభక్తేః ప్రాప్తిదశాపేక్షయా అధికారివిశేషణత్వాత్పాపాధికారివిశేషణ మిత్యుచ్యతే. శరణాగతేర్భక్త్యావైరమ్భాపేక్షయాప్యనియమాదితి.

శ్రీభాష్యలఘుసిద్ధాంతభాష్యే “అవవర్గసాధభూతాంస్త్రితీయవిశిష్టినాయనామూత్తేతీతి” అత్రముఖ్యసిద్ధాంతయోజనాయామ్ “యమ్” ఇతిభగవద్వరణీయాధికారి విశేషణీభూతస్యయద్రుయోజన నిరతిశయప్రీతిరూప భక్తిత్వావస్థావన్నధ్యానరూప సాధ్యభక్తేరవవర్గ శబ్దిత పరార్థమొక్షద్రుతి ప్రసజ్ఞాదుపకారక త్వరూప వ్యాజోపాయత్వమ్, భగవత్త్రియః పతేః పరమపురుషార్థలక్షణ పరార్థమొక్షద్రుతి సాక్షాదుపాయత్వ ఞ్చనుగృహీతమ్. “అనేన-శేవలశ్రవణ మనసనిదిధ్యాననానామూత్పప్రాప్త్యనుపాయత్వముక్త్యా” ఇత్యత్రసమేధయేతి-మేధాశబ్దితాయాస్సయద్రుయోజనాధికారి విశేషణీభూత నిరతిశయప్రీతిరూపభక్తిత్వావస్థారహితాయాస్సయద్రుయోజనసాతిశయ ప్రీతిరూప భక్తిత్వావస్థావన్నధ్యానరూప సాధనభక్తేః, పరార్థమొక్షద్రుతి ఉపాయత్వాభావః ప్రతిపాదితః తదైహోక్తం సిద్ధతాత్పర్యటిప్పణ్యమ్:-

నను, నాయనూత్తేత్యాది శ్రుతిర్న భక్త్యాద్యనుపాయత్వగ్రాహికా. లఘుసిద్ధాంతభాష్యే తస్మాత్సాధనభక్తి పరతయేవ భాషితత్వాదితిచేత్తత్త్రిభాగస్సప్రవృత్తిః. భక్తేః ఫలకరణత్వగ్రాహకం కిన్తద్యావ్యవచనమితి.

“ఏవమ్యుత్తరకథావన్నా మపవర్గసాధన భూతాం స్మృతింవిశిష్యే” ఇత్యారభ్య నాయమాత్మేత్యాది క్రుతిమపాదాయ, తత్ర శ్రవణమననాదీనాం మోక్షసాధనత్వ నిశ్చయస్య భక్తిరూపతారహిత శ్రవణాదివిషయత్వేనాన్యధాసిద్ధింప్రదర్శ్య, “యమేవైషవృణుతేతేషలభ్యః” ఇత్యనేన పరమపురుష పరణీయతా హేతుభూతాయా భక్తేరేవ మోక్షసాధనత్వం నాన్యస్యేతి లాభాదపవర్గసాధనభూతాయాస్మృతితేర్భక్తి రూపతాలకుణ విశేషసిద్ధి ప్రదర్శనపరం భావ్యవచనమేతీవేన్న, తత్ర భగవద్యత్నఫలీ భూతాయాభక్తేర్భగవద్వరణీయాధికారి విశేషణతయా, భగవత్కర్తృకచేతనకర్మకప్రాప్తిలక్షణ పరార్థమోక్షప్రయోజకత్వవైషవ సిద్ధాంతిత్యాత్.

తత్రేయంభామ్యనుశూర్య:—“ఏవంప్రత్యక్షతావన్నా మపవర్గ సాధనభూతాం స్మృతింవిశిష్యే. నాయమాత్మప్రపంచేనలభ్యో నమేధయానఖలువాక్రతేన యమేవైషవృణుతేతేష లభ్యస్తస్యైష ఆత్మావివృణుతేతనుంస్యామ్.” ఇతి, అనేన కేవలశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానామాత్మ ప్రాప్త్యనుపాయత్వముక్త్యా “యమేవైష ఆత్మావివృణుతేతే నైవలభ్యః” ఇత్యుక్తమ్. ప్రియతమవిషయ పరణీయోభవతి, యన్యాయం నిరతిశయప్రియస్సవివాన్య ప్రియత మోభవతి. యథాయంప్రియతమఆత్మానం ప్రాప్నోతి, తథాస్వయమేవభగవాన్స్వ యతత ఇతి భగవత్తేజోక్తమ్. (౧) “తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాంప్రితిపూర్వకమ్ । దదామిబుద్ధియోగంతం రక్షేనమాముపయాన్తితే” ఇతి, “ప్రియోహిజ్ఞానిశోత్యర్థ మహంపచమమప్రియః” ఇతిచ. అతస్మాత్కాతా-రూపాస్మృతిస్మృత్యమాత్యర్థప్రియత్వేన స్వయమవ్యత్యర్థ ప్రియాయస్యేష వివచరేణాత్మనాపరణీ యోభవతితితేనైవలభ్యతేపర ఆత్మేత్యుక్తంభవతి. ఏవం రూపాద్రువానుస్మృతిరేవభక్తి శబ్దేనాభిధీయతే. ఉపాసనపర్యాయ తా వద్భక్తీ శబ్దస్య. అతఏవక్రుతిస్మృతిభిరేవ మభిధీయతే - (౨) “తమేవవిదిత్వాతిమృత్యుమేతి” (౩) “తమేవవిద్యానమృత ఇహభవతి. నాన్యంపథా ఆయనాయవిద్యతే” (౪) “నాహంవేదైర్న తవసా నదానేన నచేజ్యయా । శక్యఏవవిధోద్రవ్ఘం దృష్టవానసిహంయథా ॥ భక్త్యాత్వనన్యయాశక్య ఆహమేవవిధోజ్ఞాన । జ్ఞాతుంద్రవ్యుచ్ఛ తత్వేనప్రవేష్టుచ్ఛపరస్తవ” (౫) “పురుషస్సపరం పార్థభక్త్యా లభ్యతేస్తవ నన్యయా” ఇతిఏవరూపాయాద్రువానుస్మృతేస్సాధనానియజ్ఞాదీనికర్మాణీత్యాదిశా.

(౧) గీ-౧౦-౧౧.

(౨) శ్లో-౩-౮.

(౩) పురుషసూ.

(౪) గీ-౧౧-౫౩.

(౫) గీ-౮-౨౨.

“అత్రప్రత్యక్షతాపన్నాం విశిష్టే” ఇత్యనేన ఉపాసకమనసాఽభిక్ష్తేన భగవదసాధారణ దివ్యమణిశోభిగ్రహేణ సంక్షేపశబ్దిత మానసాఽనుభవవిషయభూతేన ప్రత్యక్షస్య విశేషితత్వముఖివేతమ్. “అపవర్గసాధనభూతాంవిశిష్టే” ఇత్యనేన అపవర్గస్య (౧) “సమహత్మాసుదర్శభః” ఇత్యుక్తాఽత్యధిప్రియచేతన విశ్లేషాఽసహిష్టు భగవదేకప్రయోజనతయా కేవలపరార్థత్వేనవిశేషణమ్, అపవర్గసాధనతాయాః పర మపురుషవరణీయాధికారి విశేషణతయా దృష్టద్వారకాఽపవర్గ ప్రయోజకత్వమాత్ర రూపత్వేన విశేషణఞ్చాఖివేతమ్. “నాయమాత్మాప్రపంచనేన” ఇత్యాదిక్రుతాపవర్గ సాధనస్మృతినన్తానస్య భక్తిరూపత్వవిశేషస్యేవ నిరుక్తప్రత్యక్షాదివిశేషలాభస్యాస్య విశిష్టత్వేన తత్త్వాగాయోగాత్. “తస్యైవ ఆత్మావిపుణుతేతసూంసాన్వమ్” ఇత్యనేన “నాశయామ్యత్వభావస్థః” ఇత్యాన్యపబ్బంహితేన, ప్రత్యక్షతాయావి శేష విశేషితత్వలాభః. “పుణుతే” ఇతివరణశబ్దస్వారస్యాదపవర్గస్య కేవలపారా గ్యలాభః. భక్తేః “యమేవైవపుణుతే” ఇతివరణీయవాచకయచ్చబ్దార్థవిశేషణ తయోపాదానాద్భక్తి నిష్ఠాఽపవర్గసాధనత్వస్య అధికారివిశేషణతయా దృష్ట విధ యోపకారకత్వలాభః. “ప్రియతమపివహివరణీయోభవతి” ఇతిభాషేన్యలోకప్ర తీత్యుదాహరణేన భక్తేర్దృష్ట విధయోపకారకత్వనైవ్యవచితీతేః.

అథ, భాష్యేపాతే “నాయమాత్మా” ఇత్యాదిక్రుతివాక్యే “సబహునామృ తేన” ఇత్యనేన సాధనబుద్ధ్యాస్వయత్నసాధితానాంశ్రీవణమనస నిదిధ్యాసనానామ్ పరమపురుషార్థలక్షణ మోక్షసాధనత్వాభావోఽభిధీయతే. “యమేవైవపుణుతే తేన లభ్యః” ఇత్యనేన “స్వయమేవమయితతే” ఇత్యుక్తభగవత్క్రొపిఫలిభూతానాం స్వయమ్ప్రయోజనశ్రీవణమనస నిదిధ్యాసనానాం నిరతిశయప్రీతిరూపత్వేన భగవద్వ రణీయాధికారివిశేషణతయా దృష్టద్వారా పరార్థమోక్షప్రయోజకత్వలక్షణం మోక్షోపాయత్వముచ్యతే. “తస్యైవ ఆత్మావిపుణుతేతసూంసాన్వమ్” ఇత్యనేన భగవత్ శ్చేతనవరణసిద్ధిర్ధర్మం (౨) “పరోవాల్మ్యహూవావిభవ ఉత వార్చావరణః” ఇత్యాద్యనుగృహీతరీత్యాస్యసోన్లగ్యా విమగ్ధరూపం సాధనానుషాస ముచ్యతేఇతి వివేకః.

“అనేనకేవలశ్రవణమనస నిదిధ్యాసనానామనుషాయత్వముక్తాన్వ” ఇత్యత్ర

శేషలక్ష్మణశ్రవణాదీనాం స్వయన్ముయోజనత్వప్రయుక్తాఽత్యర్థప్రీతిగర్భితయా అధికారివిశేషణత్వరాహిత్య మభిప్రేతమ్. తథాచసాధనతయానుష్ఠేయమానానామతపివ అత్యర్థప్రీతిగర్భితారహితానాం శ్రవణాదీనా మనుపాయత్వము క్షేవ్యత్యర్థసి.

అథ “యమేవైవ ఆత్మావృణుతే, తేనైవలభ్య ఇత్యుక్తమ్” ఇత్యనేన భగవత్కర్తృకం పరణమేవ మోక్షోపాయః. చేతనవ్యాపారస్తు పరణీయాధికారి విశేషణమాత్రమేవ. తథాచ శ్రవణమననాదిచేతనవ్యాపారాణాం యాదృశాకారవైశిష్ట్యసతిస్వాక్రయస్యభగవద్వరణ విషయత్వార్హత్వముపపద్యేత; తాదృశాకారవైశిష్ట్యం శ్రవణాదీనామర్థసిద్ధత్వాన్న విధేయమితితాత్పర్యేణ, “యమేవైవః” ఇత్యాది నాపరణీయనైవ ప్రాప్తృత్వము క్తమిత్యర్థః. “అత్రతేనైవలభ్యః” ఇత్యన్వయేన భగవద్వరణీయతారహితస్య సాధనభక్తినిష్ఠస్య పారథ్యభగవత్ప్రాప్తిరూప పరమపురుషార్థలాభోన్యవచ్చిర్యతే.

“అథపరణీయేనైవలభ్యస్తు, తతః కథంధ్రువానుస్మృతేః స్వయన్ముయోజనాధికారివిశేషణభక్తితేనైవ విశేషితత్వసిద్ధిః” ఇతిశక్త్యాం తద్దర్శయితుం లోకసిద్ధప్రతీతిమాహ (ప్రియతమ ఏవహిత్యాదినా). అత్రప్రియతమశబ్దే తమపాదాన్తాన్నికే (౧) “అవ్యహం జీవితంజహ్యంతావంవాసితేసలక్ష్మణమ్” (౨) “త్వయికింశ్చిత్సమాపన్నేకింకార్యం సితయామమ” (౩) “క్షణపితేయద్విరహాతిచున్నహః” ఇత్యాదిప్రసిద్ధాత్యర్థప్రియత్వాభిధానాత్ సామికయప్రీతివిషయాన్వయత్వపరా వ్యాపర్యవైతేషాంహి నపరణీయత్వమ్; కిం (౪) “చకుర్విధాభజనేమాం జనాన్సుకృతినోర్జ్జున” ఇతితత్తత్కర్తృమగణ స్వయత్త్వబలేన భగవత్సమీపముపాగతానాం “ఉదారాన్సర్వవివైతే” ఇత్యుక్తప్రకారేణోదార్యగుణవిశేషజ్ఞానమగ్రావ్యతామాత్రమేవ; “ప్రియతమఏవ” ఇత్యేవకారణసాధనభక్తినిష్ఠానాంపరణీయత్వవ్యవచ్ఛేదోభిప్రేత్య.

తతఃకిమిత్యత్రాహ (యస్మేతి)యస్యాధికారణోఽయం పరమాత్మాస్వయన్ముయోజనతయా నిరతిశయప్రీతిరూప శ్రవణమననాది విషయస్సవివాస్య పరమాత్మనో నిరతిశయప్రీతి విషయోభవతీత్యర్థః. అత్రచేతనకర్తృకప్రీతేర్భగవత్కర్తృక

పరశ్చార్థతా పాదకత్వమ్, సాధనా స్తరప్రపుత్ర్యాదిరూప భగవద్వరణప్రతిబంధకా
 ౭భావత్వేన రూపేణవిపక్షీతమ్ ; భావా స్తరస్యైవాభావత్వాత్. అస్య ధా భగ
 వద్విషయకప్రీతిశూన్యానాం శ్రీరక్షాదిదివ్యదేశానాం భగవతాపరణీయత్వంసాధ్యత్.
 తస్మాత్ప్రీతిషేధయోగ్యానాం చేతనానా. ప్రతిషేధాభావాత్మకభగవన్నిరతికయ
 ప్రీతిమతామేవ భగవద్వరణీయత్వమ్; నాన్యేషామిత్యభిప్రాయానుసంధేయః.

సర్వేషాంలంకానాంస్వాత్మనిరతికయప్రీతేస్సత్వః ప్రాప్తత్వేపి, పరమాత్మ
 తయా శాస్త్రాక్తే పరమపురుషేస్వాభావికానవధికాతికయాగ్నక్ష్యయ కల్యాణగుణ
 గణాకరే యోనిరతికయప్రీతింవినా ఫలార్థాంసాతికయప్రీతిమనాదరంవాకుర్యాత్,
 స్వతాదృశసాతికయప్రీత్యాదేరేవప్రతిషేధశబ్దిత భగవద్వరణ ప్రతిబంధకత్వాత్
 నిపుత్తిరూపాస్యయన్పుయోజనా నిరతికయప్రీతిర్యదాసాధ్యత్, తదైవాస్యప్రతిబంధ
 కాపగమాత్ భగవద్వరణయోగ్యతాస్యాదితి,నిరతికయప్రీతేర్భగవద్వరణార్థతాపాద
 కత్వమసాధనత్వఞ్చిపపద్యత ఇత్యవ్యయసంధేయమ్.

కీఞ్చచేతనకర్తృక భగవద్విషయక నిరతికయప్రీతే స్సవరణీయలాభార్థా
 ర్థావతారాది భగవత్ప్రపిఫలత్వేన చేతనయత్న సాధ్యత్వాభావాత్సాధ్యభగవద్వరణ
 సాధనత్వమవ్యయవపన్నమ్. “సమహత్యాదుర్లభః” ఇత్యుక్తనిరతికయప్రీయవరణీయ
 లాభార్థమేవహి భగవాననాదికాలమారభ్య శ్రీరక్షాది దివ్యదేశేషు, (౧) “నిష్టతెన్ద్రై
 యూరకత్తిరున్ద్రైతేన్ద్రై పాదకత్తు” ఇత్యాద్యనుగృహీతరీత్యా స్థిత్యాససకయనాదికం
 కరోతి. తస్మాద్వరణవిషయే భగవతః ప్రభుమప్రపుత్రత్వాత్ తప్పిపుత్తిరేవతత్ర
 సాధనమ్; చేతనప్రపుత్తిషు అనుమతిమాత్రరూపైవేతి ససాధనమ్. యథాసాంసారిక
 ప్రపుత్రై చేతనస్యైవ ప్రభుమప్రపుత్రత్వా చేతనవ్యాపారస్యైవ ఫలవైవమ్యుదిప్ర
 యోజకత్వమ్; తత్రద్వితీయాది ప్రపుత్రై ప్రయోజకస్యాపి భగవతోసమైవమ్యుది
 ప్రసక్తిః. తద్వదేవాత్రాపి చేతనస్యానస్తర ప్రపుత్రత్వా న్నాస్యయత్నఫలిత్వయోః
 ప్రసక్తిః; “సవివాస్య ప్రీయత మౌభవతి” ఇత్యత్ర “సవివ” ఇత్యేవకారేణ సాధన
 రూప శ్రవణాది మద్యావృత్తిః; సాధనబుద్ధ్యా క్రియమాణానాం తేషాంఫలార్థత్వేన
 సాతికయప్రీతి రూపత్వసమ్భవేపి, నిరతికయప్రీతిరూపత్వా సమ్భవాత్.

భగవతి, నిరతిశయ ప్రీతిమతవివ భగవత్ప్రీతివిషయత్వమ్; సఫలార్థసాధికయప్రీతి మతి ఇతి కథమవగమ్యత ఇత్యపేక్షాయామ్, అత్ర ప్రమాణతయా స్మృతివచన ముక్తోపన్యాసపూర్వకం దర్శయన్వరణప్రకారమపి వివృణోతి (యయేత్యాదినా). ఆయంచేత సః భగవద్విషయక నిరతిశయప్రీతిలాభేన భగవత్కర్తృకనిరతిశయ ప్రీతి విషయస్సన్ భగవన్తయథాప్రాప్నోత్యుయాత్, తథాభగవాన్స్వయమేవ ప్రయతత ఇతి భగవత్తైవోక్త మిత్యర్థః. “దదామిబుద్ధియోగస్తమ్” ఇతివచ నేభజసరూపబుద్ధియోగస్యాపి భగవద్దేయత్వోక్తేః, తద్దానమృతిహేత్వస్తరా శ్రవణాచ్చ నిర్దేశుకమేవ సబుద్ధియోగోభగవతాదీయత ఇత్యుచ్యత ఇత్యభిప్రేత్య స్వయమేవ భగవాన్ప్రీయతత ఇమ్యుక్తమ్. “స్వయమేవ” ఇత్యేవకారేణ చేతనయత్న రూపా పాధివ్యాప్యతి. నచైవం సర్వముక్త్యాది ప్రసక్తః; ప్రాతికూల్యవ్యవసాయ రూపప్రతిబద్ధకలలేనైవ తద్వారణాత్. తథాచానుగృహీతంరచనాను పవత్త్యధికరణభాష్యే— “స్వకాసనాతివృత్తివ్యవసాయ నివృత్తిమాత్రేణ అనాద్యనైకకల్పౌప చితదుర్వివహాసనావరాధానైర్జ్ఞికారేణ నిరతిశయ సుఖసంపుద్ధయే స్వయమేవ ప్రయతతే. యథోక్తమ్-“త్రేమాంసతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామిబుద్ధియోగంతం యేనమాముపయాన్తితే” ఇత్యాది.

“తథాభగవాన్స్వయమేవ ప్రయతతే” ఇత్యనేన పరణప్రకారోదర్శితః. పరణస్య ప్రకారోనాను-అర్చావతారాదిరూపేణ సకలమనుజనయన విషయతాన్గత్వా చేతనస్యస్వస్థిక్ స్వసాధార్య విమూరేణనిరతిశయాంప్రీతిముత్పాద్య పరణార్హంకల్ప యిత్యా, తస్యనిత్యానుభవార్థం నిత్యవిభూతిప్రాపకార్థం పరణమేవ. ఏవంవిధపరణ ప్రకారవిషయే, (౧) “ప్రియకృత్ప్రీతివర్ధనః, విహాయసగతిః” ఇతిదివ్యనామత్రయ భాష్యమ్. అన్యపరాపకభజత స్తచ్చన్దానువర్తనేన ప్రియాన్గరోతితి-ప్రియకృత్, యథోక్తమ్, “నిరాశింకర్మసంయుక్తాన్సాత్వతాంశ్చాప్యకల్పయమ్” ఇతి, అథోత్త రోత్తరగుణావిమూరేణ తాంప్రీతిం వర్ధయతితి - ప్రీతివర్ధనః. “భజతామ్ప్రీతిపూర్వకమ్, దదామిబుద్ధియోగంతమ్” ఇతి. తథానిరూఢభక్తి పరకోటిభిః “విహాయసంపదమేవగమ్యతే అస్మాత్” ఇతి-విహాయసగతిరితి. భగవత్తైవోక్తమిత్యేవకారేణ భగ

వదాఽప్రతిశయస్సూచితః; తేనభక్తేస్సాధనత్వగ్రాహక న్యాయానాం ప్రబలప్రమాణ భూత భగవద్వాచా బాధితత్వాత్కుత్సితత్వమేవేతి దర్శితమ్.

“సతతయక్తానామ్ సతతయోగం కాఙ్క్షమాణానామ్. ఆశంసాయాంభూత వచ్చ’ ఇతికర్తరిక్తిః. శ్రీతిపూర్వందదామి” ఇత్యన్వయః. తథాచ “సతతయోగం కాఙ్క్షమాణాయేభజన్తే, తేషాంతంభజనాత్మకంబుద్ధియోగం స్వస్రస్థయ స్రస్థదాయినీ మాతేవ స్వాభావిక సౌహృదేన యాదృచ్ఛికాదికల్పనజాయమానకాలకటాక్ష సత్వ ప్రవర్తనాఽద్యేషాభిముఖ్యసాత్వికసమ్ముషణాఽఽచారాన్వయ సమ్ముదనాది ద్వా రా శ్రీతిపూర్వకందదామి” యేనమద్దత్తేనైవ బుద్ధియోగేన వశ్యాన్మామేవభజన్తో యద్వరణవిషయీకృతాస్తేమామేవ ప్రాప్నుః సీత్యర్థః. అత్ర “సతతయక్తానామ్” “శ్రీతిపూర్వకమ్”. ఇత్యాఖ్యాముపాసోపాసకయోర్జ్ఞానీ స్వకథయయోరివసమ్ము ధ్నాను సద్ధాననిబద్ధనా చరస్పరశ్రీతి ర్దర్శితాభవతి.

అత్ర “భజతామ్” ఇత్యనేన సాధనభక్తిః; “దదామి” ఇత్యనేన తత్ఫల దానజ్ఞాప్చ్యుతఇతి సప్రమితవ్యమ్. తథాసతిమోక్షసాధనబుద్ధియోగస్యభక్త్యు త్త్రిష్టత్వాపాతాత్. “తస్మాత్సతతయోగమాశంసమానః భజన్తీయత్, తంబుద్ధి యోగమహమేవ దదామి; తేన మద్దత్తేనైవ మాంప్రాప్నువన్త్యుపాసకాః” ఇత్యేవ భగవతోచ్యుత ఇత్యనుసంధేయమ్. అతఏవ “భక్త్యామామభిజానాతియావాన్యశ్చాస్మి తత్వతః । తతోమాంతత్వతోజ్ఞాత్వా విశతేతదనస్తరమ్” ఇతివచనే భక్తివ్యతిరిక్త జ్ఞానస్య మోక్షసాధనత్వ ప్రమవారణాయ శ్రీవేదార్థసంగ్రహే “తదనస్తరమాంతత ఏవ-భక్తితో విశతఇత్యర్థః” ఇతివాఖ్యాతముపపద్యతే. అన్యథాహి, “అనన్యభక్త్యా తత్వజ్ఞానమ్, తత్వజ్ఞానాదృక్తిః” ఇతితత్వజ్ఞానసైన్యవ సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వ ప్ర తీత్యా భక్తేర్మోక్షసాధనతా భజ్యేతైవ. తస్మాత్తదమసారా ద్యభోక్తవివార్థః.

అభసతతయక్త శబ్దార్థ సుఘటికరణాయాహ (ప్రియోహితీ). అత్యర్థ మతి క్రాంతాభిధేయం ప్రియత్వం వాచామగోచరమిత్యర్థః. ఏతేన, భగవద్వరణీయతామే తుభూతచేతనగత భగవద్విషయ శ్రీతిర్నాయక విషయక కామినీశ్రీతివత్, స్వర్గకా మనావచ్చ, ప్రాప్యభూత భగవద్వైలక్షణ్యానుసంధాననిబద్ధనా భగవత్ప్రీతివిషయకో

త్కటేచ్ఛాత్మికాముముక్షురూపేవేతి దర్శితంభవతి. భగవద్విషయకాంత్యర్థప్రీత్య
స్వతంత్రయోగాశం సామాత్రరూపతాయా ఆస్తిస్వచనేలాభాత్. ఏతేనభక్తేః భవ
చ్ఛారూపత్వేనాభికారి విశేషణత్వం సాధనత్వాభావచ్ఛాదర్శి ఇతి.

లఘుసిద్ధాంతభాష్యక్రతుః ప్రకాశికాయామ్;— సూత్రకార రవాక్యకార
యోః కతివయవిశేషం పదతోస్సతివిశేషాస్తరోపస్థాపకే తత్పర్యవసాయిత్వస్యాభి
ప్రేరత్వాత్ కృత్యస్తరసిద్ధం విశేషాస్తరమస్తీత్యాహ (ఏవమితి). అనేన
శ్రవణాదీనాముత్పత్తిపాయత్వ నిశ్చేదానోపాసనస్య మోక్షోపాయత్వమితి శబ్దా
ల్యుదాసశ్చభవతి. ఏవముక్తేనప్రకారేణ సామాన్యవిశేషన్యాయేన ప్రత్యక్షతావన్నా
మిత్యర్థః. అపవర్గసాధన భూతామితి-ప్రతీకోపాసన వ్యవచ్ఛేదః. (నాయమాత్మేతి)
ప్రవచనశబ్దేన కుననంబుడయితి. కుననఫలత్వా త్ప్రవచనస్య కుననస్యఆచార్య ప్రవ
చన ఫలత్వాద్వా; “ప్రవచనే అనేన” ఇతికరణే ల్యుత్పత్త్యావాప్రవచనం-కుననమ్.
మేధా-నిదిధ్యాననమ్. పరిశేషాదస్మిన్వాక్యే శ్రవణాదీనాముపాయత్వం ప్రతీతమ్,
ద్రువానుష్ఠృతివిశేషణత్వేన సకీర్ణిత్వప్రతిపన్నమ్; అతస్తద్వాన్విత్యే (అనేనేతి).
శేషలక్షణకునన నిదిధ్యాననానాం వక్ష్యమాణవిశేష విరహితానా మిత్యర్థః.
“యథానప్రధివ్యా కుగ్నిశ్చేతవ్యః” ఇత్యత్ర హిరణ్యోపధానరహిత పృథివ్యాం
చయనంనిషిధ్యతే. నతుపృథ్వీమాత్రే, తద్వదితిభావః. వివక్షితవిశేషంవాక్యతాత్పర్య
నిరూపణేన దర్శయిష్యాన్వాక్య స్యాద్ధాన్వయం దర్శయతి (యమేవైవఆత్మాపుణుతే
తేనైవలభ్యఇత్యుక్తమ్) ఇతి. వరణీయేనలభ్యం, తతఃకథంధ్రువానుష్ఠృతేర్వైశేషి
తత్వమితీకత్తాయాం తద్దర్శయితుం లోకసిద్ధ ప్రతితిమాహ (ప్రీతితమ ఏవమితి).
ప్రీతివిషయమాత్రస్య నవరణీయత్వమ్, కిన్తుస్వయముపస్థితస్య స్వీకారఏవ. అతస్త
ద్వాన్విత్యుత్తరీధం ప్రీతితమ ఇత్యుక్తమితి.

అత్ర శ్రీభాష్యకారేణ ముఖ్యసిద్ధాంతయోజనాయాం “నమేధయా”
ఇత్యత్రమేధాశబ్దస్య స్వయమ్ప్రయోజనభగవద్వరణీయాధికారి విశేషణీభూత నిరతి
శయప్రీతిరూపభక్తిత్వపస్థాపతిరహిత స్వప్రయోజన సాతిశయ ప్రీతిరూపభక్తిత్వా
పస్థాపన్న ధ్యానరూప సాధనభక్తి పరత్వమవలంబ్య, తస్యాః పరార్థమోక్షోపా
యత్వ నిశ్చేదకృతః.

అత్ర “నాయమాత్మా” ఇతిశ్రుతౌభగవత్కర్మకచేతన కర్మకవరణము క్తమ్. తచ్చద్వివిధమ్. కృపాకృత పరగతస్వీకారరూపమ్, స్వాతంత్ర్యకృత పరగత స్వీకారరూపమితి; “కృపైయాశ్చ పరుమ్ పారతంత్ర్యతిజ్ఞాన్టీహ స్వాతంత్ర్యతాశ్చ పరుమ్ పారతంత్ర్యమ్ ప్రబలమ్” ఇతిశ్రీవచనభూషణ మీమాంసా సూత్రోక్తేః. తత్ర శ్రీభాష్యకారైః శ్రీభాష్యే జిజ్ఞాసాధికరణే నాయమాత్మేతి శ్రుతిముపాదాయ ప్రాధమిక వరణ మనుగృహీతమ్; తచ్చశ్రీభాష్యే ప్రాయశఃప్రకటితమ్. పరాధికరణే “ఉపపత్తేః” ఇతిసూత్రభాష్యే “నాయమాత్మా” ఇతిశ్రుతిముపాదాయ ద్వితీయ వరణ మనుగృహీతమ్. తచ్చక్వాచిత్కమ్; శ్రీపరాజ్ఞుశసూర్యాదివిషయమ్. ప్రాధమిక వరణేసాధ్యభక్తేఃపరార్థ మోక్షవ్యాజోపాయత్వ మనుగృహీతమ్. ద్వితీయవరణే భగవత్ ప్రన్నిరపేక్షం సాక్షాత్పరార్థ మోక్షోపాయత్వ మనుగృహీతమ్.

తత్రైవోక్తం శ్రుతప్రకాశికా వ్యాఖ్యాన తాత్పర్య దీపికాయామ్:- సూత్ర కారవాక్య కారయోరభిప్రేతస్య తదుదాహృతవాక్య ఖడ్గావగతస్య దర్శనసమానా కారత్వస్య నిర్ధారణానంతరం తత్ప్రత్యన్యాయాత్ వాక్యాంతరోపస్థాపితమపి భక్తి రూపత్వలక్షణం విశేషాంతరం నిర్ధారయతీత్యాహ (సూత్రకారేత్యాదిना). కతిపయ విశేషమిత్యనేన భక్తిప్రపత్తోద్భిష్యసూరిసమ్ప్రదాయోప సంహతవాక్యః కేవలూప దేశగమ్యశ్చ విశేషా బహువన్సన్నిజ్ఞాపితమ్. తదభిప్రాయేణ హి పాణ్డిత్యమానా దికం సహకార్యంతరవిధ్యధికరణే అన్తతయా సిద్ధాంతమ్.

(సతివిశేషాంతరోపస్థాపక ఇతి) ప్రమేయ నిశ్చయస్య ప్రమాణాధీనత్వాత్, “ధర్మప్రమేయమాణేహ వేదేనకరణాత్మనా। ఇతికర్తవ్యతాభాగం మీమాంసాపూరయన్యతి” ఇతి సూత్రవాక్యాదీనాన్యాయనిబద్ధనాత్మక త్వేన అన్తతయాసతి ప్రమాణే సూత్రాది పుస్తకాదిత న్యాయాతి దేశేన ప్రమాణాధీన ప్రమేయనిర్ణయో దుర్వార ఇతిభాషః. (తత్పర్యవసాయత్వ స్యాభిప్రేత త్వాదితి)న్యాయపుస్తకసాన్యతిదేశార్థత్వాదితిభాషః. (శ్రుత్యంతరసిద్ధమితి) తదుదాహృత శ్రుతివాక్యపేక్షయా భిన్న శ్రుతివాక్యసిద్ధ మిత్యర్థః. తేనదర్శనరూపత్వాద్భక్తిరూపత్వస్య భిన్న శ్రుతిసిద్ధత్వ మేవవిశేష ఇతిసూచితమ్. ఏవంవిశేషాంతర నిర్ధారణపరస్య భాష్యస్యాధ్యాయోక్త్యాంతర నిరాసఫలకత్వ మప్యస్తీత్యాహ (అనేనేత్యాదినా)

కజ్జాప్రకారస్తు, సను “నాయమాత్మా” ఇత్యాదా శ్రవణాదికం ప్రతిషిధ్య అపర్యసయోజ్యస్వతస్త్వ వరణమాత్రేణ తల్లాభఇత్యుక్తమ్. తస్మాత్, “దైవమేవ జరంకు న్యే పారుషస్తు నిర్ధకమ్” ఇతినాయాదుక్తం సర్వనిర్ధకమితి తత్వ తీకాయాం ప్రదర్శితః. తదేవాత్ర సద్భూహ్యుచ్యతే. అనేనశ్రవణాదీనాంముత్త్య పాయత్వ నిషేధానోపాసనస్య మోక్షోపాయత్వమితి యుక్తజ్ఞాతృత్. శ్రుతేః ప్రాబల్యాత్. సచ (౧) “బ్రహ్మవిదాహ్నితిపరమ్” ఇత్యాదిశ్రుతిబలాదియం స జ్యోచమర్హతి. వినిగమికాభావాత్, ద్వయోరపి భిన్నవిషయత్వేన విరోధాభా వాచ్ఛ. “బ్రహ్మవిదాహ్నితిపరమ్” ఇత్యాదినా బ్రహ్మవిదః పరప్రాప్తిరుచ్యతే. నాయమాత్మేత్యాదినాతు శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం పరమాత్మలాభకరణత్వా భావః ప్రతిపాద్యతే; యజ్యతేచ బ్రహ్మవిదో వేదనస్య కరణత్వాభావేపి కరణాస్త రేణ భగవత్పాప్తిః; తస్మాదుభయోర్నవిరోధఇతి నాన్యతర సజ్యోచాపేక్షా.

అభిప్రాయత్ (౨) “విద్యయామృతమశ్నుతే” ఇత్యనేన విరోధాత్సజ్యో చోనేత్యుచ్యతే. అమృతశబ్దస్య కైవల్యసాధారణ్యాత్, అతినాయమాత్మేతి భగ వల్లాభకరణత్వనైస్త్వివ విశిష్య నిషేధాత్. (౩) “సహ్యధ్రువైఃప్రాప్యతేధ్రువస్తత్” (౪) “నాస్త్యకృతఃకృతేన” (౫) “చితఃపరమచిల్లాభేప్రపత్తిరపినోపధిః । విపరీ తేతునైవాస్యద్రుతిషేధాయపాతకమ్” ఇతివచనాత్, (౬) “నాహంపురుషకారేణ సచాప్యన్యేనహేతునా । కేవలంస్వేచ్ఛయైవాహంప్రతేక్షకఞ్చిత్కదాచన” ఇతివచ నాత్, నిర్ఙ్కుశస్వతస్త్వభగవత అపర్యసయోజ్యవరణోపపత్తేశ్చ; పరాధికరణే భగవత్పాప్తి ర్భగవదనన్యోపాయత్వస్య - “ఉపపత్తేశ్చ” ఇతిసూత్రితత్వాత్. పరాధికరణేచేతనకర్మణాం ఫలసాధనత్వనిషేధపూర్వకం భగవత్పవ ఫలహేతుతా యాః “ఫలమత ఉపపత్తేః” ఇతిసూత్రితత్వాత్; పురుషార్థోతశ్చబ్దాదిత్యధికరణే శబ్దశబ్దేన “బ్రహ్మవిదాహ్నితిపరమ్” ఇత్యాదిబ్రహ్మవేదనాధికారివిశేషణత్వగ్రా హకవాక్యోదాహరణేన బ్రహ్మవిద్యాయా అపర్యసయోజ్య భగవద్వరణ ఫలత్వేన పాప్ర్యాధికారి విశేషణతాయా ఏవ సమర్థితత్వాత్

(౧) తై-ఆ-౧. (౨) ఈశ-౧౧. (౩) కఠ-౧-౨-౧౦.

(౪) ముణ్డ-౧-౨-౧౨. (౫) (౬)

సచా హేతుకంవరణమయ్యత్త్వః; తస్మాదిమత్త్వే నిర్దేశుకత్వాయోగాత్, అనాదిత్వే ముక్తేరప్యనాదిత్వా పాతాదితివాచ్యమ్. అదిమత్త్వేపి చేతనయత్నరూప హేతుకాన్యత్వే లక్షణ నిర్దేశుకత్వసమ్భవాత్. అపర్యమయోజ్యవరణస్య భగవదిచ్చైకహేతుకత్వాత్, అనాదిత్వస్యాఽసభ్యుపగమాత్; నిత్యేష్యనాదివరణవిషయేషు ముక్తేరనాదిత్వ ప్రసక్తేనేష్టత్వాచ్చ. నాపిముత్త్యపాయవిధేర్వైయర్థవిరోధః; అపర్యమయోజ్యవరణరహితవిషయే కైవల్యస్వార్థకైర్కర్మపర్యంత మోక్షాంతరార్థతయా తత్సాఫల్యావహతైః. క్రవణమసనాదీనాం భగవత్ప్రాప్తికరణతా మాత్రవైస్వ నిషిద్ధత్వాత్.

నాపి భగవతోవైషమ్యున్మేషావృత్తిః; కర్మాధీన ఫలప్రదానేపి తదనిస్తా రాత్. చేతనాభివారేషు కేషాఞ్చిత్ప్రపత్త్యం కేషాఞ్చిత్సుఖ్యత్వమితికల్పనాయా అపివైషమ్యున్మేషావృత్తిరూపత్వాత్; తదనాదీతిచేత్, అనాదివైషమ్యున్మేషావృత్తియోర్మూఢాదోపత్వాత్. ఏవంబద్ధనిత్యభేదేన చేతనవైషవిధ్యప్రయోజక స్కల్పస్యాపినిత్య వైషమ్యున్మేషావృత్తిరూపత్వాత్; అనాదిపదార్థానామపి(౧)“ఇచ్చాతపివతపవిశ్వపదార్థసత్తా” ఇత్యనాదిభగవదిచ్చాప్రయుక్తత్వాత్, “సావిత్ర్యమేవమేహేతుర్నా సయోజ్యమతఃపరమ్” ఇతిరీత్యాతత్సర్వమపర్యమయోజ్యత్వాత్, ప్రకృతేపిదీయా తాంద్యప్తిః.

నాపి “వైషమ్యున్మేషావృత్తి ససాపేక్షత్వాత్” ఇతిసూత్రవిరోధః. తస్యవిషమ సృష్టిమాత్రవిషయత్వేన ప్రకృతేతద్విరోధాప్రసక్తాత్. తస్మాదపర్యమయోజ్యంవరణ ముపపద్యతేపివేతి తత్సర్వమిదంనాయమాత్మేత్యాదిశ్రుతివాక్యం నిదిధ్యాససన్యాపాయత్వం నిరాకరోత్యేవేత్సుపాససన్య నోపాయత్వమిత్యాకాంక్షాభావేన విషమిత్యాదినాప్రదస్తేతిభావః.

పునరాసప్రకారస్తు - భగవతోనిరబ్దుకస్వాతన్త్ర్య ప్రయుక్తపారతన్త్ర్యలక్షణమ్, కృపాప్రయుక్తపారతన్త్ర్యలక్షణత్వేతి వరణద్వయమస్తి. తత్రప్రాథమికం వరణంకావచితమేవ, ససార్వత్రికమ్. కృపాప్రయుక్తపారతన్త్ర్య లక్షణం వరణం ప్రాయశో నిష్కల్పజ్ఞ సత్వనిష్ఠ, సర్వముముక్షు సాధారణమ్. తాదృశం వరణద్వ

యమవ్యసాన్యంక్రతో యోజనాభేదేనాచార్యైః ప్రతిపాదితమ్. శ్రీభాష్యపిఠరాధి
కరణి నిరఙ్ముశ స్వాత్స్యప్రయుక్త పారతస్యపరత్వేన “ఉపపత్తేః” ఇతి
సూత్రేనేయంక్రతురుదాహృతా. ప్రకృతేతు కృపాప్రయుక్త పారతస్యపరతయా
యోజనామఖిప్రేత్య అపవర్గోపాయవేదనస్య విశేషనిర్ధారకతయో దాహితే.
యోజనాద్వయస్యాపి ఫలభేదోస్తి. కృపాప్రయుక్తపారతస్యావేక్షయా స్వాత
స్యప్రయుక్తపారతస్యప్రబలమ్; తస్య వేదపురుషాఖిలావ విషయత్వాత్, తాదృశ
ఫలవిశేష భగవద్వ్యతిరక్తస్యకస్యా వ్యుపాయత్వంనాస్త్యేవ. తద్విషయమేవ “నా
హంపురుషకారేణ” “చిత్తవిరమచిల్లాభే” ఇత్యాదికమ్. కృపాప్రయుక్తపార
తస్యాత్మకవరణస్థలేతు, పురుష పురుషకారాధికారికృత్యభక్తిప్రపత్త్యాదీనాంవా
జత్వమనిషిద్ధమేవేతి తాదృశవరణవరతయేయంవరణక్రమిః - ప్రకృతే అపవర్గసాధన
ఘాతాం స్మృతింవినిష్ఠీతి, నోపాసనస్య ఉపాయత్వా భావ ప్రసక్తఇతి.

(ప్రత్యక్షతావన్నా మిత్యర్థఇతి) ప్రత్యక్షతావత్తిరూప విశేషాకార వినిష్ఠ
వేషణనిశ్చితామిత్యర్థః. (అపవర్గసాధనఘాతామితీతి) అపవర్గమృతిప్రసక్తాదధికారి
విశేషణతయా దృష్టవిధయా ప్రతిబింబకాభావవిధయా, వరణప్రయోజకత్వేనచ
సాక్షాత్పరమృతా సాధారణ్యేన సాధనఘాతామిత్యర్థః. భగవదాచార్యసత్వేనాఽఽకా
రేణ భగవద్వీతి విశేషహేతుతయా భగవదప్రీతిలక్షణ సర్వపాపనిపుత్రే, అన్యార్థ
వైషేష ప్రసక్తాదుపకారకత్వలక్షణవ్యాజత్వాకారేణసాధనత్వమ్, “సాక్షాత్కారాధి
నివేశి-పరభక్తిః, సాక్షాత్కారః - పరజ్ఞానమ్, అనుభవాభినివేశః - పరమభక్తిః”
ఇత్యుక్తపరమభక్తిత్వాద్యాకారేణ భోజనాధికారమన్నాయేన భగవదనుభవం
ప్రత్యధికారి విశేషణతయా సాధనత్వమ్, జ్ఞానకార్యకైశ్చార్యాదికమృతి పర
జ్ఞాన లక్షణభక్తేర్దృష్టవిధయేన సాధనత్వమ్, ఆనుకూల్యాతిశయలక్షణ స్మృతి సన్తా
నస్య ప్రాతికూల్య వ్యవసాయలక్షణ ప్రతిబింబకాభావవిధయా ప్రయోజకత్వ
లక్షణం సాధనత్వ మిత్యాదితీత్యా అత్రసాధనత్వమఖిప్రేతమ్. నను“దేహిమేద
దామితే” ఇతిరీత్యాకృత ప్రతికృతినాయేన పణ్యవస్తుక్రయ ద్రవ్యనాయేనచ
సాధనత్వమత్రాఖిప్రేతమ్; తస్య అహంకారగర్భత్వాత్, సాన్విర్భలక్షణభూతర
హేతుత్వాత్, భగవచ్ఛేవత్వ జ్ఞానవిరుద్ధత్వాచ్చ.

(“అపవర్గసాధనభూతామ్” ఇతివ్రతీకోపాసన వ్యవచ్ఛేదఇతి) అపవర్గసాధన భూతామిత్యనేన - ఏకదేశోపాసనలక్షణ వ్రతీకోపాసనసామాన్య వ్యవచ్ఛేద ఇత్యర్థః. తేనవచ్చాన్నివిద్యాయాఅపి వ్యవచ్ఛేద్యాస్త్రాభావసిద్ధిః. వచ్చాన్నివిద్యా యా అపి బ్రహ్మణో భోగ్యత్వేన స్మరణాభావాత్. యద్వావ్రతీకోపాసన ముపలక్షణార్థః. తేన పరవిద్యావ్యతిక్రేపోసన సామాన్యవ్యవచ్ఛేదః.

భాష్యే “స్త్రుతివిశిష్టి” ఇతి-వరణీయాధికారివిశేషణప్రీతిత్వేన విశిష్టే త్యర్థః; నతుభక్తిరూపత్వమాత్రేణ. భక్త్యుపాసనశబ్దయోః పర్యాయతాయావత్త్య మాణత్వేన ఉపాసనరూపత్వగ్రాహకవాక్యైరేవ భక్తిరూపతాయాస్సమర్థితత్వాత్. యదీచితయోరేకార్థవృత్తిత్వమాత్రంపర్యాయత్వమ్, తదావరణీయాధికారివిశేషణ ప్రీతిరూపభక్తిత్వేన, విశిష్టే ఇతిభాష్యాభిప్రాయోఽనుసంభేదః.

(ప్రవచనశబ్దేన మననంలక్షయతీతి) క్రుతశబ్దేన శ్రవణస్మృత్యాత్వాత్, మేధా శబ్దేన “మేధామనీషేమావికలాంసమీచీభూతస్య భవ్యస్యావమధ్యా” ఇతికృత్యమ సారాత్, “ధీర్ధారణావతీమేధా” ఇతికోశాచ్చ భావనస్మృత్యాత్వాచ్చ, తత్సహ పఠితస్య ప్రవచనశబ్దస్య “శ్రోతవ్యోమనవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యః” ఇతివాక్యవ్రత్యభిజ్ఞా బలేన మననపరత్వేసిద్ధే, ప్రసిద్ధపుత్రా త ద స మ్మ వే న ల క్షణాయాం సమ్మన్యక ఇత్యపేక్షాయామ్ లోకేశ్వర్యకారణ వాచికత్వాభ్యాంకారణకార్య లక్షణాయా బహుళముపలభ్యే, కారణత్వంకార్యత్వంచాలక్షణాపేక్షురిత్యేహ (మనన ఫలత్వాదిత్యాదిసా). “మననఫలత్వాత్ప్రవచనస్య” ఇత్యనేన ప్రవచనశబ్దేనప్రవచన కారణతత్వమాన కర్తృకమననలక్షణయా మననస్య ప్రవచనవర్త్యత్యలక్షణాతి శయసిద్ధిః. (ఏవం మననస్మార్య ప్రవచనఫలత్వాద్వా) ఇత్యనేన ప్రవచనశబ్దేన గురుకర్తృక ప్రవచనకార్యభూతతద్వ్యధికరణమననస్య శ్రవణాదిసమానాధికరణస్య- లక్షణయా, శ్రవణమననయోస్పదాచార్య సమ్మదాయ మూలకత్వ లక్షణాశయ లాభం. ముఖ్యత్వసిద్ధ్యర్థమయవపుష్పత్వతందర్శయతి (ప్రాచ్యతే అనేనేతి కరణ పుష్పత్వావా ప్రవచనం మననమితి.)

“మేధావీ” ఇత్యాదిప్రయోగస్య నిదిధ్యాసన విషయత్వాదర్శనాత్, మేధా

శబ్దస్య నిదిధ్యాసనే ప్రసిద్ధ్యభావ మభ్యుపగమ్యాహ (మేధానిధిధ్యాసనం చరితేషామితి).

సన్నియం శ్రుతిః జరగదాదివాక్యపదసంకతాః; “సమేధయా” ఇత్యజ్ఞినిషేధేనైవతదన్తయో శ్చైవణమననయోర ప్రిసక్తేవ్యసస్వతోనిపుత్యాశ్రవణమనననిషేధాంశేఅప్రసక్తప్రతిషేధరూపత్వాత్; “సమేధయా” ఇత్యజ్ఞినిషేధాంశేపి “ప్రజ్ఞానేనైవమాప్నూయాత్” ఇతి విహితస్య నిదిధ్యాసనస్య నిషేధాద్విహితప్రతిషేధః. తస్మాదియంశ్రుతిరప్రమాణమితి కథమనయా శ్రుత్యావిశేషనిర్ధారణమితిచేత్; బ్రాహ్మోస్తిశ్రవణమననాదీనాంప్రత్యేకంపురుషార్థపర్యవసాయిగామేవపరమ్యరయాపుష్పయోగిత్యేనఅజ్ఞినిషేధేన పరమ్యరయోపయోగభాగేపి, తయోస్సాక్షాత్పురుషార్థసత్వేనప్రసక్తిసద్భావాత్, తాదృశపురుషార్థసాధనతాయాః “సప్రవచనేన” ఇత్యాదినానిషేధాత్. “సమేధయా” ఇత్యత్రవిహితప్రతిషేధదోషోఽప్యలగ్నః. “నాఽంతోదుశ్చరితాన్నాకాస్తోనాసమాహితః|నాకాస్తమాససోవాపిప్రజ్ఞానేనైవమాప్నూయాత్” ఇతివాక్యేవిధేంస్యపరత్యేననిదిధ్యాసనవిధిపరత్వాభావాత్; దుశ్చరితవిరత్యాద్యావశ్యకత్వపరంహీదం వాక్యమ్. సచాత్రసమాహితశబ్దస్సమాధిపరః; సమాధివిధురస్యన్యాసస్య ముక్త్యపాయత్వ భిక్షప్రసక్తాత్. అత్ర ప్రజ్ఞానశబ్దార్థస్య దుశ్చరితవిరతిశమదమసమాధ్యక్షేయదాహరిత్వం దాహరత్వంవేత్య నిర్ధారితత్వేన, తస్య నిదిధ్యాసనాత్మకత్వానిశ్చయాత్. తస్మాత్ “నాయమాత్మా” ఇత్యత్రపూర్వఖండేన శ్రవణాదీనామనపాయత్వంప్రతిపాద్యతే, ఉత్తరఖండేన పరజీయేనైవ పరమాత్మనోలభ్యత్వ ముచ్యత ఇతినానుపపత్తిరితి.

ఇదౌచ్చశ్రుతివాక్యంకతవల్గ్యాంధ్వితీయవల్లీ సమాస్తా, తృతీయముద్ఘాతద్వితీయఖణ్డాదాచ శ్రూయతే. అస్యచాయమర్థోవగమ్యతే, “అయమాత్మా ప్రవచనేన సలభ్యః. మేధయాసలభ్యః, విమునాశ్రుతేనసలభ్యః, విమృశ్యంపుణుతే, తేనైవసలభ్యః, తస్యైవ ఆత్మాస్వాంతసూం విపుణుతే” ఇతియోజనా. (అయమాత్మా) సపూర్వప్రకృతత్వేన; బుద్ధిసత్తయాసన్నిహితః పరమాత్మైత్యర్థః. క త వల్గ్యాంతావత్ “అహోరజీయాన్మహతోమహీయా నాత్మాగుహాయాం నిహితోస్య జనోః”

ఇత్యారభ్య “మహాస్తంభభూమత్పానం మత్వా ధీరోస శోచతి” ఇత్యస్తేన ప్రథమపర్వనిష్ఠానాం సాక్షాదుపాస్యం పరమాత్మానం ప్రతిపాద్య తద్విషయే “నాయ మాత్మా” ఇత్యాదికమామూతమ్. ముణ్ణకేళు(౧) “ఏషోణురాత్మాచేతసావేదితవ్యః. యస్మిన్నాణః పశ్చిధాసంవివేక, ప్రాజ్ఞైశ్చిత్తం సర్వమోతం ప్రజానాం యస్మిన్విశు ష్టేభవజ్యేవ ఆత్మా” ఇతిచరమపర్వనిష్ఠాపాస్యాచార్యాత్మ స్వరూపసత్తాయాస్స వ్య ప్రసాదవిశేష రూపశుద్ధి విశిష్టతయా ప్రయోజకం పరమాత్మస్వరూపమభిధాయ, “యంయం లోకమ్” ఇత్యారభ్య “తస్మాదాత్మజ్ఞంభ్యర్చయే ద్భూతికామః” ఇత్య స్తేనైశ్వర్యాధిగామసి చరమపర్వోపాసనమేవ సాక్షాత్పాదనమితివిధాయ, “సవేదై తత్సంబ్రహ్మధామ” ఇత్యారభ్యతే. “శుక్రమేతదివ ర్తనధీరాః” ఇత్యనేన మోక్షాధిగామసి సాక్షాత్పాదనత్వేన చరమపర్వోపాసనం విధాయ, “కామాస్యః కామయతే” ఇత్యారభ్య “ఇహైవసర్వేప్రవిలయన్తి కామాః” ఇత్యస్తేనవిశ్వర్యాధ్య పేక్షయా మోక్షాధిరోవిశేషమభిధాయ, “నాయమాత్మా” ఇత్యాదిగా మముక్షో శ్చరమపర్వనిష్ఠస్య పరమాత్మనశ్చరమపర్వపరతన్త్రస్య లాభప్రకార ఆమ్నయత ఇత్యుభయత్రాపి పరమాత్మనః ప్రస్తుతత్వాత్ నాయమా త్మేత్యత్ర, ఆత్మా - పరమాత్మైవ.

(ప్రవచనేన సలభ్యః)-ప్రవచన పర్యస్తేన సత్సమ్ప్రదాయములకేన మనసే నాపి సలభ్యః యుక్తిభిశ్చిత్తనేన సమ్ప్రతిపత్త్యా గృహీతుంసశక్య ఇత్యర్థః. భగవత్కర్తృకవరణాభావే, సదాచార్యసమ్ప్రదాయాధీన ప్రవచనపర్యస్తమనసే సత్యసి శ్రూయమాణం భగవద్వైభవాదికం సమ్ప్రతిపత్తివిషయాకృతం సస్యాదితిభావః. (మేధయా) దర్శనరూపతాపర్యంతో పాసనేనాపి. (సలభ్యః) సప్రాప్యః. భగవద్వ రణిరహే కేవలం స్వయత్నేన భావనాప్రకర్షమాత్రేణ ధానస్య దర్శనరూపత్వా పాదనేపి “సహ్యాద్రువైః ప్రాప్యతే” “నాస్త్యకృతఃకృతేన” ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ భగవతోఽనన్యసాధ్యతయా తస్య తత్సాధనాక్షమత్వేన భగవత్ప్రాప్తిర్నస్యా దేవేత్యర్థః.

(బహునాశ్రుతేన) “బహుభ్యశ్శోతవ్యమ్” “బహుధాశోకవ్యమ్”, “భూయశ్శృతిమిచ్ఛన్తి” ఇత్యాదిరీత్యా నిష్పాదితేన శ్రవణేనాపి. (సలభ్యః) శాబ్ద

బోధేన గృహీతు మకశ్యః భగవద్వరణ విరహేనతి పరణీయతాహేతు గుణవిశేష విరహదనాదిపాపవాసనామాపితాఽశేషశేషముషీకతయా సమీచినన్యాయకలాపాది సామగ్రినన్యువాదితిభావః. అతఏవశ్వేతాశ్వతరే సుబాలోపనిషదిచక్రాయతే-(౧) “యస్య దేవేపరాభక్తిర్యథాదేవే తథాగురౌ । తస్యైతేకభితావ్యర్థాః ప్రకాశస్తే మహత్మనః” ఇతి.

పునః శేనవాలభ్య ఇత్యాకాజ్ఞాయామాహ (విషయం పుణుతే తేనైవలభ్య ఇతి). విషః-పరమాత్మా, యంపుణుతే - పరణీయ విశేషణతయా లోకప్రసిద్ధయా దృశ్యధర్మవిజ్ఞంపుణుతే, దుర్లభప్రాప్యత్వేన క్షణవిరహసహతయా ప్రార్థయతే, తేనైవ-పరణీయవిశేషణతయాలోకప్రసిద్ధతాదృశ్యధర్మవిజ్ఞప్తేనైవకర్తృ, లభ్యః-జ్ఞానదర్శన ప్రాప్తిభిః ప్రాప్యః, నాశ్యేన. (తస్యేత్యాది) తస్య - పరణివిషయస్య. విష ఆత్మా-పరమాత్మా, స్వాంతసూం విపుణుతే-స్వాసాధారణదివ్యవిగ్రహస్వార్థం దివ్యచక్షుః ప్రదానేన ప్రకాశయతి. స్వప్రాప్త్యనుగుణాభివేకం జనయతీత్యర్థఇతికరవల్లీ వాక్యాన్తః.

అత్రశేన కరణేన లభ్య ఇత్యాకాజ్ఞాయాం పరణీయేన కర్తృవలభ్య ఇత్యు | త్రరేసతి కరణా నరంనాస్త్రిభగవత్ప్రియతమత్వం పరణీయాధికారివిశేషణమాత్రమ్. తస్మాద్భక్తే స్వాధనత్వమపి పరణీయాధికారి విశేషణత్వమేవేత్యుక్తం భవతి. “తేనైవలభ్యః” ఇత్యేవకారణ పరణీయవ్యతిరిక్తహేతు వ్యవచ్ఛేదాద్వరణీయస్య కర్తృత్వేన కరణత్వాయోగాచ్చ. తస్మాత్పరమాత్మాఽయమనన్య సాధ్య ఇత్యుక్తం భవతి.

మంత్రకేతు, “యమేనైవః” ఇత్యాదేస్వప్రకరణానుసారాదయమర్థః. విషః-చరమ పర్యశేషతయా ప్రస్తుతః పరమాత్మా, యంపుణుతే - నిరఙ్కుశస్వాతంత్ర్యాన్నియామకనిర్ముక్తం యంవాప్రార్థయతే, నిరఙ్కుశస్వాతంత్ర్యాత్మతపారతంత్ర్యా విశేషణ గుణాదిప్రీతివాఽత్యంతహేయాకరమపి కామినీ మలప్రసణకాముకః న్యా యేన విషయాకరోతి. తేనైవాధికారిణా చరమపర్యాత్మకోపాయభూతేనాచార్యేణ కరణేన అయంపరమాత్మా తత్కరవశోలభ్యః. నాశ్యేనాఽవశీకృతపరమాత్మశేన కర

ణాస్తరేణితి. అస్యాంయోజనాయాంకేనాయం పరమాత్మలభ్య ఇత్యాకాజ్ఞాయాః, “జేనైవతేబ్రహ్మస్యన్తి తద్విష్ణోః పరమంపదమ్” ఇత్యుక్తరీత్యా భగవద్వరణీయేనైవ కరణేనేతి సమానాధికరణముత్తరంభవతీతి స్వారస్యతికయో ద్రష్టవ్యః. ఇయంయోజనాభాప్యోదిమనప్రకాశితా. తథాపి ముద్భక్తప్రకరణతద్భాప్యోదికం పరిశీలితవతామపర్జనీయైవ.

తదేవం యోజనాద్వయేపి శ్రీవణాదీనా మనుషాయత్వ ప్రతిపాదనాత్, కథమత్రాఽపవర్గోపాయవేదనస్య విశేషితత్వమితశ్చజ్ఞాయామ్, యథాశ్రుతేవేదనస్యా విశేషి తత్వేపి వివక్షితయోజనానుసారేణ తత్సమ్యవతీతి తాదృశశ్చజ్ఞాపరిహారపరమ్ “అనేన” ఇత్యాదిభావ్యమిత్యభిప్రేత్యావతారయతి (అస్మిన్వాక్యే శ్రవణాదీనామిత్యాదినా). “కేవలశ్రవణమనన నిధిధ్యాసనానామ్” ఇతి భాష్యే కేవలశబ్దః - త్రయాణాం విశేషణమిత్యభిప్రేత్యాహ (వక్ష్యమాణవిశేషణరహితానామిత్యర్థశ్చితి). ఏతేన “సప్రథివ్యాంనా సరిక్షేనదివ్యగ్ని శ్చేతవ్యః” ఇత్యత్ర, యథాహి రణ్యోపధానరూప వివక్షితవిశేషణస్య పృథివీమాత్రేస్వయః; సత్వ సరిక్షదివోః. తద్వదత్రాపిభక్తిరూపతయా భగవల్లాభహేతుత్వ లక్షణ వక్ష్యమాణవిశేషణం నిధిధ్యాసనమాత్రే వివక్షితమ్; సక్రణమననయోః” ఇతిభ్రమినిరస్తః. తథాసతి “శ్రవణమనన కేవల నిధిధ్యాసనానా మాత్మప్రాప్త్యనుపాయత్వముక్త్యా” ఇత్యేవభావ్యసూక్తివిన్యాసావత్రేః. కేవలశబ్దస్య శ్రవణాది విశేషణత్వేహి వక్ష్యమాణ విశేషాస్వయస్య శ్రవణాదిసాధారణ్యంబ్రతీయతే.

(యథాసపృథివ్యామగ్ని శ్చేతవ్యఇత్యత్రేతి) “సపృథివ్యాంనా సరిక్షేనదివ్యగ్ని శ్చేతవ్యః” ఇత్యాదివాక్యస్య “హిరణ్యముపదధ్యాత్” ఇతివిశిషేషత్వాత్, “నా సరిక్షేనదివ్య” ఇత్యస్యాభాగిప్రతిషేధస్య హిరణ్యోపధానరహితపృథివ్యా అగ్నిచయనస్థానత్వ ము సరిక్షాదేరి వాఽత్యస్తమనుపపన్నమితి దృష్టాన్తార్థత్వాన్న పృథివ్యామగ్ని శ్చేతవ్య ఇత్యన్వేసవహిరణ్యోపధానవిశిషేషనిషేధరూపతయాసవివాత్రత్యనిషేధత్రయస్యాపి దృష్టాన్తఇత్యభిప్రాయేణ సపృథివ్యా మగ్ని శ్చేతవ్య ఇత్యేతావన్నాత్రముదాహృతమ్. (సమపృథివీమాత్రఇతి.) పృథివీసామాన్య ఇత్యర్థః. (తద్వదితిభావఇతి)తత్రవిధిత్వ

హిరణ్యోపధానవిగ్ధ పృథివ్యాంచయనాధికరణాధికరణత్వవత్, అత్రాపివిధిత్వితవరణీ
యాధికారి విశేషణభక్తిరూపత్వ విశేషణ విగ్ధశ్రవణమనన నిదిధ్యాననానాం
పరమాత్మ ప్రాప్త్యైపాయత్వమితి సిద్ధ్యతీతిభావః. అత్రోపాయత్వంప్రయోజకత్వ
మాత్రమితిబోధ్యమ్.

(వివక్షితవిశేషః) భగవద్విషయకాత్వర్థప్రీతిరూపత్వమ్. భగవల్లాభ ప్రయో
జకభగవద్వరణార్హాధికారి విశేషణస్య యచ్ఛబ్దేనవిధానం వాక్యతాత్పర్యమ్;
తథాచభగవల్లాభ ప్రయోజక భగవద్వరణ విషయాధికారి విశేషణీభూత భగవ
త్ప్రియతమత్వ లక్షణవాక్యతాత్పర్యస్య “ప్రియతమపివహివరణీయోభవతి” ఇతి
లోకసిద్ధప్రతీత్యా నిరూపణేన భగవద్విషయకాత్వర్థ ప్రీతిత్వరూప వివక్షితవిశేషమ్.
“యస్యాంశంనిరతిశయప్రియః” ఇత్యాదినాస్తృతివచనేనదర్శయన్, తదుపయోగి
తయావాక్యస్యాధాన్వయం దర్శయతీత్యర్థః; (యమేవైష ఆత్మాపుణుతేతేనైవల
భ్యఇతీతి) ఏవకారస్య ఆవృత్త్యా ఉభయత్రాన్వయఇతిభావః, అత్రప్రధమపివ
కారః - ఉపాయాధికారనియమపరః. ద్వితీయః - ఉపేయాధికార నియమపరః.

“వరణీయేనలభ్యస్తి” ఇతిప్రథమపర్వచరమపర్వయోజనాభేదేన వరణీయే
నేతి కర్తరికరణేచ తృతీయా; తద్దర్శయతుం (లోకసిద్ధప్రతీతిమాహేతి). వరణీయస్య
ప్రియతమత్వే లోకసిద్ధేప్రియతమస్యాత్వర్థ ప్రీతిమత్వేసిద్ధే ప్రకృతవరణీయస్య భగవ
త్వత్వర్థ ప్రీతియోగసిద్ధ్యా, వరణీయప్రతిపాదకశబ్దేన భువానుస్తృతే ర్విశేష సిద్ధి
ర్దర్శితాస్యాదితిభావః. (ప్రీతివిషయమాత్రస్య నవరణీయత్వమితి) ప్రీతివిషయసామాన్య
స్య నవరణీయత్వమిత్యర్థః. లోకేసాతిశయప్రీతివిషయాణాం పార్థివసీమాత్వాఽదర్శ
నాదితిభావః.

తద్విసాతిశయప్రీతేర్వరణాభావే నిష్ఫలత్వం స్యాదిత్యత్రాహ (కిన్తుస్వయ
ముపస్థితస్యస్వీకారపివేతి). స్వయముపస్థితస్యానివారణమునుకుదిరాన ముక్తికరణంబు
సాతిశయప్రీతిఫలమితిభావః. ఏతేనసాధనానైరనిష్ఠానాంభగవల్లాభప్రకారో వ్యా
ఖ్యాతోభవతి. తేషాంసాతిశయలక్షణతే మోక్షవిషయనిరతిశయప్రీత్యా భగవదుపాసనే
తదర్థతయా ప్రీతేసాతిశయత్వేనతేషాభగవత్ప్రీత్యైరపి నిరతిశయత్వాభావేనవరణ
విషయత్వా భావాదితి.

ఇష్టసాధనత్వం విధ్యర్థఇత్యభిప్రాయేణాశ్చ జ్యోతిరహరతి(నచేతి).
 లిజాదయోహిక ర్తృవ్యాపార సాధ్యతాం శబ్దాను స ననానుమతామ
 భిదధతి, నాన్యదితి శ్రీభాష్యసూక్తిప్రకారేణ కృతిసాధ్యత్వమేవ సిద్ధా
 న్నే విధ్యర్థః; తథాచకృతిసాధ్యతాబోధకశాస్త్రేణాత్మే పాదిష్టసాధనతా
 బోధోపాచ్యః; ఆత్మేపశ్చాబధితవిషయ ఇతినిషేధనచన బాధితత్వేన
 ప్రయోజకత్వమేవాత్మేప్యమితినవిధినిషేధయోర్విరోధః. అత ఏ వే
 ష్టప్రయోజకత్వమేవవిధ్యర్థ ఇతి నవీనానానిష్కర్షః. ప్రయోజకత్వమే
 వవ్యాజత్వమ్. అస్తువా ఇష్టసాధనత్వం విధ్యర్థః. తథాపిపరార్థకైర్జ్య
 ర్భరూపతయోపాసనస్య విధేయతయా స్వయంప్రయోజనభగవత్ప్రీతి
 విశేషరూపేష్ట సాధనతాయావవ విధిబలేన లాభాన్నవిరోధః. మోక్షా
 ర్థతయా అవిధేయత్వేనతి సర్వముక్తిప్రసక్తపరిహారార్థత్వమేవ వ్యాజ
 త్వమిత్యాశయేనామా (తస్యేతి).

అతః ప్రపన్నజనకూటస్థ శ్రీపరామృతసూరి శ్రీమన్నాథముని శ్రీమద్రామ
 నాచార్య ప్రభృతిక శ్రీగోష్ఠీపూర్ణాచార్యవర్యస్త గురువరమ్మరాప్రాప్త పాణ్డిత్య
 శబ్దితరహస్యత్రయద్రమిణో పనిషద్భాష్యయ్యుపదేశరూపశ్రీభాష్యకారీయ సద్రు
 దాయ ముఖ్యసిద్ధాంతయోజనాయాం లఘుసిద్ధాంతభాష్యతచ్ఛుతప్రకాశికాచరమ
 శ్లోక గీతాభాష్యశ్రీసూక్తిభిర్విరోధగర్భవనాన్తి. ఆత్రకపిముష్టిన్యాయానుసారి
 ప్రప్టారద్రుతి తత్సూక్తీనామన్వరుహ్య వాదత్వముక్తమ్, ఆచార్యణాం తద్యోజ
 నాయాం నైర్భర్యంనాన్తీతిమనైవ్యమితి.

(కర్తృవ్యాపారసాధ్యతామ్) కృతిసాధ్యత్వమ్. “భవతి” ఇత్యత్ర తిజః
 ఆభ్యాతస్యకర్తృబోధకత్వమ్. కర్తృత్వమ్ - కృత్యాక్రయత్వమ్. (విధేయతయేతి)
 ఉపాసనస్య కైర్జ్యరూపేణవిధిః; ఆన్యత్వేననిషేధః. సాధ్యభూతస్యసాధనత్వం
 బాధితమితిభావః. (భగవత్ప్రీతి విశేషరూపేష్ట సాధనతాయాఇతి) సమోక్షసాధన
 తాయాఇతిభావః. (మోక్షార్థతయా అవిధేయత్వేనతి) మోక్షార్థత్వేన విధేయమాన
 త్యాభావేనతి. ఆత్రవ్యాజత్వమ్ - అహేతుత్వేనతి, అతిప్రసక్తపరిహారత్వంబోధ్యమ్.

“యోవేద-సాక్షుతే” ఇత్యాదౌ సమభివ్యాహృతేష్ట సాధనత్వా
క్షేపవ ఉత్సర్గసిద్ధ ఇత్యాశక్కాల్పహ (కల్పనాదితి). బాధకాభావావ
చ్ఛిన్న నియమోపల్యుత్సర్గః. ప్రకృతేచనిషేధవచనం బాధకమస్తీతివ్యా
వృత్తం కల్ప్యత ఇతిభావః. ఉత్సర్గానుగృహీతవిధిబలాన్నిషేధోన్యథా
నేయఇత్యుతహ (అన్యథేతి). (నిషేధవాక్యానామితి) నిషేధోహి
గృహీతస్య వికల్పపాదకతయా వ్రసిద్ధః. అతోవిధ్యనురోధేన నిషేధ
వయనేవికల్పోచ్చేదఇతి, ప్రకృతేవిధేరేవ సావకాశస్యాన్యథానయన
మితిభావః. (అనేకేషామితి) సామాన్యనిషేధరూపాణాం సమభివ్యా
హృత నిషేధరూపాణాం ప్రాతిన్వికనిషేధ రూపాణాం నేకేషామిత్వర్థః.

(అస్వారస్యేతి) విధేస్తునకన్యాప్య స్వారస్యమ్; కృతీసాధ్యత్వమా
త్రస్యవా, ప్రీతివిశేషసాధనత్వస్యవా విధ్యర్థత్వేన శాబ్దప్రతీతి భక్తాభావా
దితిభావః; వచనన్యాయయోస్సింహవనగుప్తి న్యాయ మభిప్రేత్య
ప్రాబల్యాస్తరమాహ (తానిహీతి). తస్మిప్రకృతే భక్త్యాదేరోక్షసా
నత్వస్యాక్షేపః కుతోనన్యాదితి తటస్థ శక్కాంపరహరన్న వసంహ
రతి (అత ఇతి). చతుర్థా ప్రాబల్యాదిత్యర్థః. గత్యస్తరసద్భావాన్న
వికల్పఇతిభావః.

(వికల్పేతి) “అతిరాత్రేషోడశసంగృహ్ణతి, నాతిరాత్రేషోడశసంగృహ్ణతి” ఇత్య
త్ర వికస్మిన్నేవనిషేధవిధానాత్, తత్రవికల్పప్రతిఇతిభావః. (సావకాశస్యేతి)
“సావకాశనిరవకాశయోర్భేద్య నిరవ కాశోబలీయన్” ఇతిన్యాయోభిప్రేతః.
(సామాన్యనిషేధరూపాణామ్) నాస్త్యకృతఇత్యాదీనామ్. (సమభివ్యాహృతనిషేధ
రూపాణామ్) తపసానాశనేత్యాదీనామ్. (ప్రాతిన్వికనిషేధరూపాణామ్) “నమే
ధయా,” “ప్రపత్తిరపినోపధిః” ఇత్యాదీనామ్.

(సింహవనేతి) సింహవనగుప్తిన్యాయే “సింహవనగుప్తిః, వనేనసింహగోపనమ్”
ఇతివరస్పరోపకారోబోధ్యః. (చతుర్థాప్రాబల్యాదితి) ప్రథమంఫలమైసాదృశ్యమ్.

తృతీయంప్రాబల్యం ప్రతిబద్ధ్యా ఆక్షిప్తపరిహరతి (నచేతి).
 [కృషిమిత్ర-పంచనవ] కృషి మేవకుర్విత్యర్థః. ఇత్ - అవధారణే. “ఏతే
 రమన్వ బహుమన్యమానః” ఇత్యాదికమాదిశబ్దార్థః. అస్తుయః కశ్చి
 ద్విధ్యర్థః, విహితం సర్వంసమభివ్యాహృతఫలసాధనమితి లౌకికవాక్యే
 సృష్టమితిశబ్దార్థః. అత్రకేవలప్రీత్యా మహాపకారకేషి పురుషేపర
 మోదారే తదీయనిర్వాణభవిష్యన్మహాపకారకత్వంజ్ఞానన్నత్యంతా
 శక్తోప్యన్యః పురుషస్త్వయమపినిర్వాణప్రీత్యా యత్కించైతదభీష్టసా
 ధనేనోపకరోతీతి లోకసిద్ధంనియమం దృష్ట్వా “మహాపకారార్థం యత్కి
 ఞ్చిదుపకుర్యాత్” ఇతిలౌకికవాక్య ప్రయోగదర్శనాత్. అన్యార్థత్వే
 నాన్యథాసిద్ధస్యనియతపూర్వవర్తినోపి విధేయత్వమస్తి “విహితం
 “యదనిత్యమిష్టసాధనమ్ - తదనిత్యఫలకమ్” ఇతిలోకదృష్టవ్యాప్తివిరోధః. సమ
 భయేతి ఉపాయతానిశ్చేదవిధిస్వరస్యవిరోధః. లోకదృష్టవ్యాయానుగృహీతానేక
 వచనాస్వరస్యభియా భక్త్యాదివిధినామన్యథానేయత్వేన సావకాశత్వమితిన్యాయః,
 తచ్చవ్యాజవిధౌపర్యవసితత్వమితి, వ్యాజవిధితయాభావ్యాదివిధేరస్యభాసిద్ధిశ్చ.
 “అన్నార్థీసత్రంగచ్ఛేత్, సేవార్థీరాజకులంగచ్ఛేత్” ఇతివ్యాజత్వేపి విధిర్వర్తకఇతి.
 చతుర్థాపూర్వపక్షేదార్పణమ్. అస్మద్రాధానేతు. ఫలసాసాదృశ్యమ్, నిత్యం
 మోక్షరూపఫలం నిత్యేనసిద్ధిపాయేన సిద్ధ్యతితిలోకదృష్టవ్యాప్తిసుగ్రహః, భక్తే
 రుపాయతానిశ్చేదవిధిస్వరస్యమ్, విధిక్తైర్జన్మత్వేన విధిత్వేనవాన్యాయక్రమయో
 జనప్రీతిరూపేష్టసాధనత్వేనవా అర్థపూర్వసాక్షికారాదృశ్చి విధేరస్యథాసిద్ధత్వమితి
 నిశ్చయవచనానాం చతుర్థాప్రాబల్యమితిబోధ్యమ్. (గత్యస్తమ్) వ్యాజత్వమ్.

(భవిష్యదితి) భవిష్యద్రాజకృతం మహాపకారకత్వమిత్యర్థః. (అన్యథా
 సిద్ధస్యేతి) “అవశ్యకోఽప్రనియత పూర్వవర్తివైవకార్యసమ్మపే తత్సహభూతమన్యథా
 సిద్ధమ్” ఇత్యుక్తమన్యథా సిద్ధంవివక్షితమ్. తర్కసద్దహదీపికాయాం ప్రత్యక్షపరి
 చ్ఛేదే - అన్యత్రకోఽప్రనియత పూర్వవర్తిభిరేవకార్యసమ్మపే తత్సహభూతత్వమ్.
 యథాపాకశ్చైతే గర్భము)తిప్రాగభావస్య అన్యథాసిద్ధత్వమిత్యక్తిరవధేయా. (విధే

సర్వసాధనమ్" ఇతినియమోవ్యభిచరిత ఇత్యాశయేనోదాహరణం ప్రదర్శయతి (రత్నార్థమితి). ఉక్తంసర్వం శృంగ్రాహికయా పూర్వాచార్యసూక్త్యభిప్రేత మిత్యాశయేనాహ (ఏవశ్చరమేతి).

తృతీయమపి వైసాదృశ్యంవదన్ శిష్యబుద్ధివైశద్యాయోక్తార్థం సజ్జన్య అధికరణార్థముపసంహరతి (ఏవం దేశత ఇతి). "మోక్షస్సర్వాధికారః. ఉపాసనాదిక మధికృతాధికారమ్" ఇతిదేశపరిచ్ఛేదతద్రాహిత్యాభ్యామపి మోక్షసాధనాంతరయోర్వైసాదృశ్య మవ్యాహతమ్. తథాచ, అవశ్యకల్య సిద్ధోపాయ సమవహితత్వా తస్యధనాంతరమన్యథాసిద్ధమితి, సర్వముక్తి ప్రసజ్గపరిహారార్థయా తద్విధిర్వాఙ్వివిధిరేవేత్యర్థః. ఏతేనవ్యాజవిధిత్వే బాలాద్యుపచ్ఛన్నన వాక్యవదప్రామాణ్యాపత్తిరితి పూర్వపక్షోక్తం నిరస్తమ్. మిథ్యాత్వస్యవ్యాజపదార్థత్వాభావాత్, అన్యథాసిద్ధ నియతపూర్వవర్తిన ఏవవ్యాజపదార్థత్వాచ్ఛేదికః.

ఇతిచరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్,

ప్రాప్యనసురూపత్వ నిష్కర్షనామకస్సప్తమవాదః.

యత్వమ్) విధియమానత్వమ్ (శృంజేతి) శృంగ్రాహికానామై సముదితార్థనిరూపణం చుస్తవ్యమ్.

(దేశత ఇతి) దేశతఃపరిచ్ఛేదరాహిత్యం-తైప్రభృత్. కాలతఃపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్ నిత్యత్వమ్, వస్తుతః పరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్-స్వరూపానురూపత్వమితిబోధ్యమ్. (తద్రాహిత్యమ్) దేశపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్. దేశపరిచ్ఛేదః - సాధనాంతరే, దేశపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్ - మోక్షైత్యవగస్తవ్యమ్. (సిద్ధోపాయసమవహితత్వాత్) సిద్ధోపాయస్య - ఈశ్వరస్య, సమవధానసిద్ధత్వాత్. (తద్విధిః) ఉపాసనవిధిః. (నియతమ్) అస్వయవ్యతిరేకాభ్యాం కలిప్తమ్. ప్రసజ్గత్ ముక్తిసద్భవానుమానకరేణుత్వం వ్యాజత్వమితిబోధ్యమ్.

ఇతిప్రాప్యనసురూపత్వ నిష్కర్షనామక సప్తమవాదకత్తినపదదిపికా.

అథపాతకత్వనిష్కర్ష నామకః అష్టమవాదః.

—o—o—o—

ప్రకృతమనునరానుః. “అథపాతకభీత స్త్వమ్” ఇత్యుతపాతక శబ్దేన ముముక్షుమ్ప్రతి కామ్యకర్మణామివ స్వవిధాయకశాస్త్రబోధిత స్వసాధ్యేష్టాపేక్షయాప్రబలశాస్త్రాంతరబోధితేష్టవిరోధితేష్టేన సాధనాంతరస్య నిర్దేశేపి కళజ్ఞభక్షణాదివత్ సర్వపురుషసాధారణ్యేన ప్రత్యవాయకరత్వలక్షణవిగతతేష్టే ప్రమాణాభావ ఇత్యాశయేన తృతీయం స్వరూప విరోధముద్ధరతి (అథేత్యాదినా). అత్రముముక్షుమ్ప్రతి కామ్యకర్మణామివఅకిచ్చనాధికారిణమ్ప్రతి సాధనాంతరాణాం పాతకతేష్టేన ప్రత్యవాయకరతయా తమ్ప్రతి విగతత్వలక్షణస్వరూప విరుద్ధత్వం సమ్భవత్యేవేతి తాత్పర్యమనునన్దేయమ్.

అథఅష్టమవాద క్తిసపదదీపికా.

(అథపాతకత్యాది) “ఉపాసనమిష్టవిరోధితేష్టేన సరక హేతుః” ఇతిబాత్వేషిక జక్షుః. “తన్న” ఇతిసిద్ధాంతః. (కామ్యకర్మణామివ) జ్యోతిష్టామాదీనామివ. (స్వవిధాయకమ్) దృష్టాంతే కామ్యకర్మవిధాయకమ్. దాష్టాంతికేసాధనాంతరవిధాయకమ్. (శాస్త్రమ్) దృష్టాంతే “స్వర్గకామాయజేత” ఇత్యాదిశాస్త్రమ్. దాష్టాంతికే “బ్రహ్మపాసిత” ఇత్యాదిశాస్త్రమ్. (స్వసాధ్యేష్టమ్) దృష్టాంతే కామ్యకర్మసాధ్య స్వర్గాదికమ్. దాష్టాంతికే సాధనాంతరసాధ్య స్వాధానుభవకైర్జ్ఞానాదిః. (ప్రబల శాస్త్రాంతరమ్) దృష్టాంతే మాక్షప్రతిపాదకంశాస్త్రమ్. దాష్టాంతికేపరాధానుభవకైర్జ్ఞానాది ప్రతిపాదకం శాస్త్రంకుంతరత్నాదికమ్. (ఇష్టవిరోధితేష్టేనేతి) దృష్టాంతేమాక్ష విరోధితేష్టేన, దాష్టాంతికే పరాధానుభవకైర్జ్ఞానాది విరోధితేష్టేనేత్యర్థః. (నిర్దేశేనేతి) పాతకశబ్దేనేత్యన్వయః. (విగతతేష్టే) నిర్దేయతేష్టే. (తృతీయమితి) పాతకత్యాన్నిష్ఠ్యత్యమితి తృతీయమిత్యర్థః. (ఉద్ధరతితి) సరకాపహానేనవత్, సర్వేషాంససాధనం నిర్దేయభవతుమర్హతీతుర్ధరణంబోధ్యమ్. సమ్రుదాయసిద్ధవిరోధందర్శయతి. (అత్రముముక్షుమితి). (తమ్ప్రతి) అకిచ్చనాధికారిణమ్ప్రతి.

ఇదచ్చవిస్తరేణ శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే సాధనా
స్తర స్వరూపవిరోధ పమర్థనాధికారే సిద్ధాంతసమాపనావసరే వరదదే
శిక్షైరనుగృహీతమ్. “యత్కూక్తం తత్త్వదర్శివచనప్రాయశ్చిత్త వచనా
వికం ప్రాపకాంతరాణాంతదేశశరణవ్రజ్యాయాపాఽముకప్రవృత్తివిరుద్ధ
త్వాత్ప్రవన్న స్వరూపవిరుద్ధమ్. నతునిష్కృష్టాత్పరస్వరూప విరుద్ధమి
త్యేతదభిప్రాయకమితి.

అత్రబ్రూమః. ప్రపన్నస్వరూపవిరుద్ధత్వేపి ప్రపన్నమృతి
నిషిద్ధత్వాత్తత్సంయోగేచప్రాయశ్చిత్తవిధానాత్సావత్సం ప్రపన్నా
పేక్షయావక్తవ్యమ్, తత్రోపాయ సంయోగస్య పాపత్వమనిష్ట ఫలప్ర
దత్వాద్వక్తవ్యమ్. తత్రలనిష్టఫలమ్ - అపాయవన్నరకః ; ఉత,
ముముక్షోః కామ్యఫలస్వర్గాదివదుపాసన సాధ్యోమోక్షవప; ఉతప్రప
త్తినిష్ఠా భజ్జనమూత్రమ్.

(తత్త్వదర్శివచనమ్) “నఽఽకాట్టిసిక్కుతియో” ఇత్యాదికమ్. అత్రగీతాను
చతుర్థాధ్యాయే (౧) “తద్విద్ధిప్రజిపాతేన పరిప్రక్షేపసేవయా. ఉపదేక్ష్యంతితే
జ్ఞానంజ్ఞానినస్తత్త్వదర్శినః” ఇతిశ్లోకోనుసంధేయః. (ప్రాయశ్చిత్తవచనమ్) లక్ష్మీతప్తే
రహస్యోపాయప్రసక్తనామకః సప్తదశాధ్యాయే. (౧) “ఏమహిబైదికీనిష్ఠావ్యూహ
యాపాయమధ్యమా. అస్యాంస్థితోజగన్నాథం ప్రపద్యేతజనార్దనమ్. సకృదేవహి
శాస్త్రార్థః కృతోయంతారయేన్నరమ్. ఉపాయాపాయసంయోగే నిష్ఠయాహియతే
నయా. అపాయసంప్లువేనద్యః ప్రాయశ్చిత్తం సమాచరేత్. ప్రాయశ్చితియం సాత్ర
యశ్చునశ్వరణంప్రజేత్. ఉపాయానామపాయత్వ స్వీకారేక్యేతదేవహి” ఇతివచ
నమ్. (ప్రాపకాంతరాణమ్) సాధనాంతరాణమ్. (తదేశశరణవ్రజ్యాయాపా)
“ఈశ్వరపవశరణమ్ ; తదితరత్ - నశరణమ్” ఇత్యేవంరూపా. వ్రజ్యా-వ్రజనమ్.
(అముకప్రవృత్తి) ఈదృశవ్యాపారఇత్యర్థః.

(తత్సంయోగేచ) ఉపాయసంయోగేచ. (తత్రేతి) పూర్వస్తత్రశబ్దః.
పాపత్వేచక్తవ్యే ఇత్యర్థః. ద్వితీయస్తత్రశబ్దః - ఉపాయసంయోగవరః.

నప్రథమః. గౌణకర్మాధిక్యతన్వశక్తి నమ్మవేముఖ్యకల్పాన్వయే
సరకాదర్శనేన ముఖ్యోపాయాన్వితస్యాపి శక్తినమ్మవేగౌణోపాయా
న్వయే సరకాసమ్భవాత్, “సరస్వబుద్ధి దార్పల్యాత్” ఇతిన్వాయేన
స్వాధికారవిరోధమజ్ఞాత్వా దుశ్యకేప్రవృత్తిప్రసక్తే తద్విషయావిమా
త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిధి ఇతినయుక్తమ్. అశక్యమృత్యాశారమ్భ
పరస్పార్థక్రియాదశాయాన్వతపవ నివృత్తినమ్మవేన తన్మృతిని
షేధవైయర్థ్యాత్, ముఖ్యాశారమ్భయారన్వత సరకహేతుత్వా
దర్శనేన అముఖ్యాశారమ్భయారపి ప్రాయశ్చిత్తవిధానాయోగాచ్చ.

నద్వితీయః. ప్రపన్నస్యభక్తి సాధ్యమోక్షాన్విష్టతాహి ప్ర
బత్తి సాధ్యమోక్షాపేక్షయా తత్సాధ్యమోక్షస్యాన్విష్టత్వ కృతేతి
వాచ్యమ్. తదాహిభక్తిప్రపత్యోః ఫలభేదః, భక్తిఫలస్య నికృష్ట
త్వమ్, తతపవభక్తేరన్విష్టఫలత్వాత్పాపత్వమేవేత్యేతత్సర్వమభ్యుపగత
మితిసిద్ధాన్తీవిజయీస్యాత్. నతప్రతియః ; - విపరీతఫలప్రద

(సప్రథమైతి) అపాయేషవసరఃకః - అన్విష్టఫలమితవత్కః, ససమ్భవతీత్యర్థః.

(అపాయః) కళజ్ఞభక్షణాదిః. (ముఖ్యోపాయేతి) ప్రపత్తేశ్శిష్యుఫలప్రదత్వరూపం
ముఖ్యత్వమితి, పూర్వపక్షితాత్పర్యమిత్యభిప్రేత్య అత్రముఖ్యశబ్దప్రయోగః.
(గౌణోపాయాన్వయే) పూర్వపక్షరీత్యాభక్త్యన్వయేషత్వర్థః. “నార్తనికరణస్థస్య”
ఇత్యాదిరీత్యాభక్తేర్గౌణోపాయత్వమితమస్తవ్యమ్. (సరస్వబుద్ధిదార్పల్యాదితి) “ప్ర
పత్తిః-గురూపాయభక్త్యపేక్షయాగౌణా” ఇతితాత్పర్యంకృత్యాస్వాశక్తిమజ్ఞాత్వా
గురూపాయభక్తాప్రవృత్తప్రవృత్త్య శక్తస్యభక్తావధికారోనాస్తివదతి, సరస్వబుద్ధి
దార్పల్యాదితి శ్లోకైశ్చ ఇతి పూర్వపక్షోభిప్రాయః. తదాసీంశ్లోకే, సరస్వ - అశక్త
సరస్వేత్యర్థః. (అశక్యమృతీతి) సాధనాన్తరమృతీతిశేషః. (అర్థక్రియాదశా
యామ్) కార్యదశాయామ్. (తన్మృతి) అశారమ్భపరమృతి.

(నద్వితీయైతి) అన్విష్టఫలముపాసన సాధ్యోమోక్షైతి వత్సోపసమ్భవతీత్యర్థః.
(తత్సాధ్యేతి) భక్తిసాధ్యేత్యర్థః. (నతప్రతియైతి) ప్రపత్తినిష్ఠాభిజ్ఞానమాత్రమని

త్వాభావే అధికారభజ్జనాయోగాత్. పాపస్వనరక హేతుత్వాద్ధి సర్వ
త్రాధికారభజ్జకత్వమ్. పుణ్యస్యాపి స్వర్గ హేతుత్వాద్ధి ముముక్షుభజ్జ
కత్వమ్. అతోత్రనరక హేతుత్వా యోగాదసభిమత మోక్షప్రపత్వా
కారేణ ప్రపత్తినిష్ఠాభజ్జకత్వమితి ప్రాపకా న్తరాణామనిష్ఠఫలత్వాత్వా
పత్వంసిద్ధమ్.

భక్తిసాధ్యఫలస్యా నిష్ఠత్వచ్చ స్వరూపయాభాత్యు వేదినామే
వేతి స్వరూపమాత్ర విరుద్ధత్వసిద్ధిః. త్యాగప్రాయశ్చిత్త విధోర్నాస్తి
సనిష్ఠవిషయత్వేన్యాసస్య భక్తిఫలానుభవాపేక్షయా ఉత్కృష్ట కైబ్ల
ర్యలక్షణ ఫలహేతుత్వసిద్ధిః. భక్త్యానాయోగి ఫలావైశిష్ట్యే ఉక్త
విధోర్నాస్తిసనిష్ఠావిషయత్వేన† (త్యాగప్రాయశ్చిత్త) విధీశరణాగతివి
షయాస్యాతామ్” ఇతి.

అత్రతావత్సాధనా న్తరస్య పాతకత్వసాధ కన్యాయానుగ్రాహ్య
వచనానాం స్వరూపవిరోధనిరూపణ ప్రకరణే “అక్తేయాల్ ఉపాసనా
దికభుక్తిత్యాది స్వాధికారవిరుద్ధజ్జనేనప్రాప్తమ్” ఇతివేదాంతాచా
ర్యాణాం నిగమనసూక్తిం పర్యాలోచ్య, అశక్తస్యముఖ్యం స్వాధికార
విరుద్ధమ్, శక్తస్యాపి అముఖ్యం స్వరూపవిరుద్ధమితి సాధనా న్తరశరణా
వ్యఫలమితిపక్షః - ససమీచిన ఇత్యర్థః. (విపరీతఫలప్రదత్వేతి) ఫలా న్తరజ్ఞాపకత్వా
పేన్విష్టాభజ్జకత్వా భావాదిభావః.

(త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిధోరితి) త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిధీశరణాగతినిష్ఠవిషయే -
తయోర్నాస్తిసనిష్ఠ విషయత్వాక్షేపకారే ఇత్యర్థః. (ఫలావైశిష్ట్యే) ఫలసామ్యే.
(ఉక్తవిధోః) త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిధోః. (న్యాసేతి) న్యాసనిష్ఠాయా అవిషయ
త్వేనేత్యర్థః.

(అశక్తస్యేతి) ముఖ్యమ్ - దృష్టా న్తేముఖ్యంస్నానమ్. (స్వాధికారేతి) స్వరూ
పస్వాధికారయోగ్యేదోమన్తవ్యః, (శక్తస్యాపీతి) అముఖ్యంగౌణ స్నానమ్.

గత్యోస్సమశ్చర్చ ఇతి యేతాత్పర్యం వర్ణయన్తి, తేహంమతమనువ
దతి (యత్త్వితి). (తత్త్వదర్శితి) (౧) “నెఱికాట్టిసిక్కుతియో’ ఎన్నానిష్ట
తిఱే” ఇత్యాదిశ్రీవచనభూషణశ్రీసూక్తిచతుష్టయ ముత్రాభివేతమ్.

(సమశ్చర్చఇతివాక్యే) (స్వరూపవిరుద్ధం) స్వాధికారవిజ్ఞప్త్యరూపవిరుద్ధ మిత్యర్థి.
(ఇత్యాదీతి) ఆదిశబ్దేన “వర్తతేమేమహద్భయమ్” ఎన్నెయారే భయజనకమ్.
‘మాకుచః’ ఎన్నెయారే శోకజనకమ్ ; ఇప్పడికొల్కాతపోతు ఏతత్ప్రవృత్తియిల్
ప్రాయశ్చిత్తవిధిమాదాతు” ఇతి శ్రీవచనభూషణ ద్వితీయప్రకరణ శ్రీసూక్తిత్రయం
గృహ్యతే.

“నెఱికాట్టిసిక్కుతియో’ ఎన్నానిష్టతిఱే. ఇత్యాది శ్రీసూక్తి చతుష్టయ
పరపరమునివ్యాఖ్యానే “తదపాయత్వతై జ్ఞానినామగ్రేసరరాసవాహ్వూర్ పాశురత్తారే
దర్శిప్పిక్కితార్ (నెఱికాట్టియెఱ్ఱుతోడజ్జి). అతావతు - ఉన్నెయొట్టియ వేటారు
ఉపాయతైక్కాట్టి ఉన్నక్కోనిష్టమ్ అఁద్రొప్పొక్కొణాయో’ ఎన్నెయారే
ప్రాపకాస్తరాపాయత్వమ్ సద్ధమితీయనై. సిక్కుకైయావతు. వరత స్తమానమమై
స్వతత్తత్వత్యమాన ఉపాయాసుప్తానతిలే మూట్టితనక్కలొక్కుకైయితే. ఇతిసు
దైయ స్వరూపనాశకత్వ ప్రయుక్తమాన మాషణిశేషదగ్గరే యరుళిచ్చెయ్కితార్
(వర్తతేయిత్యాది వాక్యద్వయత్తారే). అతావతు (౨) “కాలేవ్వపిచసర్వేషా దిక్షుస
ర్వాసుచాచ్యుత । శరీరేచగతౌచాపివర్తతేమేమహద్భయమ్” ఎఱ్ఱ ఉపాయాస్తరా
సుప్తానత్తుక్కు యోగ్యమాన కాలదేశ దేహవిషయమాకవుమ్, ఉపాయాస్తరదగ్గ
తన్ విషయమాకవుమ్ ఎనక్కుమహాభయమ్ వర్తియానిష్టతేనైయాలమ్, ఉపాయా
స్తరశ్రవణానస్తరమ్ అర్జునసుక్కు శోకమ్ పిఱక్క, స్వరూపాసురూపోపాయతై ఉప
దేశిత్తు, ‘మాకుచః’ ఎఱ్ఱ శోకావనోదమ్ వజ్జియరుళుకైయాలమ్, స్వరూపవిరోధి
యాన ప్రాపకాస్తరమ్ జ్ఞానికకుక్కు భయజనకముమాయ శోకజనకముమాయరు
క్కుమెనై. కీర్తిచ్చొన్నపడియే అర్థతై అజ్ఞీకరియాతవశవిల్ విరోధమ్ కాట్టుకితార్
(ఇప్పడికొల్కాతపోతు ఎఱ్ఱతోడజ్జి). ఇప్పడికొల్కాతపోతు ఎఱ్ఱతు - స్వరూపనాశక
మెఱ్ఱ కొల్కాతపోతెన్దవడి. ఏతత్ప్రవృత్తియిల్ ప్రాయశ్చిత్తవిధిమాదాతెన్దతు

(ప్రాయశ్చిత్తేతి) (౧) “ఉపాయాపాయసంయోగే నిష్ఠయాహీయతే నయా । అపాయసంప్లవేనద్యః ప్రాయశ్చిత్తంసమాచరేత్ । ప్రాయశ్చిత్తిరియంసాత్ర యత్సవశ్యరణంప్రజేత్ ” ఇతివచనమత్రాభిప్రేతమ్. భయజనకత్వవచనం శోకజనకత్వవచనశ్చ ఆదివదేనగృహ్యతే. (అముకప్రవృత్తితి) తత్వదర్శిప్రపత్తినిష్ఠా భజ్జకత్వాదిత్యర్థః. (ప్రపన్నేతి) ప్రపత్తివిశిష్టేత్యర్థః. (నతునిష్కృప్తేతి) యేనోపాసకస్వరూప విరుద్ధత్వస్యాప్యవత్తై, “సాధనాస్తరమ్ - ఆత్మసామాన్య స్వరూపవిరుద్ధమ్. ప్రపత్తిస్తు నతథా” ఇతి వైషమ్యం స్యాదితిభావః.

‘సకృదేవహివాస్త్రాభ్యుక్తతోయంతారయేన్నరమ్ । ఉపాయాపాయసంయోగే నిష్ఠయాహీయతేనయా । అపాయసంప్లవేనద్యః ప్రాయశ్చిత్తంసమాచరేత్ । ప్రాయశ్చిత్తిరియంసాత్రయత్సవశ్యరణంప్రజేత్ । ఉపాయానామపాయత్వ స్వీకారేవ్యేతదేవహి’ ఎష్టుప్రపన్నానానమనుక్తు ప్రామాదికమాక ‘ఉపాయాస్తరప్రవృత్తివస్తకాలత్తిర్ అపాయప్రవృత్తియతోరే పునఃప్రపదనరూపప్రాయశ్చిత్తైవిధిక్కుక్కుడాతెన్నై. పునఃప్రపదనమావతు - పూర్వప్రపదనస్మరణమ్. పునఃప్రయోగముష్టు” ఇతి శ్రీసుక్తిరత్రామసన్దేయా.

(ఉపాయేతి) అస్మిక్ శ్లోకే ఉపాయః-భక్తిః; అపాయః-సరకావహవ్యాపారః. అనయానిష్ఠయా - శరణాగతినిష్ఠయేత్యర్థః. (అపాయసంప్లవే) అపాయస్యసంప్లవేనద్యై. (ప్రాయశ్చిత్తిరితి) అస్మిక్ శ్లోకే, “శరణంప్రజేత్ ” ఇతియత్సవశ్య, సాప్రాయశ్చిత్తిరిత్యన్వయః. యత్సవశ్య - యత్ప్రవృత్తిర్థః; కిచ్చిత్వదోతరంత్రాయమాణస్యపునశ్చ బ్రహ్మ ఆవృత్త్యర్థకత్వాభావాత్. సా-శరణాగతిః, అతః ప్రభుకుదకాయాంసమ్భవితాయాం ప్రపత్తిస్సేవాత్ర అనస్తరకాల ప్రసక్తపాపవిషయేపి ప్రాయశ్చిత్తిసాన్విదిత్యర్థః. పూర్వప్రపదనస్మరణం ప్రాయశ్చిత్తమితిఫలితార్థః. (భయేతి) “వర్తతేమేకుమాద్యయమ్” ఇతిభయజనకత్వ వచనమిత్యర్థః. (శోకేతి) మాకుచ ఇతిశోకజనకత్వవచనమిత్యర్థః. (తత్వదర్శితి) తత్వదర్శిసః ప్రపత్తినిష్ఠా ఇత్యర్థః. (ఉపాసకస్వరూప విరుద్ధత్వస్యా ప్యావత్తావతి) ఉపాసకస్వరూపస్యాపి విరుద్ధత్వం సమ్భవతిత్యుక్తజ్ఞేదిత్యర్థః.

సాధనా స్తరస్యపాపత్వే సిద్ధిచేతనసామాన్య స్వరూపవిరుద్ధత్వ మకా
మేనాపి సిద్ధ్యతీత్యభిప్రేత్య, త్వత్పక్షేపిపాపత్వం తావద్దుర్వారమిత్యాహ
(ప్రపన్నేత్యాదినా). అత్రప్రాపకాస్తరాణా మితి-ఆదావభ్యాహార్యమ్.
(నిషిద్ధత్వాదితి) “నర్వధర్మాన్మరిత్యజ్య” ఇత్యనేనేతి శేషః. (తత్సంయో
గేతి) ప్రాపకాస్తరసంయోగే ఇత్యర్థః. ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చేత్యన్వయః.
ఉపాయాపాయసంయోగ ఇత్యత్ర అపాయశబ్దః-ప్రసిద్ధపాపపరః. “అపా
యసమ్మపే” ఇత్యత్ర తు ఉపాయాపాయోభయపరః. “నిష్ఠయాహీ
యతే” ఇత్యనేన ఉపాయానామప్యపాయత్వ సిద్ధిరోతిభావః. యద్వా,
“ఉపాయానాముపాయత్వ స్వీకారేప్యేతదేవహి” ఇత్యుత్తరవాక్యాభి
ప్రాయేణ తత్సంయోగేచేత్యుక్తమ్. (వక్తవ్యం) త్వయాప్యవశ్య మగ్నే
కర్తవ్యమిత్యర్థః.

(తత్రేతి) పాపత్వేన వక్తవ్యేన తీత్యర్థః. (అనిష్టేతి) “జ్ఞానవిరోధిచ
కర్మపుణ్యపాపరూపం బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తి విరోధిత్యేన అనిష్టఫలతయా
ఉభయోరపి పాపశబ్దాభిధేయత్వమ్” ఇతి శ్రీభాష్యసూక్తేరితిభావః.

(అకామేనాపీతి) అకామతోపీత్యర్థః. (ఆదా) ప్రపన్నేతి శబ్దాత్సూర్యమ్.
(ప్రసిద్ధేతి) ఉపాయాపాయసంయోగ ఇతి శ్లోకస్థాపాపశబ్దో గోబలివర్తనాయేన
పాపమాత్రవాచక ఇతిభావః. (అపాయసమ్మప ఇత్యత్రేతి) తత్సంయోగ ఇత్య
త్ర తు ప్రథమయోజనాయామపాయశబ్దస్య ఉపాయాపాయవాచకత్వే అపాయ
స్య ఉపాయస్య పాపస్యేత్యర్థః. (సమకృతమ్) “సర్వేపాప్సానః” ఇతివత్. (తత్సం
యోగేచేతి) ద్వితీయయోజనాయా మపాయశబ్దస్య అర్థవైరుధ్యం నేతిమన్తవ్యమ్.
యద్వా, (ఉపాయానామితి) (ఉపాయత్వస్వీకారే) ఉపాయత్వేన స్వీకారఇత్య
ర్థః. మాలాకరణాదీనామాకారాస్తరేణ అన్వయోవర్తత ఇతి జ్ఞాననాథ ముపా
యత్వ స్వీకారఇత్యుక్తమ్. మాలాకరణాదికముపాయత్వ బుద్ధివిషయాకృతజ్ఞే
త్యాజ్యమితిభావః.

(ఉభయోః)-పుణ్యపాపయోః. (శ్రీభాష్యసూక్తేరితి) అత్ర, వితల్లఘుసిద్ధా
స్తభాష్యమతప్రకాశికాయామ్ - “పుణ్యపాపే ఉభే అపి జ్ఞానవిరోధినీచేత్ కథం

(తతేతి) ఉపాయసంయోగ ఇత్యర్థః. (అపాయవదితి) నప్తమ్యన్తా ద్వతిః. మోక్షవేత్త్యవధారణేన అనిష్టాంతరం వ్యావర్త్యతే. నను, ఇష్టావేక్షయా బలవదనిష్టాననుబద్ధినః పాపత్వమయుక్త మిత్యత్రాహ (ముముక్షోరితి). స్వాధికారిణమవేక్ష్య ఉత్తమాధికారిణ అలౌకిక బలవ దనిష్టానుబద్ధిత్వమేవ పుణ్యపాపసాధారణం పాపశబ్ద ప్రవృత్తినిమిత్త మితిభావః. (భజ్జనమాత్రమితి) మాస్తుఫలభేదః. తథాపి “నిష్ఠయా హీయతేనయా” ఇతికణ్ఠోక్తనిష్టాభజ్జనేన పాపత్వముపపద్యతఇతిభావః.

(గౌణకర్మేతి) ప్రథమ మశక్త్యా గౌణస్నానాద్యధికృతస్యాపి పశ్యాచ్ఛక్తాంత్యాం ముఖ్యస్నానాద్యన్వయే నరకహేతుత్వాభావేన (౧) “నార్హన్తి శరణస్థస్య” ఇత్యాద్యనుసారేణ ముఖ్యోపాయభూత

తయోరన్యతరస్య పాపస్యనిరపసీయత్వమ్. అన్యతరస్యపుణ్యస్య నిరాసకత్వచ్చ శ్రూయత ఇత్యత్రాహ (ఉభయోరపీతి). తయోర్ద్వయోరపి నివర్త్యత్వమ్; ఫలాభిప్రాయాదిరహితస్య ధర్మాంతరస్యైవ నివర్తకత్వచ్చ వివక్షితమితిభావః. కథముఖ యోః పాపకబ్ధవాచిత్వ మిత్యత్రాహ (బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తితి). (అనిష్టఫలతయేతి) ప్రవృత్తినిమిత్త సూచనమ్. అలౌకికత్వేన, అనిష్టఫలాసాధారణ కారణత్వం పాపత్వమితిభావః. అతఏవశాస్త్రాదావీశ్వరేచనాతివ్యాప్తిః. “వాసుదేవేమనోయస్య విహమామర్చనాదిషు । తస్యాన్తరాయామైత్రేయ దేవేష్వత్వాదికంఫలమ్” “ఏతే మైనిరయాస్తాతస్థానస్యపరమాత్మనః” ఇత్యాదిభిః పుణ్యస్యాపి ముముక్షుర్ముత్యనిష్ట ఫలదత్వంసిద్ధమ్. శ్రుతిశ్చ - దుష్టురేనసహపూజనిర్దిష్టం సుకృతమపి పాపకబ్ధేన నిర్దిశన్తీ నిగమయతిః “నైతంసేతుమహూరాత్రేతరతోనజరానమృత్యుర్నశోకోసమ కృతంసదుష్టుతంసర్వేష్టాహనోతోనివర్తనే” ఇతిక్రిసూక్తిరసుసంధేయా. (సప్తమ్యన్తా ద్వతిః) అపాయ ఇవేత్యర్థః. (పుణ్యపాపేతి) పుణ్యమశోభిష్టమాదిః. పాపమ్ - అభిచారాదిః.

(నార్హన్తి) లక్ష్మీతత్వేనప్రదశాధ్యాయే-“మామేవశరణంప్రాప్యత రేత్సంసార

(౧) లక్ష్మీతత్వే-౧౩.

ప్రపత్తౌ ప్రథమంత్యత్తుక్షరీత్యా అశక్త్యా ప్రపత్తస్యాపి పశ్యాచ్ఛక్తౌ
 సత్యాంగాణోపాయే సాధనాంతరే ప్రపత్తౌ నరకానమ్మవాదిత్యర్థః.
 “స్వాధికారవిరుద్ధజ్ఞేన్నప్రాప్తమ్” ఇతి వాక్యస్య అశక్తిస్య అకిచ్చ
 నస్య శక్తౌ సత్యామపి సాధనాంతరం స్వాధికారవిరుద్ధమితి నాథ్యః. కిన్తు
 అశక్తిస్య సాధనాంతరే నాధికారఇత్యజ్ఞానతోదురాశయా అశక్తిద
 శాయామేన సాధనాంతరే ప్రపత్తిప్రసక్తే తదవస్థాపన్నస్య స్వాధికారవిరు
 ద్ధజ్ఞిత్యర్థః; “ఇన్వధికార విరోధమతియతే” ఇత్యాద్యుత్తరవాక్యాను
 సారాత్. తదవస్థప్రప్యేవ త్యాగవిధిః ప్రాయశ్చిత్త విధిశ్చేత్యాశక్తి
 పరిహరతి (నరస్యేతి). (ఆశారమ్భేతి) ఆశాపరస్య ఆరమ్భపరస్యచేత్యర్థః.
 (న్వతపవేతి) కృత్యసాధ్యత్వేన జ్ఞాతే చిక్షేర్వాకృత్యోరసమ్మవాదితిభావః.
 నివృత్తిసమ్మవేన ఆశారమ్భయోరిత్యాదిః. (నిషేధేతి) త్యాగవిధివైయ
 థ్యాదిత్యర్థః. అభిచారాదేః ప్రాయశ్చిత్తవిధానాన్నరక హేతుత్వో
 న్నయనమభిప్రేత్యాహ (ముఖ్యేతి). (అన్యత్రేతి) ముఖ్యస్సానాదాచి
 త్యర్థః. (అముఖ్యేతి) “నార్హన్తి శరణస్థస్య” ఇత్యాద్యనుసారేణ సాధ
 నాంతరమముఖ్యపదార్థః.

మతానుజ్ఞయాదృఢయతి (ప్రపన్న స్యేతి). కణ్ఠోక్తనిష్ఠా భజ్ఞా
 నేనైవ ఫలభేదాదీనాం సిద్ధిరిత్యాశయేనాహ (విపరీతేతి). స్వాధికార్య
 పేక్షయా ఉత్తమాధికారిణో బలవదనిష్ఠం విపరీతఫలపదార్థః. “తచ్చ
 క్వచిత్ బలవద్దఃఖిమ్. క్వచిత్కేవలసుఖమ్” ఇతిద్వివిధం ప్రదర్శ
 నాగరమ్. సత్కర్మ నిరతాశ్చక్తాస్సాక్ష్యయోగవిదస్తథా. నార్హన్తిశరణస్థస్యక
 రాంకోటితమీమసి” ఇతి.

(మతానుజ్ఞయా) స్వమతానుజ్ఞయా. (కణ్ఠోక్తేతి) “నిష్ఠయాహితే
 నయా” ఇతికణ్ఠోక్తేత్యర్థః. (కేవలసుఖమితి) పరార్థకైకకర్మత్వాభావేన పరిమి
 తత్వం కేవలశబ్దార్థః.

యతి (పాపస్యేతి). (సర్వత్ర)బుభుక్షుముముక్షు సాధారణ్యేనేత్యర్థః. (అధికారేతి) విహితకర్మాధి కారేత్యర్థః. పరిశేషాత్ప్రకృతేద్వితీయ పక్ష ఏవస్థిత ఇత్యాహ (అత ఇతి).

ఇయతాగ్రస్థేన పరమప్రకృతే కిమాయాతమిత్యతాహ (భక్తి సాధ్యేతి). భోగ మోక్ష సాధనానుష్ఠానానర్హత్వలక్షణం పరార్థకై జ్ఞై రై శ్చగోచరకృత్యర్హత్వలక్షణాశ్చ కర్తృత్వ స్వరూపయాథాత్మ్యం స్వ ప్రవృత్త్యుద్దేశ్యఫలాశ్రయతానర్హత్వలక్షణం స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్యభగవ ద్భోగాభినర్థకానుషక్తికభోగార్హత్వలక్షణాశ్చ భోక్తృత్వ స్వరూపయా థాత్మ్యమవివిజానతాంభ క్తిసాధ్యంఫలమ్, స్వయత్స సాధ్యత్వాత్ స్వార్థ త్యాచ్చ పరార్థానుభవజనిత కై జ్ఞై ర్యాపేక్షయా బలవద్దేవవిషయ మిత్యర్థః. (ఇతిస్వరూపమాత్రేతి) స్వరూపసామాన్యేత్యర్థః. నిరుక్తస్వ రూప యాథాత్మ్యజ్ఞానస్య సతోఽకించనాధికారస్య స్వరూపయోగ్య తారూపస్య సర్వజీవ సాధారణత్వాత్. పూర్వోక్తరీత్యా ఉపాసనాదే స్తన్నాశకత్వాచ్చేతిభావః.

అత్రాయంవివేకః. ఉపాసనాదేర్నిరుక్త స్వరూపయాథాత్మ్య విస్వరూపస్వాభావికాకారైరనేకై ర్నాశ్యనాశకభావా ది లక్షణో వి రోధః పూర్వోక్తరీత్యా దుర్వారఇతి సాధనాంతరం నిష్ప్రప్టాత్మస్వరూ పవిరుద్ధమ్. అతపవ “అకించనాధికారింకు స్వాధికారవిరుద్ధస్థితేన్న ప్రాప్తమ్” ఇతివేదాంతాచార్య సూక్త్యాప్రయోగసనాదికముపాసకస్వరూ పస్యాపి విరుద్ధమితిఫలితమ్. నచతావతా వేదాంతాచార్యైరుపాసనా దేస్వరూప విరోధనిరాసానుపపత్తిః; ఉపాసనాదేస్వాధికారో పల

(జ్ఞాతస్యేతి) జ్ఞాయమానస్యేత్యర్థః (పూర్వోక్తేతి) “స్త్రియాఃప్రచ్ఛవవత్ పారతన్త్ర్యవిరుద్ధమ్” ఇతి పూర్వోక్తేత్యర్థః. (తన్నాశకత్వాత్) స్వరూపయాథా త్మ్య నాశకత్వాత్.

(నిరాసానుపపత్తిరితి) ననేత్యన్వయః. (స్వాధికారేతి) స్వాధికారిస్వరూప

క్షితస్వాధికారస్వరూపవిరుద్ధత్వవత్ స్వాధికారవిరుద్ధత్వమప్యస్తీతి
యేషాంభ్రమస్తేషాం షష్ఠాదశభాస్వరూపవిరోధనిరాసేన ప్రతిబోధ
నంకృతమితి ప్రాగేవ విస్తరేణావేదితత్వాత్. ప్రపత్తిస్తు (౧) “ఇద
మేవవిజానతామ్” ఇత్యాద్యనుసారేణ స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాధి
కారకత్వాదుపాసనాదేశచైతదజ్ఞానాధికారకత్వాచ్చ, అర్థాదుపాసనా
ద్యధికారవిరుద్ధా. నతుతదధికారిస్వరూపవిరుద్ధతేతి.

ఇథ్థచ్చ ప్రపత్త్యధికారవిరోధేన స్వరూపనాశకత్వాదుపాస
నాదికంత్యాజ్యమ్. ప్రపత్తిస్తు సాధనాంతరాధికారవిరోధేన స్వరూప
వర్ధకత్వాదుపాదేయైవేతి వేదాంతాచార్యాణాం తాత్పర్యనిష్కర్షః.

నచ, “ఆతురాదికభుక్తు అవగాహనాదికలౌపోలే” ఇతినూక్తిమ
హిమ్నాసాధనాంతరంముఖ్యం ప్రపత్తిరముఖ్యేత్యేవవేదాంతాచార్యాణాం
సిద్ధాంతః ప్రతీయత ఇతివాచ్యమ్. “ఆకైయాల్ ఈశ్వరన్ ప్రసదనీయ

విరుద్ధత్వపరిత్యక్తస్వరూపం నిష్కల్పస్వరూపమ్, స్వాధికారవిరుద్ధత్వ
మిత్యత్ర విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధత్వమిత్యర్థః. తథాచ- షష్ఠాదశభావత్వాదిక
విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధాన. అపితుస్వాధికారినిష్కల్పస్వరూపవిరుద్ధవేతి పిఙ్గిబోధః.
విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధమితిపూర్వపక్షః. విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధం నోపాసనమితిసిద్ధాంతః
ఇతిధ్యేయమ్. (స్వరూపవిరోధనిరాసేన) విశిష్టస్వరూపవిరోధనిరాసేన. (ఇదమే
వేతి) లక్ష్యతస్తే అష్టాదశాధ్యాయే - “అపాయోపాయనిర్ముక్తాంకుఢ్యమాంస్థితిమా
స్థితా । కరణాగతిర్గ్రీవా సంసారార్థవతారిణీ । ఇదంకరణజ్ఞానామిదమేవ
విజానతామ్ । ఇదంతిత్తిరతాంపారమిదమానన్యమిచ్ఛతామ్” ఇతి. విజానతామ్-
జ్ఞానవతామిత్యర్థః. (తదజ్ఞానేతి) స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేత్యర్థః. (తదధికారీతి)
ఉపాసనాధికారీత్యర్థః. ఉపాసనంస్వాధికారినిష్కల్పస్వరూపవిరుద్ధంప్రపత్త్యధికార
విరుద్ధమితిభావః. (విరుద్ధేతితి) అత్రాయంవివేకఇతి పూర్వేణాన్వయః.

నచేతి, వాచ్యమిత్యన్వయః. (ఆకైయాల్ ఈశ్వరనితి) ఇయంసూక్తిః - శ్రీరహస్య
త్రయసారే చరమశ్లోకాధికారే.

నాయ్ ప్రధానమానసిద్ధోపాయమ్; భక్తి ప్రపత్తికభిరణ్డమ్ ప్రసాదనజ్ఞా
యకొండ్లుప్రధానజ్ఞశల్లాతసాధ్యోపాయజ్ఞః; ఇవైయిరణ్డత్విలే అధి
కారమ్ నిలైయాకక్కడవతు. ఉపాయస్వపాప్తేరుప నిషదధీతస్స
భగవాన్ప్రసత్తైతసాన్యక్తే ప్రపదననిదిభ్యాననగతి" ఇత్యాద్యనేకనిష్కర్ష
కనూక్తిపర్యాలోచనయాభక్తిప్రపత్త్యో స్తుల్యనదధికారివిశేషణ
త్వాపరపర్యాయాఽప్రధానోపాయత్వప్రతీత్యా "అతురాదికభుక్కు"
ఇతిదృష్టాన్తస్యాఽశక్తానామప్యధికారో స్తీత్యేనముపలక్షణత్వాత్.
"అజ్ఞానత్తాలే ప్రపన్నర్ అస్మదాదిక" ఇత్యుక్తరీత్యా అజ్ఞానాశక్త్యో
స్సార్వజనీనత్వేన శ్రోతృబుద్ధి సాకర్యాయ అశక్తాధికారత్వవైప్రచాచు
ర్యేణ ప్రాధాన్యేనచ ప్రతిపాదనసమ్భవాచ్చ.

అన్యథా "భక్తియిలశక్తనుక్కు ప్రపత్తి, ప్రపత్తియిలశక్త
నుక్కుఇతు" ఇతిచరమోపాయప్రకరణస్థ శ్రీవచనభూషణనూక్తి పర్యా

(అన్యథా)యథాప్రతరీత్యా ప్రపత్తేర్గణతాన్వజ్ఞీకారే; అశక్తిమాత్రాజ్ఞీకారే.
(భక్తియిలశక్తనుక్తి) శ్రీవచనభూషణే చతుర్థప్రకరణావసానే "భక్తియిలశక్తనుక్తు
ప్రపత్తి; ప్రపత్తియిలశక్తనుక్తు ఇతు." ఇతి, తద్వరపరమునివ్యాఖ్యానే "ఇప్పడిస్తత
స్తమాన విప్రుపాయతుక్కు అధికారి ఇన్నా రెష్టరుభిచ్చేయకీతార్ (భక్తియిలశక్తను
క్తేష్టుతుడజ్ఞి). అతావతు. 'ఉభయపరికర్మితస్యాస్తస్య' నిజపడియే జన్మాస్తరపహ
ప్రసిద్ధకర్మజ్ఞానసంస్కృతాస్తా కరణనుక్కు జనితుక్కుమతాయ స్వపారతస్త్వ విరోధి
యాన స్వయత్కూరూపమానురుక్కుమ్ భక్త్యుపాయత్తిల్ ముగ్ధరత్వబుద్ధియాలమ్,
స్వరూపవిరోధితత్వబుద్ధియాలమ్ నామ్ ఇతుక్కు శక్తరల్లపెన్దు కైవాజ్ఞీనవనుక్కు
నిపుత్తిసాధ్యతయా సుకరముమాయ భగవత్పారతస్త్వరూప స్వరూపానురూపము
మాన ప్రపత్త్యుపాయమ్ - అధ్యవసాయజ్ఞానరూపమాన ప్రపత్త్యుపాయత్తిల్ మహావి
శ్వాసముడ్డాకై అరితాకైయాలమ్, బిష్టమాక్షభిరణ్డుక్కుమ్ పాతువాన విశ్వరస్వా
తస్త్వభయత్రాలమ్, నామితుక్కు శక్తరల్లపెన్దుమ్ తేజ్ఞీనవనుక్తుమ్ వశ్వాదికభుక్తుమ్

లోచనయా అశక్తాధికారత్వం శ్రీమల్లోకగురూణాం సిద్ధాంత ఇత్యేవకిం
నన్యత్. నిష్కర్షక నూక్త్యస్తర పర్యాలోచనాదికన్తా భయత్రన
మానమితిదిక్.

అతపవ పరస్పరాధికారవిరోధాద్భక్తిప్రపత్త్యో స్వరూపవిరో
ధాంశే సామ్యభ్రమందృష్టాంతోపాదానేనప్రపత్తేరముఖ్యత్వభ్రమశ్చని
రసితుమ్ “ఇవ్వధికారవిరోధమతియాతే” ఇత్యుత్తరవాక్యారమ్భః. స్వ
రూపనాశకత్వరూప ప్రపత్త్యధికార విరోధమజ్ఞాత్వా అనాదిసిద్ధస్వ
యత్నవాసనయాసాధనాంతరేప్రపత్తమానంప్రతి, యస్యయస్య పురుష
స్య సిద్ధోపాయాతిరిక్త సాక్షాన్మోక్షోపాయేచ్ఛా తస్యసర్వస్యాపి బుద్ధే
స్వరూపయాథాత్మ్యవగాహనసామర్థ్యాభావవ తాదృశేచ్ఛాయాం
మూలమిత్యేతదర్థకల్లోకప్రవృత్తఇతిహి తస్యవాక్యస్య స్వారసికోర్థః.
అతపవోపాసనాదికం స్వాధికారవిరుద్ధమితి భ్రాన్తినిరాసవప్రకరణతా
త్పర్యమిత్యాశయేనోపసంహృతమ్. “ఆకైయాల్ ఇ వు పా స నా ది
కభుమ్” ఇతి.

కార్యకరమకైయా లేవిశ్వాసాపేక్షమునున్దిక్ష్మే మోక్షైక హేతువునూ యరుక్కుమ్.
పరతత్త్వస్వరూపనాన సదాచార్యునడెయ వభిమానరూపమాన ఇన్ద చరమోపాయ
మెన్తై” ఇతి. (అశక్తమస్క) ఇత్యత్ర - గీతాప్రథమాధ్యాయే, (౧) “గాఢీవంస్రంసతే
హస్తాత్” ఇతివత్ నిపిద్ధత్వజ్ఞానాయతా అశక్తిరితి తాత్పర్యమ్. (ఉభయతేతి)
శ్రీరహస్యత్రయసార శ్రీవచనభూషణ గ్రంథయోగిత్యర్థః.

(దృష్టావైతి) గౌణస్నానం దృష్టావై. (ఉత్తర వాక్యారమ్భఇతి) “ఇవ్వ
ధికారవిరోధమతియాతే” ఇతి వాక్యసారే, “స్వరూపానుగుణ మితిసోక్తమ్. అపి
తుయాథాధికారమ్ అనుగుణజ్ఞో” ఇత్యుక్తమితిభావః. నరస్యబుద్ధి దౌర్బల్యాదితి
శ్లోకస్య సమ్ప్రదాయసిద్ధాంతం దర్శయతి(స్వరూపనాశకత్వేతి). (స్వరూపనాశకత్వ
రూపమ్). పారతత్త్వ స్వరూపనాశకత్వ రూపమ్. (శ్లోకఇతి) ప్రపత్తమానమృతి
శ్లోక ఇత్యన్వయః.

అతవప దృష్టాన్తోక్తేరపలక్షణత్వ సూచనార్థం తద్బలాయ త
ప్రవృత్త్య ముఖ్యత్వభ్రమనిరాసార్థశ్చ “అవద్ బుక్కుసామర్థ్యమిల్లా
మైయాతల్” ఇత్యాదివాక్యచతుష్టయేన “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్”

(దృష్టాన్తేతి) అవగాహనస్థానేత్యర్థః. (తద్బలాయతైతి) దృష్టాన్తబలాయ
తేత్యర్థః. (వాక్యచతుష్టయేనేతి) “అవద్ బుక్కుసామర్థ్యమిల్లామై యాతల్
విశిష్టమనర్థమైయాతల్ ప్రపత్తియై స్వతంత్రోపాయమాకంబుదీనవన్ - కయిత
వేద్యోయనెస్తుమ్, కృతకృత్యనెస్తుమ్, అనుష్ఠితకృత్యనెస్తుమ్ ఇవనుక్కు మరణాన్త
మాక నడతుకిఱ వ్యాపారకళే అవభృథపద్యన్తకర్తవ్య కలాపకళాకస్తుతెస్తుమ్.
క్రత్వన్తరానుష్ఠానమ్ వజ్జినవనుక్కు మేలుశ్చ నిత్యనైమిత్తికన్తకళాళే ఇవనుక్కు
స్వతన్త్రవిధియాలే వజ్జాక్రమాది ధర్మకళా నడవానిఱచ్చైయేతేయమ్, అనుష్ఠి
తాత్మయాగ ఫలతైప్పద్ధి కర్తవ్యాన్తర నిరపేక్షనాకళుమ్ అభ్యాసకళుమ్
ఋషికళుమ్ భగవచ్ఛాస్త్రకళుమ్ వేదకళుమ్ ఘోషియానిష్ఠన. ఆత్మయాల్
‘తవస్వభ్యాధికోయోగీజ్ఞానిభ్యాపితతోధికః । కర్మభ్యశ్చాధికోయోగీ తస్మాద్భ్యాగీ
భవాన్తన’ ఇత్యాదికళాలే ప్రవృత్తి ధర్మకళిఱ్ఱాట్టిల్ నిపుత్తిధర్మకళ
క్రేష్ఠకళానాహ్వలవుమ్, అవై తన్నిల్ అత్మవిషయమాన యోగమ్ క్రేష్ఠమా
నాహ్వలవుమ్, యోగకళిఱ్ఱాట్టిల్ ‘యోగినామపిసర్వేషామ్’ ఎన్నిఱ శ్లోకత్తి
స్పదీయే వసుదేవనన్త విషయమాన యోగమ్ క్రేష్ఠమానాహ్వలవుమ్ వరమాత్మవిషయ
విద్యావిశేషకళిఱ్ఱైయిమ్ న్యాసనితేషాది శబ్దతాలే శిల్పపట్ట విద్యావిశేషమే -
సుకరత్వసకృత్కర్తవ్యత్వ శీఘ్రఫలప్రదత్వాదికళాలే క్రేష్ఠతమమ్. న్యాసవిద్యై
యాలే కన్యాక్రమాన ఇవ్వర్థతై (౧) ‘లేషాన్తతపసాం న్యాసమతిరిక్తం తవత్సృ
తమ్ । సత్కర్మనిరతాశ్చుద్ధాస్పక్ష్యయోగవిదన్తథా । నార్హన్తికరణస్థస్య కలాం
కోటితపీమపీతి’ ఎన్ఱ భగవచ్ఛాస్త్ర మువభృంహిత్రతు. అవగాహనాదికళిల్
సమర్థమల్లాతవనుక్కు ‘మానసం విష్టచిన్తనమ్’ ఎన్ఱ భగవచ్ఛిన్తనతై స్నానమాక
విధితాలే అతుస్నానాన్తరకళా వజ్జికిఱకుద్దియైయమ్వజ్జి, పాపాన్తరకళైయమ్
కమిప్పిత్తు, అహ్వతే భగవదనుభవ రసతైయమ్ ఉజ్జాక్కుమాహాలే, ఉపాసనాది
కళిల్ సమర్థనల్లాతవనుక్కు ప్రపత్తియై విధితాలుమ్, ఇప్రపత్తితాలే అవకాడు

ఇత్యాద్యధికారిచాతుర్విధ్య ప్రదర్శనపూర్వకం ప్రపత్తే సాధనాంతరా
పేక్షయా ప్రభావతిశయిః ప్రతిపాదితః. తత్ర “సామర్థ్యమిల్లామై
యాతల్” ఇత్యజ్ఞానోపలక్షణమ్. “భక్తియిలశక్తనుక్కుప్రపత్తి” ఇతి
వత్. అనేన “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇత్యర్థః క్తిః. *అజ్ఞాపదమ్ - అశ
క్తోపలక్షణమితిభావః. అతఏవ అజ్ఞానత్వాలే ప్రపన్నోలస్సదాదికళో”
ఇత్యనుగృహీతమ్; అతఏవచ “భక్త్యాదాశక్త్యభావఃప్రమితరహితతా”
ఇత్యుభయమనుగృహీతమ్.

“విశమ్భత్తమనల్లామైయాతల్” ఇత్యనేన “ఇదంతిత్తీర్ణతాంపా
రమ్” ఇత్యర్థః క్తిః. ఇదమపి, “ఇదమేవవిజానతామ్” “ఇదమా
నన్త్యమిచ్ఛతామ్” ఇత్యుక్తాధికారిద్వయోపలక్షణమ్. “జ్ఞానాధిక్య
క్కుమ్ ఫలతైయమ్ ఆపై తన్నైయమ్ కొడుక్కువత్తాయ్, అశిశ్చససుక్కు
ఉత్తారకమాయ్, ఇవసపేక్షితకాలతిలే ఫలావినిభావతై యుడైతాయురుక్కు
యాలే అధికప్రభావమాయురుక్కుమ్” ఇతిసాధ్యోపాయశోధనాధికార వాక్య
చతుష్టయేనేత్యర్థః. (భక్తియిలితి) (అశక్తనుక్కు) “అజ్ఞనుక్కు” ఇత్యుక్త్యర్థః.
తద్వదితిబోధ్యమ్. (అతఏవేతి) “అజ్ఞానత్వాలే ప్రపన్నో” ఇత్యత్ర అశక్తియినాలే
యమ్ ప్రపన్నరిత్యర్థః. వివక్షితఇతిబోధ్యమ్. (ప్రమితిః) జ్ఞానమ్. (విశమ్భుః)
కాలదైర్ఘ్యమ్.

(ఇదన్తిత్తీర్ణతామిత్యర్థఇతి) అత్రశ్రీవచనభూషణే ప్రథమప్రకరణే “ఇదంశ
రణమజ్ఞానామ్” ఇతివాక్య పరపరముని వర్ణవాఖ్యానే, “ఇదన్తిత్తీర్ణతాం పారమ
స్థత - శడక్మైన్ అనిష్టనివృత్తివిఘ్నవేణుమెస్థమ్ త్వరైయడైయార్క్మైస్త్వపడి”
ఇతి. తత్కృతపదవిషికాయామ్, స్వరూపేణ భక్తశబ్దార్థతై ఇదన్తిత్తీర్ణతామితి
వితుశొల్లాతాకిలుమ్ కార్యద్వారా శొల్లకిలుతెన్ను మభిపాయత్వాలే అరులిచ్చెయ్కి
జార్ (ఇదన్తిత్తీర్ణతామిత్యాది). (పారమ్) సంసారార్థస ఉత్తరంతీర్ణమ్, (అత్తిర్ణ
తామ్) తరితుమిచ్ఛతామెష్ట పడి. పరమానార్థక శత్రాదేశత్వాలే తరణేచ్ఛైయసు
డైయ చిరాసువృత్తిశొల్లకైయాలే “కదా కదా” ఎష్టవిరోధినివృత్తియో త్వరై
య్కైయాలే అతైయరులిచ్చెయ్కిజార్ (శడక్మైన్విత్యాది), శీఘ్రమాకెష్ట పడి.

త్తాలే ప్రపన్నర్ పూర్వాచార్యకళో; భక్తిపారవశ్యత్తాలే ప్రపన్నర్ ఆధ్వారకళో” ఇత్యనుగృహీతాధికారిషు ద్వివిధేష్వపివిశమ్భాత్మమత్న సత్త్వాత్. విశమ్భాత్మమత్వేపిభక్తిపారవశ్యా భావేపి స్వరూపయాథా త్యజ్ఞానాత్ ప్రపత్త్యధికారిణః కేచిత్సన్తి; ఏవంస్వరూపయాథా త్యజ్ఞానాభావేపి భక్తిపారవశ్యాభావేపి (౧) “యస్యదేహో నైరకృతేశోకో దృప్తస్య ఉచ్యతే” ఇత్యుక్తప్రకారేణ విశమ్భాత్మమారికేచిత్సన్తి త్యాశయేన “విజానతామ్” “తిత్తీర్నతామ్” ఇతిపుథగుపాదానమ్.

“ఆనస్త్యమిచ్ఛతామ్” ఇతితు-స్వరూపయాథా త్యజ్ఞానశాలి నోవిలమ్భాత్మమారి, తదుపరి(౨) “కాలాఘ్రమ్ నెష్ఠాఘ్రియమిచ్ఛే శుక్ల టమ్” ఇత్యాద్యుక్తాతిదుర్లభభక్తిపారవశ్యశాలినోవికేచిచ్ఛతారిప్రభృ తయస్సన్తి. తేషుభక్తిపారవశ్యమేవ ప్రపత్తానైరన్యధాధికార ఇతిజ్ఞాత వ్యోత్తమాధికారివిశేషజ్ఞాపనముఖేన ప్రపత్తిప్రభావప్రతిపాదనార్థం.

ఇతిశ్రీసూక్తిరసుసంధేయా. (స్వరూపయాథాత్యజ్ఞానాభావేపితి) అత్ర ఆజ్ఞానేన ప్రపన్నాః అస్మదాదయః దృష్టావివక్షితాః.

(ఆనస్త్యమిచ్ఛతామితిత్వేతి) “వాలాగ్రశతభాగస్య శతభాకల్పితస్యచ భాగోబీషస్య విజ్ఞేయస్యచానన్త్యావయకల్పతే” ఇతిశ్రుతిర్విరతే. వాలాగ్రలక్షణము క్తంబాహుసః;-- “జలానైరగతేభానా యోజీయాన్ దృశ్యతేకణః । పరమాణుస్స సూక్ష్మత్వాద్భావగ్రాహ్యానచక్షుషా । తేత్వష్టాత్రసరేణుస్సాన్విద్రధనేమిస్తద వ్యకమ్ । తదవ్యకస్తతూలాగ్రం వాలాగ్రంసాన్వితదవ్యకమ్ । అష్టాదుభూతికాబీజం తాన్యష్టాతుతిలంస్ఫుతమ్ । తిలద్వయంకాకణీస్యాద్ద్వీహిస్తాసాం చతుష్టయమ్ । త్రిహేళ్యతుష్టయంగుణ్ణాద్విగుణ్ణామావసంజ్ఞికా । ద్విమావంపలసంజ్ఞంసాన్విద్వివలార్థస్తు ధానకమ్ । ధానకానాంత్రయంకాణం ద్వికాణం పణకంస్ఫుతం । పణానాందశకం నిష్కంక్రమేణ పరికల్పితమ్ । నిష్కంత్రయస్తకర్షంసాన్విచ్ఛక్తిరర్థవలంభవేత్ । ప్రప

త్రజ్ఞానాధికేషు విశమ్భాత్తునుత్వమాత్సర్గిక్మ్ ; భక్తిపర

చ్చం పలమేకంసాన్యత్రస్థితిర్ద్విపలంభవేత్ । చతుష్పలస్తుకుడుబంఘానికాఽష్టపలంభవేత్ । ప్రథస్తు షోడశపలంపాత్రంద్వాత్రింశకంపలమ్ । ఆథకచ్చ చతుష్పటిపలం శివమతఃపరమ్ । అష్టాదింశో శతపలమత్రశివంభవేత్ । శివస్యద్విగుణంద్రోణం ద్రోణ యుగ్మస్తు శూర్పకమ్ । శూర్పద్వయస్తుఖారీస్యాత్తద్ద్వయంభార ఉచ్యతే” ఇతి.

అత్రస్వరూపయాథాత్మ నిజ్ఞానసహితాః ప్రేమపారవశ్యాత్ప్రపశ్యత్వరయాచ పుస్తగ్రహణకామాదివరణాదికం కృతవస్తశ్శతాదిప్రభృతయోదివక్షింతాః. అత్ర శ్రీవచనభూషణే ప్రథమప్రకరణే ఇదంశరణ మజ్ఞానామితి వాక్యవ్యాఖ్యానావసరే వరవరమునివ్యాఖ్యానే “ఆనస్త్యమిచ్చతామెవ్వుతు-స్వరూపప్రాప్తపరిపూర్ణ భగవదనుభవతై పెద్దల్లతు ధరిక్కుమాట్టాతార్క్కెన్ద్రపడి” ఇతి.

తత్కృతినపదదీపికాయామ్. “దేశకాలాది పరిచ్ఛేదాభావతైష్ఠ్యే (పరిపూర్ణతే). సర్వగతమానబ్రహ్మత్వమింద్రయవైచి తదనుభవేచ్ఛయాక వేణుకైయాలే యరుళిచ్చెయ్కితార్ (భగవదనుభవతైయితి). స్వాధేవ్యక్రృత్యయమాతల్, అనస్త్యకర్మ - ఆనస్త్యమెవ్వుకర్మణివ్యక్త ప్రత్యయమాతల్; సమభూతిక పరిపూర్ణస్వానుభవమ్ పరమాత్మావుక్కు ముణ్డాకైయాలే సాయుజ్యతైయ్ద్రపడి. అనస్త్యబ్రహ్మార్థమ్ (భగవదితి). యద్వా ‘సచానన్తాయకల్పతే’ ఇత్యాదిత్రుతి ప్రసిద్ధసకల సజ్జోచనివృత్తిపూర్వక నిరవధికజ్ఞానవికాసరూపానన్తాయవమాతన్వంహింహణ త్వమ్. ఎవ్వు శ్రుతప్రకాశికైయాలే నిరుక్తమానతువే ఇట్లుమానస్త్యమాయ్, గుణోపసంహారన్యాయేన శ్రుత్యస్తరోక్త స్వరూపప్రాప్తత్వాది విశేషణ విశిష్టమాక అతైయరుళిచ్చెయ్కితార్ (స్వరూపప్రాప్తేత్యాదినా) ఎవ్వాకవుమామ్. శత్రాదేశతాలే ఇచ్చెయినుడైయ చిరానువుత్తి శొల్లకైయాలే ఇచ్చొత్కట్యమ్ లభిమాయ్, అతిన్కామ్ అలాభతిల్ సతాహానిరూపైయాకుమెన్ను మభిప్రాయతాలే యరుళిచ్చెయ్కితార్ (పెద్దల్లతు ధరిక్కుమాట్టాతార్క్కెన్ద్ర) ఎవ్వు” ఇతిశ్రీసూక్తిరసుసన్ధేయా.

విశమ్భాత్తునుత్వమాత్సర్గిక్తిః భక్తిపారవశ్యజ్ఞానాధికీస్యాచికా కేత్యాహ (తత్రేతి). అత్రతదితరాధికారణోస్తర్భావః (బాత్సర్గిక్మ్)కాన్వచితమ్.

వశేష నియతమితరదేవాఽనుగతాధికారఇతి భావః. ఏతదభిప్రాయే
నైవ “భక్త్యాదౌశక్త్యభావః ప్రమితరహితతా శాస్త్రతః పర్యుదా
సః కాలక్షేపాక్షమత్వన్వితినయతివశాదాపతద్భిశ్చతుర్భిః । ఏకద్వి
త్ర్యాదియోగవ్యతిభిదురనిజాధిక్రియాస్సంశ్రయస్తే సంతస్కీశంస్వతస్త్ర
ప్రపదనవిధినాముక్తయే నిర్విశజ్ఞాః” ఇత్యన్యత్రాప్యనుగృహీతమ్.

అదైవమధికారిచాతుర్విధ్యేన తత్తారతమ్యేపి ఫలతారతమ్యా
భావం నదృష్టాంతంసమర్థయతే (అవగాహనాదికళిల్ సమర్థనల్లాత వను
క్కు) ఇత్యాదినాతురీయవాక్యేన. (ఉణ్ణాక్కుమాపోలే) ఇతి అతఏవ
(౧) “ప్రాయశ్చిత్తాన్యకేషాణి” ఇతిశ్లోకే “కృష్ణానుస్మరణంపరమ్” ఇత్యు
క్తంపరత్వమ్ ప్రాయశ్చిత్తానుగ్రాహకత్వమ్, పునఃపునరనుష్ఠానేనతత్త
త్రాయశ్చిత్తస్థానీయత్వం సకృదనుష్ఠానేన సర్వప్రాయశ్చిత్తస్థానీయ
త్వత్వేతి సమ్ప్రదాయఇతిభావః. (ఇప్పివత్తితానే) ఇతి అతఏవ

(నియతమ్) విశమృక్షమత్వం నియతమ్. (తదేవ) విశమృక్షమత్వమేవ. (భావ
ఇతి) “విశమృక్షమసల్లాపైయాతః” ఇత్యనేనజ్ఞానాధికభక్తిపరవశావపి ఉపలక్ష
యతో వేదాంతాచార్యస్య భావఇత్యర్థః.

(ప్రాయశ్చిత్తాన్యకేషాణి) శ్రీవిష్ణుపురాణే ద్వితీయాంశేవస్తాభ్యాదే “ప్రాయ
శ్చిత్తాన్యకేషాణితపః కర్మాత్మకానితైః । యానితేషామకేషాణాం శ్రీకృష్ణానుస్మరణం
పరమ్” (౩౧). ఇతి అస్యశ్రీధరీయవ్యాఖ్యా, కర్మకుయైః ప్రాయశ్చిత్తైర్నిశ్చేషంసర్వ
పాపక్షయాభావాత్ దుష్కరత్వాచ్చసర్వోత్కృష్టం సుకరశ్చశ్రీకృష్ణభక్తిరూపంసర్వ
ప్రాయశ్చిత్త మాహ (ప్రాయశ్చిత్తానీతి). తపాసి - కృచ్ఛాదీని. కర్మాణిచ -
దాసపూజాజపాదీని. తదాత్మకానియాని ప్రాయశ్చిత్తాని, తే భ్యస్సర్వే భ్యః
కృష్ణానుస్మరణంపరం - శ్రేష్ఠమితి.

అస్యశ్రీవిష్ణుచిత్తీయవ్యాఖ్యా--అథమన్వాదిభిరుక్తానాంప్రాయశ్చిత్తానాంతత్త
త్వాపమాత్ర నిపర్లకత్వాత్, “యస్సకృత్పాపంకుర్యాత్, కుర్యాదేనస్తతోపరమ్” ఇతి
శ్రుత్యుక్తాయాః పునస్తత్వాపమాత్రప్రవృత్తేరని వారకత్వాచ్చ, తాన్యపేక్ష్యసర్వే

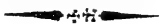
స్వరూపతారతమ్యాభావేపిబద్ధప్రధానభావః ప్రపజ్ఞేరితిభావః. అత్రసర్వత్రహేతుః స్వరూపానురూపత్వ మిత్యభిప్రాయేణ “అకించననుకుండత్తారకమాయ” ఇత్యనుగుహీత మిత్యేవాదిక్.

పురుషకారప్రకరణేద్వితీయాధికారే షడబ్జప్రపత్తేర్ద్వయవేద్యత్వాభావసమర్థనేన తన్నాన్యయేనచరమశ్లోకస్య తదర్థానువాదేనత్యాగవిధేః ప్రాయశ్చిత్తవిధేశ్చన్యాసనిష్ఠవిషయత్వాభావేద్దేపిన్యాయవ్యుత్పాదనార్థ మభ్యుపగమవాదేన దూషణమాహ (త్యాగవిధిప్రాయశ్చిత్తవిధ్యోరితి).

మేదుంహసాం మహీయ సామవీయ సాశ్చదేశకాలాద్య విశేషేణ ఆత్యంతోచ్ఛేదకత్వాదత ఏవపునః పాపప్రవృత్తినివారకత్వాత్, మిషాదిఫలప్రదత్వాచ్చతే భ్యోఽశేషేభ్యోమితితేభ్యఃపరంప్రకృష్టం ప్రాయశ్చిత్తవిశేషం సర్వోపనిషత్పుతిస్మృతి పురాణసమ్మతమహా (ప్రాయశ్చిత్తానీతి). తపః - ఉపాసనాది, కర్మ - యజ్ఞదానాది - (అనుస్మరణమ్) అనుర్నిహీనార్థే. స్వస్యకేవత్వానుసంధానపూర్వకం స్మరణమ్. యథోక్తమ్ “ఆత్మదాస్యం చారేస్సాన్వయం స్వరూపశ్చ సదాస్మర” ఇతి-(చరమ్) “శ్రేత్రజ్ఞేశ్వరజ్ఞానాద్విరుద్ధిః పరమామతా” “తద్యథేషీకాతూలమగ్నోప్రాతం ప్రమాయేత” ఇత్యాదేః. ఇదమనుస్మరణం కీర్తనస్యావ్యవలక్షణమ్. అనన్తరమ్, “కష్టజటావాసుదేవేతికీర్తనస్య ప్రశంసనాత్” ఇతిసూక్తిరనుసంధేయా. (సర్వత్రేతి) అజ్ఞానప్రపన్నాదిప్విత్యర్థః. (ఉత్తారకమాయతీతి) అధికప్రభావమాయురుక్కుమిత్యత్ర ఎల్లార్కుమ్ అవిశమ్యుక్తారిత్వత్తాల్ ఫలతారతమ్యమిల్లాతపద్గ్రామరుక్కుమిత్యర్థో వివక్షిత్యః.

(తదర్థేతి) ద్వయాంశేత్యర్థః. (అభ్యుపగమవాదేన) స్వమతే అభ్యుపగమవాదేన.

ఇతిసాధనాన్తరపాతకత్వ నిష్కర్షనామకాష్టమవాద కఠినపదదిపికా.

భక్తిన్యాసయోః ఫలభేదోనా స్తి. న్యాసభిన్నాశరణాగతిః స్వ
రూపేణైవ నా స్తీతిచభవత్సిద్ధాంతః. తత్ర అన్యతరసమర్థనే అన్యతరభజ్జ
ఇత్యాహ (న్యాసస్యేత్యాదిना). అతోముముక్షుమ్ప్రతికామ్యకర్మణా
మివశరణాగతమ్ప్రతిసాధనాంతరాణాం పాపశబ్దవాచ్యత్వా తస్మిధనా
ంతరం స్వరూపనాశకమేవేతి నసాధనాంతరశరణాగతోభ్యస్సమశ్చర్చ ఇతి
వేదాంతాచార్యాభిప్రాయ ఇత్యాశయేనోపసంహరతి (న్యాతామితీతి).

ఇతి చరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్,

సాధనాంతరపాతకత్వ నిష్కర్షోనామాప్తమోవాదః.

—॥—

సాధనాంతరదేశకాలవిరోధనిష్కర్షకః నవమవాదః.

—[*]—

ప్రకృతమనుసరామః. ఇత్థంసాధనాంతరస్య స్వాధికారిణమ్ప్రత్య
న్యార్థం విధేయత్వేన స్వాధికారి ప్రాప్త్యాననురూపత్వేన స్వాధికారిణ
మ్ప్రతిపాతకత్వేనచ స్వరూపవిరోధోనా స్తి. కింతు అకిచ్చనాధికారిణ
మ్ప్రతితేనప్రకారత్రయేణ స్వరూపవిరోధో² స్తీతిస్థితమ్. అథ, (౧)
“యేనాస్యపితరోయాతాః”(౨)“యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠః”ఇత్యాద్యుక్త

సవమవాద కతిసపదదీపికా.

(యేనాస్యేతి) కుసుస్మృతౌ చతుర్థాధ్యాయే, “యేనాస్యపితరో యాతా
యేనయాతాః పితాకుహః । తేనయాయాత్సతాంమార్గేతేన గచ్ఛన్నరివ్యతే” ఇతి.
కుల్లక భట్టియవ్యాఖ్యానే, (యేనేతి) బహువిధశాస్త్రార్థసమ్భవేపితృపితాకుహాద్యను
ష్ఠిత ఏవశాస్త్రార్థోనుష్ఠితః. (తేనగచ్ఛన్నరివ్యతే) “నాధర్మేణహింసాత్.” ఇతి.
(యద్యదాచరతీతి) గీతాయాంత్పతీయాధ్యాయే, “యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠస్తత్ర దేవే
తరోజనః । సయత్రమౌజం కురుతేలోకస్తదనువర్తతే” ఇతి. తద్భాష్యే; ఇదానిం
విశిష్టతయావ్యవదేశ్యస్య సర్వధాకర్మయోగ ఏవకార్య ఇత్యుచ్యతే. లోకసంగ్ర
హంవశ్యన్నపికచైవకర్తృమర్హసి. (శ్రేష్ఠః) కృత్స్నశాస్త్రజ్ఞతయా అనుష్ఠాతృత

సమ్ప్రదాయానువర్తనలక్షణస్వాధికారజ్ఞాన ప్రతిబధ్యత్వాత్ స్వరూపవిరుద్ధం సాధనాంతరమితి చతుర్దశమర్థం సదృష్టాంతమేకేనవాక్యేనాసూద్యవాక్యద్వయేనపరిహరతి (విహితజ్ఞేయాకిలుమత్యాదినా).

అత్ర సాధనాంతరాణాం స్వనిష్ఠసమ్ప్రదాయ విరోధాభావేపి ప్రపత్తినిష్ఠసమ్ప్రదాయవిరోధో స్త్యేవేతి అకిచ్చనాధికారిణాం సాధనాంతరంసమ్ప్రదాయ విరుద్ధమేవేత్యాశయః. అనుగృహీతాన్ని శ్రీవచనభూషణ మిమాంసాసాధామ్యే సాధనాంతరస్వరూపవిరోధ సమర్థనాధికారే పరదదేశికైః - “పరాశరాదితోప్యతిశయితజ్ఞానాదిభిర్నాథయామునయతివరాదిభిరననుష్ఠితత్వేన శిష్టాచారవిరోధోస్త్యేవ. శ్రీపరాశరాదేశ్యాస్తాచార్యత్వేపి శాస్త్రసారాచార్యత్వాభావాత్, తన్నమస్కార ఉపకారకత్వకృతః” ఇతి.

యాచప్రథితోయద్యదాచరతి; తత్తదేవ ఆకృత్స్న విజ్ఞనోప్యాచరతి. అనుష్ఠీయమానమసికర్మ, శ్రేష్ఠః, యత్రేమాణమ్-యదగ్లయక్తమనుతిష్ఠతి; తదగ్లయక్తమేవ ఆకృత్స్నవిల్లకోపి అనుతిష్ఠతి. అతోలోకరక్షార్థం విశిష్టతయా ప్రథితేన శ్రేష్ఠేనస్వపర్యాక్రమచితం కర్మసకలం సర్వథా అనుష్ఠేయమ్. అన్యథాలోకనాశజనితంపాపం జ్ఞానయోగాదప్యేనం ప్రచ్యావయేదితి.

(స్వరూపవిరుద్ధమ్)స్వాధికారవిరుద్ధ విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధమ్. (అర్థమ్)శిష్టాపరిగృహీతత్వరూపార్థమ్. (ఏకేనవాక్యేన) విహితజ్ఞేయితివాక్యేన. (వాక్యద్వయేన) “సర్వాచార్యేతి ఇజ్ఞుతస్యై” ఇతివాక్యద్వయేన.

సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధం దర్శయతి (అత్రసాధనేతి). (స్వనిష్ఠసమ్ప్రదాయేతి) స్వనిష్ఠసాధనాంతర సమ్ప్రదాయేత్యర్థః. (అనుగృహీతత్వేన) సాధనాంతరస్వేతిశేషః. (సారాచార్యత్వాభావాదితి) పరాశరాదేశ్యుద్ధసమ్ప్రదాయాస్వయా భావాదితి భావః. (తన్నమస్కారః) పరాశరాది సమస్కారః. (కృతఇతితి) అనుగృహీతమిత్యన్వయః.

అత్ర తావత్పరాశరాదేస్సాధనా న్తరనిష్ఠత్వమభ్యుపగమ్యతతో
 పృథిశయితేత్యుక్తమ్. పరాశరాదేరధికారివిశేషణీభూతభక్తియోగాది
 నిష్ఠత్వేన సిద్ధోపాయనిష్ఠత్వమేవేతి రహస్యత్రయసారే, శ్రీవచనభూషణ
 మీమాంసాభాష్యేచ. తత్రసాధితేముఖ్యసిద్ధాంతేతు పరాశరాదేరస్మ
 దాద్యపేక్షయాప్రపత్తిశాస్త్రాచార్యకోటి ప్రవిష్టత్వం నాస్తీత్యేవమూల
 యుక్తిరనుసంధేయా. (శాస్త్రేతి) పరాశరాదేర్వేదాంతశాస్త్రప్రతిపా
 ద్యభక్తియోగాదినిష్ఠత్వేన ఉపాసనాద్యాచార్యకోటి ప్రవిష్టత్వేపి శర
 ణాగతినిష్ఠత్వాభావేన శరణాగతిప్రకాశక వేదాంతశాస్త్రసారభూత
 మూలమస్తమస్తరత్నాద్యాచార్యకోటిప్రవిష్టత్వాభావాదిత్యర్థః.

తర్హిశ్రీభగవద్యామునాచార్యాణాం స్వాచార్య పరమాచార్య
 భూత శ్రీమన్నాథముని శ్రీమచ్ఛరణోపముని నమస్కారసంతంశేన స్త్రోత
 (మూలయుక్తిరితి) తేహంసిద్ధోపాయనిష్ఠత్వాక్షేపారేపి అస్మదాచార్యకోటి
 స్వయోనాస్తీతిభాషః.

(సంతంశేన) పూర్వోత్తరగ్రంథ సమ్మన్వితత్వేన. (స్త్రోతేతి) యామునాచార్య
 స్త్రోతే. “తత్వేన యశ్చిదచిశ్వరతత్త్వభావభోగ్యవర్గ తదుపాయగతిరుదారః ।
 సద్వర్ణయన్నిరమిత పురాణరత్నం తస్మై నమః సమమివరాయ పరాశరాయ” ఇతి.

తద్భావనాచార్యవ్యాఖ్యానః—అథ ఆచార్యగుణయన్త్రితో భగవత్పాత్రమేణ
 స్వస్త్రోతే ప్రవర్తయతుమాచార్య సదృశ పరమృరోపకారక ప్రణామ ప్రవర్తితస్త
 త్రమన్వాదీనాం ధర్మశాస్త్రకృతాం కర్మభాగార్థవిశదీకరణ పరస్మృత్యాది ప్రబంధప్ర
 జేత్పతయా వ్యాసాదీనామితిహాస పురాణకృతాం మానుషవేషకచ్ఛాకిత పరమపురుష
 గుణ వర్ణనానుగుణకావ్యాకారకవచితగహన గమ్భీరవితత భారతాదిగ్రంథ నిర్మాతృ
 తయా తత్వత్రయాది వివేకస్య తత్త్వబిభేష కృచ్ఛసాధ్యత్వాచ్చ చిదచిశ్వరాది
 స్వరూపనిరూపణైదమ్మర్య ప్రపుత్తస్ఫుటతర భగవత్పారమ్యుది తాత్పర్యకాన్తనతి
 విస్తరాన్తనతి సంక్షేప్త శ్రీవైష్ణవపురాణ నిర్మాణేనాత్మసన్తోపకారకం పరాశరం ప్రణ
 ఘతి. (తత్వేనేతి)

ఉదారః - మైత్రేయాదీ నామస్మదాదీనాం శ్రుత్యుపకారమైర వేత్త్యేణ తత్త్వజ్ఞాన మహానిధి ప్రదాతా. తత్త్వజ్ఞానప్రదానంబు “అజ్ఞానాయత్తు యోజ్ఞానం దద్యాద్ధర్మోపదర్శనమ్ । కృత్వాన్నంవాపుధివీం దద్యాత్తేనతుల్యం సతత్ఫలమ్ । బ్రహ్మవిద్యాప్రదానస్య దేవైరపినశక్యతే । ప్రతిప్రదాన మభవాదద్యాచ్ఛక్తిత ఆద రాత్” “విద్యాదాన సత్తోధికమ్” ఇత్యాదిభిః ప్రశస్యతే. ఉద్యుతతత్త్వజ్ఞానదాన శీలత్వంబు “ప్రదిశతు భగవానశేషపుంసాం హరిరవస్థుజరాదికాం సమృద్ధిమ్” ఇతితిదియపురాణా ప్రవచనాద వగమ్యతే. (యః) చతుర్ముఖ ప్రపాత్రః, “వసిష్ఠ పాత్రః, శక్తిపుత్రః - వ్యాసపితా. “పురాణసంహితాకర్తాభవాత్సత్సభవవ్యతి” ఇతిపులస్త్యవసిష్ఠ వరప్రదానలబ్ధి కరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవానిత్తిః ప్రసిద్ధః - పరాశరః.

చిచ్ఛ అచిచ్ఛ ఉశ్వరశ్చ - చిదచీదీశ్వరాః, చేతనాచేతనేతారాః, తేహం స్వభావాః - భోక్తృత్వ భోగ్యత్వ సర్వకరీరత్వాదిరూపా ఆసాధారణధర్మాః, భోగ శ్చ అపవర్గశ్చ - భోగాపవర్గా, భోగః - స్వర్గస్వరాజ్యాది సుఖానుభవః, అపవర్గ- బద్ధనిపుత్తిపురార్థక పరిపూర్ణ బ్రహ్మమభవలక్షణో భగవత్ప్రకృష్టసర్వస్యనోమోక్షః. తయోః - భోగాపవర్గయోః, ఉపాయః - సాధనాని, యథాక్రమం యజ్ఞాద యోభక్త్యాదయః సిద్ధోపాయో భగవాంశ్చ. గతి - అర్చిరాదిభూమాదిమార్గా, అభవా, గతయః - “ఉర్ధ్వంగచ్ఛన్తి సత్త్వస్థామధ్యేతిష్ఠన్తిరాజసాః । జఘన్యగుణపు త్తిస్థా ఆఢోగచ్ఛన్తితామసాః” ఇత్యుక్తప్రకారేణ రాజసతామససాత్త్వికభిన్నాః. యద్యా, చిదాదీనా ముపాయాన్తానాం సప్తానాంగతయః - ప్రకారాః తాః.

(తత్త్వేన) యథావస్థితాకారేణ, (సద్వత్సయన్) సమ్యక్ దర్శయన్, కష్టోక్త్యా ఆర్థసిద్ధ్యా విశదయన్ ప్రకాశయన్తిత్యర్థః. (పురాణరత్నమ్) పురాణానామ్ - “సర్గశ్చప్రతి సర్గశ్చవంశో మన్వంతరాణిచ । వంశానుచరితజ్ఞేతి లక్షణానాన్తు వశ్య కమ్” ఇతిలక్షణలక్షితానామ్, రత్నమ్ - శ్రేష్ఠమ్. పురాణం రత్నమివేతివా ఉప మితసమాసః. రత్నత్వరూపణేన “అత్రాసమమిదంరత్నంస్థిరంభోగ్యం ప్రకాశకమ్ । మహార్థంమక్త్యంహస్యం సురక్ష్యంసుగ్రహంపుణామ్” ఇత్యుక్తాని నిర్దోషతత్వ ఫిరత్వ సుగ్రహత్వాదీని వ్యజ్యతే. “రత్నం స్వజాతిశ్రేష్ఠేపి” ఇతినిఘణ్ఠాః. (నిరమమిత)

కృతవాన్. (మునిపరాయ) భగవన్మనవరేషుక్రేష్టాయ. (తస్మై) ఉ క్తప్రకార పర
మాదార్యవిష్టాయ (పరాశరాయ) పరాన్ - బాహ్యవదృష్టిన్ ప్రమాణత రాగ్భా
మాశృణోతి - హిస స్తితి, యోగరూఢపరాశరనామధేయప్రసిద్ధాయ, (నమః). “సప్త
ర్షయన్నిరమిమిత” ఇత్యనేన సకలవేదసారభూత సకలార్థోపబృంహణ పరత్వం
భ్యాసితమ్.

అత్రయద్యపి “పురాణం నిరమిమిత” ఇతివైష్ణవపురాణస్య పరాశరకర్తృ
త్వోక్తిర్న సన్దేహతే. “బ్రహ్మవైవర్తవేదానాం పురాణానాం ప్రదర్శకం” ఇతిశైవపు
రాణవచనేన వేదానాం పురాణానాం బ్రహ్మైవ ప్రపరక ఇత్యర్థవతో, సర్వేషాం
పురాణానాం బ్రహ్మకర్తృత్వ ప్రతీతేరితిశక్త్యాస్ఫురతి. తథాపి తత్రైవశైవ
పురాణేతత్త్వపురాణ ప్రజ్ఞత్వసహ పాశేన అసంశయం పరాశరస్య విష్ణుపురాణ
కర్తృత్వప్రతిపాదనేన “బ్రాహ్మస్తు బ్రహ్మణామ్రోక్తం పార్థం తేనైవ శోభనే. యద్భూ
త్కల్పవృత్తాస్తమధికృత్య ప్రజాపతయః । అకల్మషాస్తురాణస్తద్భూత్వా మిత్యభిధీయ
తే । కల్పితం లైక్యమిత్యుక్తం పురాణం బ్రహ్మణాస్యయమ్” ఇత్యాదివచనానుసారేణ చతు
ర్ముఖస్య పురాణ ప్రదర్శకత్వ వచనస్య తత్కర్తృకపురాణవిశేషవిషయత్వేన వ్యవస్థా
పనాత్. తత్రచవచనే వేదసహపాశేన ప్రదర్శకఇత్యుక్త్యాచ వేదానామివ ప్రతి
కల్పం ప్రవాహరూపేణ విద్యమానానాం కరిష్యామాణానాం చా అర్థప్రతిపాదనముఖేన
ప్రవచనకర్తా చతుర్ముఖ ఇతిప్రతితేష్య పురాణసామ్యస్య పరాశరకర్తృత్వేన కచ్చిచ్ఛం
శాపకాశః.

“అష్టాదశపురాణానాం కర్తా సత్యవతీసుతః” “అష్టాదశపురాణాని కృత్వా
సత్యవతీసుతః భారతాభ్యాసమఖిలం చక్రే తదుపబృంహణమ్” ఇత్యాదిపరివిశిష్టసజ్ఞాని
గ్రహణపూర్వకం వ్యాసస్యైవాష్టాదశపురాణకర్తృత్వకణ్ఠోక్తేః కథమస్య పరాశర
కర్తృత్వమితిశక్త్యా యామ్, “అష్టాదశపురాణాని అష్టావ్యాకరణానిచ । జ్ఞా
త్వా సత్యవతీపుత్రశ్చక్రే భారతసంహితామ్ । యదిహ స్థితదన్యత్రయన్నేహ స్థితతత్త్వ
చిత్” ఇత్యాదివచనానుసారేణ ప్రసిద్ధపురాణప్రపచనాద్వా సకలపురాణసారోద్ధార
రూప మహాభారత ప్రణయనాద్వా వ్యాసస్య అష్టాదశపురాణ కర్తృత్వం నిర్వా
హ్యమ్” ఇతి. అత్ర “తస్మై నా మునిపరాయ పరాశరాయ” ఇతిసమస్కారః కృత
ఇతి ముద్రవ్యః.

రత్నోపాధ్యాయే శ్రీపరాశరముని సమస్కారోన ఘటత ఇత్యత ఆహ
(తన్నమస్కార స్త్వితీ). పరాశరాదేరధికారి విశేషణీభూత భక్తియో
గాదిమత్తయా సిద్ధోపాయనిష్ఠత్వేన సమస్కార్యత్వాత్. శ్రీమద్యా
మునమునిభిశ్చజ్ఞాతవ్యసకలార్థానాం శ్రీమత్పరాబ్రుశమునిసమ్ప్రదా
యముఖేనైవప్రాప్తత్వాత్. ప్రాప్తేష్వప్యర్థేషు పరవాదినిరసనోప
యిక ప్రమాణవిశేషస్య ఉపబృంహణముఖేనైవ కార్యత్వాచ్చ శ్రీభగ
వద్యామునాచార్యాన్వృతి పరాశరాదేరజ్ఞాతజ్ఞాపనలక్షణాచార్యకృత్యా
న్వయాభావేన ఉత్తారకత్వాభావేపి, ఉపకారకత్వేన సమస్కారోయు
జ్యత ఇతిభావః.

ఏతేన “సమోవ్యాసాయవిష్ణవే” “పరాశరముఖాన్వదే” “స
మామినా ధేనయామునంవ్యాసమ్” ఇత్యాదికంవ్యాఖ్యాతమ్. నచతథా

(ఉపోద్ఘాతే) ఆరమ్భే. (ప్రమాణేతి) ప్రమాణోదాహరణ విశేషస్యేత్యర్థః.
(లక్షణేతి) “త్రియ్యపురుషకారత్వముపాయత్వచ్చ తత్పతేః । అజ్ఞాతజ్ఞాపనాచ్చ
త్రగురోలక్షణముచ్యతే” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్.

(సమోవ్యాసాయేతి) శ్రీపరశరాదేరధికారి సమస్కారోన ఘటత ఇత్యత ఆహ
పేన మహతాభారతేనచ । ఉపబృంహితవేదాయ సమోవ్యాసాయవిష్ణవే” ఇతి.
(పరాశరముఖానితి) దయాశతకేః-“పరాశరముఖాన్వదే భగీరథసయేన్ధితాన్ । కమ
లాకాన్తకారుణ్యగజ్జాపావితమద్విధాన్” ఇతి. (సమామితి) “పరదగురువేక్మపే
శారామానుజవరదవిష్ణుచిత్తార్యాన్ । మరుశేత్వరభాష్యకృతో సమామినా ధేనయా
మునంవ్యాసమ్” ఇతిప్రతివాదిభయంకూరార్య శ్రీభాష్యమిశ్రసమ్ప్రదాయస్థానకం.
(ఇత్యాదికమితి) ఆదిశబ్దేన - “వ్యాసంనాథసరోజద్వగ్రఘువరశ్రీయామునార్యాన్య
జాపూర్ణం లక్ష్మణయోగిసంసరుకేటగోవిందకూరాధిపా । భట్టార్చనంనిగమాన్తయో
గికలిజిచ్చిక్రవృష్టపాదాస్థజేటాకార్యాదృతపద్మనాభ వరజామాతృసంభీష్టప్రదమ్”
ఇతి, శ్రీమద్వరమనివర్య శ్రీభాష్యశుద్ధసమ్ప్రదాయస్థ ముక్తశ్లోకసంకలనాత్.

పుష్కరకాచార్య సమస్కారసన్దేశానుపపత్తిః. తస్మాద్భాత్మగ్రన్థ కర్తృత్వలక్షణోపకారకత్వసాజాత్యనిబద్ధనత్వాదితిదిక్.

అథసాధనాన్తరంయుగానువర్తనలక్షణ స్వాధికారప్రయుక్తసామగ్త్యభావేనానుత్పాద్యత్వాత్ స్వరూపవిరుద్ధమితవశ్చదశమర్థంవాక్యద్వయేన సప్రమాణమనూద్య, వాక్యత్రయేణాహత్య ప్రమాణదృష్టాన్తేషన్యాసపూర్వకం సామగ్రినద్యావసాధనేన సప్రమాణ ప్రతిబద్ధ్యద్యావనేనచ పరిహరతి (ఇష్టదియుగాన్తరజలీలిత్యాదినా). (స్వయమ్ప్రియోజనేతి) సాధనాన్తరనిష్ఠాః, అధికారివిశేషణభూతభక్తియోగనిష్ఠాశ్చ వ్యావర్త్యంతే.

(సన్న్యాసితితే) ఇతి. మాన్తునిర్ణయః; తథాపీయుగానువ

(తస్య) సమస్కారసన్దేశస్య. (నిబద్ధనత్వాదితి) ఆచార్యాదినకుస్కార సహపతితవ్యాసాది సమస్కారస్య వేదాంతకాస్తోపకారకత్వహేతుకత్వమితిభావః.

(అథేతి) ఔత్పేక్షికపక్షేకృతయుగాదిసిద్ధంసాధనాన్తరమ్; తత్రతదధికారిణోవిద్యంతే. కలియుగేనసంతి పూర్వపక్షః. కలియుగేపిసాధనాన్తరాధికారిణస్సమ్భవేయరితిసిద్ధాంత ఇతికున్తప్యమ్. (అనువర్తనమ్) అనువృత్తిః. (అర్థమ్) కలిధర్మబహిష్కర్తృపార్థమ్. (వాక్యద్వయేన) “ఇష్టదియుగాన్తరేతి” “ఆకైయాలే” ఇతి వాక్యద్వయేన. (ప్రమాణమ్) “కలాసజ్జీర్త్యకేవలమ్” “కల్పేంద్రానిధేరాజన్” ఇతిప్రమాణమ్. (వాక్యత్రయేణ) “ఎన్నపుమ్” ఇతి, “కలాకృతయగమ్” ఇతి, “ఇక్షునల్లాతపోతు” ఇతివాక్యత్రయేణ. (ప్రమాణమ్) “కలాకృతయగన్తస్య” ఇతి శ్లోకరూపప్రమాణమ్. (సప్రమాణేతి) “సలభ్యతేధికారి” ఇతికలికాలేప్రపత్త్యధికార్యభావఇతి సప్రమాణప్రతిబద్ధిమానమిత్యర్థః. (స్వయమ్ప్రియోజనేతి) “ఔత్పేక్షికాఃస్వయన్ప్రయోజన ప్రవృత్తింకున్తంతే” ఇతికున్తప్యమ్. (సాధనాన్తరనిష్ఠాఇతి) భక్తింసాధనభూతాంకున్తమానా ఈశ్వరస్య ఫలప్రదత్వమాత్మంకున్తమానాఇత్యర్థః.

(యుగానువర్తనేనేతి) ఆత్మప్రాతస్సన్ధ్యాకాలవత్ పూర్వయుగ కలియుగ

రసేన విరోధ ఉపాసనాదేవుర్వచ ఇతిభావః. (ఇప్రునజిమ్ వరుమితి) అతోదార్లభ్యేవ్యధికారిసద్భావః ప్రపత్తా వివసమ్భవత్యే వేతిభావః.

అత్రనాథమునిపర్యస్తే స్వీవార్యాచీనేషు అకిచ్చనాధికారిషు తావత్ స్వయమ్ప్రయోజన భక్తియోగాదినిష్ఠాయా అననువృత్తిః కలివోషనిబంధనేతిసిద్ధమ్. ఏవచ్చసాధనీభూత భక్తియోగాదేవ్యుగా నువర్తన రూపస్వాధికార విరోధః కైముత్యసిద్ధః. నహ్యత్రత్యేష్వ ద్యుతనేషుప్రపత్తినిష్ఠాయా ఇవసాధనాన్తరనిష్ఠాయాః ప్రవర్తయతార స్సన్తి. “కతాకృతయుగ న్తస్య” ఇత్యాద్యనుసారేణ, యత్రక్వాపిప్రవర్తయిత్పు పురుషసమ్భావనాయా అకిచ్చిత్కరత్వాదిత్యభిప్రాయోను సన్దేయః.

అనుగృహీతశ్చేదం విస్తరేణ శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే తత్రైవాధికారే వరదదేశికైః. “యదభ్యుక్తమ్, ‘కతాకృతయుగ న్తస్య’ ఇతిన్యాయేనకలావపి స్వయమ్ప్రయోజన యోగనిష్ఠానాం సన్ధ్యాంశః షట్టింశత్సహస్రసంఖ్యాకంసంవత్సరవర్యప్రమ్. తదనన్తరం కలియుగప్రవృత్తిః “సన్ధ్యాసన్ధ్యాంశయోరన్తర్యతస్సర్గోయతోలయః । తమేవాచుర్యగన్తజ్ఞాయత్రధర్మోవిధీయతే.” ఇతి. పాతాన్తరే, “యఃకాలశ్శతసంఖ్యయోః” ఇతి. శ్రీభాగవతతృతీయస్కంధ వికాదశాధ్యాయోక్తరీత్యా “తత్ప్రమాణైశ్చత్రేసన్ధ్యాపూర్వాతతాభిధీయతే. సన్ధ్యాంశకృత్పాతీత్యుగస్యానన్తరోహిసః” ఇతి. శ్రీవిష్ణుపురాణ ప్రథమాంశ తృతీయాధ్యాయోక్తరీత్యా, ౩౬౦౦౦వర్షవర్యప్రమ్ సన్ధిః. తదనన్తరంయుగధర్మానువర్తనమ్, కుకునీయజ్ఞానవతాంశకర్తవ్యమితిభావః. అత్రకలియుగస్య దేవమానేనకతాబ్దంప్రాతస్సన్ధ్యా, తన్మానేనతావత్సాయంసన్ధ్యా; సాప్రాతస్సన్ధ్యామనుష్యమానేనషట్టింశత్సహస్రసంఖ్యాకాభవతి. సాస్వరూపేణసాయంసన్ధ్యాపి కుసుమమానేన షట్టింశత్సహస్రసంఖ్యాకాభవతితిమన్తవ్యమ్.

సమ్ప్రదాయసద్ధరిరోధందర్శయతి. (అత్రనాథమునీతి)

(కతాకృతయుగ న్తస్యేతి) శ్రీవిష్ణుధర్మసూత్రరశతమాధ్యాయే, “కతాకృత

పూర్వచార్యాణాం సత్వాన్నకాల విరోధః” ఇతి, తన్న, కలియుగే సాధ్యభక్తేస్సర్వాధికారాయాః పరాఙ్ముఖాదినప్రుదాయ ప్రాప్తాయాస్సత్వేపి సాధనభక్తేస్సాధనప్రపత్తేశ్చ సప్రుదాయస్య విచ్ఛిన్నతయా అస్మిన్నాలే తదనుష్ఠానాయోగాత్. సహిలక్ష్యీనాథమారభ్య సాధ్యభక్తి సాధ్యప్రపత్నోరివ చతుర్ముఖమారభ్య సాధనభక్తిసాధనప్రపత్నోర్గురు పరమ్పరా ప్రాప్తత్వ మవగమ్యతే. భాష్యకారై రపివృత్తిద్రుమిడభాష్యాది ప్రతిపాద్యం తత్తద్గురు పరమ్పరా క్రమేణ కుతశ్చిదాచార్యాన్నతమ్. కిన్తు పుస్తకముఖాన్నిరీక్షితమ్. తతశ్చ భాష్య మిదానీ న్తనానాముపకారక త్వేనానుసంధేయమ్. నతు ఉత్తారక త్వేన; తతఃపూర్వమేవసప్రుదాయవిచ్ఛిత్తేః. అతవోచ్యతే. “హరేర్నామైవ నామైవ నామైవమమభేషజమ్ | కలౌనాస్త్యేవనాస్త్యేవనాస్త్యేవగతి రన్యథా” ఇతి. నామసజ్జీర్తనశ్చ (౧) “త్వదఙ్గీముద్గిశ్య” ఇత్యాద్యుక్త యుగ స్తస్యకలి స్తస్యకతేయుగేయస్యచేతసిగోవిందోపదయేయస్యనాచ్యుతః” ఇతి. (తదనుష్ఠానేతి) సాధనభక్తిసాధన ప్రపత్త్యనుష్ఠానేత్యర్థః. (అవగమ్యత ఇతి) సహ్యవగమ్యత ఇత్యన్వయః. (నామసజ్జీర్తనమితి) ద్వయోచ్ఛారణే వర్తవసేతనామసజ్జీర్తనంఫలభూతమ్. నియమయక్తంనామ సజ్జీర్తనం సాధనమితాత్పర్యమ్.

(త్వదఙ్గీముద్గిశ్యేతి) “త్వదఙ్గీముద్గిశ్యకదాపి కేన చిద్యథా తథావాపిసకృత్కృతోజ్జాలిః. తదైవముష్టాత్యభాస్యకేవతశ్శుభాని పుష్టాతిసజాతుహియతే” ఇతి. తద్భావనాచార్యవ్యాఖ్యా. అథప్రపత్తేః పృథావంప్రకాశయతుం తదేకదేశభూతా కీశ్చస్య సూచకాజ్జాలిఃపుటనైవా ౭నిష్ఠనివారణపూర్వకేష్టపాఞ్చభేషుతే ఇత్యాహ (త్వదఙ్గీమితి). (త్వదఙ్గీమ్) సర్వలూకకరణ్యస్య తపాదవఙ్మజమ్; నతుసాక్షాన్మోక్షానభిక్తస్య హిరణ్యగర్భాదేరితిభావః. తదుక్తం మోక్షధర్మైః-“బ్రహ్మణ్నితికణ్ఠశ్చ యాశ్చనాన్యదేవతాస్తుతాః | పృతిబుద్ధానసేవన్తే యస్తాత్పరిమితంఫలమ్” ఇతి. అత్ర భగవత్స్వరూపస్య శుభత్వేవనిష్ఠస్సమాధీనాం పృథుంభావయతుకుశల్యతయాతద్విగ్రహనైవైకశుభాశ్రియత్వమ్; తతాపి “అసతికృమణీయంపిచరణగ్నిహణమ్”

ఇతిన్యాయాత్, “సభాగురుశ్చరణౌ గాఢనిశీప్యరఘునందనః” ఇత్యాశ్చేద్యర్థనాచ్చ అజ్ఞేరుద్యేభ్యత్వమ్. (ఉద్దిశ్య) ఉపాయతయాకైచ్చుల్య లక్ష్యతయాచ అభిసంభావయే త్యర్థః. ఏవమనన్య దేవతాకత్వ మనన్యప్రియోజనత్వహ్నిక్రంభవతి. (కదాపి) కస్మిన్కాలే; ఏతేనకాలనియమాభావాత్, యదేచ్ఛతి తదాకర్తుంశక్యత ఇతి సౌక ర్యాతిశయస్సూచ్యతే. (కేనచిత్) జాతిగుణపుత్రైరత్యస్త నిహినేనాపీత్యర్థః; ఆస్త్రి బాలవజ్జితమాబ్రీహ్మశ్వపాకశ్చసుకీరత్వం శాస్త్రీయత్వశ్చవివక్షితమ్.

(యథాభావవాసి) యేనకేన ప్రికారేణేత్యర్థః; వికల్పార్థేనవాశ్చేదేనవాచా మనసాకాయేనవేతి తత్ప్రస్సూచ్యతే. సముచ్చయార్థేన అపికల్పేన మస్తిషాది సమ్మి ప్రికారసమ్మిహిదర్శితః. యజ్ఞాద్యనుష్ఠాన ఇవ అగ్నేకల్పేషి నప్రత్యవాయః ప్రసజ్యత ఇతిభావః. సకృత్క్రౌతశ్చాస్త్రాధితి న్యాయస్య నిరపవాదత్వాదాపుత్తి నిరపేక్షతామహా (సకృత్క్రౌతఇతి). యద్యప్యత్ర వీరిప్రికారాదజ్ఞతేరా పుత్తిర్భ వతి. తథా ప్యత్ర ఫలావినాభావేన ప్రిపాదనేతాత్పర్యమ్. అత్రసకృత్క్రౌత ఇత్యనేన “సకృత్ స్మృత్యోహిగోవిదోశృణాం జన్మకత్వైశ్చితమ్. పాపరాశిం దహత్యాసు తూలరాశిమివానలః” “సకృదుచ్చారితం యేనహరిత్యక్షరద్వయమ్. బద్ధః పరికరస్తే న మోక్షాయగమనమ్మృతి” ఇత్యాదిషూక్తం సకృత్ స్మరణ సక్షేప్రనాదిక ముపలక్షితంభవతి.

“సర్వేపామేవధర్మాణా ముత్తమోవైష్ణవోగుణః । రక్షతేభగవాన్విష్ణుర్భక్తానా త్మశరీరవత్” ఇతిసర్వాధికారత్వేన కథితేభ్యస్సమ్మార్జనోపలేపనమాలాకరణ దీపారో పణాదిభగవత్ప్రసాదహేత్వస్తరేభ్యస్సమధికంబహువిప్రవ్యయా౨౭యాసాదినిరపేక్ష వివక్షితోపాయ స్వసుకీరంస్వరూపమాహ(అజ్ఞాలితి)“అజ్ఞాలిః పరమాముద్రా” ఇత్యు చ్యతే. శ్రీరామాయణేచ“కృతాపరాధస్యహితే నాన్యత్ప్రశ్యామ్యహంక్షుమ్. అస్తరేణా జ్ఞాలింబద్వాంలక్ష్మణస్య ప్రసాదనాత్” ఇతి; నారాయణాస్త్రపుత్రానోప్యత్రాసుస్థనేయః.

“క్షేప్రం దేవప్రసాదినీ” ఇత్యుక్తమాహ (తదైవేతి) అపధారణేన కాళాస్తర దేహస్తరభావి ఫలసాధనేభ్యః కర్మభోగ్యావ్యాపుత్తిం. యద్యప్యనాదికర్మ వాసనావ శాత్ సాంసారికప్రణ్యరూపనిగభక్తిఃపురుషస్యానిష్ఠస్సాస్మిత్. తథాప్యర్థకావధ్యపరి హరణన్యాయేనతాన్యపిచోరయతీత్యభిప్రాయేణ(ముష్టాతి)ఇత్యుక్తమ్. (అశుభాని)శుభ

దేశకాల ప్రకారాధికారాదినియమరహితా ఫలప్రపత్తిరేవ. ఏవ
ఇహసాధన భక్తిప్రపత్తోః కలియుగ ధర్మత్వం నాస్తీత్యుక్తం భవతి.

అత్రతావత్, సాధనాంతరాణాం కలావసమ్భావితత్వ నిరాస
మాత్రే సతాత్పర్యమ్; కిస్తుప్రపత్తివత్ సాధనాంతర మత్రత్యేష్యద్య
తనేష్యపి కేమచిత్సమ్భవత్యేవేత్యపి తాత్పర్యమ్. నచప్రపత్తినిష్ఠాయా
ఇవసాధనాంతరనిష్ఠాయాః ప్రవర్తయిత్పురుషాభావః; సాధనాయా
నాది గురుపరమృరాముఖేన ప్రాప్తస్య శ్రీభాష్యకారైశ్రీభాష్యగీతా
భాష్యాదిషు సాధనభక్తియోగాదేః ప్రపశ్చిత్త్యేన, తస్మైభేనకుతస్పిదా
చార్యాద్యభక్తియోగాదికం లభ్యా అనుష్ఠానసమ్భవాదితి కేమాశ్చిన్త
తమ్. తదనువదతి (యదవీతి).

ప్రతిభటాని. యథార్హమవస్థతరుపాయవిరోధినీత్యర్థః. (అశేవతః) కారైస్సేవినః.
ఏతేనకృచ్ఛాచార్యాయణ ప్రభృతిపరిపూర్ణకైశ్చర్యపర్యవసరావేక్షిత సాధకత్వ
ఇహాస్తీత్యాహ (కుభానిపుష్టాతితి). కర్తర్యేకస్మిన్సుబకృతమవర్యాప్తంమన్యమానస్య
భగవతః ప్రసాదాత్తదమబధినామపి తద్వనుపకారాయ భవతీత్యభిప్రాయేణాహ
(సజాతుహియతే ఇతి). యజ్ఞాన్యతేనంక్షరతీత్యాదివత్తస్య సకేనానిహిరితిచభావః.

యద్వాన్యగ్రాదివత్సాదృశ్యవరమఫలస్యనకదాచిదపినాశఇత్యభిప్రాయః.
అథవాఫలభూతాజ్ఞానిరూపేణ స్వయంసప్తస్యత ఇతి వివక్షితమ్. దృశ్యతేహ “బద్ధా
జ్ఞలిపుటామృష్టాః” ఇత్యుక్త్యా “యేతుముక్తాభవన్దీహనరాభరతసత్తమ. తేషాంలక్షణ
మేతద్ధియచ్ఛేవద్వివహసిసామ్” ఇతి. “హేమహేళ! త్వదజ్ఞీముద్దిశ్య కేనచిత్క
దాపీయథాతథావాసి సకృత్సృతోజ్జలిః, తదైవ అనుభాని అశేవతఃముష్టాతి; కుభాని
పుష్టాతిశాకునహియతే” ఇత్యన్వయః. (ఉక్తంభవతీతి) అనుగృహీతమిత్యన్వయః.

(ఎల్లెయిలితి) ద్రమిదసామోషనివదిప్రథమశత కేద్వితీయదశకే కురీయాగాధా
యామ్ “ఇల్లతుముశ్శతు మల్లతుమవనురు ఎల్లెయిలన్నలమ్ పులతుపన్ ౧౧౧ ౧౧౨”
ఇతి. తద్ద్వాదశసహస్రీకావ్యాఖ్యానే;—“అనస్తరమ్ఇప్పడిత్యాగపూర్వకమాక భజ
నీయమాన వస్తుదినడైయస్వరూపవైలక్షణ్యతై అరుళిచ్చెయ్కీతార్ (ఇల్లతుముశ్శతుమ్).

(౧) “ఎలైయిలన్నలమ్ పుల్ కుపల్ దిల్ దే” (౨) “అగాధభావ
వద్యక్తిసిన్ధవే” (౩) “శేముషీభక్తిరూపా” ఇత్యాదిమాత్రా భక్తిర్న
ధనభక్తిః. యేనసంప్రదాయంబినా నాథముని పభృతిభి న్దదనుష్ఠానం
కథంస్యాదిత్యుచ్యేత. కిన్తుసాధ్యభక్తిః. సాచసర్వాధికారేతి, “ప్రపత్త్యు
పాయత్తుక్కు ఇక్కుల్ దిల్ భోన్టుమిలై” ఇత్యాదినా, “ఆకై యాలే నుభ
రూపమాయురుక్కుమ్” ఇత్యన్తేన సమర్థయివ్యతే. తథాచశ్రీపరాజ్ఞుశ్
స్వరూపపరిణామత్రాలేబరుపడిపట్టవస్తిత్వమిల్లామైయాలే అసత్యశబ్దవాచ్యమాయుమ్,
ఏకరూపత్వత్రాలే ఒరుపడిపట్టవస్తిత్వతైయైదైత్రాకైయాలే సత్యశబ్దవాచ్యమాయుమ్
ముఖ్య వచిత్రినుడైయపుమ్ చిత్రినుడైయపుమ్వడి. అల్లతు-అన్తియే, అవన్-అవనుడైయ,
ఉరు - స్వరూపమానటే, ఎలైయిల్ - ఆపరిచ్ఛిన్నమాన, అన్నలమ్ - కీర్తి శోభన
వాసవతైవడివాక పుడైత్రాయురుక్కుమ్. షల్ దిల్ దే-అత్తై, ఇతరవిషయక్షణిక
దిల్ దే - పుల్లు - సన్నేహాయుక్తమాకచ్చెటి. పుల్లుతలావతు - సన్నేహమాన శోభన
యాలే భజనత్రినుడైయ ఆత్మేర్థప్రియత్వమ్ శొల్లుకిఱతు. “పుల్ కు” ఎన్టుమ్ శొల్లు
వర్కళో” ఇతి.

(అగాధేతి) స్తోతరత్వే. “సమోచిన్ద్యాద్భుతాన్తిన్తు జ్ఞానవైరాగ్యభావ
నాథాయమునయేగాధ భగవద్యక్తిసిన్ధవే” ఇతి. (శేముషీతి) శ్రీభాష్యే - “అభి
వసజన్మస్థేకుభజ్గాదిలీలేవినతవిధిభూత వ్రాతరక్షణిదీక్షే, త్రుతిశిరసివిదీప్తే బ్రహ్మజ్ఞానా
వాసే భవతుమమపరస్మిక్ శేముషీభక్తిరూపా” ఇతి. (తదనుష్ఠానమ్) సాధనభక్త్య
నుష్ఠానమ్. (సాచ) సాధ్యభక్తిశ్చ. (ఇలైయిత్యాదివేతి) ఆదికర్తేన, “ఆత్మయాభా
త్మ్యజ్ఞానకార్యమాకైయాలే స్వరూపత్తుక్కు ఉచితముమాయ్, ‘శీర్ దిల్ పేడ్డా’ ఎన్దితి
వడియే నిపుత్రిసాధ్యమాకైయాలే సుకరముమాయురుక్కుమ్. పూర్ణవిషయమాకైయాలే
‘నెఱుకైక్కిడాక’ పుచ్చెయిడవొణ్ణాతు; ఆభిముఖ్యసూచకమాత్రత్రిలే సన్దోషమ్ విశ్రి
యమ్ పూర్తి-కైవాజ్ఞాతే మేలొవిఱుకైక్కు హేతువిత్తనై. ‘వత్రంపున్దుమ్’ అన్య
త్సూక్ష్మాత్ ‘పురివతుపుమ్ పుకైపూపే’ ‘పులైక్కాట్టియైత్తైత్తు వులైయిడువారై
ప్పాలే ఫలసాధనభక్తుక్కు భేదమిలై” ఇతి శ్రీవచనభూషణ ద్వితియప్రకరణ శ్రీసూ
క్తయోగ్యత్యజే. (సమర్థయివ్యతే ఇతి) “శ్రీవచనభూషణ మిమాంసాభాష్యే”

మునిసప్రదాయప్రాప్తాంతాద్భుతం సాధ్యభక్తిమాదాయ “మయ
ర్వృషమతినలమరుభినన్” ఇత్యుపక్రమ్య “అతనిత్పరియవెన్నవా” ఇత్యన్తో
వ్యవహార ఉపపద్యతే. నాథయామునయతివరాదిషుచ తామేవభక్తి
మాదాయ “భక్తిసిద్ధవే” ఇత్యాదివ్యవహారఉపపద్యత ఇత్యభిప్రేత్యాహ
(కిలియగఇతి). శ్రీపరాఙ్ముఖముని ప్రభుతీనాం సాధనభక్త్యనుష్ఠానం
కుతోనన్యాదిత్యాశక్యసాధనానుష్ఠానం తైవర్ణికాధికారికమితి
ప్రథమేవిషయ సమర్థనాధికారే సాధితమర్థ మభిప్రేత్యాహ (సహీతి).

నను, మాస్తు శ్రీపరాఙ్ముఖమునేసాధన భక్తియోగానుష్ఠా
నమ్, తథాపినర్వజ్ఞేనతేన యోగదళా సాక్షాత్కృతేన శ్రీమన్నాథముని
ప్రస్తుతి అష్టాంగయోగరహస్యోపదేశా తత్సప్రదాయముఖేన సర్వే
షాం సాధనభక్త్యనుష్ఠానం సమ్భవత్యేవ. అన్యథాసాధనభక్తి ప్రతిపా
దక శ్రీభాష్యప్రపర్తనమనోపపద్యేత్యేత్యత ఆహ (భాష్యకారైరితి).
(తత్తదితి) వ్యాసజైమిని బోధాయనటక్కద్రవిడకుహదేవ ప్రభుతి
గురుపరమ్పరాక్రమేణేత్యర్థః. (కుతశ్చిదితి) వ్యాసమారభ్య సూత్ర
వృత్తిభాష్యోపదేశా శ్రీభాష్యకారస్యాచార్యోయమితి సప్రదాయ

ఇతిశేషః. (మయర్వృషమితి) ద్రవిడసామోపనిషది ప్రథమశతకే ప్రథమదశకే ప్రథమ
గాధా. “ఉయర్వృషపుయర్నలముడైయవన్ యవనవన్, మయర్వృషమతినలమరుభినన్
యవనవన్, అయర్వృషమకుర్కళతిపతి యవనవన్, మయర్వృషమడరడితోఁబ్బుతెయైన్
మనవే” ఇతి. (అతనితోపరియఇతి) తత్త్రివదశమశతకే దశమదశకేదశమగాధా.
“ఘట్టస్థకీష్టాఘ్నస్థయర్నమ్మడివిత్పరుమ్ పాఠ్యేయో, ఘట్టస్థతనిత్పరియ వర
నస్థుల్ చ్చితియో, ఘట్టస్థతనిత్పరియమడరణానస్థమేయో, ఘట్టస్థతని
త్పరియ వెన్నవావళిచ్చుట్టయే”. ఇతి. (ఆవా) అభినివేశ్య, వరమభక్తి
రితియావత్.

(తేన) పరాఙ్ముఖమునినా. (తత్సప్రదాయేతి) అష్టాంగయోగరహస్యోప
దేశసప్రదాయేత్యర్థః. (అన్యథా) సాధనభక్త్యనుష్ఠానాభావే. (తదీయేతి) వృత్తిభా
ష్యాదిగ్రంథసమ్మేళిత్యర్థః.

నిబంధనాభావాదితిభావః. (కిన్వీతి) శ్రీవత్సచిన్వమిత్రైస్సరిస్వతీపీఠం గత్వా పుత్రిభాష్యాదగ్రంథం నిరీక్ష్యతదీయ శబ్దార్థజాతంచ త్తథితౌ లిఖ త్వా శ్రీభాష్యకారసన్నిధావాగత్య విజ్ఞాపితమితి సమ్ప్రదాయనిబంధ నాదితిభావః.

“పత్రేక్షితోవాన్యర్థస్సప్రత్యక్ష్యతానర్థ దోభవేత్” ఇత్యు క్తత్వేన పత్రేక్షితార్థ నిబంధనరూపం శ్రీభాష్యం సర్వేషామనుపాదేయ మేవేతి గురుముఖాచ్ఛవణం నన్యాదిత్యతలహ (తతశ్చేతి). పుత్ర్యాది ప్రతిపాద్యస్యపుస్తకముఖాన్నిరీక్షణాదిత్యర్థః. (భాష్యమితి) పుత్రిద్ర మిద భాష్యాదిప్రతిపాద్యస్యార్థస్యానతిసజ్గహానతివిస్తరరూపం శ్రీభాష్యాదికమిత్యర్థః.

శ్రీభాష్యాదానయోగరహస్యం ప్రపశ్యితమ్; యేనతన్ముఖేనాద్య సాధనభక్తియోగాద్యనుష్ఠానంస్యాత్. కిన్తు, “ఊన్ వాడవాడ

(పత్రేక్షితోవేతి) “అనాదిక్షేనదుక్తేణనవైవహరిమాశ్రయేత్” ఇతిపూర్వాభిప్రాయం. (గురుముఖాచ్ఛవణమితి). శ్రీభాష్యపదేశోసన్యాత్. యద్యపిభాష్యే వ్యాసా ద్యుక్తార్థానుపూర్వవిద్యమానా. తథాపి తదుక్తజ్ఞసమ్ప్రదాయాభావాదితిభావః.

(ఊన్వాడవితి) బృహచ్చీసూక్తిప్రబంధే తృతీయశతకే ద్వితీయదశకే ప్రథమ గాథా. తచ్చీకృష్ణసూరివ్యాఖ్యానేఊన్వాడమాంసవృక్షతయ, అశనవసనాదికై కుక్షతైత్తు, ప్రాణగ్ధైష్వీకాతపడి అబ్బక్షణవాయుభక్షణగ్రాలే కాఱుట్టిశరీర తైవిట్టుష్వీకాత ఇన్ద్రియగ్ధైస్తవ్ స్వస్వవిషయగ్ధై పైతామైయాలే నాస్తీడుపడు మ్బుడితాడక్ మేన్మేలువ్నేతికుక్షుడి తపస్సువణ్ణవేడ్డా. (తమతావిత్వాది) పరమ జదత్తైస్థగ్ధైతాక ఆశవేడ్డైయరుప్పీర్! (కానాడ) శోలైయత్తయమ్బుడియాకమయి లిన్దభాడ, అత్తాలేశోలైయిల్నిన్దువ్ కిళిమ్మినవణ్ణుకళానవై అచ్చోలైయరుకేయల్ కిళకళిత్తు ప్పాయానిన్దుళ్ళ నీరోడుకాలైయదైతైయరుక్కిఱ నీర్ నిలగ్గరుక్కిట్టు ప్పాయతేన్దువణ్ణుకళానవైమేలేయ్యుప్పఱక్క, అక్కాల్ గ్రాలే మాడత్తిలుముణ్ణాన కొడికళానవై యైయనిన్దుమాన్దు.” ఇతి.

చృణ్ణాతుయిర్ కావల్లిట్టుడలిల్ వీరియాప్పలనై న్నుమ్నొన్దు తామ్ వాడ
వాడ త్తవమ్ శెయ్యవేణ్ణా” “నోద్ర్ నోన్బిలేన్” ఇత్యాదానిషేధ్య

(నోద్ర్ నోన్బిలేనితి) ద్రావిడసామాజనిషది వచ్చిమకతకే సప్తమదశకే ప్రథ
మగాథా; “నోద్ర్ నోన్బిలేన్ మణ్ణటివిలేనాకిలుమినియున్నె విట్టు ఒమ్మమాద్ర్ బిట్టి
న్బిలే సరవిసడైయమ్మా నే, శేద్ర్ బుత్తామరై శెన్నెలూడుమలర్ శిరీవరమడ్లలనకర్ వీద్ర్
దీరున్ద నెన్దాయువమ్మ మికైయల్లెనణ్ణే” ఇతి. తస్యపత్రికతృహస్రికావ్యాఖ్యా
యామ్, “ఎనక్కుప్పేద్ర్ బుక్కుడలాయరుప్ప తొరుకైమ్మతలిత్తై. ఇల్లామైయాలే
రక్షకాపేత్తైయమ్మ; పరిపూర్ణరాసదేవర్ రక్ష్యవిషయాధియాయరున్దీర్; ఆకైయా
లే దేవరే ఎన్నప్పేత్తైకైయతరువేయమెన్దితార్. (నోద్ర్ నోన్బిలేనితి) ద్వాదశ
సహస్రప్రవ్యాఖ్యాయామ్, “ఉన్నైలభిక్రైక్కుళాస్త్రోక్తక్షణసపుపాయక్షసక్కిన్బియరు
క్కచ్చెయితేకన్నైయిట్టియచ్చెల్లారవడి అభినివిష్టనాననన్ ఆశ్రితసంక్షేపత్తాలే ఉప
కారకనాయ్ అవసరప్రతీక్షనాన పునక్కు పుటమ్మిపెన్దితార్. నోద్ర్ - ఫలవ్యా
ప్తమామ్మడి అనుష్ఠితమాన. నోన్బు - కర్మయోగమ్. ఇలేన్ - ఉడైయేనల్లెన్. ఆకై
యాలే నువ్ - సూక్ష్మరూపమాన, అతిపు - జీవవరవిషయజ్ఞానయోగత్తై, ఇలేన్ -
ఉడైయేనల్లెన్, ఆకైయాలే, ఆకిలుమ్ - ఉభయసాధ్యమాన భక్తియిన్బికే యరుక్క
చ్చెయితేయమ్, ఇని - ఉన్నడైయ గుణానుసన్ధానమ్ పీఠపఠిన్బు, ఉన్నై-రక్షణశీల
నానపున్నై, విట్టు-ఒట్టియ, ఒమ్మమ్-ఒరుక్షణముమ్, అద్ర్-అద్ర్, కిట్టిన్బిలేన్-మాట్టు
కిట్టిలేన్; అరపు-ఆశ్రితనానశేషనై, అడై-అడైయాకక్కొణ్ణు, అవమక్కు త్తిరుమేనియై
ఉపకరిత్త, అమ్మానే అసాధారణస్వామియాయ్, శేద్ర్-శేద్ర్ బునిలత్తు, తామరై -
తామరైయానతు, శెన్నెలూడు - శెన్నెలూడే కలస్త, మలర్ - మలరుమ్మడి దర్శ
నీయమాన, శిరీవరమడ్లలనకర్ - శిరీవరమడ్లలనకరిలే. వీద్ర్ బు - ఆశ్రితసంక్షేపత్తిల్
అవసరప్రతీక్షైలోన్బుమ్మడి వ్యాప్యత్రమాన ఇంద్రియప్పాలే, ఎన్దాయ్ - ఎనక్కు ఉప
కారకనానవనే! అట్టు - అట్టునియరుక్కి-అవిరుప్పిల్ ఉనక్కు - రక్షణశీలనాన
పునక్కు, మికై - రక్ష్యవిహిర్బూతన్, అల్లెన్ - అల్లెన్” ఇతి.

తయా సాధనభక్త్యాదికమ్, “ఎత్తైయిలన్నలమ్ పులకు పల్లెల్లై”
 ఇత్యాదౌసాధ్యభక్త్యాదికచ్చ సామాన్యతశ్చుత్వా, ఉపదేశముభేన
 విశేషతోపికాంశ్చిత్తమేయాన్ శ్చుత్వా శ్రీపరాజ్ఞుశముని ప్రభృతి
 దిన్యప్రబంధైర్గురుముఖాదధీతై శ్చుతస్య సపరికరవిశిష్టాదైవతరూప
 సీద్ధాంతస్య పరమతనిరసనపూర్వకం స్థాపనాయ బ్రహ్మసూత్రవృత్తిభా
 ష్యాదిగ్రంథం నిరీక్ష్యసంవాదేన వైశద్యం సమ్పాద్య భగవాన్భాష్యకా
 గోగురూపదిష్టార్థ నిబంధనాత్మక శ్రీభాష్యాదికం ప్రణినాయ. అతోన
 పత్రేక్షితార్థ నిబంధనత్వమ్.

యదిహి శ్రీపరాజ్ఞుశముని ప్రభృతి ప్రబంధైరసాధితార్థ జ్ఞాపక
 త్వేన శ్రీభాష్యాదిక ముత్తారకంస్యాత్, తదావ్యాసాదిగురు పరమ్పరా
 క్రమేణాశ్చుత్తార్థ నిబంధనత్వాత్ “పత్రేక్షితోవావ్యర్థస్సాన్” ఇతి
 దోషస్సాన్యత్. నచతదస్తి. అతఏవగురుముఖాద్రచ్చవణమప్యవపద్యతే.

(ఎత్తైయిలన్నలమ్ పులకుపల్లెల్లై) ఇతి. వట్టింశత్సకాన్త్రీకావ్యాఖ్యా
 నావసరే, “అనాలెక్ట నేయరుక్కుమెన్నిల్, (ఎత్తైయిలన్నలమ్) “అనన్దమయః”
 ఎన్దుమ్, “ఉణర్ముముసలమ్” ఎన్దుమ్, “ఒడియావిన్స పెరుమెయోన్” ఎన్దుమ్
 “కుడర్థానవిన్సమ్” ఎన్దుమ్, “సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోసా” ఎన్దుమ్, శొల్లలామ్పడి
 యాయరుక్కుమ్. పులకు-అర్థనాపరివృద్ధ మ్పాలేభోగరూపమనూ యరుక్కు-మితే
 గుణజ్ఞానమైదయవనుక్కు గుణాధిక విషయానుభవమ్. (పల్లెల్లై) అకుశల్యై
 మిడల్లిల్ ఇరుకరైయనాకైయన్దిక్కై, పుఱమ్బుళ్ళపల్లెల్లై పులకు. పల్లెల్లిలార్
 పల్లెల్లిన్దానికై అవన్, అకైయాలే పల్లెల్లై పులకపేణుమ్.” ఇతి.

(పత్రేక్షితోవేతి) “యద్యచ్ఛయాశ్రుతోమస్తస్మన్నేనాథచ్ఛలేనవా । పత్రే
 క్షితోవావ్యర్థస్సాన్యితైః(పద్యద్యవ్యసగృహ్యత్” ఇతిశ్లోకోనుసంధేయః. (శ్రవణమప్యవ
 పద్యతే) ఇతి. అత్రపరాశరపురాణే, “తత్రభాష్యాదిభిస్సూత్రం సాక్షాద్వేదససాధ

శ్రీభాష్యాదేరుక్తరీత్యా శ్రీపరాజ్ఞుశమునిప్రభృతి దివ్యప్రబంధనిర్ణీత సపరికర విశిష్టాదైవతలక్షణ సిద్ధాంతస్య పరపక్షప్రతిక్షేప పూర్వకం ప్రతిస్థాపనేనోపకారకత్వాదితిభావః.

అతఏవానుగృహీతమాచార్యహృదయే. “భాష్యకారయమ్ ఇతు కోణ్డు సూత్రవాక్యజ్ఞోరుజ్జవిడువర్” ఇతి. అతఏవచానుగృహీతం రహస్యత్రయసారే వేదాంతాచార్యైరుపక్రమ ఏవ కరిష్యమాణప్రబంధ ప్రతిపాద్యజాతమూలప్రమాణ నిర్దేశాభిప్రాయేణ; “శైవ్యతమిహ్మమ తైకల్ నామ్ తేళియవోతి తైళియాతమతై నిలగ్గల్ తేళిన్తోమే” ఇతివా అభిప్రాయః.

సమ్ । శ్రోతవ్యం స్వగురోస్సాన్విత్యస్వరూపప్రతిపత్తయే” ఇతి. రామానుజార్య దివ్య చరితే, “భట్టారాయప్రపత్తింహ్యదిశదభవద్రావిడాన్నుయమాశేరథం శ్రీభాష్యకు న్యాసపిచయతిపరాదేశతోక్తా రహస్యాన్ । యశ్చిక్తోదేశికేన్ద్రోయతి వరణచరణ చ్ఛాయనామార్యవర్త్యస్తంగోవిద్వార్యకుస్తుతులగురు మమితజ్ఞానవైరాగ్యమిదే” ఇత్యాదికముసన్దేహమ్.

(శైవ్యతమిహ్మమతైకల్ నామితి) (తమిహ్మమతైకళితి) ద్రావిడవేదా ఇత్యర్థః. ద్రావిడవేదానాంవేదతేష్వ ప్రమాణమ్. యజ్ఞవల్క్యద్రవిడ బ్రహ్మవినిమిది - సరస్వత్యాద్రామిడిబ్రహ్మసంహితాశ్చత్వారోవేదాభవన్తి. తేప్రవత్వేరో వేదానారాయణాంశభూత శారణిజాప్రకాశ్యప్రే; పడక్లనికలివైరిణా బ్రాజమనాని, సేనేశభట్టాదైవ్యదీప్యమానశ్చతుర్దశవిద్యాః. ఏతేగాయత్ర్యాత్మకాశ్చతుర్వింశతి సక్త్యా శ్చతుస్సహస్రగాధా ద్రామిడశ్రుతయోవాసుదేవవిషయాభూతాః ప్రవర్తన్తే. తచ్చాధ్యయసంకింఠాపమ్, కథంబుకర్తవ్యమితి. తప్రవక్త్రాదిధారణాదూర్ధ్వకుధ్యాపయేత్. తైష్యంసూర్యర్క్షేద్రామిడిమధీయాత. ఊర్జేహ్యజరేపుశ్చన్ద్రసమ్” ఇతి. బ్రహ్మజ్ఞువు రాజే ససత్కుమారదిలీపసంవాదే “అధీతద్రావిడాన్నుయాంస్త్రియంబ్రహ్మవిదంస రమ్. ఆరోప్యవేవైర్నిర్ణీతంతులాయామధికావధూః॥ ఇత్యేవేకైశ్చమునిభిర్బువ్యతేసక లస్తృతౌ । వయమత్రమహారాజసమన్తాన్నిరజైమృతా । తస్మాదధ్యయసంకార్యంద్రామి డాన్నుయస్తతేః । మోక్షార్థమాదిలీపేన్ద్ర ఇక్షువకులవన్దన” ఇతి.

ప్రమాణసద్గ్రహే, “యథావేదస్తునిత్యసాన్నిపతానిత్యాశ్రుతిస్త్వియమ్ । ఇతి వేదాస్తసారజ్ఞైర్నిర్ణీతాద్రామిజశ్రుతిఃగీర్వాణమయవేదస్య తైవ్యత్రావణపర్వణాః । యథాప్రాక్తౌమహాప్రాజ్ఞసముత్పర్జనసద్గ్రహౌ । ద్రావిడామ్నాయబృహస్పరకాముదీహర్గ శీర్షయోః । పర్వమర్జనయోరేవ సముత్పర్జనసద్గ్రహౌ । ఆధ్యేతవ్యాద్విజాద్యైస్సు వైష్ణవైర్గమిడశ్రుతిః । స్త్రీశూద్రసంకరాద్యైశ్చనిత్యంభక్తిసమన్వితైః । ద్విజేభ్యసద్గ్రహీతవ్యాద్రావిడామ్నాయసప్తతిః । ప్రణమ్యపాదావ్రజ్యాశ్చ తత్సాదాంబువిబస్నరః । ద్విజమచార్యవస్తుత్వా గృక్షీయాద్ద్యమిడశ్రుతిమ్” ఇతి.

భారతేహరివంశే, రాజమన్నార్ కోవిలితి ద్రావిడనామక దక్షిణద్వాంకా మాహాత్మ్యే ఏకోనవస్థితమేధ్యాయే గోవిలంప్రతిహరదః, “కలిసాస్సగురిప్రాక్తో వేద వ్యాసేనధీమతా । కృతాదిమప్రజారాజక కలావిచ్ఛన్తి సమృద్ధమ్ । కలాఖలు భవిష్యన్తి నారాయణపరాయణాః । తస్మాదల్పప్రయాసేన శీఘ్రంఫలమవాప్స్యసి । దక్షిణస్యచదేశస్య సుభగత్వమిదుంశృణు । తామ్రపట్టిప్రతీచీచ కృతమాలాపయస్విసి । కావేరీతిమహానద్యస్తాసాంతీరేమయోగినః । భవిష్యన్తికలైఃకాలే ద్రామి డ్యాభాషయాస్వయమ్ । వేదార్థవిశదీకారం కరిష్యే నీతిశుశ్రుమః । మహాభాగవతా లోకే ద్రమిడేషుచఘోరిః । పరమై కాన్తినోవిష్టాఃపార్షదాఃకృతదేహినః । భవిష్యన్తికతాప్రాప్తే ఇతివ్యాససుతోబ్రవీత్ । కలిస్సతాంప్రసన్నో గాద్వాపరాన్తోభవర్తతే ఆతశ్శీఘ్రంమహాభాగ తత్రగత్వాతపఃకురు” ఇతి.

బ్రహ్మకైవర్తేఏకోనప్రతింశేధ్యాయే, “తతస్సర్వేశ్వరోదేవ శ్రీనివాసోజగన్మయః । సిద్ధగమీరయావాచా ప్రాహగస్త్యంమునీశ్వరమ్ । శ్రీనివాసఃకవాచ. అగస్త్యతే భద్రదుస్తు తపోమామత్పరోభవ । త్వద్వేదవిద్యామధ్యక్షైః పాలితాన్యోత్పనఃపునః । అనస్తగరుడాదీనాం సూరీణాంనిత్యయోగినామ్ । అంశోద్భూతామహాభాగాజాయస్తీహమదాజ్ఞయా । కాసారోభూతయోగీచమహదాఖ్యైకృతేయగే! విష్ణుచిత్తోభక్తిసారఃత్రేతాయాంకులశేఖరః । భక్తాఙ్గిరేణుర్ద్వాపారేమునిహహఃపరాస్తకః । పరామిక్రశః కలామిశ్రే కలా రామానుజోమునిః । ఏతేచాన్యేనిత్యముక్తా మద్భక్తాస్సద్గమన్తితాః । ప్రపన్నాస్సృశ్శక్తచక్రచిహ్నాతామస్తవిత్తమాః । పద్మాక్ష తుశసీమాలాశ్చేవతమృత్పృష్ఠాచిహ్నాతాః । నిత్యయుక్తానిత్యముక్తా జీవేశపరిశీలకాః ।

అర్చాత్మనావత్తిష్ఠంమామనస్తం పర్యచిస్తయన్" ఇతి. తత్రైవ "కావేరీమధ్యసంస్థ స్థం రక్షణంకేవతల్పగమ్ । తోతాద్రీశఞ్చమన్యతాసేవస్తేద్రావిడేషునై । తైస్సముద్గీయమానాంతాంద్రావిడబ్రహ్మసంహితామ్ । పుత్రగద్యాత్మికాంరమ్యాం చతుర్వేదమయీంశుభామ్ । మునేద్రావిడదేశేషు పుణ్యక్షేత్రీయితేషుచ । కుత్సన్నిధౌప్రతిదినంపఠన్తి ప్రతిపత్సరమ్ । ప్రబంధపఠనంయత్ర తత్రతత్రాలయేమమ । ఉజ్జీవయన్తి తీర్థఞ్చ ప్రసాదంవైష్ణవోత్తమాః । ఇత్యేవముక్త్యాభగవాన్ శ్రీనివాసక్రియాసహ । తేరోదధేనిత్యముక్త నిత్యసూరినిషేవితః" ఇతి.

అదిత్యపురాణే:- "స్వశాఖాధ్యయసంకృత్యా వైష్ణవోద్రావిడశ్రుతిమ్ । అనధీత్యశ్రమంశాస్త్రేయఃకరోతిసమర్థుః" ఇతి. శ్రీపాఞ్చరాత్రే, అనిరుద్ధసంహితాయామ్:- "స్వశాఖాద్రావిడామ్నయా విచ్ఛిద్యేతేత్రిపురమమ్ । స్రవతిస్త్వయతస్తస్మాద్ద్యాపిహ్యణత్వమితిశ్రుతిః । ద్రావిడామ్నయసంహితాధ్యేతవ్యావైష్ణవైశ్శృతిః । నిష్ఫలాతేసరహితాసాత్సప్రణవమస్తవత్" ఇతి. పారమేశ్వరసంహితాయాయ్, "ద్రాహ్యణః క్షత్రియోవైశ్యశ్శూద్రోవానోభసఃకరః । ఆధీతద్రావిడామ్నయః పూజ్యోనిత్యంముముక్షుభిః" ఇతి.

శ్రీవైఖానససన్ద్రోహే, ద్వాదశమసాత్సవవిధౌ, మాగ్ధీర్షమాస "ఇరాపత్తుపైరియతిరువధ్యయనోత్సవమ్" ఇతిద్రావిడనామకవేదపారాయణోత్సవ విధినామక పాదశాధాయే:- "మధ్యేపదేతుబ్రహ్మణం సరస్వత్యాసమన్వితమ్ । చతుర్విక్షుచతుర్వేదా నృగాదీన్సూర్వవత్క్రమాత్ । ద్రావిడంవేదమవాహ్యతదైవకలశేవ్యపి । మరీచింకాశ్యపఞ్చాత్రింభృగుమగ్నాదికోణకే" ఇతి. శ్రీరంగరాజస్తవే:- స్వసంస్థలంతద్రావిడవేదసూక్త్యాన్యస్తంమదుక్తైర్ద్రువీకరోతి । శ్రీరంగక్రమః కళభంకపివస్నాత్వా విధూభీరసికంనిషేధా" ఇతి. సారసన్ద్రోహే:- "అపూరుషేయోపనివత్తాయరుస్తుశ్చ తిరువాయ్మొయిల్" ఇతి. ఆచార్యకృదయే:- "ఇయత్సామూన్యుమ్ వేదత్రయమ్పాలే; వణ్ణార్పాడల్ వణ్ణురై ఇశైకో వేదమ్పాలే" ఇతి. శ్రీహస్త్యత్రయసారే; ఉత్తరకృత్యానికారే, "విణ్ణవర్ వేడ్డివిలక్కిన్ది మేళుమడిమైయెల్లామ్, మణ్ణులకత్తిల్ మక్కిన్దైన్దెన్దెన్దసర్ వణ్ణువరై, కణ్ణనదైక్కులన్దొళ్ళక్కడన్దో కల్లున్దీయన్మ్ వణ్ణుమరుమ్తమిన్దీ వేదమణ్ణివకవరకళే" ఇతి.

శ్రీవచనభూషణవ్యాఖ్యాన శ్రీసంపదవీరకాయామ్, “శ్రీవిష్ణులోకేభగవాన్ హరిర్నారాయణస్వయమ్ । పోత్రవాస్త్రుత్రరాజాదీక్రియైతాపాదిపూర్వకమ్ । సాచప్రోక్షపతీప్రీత్యాతాపపుణ్ణాదిపూర్వకమ్ । సేనేశాయప్రియావిష్ణోర్భూలమస్త్ర ద్వయాదికమ్ । సేనేశస్వయమాగత్య ప్రీత్యాశ్రీసగరింకుభామ్ । శతకోపాయమున యేతిప్రిణీమూలవాసినే । తాపాదిపూర్వకంశ్లోకం ముత్తరత్నద్వయాదికమ్ । విష్ణు పత్నావ్యవిశాలాఽయో నియోగాదుపదిష్టవాన్ । సేనేశకరుణాలభి పశ్యసంస్కారసం స్మృతః । తథామధురకవ్యాద్యే పశ్యసంస్కారదోగురుః । తస్మైద్రవిడవేదాస్తచతు ర్ణాముపదేశకృత్ । పునశ్చనాథమునయే పశ్యసంస్కారపూర్వకమ్ । భట్టనాథప్రభృతి భిర్నిష్ఠితైర్దివ్యయోగిభిః । దివ్యైర్వింశతిసంఖ్యైస్తైస్తథాజ్ఞోపాన్గసంక్షితైః । దురితధ్వంసి భిర్దివ్యైః ప్రబుధైస్సహదేశకః । తేహంద్రావిడవేదానాం చతుర్ణాముపదేశకృత్” ఎఱ్ఱ పాశ్చరాత్ర త్రిత్ వాసుదేవ సంహితైయిల్ శొల్లిల్లు.

ఇతిల్ ఆజ్ఞోపాన్గజ్జ్ ఇరుపత్తెత్తు - నూల్ న్దాదియైయెట్టిన్ద ఇరుపత్తు ప్రబంధశ్చైయుమ్; పెరియాళ్వారరుళిచ్చెయ్త తిరుప్పల్లాణ్ణు పుభక్తివిభవమాకైయాలే ఇరుపతాకక్కడవతీతే. “ఉణ్ణోతిరుప్పల్లాణ్ణు క్కొప్పవోరోకలైతాన్” ఎన్టా రితే. తిరునారాయణపురమ్ ముతలాన దివ్యదేశజ్జిల్ పెరియాళ్వార్ తిరుమొట్టి యై ల్లిడన్లు మ్మొత్తు పుభక్తాక్త త్తనియనైయుమునుసన్దిత్తు ల్లిడన్లుకై సమ్మిదాయ మాయ నడన్దు శెల్లానిత్తు. ఆకైయాల తిరుప్పల్లాణ్ణైయుమ్ పెరియాళ్వార్ తిరుమొట్టియైయుమ్ శేర్త్తు ఒరుప్రబంధమాక్కి నూల్ న్దాదియైయుమ్ శేర్త్తు ఇరుపత్తు నాలుప్రబంధమాక్కి ఇరుపత్తునాలైయుమ్ ఆళ్వారుపదేశత్తరుళినారెన్నుమ్ పత్తుమ్ సమ్మిదాయ విరుద్ధమాకైయాలే త్యాజ్యమాకక్కడవతు. ఆకైయాల ఇప్పడి ఇవిడత్తిల్ నూల్ న్దాదియైయెట్టిన్ద ఇరుపత్తునాలుప్రబంధశ్చైయుమే ప్రమాణమ్ శొన్నతు; ఆళ్వార్ నాథమునికళుక్కు ఉపదేశత్తు అప్పళివేయాకైయాలే. “నాథ సుక్కు నాలాయరమురై తాన్ వాట్టియే” ఎన్ది పడియేనాలాయరమ్ పాట్టైయుమిత్తు నాథమునికళుక్కు ఆళ్వారుపదేశత్తరుళినను.

ముతలాయరమ్-౯౪౭-పాట్టుమ్. తిరువాయ్మొట్టి-౧౦౦౨-పాట్టుమ్. పెరియ తిరుమొట్టి తిరుక్కుణ్ణున్దాణ్ణకమ్ తిరు నెడున్దాణ్ణకత్తుడన్-౧౦౩౪-పాట్టుమ్, “ఇ

మూర్ఖుని పాట్లను నూర్చి నీరు పత్రేత్తైతాన వాల్చియే” ఎన్నికపడియే ఇరునూర్చి నీరు పత్రేత్తుపాట్లాన తిరుకుత్తైయాల్వార్ ప్రబంధన్ మూర్ఖుడుమ్ శేరన్ద ఇయన్బా-
నూర్ బ్రన్దాతియైయైయగరిపాట్టుమాన్ నాలాయర్మ్ పాట్టాకిలత్తే. కణ్ణి
నుణ్ శిలుత్తామ్మై పరాబ్దుశదాసరిడత్తిల్ నాథమునికళ్ ఓతియరున్దారేయాకిలమ్.
అల్వార్, ప్రిదుత్తిలేనాలాయర్ ప్రబంధన్దైయుమ్ ఓతువిత్తుమ్మైతు నడువిలే
“ఆరావములే” ఎన్నికతిరువాన్ మొట్టియైయుమ్ ఓతువిత్తాప్పోలే, తిరువాన్ మొట్టి
మక్కుమున్నాక కణ్ణినుణ్ శిలుత్తామ్మైయుమ్ మోతువిత్తైన్దుకణ్ణుకోళ్వతు.

ఇత్తాల్ శిలర్ ఇన్ద్రప్రమాణత్తిల్ ఇరుపత్తినాలు ప్రబంధన్దైచ్చొన్నతు పరా
బ్దుశదాసరిడత్తిల్ ఓతిసకణ్ణినుణ్ శిలుత్తామ్మైయై నూర్ బ్రన్దాతియైళ్ పడ ఇరు
పత్తునాలు ప్రబంధన్దైయుమ్ మొట్టికొల్లుకుతు నిరన్దమాయ్ బు. అప్పోతు “నాతమక్కు
నాలాయర్మురైత్తాన్” ఎన్దతోడు శేరాత్తే. “ఆరావములే” ఎన్నికతిరువాన్
మొట్టియుమ్, తిరునారాయణపురత్తు శ్రీవైష్ణవర్కళిడత్తిల్ ఓతిసత్తాత్తైయాల్
అత్తైయుమ్ కట్టిక్కనేఱుమిత్తే. ఇన్ద్రప్రమాణత్తిల్ “భట్టనాథప్రభృతిభిః” ఎన్ద
తిల్ భట్టనాథకణ్ణన్దత్తిల్ అట్టాళ్ అన్దర్భుత్తే. “అణ్ణోపాన్దసంజ్జికైః” ఎన్నికతు
పున్ యథాయోగమకక్కడవతు” ఇతి.

ద్రావిడవేదసాధారణంవేదలక్షణముక్తమ్. చరమశ్లోకచర్చికాయాంతృతీయ
కలాయామ్; “వేదత్వమ్; శబ్దతదుపజీవిప్రమాణేతరప్రమాణజన్య ప్రమిత్యవిషయార్థ
కత్వేనతికణ్ణిసన్యవాత్కార్థజ్ఞానాజన్యప్రమాణశబ్దత్వమ్” ఇతి. ద్రావిడవేదానాం వేదో
పబృంహణత్వం వేదత్వావిరోధీత్యక్తమ్, తత్కలాయామేవ. నచవేదత్వ తదుప
బృంహణత్వయోర్విరోధః; వేదత్వావిశేషేషి కున్ద్రబ్రాంహణానాం వివరణవివరణి
భావస్య బహుశోదరీదృశ్యమానత్వేన అపారుషేయత్వేన వేదత్వస్య ఉక్తార్థవిశదీ
కారయక్తార్థాన్తర బోధనేనవేదవివరణత్వస్యచ మూలకున్ద్ర కున్ద్రరత్ననాథయేన
సమ్భవాత్. అనుగృహీతశ్చాచార్యశ్చుదయే, “ఇతువుమ్ వ్యాఖ్యైయానాలుమ్,
వేదరహస్యమామ్” ఇతి. అతఃత్రుతిస్తృతీతిహాసపురాణ శ్రీపాశ్చరాత్రశ్రీవైభాస
సదాచార్యశ్రీసూక్తిభిః శ్రీపరాబ్దుశమున్యాదిదివ్యప్రబంధానాం ద్రావిడవేదత్వం
సమ్ప్రతిపన్నమితిజ్ఞేయమ్.

ప్రమద్రహస్యత్రయసారే గురుపరమపూరాసారే, “మూలైకనామ్” ఇతిపాఠ
 ప్రాశస్త్య. “పాంక్షైమునిపూతత్తార్ పేయాథ్వాన్ తణ్ పారుసల్ వరుమ్ కరుకే
 శన్ విట్టుశిత్తన్ తుయ్యకలశేరసమ్ పాణనాతన్, తోర్చిరదిప్పడిమట్రితైవస్తశోఽ
 వైయమెల్లామ్ ముత్తెవిగ్గవాళ్ వేలెన్దుమ్ మత్తెయర్కో నెన్దివర్కళ్ ముక్కిన్దుపాడుమ్
 శెయ్యతమిట్ మాల్లైకనామ్ తెలియవోలెత్తెయితమత్తెనిలగ్గళ్ తెల్కిన్దోమే” ఇతి.

తద్వ్యాఖ్యానే; ఆదిగహనవేదాస్త భాగానాంతాత్పర్యం దివ్యసూరికృత
 బ్రహ్మసాధనసార్థమధిస్తవితదం స్వేననిర్ణీతమిత్యుక్తివ్యాజేన వక్ష్యమాణాధానాంసుద
 ధప్రమాణమూలత్వం మహత్పరిగృహితత్వం సామృద్ధాయిత్యుచ్యతా. (పాంక్షై
 త్యాదినా) యథాపాఠపవాన్వయః. పాంక్షైకబ్ధః - సరోవాచీ. ముని-పాంక్షైయా
 థ్వారితిఖ్యాతస్సరోమునిరితీయావత్. పూతత్తార్ - పూతత్తాథ్వారితిఖ్యాతో భూత
 మునిః. (పేయాథ్వాన్) మహదాహ్వయస్య దివ్యసూరేరిదం ద్రావిడాభిధానమ్.
 (తణ్) శీతశ్శా. (పారుసల్) తామ్రపర్జీనద్యామ్. ఇదంద్రమిడాభిధానమ్.
 (వరుకై) ఆగమసమ్. (కురుకై) కురుకా, (ఈశన్) ఈశః. ఏవంశ్చ శీతలతామ్రపర్జీ
 సదీ యాంకురుకామఖిత ఆయాతి; తస్యాంకురుకాయాస్వామీశతకోప ఇత్యుక్తం
 భవతి. శీతశ్చతామ్రపర్జ్యభిగస్తవ్యతోత్త్రాభగవద్భాగవతవిషయే శతకోపస్యాత్వా
 ద్ద్రీ చిత్రత్వంసూచ్యతే. (విట్టుశిత్తన్) విష్ణుచిత్తః. శ్రీభట్టనాథఇతియావత్.

(తుయ్య) పరిశుద్ధః. (కులశేకరన్) కులశేఖరః. శుద్ధిశ్చ-వైష్ణవైర్ధారోగృహీత
 ఇతి మన్త్రిభిరుక్తై తైర్నగృహీతఇతి సర్వాధిష్ఠితేషులే స్వహస్తప్రసరణహేతుభూత
 శుద్ధమనస్కత్వాదవగస్తవ్యా. (సమ్) అస్మాకమ్. (పాణనాతన్) తిరుప్పాణా
 థ్వారితిఖ్యాతోయోగివాహనస్వామీత్యర్థః. (తోర్చిర్) భక్త్యా. (అడి) అఙ్గిః.
 (పాడి) రేణుః. భక్త్యాఙ్గిరేణురితియావత్. (ముట్రికై) తిరుముట్రికై ఇత్యా
 ఖ్యాతామహీసారపురీ. (వప్ప) ఆగత్య. తత్రావతీర్ణ ఇతియావత్. (శోఽ) జ్యోతిః.
 భక్తిసారమునే శ్రీమన్నారాయణే సర్వోత్తరత్వప్రదర్శకత్వాజ్ఞోతిశ్శబ్దేనాభి
 ధానమ్. (వైయ) భూమిః, (ఎల్లామ్) సర్వమ్. భూమీసర్వత్రేత్యర్థః.

“ఇదానీ న్ననానామ్” ఇత్యనేన పూర్వాచార్యాణాం వృత్త్యాది గ్రన్థై రుపకారసిద్ధిస్సూచ్యతే. నను, యోగరహస్యమపి శ్రీపరాఙ్ము శమునిముఖాదేవ పరమృరయాశ్రుత్వానిబధ్యతామ్; తతశ్చయోగర హస్యస్య శ్రీపరాఙ్ముశముని ప్రభృతిదివ్య ప్రబద్ధైరజ్ఞాతస్య జ్ఞాపకత్వా ద్భాష్య ముత్తారకమేవస్యాదిత్యతఽహా (తతఃపూర్వమితి). భాష్యా త్సార్వం యామునాచార్యకాల ఏవేత్యర్థః. ఏతత్ప్రకారో గురుపర మ్పరా ప్రభావేవ్యక్తిః. ఇత్థం యుగానువర్తనేపి ప్రపత్తిస్సామగ్రీన ద్భావాదుత్పత్త్యుద్ధా, నసాధనా న్తరమితి సప్రమదాయ విమర్శేన సాధితమర్థం వచనేనాపిదృఢయతి(అత ఏవేతి). ననునామసజ్జీర్ణనమాకర

(మత్తై) వేదాః. (విశ్లే) యథాప్రకాశేరన్, తథా. (వాల్) ఆసిః. (వే) కస్తః. (ఎస్టు) ధారయన్, తౌధారయన్నిత్యర్థః యద్వా. (వాల్) దీప్తిః, (వే) ఆయధమ్. దీప్యమానాయధధారితివార్థః. (మత్తైయితి) తిరుమత్తైయాభ్యాసిత్యా భ్యాతస్యపరకాలస్య దివ్యసూరేర్నగర్యానామధేయమ్. (మత్తైయత్) తస్యాంసగ ర్యాం విద్యమానానామ్ (కోస్) స్వామి. తేషాంనిర్వాహక ఇత్యర్థః. ఏతేనభూతు జ్ఞైరే సర్వత్రవేదప్రవర్తనాయ అవైదికనిగ్రహార్థం ఖడ్గధారి పరకాల ఇత్యుక్తంభవతి. (ఎస్టు) ఇతి, (ఇవ్కల్) ఏతైః, (మక్కిమ్) ప్రీత్యా, (సామమ్) గీయమానాః, (కేయ్య) ఋజుతరాః, (తమిల్) ద్రావిడాః, (మలైకల్) స్రజః. దివ్యసూరికృత ద్రావిడ ప్రబద్ధానాం పరమభోగ్యతయా మాలాత్వేననిర్దేశః. (నామ్) వయమ్. (తేలియ) విశదంయథాభవతితథా. (ఓతి) అధీత్య; అర్థజ్ఞానపర్యంతం దివ్యప్రబద్ధా నాచార్యేభ్యోఽధికమేత్యర్థః. (తేలియాత) అనవగతాన్, (మత్తైనిలక్) వేదా న్తభాగాన్. (తేలిన్దోమే) విశదమవగచ్ఛామః. అతిగమ్భీరయరేయార్థ వేదాన్తభా గానాంతాత్పర్యం నిశ్చిమమ ఇత్యర్థః” ఇతి.

(పూర్వాచార్యాణామ్) బోధాయనటక్కుద్రమిడమహదేవ ప్రభృతీనామ్. (యోగరహస్యమితి) యోగరహస్యం - సాధనభక్తిప్రతిపాదకమితి పూర్వపక్ష్య శయః. సిద్ధాంతేసాధ్యభక్తి ప్రతిపాదకమితి మన్తవ్యమ్. (యుగానువర్తనేపి) కలియుగానువృత్తావపి. (ప్రపత్తిః) శరణాగతిః. (అకరే) సామయికగ్రన్థే. రహస్యత్రయమిమాంసాయామితియావత్. (అవైయావన) ఇతి. రహస్య

ఏవ, “అవై యావన” ఇత్యాదినాసాధనా న్తదేషు పరిగణితమిత్యత ఆహ (నామసజ్జీర్తనశ్చేతి). పరిగణితంనామసజ్జీర్తనన్తు దేశాదినియతమితి భావః. ఉదాహృతవచనే వ్యానర్త్యప్రదర్శనేన ప్రకృతార్థలభం నూచయన్నుపసంహరతి (ఏవశ్చేతి). ఉదాహృతవచనస్థనామసజ్జీర్తనస్య ఫలప్రపత్తిరూపత్వాదిత్యర్థః. ఇత్థం సాధనాన్తరస్య అసమ్భావితత్వలక్షణ కాలవిరోధాభావేపి ప్రపత్తివత్ కలియుగే ప్రాయశ్చత్వా భావలక్షణః కాలవిరోధోస్తీతి వేదాంతాచార్యాభిప్రాయ ఇతిస్థితమ్.

ప్రకృతమనుసరామః. ఇత్థమ్ పూర్వాచార్యనూక్తాభాన్తి సిద్ధముపాసనాదేస్వరూపవిరోధం పశ్యదశక్యా ప్రతిష్ఠిప్య పూర్వాచార్యాభిమతం స్వరూపవిరోధం స్థాపయన్నిగమయతి (అసమ్భిత్వాది). ఇదశ్చపూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్.

యత్తుశ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యేనిగమితమ్; - “ఏవముపాసనాదికం నాంసారిక ప్రవృత్తిత్వేన గుణకృతతయాపాధికత్వాత్, బ్రాహ్మణ్యాది విశిష్టదేహాత్మ భ్రమకృతత్వాత్, కిర్త్యత్వభోక్తృత్వరూపాహజ్ఞానగర్భత్వాత్, కర్మోపాధికకరణకలే బరసాధ్యత్వాత్,

త్రయమీమాంసాయాం తృతీయాధ్యాయే, “అవైయావన - కిర్మజ్ఞానభక్తియోగజ్ఞభవమ్, అవతారరహస్యజ్ఞానమ్, పురుషోత్తమవిద్యై, దేశవాసమ్, తిరునామసజ్జీర్తనమ్, తిరువిశ్మైకైక్కైక్కై, తిరుమలైయెడుక్కైక్కై, తొడక్కమాక ఉపాయబుధ్యాశేయ్యుకువైయుమ్” ఇతి. (ఇత్థమితి) “సమ్భవితరీతీ” ఇత్యాదినాసాధనాన్తరాధికార్యసమ్మపరూపవిరోధోనాస్తి. కిప్తప్రపత్తివత్ తదధికారిప్రాచుర్యాభావరూపవిరోధోస్తీతిభావః.

(ఉపాసనాదేస్వరూపవిరోధమ్) విశిష్టస్వరూపవిరోధమ్. (పూర్వాచార్యాభిమతంస్వరూపవిరోధమ్) నిష్క్రష్టస్వరూపవిరోధమ్. సారే “సాధికార విరుద్ధకృత్సప్రాప్తమ్” ఇతి సాధికారినిష్క్రష్టస్వరూపవిరుద్ధకృత్సప్రాప్తమిత్యర్థః. (పూర్వమేవ) సారే కత్వనిష్క్రష్టవాదవివ.

శేషత్వవిరుద్ధత్వాత్, పారతన్త్ర్య విరుద్ధత్వాత్, దేవతాన్తర విషయత్వాత్, ప్రాప్యవిరోధిత్వాత్, శిష్టాచారవిరుద్ధత్వాత్, కలియుగవిరుద్ధత్వాచ్చ స్వరూపవిరుద్ధమితి దశవిధవిరోధ ఉక్తోభవతి. తస్య యమభిప్రాయః. నాశకత్వలక్షణం ప్రథమవిరోధం, పాతకత్వలక్షణం త్రయోదశ విరోధశ్చ-యత్కమిత్యాదినా పూర్వోక్తన్యాయానుగ్రహ్యావచన సమర్థనావసరేనాధనాన్తరస్య పాపశబ్దవాచ్యత్వ ప్రపञ్చనేన అనుపదమేవ వక్ష్యతే; సై రర్థకాన్తనానావహత్వాన్యార్థవిధేయత్వలక్షణ తృతీయచతుర్థకాదశవిరోధాస్తు శ్యేనసామ్యసమర్థనాధికారే ప్రపञ్చయిష్యతే. అత ఇదానీముక్తవిరోధోదశవిధఇతి. అత్ర ప్యాప్య విరోధిత్వాదిత్యనేనప్రాప్యంసతి స్వరూపాయోగ్యత్వం వివక్షి తిమ్, ప్రాప్యవై సాదృశ్యస్యవ్యాజవిధిసమర్థనాధికారే వక్ష్యమాణ త్వాదితి.

అత్రాయంసిద్ధాన్తసజ్జహః;-“అత్రాదౌస్వాధికారేణవిరుద్ధం సాధనాన్తరమ్ । ఇత్యాచారోక్తమిత్యుక్తి రత్యుక్తిరితిదర్శయన్ । నాశకత్వాదిరూపేణ స్వాధికారవిరుద్ధతామ్ । నిరస్యపञ్చదశధా

(భవతి) యత్సనిగమిత మిత్యన్వయః. (పూర్వోక్తన్యాయః) సంభవనగుప్తిన్యాయః. (వచనమ్) “అథపాతకభీత స్త్వమ్” ఇత్యాదివచనమ్. (దశవిధఇతి) “అయమభిప్రాయః” ఇత్యనేనాన్వయః. (స్వరూపాయోగ్యత్వమితి) గగనేనరత్నాహరణ మయోగ్యమితివర్ణనమ్. (ప్రాప్యవై సాదృశ్యస్యేతి) స్వల్పదానేన అధికగ్రహణేభలవై సాదృశ్యంబోధ్యమ్. అత్ర “రత్నత్తుక్కుప్కులకైతృపోలేయుమ్, రాజ్యత్తుక్కు-ఎమిచ్చుక్కుమ్మిప్పిలేయుమ్ ఫలత్తుక్కు-సదృశమస్తు” ఇతిశ్రీవచనభూషణమీహంసా ద్వితీయ ప్రకరణ శ్రీసూక్తిరమసశ్లేయా. (వలకైతై) శోభి.

(అత్రేతి) అత్ర - సాధ్యపాయశోధనాధికారే. (ఆచారోక్తమిత్యుక్తిరితి) “ఉపాసనాదికాన్ స్వరూపవిరుద్ధాన్ ” ఇతిపూర్వాచార్యసూక్తా స్వరూపవిరుద్ధవదం స్వాధికారేణ విరుద్ధమిత్యర్థకమ్. నతునిష్ప్రప్తాత్మస్వరూపవిరుద్ధ మిత్యర్థకమిత్యుక్తరీత్యా. (విరోధిస్థితయే) నిష్క్రప్తస్వరూప విరోధిస్థితయే. (ముఖ్యేతి) ప్రపన్న

విరోధస్థితయేపునః | ముఖ్యాకించ్చన్యాధికార విరోధాత్సూక్తిసాష్టవమ్ |
నివేద్యబుద్ధిదార్బల్యం తత్రసాధకమిత్యపి | ఉక్త్వాన్యగమయద్భక్తేః
స్వాధికారవిరోధితామ్ | అత్రాతురాది దృష్టాన్తనిర్దేశ ఉపలక్షణమ్ |
ఇతివక్తుంతదుద్భూతం ప్రపక్షేర్గాణతాభ్రమమ్ | ప్రతిక్షేప్తుశ్చ
తచ్ఛ్రేష్ఠ్యం విస్తరేణావదత్తతః | తస్మాల్లోకగురోస్సూక్తాపారతన్త్ర్య
విరోధితా | అభిప్రేతేతి సూరీణాం సూక్తిస్సమ్మూపపద్యతే ||” ఇతి.

ఇతిచరమశ్లోక టిప్పణ్యామ్

సాధనాన్తరదేశకాల విరోధనిష్కర్షోనామ

సవమోవాదః

ముఖ్యేత్యర్థః. (సూక్తిసాష్టవమితి) “స్వరూపవిరుద్ధత్వం” ఇతిసూక్తేరాచిత్యమిత్యర్థః.
అత్రస్వరూపపదనిష్క్రమ్యైష్టత్వస్వరూపవాచకంను ప్రవ్యమితిభావః. (తత్ర ఉపాస
నస్య నిష్క్రమ్యైష్టత్వస్వరూపవిరుద్ధవాచకత్వే. (న్యగమయదితి) “వేదాన్తాచార్యః రణ
స్యత్రయసారే సాధ్యోపాయకోధనాధికారే” ఇతిశేషః. (స్వాధికారవిరోధితామ్)
స్వాధికారి స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్. (తదుద్భూతమ్) దృష్టాన్తదర్శినోద్భూతమ్.
(తచ్ఛ్రేష్ఠ్యమ్) ప్రపక్షిత్ప్రత్యమ్. (అవదదితి) అవద్యుక్తం సామర్థ్యమిత్యాది
వాక్యచతుష్టయే నావోచదిత్యర్థః. (లోకగురోస్సూక్తా) “స్వరూపవిరోధికశ్శక్తుమ్
నినైతు” ఇతిముముక్షువృద్ధిసూక్తా. (పారతన్త్ర్యవిరోధితేతి) “స్వరూపవిరోధిక”
ఇతిసూక్తా-పారతన్త్ర్యస్వరూపవిరోధికశిత్యర్థ ఇతిభావః. (సూరీణామ్) వరవరమునీ
నామ్. (సూక్తిః) “స్వకరీరత్వకథనాదికథాలేప్రతిపాదికృచ్ఛత్త పరత్ ప్రమాణస్వరూ
పతుక్కుస్వయత్నరూపకథాన విన్ది విరోధికశ్శక్తుమ్ బుద్ధివజ్ఞి” ఇతితిరుమవ్రాధసూక్తిః.
(ఉపపద్యతేఇతితి) అత్రాయం సిద్ధాన్త సద్భిశాఇత్యనేనాన్వయః.

ఇతిసాధనాన్తరదేశకాల విరోధనిష్కర్షోనామక

సవమోవాదకవినపదదీపికా.

అథసాధనా స్తరస్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానాధికారనిష్కర్షవాదః.

అత్రపునశ్చోదయంతి. యదుక్తంస్వరూపవిరోధ నిరూపణప్రకరణనిగమనవాక్యే వేదాంతాచార్యైః “సరస్వబుద్ధిదౌర్బల్యాత్” ఇతివచనోపాదానం స్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానాత్సాధనాస్తరే ప్రస్తుతిరిత్యర్థాభిప్రాయమితి, తదయుక్తమ్. చరమశ్లోకాధికారేణైవేతస్యశ్లోకస్యకర్ణతపవాన్వయాఅర్థవర్ణనాత్. తథాపి, తస్యస్వరూపత్యాగఖిణ్ణనప్రకిరణేమధ్యే “జ్ఞానపూర్తియాతల్, విశ్వాసపూర్తియాతలుడైయనన్ ప్రపత్తిక్కధికారి. జ్ఞానమాన్ద్యమాతల్ విశ్వాసమాన్ద్యమాతలుడైయనన్ ఉపాసనాదికభుక్కు అధికారియెన్తాల్ ఇచ్చరమశ్లోకాదికభుక్కు ఉపదేహాకభుక్కుమాయ్, సరమాస్తికరు మాకైయాలే పూర్ణజ్ఞానవిశ్వాసవాన్వయాన వ్యాసాదికభుక్కు ఉపాసనాదికభిల్ అధికారమితియ్యామ్. అవర్కభి ఉపదేశకాలత్తిల్ జ్ఞానవిశ్వాసజ్ఞైయుడైయర్కభాయ్, పిన్బు కలగ్గి ఉపాసకరానాక్ కళైన్తెక్కు ఒరుప్రమాణమితి.” ఇత్యనుగృహ్య తత్ప్రకరణాస్తే పునర్విస్తరేణానుగృహీతమ్.

“ఆనాల్ (౧) ‘ఇదంశరణమజ్ఞానామిదమేవవిజానతామ్ | ఇదంతిత్తిర్వతాంపార మిదమానన్ద్యమిచ్ఛతామ్’ ఎన్టుమ్, (౨) ‘అవిద్యాతోడేవే పరిబృథతయావా విదితయా స్వభక్తైర్భూమ్నావా జగతిగతిమన్యామవిదుషామ్, ఎన్టుమ్ శొలుకిఱవధికార భేదమిరుక్కుమ్బడియెన్నెన్నిల్, ఇవ్విడత్తిత్పొన్న వజ్ఞానమ్ పశ్వాదికలైపోలే శాస్త్రీయ

అథసాధనా స్తరస్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానాధికారనిష్కర్షనామక

దశమవాద కతిసపదదీపికా.

(చరమశ్లోకాధికారేఇతి) “రహస్యత్రయసారే” ఇతిశేషః. (త్రైరేప) వేదాంతాచార్యరేప. (తస్యశ్లోకస్య) సరస్వబుద్ధిదౌర్బల్యాదితిశ్లోకస్య. (తత్ర) చరమశ్లోకాధికారే. (స్వరూపత్యాగః) కర్మస్వరూపత్యాగః.

(సారే ఇవ్విడత్తిలిత్యాది) “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇతిశ్లోకే. పూర్వపక్షే.

మొస్తు మఱియాతోడ్చి కైయస్తు; మద్రో తేన్నిల్, ఉపాసనాదికళిల్ తెలి
పిల్లామైయాతల్, ప్రపత్తితన్నిలుమ్ సూక్ష్యవిశేషజ్ఞతీయామైయాతి
లామిత్తనై. ఇవద్రోలిల్ విజానతామెస్తుమ్, 'దేవేపరిబృధతయావా'
ఎస్తుమ్ శొన్నజ్ఞానవిశేషముమ్ ఉపాసనాదికళిల్ తెలివాతల్, ప్రపత్తిక్కు
ఉపయుక్తమాన శరణ్యగుణాదివిషయత్తిల్ తెలివాతలామిత్తనైయల్ల
తు, ఇతుక్కునపేక్షితమాన సర్వవిషయజ్ఞానమస్తు. పరిబృధత్వరూప శర
ణ్యగుణవిషయజ్ఞానమితే ఇస్తుచ్చొల్లకిఱతు.

ఇవ్వుపయుక్త జ్ఞానముజ్ఞానాలుమ్ ఉపాయాన్తరశక్తియిల్లాత
పోతు అకిచ్చననాయ్ ప్రపత్తిక్కుధికారియామ్. శక్తియుజ్జేయాకిలుమ్,
(౧) "శరైస్తునఙ్కులాం కృత్వాలజ్కాం పరబలాద్దనః! మాంనయే
ద్యదికాకుత్స్థస్తత్తస్య సదృశంభవేత్" ఎన్నిఱపడియే రక్షకన్ కైపా
ర్త్తుత్తాన్ కై వాక్కియిరుక్కైయన్తోడిచితమెన్నిల్, ఇతుప్రపన్నమదైయ
ఉత్తరకృత్య విశేషత్తుక్కు ఉదాహరణమామ్. అల్లాతపోతు ఉపాయ
విధాయక శాస్త్రజ్ఞో నిరర్థకజ్ఞామ్.

ఉపాయాన్తరత్తిల్ తనక్కు జ్ఞానముజ్ఞాయ్, అతిల్ అనుష్ఠానశ
క్తియుజ్జానాలుమ్ విశిష్టమనన్తిక్కే యిరుక్కుమాకిల్ కడుకఫలమ్
తరవల్ల ప్రపత్తియేనమక్కు ఉచితైయెన్దిరుక్కుమవనుమ్ ఇప్రప్పత్తిక్కుధి
కారియామ్. ఇత్తై 'ఇదంతిత్తిర్తాంపారమ్' ఇత్యాదిక భాలేశొల్లకిఱతు.
ఎజ్జనేయెన్నిల్; తిత్తిర్తాం పారమెన్దతు-కడుక అనిష్టనివృత్తివెఱ వేణు

అజ్ఞానామ్ - ఉపాసనే జ్ఞానమాప్త్యవతామ్; ప్రపత్తిసూక్ష్మ విశేషజ్ఞానాభావ
తామ్. పూర్వపక్షే, విజానతామ్ - ఉపాసనాదిజ్ఞానవతామ్; అశక్తానామిత్యర్థః,
తిత్తిర్తామిత్యత-విరోధినివృత్తై ముఖ్యత్వమభిప్రేతమ్. (ఆనస్త్యమిచ్ఛతామ్) ఇత్య
త్ర ఇష్టప్రాప్తౌముఖ్యత్వమభిప్రేతమ్. పూర్వపక్షే, తిత్తిర్తామానస్త్యమిచ్ఛతామ్-
జ్ఞానానుష్ఠానశక్తానాం విశిష్టమనాణామిత్యర్థః.

మెన్నుమ్ త్వరై యుడై యార్క్కెన్మపడి. ఆన న్త్యమిచ్చతామెన్మతు - న్నరూపప్రాప్త భగవదనుభవత్తై ప్పెల్లైల్లతు ధరిక్కమాట్టార్క్కెన్మపడి.

ఇవై ఇరణ్డైయుమ్ నినైత్తు 'స్వభ క్తేర్భూమ్నావా' నిగితార్.

ఇట్లు భక్తియెన్మతు - పరిపూర్ణప్రేమపారవశ్యత్తై చ్చొన్నపడియల్లతు, భక్తియోగత్తై చ్చొన్నపడియన్మ; ఇబ్బక్తియినుడైయ భూమావాకి ఆతుకడుకప్రాప్తికిడై యాతపోతులభీయుమ్మడియాన అవస్థావిశేషమ్.

ఇతుశిలర్క్కు కట్టల్లై ప్పట్ట భక్తియోగమిలైయాకిలుమ్, సుక్క తవిశేషమూలమాన భగవత్ప్రసాదవశత్తాలేవరుమ్. ఇవ్వవస్థైయుడైయ వనుమ్ ప్రపత్తిక్కధికారి. ఇప్పడియాకై యాలే ఉపాయాన్తరత్తిల్ అజ్ఞరాయ్, ఇవ్వుపాయత్తిల్ సముదాయజ్ఞానమాత్రమాయరుప్పార్ క్కుమ్, ఇతిలుమ్ ఉపాయాన్తరజళిలుమ్ తెళివుణ్డానాలుమ్ ఉపాయాన్తరత్తిలనుస్థానశక్తి యిల్లాతార్క్కుమ్, ఇవై ఇరణ్డైముణ్డానాలుమ్ విశమ్బుమ్ పాతాతవార్త్యతిశయముడై యార్క్కుమ్ ప్రపత్తియిలే ఇభీయలామ్.

ఇవిశమ్బాక్షమనుమ్ తాన్నినైక్కు జ్ఞాలత్తిల్ ఫలమైబ్బుకై క్కు ఉపాయాన్తరరహితన్; ఇప్పకారత్తై నినైత్తు 'జగతిగతిమన్యామ

సారే (స్వభ క్తేర్భూమ్నావేత్యాది) అవిద్యాత ఇతిశ్లోకే, పూర్వపక్షే, అవిద్యాతః - ఉపాసనాద్యజ్ఞానాత్, ప్రపత్త్యుపయుక్తశరణ్యగుణాది విషయాజ్ఞానాది త్యర్థః. సిద్ధాన్తే, సాధనాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వాజ్ఞానాదిత్యర్థః. దేవేపరిబ్రుహత యావిదితయేత్యత్ర - పూర్వపక్షేపరిబ్రుహ త్వరూపశరణ్యగుణవిషయకజ్ఞానాదిత్యర్థః. సిద్ధాన్తే, సాధనాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వాజ్ఞానాదితిభవితార్థః. పూర్వపక్షే, అన్యోగతిమ్ - ప్రపత్తివ్యతిరక్తాంగతమవిదుషామిత్యర్థః; సిద్ధాన్తే, భగవద్వ్యతిరక్తాంగత మవిదుషామిత్యర్థః.

సారే (కట్టల్లై ప్పట్టభక్తి) సాధనభూతభక్తిత్యర్థః.

విదుషామ్” ఎన్నిటను. వ్యాసాదికళాకారిపురుషర్కశాకై యాలే విశ
మృత్యుమరుమాయ ఉపాయాంతర శక్తరుమాయుపుర్కళా. ఆకై
యాల ఉపాసన త్రిలే ఇబ్బిన్దార్కళలు, జ్ఞానమాన్ద్యమాతల్ విశ్వాస
మాన్ద్యమాతలుణ్డా యిబ్బిన్దార్కళస్తు. అశక్తస్యాతికృచ్ఛేషుదురాశా
దార్జ్యశాలినః । కస్యచిద్బుద్ధిదౌర్బల్యం లఘుత్యాగస్యకారణమ్ । తత్ర
ప్రపత్త్యనర్హాణామన్యదిత్యవీయుజ్యతే । వ్యాసాదిషుతునైవైషానీతిస్సం
శయఘాతిషు ॥ ఇప్పడి ఉపాసనప్రపదనస్థుక్కు అధికారమ్ వ్యవస్థి
తమాకై యాలే ఇరణ్ణుశాస్త్రముమ్ నప్రయోజనమ్” ఇతి.

తత్రమధ్యవాక్యద్వయేనతావత్, ఋషీణాం దివ్యనూరీణామ
వ్యుద్రిపరమాణువత్ । వైషమ్యమితి పూర్వోక్తిరతివాద ఇతీరితమ్ ॥
తదేవతత్రకరణ నిగమనేవిస్తరేణాను గృహీతమ్.

తత్రజ్ఞాత్మాణాంప్రపత్త్యధికారోక్తిబలాత్ అజ్ఞానమేవ సాధనా
ంతరాధికార ఇత్యాశయేనశఙ్కతే (ఆనాలితి). దృష్టాంతార్థమజ్ఞపదస్య

(కస్యచిదితి)అశక్తస్యసరస్వేత్యర్థః.(లఘుతి)లఘు-ప్రపదనమ్.తత్త్వాగఇత్యర్థః.

సారే, (ఇరణ్ణుశాస్త్రముమ్) శక్తిప్రపత్తిశాస్త్రముమ్, (నప్రయోజనమితి)
అన్యథా అర్థవర్జనాదిత్యన్వయః.

(తత్ర) సారే (కుభ్యవాక్యద్వయేవేతి) జ్ఞానపూరియారతిత్యారభ్య ఇతై
యామిత్యస్తమ్, అవోకళిత్యారభ్య ఇతైయిత్యస్తం కుభ్యవాక్యద్వయేనేత్యర్థః.
(వైషమ్యమితి) అత్ర “దేహత్మాభిమానికశుక్కుమ్ అత్మస్వరూపమ్ తైవద్విరుక్కుమ్
ఋషికశుక్కుమ్ పర్యతపరమాణువోపైవాశిషారుమ్; ఋషికశుక్కుమాహ్వానోకశుక్తు
కుత్తనైవాశిషారుమ్”ఇతి శ్రీఛస్త్రప్రబంధప్రథమగాధావ్యాఖ్యాన శ్రీసూక్తిరససంస్థాయా.
(పూర్వోక్తిః) దేహత్మాభిమానికశుక్కుమిత్యాది పూర్వాచార్యశ్రీసూక్తిః.

(శఙ్కతఇతి) ఆనాల్ ఇదంశరణమితిశఙ్కతే ఇత్యర్థః. (దృష్టాంతార్థమితి)
విజ్ఞానతామిత్యత్రదృష్టాంతార్థ మజ్ఞానామితిపదమ్. తత్పదం జ్ఞానసామాన్యాభావ

ప్రతీయమానార్థం నిరస్యవివక్షితమర్థమాహ (ఇవిడ త్రిలిత్యాదినావా క్యత్రయేణ). (అతీయాతొభీకై యన్తు) ఇతి. యథాలజ్ఞపదస్య జ్ఞానసా మాన్యాభావోద్ధోబాధితః, ఏవంవిజానత్వదస్యాపి స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం నార్థ ఇతిభావః. విశబ్దవివక్షిత జ్ఞానాభావమప్యాహ (ప్రపత్తిలన్నిలు మితి) విజానతామిత్యత్రసాధనా న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానంనార్థః. భట్టా రకై ః “ప్రపత్త్యుపయుక్త పరిబృఢత్వరూపశరణ్యగుణ విశేషజ్ఞానం - విజ్ఞానమ్” ఇతి వ్యాఖ్యాతత్వాది త్యాశయేనాహ (ఇవద్గ్రీల్ విజా నతామెన్తుమిత్యాదినావాక్యత్రయేణ). “జ్ఞానవిశేషముమ్” ఇత్యపిశబ్దేనా లజ్ఞానం సముచ్చయతే. అనేన జ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిషయకత్వస్వార్థస్య మపినూచితమ్; ప్రపత్తిక్కు ఉపయుక్తమాన వితిశబ్దార్థఉక్తః.

తర్హి విజానతామితి వ్యర్థస్యాదిత్యాశబ్ద్య “విజానతామితి - జ్ఞానవానశక్తిలక్ష్యతే. అన్యథా అశక్తస్య సజ్జహాభావ ప్రసక్తాత్. ఇత్యాశయేనాహ (ఇవ్యుపయుక్తజ్ఞానముజ్ఞానాలుమితి). అనేన విజాన తామిత్యత్ర జ్ఞాధాత్వర్థ ఉక్తః. శక్తైనత్యామపిస్వరూపవిరోధబుద్ధ్యా ఉపాయానుష్ఠానాభావోద్బవ ఇత్యతః (శక్తియుజ్జేయాకిలుమిత్యా దినావాక్యత్రయేణ)

ప్రతిపాదకం నేతితాత్పర్యమ్. (వాక్యత్రయేణ) ఇవిడ త్రిలితి, మద్గ్రీతితి, ఉపాన నేతివాక్యత్రయేణ. (విశబ్దః) విజానతామిత్యత్రవిశబ్దః. (వాక్యత్రయేణ) ఇవద్గ్రీ లితి, అల్లితితి, పరిబృఢత్వేతివాక్యత్రయేణ. (సారేపరిబృఢతయేతి) పరిబృఢత్వమ్ - స్వామిత్యమ్. (ఏకవిషయకత్వమ్) ప్రపత్త్యాదిరూపైకవిషయకత్వమ్.

(లక్ష్యత ఇతి) (విజానతామ్) లక్షణయా అశక్తానాం విజానతామిత్యర్థః. (అన్యథా)జ్ఞానసతామిత్యర్థమాత్రాగ్గీకారే. (అనేన) ఇవ్యుపయుక్తజ్ఞానముజ్ఞానాలు మిత్యనేన. (దృష్టఇతి) స్వశక్తిత్యాగకర్త్యాంసీతాయాంద్వష్టఇత్యర్థః. అత్రశ్రీ వచనభావణే. “పిరాట్టిస్వశక్తియైవిష్టాశ్” ఇతి. తద్వరసరమునివర్యవ్యాఖ్యానే

గోబలీవర్ధన్యాయేన ఉత్తరాధ తాత్పర్యమాహ (ఉపాయాన్తరత్తిలిత్యాదిభిరేకాదశభిర్వాక్యైః). తత్రవాక్య చతుష్టయం తృతీయపాదార్థకథనపరమ్ అత్రయథాయోగమ్ పాదచతుష్టయస్యావ్యర్థోవర్ణనీయఇతిఘట్టతాత్పర్యమ్. అత్ర “స్వభక్తేర్భూమ్నవా” ఇత్యావృత్త్యాపాదద్వయార్థలాభాత్ నన్యూనతాదోష ఇత్యాశయేనాహ (ఇవై ఇరణ్డేయుమితి). ప్రపక్షేన్సర్వాన్ఞికారత్వ మిత్యభిప్రేత్యాహ (ఇణ్డీతి). భక్తియోగాభావే ప్రేమపారవశ్యమపినస్యాదిత్యత ఆహ (ఇతుశిలర్క్తు)

“స్వశక్తియైవిదుక్తయావతు - నాయక రాన పెరుమాళ్ రక్షింతుమితి నైయల్లతు నమ్ముడైయశక్తియాల్ నమ్మైరక్షింతుక్కొళ్ళుకై నమ్ పారతత్వమితున్మనాశమెత్తు స్వశక్తికొట్టు కాయణ్ణొళ్ళాల్తోట్రై. (౧) ‘అపవేళాతు రామస్యతపశ్చానుపాలనాత్ సత్యావత్పదదశగ్రీవభస్మ భస్మాత్తేజసా’ ఎన్డాళిశే” ఇతిశ్రీసుక్తిరమసన్ధేయా (వాక్యత్రయేణ) శక్తియట్టేఇతి, ఇతుప్రపన్నమడైయవితి, అల్లకపోతితి, వాక్యత్రయేణ. సారే(ఉత్తరకృత్య విశేషత్తుక్తితి.) ప్రపత్త్యనుష్ఠానకాలిన విశేషస్యోదాహరణం; ప్రపత్త్యనంతరకాలినం సర్వం ఫలకోటినివిష్టమితిభావః.

(ఉత్తరాధమ్) “ఇదంతిర్నతాం పారమిదమానన్త్యమిచ్ఛతామ్” ఇత్యుత్తరాధమ్. (తాత్పర్యమితి) తిర్నానన్త్యేచ్ఛయోరేకనివృత్తేపి సామాన్యవిశేషన్యాయేన అత్రాధికారభేదోపక్రమ్యఇతిభావః. (ఏకాదశభిర్వాక్యైః) ఉపాయాన్తరత్తిలితి, ఇత్రైయితి, ఎఱ్ఱనేఇతి, తిర్నతామితి, ఆనన్త్యమిచ్ఛతామితి, ఇవైయిరణ్డేయుమితి, ఇట్టుభక్తియన్తతితి. అల్లతితి, ఇట్టుక్తియినడైయవితి, ఇతుశిలర్క్కితి, ఇవ్వవన్దైయితి, ఏకాదశభిర్వాక్యైః (వాక్యచతుష్టయమ్) ఉపాయాన్తరత్తిలిత్యాదిభ్యత్యరై యడైయాక్ కెన్డపడి ఇత్యన్తం వాక్యచతుష్టయమ్. (తృతీయపాదమ్) ఇదంతిర్నతామితి తృతీయపాదమ్. (ఆవృత్త్యా) “స్వభక్తేర్భూమ్నవా” ఇతిద్విరావృత్త్యా. (పాదద్వయమ్) ఇదంతిర్నతామితి, ఇదమానన్త్యమిచ్ఛతామితి పాదద్వయమ్. (భక్తియోగాభావే.) సాధనభక్తియోగాభావే, సారే (ఇతు) అపహవిశేషమ్. (పిణ్డి

ఇతి. (నుకృతవిశేషేతి) “జనాన్సుకృతిసోదన” ఇత్యుక్తేరితిభావః. బుద్ధి సాకార్యాయపిండితమర్థం వదత్రయేణదర్శయతి (ఇప్పడియాకై యాలితి). విజానతామితిధర్మాణాంస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానవివక్షాయాం చరమశ్లోకా ద్యుపదేష్టాణాం వ్యాసాదీనాముక్త జ్ఞానవత్త్వేనతేషాం ప్రపత్తావే వాధికారస్సాన్యత్. తతశ్చభక్తత్వం వ్యాహస్యేతేతిదూషణం పూర్వోక్తమ్.

తర్హిభవత్పక్షేవా కథంవ్యాసాదీనాం ప్రపత్తావనధికారఇత్యత ఆహ(వ్యాసాదికలితి). తర్హి “నరస్యబుద్ధిదార్పణ్యత్” ఇత్యస్యకోర్థఇత్యత ఆహ (అశక్తస్యేతి). సాధనాంతరజ్ఞానానుష్ఠానాశక్తస్య “యథాకథంఞ్చ త్సజ్జంతత్కుర్మః. పూర్ణానుష్ఠానాశక్తౌ యథాశక్తికుర్మః. తత్ర వ్యశక్తౌ అనుకూలాంతరాణి తదుపాయోపాయాన్వాకుర్మః” ఇతి, శక్తౌ నామపి అతిప్రయాససాధ్యేషు దుష్పరిహరనిర్ధకా శామాత్రేణ ఆత్మా సంకృతార్థం మన్యమానస్యేత్యర్థః. (కస్యచిత్) “దృఢపూర్వశ్రుతోమూర్ఖః” ఇత్యాద్యుదాహరణస్యేత్యర్థః. (బుద్ధిదార్పణ్యమ్) అధికర్తుమ యోగ్యేఅధికారభ్రమః. (లఘ్వితి) “ఉపాయాంతరమిష్యతే” ఇత్యస్య ఉపాయాంతరమన్యద్వా ఇష్యతే. సర్వధాప్రపత్తిరేవ్యత ఇత్యర్థ ఇతిభావః.

ఏవంనరస్యేత్యాదికం జ్ఞానమాన్ద్య పరతయామోజితమ్. విశ్వా సమాన్ద్య పరతయాపియోజయతి (తతేతి). లఘుత్యాగవిషయే విశ్వా

తమ్సారమ్. (పదక్రమేణ) “అజ్ఞానామ్ - విజానతామ్, తిత్త్వ తామ్, ఆసత్త్యమిచ్చ తామ్” ఇతిపదక్రమేణ. (దూషణమ్) “ఉపాసనాదికలిలధికారమిదైయామ్” ఇతిదూషణమ్. (దృఢపూర్వశ్రుతోమూర్ఖః) రహస్యత్రయసారేసిద్ధోపాయశోధనాధికారే “దృఢపూర్వ శ్రుతోమూర్ఖోధర్మాణామవిశారదః. పృథానపుచ్చన్ సదేహసన్దశ్చక్రమివర్చతి॥ అన్యథాకుప్తబుద్ధీనాం ప్రతిభాతిదురాత్మనామ్. కుతర్కవ్యాకదష్టానాం విభ్రాన్తేని యవాజినామ్” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్. (ఉదాహరణస్య) ఉదాహరణ భూతస్య.

సరాహిత్యేన ప్రపత్త్యనర్హాణాం సాశనా న్తరమిత్యపికారణం యుజ్యత ఇత్యర్థః. (మహావిశ్వాసపూర్వకమ్) “రాక్షసానామ విస్రమ్భాత్” ఇత్యాద్యనుసారేణ విశ్వాసస్య ప్రపత్తాన న్తరజ్ఞత్వాదితిభావః. “సర్వస్యాపిచేతనస్య ఉపాయా న్తరం బుద్ధిమాన్ద్యాదిష్యతే” ఇత్యాద్యర్థస్తుబాధిత ఇత్యాహ (వ్యాసాదిష్టితి). తదయం నిష్కర్షం. “వ్యాసాద్యనుష్ఠితేక్షాణ్ణ విషయైక్యాచ్చ సజ్జహాత్ । అశక్తానామహజ్ఞానంన స్వరూపవిరోధధీః” ఇతి ;

ఉడిచిరజ్జవరద దేశికైర్దర్శితోత్రనః । తటాకతీర సమ్భూతస్సమృదాయః ప్రకాశ్యతే । అనుపాస్యత్వ కణ్ఠోక్తేః తామసాద్యుపబృంహ

(మహావిశ్వాసపూర్వకమితి) (రాక్షసానామవిస్రమ్భాదితి) ససక్లమరసం హితాయామ్, “ప్రపత్తేక్వచిదప్యేకం చరాచేక్షానవిద్యతే సాహిసర్వత్రసర్వేషాం సర్వకామఫలప్రదా । సక్రమచ్ఛాపితాయేన తస్యసంసారనాశిన్ । రాక్షసానామవిస్రమ్భాదాజ్ఞానేయస్యబద్ధనే । యథావిగళితాసద్యస్తవ మాఘావ్యస్త్రబద్ధనా । తథాపుంసామవిస్రమ్భాత్ప్రపత్తిః ప్రచ్యుతాభవేత్ । తస్మాద్విప్రసమ్మయత్రానాంముక్తిం దాస్యతిసాచిరాత్” ఇతి. (అనుష్ఠితేః) ఉపాసనానుష్ఠానాత్. (క్షాణ్ణేతి) క్షాణ్ణయోః ప్రపత్త్యాదిరూపవిషయైక్యాదిత్యర్థః. (అశక్తానామితి) విజానతామిత్యత్ర అశక్తానాంసజ్జహాదిత్యర్థః. (ఇహజ్ఞానం) విజానత్సిదబోధ్యజ్ఞానమ్. (నస్వరూపేతి) స్వరూపయాథాత్మ్య విరుద్ధత్వజ్ఞానంనభవతిత్యర్థః. అత్ర అజ్ఞానాన్న సాశనా న్తరే ప్రసృత్తిరితి పూర్వపక్ష్యాకయః. (ఇతీతి) తదయం నిష్కర్ష ఇతి పూర్వేణాన్వయః.

(అనుపాస్యత్వేతి) ప్రపన్నపారిజాతే, భగవత్పరిజనోపాసనపద్ధతే “బ్రహ్మరుద్రాద్భువనాస్స సహస్రకరభారవాః । కవత్థాన్త్రేయకపిలబుద్ధాద్యాద్యే సహస్రశః । శక్త్యావేశావతారాస్తు విష్ణోస్తత్కాలవిగ్రహాః । అనుపాస్యాముముక్షూణాం యథేంద్రాద్యాస్తుదేవతాః । యథాభగవతైవోక్తంవిమృశ్యేనాయశ్చిన్యతే । అధికుతస్య ముముక్షూణామనుపాస్యాన్విశేషతః । అసర్వాన్సపివక్ష్యామిప్రదుర్భావాన్యథాక్రమమ్ । చతుర్ముఖస్తుభగవాన్ సృష్టికార్యేనియోజితః । శక్తిరాభ్యామహా

రుద్రస్సంహారార్థేనియోజితః । మోహనార్థస్తథాబుద్ధో వ్యాసశ్చైవమహాపుషిః ।
 వేదానాంవ్యసనే తత్రదేవేనవినియోజితః । అర్జునోఽనినాంశ్రేష్ఠోజామదగ్ధోఽని
 మహాపుషిః । వసూనాంపాపకృత్పాపిత్రేశశ్చతత్రైవచ । అవిష్కమాత్రాస్తేసర్వేకార్యార్థ
 మమితమ్యుతే । ఆసర్పాన్యస్సర్వనివైతే విరుద్ధత్వాన్యహమతే । అహఃక్రొతియూతా
 శ్చేష్యేదేవమిత్రాహ్యధిష్ఠితాః । ఆనుపాస్యాస్తుతేసర్వే విరుద్ధత్వాన్యహమతే । ప్రా
 దుర్భావాస్తుముఖ్యాయే కుదంశత్వాద్విశేషతః । అజహత్స్వభావవిభవాదివ్యా
 ప్రాకృతవిగ్రహః । దీపాదీపా ఇవోత్పన్నాజగతోరక్షణాయతే । అర్చనార్హాహినేనేశ
 సంస్కృత్యుత్తరణాయవై । యదాహభగవాన్వాన్యసఃపురాణేకుపరాశరః । బ్రహ్మణం
 శితికణ్ఠాశ్చయా శ్చాన్యాదేవతాస్తుతాః । ప్రతిబుద్ధాసనేవనైయస్మాత్పరిమితంఫలమ్ ।
 అన్యేకుపురుషవ్యాఘ్రచేతసోయేవ్యపాశ్రయాః । అశుద్ధాస్తేసమస్తాదేవాద్యాః
 కర్మయోనయః” ఇత్యాదినావ్యాసాదీనామనుపాస్యత్వముక్తమితిభావః.

(తామనేతి) తామసపురాణేదేవాదిప్రతిపాదనాదిత్యర్థః. అత్రప్రమాణాని
 మాతేస్యే -- “సజ్జీర్ణాస్సాత్వేకాశ్చైవ రాజసాశ్చైవతామసాః । యస్మిన్
 కశ్యేతు యతోక్తంపురాణంబ్రహ్మణాపురా । తస్యతస్యేకుమాహత్యైవం
 తత్స్వరూపేణవర్జితే । ఆగ్నేశ్వినసయమాహత్యైవం తామనేషుప్రవర్జితమ్ ।
 రాజసేషుచమాహత్యైవమధికం బ్రహ్మణోవిదుః । సజ్జీర్ణేతుసర్వత్యాః పితౄ
 ణాశ్చనిగద్యతే । సాత్వికేవ్యభకశ్వేషుమాహత్యైవమధికంహరేః ! తేషేషయోగ
 సంసద్ధాగమివ్యనివరాంగతిమ్” ఇతి. పాద్యే -- “మాత్యైవంకార్యంతథాలెక్తంకైవంస్తా
 న్తంతత్రైవచ । ఆగ్నేయశ్చైవదేతానితామసానినిబోధయే । వైష్ణవంనారదీయశ్చతథా
 భాగవతంశుభమ్ । గారుడశ్చతథాపాద్మంవారాహంశుభదర్శనే । సాత్వికానిపురా
 ణాని విజ్ఞేయానిచవత్సరథక్ । బ్రహ్మణ్డంబ్రహ్మకైవరం మార్కండేయంతత్రైవచ ।
 భవిష్యద్వామసంబ్రహ్మంరాజసానిచవద్విదుః । సాత్వికామోక్షదాఃప్రోక్తా రాజ
 సాస్సర్వదాశ్శుభే । తత్రైవతామసాదేవి నిరయప్రాప్తిహేతవః” ఇతి.

స్థలాంతరే, “పురాణసంఖ్యసమ్ముతిమస్య వాచ్యంప్రయోజనమ్ । దానందాన
 స్యమాహత్యైవంపాతాదేశ్చనిబోధత । బ్రాహ్మందశసహసానిపాద్మంపఞ్చానవష్టైచ
 శ్రీవైష్ణవంత్రయోవింశంతకుర్వంశస్తుతైవకమ్ । అష్టాదశంభాగవతం నారదంపశ్చ

ణాత్ । నమస్కారాచ్చ చత్వారో వ్యాసాద్యాః కల్పభేదతః । అతః
వింశతిః । మార్కండేయంసవాగ్నేయం దశవజ్జచతుశ్శతమ్ । చతుర్దశభవివృత్సాన్యో
తథావజ్జశతానిచ । దశాష్టాబ్రహ్మకై వర్తంలైక్లమేకాదశైవతు । చతుర్వింశతిపారా
హమేకాశీతసహస్రకమ్ । స్మార్త్యంశతంతథాసీకం వాసుసంస్వశీర్తితమ్ । కౌర్మం
సప్తదశభ్యాతంమాత్స్యంతచృచతుర్దశ । ఏకోనవింశతౌస్వర్ణం బ్రహ్మర్ష్యంద్వాదశై
వతు । ఏవంశ్రరాణసన్దోహంచతుర్లక్షముదాహృతమ్ । తత్రాష్టాదశసాహస్రంశ్రీభా
గవతమివ్యతే । ఇదంభగవతాపూర్వంబ్రహ్మజేనాభిషక్తుజే । స్థితాయభవభీతాయ
కారుణ్యాత్సంప్రకాశితమ్” ఇత్యాది.

(నమస్కారాదితి) ఉపయుక్తాంశసంఖ్యహగ్ర ఘో-శ్రీపుసంహస్య పరివాసుదేవాని
రుద్ధపేది యాగవర్ణ్యజ్ఞోచరి అనన్తాససకల్పసమధికిమ్; శ్రీకృష్ణస్యనిత్యోక్తపరివార
ఏవదేవీమత్యభేదః. తత్తత్సంహితానుసారేణావగ న్నవ్యః. పరాశరసంహితాయామ్,
“వామేభూమి సుతాపురస్తుహనూమాన్” ఇత్యాదిధ్యానశ్లోకే సుగ్రీవాదీనాంవాయ
వ్యాదిఘస్థితిరుక్తా. “భరతేనపుతచ్ఛత్రం శత్రుఘ్నధృతచామరమ్ । లక్ష్మణానుచరం
దేవం ససకాదిమనిస్తుతమ్” ఇతి. భరతశత్రుఘ్నస్థితిః తత్వసంఖ్యేహ ఉక్తా. కౌదజ్ఞ
రామస్యను, పాద్యే, “భరతంకల్పయేత్ప్రాచ్యాం దక్షిణేశానకీంపునః । ప్రతీచ్యాం
జామృవస్తచ్చ ఉత్తరేలక్ష్మణంతథా । సుగ్రీవశ్చాగ్నికోజేతు నైయుత్యాస్తువిభీష
ణమ్ । వాయవ్యాస్తసశంస్యన్యేదైశాన్యాంశత్రుమర్దనమ్” ఇతి. “తద్వాసుభాగేచై
దేహింసీతాంతస్సన్త్రతోయజేత్ । దక్షిణేలక్ష్మణఃపూజ్యః రాఘవసాన్యత్మమృతః ।
వామేత్రికోణంశార్ఙ్గచ్చ యజేద్దక్షిణకే శరాన్ । హనూమస్తచ్చసుగ్రీవం భరతచ్ఛావిభీ
షణమ్ । సుషేణాద్దశత్రుఘ్నాంజామృవస్తందశాదిషు” ఇతి.

అత్రయథాసంహితంవ్యవస్థా. అగస్త్యసంహితాయాం విష్వక్సేన వైసతేయ
చణ్డాదిమముదాదయోపి, విహితత్వాత్ శ్రీరామస్యనిత్యోక్తపరివారా అపిధ్యే
యాః. పరాశరసంహితాయామ్, హనూమదాద్యష్టానామేవోక్తేరేకావరణంనియ
తమ్. తత్వసంఖ్యేహద్యుక్తదశావరణాద్యర్చనస్తు అభ్యుదయావహమ్. “దేవోవై ఘణ్డానా
భస్తు అనన్తాససంస్థితః । నేవ్యశ్శ్రీభూమినిత్యాభిఃప్రాదుర్భూతైస్తథాభిలైః” ఇతి

పూర్వార్థవైషమ్యసూక్తిర్నాత్మ్యక్తిరీరితా । సాధ్యోపాయాధికారే
 నైవైర్వైలక్షణ్యప్రపశ్చనాత్ । అజ్ఞాననియమాభావో మధ్యవాక్యవివ
 గద్యభాష్యదాహృతపవనేన పాదోత్తరాదినాచ వైకణ్ఠపివిభవసద్భావసిద్ధేః తత్ప
 రివారాస్సు గ్రీవాదయోపనిత్యాస్స నీతిసిద్ధ్యతి. “అప్రతిష్ఠానా ప్రశ్నద్విధా పరికర
 స్తస్యైతః! నిశ్చోవన్దోన్యచానిత్యః కర్మవశ్యోముముక్షుభిః” ఇత్యుక్తేః, నిత్యభూతా
 స్సుగ్రీవాదయవివధ్యుతవ్యాః. పరాశరసంహితాయామ్, శ్రీహయగ్రీవకల్పే, తస్యా
 గ్రేవేనతే యహనూమతోద్ధానోక్తేః బద్ధాద్ధనూమతోన్యోహనూమాన్ శ్వేతద్వి
 వేనీతిగమ్యతే.

అగస్త్యసంహితాదిషు శ్వేతద్విపావస్థిత శ్రీరామపరితస్సుగ్రీవాదీనాముక్తే
 నైవితత్రాశ్వేని వసనీతిసిద్ధేనేషాంధ్యానమపినానుచితమ్. “ధనంసమృద్ధయేత్తేనప్రతిష్ఠా
 మాచరన్తియే । వైష్ణవీంభక్తియుక్తేనచేతసా కీర్తయన్తిచ । భగవద్భావినోవిప్రా
 ఇత్యప్రాప్సముదాహృతాః । వర్ణధర్మమనుజ్ఞిత్వా ఆప్రాదిప్తేనకీర్తణా । యజన్తిశ్ర
 ధయాదేవమనాప్రాప్తేఽవకీర్తితాః ” ఇత్యత్రసుగ్రీవాదిధ్యానం బద్ధభిన్ననిత్యసుగ్రీ
 వాదివిషయకమిత్యుక్తమ్. తద్వత్ పరాశరసంహితాయాం “ప్రహ్లాదోనారదశ్చైవ
 పుణ్డిరీకః పరాశరః । వేదవ్యాసోమృగీమశ్చ శుకస్తద్వచృశాసకః । భీష్మదాట్ట్యిస్త
 తోశాతస్తద్వం శేషతుసాదరాః । రుక్మాక్షదస్తథాతద్వద్వసిష్ఠసువిభీషణః ।
 ఏతద్విష్ణ్వంశ సమ్భూతా స్సాత్వికాఋషినామకాః । ఏతేభాగవతాశ్చైవ
 భుక్తిముక్తిప్రదాయకాః । అర్చాయోగ్యాస్స దాసమ్యగ్విష్ణుపార్శ్వేచనిత్యవత్ ।
 విష్ణ్వర్చానిత్యపూజాచ ముక్తార్చాచవిశేషతః । తథాభాగవతార్చాచ నిత్య
 నైమిత్తికైఃక్రమాత్ । దివ్యేనైథ్యేస్వయంప్యక్తే మానుషేదేవమన్దిరే । గృహేచపూజయే
 ద్విప్రః ప్రపన్నశ్చవిశేషతః” ఇతి. వ్యాసపరాశరాదేః ప్రతిష్ఠార్చనోక్తిః శుద్ధభాగ
 వతవ్యాసపరాశరాదివిషయా. “సమోవ్యాసాయఃష్టవే” ఇతిసమస్కారోపితద్వి
 షయఇతిమస్తవ్యమ్.

(కల్పభేదతః) తామసాదికల్పభేదతః. (వైషమ్యసూక్తిః) “పర్వతపరమాణు
 వోష్టై వాశిఖారుమ్” ఇతిసూక్తిః. (నేతి) అత్యుక్తిరితి నేత్యర్థః. (వైలక్షణ్యేతి)
 ప్రపత్తివైలక్షణ్యేత్యర్థః(అజ్ఞాననియమాభావః) జ్ఞానసామాన్యాభావః. (మధ్యవాక్యమ్)

క్షితం । యాథాత్మజ్ఞానినాంవ్యాజభక్తి యోగాధికారతః । ఇన్ద్రత్యాగ విధిత్యాది పూర్వవాక్యేద్విరాశిగః । అధికారః కథంప్రోక్తశ్చతుర్థా మధికారతః । అత్యంతజ్ఞశ్చ సర్వజ్ఞోవ్యాహతేర్నాధికారభావః । సాధ్య ద్విత్వానుపగమాదు త్రార్యశ్చ బాధితమ్ । ఇతిశక్త్యానిరాసార్థమానా లిత్యాదివిస్తరః ॥

తత్రవ్యాహతిం తావత్పరిహరతి(ఇన్ద్రజిత్తిలిత్యాది). విజ్ఞానతా మిత్యత్ర జ్ఞాథాత్మధాభావమాహ(ఉపాసనాదిశిలితి). పుష్పసగ్గ వివక్షిత విశేషజ్ఞానాభావమాహ (ప్రపత్తితన్నిలుమితి). అత్రజ్ఞానజ్ఞానయోరేక విషయకత్వస్వారస్య మభిప్రేతమ్. (నూజ్జేతి) “ప్రాప్యోజీవః. ప్రాప్తా ఈశ్వరః. స్వీకారమప్యనపేక్ష్య భగవానుసాయః. ఫలం పరార్థాను

ఇన్ద్రజిత్తిత్వోన్నతి మధ్యవాక్యమ్. (ఇన్ద్రత్యాగవిధిత్యాది) “ఇన్ద్రత్యాగవిధియాన పక్షస్థన్నిలుమ్ ఉపాయాన్తరసామర్థ్యమిల్లాతార్క్కుమ్ ఆతుజ్ఞాశిల్ విశమ్భక్షమర ల్లాతార్క్కుమ్ ఇప్రప్రతియిలధికారమ్” ఇతివాక్యానుపూర్వ. (ద్విరాశిగః) ఉపాయాన్తరానుష్ఠానా సామర్థ్య విశమ్భక్షమత్వరూపద్విరాశిగః, అధికార ఇత్య స్వయః. (చతుర్థామితి) ఇదంతరణమజ్ఞానామితి శ్లోకేచతుర్థామధికారిణాంవిభాగా ద్వివిధః అధికారఇతి కథంప్రోక్త ఇతి ఔత్సేహిక పూర్వపక్ష్యభిప్రాయః. (అత్యంతజ్ఞేతి) అత్యంతజ్ఞః - ఘటాదిః. సర్వజ్ఞః - ముక్తజీవః. ముక్తావస్థాయామే వసర్వజ్ఞత్వమ్. (వ్యాహతేరితి) ఘటస్య ఆవేశనత్వాత్ సర్వజ్ఞస్య ముక్తత్వాన్న ప్రపత్త్యధికారః; అత ఉక్తయోరుభయోఃప్రపత్త్యధికారవ్యాహతేః. అజ్ఞానాం విజ్ఞానతామిదమిత్యత్ర కథముపపత్తిరితితాదృశపూర్వపక్ష్యభిప్రాయః. (సాధ్యద్వి త్వానుపగమాదితి) సాధ్యస్య మాక్షస్యద్విత్వానజ్ఞీకారాత్. తిత్తిర్తతామితి ఆసత్త్య మిన్సతామిత్యధికారిద్వయ బోధకముత్తరార్థం బాధితమితి తాదృశపూర్వపక్ష్యభి ప్రాయః.

(జ్ఞాథాత్మధాభావమాహేతి) అజ్ఞానామిత్యత్రేతిశేవః. (పుష్పసగ్గేతి) విజ్ఞా నతామిత్యత్రపుష్పసగ్గేత్యర్థః.

భవాది. శబ్దాదిభోగప్రభృతస్వప్రయోజనపర్యంతం విరోధ" ఇత్యర్థపశ్య
కయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావఇత్యర్థః. ఏవమూర్ఖతపై శ్రవద్వయార్థనిష్ఠాపూ
రేరితిభావః. విజానతామిత్యత్రభాత్వర్థః ఉపాయా న్తరస్వరూపవిరుద్ధ
త్వజ్ఞానమ్; పుష్పసర్గాత్స్వరూపవిరుద్ధత్వేన జ్ఞానలాభః; స్వరూపవిరుద్ధ
త్వజ్ఞానశ్చభగవత ఉపాయాకార పరిపూర్ణత్వలక్షణ పరిబృఢత్వజ్ఞా
నేనభవతి. అతో * దేవేపరిబృఢతయేత్యేతత్ విజానతామిత్యస్య ఫలి
తార్థ కథనముఖేనవ్యాఖ్యాన మిత్యభిప్రేత్యాహ (ఇవద్ శ్రీలిత్యాదినా).
అల్లతితి "ఇతుక్కునపేక్షితమాన" ఇతివిశేషణేన అనపేక్షితసర్వవిష
యజ్ఞానమర్థ ఏవేతిగమ్యతే. తేన న"అజ్ఞానర్వజ్ఞ భక్తానామ్" ఇతిశౌనక
వచన విరోధఇతిభావః.

(ఇక్లుచ్చోష్ణపుడుకిఱతు) అనేనదేవవిషయజ్ఞానమేవ విజానత్వ
దార్థః. తేనసాధనా న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానంఫలితం. అజ్ఞాపదేవదేవ
విషయక పరిబృఢత్వజ్ఞానరూప విశేషజ్ఞానాభావవేద వివక్షితఇతిభావః.
అతోజ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిషయకత్వసిద్ధిః. దేవవిషయకవిజ్ఞానాభావ
వాన్ సాధనా న్తరస్వరూపజ్ఞానరహితోపి భవతీతి తస్యాపితేనరూపేణన
జ్ఞానరహితానాం సాధనా న్తరే అధికారఇతి ఇవద్ శ్రీలిత్యాదివాక్యఫలి
తోర్థః. వ్యాసాదయస్తు నసాధనా న్తరనిష్ఠాః; కిన్త్యధికారివిశేషణీ
భూతభక్తియోగముఖేన సిద్ధోపాయనిష్ఠా ఏవేతితేషాం స్వరూపయాథా
త్మ్యజ్ఞానేవినవిరోధఇతిభావః.

(ఏకవిషయకత్వేతి) ఉపాసనాది ప్రపత్తిసూక్ష్మవిశేషరూపేకవిషయకత్వే
త్యర్థః. (ఇవద్ శ్రీలిత్యాదీతి) ఇవద్ శ్రీ విజానతామితి ప్రతీకమ్ సూచ్యత
ఇతి, దేవవిషయకవిజ్ఞానవాన్, సాధనా న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానవానితి విజాన
త్వదార్థః. దేవవిషయక పరిబృఢత్వజ్ఞానాభావవాన్, సాధనా న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వ
జ్ఞానాభావవానితి ఆశ్చర్యదార్థః. సర్వేషిప్రపత్త్యధికారిణ ఇతిఫలితమ్. (తేషాం)
వ్యాసాదీనామ్.

తర్హి అశక్తానాం సన్ద్రహానస్యాదిత్యత ఆహ(ఇవ్యపయ క్తేతి) అశక్తాస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవన్తోనవా. ఆద్యే విజానత్వదేన సన్ద్రహః. అస్తే అజ్ఞపదేన ఇతి భావః. ఇదముపలక్షణమ్; శాస్త్రపర్యుదస్తానాం శరణాగత్యధికారే సాధనాన్తరస్యాధికార్య భావప్రసంగః; శక్త్యభావేన శాస్త్రపర్యుదాసేన యాథాత్మ్యజ్ఞానవతాం విజానత్వదేన, తద్రహితానాం తేషామజ్ఞపదేన సన్ద్రహాత్మ్యవిబోధ్యమ్. సచస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవతాం తద్రహితానాం శరణాగత్యధికారే సాధనాన్తరస్యాధికార్యభావప్రసంగః. శక్త్యభావేన శాస్త్రపర్యుదాసేన వావిద్యారహితానామేవయాథాత్మ్యజ్ఞానరహితానామజ్ఞపదవివక్షితత్వాత్. నచైవమ్ “ఇదం శరణమజ్ఞానమ్” ఇత్యేవపర్యాప్తమితి వాచ్యమ్. సాధనాన్తరానుష్ఠానశక్తానాంతత్స్వరూపజ్ఞానవతాంత్రైవర్ణికానామస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానే విశమ్భానహత్వే భక్తిపారవశ్యేచ సతి శరణాగత్యధికార ఇతిజ్ఞాపనాయ పాదత్రయారమ్భాత్. భవత్పక్షేతు విజానత్వదస్య అశక్తత్వాకారేణ అశక్తపరత్వే లక్షణాన్యాత్. అతో నాజ్ఞపదవైయర్థ్యమ్; నాపి సాధనాన్తరాధికార్యభావప్రసంగ ఇతి భావః.

“అకేచ్చిననాయ ప్రపత్తికాధికారియామ్” ఇత్యయుక్తమ్.

(ఆద్యే) అశక్తాః స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవస్తతిపక్షే. (అస్తే) అశక్తాః స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావవస్తతిపక్షే. (తద్రహితానామ్) యాథాత్మ్యజ్ఞానరహితానామ్. (తేషాం) శాస్త్రపర్యుదస్తానామ్. (ప్రసంగ ఇతి) సచత్వస్వయః. (తత్స్వరూపమ్) సాధనాన్తరస్వరూపమ్. (స్వరూపేత్యాది) విజానతామిత్యత్ర స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానమ్, తిత్తిర్వతామిత్యత్ర విశమ్భానహత్వమ్, ఆనస్త్యమిచ్చతామిత్యత్ర భక్తిపారవశ్యచ్ఛబోధ్యమ్. (పాదత్రయమ్) “ఇదమేవ విజానతామ్”. ఇత్యాదిపాదత్రయమ్. (లక్షణేతి) స్వార్థపరిత్యాగాదితి భావః.

(అయుక్తమితి) ప్రపత్తేః ప్రవృత్తిరూపత్వాత్, తస్మాం ప్రవృత్తికథం సమ్యగస్మితి భావః. సారే (శరై స్వీతి) శ్రీరామాయణే సుందరకాండే ఏకోనచత్వారింశత్సర్గ

సిద్ధోపాయస్యచేతనప్రవృత్తిమాత్రాసహత్వాదిత్యాశబ్దతే (శక్తియు
జ్ఞేయాకిలుమ్) ఇతి. సిద్ధోపాయస్య ధర్మిగ్రాహి ప్రమాణవిరోధేన
సాధనభూత ప్రపత్త్యసహత్వేపి కై జర్యరూపప్రవృత్తి సహత్వమేవ.
అన్యథాప్రపత్తిమాత్రాసహత్వే సిద్ధోపాయాధ్యవసాయపవనస్యా
త్ దితి, తస్యస్వప్రతిబద్ధకత్వమేవ స్యాదిత్యాశయేనాహ (ఇతుప్రపన్నను
దైయపిత్యాదినా).

నన్వేవంసతి వ్యాసాదీనాం శరణాగతావేవాన్వయస్సృతే; “ఇ
దమేవ విజానతామ్” ఇతి ప్రమాణవిరోధేన స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానశా
లినాం తేమామధికారివిశేషణే భూతవ్యాజరూపభక్తియోగాద్యన్వయా
యోగాదిత్యాశబ్ద్యాః*ఇదంతీర్ఘతాం పారమిత్వక్తాయాస్సం సారనివృ
త్తిచ్ఛాపాయాః*ఇదమానస్తమిచ్ఛతామిత్వక్తాయాః* సచానన్త్యా
యకల్పత ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధానన్త్యేచ్ఛాయాశ్చసత్వేపి ఉత్తరార్థ
వివక్షితాధికారికోటిద్యయానను ప్రవేశవత్ ద్వితీయపాదవివక్షితాధి
కారి కోట్యననుప్రవేశస్యాపి సమ్భవేన తేషాంభక్తియోగాద్యన్వయో
ప్రింశ్లోకః - శరైస్తుసమ్మూలాంకృత్యేతి. (ప్రమాణమ్) సిద్ధోపాయఇతి ధర్మిగ్రాహక
ప్రమాణమ్. (సాధనభూతప్రవృత్త్యసహత్వేపీతి) ఉపాయభూతప్రపదన ప్రవృత్త్య
సహత్వేపీత్యర్థః. (కైక్కర్యరూప ప్రవృత్తిసహత్వమేవేతి) ఫలభూతశరణాగతి ప్రవృత్తి
సహత్వమేవేత్యర్థః. (అన్యథా) ఏవమసజ్జీకారే. (తస్య) సిద్ధోపాయాధ్యవ
సాయస్య. (స్వప్రతిబద్ధకత్వమేవ) సిద్ధోపాయాధ్యవసాయ ప్రతిబద్ధకత్వమేవ.

సారే (ఉత్తరకృత్యవిశేషేతి) అయంఫలకోటినివిష్ట ఇత్యుక్తత్వేన ఫలప్రప
త్తిరూపప్రవృత్తిసహత్వ మీవ్వరస్యయుక్త ఏవేతిభావః. (తేషాం) వ్యాసాదీనామ్.
(ఉత్తరార్థవివక్షితాధికారీతి) “ఇదంతీర్ఘతాం పారమిదమానస్తమిచ్ఛతామ్” ఇత్యు
క్తరార్థ వివక్షిత విశేష్యసహాధికారిభక్తి పరవశాధికారీత్యర్థః. (అననుప్రవేశపదితి)
ఉత్కటేచ్ఛాయా అథావాత్, వ్యాసాదీనామనను ప్రవేశపదిత్యర్థః. తిత్తిర్ఘత్వా

యుక్త ఏవేతి పరిహస్తుము త్తరార్థవివక్షితమథంతావదాహ (ఉపాయాస్తర త్తిలిత్యాదినా) అన్యత్సర్వంపూర్వవత్.

(ఇప్పడియాకై యాలే ఇత్యాది) “సముదాయజ్ఞానమాత్రమాయ్” ఇతిమాత్రపదేన ప్రపత్యుపయుక్తోపాయ పరిబృథత్వరూపవిశేషాకారజ్ఞానం వ్యావర్త్యతే. తస్మిన్నే తస్మై నప్రపత్తిప్రవృత్తౌ హేతుత్వేఉపాయాస్తర స్వరూపజ్ఞానస్యేతన్యథానిధిశజ్ఞాన్యాదితిభావః.

(ఇతిలుమితి) యద్యపి “ఉపాయాస్తర త్తిల్ తెలివుణ్ణానాలుమ్” ఇత్యేవవక్తవ్యమ్ ; తస్మై నసాధనాస్తర ప్రవృత్త్యైవయికత్వాత్. నస్యైచ్ఛయోకాత్కట్యాభావాత్. ప్రపత్తౌవ్యాసాదిర్నప్రవర్తత ఇతిభావః. (ద్వితీయపాద వివక్షితాధికారీతి) విజానత్పద వివక్షితాధికారీత్యర్థః. స్వరూపయాథాత్మ్య విశేషజ్ఞానం విజానత్పదేనోచ్యతే. ప్రపత్యుధికారే అర్థవచ్చిక స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానస్య ముఖ్యత్వాత్, విజానత్పదబోధ్యాధికారి కోబావ్యాసాద్యనను ప్రవేశఇతిభావః. (తేమమ్) వ్యాసాదీనామ్.

సారే (ఇవ్వపాయత్తిల్) ప్రపత్తియిలిత్యర్థః. (తత్సత్వే) ఉపాయపరిబృథత్వరూప విశేషాకారజ్ఞానసత్వే. (తస్మైవ) తాదృశజ్ఞాననైవ. (అన్యథానిధిశజ్ఞాన్యాదితీతి) ఆజ్ఞత్వరూపప్రపత్యుధికారః, ఉపాయాస్తరస్వరూపజ్ఞానస్య ప్రపత్తిప్రవృత్తౌ హేతుత్వే అన్యథానిధిఇతిభావః. శాస్త్రపర్యుదాసాదినా ఉపాయాస్తరస్వరూపజ్ఞానస్యసత్త్వాత్ తస్య ఉపాయస్వరూప విశేషజ్ఞానే జాతే ప్రపత్తౌ ప్రవర్తతఇతి, ఉపాయాస్తరస్వరూపజ్ఞానస్య అన్యథానిధిత్వమితి తత్ప్రకారోబోధ్యః.

(ఇతిలుమితి) సారే (ఇతిలుమ్) ఉపాయపరిబృథత్వ స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానత్విలుమిత్యర్థః. (యద్యపి) అత్ర “ఉపాయాస్తర త్తిల్ తెలివుణ్ణానాలుమ్” ఇత్యనస్తరం సాధనాస్తర త్తిలిట్టికానితిపూరణీయమ్, సాధనాస్తరాకారవిశేషజ్ఞానే సత్యసి ఉపాయపరిబృథత్వ విశేషజ్ఞానేసతి ప్రపత్తౌప్రవర్తత ఇతిభావః. (తస్మైవ)

తథాపి “ఇతిలుమ్ ఉపాయాన్తరత్తిలుమ్ తెళివుణ్ణానాలుమ్ ప్రపత్తియిలే ఇభీయలామ్. ఉపాయాన్తరత్తిలనుష్ఠానశక్తియిల్లాతార్క్కుమ్ ప్రపత్తియిలే ఇభీయలామ్” ఇతివాక్యయోజనా. తథాచలజ్ఞపదవివక్షితోపాయాన్తరస్వరూపజ్ఞానరహితానామపి ప్రపత్తానధికారం. ఉపాయాన్తరస్వరూపజ్ఞానేనత్యేపి విజానతామిత్యుక్త సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానపర్యవసాయిప్రపత్త్యుపయుక్త పరిబృథత్వరూపశరణ్యగుణ విశేషజ్ఞానవతామపి ప్రపత్తానధికారం. సాధనాన్తరాననుష్ఠానాశక్తానామపి ప్రపత్తానధికారం తేషామప్యజ్ఞపదేన విజానత్పదేనవా సజ్జహీతత్వాదితిభావం.

“శక్తియిల్లాత పేర్క్కుమ్” ఇత్యనన్తరం “ఉపాయాన్తరజ్ఞానతదనుష్ఠాన శక్తికళుణ్ణానాలుమ్ శాస్త్రపరిగ్రహమల్లాతార్క్కుమ్అనైమూన్టుముణ్ణానాలుమ్ విళమ్బమ్ పాతాతవార్త్యతిశయముడైయార్క్కుమ్” ఇతియోజనీయమ్. అత్రైవర్ణికానామపి లజ్ఞపదేన సజ్జహీతత్వాత్. అతఏవ “భక్త్యాదాశక్త్యభావం ప్రమితిరహితతాశాస్త్రతః పర్యదాసః” ఇతిస్థలాన్తరేఅనుగృహీతమ్. (విళమ్బమ్పాతాతవితి) ఇతరవిషయవైతృస్థాతిశయేన ప్రాప్యతృస్థాతిశయేనవా విళమ్బమ్ పాతాత విత్యర్థం. తేనతిత్తిర్నతా మానస్త్యమిచ్చతా మిత్యుభయసజ్జహిం; సాధనాన్తరాణాంప్రారబ్ధానాశకత్వాదితిభావం.

సాధనాన్తరస్వరూప విశేషజ్ఞానస్యైవ. (తేషామపి)సాధనాన్తరానుష్ఠానాశక్తానామపి. (సక్త్యహీతత్వాదితి) పూర్వోక్తరీత్యాన్తరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవాన్వాసవేతి ద్వేధా వికల్పస్య. ఆద్యే విజానత్పదబోధ్యకోటావేశే, ద్వితీయే అజ్ఞపదబోధ్యకోటావేశేఇతి నిరూపణేన సక్త్యహీతత్వాదిత్యర్థం.

(తదనుష్ఠానమ్) ఉపాయాన్తరానుష్ఠానమ్. (యోజనీయమ్) పూరణీయమ్. (సాధనాన్తరాణాంప్రారబ్ధానాశకత్వాదితి) ద్రమిదోపనిషద్భాష్యే సమశతకదశ

దురదశవ్యాభ్యానావతారికాయామ్, “శరీరావసానత్తిలే ఉమ్ముడైయ వవేషితమ్ శయ్యక్కుడవోమెట్టు ఈశ్వరన్ శాస్త్రవిదముమ్, అతుకేట్టు ఇవర్ పొవ్వు రాసవిడముమ్ కూడాతు. ప్రారబ్ధకర్తావసానత్తిలే మోక్షమాకక్కడవత్తెన్జ్జో వేదాన్తనిలో వాసనైయెన్నిలో, ఇత్తిరువాన్ మొత్తీతన్నిలే భక్తియైప్పణ్ణుజ్జో శబ్దమ్, అటోమాట్టాతా రోప్రపత్తియైప్పణ్ణుజ్జో శబ్దమ్ శొల్లిద్రీనీతే. అతిలో ఉపాసకనాకటి పథికారియై శ్చుద్రీ దిచ్చొల్లికిఱు. ఇట్టుప్రపన్నసుక్కు చొచ్చొల్లికిఱు.

“తస్యతావదేవచిరం యావన్నవి మోక్ష్యే” ఎగ్గటవాక్యమన్జో ఇవ్వర్కత్తై చొచ్చొల్లికిఱు. “ఇతుతాన్ శరీరావసానత్తై పుద్రీ దిచ్చొల్లికిఱివో? కర్మావసానత్తై పుద్రీ దిచ్చొల్లికిఱివో” ఎట్టు విచారిత్తు. “కర్మావసానత్తై పుద్రీ దిచ్చొల్లికిఱివో” సీద్ధానితత్తియో? అత్తోడు విరోధియాతోవితు” ఎన్నిలో, న్యాయానుగృహీత మాయితే వాక్యమర్థప్రత్యాయకమావతు. ఉపాసకసుక్కు త్రాన్ పద్రీసేపుపాయమ్ ముద్రీనీ ఫలిక్కు వేట్టుకైయాలే అప్పళవుమ్ న్యాయమ్ నడకుమ్. ఇవన్ ముతలడియిలే “ఎన్నుడైయ సర్వభరద్గళుక్కుమ్ కడవాయ నీయే” ఎట్టుకొట్టు సర్వేశ్వరన్ పక్కలిలే భరన్యాసమ్ పణ్ణినవనితే; ఇవన్తాన్ శేయోఽపిత్తుజ్జాయ్, అతు పక్వమాయ్ పెఱివేణు మెన్నుమ్ విశమ్మహేతువుమిత్తై. ఇవన్తాన్ భరన్యాసమ్ పణ్ణి ఈశ్వరసుక్కు ఆశక్తియైజ్జాయ్, అతువిశమ్మహేతువుమాఱివత్తు. ఆకఇప్పడన్యా యన్దో కాట్టినవాతే ఇవనుక్కు శరీరావసానత్తిలే వేటాకైక్కు త్తటిత్తైయితే.

ఇనిత్తాన్ గారుడపురాణే శ్రీరత్నమాహత్యేయ అశ్వత్థతీర్థప్రశంసాయామ్, “అథ యోషిద్వరాకాచిన్యాధ వీతిచవిశ్రుతా । విదుషీసర్వధర్మాణాంసర్వకామవివర్జితా । తపశ్శచార బహుళంతస్మిన్ తీర్థవరేతుభే । అనాహరాజితకోధా సదావైవాంభునీధితా” ఇత్యాదిభ్య ఆధ్యాత్మికత్రయేణ మాధవీతైభవం విస్తరేణోక్తావృత్తీయాధ్యాయచరమే, “అథాత్రమాధవీసాపితపస్త్రస్థామదుక్కుమ్ । భగవన్తం ప్రపన్నాసా భగవత్తమవావసా” ఎట్టు మాధవీ ప్రపత్తిపణ్ణి అనన్తరమ్ పెద్రీ భావక చొచ్చొల్లికిఱివో? ఇతి శ్రీసూక్తిరత్రానుసంధేయా.

అజ్ఞానాశక్తియైర్పాపాంతరాజ్ఞానహేతుత్వేపి విశమ్భాక్షమత్వస్యకథమహేతుత్వమ్. తస్మానుపానౌపయికజ్ఞానశక్తినత్వేనగత్యంతరసమ్భవాదిత్యతలహ (ఇవిశమేత్పితి). వ్యాసాదీనామ్, “ఇదమేవవిజానతామ్” ఇత్యాద్యధికారత్రయసత్వే ప్రపత్తావేవాన్వయస్సౌఖ్యత్. అధికారివిశేషణతయా వ్యాజరూపభక్తియోగాదేః ప్రపత్తివత్ స్వరూపవిరుద్ధత్వాభావేపి ప్రారబ్ధనాశకత్వాభావాదిత్యతలహ (వ్యాసాదికళితి). వ్యాసాదికళిత్యనేన శాస్త్రపరిగ్రహన్ముచితః. “శక్తనాయ్” ఇత్యనేన సాధనాంతరస్వరూపః సం కైముత్యసిద్ధమ్.

ఏవమ్, “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇత్యధికారస్తావన్నాస్తీత్యుక్తమ్. “విశమ్భాక్షమరాయ్” ఇత్యనేన విజానతామిత్యాద్యుక్తాధికారిత్రయం నాస్తీత్యుచ్యతే. వ్యాసాదీనాం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానం పూర్వాచార్యాణామివ విశమ్భాక్షమత్వాపాదకంనభవతి. ఏవమేవతేషాం సంసారజిహ్వాప్రాప్యతృప్త్యాచ దివ్యసూరీణామివాత్యుత్కృష్టాసతీ విశమ్భాక్షమతాపాదికాన భవతీత్యర్థః. తత్రహేతుః (అధికారిపురుష౯కళాకైయాల్) ఇతి.

(ఉపాయాంతరాజ్ఞానేతి) “గతికున్యామబదుషామ్” ఇత్యుక్తాజ్ఞానంవివక్షితమ్. (తస్య) విశమ్భాక్షమస్య. సారే (ఉపాయాంతరరహితం) ఇతి స్పష్టిన్సంక్షోపాయనిత్యత్వసత్త్వాత్, ఉపాయాంతరగ్రహణాభావాత్తదరహితఇతిబోధ్యమ్. (అధికారత్రయమ్) విజ్ఞానతీర్థానన్త్రేచ్ఛార్పరూపాధికారత్రయమ్. (శాస్త్రపరిగ్రహఇతి) వ్యాసః - వేదవ్యాసఇతి శాస్త్రపరిగ్రహబోధ్యః.

(అధికారస్తావన్నాస్తీత్యుక్తమితి) అజ్ఞానదేశాస్త్రపర్యుదాసత్వమ్, అజ్ఞత్వమశక్తత్వశ్చవివక్షితమ్. తదభావాత్ వ్యాసాదా సాధనాంతరప్రవృత్తిజ్ఞానం వర్తతఇతిబోధ్యమ్. (తేషాం) వ్యాసాదీనామ్. (తత్ర) సంసారజిహ్వాప్రాప్యతృప్తయోర్విశమ్భాక్షమత్వాపాదకత్వాభావే.

విశమ్భాక్షమత్వంద్వివిధమ్. ఏతద్దేహవసానవిశమ్భాక్షమత్వమ్, దేహే న్తరవిశమ్భాక్షమత్వత్వేతి. తత్రపూర్వం “తిత్తీన్తామ్ ఆనన్త్య మిచ్చతామ్” ఇత్యధికారిమనియతమ్. ఏవశ్చ అధికారారమ్భకకర్మణోయావదధికారసమాప్త్యవస్థానేన అనుభవనాశ్చతయా వ్యాసాదిభిరేతద్దేహవసాన విశమ్భాక్షదేహే న్తర విశమ్భశ్చసహ్యతపవ. తథాచఅధికారారమ్భక కర్మప్రతిబద్ధేన తాదాత్మికానుస్థానా పయికరుచివిశేషరి, అత్యుత్కటతిత్తీన్తా అత్యుత్కటానన్త్యేచ్ఛాచతేషాంనాస్తీతి ఫలబలకల్ప్యమేతత్. తాదృశరుచివిశేషద్వారా అనుస్థానోపయోగిన్వయాపయాథాత్మ్యజ్ఞాన మేవ విజానతామిత్యేతత్పుష్పసర్గమహిమ్నా వివక్షితమ్. ఏవము త్తరత్రాపుత్కటత్వంవివక్షితమితిఏతద్వచనవిరోధాభావా

(తత్ర) విశమ్భాక్షమత్వద్వయే. (పూర్వమితి) ఏతద్దేహవిశమ్భాక్షమత్వమార్తే నియతమితిబోధ్యమ్. (అధికారిమ) భక్తిపారవశ్యప్రపన్నాధికారిమ. (యావదధికారసమాప్తీతి) శారీరకమీమాంసాయాం తృతీయాధ్యాయే తృతీయపాదేసామృతాయాధికరణే, యావదధికారమవస్థితరాధికారికాణామితి బ్రహ్మసూత్రమ్. తస్మిన్ భాష్యే—“నాస్మాభిస్సర్వేషాం జ్ఞానినాం దేహపాతసమయే సుకృతదుష్కృతయోర్వినిశ్చయోక్త్యః. అపిమయేషాం జ్ఞానినాం దేహపాతానన్తరమర్చిరాదికాగతిః ప్రాప్తా; తేషాం దేహపాతసమయే సుకృతదుష్కృతహనిరుక్తా. వసిష్ఠాదీనాన్వాధికారికాణాం సదేహపాతానన్తర మర్చిరాదిగతిప్రాప్తిః; ప్రారబ్ధస్యాధికారస్యాసమాప్తత్వాత్. తేషాంకర్మవిశేషేణాధికారవిశేషం ప్రాప్తానాం యావదధికారసమాప్తితదారమ్భకం కర్మసక్షీయతే, ప్రారబ్ధస్యహికర్మణో భోగాదేవత్యయః. అతః అధికారికాణాం తదారమ్భకం కర్మయావదధికారమవస్థితే. అతస్తేషాంసదేహపాతాదనన్తరం అర్చిరాదిగతిప్రాప్తిః” ఇతిశ్రీసుక్తిశాస్త్రానుసంధేయా. (సహ్యతిపితేతి) వాస్యాదీనాం విశమ్భాక్షమత్వరూపజ్ఞానాభావాత్, ప్రారబ్ధనాశోనాస్తీతివేదితవ్యమ్. (తేషామ్) వ్యాసాదీనామ్. (ఫలబలకల్ప్యమితి) ఉపాసనాధికారకార్యబలాత్, కారణభూతం ప్రతిబద్ధకత్వమనుమేయమిత్యర్థః. (ఉత్తరత్రాపి) తిత్తీన్తానన్త్యేచ్ఛయోరపి. (ఏతద్వచనమ్) ఇదంకరణమితివచనమ్.

ద్వాస్సాదీనాం వ్యాజభక్తియోగాద్యన్వయ ఉపపద్యత ఇతిభావః.

నరస్యేత్యాదివచనే బుద్ధిదౌర్బల్య శబ్దార్థః - అతిసూక్ష్మవిషయ విశేషావగాహనసామర్థ్యా భావోవా, అప్రామాణ్య శబ్దాశూన్యత్వా భావోవా సమ్యావృతే. తత్రాద్యమర్థమభిప్రేత్యాహ (అశక్తస్యేతి). లోకేనర్వోపిపురుషః అతికృచ్ఛేష కష్టం కర్మేతిన్యాయేన ప్రయాసేన కర్తుమశక్తిః, తథాప్యతిదుష్కరవిషయినీ పారతన్త్ర్య స్వరూపవిదు ధార్థికా అనాదిస్వయత్నవాసనాబలేన దుష్పరిహరేతి సార్వజనీనమి త్యర్థః. ఏనమ్భూతోఽప్యస్తీత్యభిప్రేత్య నరస్యేత్యాదివచనం ప్రవృత్తమ్. సతుప్రసిద్ధవ్యాసపరాశరాదయోహి విషయమిత్యాహ (కస్యచిదితి). (బుద్ధిదౌర్బల్యమ్) ప్రపత్త్యుపయుక్తాతి సూక్ష్మపారతన్త్ర్యస్వరూప యాథాత్మజ్ఞానాభావః స్వరూపానురూపసులభోపాయాసమ్భవే స్వరూ పవిరుద్ధ దుర్లభోపాయశివ్యతామ్. తత్సమ్భవేపి తదిచ్ఛా బుద్ధిదౌర్బ ల్యకాష్టేవేతిభావః. ద్వితీయమర్థమభిప్రేత్యాహ (తత్రేతి). శబ్దార్థః పూర్వవత్. ప్రపత్త్యనర్హాణామితి బహువచనేన - నరాణాంబుద్ధిదౌర్బ ల్యాదిత్వేపి సాతోస్తీతి సూచ్యత ఇతినంక్షేపః. ఏతత్సర్వం శ్రీవచనభూషణమిమాంసాభాష్యే ప్రథమేప్రపత్తిపరిచ్ఛేదేతృతీయే ప్రపత్త్యను బద్ధప్రకరణేషష్ఠే ప్రపత్త్యధికారజ్ఞానశోధనాధికారే వరదదేశికైర్విస్తరేణ ప్రపచ్ఛితమ్.

(ఆద్యమర్థమ్) అవగాహన సామర్థ్యాభావరూపార్థమ్. (ఏనమ్భూతోఽప్యస్తీతి) దుష్కరేప్రవృత్తోఽస్యస్తీత్యర్థః. (ఇవ్యతామ్) గృహ్యతామ్. (తత్సమ్భవేపి) సులభోపాయసమ్భవేపి. (తదిచ్ఛా) దుర్లభోపాయేచ్ఛా. (దౌర్బల్యకాష్టేతి) వ్యాసాదీనాం కర్మప్రతిబద్ధాత్ శరణాగతౌ బుద్ధిప్రవృత్తిర్నాస్తి, ఆశాసినాస్తి; అతస్తస్యాంస ప్రవృత్తిరితిబోధ్యమ్. (ద్వితీయమర్థమ్) అప్రామాణ్యశబ్దార్థమ్. (వరదదేశికైరితి) "సిద్ధాంతే" ఇతిశేషః.

“ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇతినచనే విజ్ఞానతామితివిజ్ఞానశబ్దేన జ్ఞాన విశేషసంపన్నాపిత్తః; నత్వశక్తిః. “దేవేపరిబృఢతయావావిదితయా” ఇతివిదితబ్రహ్మ పరిబృఢత్వసూచకల్యాణగుణ పరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్; తచ్చపరిబృఢత్వజ్ఞానం “నదృశోపాయ వైధుర్యం సాక్షాదభ్యగవతో విదన్” ఇత్యత్ర భగవత్సదృశోపాయ భావజ్ఞాన మితివిశేషితమ్. “అజ్ఞసర్వజ్ఞ భక్తానామ్” ఇతిశౌనకవచనేపి జ్ఞానవిశేష సంపన్నత్వః. అతస్సర్వత్రజ్ఞానవిశేషస్త్వేనోక్తత్వాత్, అశక్తిపరత్వేనర్వత్రజ్ఞానపదలక్షణా, అశ్రుతకల్పనాచస్యాత్. నచ, అశక్తస్య అవశ్యం సక్త్యాహ్యత్వాత్ లక్షణాయుక్తేతివాచ్యమ్; అజ్ఞానశబ్దసేవ తదుపపత్తేః. నచవినిగమనావిరహః; పూర్వాచార్యవ్యాఖ్యానానురోధస్య అజహల్లక్షణాయాశ్చ వినిగమకత్వాత్

కిచ్చ “విధిస్తుధారణేఽపూర్వత్వాత్” ఇత్యజ్ఞానాదిత్రయస్య ప్రపత్త్యధికారత్వం ప్రమాణాంతరాప్రాప్తమ్, అపూర్వమిహవిధియతే. తతశ్చవిజ్ఞానశబ్దస్య లక్షణానయుజ్యతే; నవిధాపరశ్చబ్దార్థ ఇతి

(కల్యాణగుణపరత్వేన) కల్యాణగుణజ్ఞానపరత్వేన. (ఇత్యత్రేతి) ఇతిప్రపన్నపారిజాతేఇత్యర్థః. (అజ్ఞసర్వజ్ఞేతి) “గతిర్గమ్యాభవేద్ధరిః” ఇతిశేషః. (జ్ఞానవిశేషఇతి) జ్ఞానస్యవిశేషః - సర్వవిషయకత్వమ్. (తదుపపత్తేః) అశక్తలక్షణోపపత్తేః. (వ్యాఖ్యానేతి) దేవేపరిబృఢతయేతి విజ్ఞానత్వదవ్యాఖ్యానేత్యర్థః. (అజహల్లక్షణాయా ఇతి) అజ్ఞపదస్య అశక్తేఅజహల్లక్షణా. స్వాధ్యాయపరిత్యాగపూర్వకా అజహల్లక్షణేతిబోధ్యమ్.

(విధిస్త్యితి) పూర్వమీహంసాయామ్. “విధిస్తుధారణేఽపూర్వత్వాత్” ఇతినూత్రమ్. ధారణ - దేవానాంవిషయే ఉపరిధారణే, అపూర్వత్వాత్-అపూర్వాన్తర్థత్వాత్ విధిత్వార్థః. (అజ్ఞానాదిత్రయస్య) అజ్ఞాన సర్వజ్ఞానభక్తిత్రయస్య. (నవిధామితి) “నవిధాపరశ్చబ్దార్థః” ఇతి పూర్వమీహంసానూత్రమ్. విధానత్యాగం, పరః-ఇతరః,

నిషేధాత్. అజ్ఞానశబ్దేషినలక్షణా; తత్రజ్ఞానశబ్దస్యయోగపరత్వాత్; అన్యథాశాస్త్రపర్యదస్తస్య అసంజ్ఞాపత్యే. యోగరాహిత్యస్తు శక్తిరహితానాం శాస్త్రతఃపర్యదస్తానాం అపిశిష్టమితి, సర్వసంజ్ఞాసీద్ధ్యతి; అతఏవోచ్యతే “సర్వజ్ఞశ్చరణంయాతి యోగమార్గపరాజ్ఞుభిః” ఇతి. తతశ్చయోగాశక్తానామపి ఇదమ్, తత్సత్వేపి జ్ఞానవిశేషవతామపీదమ్. తస్మిన్ యోగేనతి భక్తిపరవశానామపీదమితితాత్పర్యమ్. క్వచిదపి లక్షణాభావాత్. పూర్వాచార్యైర్జ్ఞాన శబ్దస్యయోగశబ్దేనవివక్షితత్వాచ్చ, వచనాంతరానుగుణ్యాచ్చవ్యాఖ్యానానుగుణ్యాత్, అపూర్వాధ్యవిధిస్వారస్యాచ్చ, ఉపాయాంతరవిజ్ఞానాశక్తే రజ్ఞస్యయుజ్యత ఇత్యత్ర, “ఉపాయాంతరస్యవిజ్ఞానమ్” ఇతితత్పురుషాదపి కిర్మధారయో “నిషాదస్థపతింయాజయేత్” ఇత్యధికరణ సిద్ధోయుక్తిః.

శక్తినిష్పత్తినిష్పత్తి. శబ్దార్థోసభవతిత్యర్థః. (తత్ర జ్ఞానశబ్దస్యేతి) అజ్ఞానశక్తిశక్తిశక్తిశక్తిశక్తి. (అన్యథా) లక్షణాకల్పనే. (శాస్త్రపర్యదాసన్యేతి) ప్రమితి మచ్చిత్ర విశిష్టమితి శాస్త్రపర్యదాసన్యేత్యర్థః. (అవిశిష్టమ్) సమాసమ్. (యోగేతి) యోగవిరుద్ధత్వజ్ఞానాత్ యోగమార్గపరాజ్ఞుభవమితిజ్ఞేయమ్. (తత్సత్వేపి) యోగశక్తిసత్వేపి. (తస్మిన్) జ్ఞానవిశేషే. (యోగేనతి) వ్యాజభూతభక్తా సత్యామిత్యర్థః. (పూర్వాచార్యైః) పరదాచార్యైః. (వివక్షితత్వాదితి) వివృతత్వాదిత్యర్థః. (ఉపాయాంతరవిజ్ఞానేతి) అయంశ్లోకః ప్రపన్నపారిజాతస్థః. (ఉపాయాంతరస్యేతి) పూర్వపక్షే, ఉపాయాంతరస్య విజ్ఞానమితితత్పురుషాదపీదవ్యతి. (నిషాదస్థపతితి) నిషాదస్థపత్యధికరణే, తత్పురుషసమాసేలక్షణేత్య సార్వధారయసమాసోభ్యర్థితఇతిసిద్ధాంతమితిభావః. ఆత్రమాధవీయజైమినీయ న్యాయమాలావిస్తరే ప్రథమపాదేత్రయోద శాధికరణమారచయతి. “ద్విజ్ఞానపతిరన్యో వాద్విజ్ఞానస్త్రిసమాసతః। కర్మధారయముఖ్యత్వాన్నిషాదో కాద్రయాగకృత్” “వాస్తుమయంచరుం నిర్వపేత్” ఇతిప్రకృత్యత్రాయతే. “ఏతయానిషాదస్థపతింయాజయేత్” ఇతి. వాస్తుశబ్దః - కిచ్చిత్రప్రకృతిద్రవ్యవిశేషమాహ; తత్రతస్యామిష్టావధికారీనిషాదస్థపతి

అజ్ఞానశబ్దశ్చ అవిద్యాపరత్వేన వ్యాఖ్యాతః; విద్యాశబ్దశ్చ -
యోగే స్వరసః. (౧) “అవిద్యయామృత్యుం తీర్త్వావిద్యయాఽమృత మ
శ్నుతే” ఇత్యాదిప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యేణ; యద్వావిద్యాశబ్దస్య (౨) “దేవీ
విద్యేవేదితవ్యే” ఇతివత్, శబ్దజన్యయోగజన్యోభయవిద్యావాచక
త్వాత్, అవిద్యాశబ్దేన తదుభయశక్త్యభావోపి వివక్షితః ఇతి, విజ్ఞానశబ్దో
నాశక్తిలక్షకః. అతఏవ “ఉపాయాంతర విజ్ఞానాశక్తిః” ఇత్యుక్తమ్.
తస్మాదజ్ఞాది శబ్దానాం పూర్వపక్షోక్తార్థోనుపపన్నః. విజ్ఞానశబ్దస్య

శబ్దవాచ్యునైవర్తికః. తత్క. నిమదానాంస్థపతిరితపత్నీసమాసస్య త్రైవర్తికేనమృ
వాత్, తస్య బాధితవేదత్వేన విద్యాసమృద్ధివాచ్యేతిచేదైవమ్. నిమదశ్చసాంస్థపతిశ్చేతి
కర్మధారయసమాసస్య ముఖ్యత్వాత్, పత్నీసమాసేతు సజీర్ణజాతి విశేషవాచినా
నిమదశబ్దేన తత్సమృద్ధిపలక్ష్యేత. సహాయం కర్మధారయసమాసే దోషాస్తీతిత
తస్మాత్కాంతికాచార్యోపదేశాదినా విద్యాంసమృద్ధ్యధనికోనిమదో కాద్రయాగం
జర్యాత్” ఇత్యుక్తిరనుసంభేదా.

(దేవీవిద్యేతి) ముద్భావోపనిషదిప్రథమముద్భావే ప్రథమఖండే “తస్మైసహజావాచ
దేవీవిద్యేవేదితవ్యే, ఇతిహస్మయద్రుచ్చవిదోవదన్తి జరాచైవావరాచేతి”. అస్మాద్భః.
విషయవాక్యదీపికాయామః-- (తస్మైసహజావాచ) సృష్టార్థః. (దేవీవిద్యేవేదితవ్యే
ఇతిహస్మయద్రుచ్చవిదోవదన్తి) అత్రప్రాప్తమిత్యధ్యాహరం. యదస్తుప్రాప్తం దేవీ
జ్ఞానే ఉపాదేయే ఇతిహవేదాభిజ్ఞాః జరాశరాదయః, “తత్ప్రాప్తిహేతుః జ్ఞానశ్చ
కర్మచోక్తంకమమనః ఆగమిన్థాంబివేకాచ్చ ద్విధాజ్ఞానంతభోచ్యతే శబ్దబ్రహ్మగ
మమయం జరంబ్రహ్మవివేకః” ఇతియద్వదన్తి, తద్భావేనర్వం విజ్ఞాతంభవతీత్యర్థః
ఇతి. (ఉభయశక్తి) శాస్త్రజన్యజ్ఞానశక్తిః యోగజన్యజ్ఞానశక్తిశ్చేతి ఉభయశక్తి
త్యర్థః. తచ్చజ్ఞానమమృతమృత్యునివృత్తమ్. (విజ్ఞానాశక్తిరితి) అశక్తిచర్యస్తముక్త
మిత్యర్థః. (పూర్వపక్షేతి) అజ్ఞాపరస్య ఉపాయాంతరజ్ఞానాభావః. విజ్ఞానత్వదస్య
అశక్తవాచకత్వశ్చేతి పూర్వపక్షోక్తార్థ ఇతిభావః. (భట్టార్యత్యాది) “దేవేవది

భట్టార్యవరదార్యవచనాభ్యముపాయ పరిబృథతోపాయా న్నరతుచ్ఛ
జ్ఞాత్వనపరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్, తాదృశవిజ్ఞానస్య ఉపాయా న్నరపరి
త్యాగ హేతుశ్చేన పూర్వపక్షోక్తశృంఖలితోక్త్యనన్వయశ్చ.

ననుపరిబృథత్వజ్ఞానానన్వయస్య వ్యాసాదిషు దుర్వచత్వాత్ కథ
మస్యాధికారత్వమితిచేత్, ఉచ్యతే; భక్త్యభావస్యాపి తేషుదుర్వచత్వా
త్, భక్తేరప్యధికారత్వంనస్యాత్. యదితేషామధికారిపురుషత్వాత్ ఆశు
ఫలేచ్ఛారూప భక్తిభూమానాస్తీత్యుచ్యతే. తర్హి ఉపాయోపేయ గోచర
సార్వజ్ఞేపి కిచ్చిద్వైకల్యం ప్రమాణబలాదభ్యుపగస్తవ్యమితి. కిచ్చి
వ్యాసాదీనా మధికారవిశేషాధి క్షిప్తత్వాత్, యథాప్రారబ్ధమాత్రనాశే
చ్ఛాసజాయతే, తద్వత్ ప్రాప్యపరిబృథత్వ ఉపాయఫలుత్వజ్ఞానేసత్యపి
ప్రారబ్ధఖడ్గనాశేపి ఇచ్ఛాసజాయతే. అధికారారన్యకకర్మణోయావదధి
కారసమాప్త్యవస్థాసేనానుభవనాశ్చత్వాత్. సచఉపాయోపేయగోచ
రఫలుత్వ పరిబృథత్వజ్ఞానస్య ప్రపత్త్యధికారత్వే భక్తిశాస్త్రానవ కాశా
వత్తి. భక్తేరివ ఉక్తజ్ఞానపూర్వే రధికార త్వేన తద్రహితానాం

బృథతయావిదితయా” ఇతిభట్టారకైః పరిబృథత్వజ్ఞానపరత్వేన, పరదాచార్యైః
“సదృశోపాయవైధుర్యం సాక్షాద్భగవతోవిదన్” ఇతి-ఉపాయా న్నరతుచ్ఛత్వజ్ఞాన
పరత్వేనచ విజ్ఞానశబ్దోవ్యాఖ్యాత ఇతిభావః. ఉపాయపరిబృథత్వం సిద్ధోపాయపరి
బృథత్వమ్. (తాదృశవిజ్ఞానస్య) ఉపాయపరిబృథత్వ ఉపాయా న్నరతుచ్ఛత్వజ్ఞాన
రూపవిజ్ఞానస్య. (శృంఖలితోక్తి) “జ్ఞానముడ్డయాకిలుమ్. ఆశక్తసుక్తుమ్” ఇతిసా
రోక్త శృంఖలితోక్తిర్లక్ష్యః.

(అన్య)పరిబృథత్వాదిజ్ఞానస్య, (అధికారత్వమ్)ప్రపత్త్యధికారత్వమ్, (తేషు)
వ్యాసాదిషు, (అధికారత్వమితి) పూర్వపక్షో. (తేషాం)వ్యాసాదీనామ్. (ప్రారబ్ధనాశేపి)
ప్రారబ్ధఖడ్గనాశేపి. (ఉపాయోపేయేతి) ఉపాయగోచరం ఫలుత్వజ్ఞానం, ఉపేయ
గోచరం పరిబృథత్వజ్ఞానమిత్యన్వయః. (భక్తేరివేతి) యథాభక్తిప్రారబ్ధకృతా.

భక్త్యా రమ్మో పవత్యైః. ఏవమస్మిన్వచనే ఉపాయాన్తర ఫల్గుత్వజ్ఞానస్య శరణాగత్యధికారత్వవచనాత్, తస్యచాష్టాంగయోగవత్, ఉపాయభూతేషు డక్లే అత్యంతఫలతరే అధికారత్వ విరోధాత్, తదధికారాశరణాగతి ర్నసాధనమ్. కిన్తుఫలభూతేతి విజ్ఞాయతే.

యద్వా “విజానతామిత్యత్ర విజ్ఞానశబ్దం దేవేపరిబృఢత యేత్య నేన దేవవిషయ విజ్ఞానపరం. సతూపాయాన్తరవిషయ విజ్ఞానపరం” ఇతివర్ణితం. “సద్బుశోపాయవైధుర్యమ్” ఇతివరదార్థవచనం భట్టార్థ వచనం ఫలితార్థకథనమ్. తతశ్చపరిబృఢత్వమ్ - ఉపేయాకార పరిబృఢ త్వమ్, ఉపాయాకార పరిబృఢత్వచ్చ వివక్షితమ్. పూర్వత్ర సద్బుశో పాయ వైధుర్యమితి ఉపాయాన్తరాణాం ఫల్గుత్వం ఫలితార్థత్వేనవివ క్షితమ్. ఉత్తరత్రోపాయాన్తరాణాం స్వరూపవిదుర్ధత్వం తత్ఫలితార్థ త్వేన వివక్షితమ్.

యద్యపుపాపాయాకార పరిబృఢత్వం, రస్యత్వసకృత్త్వ అపత్త్యస హత్వ నిరపేక్షత్వ సిద్ధత్వచేతనత్వ స్వయంఫలత్వ ఫలప్రదత్వ స్వరూపా నురూపత్వాదీని. తథాప్యత్ర ఉపాయాన్తరత్యాగహేతుభూత సాద్య తద్వదిత్యర్థః. (తద్రూపితానాం) భక్తిపూరితరూపిరిహితానామ్. (అస్మిన్వచనే) సద్బుశోపాయవైధుర్యమితివచనే. (తస్య) ఉపాయాన్తరఫల్గుత్వజ్ఞానస్య. (తదధికారా) ఉపాయాన్తరఫల్గుత్వజ్ఞానాధికారా. (అసాధనమితి) ససాధనంభవితు ముర్వతీత్యర్థః.

(ఉపేయాకారపరిబృఢత్వమ్)త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్య నిరతిశయభోగ్యత్వాన్తరస్య సాధ్యత్వాదికమ్. (ఉపాయాకారపరిబృఢత్వమ్) స్వరూపానురూపత్వసర్వ శక్తత్వ ప్రాప్త్యపూర్ణత్వాదికమ్. (పూర్వత్ర) ఉపేయాకార పరిబృఢత్వాంశే. (ఉత్తరత్ర) ఉపాయాకార పరిబృఢత్వాంశే. (తత్ఫలితార్థత్వేన) భట్టార్థవచన ఫలితార్థత్వేన.

(సకృత్త్వేతి)సకృత్స్వికార్యత్వేత్యర్థః. (తథా) తథా భూతాసీత్యర్థః. (తద

శ్యాభావః స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్; తతశ్చ ఉపాయాంతరాణాం భగవత్సా
దృశ్యాభావః; యథాభగవాన్ స్వరూపానురూపోపాయః, సతథోపా
యాంతరాణీత్యేవంరూపోమతిః. తస్మాత్స్వరూపానురూపత్వశ్చ సాదృ
దృశ్యం వినక్షితమితి.

విజానతామిత్యత్ర విజ్ఞానశబ్దః ఉపాయాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వ
జ్ఞానపరః. తస్మాత్, ఉపాయాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్య ఉపాయాంతర
వత్ స్వరూపవిరుద్ధేషడగ్నే అనధికారాత్, తదధికారా శరణాగతిః
ఫలరూపేతిసిద్ధ్యతి. ఏవశ్చ “మామారాధయితుం స్థానాంకర్మసుజ్ఞా
నభక్తయః । అశక్తానాంపునశ్చైక స్సులభోపాయఉచ్యతే” ఇత్యా
దిశాస్త్రేషడగ్నాధికారత్వే నోక్తాయా ఉపాయాంతరాశక్తిః, సాపి శరణా
గతాపధికారిః. స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం భక్తిపారవశ్యేష్యేతి షడంగ
వ్యావృత్తం విలక్షణమధికార ద్వయమధికం శరణాగతాపధికారిః”
ఇత్యనేన వచనేనోక్తంభవతి.

స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమనుయాయుధికారభితి, త్రయాణామ
వ్యష్టాజ్ఞయోగవత్ షడగ్నత్యాగోపిసిద్ధ్యతి. అన్యథాసులభత్వాదశక్త
పరతన్త్రత్వాత్, ఆశుఫలదత్వాద్భక్తిపరవశపరతన్త్రాణామపి షడగ్నస్వీకా
రాపత్తేః. షడగ్నే ఆర్తదృష్టయారశక్తిరేకైవాధికారిః. శక్తానామూర్తా
నాందృష్టానాశ్చ వసురణ్యాదిమన్తకోపాసనాత్మకప్రపత్తాపధికారాత్;
అతః, అశక్తిమాత్రాధికారాత్ షడగ్నాత్, అశక్త్యాదిత్రయాధికారా
శరణాగతిర్భిద్యతే.

ధికారా) ఉపాయాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాధికారా. (అనేనవచనేన) సదృ
శోపాయవైభవ్యమితివచనేన. (సిద్ధ్యతీతి) అత్రస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానపదకక్తిః,
తథావిధః, జ్ఞానీ, తథావిధః భక్తిపరవశః - ప్రపన్నఇతిబోధ్యమ్.

(అన్యథా) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానరూపానుయాయుధికారాసగ్గీకారే. (అ:

నన్వేషం, శక్తానామశక్తానాం శరణాగతావధికారే అష్టాంగ
షడంగయోగయోరనుష్ఠాత్రధావేన అప్రామాణ్యాపత్తిరితి చేన్నేవమ్.
“నరాణాంబుద్ధిదౌర్బల్యాదుపాయాస్తరమిష్యతే” ఇతిస్వప్రయత్న స్వ
రూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానసతాంశక్తానామశక్త్యాం యథాక్రమంతయోరధి
కారసమ్భవాత్. తతశ్చనరాణామితివచనమేవ శరణవరణోపాయాస్తర
యోః ప్రతినియతాధికార వ్యవస్థాపరం. “బుద్ధిదౌర్బల్యవతాంనరాణా
ముపాయాస్తరమ్, బుద్ధిదౌర్బల్యహీనానాం ప్రకృతశరణాగతిః” ఇతిహి
తాత్పర్యమ్. అత ఇదంవచనంవిజానతామిత్యన్యక్తార్థపరత్వే ఉపాద్బల
కచ్ఛాభవతి.

“ననుబుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దం - లఘూపాయ ప్రతిపాదకప్రపత్తిశా
స్త్రేప్రామాణ్యాధ్యవసాయపరం. నరశబ్దశ్చ-అశక్తపరం. అతః కస్యచిద
శక్తస్య కృచ్ఛోపాయేషు దురాశాదార్థ్యశాలినప్రపత్త్యనర్హత్వాత్
ఉపాయాస్తరపవాధికారఇత్యుచ్యతే; అన్యథావ్యాపాదిషు సర్వసంశయ
ఘాతిషుఉక్తనీతేరసమ్భవాత్” ఇతిచేన్నేవమ్. వ్యాపాదివ్యావర్తనాయ
అశక్తస్యేతిపదమధ్యాహర్తవ్యమ్. తథాచఅశక్తేన ఉపాయాస్తరస్య
ఇష్యమాణత్వాయోగాత్, ఉపాయాస్తరశబ్దః తదుపాయదేశవాసాది
పరోవాచ్యం. తతశ్చలక్షణాన్యత్. ననుబుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దం - ఉపా

త్వాదిత్రయమ్. అశక్తిస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానభక్తిపారవశ్యిత్రయమ్. (స్వయత్సేతి)
స్వయత్సే స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమిత్యర్థః. (యథాక్రమమితి) శక్తానామష్టాంగే,
అశక్తానాంషడంగేఇత్యర్థః. (తయోః) అష్టాంగయోగషడంగయోగయోః.
(ఇదంవచనమ్) నరాణామితివచనమ్. (ఉక్తార్థం) ఉపాయాస్తరస్య రూపవిరుద్ధత్వ
జ్ఞానమ్.

(అన్యథా) దురాశాదార్థ్యశాలినః ఉపాయాస్తరపవాధికార ఇత్యర్థానశ్చ
కారే. (ఉక్తనీతేరితి) బుద్ధిదౌర్బల్యస్యేత్యర్థః. (అసమ్భవాదితి) ఉపాయాస్తర
భక్తినిష్ఠత్వాదితిభావః. (తథేతి) తద్వదిత్యర్థః. (ఇష్యమాణత్వాయోగాత్) ఇచ్ఛా
విషయత్వాయోగాత్. (తదుపాయేతి) ఉపాయాస్తరోపాయేత్యర్థః. (సలక్షణేతితి).

యాస్తరేస్వాధికారభ్రమపరః. అతడిసాయాస్తరశబ్దస్యన లక్షణేతి
చేన్న. దార్ధ్యాభావవాచకస్య దార్బల్యశబ్దస్య భ్రమపరత్వేలక్షణా
పత్యే. అథాహరదోషతాదవస్థాచ్యు.

నను, యదిఅనధ్యాహరయోజనా పక్షపాతేనవ్యాసాదిషు ఉపా
యాస్తరస్వరూప వినిర్గత్వలక్షణశాస్త్రాగ్రజ్ఞానభావోవా, జ్ఞానేసత్యపి
అధ్యవసాయాభావోవా, అధ్యవసాయేసత్యపితస్యదార్ధ్యాభావోవా
కల్పేత; తదా అజ్ఞత్వేనప్రప త్యనుష్ఠాత్మాణాం వ్యాసాదీనాం స్వాపది
ష్టశాస్త్రార్థేషుజ్ఞానవిశ్వాసదార్ధ్యాభావస్య అనేకోపపత్తిప్రమాణ విరో
ధస్సౌత్త; అతస్తదవిరోధాయఅస్మిన్వచనే అధ్యాహరద్యస్వరస్యాశ్ర
యణమేవయుక్తమ్. “భూయసాంస్వాద్యలీయ స్త్వమ్” ఇతిచేత్తేవమ్.

అత్రహివచనే స్వారస్యబలాదుపాయాస్తరాధి కృతేషువ్యాసాది
ష్టపి ప్రపత్తివిషయే కిచ్చిదజ్ఞానంతావత్ప్రతీయతే. “ఇదం మహా
పనిషదం దేవానాంగుహ్యము త్తమమ్” ఇత్యాదాప్రపత్తివిషయే
దేవగుహ్యమప్యస్తీత్యుక్తమ్; తతశ్చదేవానామవతత్ప్రసాదలబ్ధసార్వజ్ఞ
వతాం వ్యాసాదీనామపి ప్రపత్తివిషయే తద్యాభాత్మ్యజ్ఞానంనాస్తీత్య
ప్రకీకార్యమ్. తత్రప్రపత్తేస్సాధనత్వవేషానుబద్ధి ప్రకారవిశేషాణామజ్ఞ
త్వేన తదనుష్ఠాన తదుపదేశదేశికైస్తైరవగతత్వేపి ఫలత్వవేషానుబద్ధి
ప్రకారవిశేషాణామనవగతత్వసమ్భవాత్. ఫలప్రపత్తైప్రధానాధికారభూ
తోపాయాస్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాభావస్యాపిత్వేషు సమ్భవాత్,

దేశవాసాదిలక్షణానేత్యర్థః. (అధ్యాహరేతి) ఆకత్తస్యేత్యధ్యాహరేత్యర్థః.

(యోజనాపక్షపాతేనేతి) యోజనాయాంపక్షపాతేనేత్యర్థః. (తస్య) అధ్యవసా
యస్య. (తదవిరోధాయ) అనేకోపపత్తి విరోధాభావాయ. (అస్మిన్వచనే)
సరస్యేతివచనే. (తత్ప్రసాదేతి) దేవతాప్రసాదేత్యర్థః. (తదనుష్ఠానేతి) సాధ
నత్వ వేషానుబద్ధిప్రకార విశేషానుష్ఠానేత్యర్థః. (తేషు) వ్యాసాదిషు. (తేషుమ్)

ఉ క్తజ్ఞానాభావవ తేషాముపాయాన్తర స్వీకారేహేతురితి పారిశేష్యాత్సాన్వరికవచనార్థోవగమ్యతే. అతవవకేషాశ్చిత్తప్రతిష్ఠి విషయే సార్వజ్ఞ ముచ్యతే. (అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామితి).

అథవా, వ్యాసాదీనాం ప్రపత్తియాథాత్మ్యస్వఫలరూపత్వస్వతదనుబద్ధినా ముపాయాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వాదీనాశ్చ ఉపదేశయోగ్యజ్ఞానసమ్భవేషి అనుష్ఠానోపయుక్తదృఢతరజ్ఞానంతేషాం నాస్తీ; తేషామధికారిపురుషత్వేన తత్తదధికారారమ్భకకర్మణవవ తత్రప్రతిబద్ధకత్వాత్; తస్మాద్వాస్తాది సార్వజ్ఞాదిప్రతిపాదక ప్రమాణవిరోధాభావాత్, దేవగుహ్యత్వాదివచనానుగుణ్యాత్, అన్యథాఅధ్యాహారాదిదోషాపత్తేః, శబ్దస్వరస్యాచ్చ బుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దః-ఉపాయాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వాద్యవసాయాభావపరః.

ఏవమత్రబుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దస్య పరిశేషాదుపాయాన్తర స్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానా భావపరత్వాత్, “దేవేపరిబృఢతయా” ఇత్యత్ర ఉపాయోపేయభావపరిబృఢత్వస్య వివక్షితతయా, తస్యనదృశోపాయవైధుర్యమిత్యాదితద్వివరణే సిద్ధోపాయసాదృశ్యా భావః స్వరూపవిరుద్ధత్వమితి పర్యవసాయిత్వాచ్చ, విజానతామిత్యత్రవివక్షిత విశేషజ్ఞానమితరోపాయత్యాగ హేతుభూతముపాయాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానమేవ భవతీతి, తదధికారికా శరణాగతిః న్యాసాద్భిన్నాఫలరూపేతిసిద్ధమ్.” ఇతి.

పూర్వపత్. (ఉ క్తజ్ఞానాభావః) ఉపాయాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాభావః. (తదనుబద్ధినామ్) ఫలప్రపత్త్యనుబద్ధినామ్. (తత్ర) నిరుక్తజ్ఞానాభావే. (అన్యథా) వ్యాసాదీనాం స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానాభావాద్యనశ్లేకారే. (అధ్యాహారాదిః) ఆకక్తశ్రేయధ్యాహారాదిః. (సిద్ధమితి) ప్రపజ్ఞితమితి పూర్వేణాన్వయం.

అత్రయత్రావదుక్తం సాధనాంతరే స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం
సవిజ్ఞానతామితిస్సార్థః: భట్టార్యవరదార్యాభ్యాం శరణ్యగుణ
విశేషజ్ఞాన పరతయావ్యాఖ్యాతత్వాత్, కిన్తు, అజ్ఞానామిత్యుక్తప్రతి
యోగిప్రతియోగిభూతజ్ఞానినిర్దేశముఖేన అనుష్ఠానోపయోగిజ్ఞానరహి
తానాంజ్ఞానేనత్యవ్యశక్తానామిత్యర్థః, సాధనాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వ
జ్ఞానం శబ్దార్థోవాఫలితార్థోవేతి స్వాభిమతార్థం ద్వేధాసాధయిష్యత్ ప
రోక్తం తావద్దూషణ పశ్యకేననిరస్యతి (ఇదంశరణమజ్ఞానామితివచన
ఇత్యాదినాశ్చిట్టలితోక్త్యసమ్భవశ్చేత్యస్తేన.)

లక్షణాంవక్ష్యన్ ముఖ్యార్థంతావదాహ (విజ్ఞానశబ్దేనేతి). విజ్ఞాన
వాచిశబ్దేనేత్యర్థః. ముఖ్యార్థపవతాత్పర్యందృఢయితం వివరణసూక్తి
త్రయంతావదాహ (దేవఇత్యాదినా-ఉక్త్యత్యస్తేన). (విశేషితమితి).
అతోన వివరణయోర్విరోధః, ఇతిభావః. (జ్ఞానవిశేషపవేతి) సర్వవిషయ
కత్వేన జ్ఞానవిశేషణాదితిభావః. ఏవంశబ్దస్వరసామసారేణ వివరణత్ర
యానుసారేణచసిద్ధోవాస్తవార్థఉక్తః. అయచ్ఛిడతరత్రవివదిష్యతే.
పరపక్ష దూషణమాహ (అతేతి). వివరణం (సర్వతేతి). (అశక్తిపర
త్వేతి) సర్వతేతిపదంకాకాక్షిన్యాయేనాన్వేతి ఉక్తస్థలచతుష్టయేపి.

పూర్వపక్షే (సాధనాంతరేతి) అసపేక్షితం సాధనాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన
మిత్యర్థః. (ఇత్యస్సార్థః) నేత్యన్వయః. (అనుష్ఠానోపయోగి) సాధనాంతరాను
ష్ఠానోపయోగి. (ఇత్యర్థః) యత్రావదుక్తమిత్యన్వయః. (దూషణపశ్యకేన)
“అజహల్లక్షణ, అధ్యాహరణ, వ్యాఖ్యానాదివిరోధః; విధాలక్షణ, సాధనాంతర
స్వరూపజ్ఞాన పరత్వప్రతిబింబరూపః” ఇతిదూషణపశ్యకేన.

(వివరణసూక్తిత్రయమ్) దేవేతి, సదృశేతి, అజ్ఞేతిసూక్తిత్రయమ్. (వివరణ
యోః) దేవేపరిపూర్ణతయేతి, సదృశోపాయవైధుర్యమితివివరణయోః. (సర్వవిషయ
కత్వేనేతి) అత్రజ్ఞానం దేవగుహ్యార్థవిషయకత్వే తస్యసర్వవిషయకజ్ఞానరూపత్వం
సమ్మవతితిబోధ్యమ్. (కాకాక్షిన్యాయేనేతి) “సర్వత్రాశక్తిపరత్వే” ఇత్యన్వయఃకర

(అశక్తిపరత్వే) స్థలచతుష్టయోపయోగ శక్తిపరత్వే స్థలచతుష్టయేలక్షణా,
అధ్యాహారశ్చస్యాదిత్యర్థః.

అయం భావః. విజానతామిత్యత్ర సాధనా నైరజ్ఞానసత్త్వరూపేన బోధనే తద్దానరహితానాం తద్దానవతాత్పర శరణాగత్యన్వయే సాధనా నైరజ్ఞానమననుష్ఠాన పరాహతంస్యాత్. అతస్సాధనా నైరజ్ఞానవతాం తదనుష్ఠానాశక్త్యా నా మి త్యే వ అ శ క్త త వ్త్ర ప కా రేణ బోధనం వాచ్యమితిలక్షణా. దేవేపరిబృఢతయేత్యాది వివరణోక్తా స్థలాభాయ “ఇదమేవ అశక్త్యానామ్ సర్వజ్ఞానామ్” ఇత్యధ్యాహారః; ఏవం దేవిత్యాదివివరణేషు అశక్త్యాధికారిబోధనాయ “దేవే అశక్త్యైర్విదిత తయా, భగవతో విదన్ అశక్తిః, అజ్ఞానశక్త్య సర్వజ్ఞభక్త్యానామ్” ఇత్యధ్యాహారః. సర్వజ్ఞశబ్దమవతాత్ కలక్షణాతు శక్త్యానుష్ఠానైః; శక్త్యనుష్ఠానాభావాత్. “దేవేపరిబృఢతయా విదితయా” “సాక్షాద్భగవతో విదన్ సర్వజ్ఞః” ఇతి తద్వివరణాద్వయవిరోధాచ్చ. దేవేపరిబృఢతయా విదితయేత్యస్య సాధనా నైరజ్ఞానమననుష్ఠానాశక్త్యావేతి వాక్యలక్షణా, “సద్భవోపాయవై ధుర్యం సాక్షాద్భగవతో విదన్ సర్వజ్ఞః” ఇత్యస్య సాధనా నైరజ్ఞానమననుష్ఠానాశక్తి ఇతి వాక్యలక్షణా అత్యంతజనుస్థా, నిరూపాచ; అనుపపత్త్యభావాత్. నచ విజానతామిత్యత్ర విశేషజ్ఞానవతా మశక్త్యానామిత్యవల్లక్షణాయా ఉభయలాభః; శక్త్యనుష్ఠానాభావాత్ అనుపపత్త్యభావాత్ అనుగతధర్మభావాచ్చేతి.

వ్యతిరేకభావః. (ఉత్తరస్థలచతుష్టయే) విజానతామితి. విదితయా ఇతి, విదన్మితి, సర్వజ్ఞేతి స్థలచతుష్టయే. (స్యాదిత్యర్థ ఇతి) యథాయోగ్యమితి భావః.

(తద్దానేతి) సాధనా నైరజ్ఞానశక్తిర్థః. (అననుష్ఠానపరాహతంస్యాత్) నిరర్థకంస్యాత్. (వివరణోక్తా స్థలాభాయేతి) సర్వజ్ఞేతి వివరణే ఉక్తత్వాత్, తల్లాభాయ సర్వజ్ఞానామిత్యధ్యాహారః కర్తవ్య ఇతి భావః. (శక్త్యనుష్ఠానాభావాదితి) గణాయాం ఘోష ఇత్యత్ర గణ్యపదబోధ్య ప్రవాహరూపశక్త్య సమృద్ధిరేవ ర్తత ఇతి కృత్యా

ననువిజానతాం విజానతామిత్యావృత్త్యాఅశక్తానాం విశేషజ్ఞానవ
తాం లక్షణయాశక్త్యాచలాభస్సమ్మనతి. అన్యథాలశక్తానాం ప్రమాణ
ప్రసిద్ధస్యప్రపత్త్యన్వయస్యానేనలాభోనస్యాత్. అతఏవలవిద్యాతథిత్యా
దిషుఅధ్యాహారోపి సోధవ్యత్యతలహ(నచేతి). (అజ్ఞానశబ్దవేతి) అజ్ఞాన
వాచిశబ్దే - అజ్ఞానశబ్దత్రయే లవిద్యాశబ్దేచేత్యర్థః. అవధారణానుపపత్తి
మాశబ్ద్యపరిహరతి(నచేతి). (పూర్వాశ్చేతి) అశక్తలక్షణాయాం దేవే
పరిబృధతయా ఇత్యాదివివరణవిరోధః. విజానతాంవిజానతామితి శక్తి
లక్షణాభ్యామావృత్తౌనైవ దోషఇతిభావః. అత్రదేవత్యాదిషు అధ్యా
హారోప్యభిప్రేతః. (అజహదితి) విద్యాసామర్థ్యయో రుపాయాంతరాధి
తిరేలక్షణాకల్పయితే తాత్పర్యానుపపత్తేః. తద్వత్సర్వజ్ఞశబ్దే ఆశక్తలక్షణానవక్త
వ్యా. సర్వజ్ఞరూపశక్త్యసమ్మన్తస్య ఆశక్తేఅభావాత్. సర్వజ్ఞాశ్చేత్ ఆశక్తావిషభవ
స్తీతి ప్రాయశిత్వాభావాత్ ప్రాయశిధర్మపురస్కారేణ వక్తవ్యమితిభావః. (అనుప
పత్త్యభావాత్) తాత్పర్యానుపపత్త్యభావాత్. (అనుగతధర్మాభావాచ్చేతి) “కాశే
భ్యోదధిరక్షతామ్” ఇతి ఆజహల్లక్షణాస్థలే కాకవిడాలాదిషు దద్యుపసూతకత్వ
మునుగతధర్మః. తద్వత్ విజానత్వదేసర్వజ్ఞాశక్తయోరనుగతధర్మాభావాత్, అజ
హల్లక్షణయా నోభయలాభఇతిభావః. యద్యపిఅజ్ఞవదేలక్షణయా ఆశక్తగ్రహణం
కర్తుంశక్యమ్. ప్రాయేణయేఅజ్ఞాః, తేఆశక్తా ఇతిదృష్టవరత్వాదితిభావః. (ధర్మా
భావాచ్చేతి) అయంభావఇతిపూర్వేణాన్వయః.

(ఆపుత్ర్యాఇతి) “సకృదుచ్చరితశ్శబ్దస్య కృదేవార్థంగమయతి” ఇతిన్యాయేన
విరమ్యవ్యాపారానుపపత్త్యా ఆపుత్తిర్వక్తవ్యేతిభావః. (అనేనేతి) పచనేనేతి
శేషః. (అధ్యాహారోపీతి) ఆశక్తైరిత్యాద్యధ్యాహారోపీత్యర్థః. (అజ్ఞశబ్దత్రయే)
ఉపాయాంతరవిజ్ఞానాశక్తేర్జ్ఞస్య, అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్, శరణమజ్ఞానామితి అజ్ఞ
శబ్దత్రయే. (అవధారణేతి) అజ్ఞానశబ్దవివేచనవధారణేత్యర్థః. (ఆశక్తలక్షణాయామితి)
పుర్వత్రవిజానత్వదశ్యేతియోజనీయమ్. (నైవేతి) ఆపుత్తిరేవేత్యర్థః. (విద్యా

కారత్వేనరూపేణ అజ్ఞశబ్దేషుజ్ఞాధాతునా అవిద్యాశబ్దేనచఅజహల్లక్షణా
యాస్సమ్భవాదితిభావః.

అవిద్యాశబ్దేనజ్ఞాననిషేధాధికారత్వేన విధీయతే. ప్రసక్తిస్వేవ
ప్రతిషేధః. ప్రసక్తిశ్చప్రమాణాంతరేణేతి, ఉపాయాంతరాధికారత్వేన
ప్రమాణాంతరప్రాప్తస్యజ్ఞానస్యాత్రనిషేధవిధిరితి ప్రాప్తానువాదే ప్రతి
యోగినమరప్రకృష్టాథాతౌల్యజ్ఞానాన్యాయా. నతువిధేయసమర్పకే
విజానతామిత్యత్ర జ్ఞాధాతావిత్యాశయేన తృతీయదూషణమూహ
(కిచ్ఛేతి). అత్రప్రతియోగిదిశిలక్షణాయా ఆవశ్యకత్వాత్, అస్మత్పక్షే
విజానతామిత్యత్రవిశిష్టజ్ఞానోపస్థితౌ విశేష్యస్యయోగ్యతయా లాభానమ్భ
వాచ్చ, భవత్పక్షేలక్షణాద్వయ ప్రసజ్జకత్యపిదూషణమనుసంధేయమ్.

సామర్థ్యయోరితి) విద్యా - జ్ఞానమ్, సామర్థ్యమ్ - ఆవగమనరూపశక్తిః. అను
ష్ఠానరూపశక్తిః. “నత్రిణోయాన్తి” ఇత్యత్రపాఠ్యత్వముగతధర్మః. తద్వత్,
అత్ర ఉపాయాంతరాధికారత్వముగతధర్మః. అతః అజ్ఞావిద్యావదేష అజహల్లక్ష
ణాయాస్సవ్వరస్యమితిబోధ్యమ్.

(అత్రనిషేధవిధిరితి) సాధనాంతరాధికారత్వేన ప్రాప్తస్యనియముభిక్షేప
విశిష్టాధ్యయనాదిరూపార్థస్యనిషేధః అజ్ఞావదే ఇతిబోధ్యమ్. (ప్రతియోగినమర్పకే)
అజ్ఞప్రతియోగీ-జ్ఞః, తత్సమర్పకే. (జ్ఞాధాతౌ) అజ్ఞానామిత్యత్రజ్ఞాధాతౌ. శ్రీ
వచనభూషణమీమాంసాభాష్యే (నవిధౌవరశ్చబ్దార్థః ఇతి) విధేయాంశే అన్యార్థో
నోచితఇత్యర్థః. (ప్రతియోగిదిశి) అజ్ఞావదే లక్షణేతిభవతోవ్యవర్జనీయా ఇతిక్షేపః.
అజ్ఞశబ్దస్య - జ్ఞానసామాన్యాభావవాచిత్యేపి జ్ఞానవిశేషాభావవాచిత్యమ్ వదనీతి
తాత్పర్యమ్. (విశేష్యస్యయోగ్యతయాలాభేతి) మీమాంసకాః “గవాదిపదానాం
గోత్వేశక్తిః ఆక్షేపాద్వ్యక్తిలాభః” ఇతివదన్తి. తద్వత్, విజానస్తఃకే ఇత్యాక్షేపే
విశేష్యలాభఇతిచ ప్రవక్తమ్. (భవత్పక్షేలక్షణేతి) విజానత్వదే ఆశక్తేలక్షణా. అజ్ఞావదే
జ్ఞానవిశేషాభావేలక్షణేతి లక్షణాద్వయేత్యర్థః.

కిచ్చాల్జశబ్దత్రయే ప్రతియోగిదిశి నాస్యన్యతే అజహల్లక్షణాకల్ప
నీయా; కిన్తుసామాన్యశబ్దే విశేషలక్షణాభవదభిమతై వాగ్గీక్రియతే.
నచైవమశక్త సజ్జిహాభావప్రసక్తిః, ప్రతియోగిదిశి యోగసూపజ్ఞాన
విశేషలక్షణాగ్గీకారాత్; యోగరాహిత్యస్యచ శక్తేషిన్త్వాత్.

ఏవం విశేషలక్షణయైవ అశక్తసజ్జిహేవిజ్ఞానతామితపదం భ
వన్తతేవ్యర్థప్రాయమ్. నచ, ఉపాయాన్తరానుష్ఠానాపయికజ్ఞానేవా
ఉపాయాన్తరయాపజ్ఞానేవా విశేషలక్షణేత్యత్ర వినిగమనావిరహః
అనుష్ఠానాపయికజ్ఞానలక్షణాయాం శాస్త్రపర్యదాసస్య శరణాగత్యధి
కారత్వేన ప్రమాణనిర్ధారణేన లాభప్రసక్తాదిత్యాశయేన చతుర్థతృతీయ
దూషణమాహ (అజ్ఞానశబ్దేషీతి). (సర్వసజ్జిహేయతీ) అజ్ఞానశక్తాఽత్రై

(సామాన్యశబ్దాది) మధుపియేజైమినిన్యాయ మలావిస్తరేషస్తాధ్యాయే అష్ట
మపాదేనన మధికరణచూరచయతి, “అగ్నిమీమీయకః కోపియాగ చోదసయోదితః।
అవిశేషణ కోపిస్యాచ్ఛాగోమస్తవిశేషణాత్” జ్యోతిష్టుమేత్రాయతే “అగ్నిమీ
మీయంపశుమాలభేత్” ఇతి. తత్రవిహితేచకా విశేషస్యాశ్రవణాద్యః కోపిపశురా
లభ్యస్య ఇతిచేన్ద్రేవమ్. “ఛాగస్యవపాయామేదసోసు బ్రూహి” ఇతిమన్తేవిశేషి
తత్వాత్, తస్మాచ్ఛాగవివాలభ్యస్యః. శాఖాస్తరే, “విధావేవాగ్నిమీమీయశ్చాగః”
ఇత్యేవవిశేషశ్చుత ఇతిచేన్ద్రే, “కృత్వాచిన్ద్రా” ఇత్యిత్రోక్తఛాగ పశున్యా
యేన సామాన్యశబ్దే విశేషపదసముఖివ్యాపారేణ జ్ఞానాలోయోగ్యతయా విశేష్య
లాభః. తథాచఅజ్ఞానదేజ్ఞానవిశేషావాహోర్ధ్వఇతిఫలితమితిబోధ్యమ్.

(అనుష్ఠానాపయికేతి) సాధనాన్తరస్వరూపజ్ఞానస్య లక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వా
పేక్షయా ఉపాయాన్తరానుష్ఠానాపయికజ్ఞానస్యలక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వే గౌరవాద
సాన్విరస్యంబోధ్యమ్. (శాస్త్రపర్యదాసస్యేతి) శాస్త్రపర్యదాసాః - యత్కించైదంశేషి
శాస్త్రవిహిర్భూతాః; అత్రైవర్ణికాఇతియావత్. (అనేన) అజ్ఞానదేన. (అజ్ఞానశబ్దేషీ
తి). శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే (నలక్షణేతి) నాజహల్లక్షణేత్యర్థః. అజ్ఞా

వర్ణిక సజ్జిహిత్యం. కిచ్చ “సద్భూతాపాయవై ధుర్యం సాక్షాద్భగవతో
విదన్” సర్వజ్ఞశ్వరణంయతి యోగమార్గపరాజ్ఞుఖం” ఇతిశ్లోకే
సర్వజ్ఞ యోగమార్గపరాజ్ఞుఖితివిశేషితః; తస్యచేదంప్రయోజనమ్,
అనుష్ఠానా పయిక జ్ఞానశక్తిమత్త్వేన త్రైవర్ణికత్వేనచ కిర్మయోగాది
యోగ్యేపి స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన యోగమార్గపరాజ్ఞుఖం.. సర్వ
జ్ఞశ్వరణంయతి; అతవవత్తదంశరణమజ్ఞానామిత్యస్య సగతార్థతేతి.

ఏవం యోగమార్గపరాజ్ఞుఖితి విశేషణబలాదజ్ఞశబ్దస్య
యోగరాహిత్యమర్థ ఇతిసూచనాత్, పూర్వార్థసూక్తిరపి శాస్త్రపర్య
దాససజ్జిహిత్యం యోగరూపజ్ఞానలక్షణాయాం వినిగమకమిత్యాహ
(అతవవేతి). అజ్ఞశబ్దస్య యోగరాహిత్యమర్థ ఇత్యయుక్తిమ్, యోగ
మార్గపరాజ్ఞుఖి ఇత్యుక్తిరీత్యా సర్వజ్ఞస్య సర్వకాలం ప్రేమవశాత్
“క్షమోన్యన్నావలంబితుమ్” ఇత్యుక్తిరీత్యా భక్తిపరవశస్య యోగ
రహితత్వేన పాదత్రయవైయర్థ్యమితి శబ్దాంగపరిహరన్ ప్రథమపాదేన
ఉత్తరార్థస్యగతార్థత్వం సూచయన్ బుద్ధిసౌకర్యాయ ఉక్తిన్యాయ
కలాపం సజ్ఞుజ్ఞాతి. (తతశ్చేతి).

పదే శక్యార్థినైవ ఆకారవిశేషణ బోధోఽవగస్తవ్యః. (విశేషితఇతి) విజ్ఞానత్వ
దమ్ - శక్తవిజ్ఞానపత్వమ్; సతు అశక్తవిజ్ఞానపత్వం బోధ్యమితిభావః. (తస్య)
విశేషితత్వస్య. (సగతార్థతేతి) అజ్ఞపదేనయోగ రహితాధికారి ప్రతిపాదనాత్,
విజ్ఞానత్వదేన - స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన, యోగరహితస్యప్రతిపాదనాత్, అజ్ఞ
పదస్యగతార్థత్వంసభవతితి తాత్పర్యమ్. (గతార్థతేతి) ఇదంప్రయోజనమితి పూర్వ
ణాన్వయః.

(పూర్వార్థసూక్తిః) సర్వజ్ఞశ్వరణంయతితిసూక్తిః. (శాస్త్రపర్యదాస
సజ్జిహిత్యం) శాస్త్రపర్యదససజ్జిహిత్యం వినిగమకత్వవత్. (సర్వకాలంప్రేమవశా
దితి) (పాదత్రయమ్) ఇదమేవవిజ్ఞానతామితిపాదత్రయమ్. (ప్రథమపాదేన) ఇదం
శరణమజ్ఞానామిత్యప్రథమపాదేన. ఉత్తరార్థస్య “ఇదన్తిర్న తాంపారమ్” ఇత్యాద్యు

శక్తావపి కృత్రుత్వయస్మరణాత్, అజ్ఞానామిత్యత్ర జ్ఞానశబ్దేన జ్ఞానశక్తిర్వివక్షితా; తథాచాధికారాభావేన కర్మయోగాదిరూపజ్ఞానానర్హాణామపి ఇదంశరణమితి ప్రథమపాదాగ్ధి. జ్ఞానాధికారభక్తిపరవశాశ్చనాధికారాభావేన యోగరహితాఇతినపాదత్రయవైయర్థ్యమిత్యాశయేనాహ (యోగాశక్తానామపీదమితి). (తత్సత్వేపీతి) యోగయోగ్యతాసత్వేపీత్యర్ధి.

స్తరార్థస్య. (అగతార్థత్వమ్) చరితార్థత్వాభావః.

(శక్తావపీతి) యద్యపి కృత్రుత్వయ సామాన్యస్య శక్త్యర్థకత్వంనాస్తి. “శక్తాహస్తికవాటయోగి” “శక్తిలిప్సి” ఇత్యాదిషుకేషాఞ్చిదేవకృత్రుత్వయానాం శక్త్యర్థకత్వస్మరణాత్; తథాపియథాపాచకాదిషదేషు లోకప్రతిత్యై శక్త్యర్థకత్వదర్శనేన లక్షణయాశక్త్యర్థకత్వం కృత్రుత్వయస్యాగత్యై, తథాఅజ్ఞానదేపి కృత్రుత్వయస్య లక్షణయాశక్త్యర్థకత్వం సమ్భవతీత్యభిప్రాయేణ శక్తావపి కృత్రుత్వయస్మరణాదిత్యుక్తమ్.

ఇదంఞ్చ ఆరమ్భజాధికరణప్రథమసూత్ర శ్రీభావ్యతత్త్వత ప్రకాశికానురోధేనోక్తమ్. శ్రీభాష్యద్వివీచిత్యాధ్యాయే ప్రథమపాదేఆరమ్భజాధికరణే “సచపాచకాదివత్ సర్వజ్ఞఇత్యాదిషుశక్తిమాత్రే కృత్రుత్వయఇతివత్తుం శక్యమ్. కృత్రుత్వయాత్రస్య శక్తావస్మరణాత్. “శక్తాహస్తికవాటయోగి” ఇత్యాదిషుకేషాఞ్చిదేవకృత్రుత్వయానాం శక్తివిషయత్వస్మరణాత్, పాచకాదిషు త్వగత్యాలక్షణా సమాధియతే” ఇతి. తత్త్వప్రకాశికాయాంసలక్షణాశక్తిమాత్రేపి వత్వయ విధానాదిత్యత్రాహ (సచేతి). (శక్తాహస్తికవాటయోగిత్వాదిష్యితి). అత్రాదిశబ్దేన శక్తిలిప్సేత్యాది సూత్రం వివక్షితమ్. శక్తిలిప్సేత్యత్రచశబ్దాత్ కృత్రుత్వయాస్తరణాదుపి శక్తావిధానంసూచితమ్. తత్రవిశేష విధానాభావేపి పాచకాదిషు శక్తాకృదస్తత్వేన ప్రయోగదర్శనాత్, కతిసయవిధాన ముపలక్షణమితిచేన్న. విశేషపాదానాన్యథానుపపత్త్యా కృన్మాత్రస్య శక్త్యర్థానుపపత్తేరిత్యర్ధి. శక్తివిషయప్రత్యయాభావేపి పాచకాదిషుశక్త్యర్థత్వం దృఢ్యత ఇత్యత్రాహ (పాచకాదిష్యితి).

యద్యపియోగానర్హాణామపి విజానతామిత్యుక్తం స్వరూప
 మాథా త్యజ్ఞానమస్తి. తథాపియోగయోగ్యజ్ఞానాధిశిష్యయతయాద్వి
 యపాదస్యసాఫల్యమితిభావః. తస్మిన్యోగేన తీత్యతాపి సాధనభ
 క్త్యనర్హాణామపిభక్తిపారవశ్యసత్వేపితద్వార్థా భక్తిపరవశాన్విత్యేవ ఉ
 త్తరార్థసాఫల్యమ్. అన్యథాప్రథమపాదేనగతార్థత్వ ప్రసక్తాదితిభావః.
 సచైవమపి తృతీయపాదేనగతార్థతాన్యాదితివాచ్యమ్. భక్తిపారవశ్య
 రూపాధికారి వైలక్షణ్యముఖేన శరణాగతి వైలక్షణ్య సాధనార్థత్వాత్
 ఉత్తరార్థస్య. తచ్చ ఉత్తరాధికారేస్ఫుటీభ విష్యతీతిభావః.

(భక్తిపరవశానామితి) దేహస్తరవిశమ్భూత్యమా దృష్టప్రప
 న్నాః, ఏతద్దేహవిశమ్భూత్యమ రూపాఽఽర్థప్రపన్నాశ్చ వివక్షితాః.
 తత్రదేహస్తరవిశమ్భూత్యమాణామపి జ్ఞానాధికానాం సమ్భవాత్,

(ద్వితీయపాదస్య) ఇదమేవ విజానతామితిపాదస్య. (తస్మిన్యోగసతితి)
 జ్ఞానవిశేషకైర్బుద్ధరూపయోగసతీత్యర్థః. (తదర్హానితి)సాధనభక్తియోగాన్తా
 నిత్యర్థః. సాధనభక్తియోగ్యవైల్యవ కైర్బుద్ధ భక్తియోగస్సమ్భవతీతిభావః. (తృతీ
 యపాదేన) ఇదం తీర్తితాం పారమితి తృతీయపాదేన. (వివక్షితాఇతి) అశ్యేష
 మధికార జ్ఞాపనార్థం ప్రవృత్తంవచనమ్, తత్సాధారణ్యసంబోధనార్థ మతిశయార్థం
 వాచోభ్యమ్.

(సమ్భవాదితి)దేవీక్రీడాక్తి ప్రబంధేషుదశకే అష్టమగాధాయామ్, “ఇష్టైక్కు
 మేఘైఃపిఱిఱివిక్కుమ్ పద్మగావాన్, సమ్ముడైయవన్ నారాయణన్సమ్మి, శైష్టైయ
 డైయతిరుక్కైయా తాశ్పద్మీ, అమ్మిమితిక్కక్కనాక్కడైన్ తోఱ్ఱినాన్”
 ఇతి. అన్యర్థః “ఘోఱీ! ఇష్టైక్కుమ్ - ఇప్పిఱిపప్పక్కుమ్, ఏఱ్ఱేఱ్ఱేపిఱివిక్కుమ్ -
 ఇనిక్కాఱిమళ్ళ తనైయుమ్, పద్మగావాన్ - తుడైయాసవనాయ్, సమ్మైయుడైయ
 వన్ - సమక్కుళేపియాయ్, సమ్మి - కల్యాణగుణపరిపూర్ణనాయ్, నారాయణన్

తానాదాయద్వితీయ పాదస్య, ఏతద్దేహవిశమ్భత్సమాణామపి దేహాంతర విశమ్భత్సమాణాం సత్త్వేనతానాదాయత్వతీయపాదస్యచసాఫల్యాత్ నతయోస్తృతీయచతుర్థపాదాభ్యాంగతార్థతేతబోధ్యమ్. (కృచిదపి) ప్రథమపాదే ద్వితీయపాదేవా లక్షణాభావాదిత్యర్థః. (విశేషితత్వాచ్చేతి) విజానత్పదస్య స్వర్థప్రాయత్వాత్ శాస్త్రపర్యదాస సజ్జహచ్చేతిచ శబ్దార్థః. (వచనాంతరేతి) శౌనకవచనం వివక్షితమ్. (వ్యాఖ్యానేతి) వ్యాఖ్యానద్వయంవివక్షితమ్. అత్రవచనాంతరే వ్యాఖ్యానద్వయేచాధ్యాహార ప్రసక్తాచ్చేత్యపిబోధ్యమ్.

నను అజహల్లత్సతైన పూర్వార్థమతా. అన్యథా “అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానాంప్రపత్తానధికారితా ఉపాయాంతర విజ్ఞానాశ క్షేరజ్ఞస్యయుజ్యతే” ఇతివరదార్యసూక్తివిరోధాత్. యోగరూపజ్ఞాన విశేషలక్షణాయా ముపాయాంతరాశ క్షేరితి సూక్తిప్రసక్తాదిత్యత ఆహ (ఉపాయాంతరేతి). (యుక్తఇతి) “గతిశబ్దాభ్యాం తథాహిదృష్టం లిజ్జచ్ఛ” ఇతిదహరాధి కరణగుణ సూత్రే లిజ్జచ్ఛేతి నేన బ్రహ్మలోకశబ్దేకర్మధారయ సమర్థనా దితిభావః.

నారాయణనానకృష్ణన్. శ్రేష్ఠైయుద్ధయ - తామరైమలర్పితేవన్ద, తిరుక్కై యార్ - తిరుక్కైకళార్, తాల్ - ఎన్కాలై, పల్ - సిడిత్తు, అమ్మిమితిక్క నాన్ కనాక్కణ్డన్ ” ఇత్యుక్తరీత్యా దేహాంతరవిశమ్భత్సమా ఆర్చావతారగుణాద్య సభవ మర్వస్తః జ్ఞానాధికాస్సన్తిబోధ్యమ్.

(తయోః) ద్వితీయ తృతీయపాదయోః. (స్వర్థప్రాయత్వాదితి) భవస్యత ఇతిశేషః. (శౌనకవచనమ్) అజ్ఞసర్వజ్ఞేతివచనమ్. (వ్యాఖ్యానద్వయమ్) దేవేపరి బృహతయేతి, సదృశోపాయ వైధుర్యమితి వ్యాఖ్యానద్వయమ్. (అధ్యాహారప్రసక్తాత్) భవస్యతే ఆశక్తవదాధ్యాహార ప్రసక్తాత్.

(అజహల్లత్సతేతి) ప్రతియోగిసమర్పకేజ్ఞానాత్. జ్ఞానశక్తోరణమల్లక్షణ యోగహజేన, అజ్ఞజదేదేవ పరిబృహత్స్వ విషయకజ్ఞానాశక్తిరితి అజహల్లత్సతేత్యర్థః. (గతిశబ్దాభ్యామితి) “గతిశబ్దాభ్యాం తథాహిదృష్టం లిజ్జచ్ఛేతి. బ్రహ్మగీ-గూ-పా-గ-ధ

ఇదముపలక్షణమ్. అజహల్లక్షణాపరత్వే “ఉపాయా నరవిజ్ఞానా భావాదజ్ఞస్యయుజ్యతే” ఇతినిర్దేశావత్తితి. యథా శ్రుతవిన్యాసేనపూర్వో మాధ్యయ తృతీయపాదసూత్రమ్; తస్యవేదాస్తయతిరాజ్యాని ప్రణీతవృత్తిః. “గతశ బైభావ్యంతథాహిదృష్టంలిక్ష్ణు” “అహరహర్గచ్ఛస్యః” ఇతిసర్వప్రజానాంగత్యావితం బ్రహ్మలోకమితి బ్రహ్మకర్తృసచదహరాకాశః పరః. తథాహి, సతీసమ్మత్స్యోమహ ఇతి బ్రహ్మజీసర్వేషాంకమసంధిప్తమ్. తచ్ఛదహరాకాశస్య పరత్వేలిక్ష్ణమితి. (కర్మ ధారయ సమర్థనాదితి.) బ్రహ్మైవలోకో - బ్రహ్మలోకః - లోక్యత ఇతిలోక ఇతి కర్మధారయసమర్థనాదిత్యర్థః. దహరాధికరణగుణసూత్ర శ్రీహిక్ష్యే “తథాబ్రహ్మలోక శబ్దస్య సమానాధికరణవృత్త్యా అస్మిన్దహరాకాశేప్రయుజ్యమానః, అస్యబ్రహ్మత్వే ప్రయోగా నరనిరపేక్షం పర్యాప్తంలిక్ష్ణమిత్యాహ (లిక్ష్ణవృత్తి). నిమిదస్థపతిన్యా యాచ్ఛపస్తీ సమాసాత్ సమానాధికరణ సమాసాన్యాయ్యః” ఇతి.

తచ్ఛతప్రకాశకాయామ్. సనుకథంబ్రహ్మలోకశబ్దస్య సమానాధికరణ వృత్తిత్వావగమః; వ్యధికరణవృత్తావపిత దేహశబ్దరూపమితశబ్దాయాం వివక్షిత మనుగ్రాహకందర్శయితి (నిమిదేతి). “ఏతయానిమిదస్థపతిం యాజయేత్” ఇత్య త్రకర్మధారయపరిగ్రహేనిమిదశాతీయస్యస్థపతేర్గ్నివిద్యయోరసమ్మేసస్యతోనిరధికారత్వాత్, వస్తీసమాసపరిగ్రహేచత్రైవర్ణికాస్తర్భూతస్థపతి కటాక్షేణాపినిమిదస్థ పతి శబ్దనిర్వాహసమ్మవాత్, వస్తీసమాసపరిగ్రహేణ అపహుద్రాధికరణ న్యాయానురోధోయక్త ఇతిప్రాప్తేభిహితమ్ (స్థపతిర్నిమిదస్సాన్వితస్థసామాధ్యాయాదితి.) ఆయ మర్థః - వస్తీసమాసపతేనిమిదసమ్మత్త విజ్ఞానభేదయః. కర్మధారయపతే నిమిదత్వ విజ్ఞానః. తత్ర వస్త్యే అశ్రవణాన్నిమిదప్రాతిపదికేన విభక్త్యర్థోలక్షణీయః. సచేదం యక్తమ్; శ్రౌతార్థ పరిగ్రహేవిరోధాభావాత్. సచాగ్ని విద్యారాహిత్యం దోషః; ద్రవ్యవదేతదుపయోగ్యగ్నివిద్యయోరపి యథాకథజ్ఞేదాక్షసస్య విధ్యనుమతి సమ్మవాత్. తస్మాత్కర్మధారయవివన్యాయ్యఇతి. ఏతన్నాన్వయానుగృహీతోబ్రహ్మలోక శబ్దః శ్రుత్యస్తరే అన్వయనిరపేక్షః పరమాత్మత్వసాధక ఇత్యర్థః.” ఇతిశ్రీసూక్తి రత్రానుసంధేయా.

(అవత్తితి) “ఉపాయా నరవిజ్ఞానాభావాదజ్ఞస్యయుజ్యతే” ఇత్యావత్తి

క్షరీత్యా ఉపాయాస్తరరూప విజ్ఞానానర్హత్వం అజ్ఞశబ్దాగ్ధ ఇతివ్రతీ
యతే. కిచ్చితథాసతి ఉపాయాస్తరగోచర జ్ఞానాభావాదిత్యేవాలమ్;
ప్రృపసర్గేఉపాయాస్తరజ్ఞానవిశేషానర్హత్వంహి వ్రతీయతే. అతో౭శ_కి
పదసత్ ఉపసర్గోశి కర్మధారయ తాత్పర్యగ్రాహక ఇత్యనుసంధేయమ్.

ఏవం యోగరూప జ్ఞానవిశేషలక్షణాయాం శాస్త్రపర్యుదాస
సన్ద్రహః, యోగశబ్దేనవిశేషణమ్, కర్మధారయనిర్దేశఇతి సాధకత్ర
యముక్తమ్. తురీయంసాధకమాహ (అజ్ఞానశబ్దశ్చేతి). విద్యాయాల
భావో౭విద్యా; అభావశ్చ యోగ్యతా సమ్యగ్నేనవివక్షితః. అతోయోగాన
ర్హత్వమర్థ ఇతిభావః. “అవిద్యయేతి వ్రతియోగినిర్దేశోభిమతః. అ
విద్యా - విద్యేతరత్ విహితం కర్తవ్య” ఇతిహి శ్రీభాష్యసూక్తిరితిభావః.

శ్లోకః, కర్తృభావరూపార్థసన్నిహర్థం ఉపాయాస్తరవిజ్ఞానాభావాచ్చాక్షస్యయజ్యత
ఇతి చకారసహితోను సన్ధేయః. చకారస్యకర్తృభావాదిత్యర్థః. వ్రతియోగిసమ
ర్పకజ్ఞానాభావః అజ్ఞానాభావజ్ఞానేకారే ఉపాయాస్తరాజ్ఞానాశక్తిభావసాధికారతా
యజ్యతఇతి స్యాదిత్యావత్తిర్పిధ్య. (యథాశ్రుతవిన్యాసేన) ఉపాయాస్తరవిజ్ఞానా
శక్తేరితి విన్యాసేన. విజ్ఞానాశక్తేరిత్యనేన, అజ్ఞానామిత్యత్రజ్ఞవచేకత్వా కృత్ప్రత్యయ
బలాత్ కర్తరిపి సన్ధ్యాప్యేతిసూచ్యత ఇతిబోధ్యమ్. (కిచ్చేతి) విత్ప్రపసర్గరాహిత్యే
ననవక్రవ్యుత్పత్తిహ (తథేతి). (తథాసతి) ఉపాయాస్తరవిజ్ఞానేత్యత్ర తత్పురుషసమా
సాశ్రయజేసతి. (అశక్తిపదసత్) అశక్తిపదవిన్యాసస్యకర్మధారయతాత్పర్యగ్రాహ
కత్వవత్.

(యోగేతి) “యోగరూపజ్ఞానవిశేషలక్షణాయామ్-సాధకత్రయమ్” ఇత్య
న్యాయః. (యోగశబ్దేనవిశేషణమితి) యోగమార్గపరాబ్ధ్యుఖ ఇతివిశేషణమిత్యర్థః.
(కర్మధారయేతి) ఉపాయాస్తరవిజ్ఞానేత్యత్ర ఉపాయాస్తరశ్చుతత్-విజ్ఞానజ్ఞేతి కర్మ
ధారయేత్యర్థః. (అభావశ్చేతి) యోగ్యతాసమ్యుక్తావచ్చిన్న విద్యానిష్ఠప్రతియోగితా
తాభావ ఇత్యర్థః. (వ్రతియోగినిర్దేశః) వ్రతియోగిభూతవిద్యానిర్దేశః.

(ఇత్యాదీతి) “సామవిద్యా శాణ్డీల్వవిద్యా దహరవిద్యా” ఇత్యాది సమాఖ్యాప్రసిద్ధిరాదిశబ్దార్థం.

ననుయోగానర్హాణం పక్ష్యమాణవిజ్ఞానశాలిశ్వే తేనైవగతార్థత్వాత్, తద్రాహిత్యమవశ్యం వివక్షణీయమ్. కిచ్చజ్ఞానాఽజ్ఞానయోరేక విషయత్వం స్వారసికమ్. అపిచ, ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానాశక్తిరిత్యుక్తవ్యాఖ్యేయవచనే ప్రకృతం విజ్ఞానమేవ స్వరసతః ప్రతీయత ఇత్యన్వారస్యాత్, పూర్వోక్తార్థాఽవిరోధేన వేదాన్తాచారైః కణ్ఠతోనుగృహీతం యోజనాన్తరమాహ (యద్వేతి). అత్ర “స్వశరీరత్వ కథనాదిక చాలే” ఇతిపూర్వోక్తరీత్యా సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం శబ్దజన్యః† విద్యాత్వేనాభిమతమ్; తస్యాపివేదాదిప్రమాణపర్యాలోచనయా లబ్ధత్వాత్. (ఇతివదితి) ఇత్యుక్తే వేత్త్యర్థం.

అత్ర “వేదాస్థానానివిద్యానామ్” “విద్యాప్యేతాశ్చచతుర్దశ”

(పక్ష్యమాణవిజ్ఞానమ్) దేవపరిబృథత్వజ్ఞానమ్. (తేనైవ) విజ్ఞానత్వదేనైవ. (గతార్థత్వాత్) చరితార్థత్వాత్. (తద్రాహిత్యమ్) దేవపరిబృథత్వజ్ఞానరాహిత్యమ్. (వివక్షణీయమ్) అజ్ఞాపదేవివక్షణీయమ్. (ఉక్తమితి) వ్యాఖ్యేయవచనే ప్రతియోగిభూతే విజ్ఞానత్వద ఇత్యర్థం. (అన్వారస్యాత్) జ్ఞానశబ్దస్వయోగరూపజ్ఞానలక్షణాయాచున్వారస్యాత్. (పూర్వోక్తార్థం) విజ్ఞానాభావవివక్షణమ్, జ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిషయకత్వసారస్యమ్, వ్యాఖ్యేయవచనార్థాన్వారస్యాను సరణిమితీత్రయమ్. (స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమితి) గీతావచనోక్త స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమిత్యర్థం. (శబ్దజన్యవిద్యాత్వేనేతి) శబ్దజన్యజ్ఞానత్వేనేత్యర్థం. (తస్యాపి) శబ్దజన్యవిద్యాత్వస్యాపి.

(వేదాస్థానానీతి) యజ్ఞవల్క్యేప్రకృతౌ ప్రథమాధ్యాయే “వైరాణన్యాయ మిహంసా ధర్మశాస్త్రాద్గమితాః। వేదాస్థానాని విద్యానాం ధర్మస్య చతుర్దశ” ఇతి. అస్యవిజ్ఞానేత్వరీయమ్. “శాచాచారాంశ్చశిక్షయేత్” ఇత్యాచార్యస్య ధర్మశాస్త్రాధ్యాపనవిధిః, శిష్యేణతదధ్యయనంకర్తవ్యమితిమతోవగమ్యత ఇత్యుక్త ఆహ

ఇత్యాదినిర్దేశః. “ అగ్నివిద్యాసాధ్యమసహనమ్ ” ఇత్యాదితాన్త్రి
కవ్యవహారశ్చవివక్షితః.

(అవిద్యాశబ్దేనేతి) అజ్ఞశబ్దేనేత్యపిబోధ్యమ్. (తదుభయశక్త్యభా
వఇతి) విద్యారాహిత్యోక్తౌ సాధనాస్తరస్వరూపమిరుద్ధత్వజ్ఞానవతాం
సర్వేషాంభక్తిపరవశానాశ్చ బహ్వయాసనాధ్యశ్రవణరూపవిద్యారహి
తత్వాత్ పదాస్తరవైయర్థ్యంస్యాదితి, అవిద్యాశబ్దయోగ్యతాయాః

(పురాణేతి) పురాణమ్. బ్రాహ్మది. న్యాయః - తర్కవిద్యా. మిహుంసా - వేదవాక్య
విచారః. ధర్మశాస్త్రమ్ - మానవాది. ఆక్షాని - వ్యాకరణాదీనివత్. విత్తైరుపేతా
శ్చత్వారోపేదాః - విద్యాః. ధర్మార్థకామపురుషార్థసాధనజ్ఞా
నాని; తాసాంస్థానానిచతుర్థక. ధర్మస్యచ చతుర్థకస్థానానిపేతవః. ఏతానిత్రైవిధిక్తై
రధ్యేతవ్యాని; తదస్తర్గతత్వాద్ధర్మశాస్త్రమప్యధ్యేతవ్యమ్. తత్రతానిబ్రాహ్మణేనవిద్యా
ప్రాప్తయే ధర్మానుష్ఠానాయవా అధిగ్రహ్యాని. త్రివిధవైశ్యాభ్యాం ధర్మాను
ష్ఠానాయ. తథాచశక్తేనవిద్యాస్థానామ్యవక్రమ్యుక్తమ్; “ ఏతానిబ్రాహ్మణోధికురుతే,
సచపుత్రం దర్శయతీతరేషుమ్ ” ఇతి. మనురపిద్విజాతీనాం ధర్మశాస్త్రాద్యధ్యయనే అధి
కారో బ్రాహ్మణస్యకుప్రవచనేనాస్యస్యేతిదర్శయతి. “ నిషేకాదికృతానాస్తోమత్రైర్వ
స్యాదితోవిధిః । తస్యశాస్త్రేధికారోస్మైక్ ఖైయోనాస్యస్యకస్యచిత్ । విదుషాబ్రా
హ్మణేవేదమధ్యేతవ్యం బ్రయత్నతః । శిష్యభ్యశ్చప్రవక్తవ్యంసమ్యజ్ఞాన్వేనకేన
చిత్ ” ఇతి. (విద్యాపేత్యాశ్చతుర్థకేతి) మహాభారతేశాన్వివృణోరాజధర్మే “ భూయ
స్సభగవాన్ ధ్యాత్వాచిరంతులవరాయుధః । అస్యజత్సర్వశాస్త్రాణిమహాదేవోమహే
శ్వరః । విద్యాశ్చతస్రఃకుటస్థాస్తాసాం భేదవికల్పనాః । ఆక్షానివేదాశ్చత్వారో
మిహుంసాన్యాయవిస్తరః । పురాణంధర్మశాస్త్రశ్చ విద్యాపేత్యాశ్చతుర్థక । ఆయు
ర్వైవోధమర్వో గాఢర్వశ్చేతితేత్రయః । అర్థశాస్త్రశ్చతుర్థకవిద్యామ్యప్రాద
త్రేపతు ” ఇతి. (అగ్నివిద్యాసాధ్యమ్) అగ్నివిద్యాభ్యాంసాధ్యమ్.

(పదాస్తరవైయర్థ్యమ్.) విభాసత్పదవైయర్థ్యమ్. (అవిద్యాశబ్దే) అవిద్యాత ఇతి

ఆరోప్య సమృద్ధత్వమాశ్రిత్య అజ్ఞశబ్దేచశక్తౌ కృత్రుత్వయమాశ్రిత్య శ్రవణరూపవిద్యాంశేషి శక్త్యభావపవ వివక్షణీయః. ఎనం స్వరూప యాథాత్మ్యజ్ఞానరూప శాబ్దవిద్యానన్తాణాం తద్వతాశ్చ శరణాగత్య ధికారే సాధనాన్తర్రానవకాశప్రసజ్గతి యోగవిద్యాన్వత్వమపి వివక్షణీయ మిత్యాశయః.

ఉ క్తం విజ్ఞానశబ్దస్వారస్యమభిప్రత్యాహ (అతపవేతి). (తస్మా దితి) “లక్షణా కల్పనాభావాదత్రైవర్ణిక సజ్గహత్. సూక్తిభిర్యోగ విద్యోక్తేర్యోగానన్తోఽజ్ఞ శబ్దతః । లక్షణాధ్యాహరదోషాద్వ్యాఖ్యా ద్యననురోధతః । అజహల్లక్షణాయోగాద్విధాతస్యా అయోగతః । లక్షణవిద్యాశబ్దే. (ఆరోప్యసమృద్ధత్వమాశ్రిత్య) ప్రతియోగిసమృద్ధత్వమాశ్రిత్య. అత్ర యోగ్యతా సమృద్ధావచ్చిన్నప్రతియోగితాక విద్యాభావోబోధ్యః. (శాబ్దవిద్యా) శబ్దజన్యజ్ఞానమ్. (తద్వతామ్) శాబ్దవిద్యావతామ్. (సాధనాన్తరానవకాశప్రసజ్గః) సాధనాన్తరానవప్రాప్తప్రసజ్గః. (ఆశయ ఇతి) సాధనానుష్ఠాత్పరాధార్థం ఆజ్ఞపదే శబ్దజన్యజ్ఞానాభావ యోగజన్యజ్ఞానాభావోభయమపి అవశ్యకమితిభావః. శబ్ద జన్యజ్ఞానయోగజన్యజ్ఞానశాలినాం సాధనాన్తరే అధికార ఇతి ఫలితమ్.

(విజ్ఞానశబ్దస్వారస్యమ్)ప్రపంచసహిత విజ్ఞానశబ్దస్వారస్యం పూర్వోక్తవిజ్ఞానా భావ వివక్షణాదిత్రయస్వారస్యమ్. (లక్షణాకల్పనాభావాత్) ప్రతియోగిసమర్పక జ్ఞానాలోః లక్షణాకల్పనాభావాత్. (అత్రైవర్ణికసజ్గహదితి) శాస్త్రపర్యుదస్తసజ్గహదిత్యర్థః. (సూక్తిభిః) “యోగమర్గపరాజ్ఞుభిః” ఇతి, అవిద్యాతోదేషే పరిబ్రుభ తయావావిదితయా” ఇతిసూక్తిభిః. (లక్షణాధ్యాహరదోషాత్) భవత్పక్షే అజహల్లక్షణాయాః అజ్ఞపదేవిజ్ఞానత్వదే ఆశక్త ఇత్యధ్యాహరస్యచదోషాత్. (వ్యాఖ్యా ద్యననురోధతః) యోగమర్గపరాజ్ఞుభి ఇత్యాదివ్యాఖ్యానాననుగుణత్యాత్. (అజహల్లక్షణాయోగాత్) భవత్పక్షే అజహల్లక్షణాయా అయోగాత్. ఆజ్ఞపదే విజ్ఞానత్వదే (విధాతస్యాఅయోగతః) తస్మాః - లక్షణాయాః, అయోగాత్. (లక్ష

కాద్యయహానేశ్చ స్వస్వరూపవిరుద్ధతామ్ | మోక్షోపాయా నైరేజానన్వి
జానత్పదబోధితః” (అజ్ఞాదిశబ్దానామితి) అజ్ఞావిద్యా సర్వజ్ఞ విజానత్ప
దానామిత్యర్థః. ఇథం అజహల్లక్షణాఅధ్యాహరః వ్యాఖ్యానాదివిరోధః
విధౌలక్షణ ఇతివిజానత్పదే దూషణచతుష్టయము క్తమ్.

అథతస్మైవ పశ్చిమదూషణమాహ (విజ్ఞానశబ్దస్మృతి). ఇదమ
త్రామాతమ్. అజ్ఞ శబ్దస్తావత్ ఉపాయా నైరస్వరూప జ్ఞానరాహిత్యపరః;
తస్మైవప్రపత్త్యధికారత్వేన అన్వయయోగ్యత్వాత్. ఏవశ్చజ్ఞానాజ్ఞా
నయోరేక విషయకత్వ స్వారస్యైత్ విజానతామిత్యత్రాపి జ్ఞాధాతునా
సాధనా నైరస్వరూపజ్ఞాన మేవప్రతీయతే. తత్రవిశిష్టసాధనా నైరస్వ
రూప జ్ఞానంప్రపసగ్ధార్థః. విశేషజ్ఞానోక్తేశ్చ కింఞ్చిత్త్రయో
జనేనభావ్యమ్. నచప్రపత్త్యుపయోగితయా శరణ్యగుణజ్ఞానం ప్రపసగ్ధే
ణోచ్యత ఇతివాచ్యమ్. ఉపసగ్ధాణాం ధాత్వర్థ విశేషద్యోతకతయా
కాద్యయహానేశ్చ) లక్షణాద్యయ రూపహానేశ్చ. అజ్ఞపదేవిజానత్పదే స్వార్థపరిత్యా
గాత్ భవత్పక్షే లక్షణాద్యయమితిబోధ్యమ్. (మోక్షోపాయేతి) మోక్షోపాయా
నైరే స్వరూపవిరుద్ధతాంజానన్, విజానత్పద బోధిత ఇత్యన్వయః. పురుషఇతి
శేషః. అత్ర ప్రవర్తియత్ తెలియమై తదధికారోన, అనపేక్షితమిదమ్; తత్కా
లప్యజ్ఞానస్య తదధికారత్వాభావాదిబోధ్యమ్.

(తస్మైవ) విజానత్పదవైవ. (తస్మైవ) ఉపాయా నైరస్వరూపజ్ఞాన రాహి
త్యవైవ. (అన్వయయోగ్యత్వాదితి) ఉపాయా నైరస్వరూప జ్ఞానరాహిత్యవైవ
అధికారత్వ మితిభావః. (ధాత్వర్థ విశేషద్యోతకతయేతి) అత్రసద్ధాస్తకాముద్యామ్,
ఉత్తరాధ్యాయ—సత్రాద్యర్థనిర్దేశశ్చేషలక్షణమ్. యాగాత్స్వర్గోభవతీత్యాదౌ ఉత్ప
ద్యత ఇత్యాద్యర్థాత్. ఉపసగ్ధాస్తు ఆర్థవిశేషస్యద్యోతకాః. ప్రభవతి, పరాభవ
తీత్యాదౌలక్షణాద్భావగతేః. ఏతద్వాన్విఖ్యానం తత్పబోధినాన్యంద్రష్టవ్యమ్. (ధాతో

నాతోరేవ శరణ్యగుణవిశేష జ్ఞానపరత్వావత్తై జ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిష
యత్వస్వారస్యలభ్యస్య సాధనా న్తరస్వరూప జ్ఞానఘరత్వస్యభగ్గప్రసక్తాత్.

కిచ్చ ఉపసంగద్యోతితం శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానం-కిం సాధనా న్తర
ప్రపుత్యుపయోగి; ఉతతత్ప్రతిబంధకమ్. నాద్యః; -భక్తిప్రపత్తి సాధరణా
ధికారోక్తేః ప్రకృతేవైఫల్యప్రసక్తాత్. నాన్త్యః; - తస్యైవ ప్రపత్త్య
ధికారత్వ సమ్భవేన లక్షణాయా అశక్తాధికారత్వ విధ్యయోగాత్.

ఏతత్సర్వమభినన్ధాయభట్టార్యైః “దేవేపరిబృథతయావా విది
తయా” ఇత్యనుగృహీమ్. వరదార్యైశ్చ “సద్బుశోచాయవై ధుర్యమ్”
ఇత్యనుగృహీతమ్. తత్రపర్యవస్థుష్టాత్ బృహిధాతోర్నిష్పన్నః పరి
బృథశబ్దోహివృద్ధి వాచీ. తథాచ, ఉపాయోపేయాకారాభివృద్ధివేదనం
విజానత్వదోచాత్ సాధనా న్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానహేతుత్వేన వివ
క్షితమ్. నిరపేక్షోచాయత్వరూపోచాయాధికారాభివృద్ధ్యవగమే సత్యేవ

రితి) సాధనా న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం పుష్పసగ్రాథ ఇతిబోధ్యమ్. (భక్తప్రస
క్తాదితి) విజానత్వదస్యేతిభావః.

పుష్పసగ్రపరపదార్థమగ్గీకృత్య ద్వేధావికల్పఃక్రియతే. (కిష్కేతి). (తత్ప్రతిబంధ
కమ్) సాధనా న్తర ప్రపుత్తిప్రతిబంధకమ్. (నాద్యః) శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానమ్ సాధనా
న్తరప్రపుత్యుపయోగితి పక్షః ససమీచినః. (ప్రకృతేనైవల్యాదితి) ప్రకృతప్రపత్త్య
సాధారణాధికార నిర్ణయరూపప్రయోజనాభావాదిత్యర్థః. (నాన్త్య ఇతి) శరణ్యగుణ
విశేషజ్ఞానం సాధనా న్తరప్రపుత్తి ప్రతిబంధకమితిపక్షోనసమీచినఇత్యర్థః. (తస్యైవ)
శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానస్యైవ. (లక్షణయేతి) విజానత్వదఇతిబోధ్యమ్.

(పర్యవస్థుష్టాదితి) ప్రభౌపరిబృథఇతి స్వామిని నిరూఢలక్షణా. ఆత్రతు
యోగికఇతితాత్పర్యమ్. సిద్ధాంతకాముద్యామ్, “ప్రభౌపరిబృథః” బృహబృహిపు
ష్టా. నిపాతసంప్రాగ్భౌ, పరిబృహితిః. పరిబృంహితోస్యఇతి, ప్రాగ్భౌదిత్యస్యక్రస్య
ఇతభావః. తస్యైవత్వం హస్యలోపః. ఇదితోనలోపచ్చ”ఇత్యర్థః. (తస్య) స్వరూప

పాగతన్త్రానాశకత్వలక్షణ స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానోదయాత్, అనన్తస్థి
రత్వరూపానురూపలక్షణోపేయాకారాభివృద్ధ్యవగమేనత్యేవస్వప్రాప్య
వైసాదృశ్యలక్షణ స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానోదయాచ్ఛ; ఇథిమ్, సాధనా
న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్థివ విజానత్పదార్థత్వాత్ తస్యసాధనాన్తర
త్యాగ హేతుత్వాచ్ఛ, సాధనాన్తరానుష్ఠానా పయిక్జ్ఞానరహితానా
మపిఇదమ్, తాదృశజ్ఞానవతామ శక్తానామపి ఇదమితిశృంభిలితోక్తి
రూపేణ వ్యాఖ్యానమప్యయక్తమితి. (తుచ్ఛత్వేతి) అసత్ప్రాయ
త్వేత్త్యర్థః.

యదప్యక్తం పూర్వపక్షేధర్మాణాం స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానవి
వక్షాయాం చరమశ్లోకాద్యుపదేష్టాణాం వ్యాసాదీనాముక్తజ్ఞానసత్త్వేన
తేషాం ప్రపత్తావేవాధికారస్సాదితి; తదనూద్యదూషయతి (నన్వి
త్యాదినా - భక్త్యాఽరమ్భో పపత్తేరిత్యన్తేన.)

“బ్రహ్మరుద్రాద్జన్య వ్యాససహస్రకరభార్గవాః | అనుపాస్మా
ముముక్షూణాం యథేన్ద్రాద్యాహిదేవతాః” ఇత్యాదిరీత్యా వ్యాసా
విరుద్ధత్వజ్ఞానస్య. (సాధనాన్తరానుష్ఠానేతి) “సాధనాన్తరేత్యరభ్య అశక్తానామ
పిదప్” ఇత్యంతం సారోక్తశృంభిలితోక్తిత్యర్థః. (అయమక్తమితి) ఇదమత్రానుగృ
హితమితి పూర్వేణాన్వయః.

ప్రేవచనభూషణమిమాంసాభాష్యః - (త్యాగేతి) త్యాగహేతుః శృంభిలితోక్తి
రిత్యన్వయః. (కథమస్యేతి) తాదృశవిజ్ఞానస్యేత్త్యర్థః. (అధికారత్వమితి) ప్రపత్త్యధి
కారత్వమిత్యర్థః అతిప్రసక్తేరితిభావః. (తేషు) వ్యాసాదిభిః. (భక్తేరితి) (అధి
కారత్వమ్). ప్రపత్త్యధికారత్వమ్. (సన్యాసితి) అస్యాఽపి అతిప్రసక్తేరితిభావః.
అత్ర అస్మాధారణమితివిశేషణం దేయమ్.

(బ్రహ్మేతి) (సహస్రకరః) కార్తవీర్యార్జునః. (భార్గవః) పరశురామః. (ఇత్యా
దితి) అదిశన్తేన “శకుత్స్థాన్త్రేయకపిలబుద్ధాద్యాద్యేనసహస్రకః | శక్త్యావేపావతారాసు

దీనాం కల్పభేదేన సత్వాదితారతమ్యలక్షణ గుణభేదేన జ్ఞానమూర్త్యం
సమ్భవశ్యేవేత్యభిప్రేత్య “ఋషికథుక్కు మార్హ్వోకథుక్కుమ్ పర్వత
పరమాణునోఽపై వాశిపోరుమ్” ఇతిసమ్ప్రదాయానుసారేణ పరిహరతి
(భక్త్యభావస్యాపీతి). “అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్” “గతిర్గమ్యాభవేందరిః”
ఇతిశౌనకవచనే సర్వజ్ఞభక్తయోః ప్రపత్త్యధికారశ్చోక్తేః వ్యాసా
దీనాం సర్వజ్ఞత్వవత్ భక్తత్వస్యాపి సత్వాచ్చేతి, ఇదంతిత్త్వతాం
పారమిత్యాది విరోధఇత్యర్థః.

వ్యాసాదేస్సాననాన్తరనిష్ఠత్వగ్రాహక ప్రమాణులేనా పితద్వే
హ దేహాన్తరవిశిష్టత్వమత్వకల్పనాత్, “ఇదంతిత్త్వతాంపారమ్”
ఇత్యాదికం దేహాన్తరవిశిష్టత్వమత్వ పితద్వేహవిశిష్టత్వమత్వ పర
మితిసవిరోధఇతిచేత్ తర్హితద్బలాదేవసాధనాన్తరేషు పారతన్త్ర్యనాశ
కత్వ స్వప్రాప్యవైసాదృశ్యజ్ఞానాభావకల్పనాత్, విజ్ఞానత్వదం వ్యూప
సర్గమహిమ్నా స్వరసతవేవ సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధజ్ఞానపరమితి
సుతరాంశ విరోధఇత్యాహ (యదీత్యాదినా). (ఉపాయోపేయసార్వ
జ్ఞేః) ఇత్యనేన “అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్” ఇత్యత్రభక్తపదవత్ సర్వజ్ఞ
పదం సర్వప్రకారేణోపాయోపేయగోచరజ్ఞానరూపవిశేషపరమితిసూచి
తమ్.

(కిచ్చిద్వైకల్యమితి) ఉపాయభూతేభగవతి అత్యంతనైరపేక్ష్యా
వగాహన ముపేయభూతేభగవదనుభవ కైజ్జగ్యయోః కేవలపరార్థ
విష్ణుస్తతాల్లవిగ్రహః.” ఇత్యాదికంగృహ్యతే. (ఇత్యాదివిరోధఇతి) ప్రపత్త్యధి
కారస్సాగ్రత్. తేజుతదభావేన విరోధఇతిభావః.

(తద్బలాదేవ) సాధనాన్తరనిష్ఠత్వజ్ఞానకల్పనాదేవ.

(నైరపేక్ష్యేతి) స్వప్రవృత్తిచైరపేక్ష్యేత్యర్థః. (యథాశ్రుతానువాదేతి) శ్లోక
తాత్పర్యజ్ఞానాభావేన శ్లోకానుపూర్వప్రవచనం కృతమితిభావః,

† ఇద్దు శుద్ధప్రతికాణి లై.

త్వానవగాహనశ్చేత్యర్థః. (అభ్యుపగంతవ్యమితి) నచైవంచరమశ్లోకా
ద్యుపదేష్టృత్వానుపపత్తిః; చరమశ్లోకాదేర్ధాధతాత్పర్యాజ్ఞానేపి అర్థ
నాదికం ప్రతిభగవదుపదేశస్వరూపస్య యథాశ్చతాను వాదోపపత్తేః.
ఇదశ్చ ఉపోద్ఘాతేత్పరీయే ఉపబృంహణ సమర్థనాధికారే ప్రపశ్చిత
మితిభావః.

అథ “తస్మైనమోమునివరాయ పరాశరాయ” “నమోవ్యా
సాయ” “పరాశరముఖాన్వయే” “నమామినాథేన యామునంవ్యాసమ్”
ఇత్యాదిపూర్వాచార్య సమస్కారబలేన వ్యాసాదయోన సాధనభూత
భక్తియోగాదినిష్ఠాః. కింస్తు అధికారవిశేషణీభూత వ్యాజరూపభక్తి
యోగాదిముఖేన సిద్ధోపాయనిష్ఠావేతి నిగమాంతార్యాభిమత ముఖ్య
సిద్ధాంతానుసారేణ పరిహారాంతరమాహ (కీర్త్యతి).

(ప్రారబ్ధనాశేషీతి) యేనాభ్యుపగతప్రారబ్ధఖణ్డ నాశకశరణాగతౌ
ప్రవృత్తిస్సాన్వీదితిభావః. మాస్తుప్రారబ్ధఖణ్డనాశేచ్ఛా; తథాపి “ఇద
మేవవిజానతామ్” ఇతివచనానుపపత్తిః, ఇత్యశక్త్యుపరిహరతి
(నచేతి).

(ఇత్యాశీతి) అదిశబ్దేన “వ్యాసంనాథసరోజదకృగ్రమువరేతి శ్రీవరహరముని
శ్రీభావ్యసప్రహుదాయముక్తక శ్లోకోప్యనుసంక్షేపః.

శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే, (ప్రాప్యపరిబృథత్వమ్) ప్రాప్యస్యపరిబృథ
త్వమ్. (ప్రారబ్ధనాశేషీతి) ప్రారబ్ధఖణ్డనాశేషీత్యర్థః. యేనకారణేన వ్యాసాదీనామపి
అధికారకర్మణామనుభవేనైవ విశాఖోబోధ్యః.

(వచనానుపపత్తిరితి) పరిబృథత్వజ్ఞానస్య వ్యాసాదీస్సత్వాత్ భక్త్యధి
కారానవకాళాత్, పరిబృథత్వజ్ఞానస్య ప్రపత్త్యధికారత్వ ప్రతిపాదకవచనాను
పపత్తిరిత్యర్థః.

(భక్తరీవేతి) శరణాగత్యనుష్ఠానం పయిక్రుచివిశేషఫలప్రసాదం సాధనాంతర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం విజానతామిత్యనేన వివక్షితమ్. వ్యాసాదేశ్య అధికారారంభకర్మప్రతిబద్ధేన అదృష్టవిశేషకారిత రుచి విశేషానా స్తితిభావః. ఇమంవిచారమధికరణార్థే సజ్జమయతి (ఏవమస్మిన్నితి) ఇత్థం సాధనాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానపూర్తిః విజానత్పదార్థ ఇతిస్థితమ్.

అథవిజానత్పదం సర్వప్రకారేణ ఉపాయోపేయగోచర జ్ఞాన పూర్తిపరమ్, భట్టార్యసూక్తిరపి విజానత్పదార్థకథనపరా, నతు తద్దేతు పరా. ఏవశ్చ శౌనకవచనస్థ సర్వజ్ఞపదమపిస్వరసమ్; అజ్ఞపదమపిస్వర సమ్. అజ్ఞపదమపితజ్ఞా సరహితపరమేవ. అతోజ్ఞానాజ్ఞానయోరేక విషయత్వసిద్ధిః. తత్రసాధనాంతర విజ్ఞానోభయానర్హత్వం పూర్వోక్త రీత్యావివక్షితమ్ ; అతోనసాధనాంతరానవకాశదోషః. ఏవశ్చ సాధ నాంతర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన మధికారఇతిఫలితార్థపరస్సమృదాయ ఇతి వేదాంతాచార్యాభిమతాం ముఖ్యయోజనానూహ (యద్వేతి).

“సాధనాంతరాణాం పారతన్త్ర్యనాశకత్వేన సర్వముక్తి పసజ్ఞ పరిహారార్హతయా వ్యాజమాత్రత్వాత్ సాక్షాదుపాయవైధుర్యమ్,

మిమాంసాభాష్యే (భక్తరీవేతి) భక్తిపూర్వే ప్రపత్త్యధికారత్వవదిత్యర్థః. (తద్రహితానామ్) ఉత్తజ్ఞానపూర్తిరహితానామ్. (తస్యచేతి) ఉపాయఫల్ల త్వజ్ఞానస్య చేత్యర్థః. (అప్రాగ్భవత్) అప్రాగ్భవతఃభక్తే రధికారత్వ విరోధవత్. (వదంతే) ప్రపదనే ఇతిశేషః. (తదధికారా) ఉపాయఫల్లత్వజ్ఞానాధికారా.

టిప్పణ్యాం అథేత్యాది యోజనాంతరమితిబోధ్యమ్. (తద్దేతుపరా) సాధ నాంతరస్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానపరా. (స్వరసమ్) ఉపాయోపేయ పరిబృఢత్వజ్ఞాన పరత్వే స్వరసమ్. (తజ్ఞానరహితపరమేవ) ఉపాయోపేయ పరిబృఢత్వజ్ఞానరహిత పరమేవ. (తత్ర) అజ్ఞపదే. (సాధనాంతరేతి) సాధనాంతరస్య విజ్ఞానస్య, ఏతదు భయస్యా నర్హత్వమిత్యర్థః. అత్రవిజ్ఞానమ్-ఉపాయోపేయ పరిబృఢత్వజ్ఞానమ్.

ప్రాశ్నవిసదృశత్వాత్ సదృశోపాయవైధుర్యశ్చ భగవతోవిదన్" ఇతిసరదార్యవచనార్థమభిప్రేత్య భట్టార్యవచనార్థదైవిధ్యాత్ తత్ఫలి త్వాద్విద్వివిధఇత్యాహ (తతశ్చేతి) ఫలితార్థత్వాదిత్యర్థః. (ఫల్గుత్వమ్) అల్పస్థిరత్వం స్వరూపాననురూపత్వశ్చ. (ఉత్తరత్ర) ఇత్యనస్తరం సాక్షాదుపాయవైధుర్యమితిశేషః.

పరిబృథపదేన సాధనాస్తరవ్యావర్తకా ౭౭కారాస్తరవిపక్షా కుతోనే త్యాశబ్ద్యపరిహరతి (యద్యపీతి). స్వీకార్యత్వవేషణ రస్యత్వ సకృత్తైవివక్షితే. రస్యత్వం దుఃఖేనాసాధ్యత్వాత్, నిరపేక్షత్వమ్ కర్తృనిరపేక్షత్వం సర్వకర్తృపరమచేతన నిరపేక్షత్వశ్చాభిమతమ్ (స్వరూపానురూపత్వాదీతి) ఆదిపదాత్ శక్తిప్రాప్తి పూర్తిపరిగ్రహః. సాధనాస్తరాణామాత్మర్థికాధికారః, విశమ్భాక్షమాణాం నియతాధికారఇతివివేకః; స్వరూపయాభాత్యైజ్ఞానాదినమ్భవాత్.

ఏవంస్వరూప విరోధజ్ఞానాభావే దేహాస్తరవిశమ్భాక్షమరూప దృచ్ఛానాం ఏతద్దేహ విశమ్భాక్షమరూపార్తానాశ్చ మోక్షోపాయ భజ్జామేన సిద్ధోపాయా పేక్షయావైపాద్యత్వం ప్రకృతేవక్తవ్యమ్; తద్చనదుఃఖసాధ్యత్వానసృష్ట్యాదిమిత్యభిప్రేత్యాహ (తథాపీతి) పారతన్త్ర్య నాశకత్వాదేః వైపాద్యశ్యాస్తర్భావే పృథగుక్తివైఫల్య

(ఆకారాస్తరమ్) రస్యత్వసకృత్త్వాదికమ్. (రస్యత్వమ్) అతిరసత్వేన స్వీకార విషయత్వమ్. (సకృత్త్వమ్) సకృత్స్వీకార విషయత్వ మితిభావః. (దుఃఖేనాసాధ్య త్వాత్) దుఃఖేనసాధ్యత్వాభావాత్. (బాత్సర్గిక ఇతి) బాధాభావేననియమ ఉత్సర్గిఇతిభావః.

(మోక్షోపాయేతి) భజ్జాకం వైపాద్యశ్యమిత్యన్వయః. వైపాద్యశ్యాకారః. ఉపాయఫల్గుత్వ స్వరూపవిరుద్ధత్వాదికమ్. (తచ్ఛేతి) మోక్షోపాయభజ్జాకంవైపాద్య శ్యమిత్యర్థః. (పృథగుక్తితి) సాక్షాదుపాయ వైధుర్యమితి పృథగుక్తివైఫల్యమిత్యర్థః. సాక్షాదుపాయవైధుర్యమిత్యత్ర స్వరూపనాశకత్వ స్వరూపవర్ధకత్వాదికం

మిత్యాశక్త్యాం స్వరూపవిరుద్ధత్వపద వివక్షితమాహ (తతశ్చేతి) భగవానిత్యనస్తరం పరాధానుభవాది ఫలనదితి శేషః. ఫలసాదృశ్యవై సాదృశ్యయోరేవ క్తవ్యత్వాదస్యాం యోజనాయాం స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన మధికారణితి ఫలితార్థప్రవాదత్యాహ (తస్మాదితి) అధికరణార్థేన సజ్జమయితి (తస్మాదితి).

నను అజ్ఞాపదోక్తాశక్తిర్న సాధనాంతరనిపర్తకాధికారిః, పడజ్జ సాధారణ్యాదిత్యతలమా (ఏవశ్చేతి). ప్రాపకాంతరపరిత్యాగే స్వరూపవిరోధస్య ప్రధానహేతుత్వ మభిప్రేతమితివక్తుం విజానతప్రదార్థం నిష్కృష్టదర్శయతి (స్వరూపేతి). అజ్ఞానామితి వివక్షితాఽజ్ఞానాశక్తి పర్యుదాసాపేక్షయా అతిశయమభిప్రేత్యాహ (విలక్షణమితి) అజ్ఞానాదిమతోపికదాచిజ్ఞానాదిసమ్భవేన తద్దశాయాం సాధనాంతరప్రసక్తా స్వరూపమాధాత్మ్యజ్ఞానం తద్భజ్జకత్వాదుత్కృష్టమిత్యర్థః. ననుభక్తి

సాధనాంతరేశ్వరియోర్భేద్యమ్. (ఫలనదితి) ఫలమిత్యర్థః. పరాధానుభవరూపఫలస్య స్వరూపానుభవ ఉపాయ ఈశ్వరోక్త వివక్షితః. (అస్యాంయోజనాయామితి) శేషపరిబృడత్వ జ్ఞానపరయోజనాయా మిత్యర్థః. మీమాంసాభాష్యే (తదధికారా) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాధికారా. అశక్తానాం స్వతంత్రాణాంతాన్త్రికపడజ్జప్రపత్తిః. శక్తానాం స్వతంత్రాణాం సాధనభక్తిః. అశక్తిః గురుపాయ నిపర్తికేతి బోధ్యమ్. (అధికారత్వేనైతి) యాఉపాయాంతరాశక్తిః అధికారత్వేనోక్తాసాపేక్ష్యస్వయః.† శాస్త్రాధిక్రమస్యాపి అశక్తస్య తాన్త్రిక పడజ్జన్యాసే అధికార ఇతిబోధ్యమ్.

(ప్రధానహేతుత్వమ్) ఆవ్యభిచరితహేతుత్వమ్. (స్వరూపేతితి) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమితిప్రతీకమ్. † (పడజ్జన్యావుత్తం విలక్షణమితి) పడజ్జప్రపత్తిన్యావుత్తముత్కృష్టమిత్యర్థః. (అజ్ఞానామితివివక్షితేతి) అజ్ఞానామితిశ్లోకవివక్షితేత్యర్థః.

† (పా) శాస్త్రాధిక్రమస్యాపి

† ఇయంమీమాంసాభాష్యపంక్తిః.

పారవశ్యం సాధనా నరనివర్తకమ్, తన్నియతేన సాధనా నరస్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానేనైవ నిపుత్తిసిద్ధేరిత్యతాహ (అధికమితి). అధికంతత్రాను ప్రవిష్టం సతద్ధానిరితి, ఉపధేయసంక్రమేషి ఉపాధేరసంక్రమణిచభావః.

నన్వజ్ఞానాశక్తిపర్యదాన విజ్ఞానవిశమ్భాత్తమత్వానాం సాంకర్యావిశేషాత్ ప్రాపకా నరపరిత్యాగే స్వరూపవిరోధః ప్రధానమేతు తద్భజ్జకత్వాత్ సాధనా నరభజ్జకత్వాత్. (తన్నియతేన) భక్తిపారవశ్యనియతేన. (సతద్ధానిరితి) సతల్లక్షణహనిత్యర్థః.

(ఉపధేయేతి) ఉపధేయసంక్రమేషి - దోషాన్యూపాధ్యాక్రయాభేదేషి, ఉపాదేశః - దోషాన్యూపాదేశః. ఆసంక్రమణి - భేదఇత్యర్థః. తర్కసద్భ్రాహ్మణ్య అనుమాన పరిచ్ఛేదే, తత్రసాధ్యాభావపద్వత్తి సాధారణోనైకాన్తికః; “యథాపర్యతోవన్తిమాన్ ప్రమేయత్వాత్” ఇత్యత్ర ప్రమేయత్వస్య వ్యత్యభావపతి మహాప్రాదే విద్యమాన సత్వాదితి. సాధ్యాభావవ్యాప్తిహేతుర్విరుద్ధః; యథాశబ్దానిత్యః కార్యత్వాత్ ఘటాత్, కార్యత్వంహి నిత్యత్వాభావేన అనిత్యత్వేనవ్యాప్తమితి.

సరసింహవిరచిత దీపికా ప్రకాశికాయామ్ అనుమానపరిచ్ఛేదే, సవ్యభిచారానైకాన్తికనిరూపణస్థలే (సాధ్యాభావపద్వత్తిరితి). సాధ్యమభావోన్యేతి పున్యత్వై సాధ్యవచ్ఛేదపద్వత్తిరిత్యర్థః. ప్రాక్షుస్తుసాధ్యేనాభావోసాధ్యాభావఇతి పున్యత్వై సాధ్యవచ్ఛిన్న శ్రుతియోగితాక భేదవివ సాధ్యాభావ శబ్దార్థఇత్యాహుః; తేన, సయథాక్రమే “కపిసంయోగీ వితద్రక్షత్వాత్” ఇత్యాదా వితద్రక్షత్వాదేశః కపిసంయోగాభావభావపద్వత్తిత్వాత్ అతివ్యాప్త్యావత్తిక. సవైతల్లక్షణం విరుద్ధే అతివ్యాప్తమితివాచ్యమ్; తస్మాన్తి లక్ష్యత్వాత్. “ఉపధేయసంక్రమేషి ఉపాధేరసంక్రమణి” ఇతిన్యాయేన విరుద్ధస్యాపి సవ్యభిచారత్వేన లక్ష్యత్వాదితి విరుద్ధహేతుభూత కార్యత్వరూపహేతోః సాధ్యాభావపద్వత్తిత్వరూప సవ్యభిచార లక్షణాక్రాంతత్వేన వితల్లక్షణస్యాతి వ్యాప్తత్వేన, దుష్టభేదాభావేషి దోషభేదాదతి వ్యాప్తిర్నదోష ఇతిభావః.” ఇతి, ఉపధేయసంక్రమేషి ఉపాధేరసంక్రమణిస్య అదుష్టత్వేన స్వీకారాదితిభావః.

రితి సమ్రదాయోనుపపన్న ఇత్యలఽహ (స్వరూపేతి). (అనుయాయాతి) అజ్ఞానాశక్తి పర్యుదస్తానామారానా మనారానాశ్చ అశక్తా సత్యాంషడంగే శక్తాసత్యాం వసురణ్యాదిమంత్రకన్యాసేచాధికారిః. స్వరూపవిరోధజ్ఞానసత్వేతు శక్తానామశక్తానాశ్చ తేషాంశరణాగతావధికారఇతి స్వరూపవిరోధస్య విశమ్భ్యమత్వాపేక్షయా ప్రధానహేతుత్వఞ్చేతిభావః. భక్తిపారవశ్యమపి అసాధారణాధికారఇతి వక్ష్యమాణాధికార సిద్ధాంతాభిప్రాయేణ అశక్త్యాదిత్రయాధికారేత్పుక్తమ్.

(త్రయాణామవీతి) యథాలజ్ఞానాదిత్రయాభావే విశమ్భ్యమత్వాభావేచ స్వరూపవిరోధజ్ఞానసత్వే తస్యైవనివర్తకత్వమ్, ఏవమజ్ఞానాదిచతుష్టయసత్వేపి తస్మాప్రయోజకత్వ మాశ్రిత్యస్వరూపవిరోధజ్ఞానస్యైవ సాధనానరనివర్తకత్వమస్తి. నైవంవిధస్వరూపవిరోధజ్ఞానసత్వేపి తస్మాప్రయోజకత్వమాశ్రిత్య అజ్ఞానాదిచతుష్టయస్య సాధనానరనివర్తకత్వమస్తీతి స్వరూపవిరోధః ప్రధానహేతుదృఙ్యత ఇతిభావః.

(అనారానామ్) దృష్టానామ్. (తేషాం) దృష్టారానామ్. (వక్ష్యమాణాధికారేతి) వక్షమాణప్రపత్త్యాధికార శోధనాధికారే విశమ్భ్యమత్వస్య శరణాగతౌ అసాధారణాధికారత్వముచ్యతే. తత్రవిశమ్భ్యమత్వమ్ - ఆరత్వరూపమ్, సకుర్బుత్వరూపం తదితిబోధ్యమ్.

మీమాంసాభాష్యే (త్రయాణామ్) అజ్ఞానర్వజ్ఞభక్తానామ్. (అష్టాంగయోగవత్) అష్టాంగయోగత్వాగవత్. (అజ్ఞానాదిత్రయాభావే) అజ్ఞానాశక్తి పర్యుదాసాభావే. (తస్యైవ) స్వరూపవిరోధజ్ఞానస్యైవ. (నివర్తకత్వమ్) సాధనభూత భక్తిప్రవృత్తి నివర్తకత్వమ్. (అజ్ఞానాదిచతుష్టయసత్వేపి) అజ్ఞానాశక్తిపర్యుదాస విశమ్భ్యమత్వ చతుష్టయసత్వేపి. (తస్య) అజ్ఞానాదిచతుష్టయస్య. (నైవంవిధేతి) ఏవంవిధేత్యారభ్య సాధనానరనివర్తకత్వం నాస్తీత్యన్వయః. (తస్య) స్వరూపవిరోధజ్ఞానస్య. (ప్రధానహేతురీతి) అజ్ఞానాదిచతుష్టయస్య లఘూపాయ పక్షే త్రవత్ ప్రవర్తకత్వాదితిభావః.

వర్ణనియమాభావాధికారేవిషయనియమాభావాధికారేచ సమర్థిత మధ్యజాతమభిప్రేత్యాహ (అన్యథేతి) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానత్రయాణామపి షడంగత్యాగ ఇత్యనన్తీకార ఇత్యర్థః. అశక్తపదమ్ అజ్ఞోపలక్షకమ్. (అశక్తపరతన్త్రాణామ్) ఇత్యనన్తరం శాస్త్రాధిక్యత తదనధిక్యత విషయత్వాత్ పర్యుదన్త పరతన్త్రాణామిత్యధ్యాహృత్య యోజనీయమ్. పరతన్త్రపదత్రయంపారతన్త్రాణానవత్పరమ్. పూర్వోక్తం సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానరూపాసాధారణాధికారబలాత్ షడంగశరణాగత్యోర్భేదం ముఖభేదేనవదన్, స్వరూపవిరోధస్య విశమ్భాత్ మత్వాపేక్షయా ప్రాపకాన్తరపరిత్యాగే ప్రధానపేతుత్వం నూచయన్ అధికరణార్థముపసంహరతి (షడంగఇత్యాదినా). అశక్తానామేవ షడంగేఅధికారః; శరణాగతౌతు శక్తానామశక్తానాజ్ఞేతిముఖభేదః.

యచ్ఛోక్తం పూర్వపక్షే “నరాణాంబుద్ధి దౌర్బల్యాత్” ఇతి వచనం నిగమాన్తారైశ్చరన్యథాసిద్ధత్వేన పరిహృతమితి తద్దూషయితుం శక్యతే (సన్వితి) సచలజ్ఞానాం సాధనాన్తరావకాశః. జ్ఞాతృష్వపి వ్యాసాదీషు సాధనాన్తరస్య ప్రమాణసిద్ధత్వాత్, తేషామాధికారికత్వేపి

(వర్ణనియమేతి) అధికారిద్వయేపి క్రమేణతాన్త్రికిషడంగన్యాసస్య వర్ణనియమాభావః, విషయనియమాభావశ్చసమర్థితః. (తదధికృతేతి) శాస్త్రాసాధిక్యతేత్యర్థః. (ముఖభేదేన) ప్రకారభేదేన.

(సేదాన్తాచార్యైరితి) వ్యాసాదౌ సాధనాన్తరానుష్ఠాన దర్శనాత్, తదాచారవిరోధాత్, సరస్వేతివచనస్య యథాశ్రుతార్థ నిరాకరణం కర్తవ్యమితి తదభిప్రాయోఽవగస్త్యః. (అజ్ఞానామితి) అజ్ఞేష్విత్యర్థః; సమ్మతసామాన్యేచష్ఠీ. (తేషాం) వ్యాసాదీనామ్. (అధికారికత్వేపి) అధికారికకర్మణస్సత్వాత్ సాధనాన్తరానుష్ఠానమితి వస్తుసశక్యతే. తేనకర్మణా తేషామందురనుష్ఠానం ససమ్భవతీతితాత్పర్యమ్. అధికారికేత్యత్ర తత్రనియుక్త ఇతితద్దితసూత్రేణతప్రత్యయః. అధికారః - వ్యాపారః. సిద్ధాన్తకాముద్యామ్ తత్రనియుక్తః, ఆకరేనియుక్తః అధికారికః ఇత్యుక్తకుసుసేయమ్.

నిషేధానుష్ఠానా యోగాదితిభావః. (అప్రామాణ్యాపత్తిరితి) అష్టాజ్ఞ
షడజ్ఞయోరిత్యాదిః. వ్యాసాదీనామష్టాజ్ఞనిష్ఠాముపపాదయిష్యన్ జ్ఞాన
మాన్యవతాం సాధనాంతరమిత్యేతత్తావదుపపన్నమిత్యాహ (నరాణా
మితి).

(స్వయత్సేతి) మాక్షసాధనగోచరస్వయత్సస్య-తదనర్హత్వరూప
స్వరూపనాశకత్వజ్ఞానరహితానామిత్యర్థః. (యథాక్రమమితి) శక్తా
నామష్టాజ్ఞయోగే అశక్తానాం షడజ్ఞేచాధికార సమ్యవాదిత్యర్థః. నను
విజానతామితివచనాత్ అజ్ఞానాం సాధనాంతరమిత్యయుక్తమ్, వ్యాసా
ద్యనుష్ఠాన విరోధాదితివదంతం ప్రతివచనాంతరోపన్యాసానయుక్త ఇత్య
తలహ (తతశ్చేతి). వ్యాసాద్యనుష్ఠాన విరోధాత్ విజానతామితివచనే
న్యాయసాపేక్షే అర్థాంతరం శక్తితుమపిశక్యమ్; న్యాయనిరపేక్షే
నరాణామితివచనేతునతదితి తద్బలాద్వ్యాసాద్యనుష్ఠానమేవ అన్యథా
నేయమితిభావః.

(ఇతివచనమేవేతి) ఏవకారేణ న్యాయసాపేక్షం వచనాంతరం
వ్యావర్త్యతే. (ప్రతినియతేతి) బుద్ధిచార్బల్య బుద్ధిదార్ఢ్యరూప విరు
ద్ధాధికారయోగసాధనాంతరనిష్ఠశరణాగతరూపాశ్రయ నిర్ణాయకమిత్య

(తదనర్హత్వరూపేతి) మాక్షసాధనగోచర స్వయత్సానర్హత్వ రూపేత్యర్థః.
మీమాంసాభాష్యః (స్వయత్సస్వరూపవిరుద్ధత్వేతి) స్వయత్సస్య స్వరూపవిరుద్ధత్వే
త్యర్థః. (తయోః) అష్టాజ్ఞషడజ్ఞయోః. (శక్తితుమపిశక్యమితి) ఏకదేశతా
త్పర్యవిరుద్ధత్వాదితిభావః. (నతదితి) అర్థాంతరం శశక్యమిత్యర్థః. (తద్బలాత్)
నరాణామితివచనబలాత్.

(వచనాంతరమ్) విజానతామితివచనాంతరమ్. మీమాంసాభాష్యః (తాత్పర్య
మితి) అశ్రయనిర్ణాయకం-నరాణామితివచనమ్; ఇదంశరణబుద్ధానామితివచనమ్ -
అధికారంత్రై విధ్యనిర్ణాయక మితిభావః. (ఉక్తార్థపరత్వే) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన
వతామిత్యర్థపరత్వే.

ర్థః. (ఇతితాత్పర్యమితి) “బుద్ధిదౌర్బల్యాదుపాయా న్తరమిష్యతే” ఇ
త్యనేన బుద్ధిప్రాబల్యాన్నిధోపాయా శ్రయణమిష్యత ఇతిలాభాదితిభా
వః. నన్వేపం పూర్వార్థైః “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇతిప్రమాణోప
న్యాస విరోధ ఇత్యతః (అతఃఇతి). అజ్ఞానాం సాధనా న్తరమిత్యత్ర
ప్రమాణతయా సరాణామితివచనమ్, విజానతామితివచనాపేక్షయా
స్ఫుటార్థత్వా దస్మాదీదుపన్యస్తమ్; పూర్వోక్తబహున్యాయానురో
ధేనవిజానతామిత్యవ్యజ్ఞానాం సాధనా న్తరమిత్యత్రప్రమాణమేవ; అధి
కారి త్రైవిధ్యేతు సరాణామితివచనమప్రమాణమితి పూర్వోక్తన్యాయా
నుగృహీతం సరాణామితివచనానుగృహీతశ్చ ఇదంశరణమజ్ఞానా
మితివచనమేవ అధికారి త్రైవిధ్యప్రమాణతయోపన్యాసార్థమితిభావః.

తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితిశ్లోకోక్త ప్రకారేణ సరాణామితివచ
నమపి అన్యథాసిద్ధ మిత్యాశయేనశబ్దతే (నన్వితి). యద్యపి “అశక్త
స్యాతి కృచ్ఛేషు” ఇతిశ్లోకార్థ ఏవప్రథమం శక్తితుముచితః; తథాపి
వ్యాసాద్యనుమాన విరోధరూప బాధకస్య ఉత్తరశ్లోకస్థతయా, తల్లో
భాత్ ప్రథమంతదర్థశ్శక్తిత ఇతిద్రష్టవ్యమ్. (ప్రామాణ్యేతి) ప్రమా
త్యేన జ్ఞాయమానత్వం బుద్ధేర్బలమ్. తదభావోదౌర్బల్యమితిభావః.
యద్యపి బలస్యదుష్టత్వమేవ దౌర్బల్యమ్; తథాప్యప్రామాణ్య శక్త్యాకళ
శ్చితజ్ఞానస్య దౌర్బల్య వ్యవహారానురోధాత్, అవ్యయానా మనేకార్థ

(తత్రప్రపత్తి) సారే పూర్వపక్ష్యుక్తం తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితివద్యం
వర్తత ఇతిమన్తవ్యమ్. (తల్లోభాత్) సిద్ధాన్తిఖండక బాధకస్యలోభాత్. (తదర్థః)
తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితిశ్లోకార్థః. (ప్రామాణ్యేతి) ప్రామాణ్యధ్వవసాయేతిప్రతి
కమ్. (తదభావః) ప్రమాత్యేన జ్ఞాయమాన త్యాభావః. దౌర్బల్యశబ్దః - బలాభా
వపరఇతి నిరూపయతి (ప్రమాత్యేనేతి). అత్రద్వివత్త్వాదిజ్ఞానం దుర్బలజ్ఞానమితి
సవ్యవహారః; సరః - దుర్బల ఇత్యదివ్యవహారః ప్రాయీకోవర్తత ఇతిబోధ్యమ్;

త్వాచ్చ బలాభావపవ దౌర్బల్యమితిజ్ఞేయమ్. యద్వాదుష్టబలత్వమేవ దౌర్బల్యమ్; సర్వస్యాపిజ్ఞానస్య ధర్మ్యం శేషమాత్వేనబలవత్త్వాత్, తస్య అప్రమాత్వేనజ్ఞాయమానత్వసాహచర్యమేవప్రకృతేదోష ఇత్యవధేయమ్.

నను సరసామాన్యస్య నిరుక్తాధ్యవసాయో బాధితః. కిచ్చ నిరుక్తా ధ్యవసాయాభావాత్ ప్రవృత్తిర్నస్యతామ్; నతుతావన్నా త్రాదుపాయా న్తరమిష్యత ఇతివక్తుంశక్య మిత్యతఃపా (సరశబ్దశ్చేతి). (అశక్తపరఇతి) కిచ్చిదశక్త పరఇత్యర్థః; అశక్తసరసామాన్యస్యాపి నిరుక్తాధ్యవసాయ నియమాభావాత్. అతవశస్యచిదశక్తస్యేతివక్ష్యేతి.

నను అశక్తస్య ఉపాయా న్తరమిష్యత ఇతివ్యాహతమ్, శక్తేస్త త్రహేతుత్వాదిత్యతఃపా(అతఇతి). పదద్వయస్యాక్తార్థ పరత్వాదిత్యర్థః. నిరుక్తవచనేకస్య చిదిత్యధ్యాహరమభిప్రేత్య కిచ్చిత్పదవివక్షితం బుద్ధి దౌర్బల్యో పాయా న్తరాన్వయితావచ్ఛేదకమాహ (అశక్తస్యేతి).

ఆవిపదద్వయేన యద్యపి కేషాఞ్చిదిత్యాదిరీత్యా నిర్దేశఃకార్యః; నరాణామిత్యపా త్రవచనానురోధాత్. అతవశ“తత్రప్రప త్త్యనర్హాణామ్” దుర్గుణమితివత్. అథా శ్చరమాహ (యచ్ఛేతి) (తస్యేతి) జ్ఞానస్యేత్యర్థః.

(నిరుక్తాధ్యవసాయాభావః) లఘూపాయప్రతిపాదక ప్రపత్తిశాస్త్రే ప్రామాణ్యాధ్యవసాయాభావః. (ప్రవృత్తిరితి) సాధనానరే ఇతిపూర్వం యోజనీయమ్. (వక్తుంశక్యమితి) వక్తుంశక్యమిత్యన్వయః. (అశక్తస్యేతి) (వ్యాహతమితి)వక్తుం శక్యత ఇత్యర్థః. (శక్తిరితి) (తత్ర) ఉపాయానరే. (పదద్వయస్య) సరస్య బుద్ధి దౌర్బల్యాదితి పదద్వయస్య. (ఉక్తార్థపరత్వాదితి) అత్రసరశబ్దః - కతివయాశక్తపరః. దౌర్బల్యశబ్దః - లఘూపాయప్రామాణ్యాధ్యవసాయాభావ ఇతిపూర్వపక్షోక్తార్థోబోధ్యః. (నిరుక్తవచనే) సరస్యేతివచనే. (ఉపాయానరేతి) ఉపాయాన్తరాన్వయితావచ్ఛేదకమశక్తత్వం దురాశాదాగ్ధ్యశా లిత్యుచ్ఛేతివివక్షితమ్.

(పదద్వయేన) అశక్తస్యదురాశాదాగ్ధ్యశాలిన ఇతిపదద్వయేన. మీమాంసాభాష్యే (ప్రపత్త్యనర్హత్వాదితి) ప్రపత్తౌప్రామాణ్యాభావాదితిభావః. (అశక్తస్యాతి

ఇత్యనుగృహీతం నిగమాంతారైః. తథాపి “అశక్తస్యాతికృచ్ఛేషు” ఇత్యాదిపూర్వశ్లోకే వేదాంతార్యాణా మభిప్రేతం నరస్యబుద్ధి దౌర్బల్యాదితి పాతాంతరమభిప్రేత్యకస్యచిదితినిర్దిష్టమితి నదోషః. “అశక్తస్యాతికృచ్ఛేషుదురాశాదార్థ్యశాలినః” ఇతిషష్ఠ్యంత పదద్వయస్యామభిప్రాయః; -సర్వస్యాపిసాధనాంతరేకస్త్వం కర్మేతిన్యాయేన అశక్తిస్తావత్పిత్థా. ఏవమశక్తౌసత్యామపివస్తుతోలఘూపాయేనత్యపిగురూపాయేచ్ఛాదుర్వారైః. సాచ గురూపాయేనైవదృష్టౌదృష్టఫలసాధనస్య అనాదివాసనాసిద్ధత్యాదుర్వారా. ఏవంవిశ్వాసమాన్య కృతదురాశాబలేన ప్రపత్త్యనర్హత్వాత్ కస్యచిన్నరస్య ఉపాయాంతర మిష్యతే ఇతి నరస్యేత్యాదివచనతాత్పర్యమితి. అనేనతత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితిశ్లోకే “అశక్తస్యాతికృచ్ఛేషుదురాశాదార్థ్యశాలినఃకస్యచిత్” ఇతిపూర్వశ్లోకస్థం షష్ఠ్యంత పదత్రయం నరస్యేతి పదవివరణరూపం విభక్తివివరణామేనానుషంజ్ఞానీయమితిసూచితమ్. (ప్రపత్త్యనర్హత్వాత్) ఇత్యనేన “తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామ్” ఇతిశ్లోకేషష్ఠ్యంతంపదం హేతుగర్భమ్, బుద్ధిదౌర్బల్యాదితి పశ్చిమ్యంత వివరణమితిసూచితమ్.

నన్వేవంనరశబ్దసంజ్ఞాచాపత్తిరిత్యత ఆహ (అన్యథేతి). నరశబ్దాసంజ్ఞాచఇత్యర్థః. (ఉక్తసితేరితి) బుద్ధిదౌర్బల్యాదిత్యుక్తహేతోరిత్యర్థః. (అసమ్భవాత్) ఇత్యనంతరంతదనుష్ఠానవిరోధస్సాన్విదితిశేషః. కేమాఞ్చిత్ప్రపత్తావేవాధికారఇతివక్తంప్రపత్త్యధికారిణా మన్యత్రాధికారోబుద్ధిదౌర్బల్య కృతఇతి ఏతద్వచన తాత్పర్యమాశ్రయణీయమ్; అన్యథాకస్యకృచ్ఛేష్యితిశ్లోకే అతికృచ్ఛేషు అశక్తస్యేత్యన్వయః. (సాచ)దురాశాచ. (తాత్పర్యమితి) అయమభిప్రాయఇత్యన్వయః. (విభక్తివివరణామేనానుషంజ్ఞానీయమితి) అశక్తానాం దురాశాదార్థ్యశాలినాం కేమాఞ్చిదితిపదత్రయం బహువచనాంతం పక్షమితిభాషః.

(తదనుష్ఠానవిరోధః)సాధనాంతరానుష్ఠానవిరోధః. (ఏతద్వచనమ్) నరస్యేతి

చిన్నరస్యబుద్ధిమాన్యై త్సాధనా న్తరమిష్యత ఇత్యుక్తాసాధనా న్తరజ్ఞానా న్ముషానాశ క్తస్య కస్యచిన్నరస్యప్రవృత్తిరిష్యతఇత్యపివక్తుం శక్యత్వేన వచనవైయర్థ్యాత్. తథాచప్రపత్త్యధికార సమర్పకే నరస్యేత్యత అశక్తస్యేత్యధ్యా హార్యమిత్యాహ (వ్యాసాదితి). (అశక్తస్యేతిపదమితి) తచ్చసర్వథా ఉపాయాన్తరానుష్ఠానా శక్తపరమ్; నతుఃష్టం కర్మేతి న్నాయేన అశక్తపరమ్. తస్యసాధనా న్తరనిష్ఠ సాధారణ్యాదితిభావః.

దూషణా న్తరమాహ (తథేతి) (అశక్తేనేతి). అశక్తస్యస్వాత్మశక్తింజానతః సాధనా న్తరేకృత్య సాధ్యతాజ్ఞానోదయేన కృతిసాధ్యతాజ్ఞానాధీనచిక్షీరూహపసాధనా న్తరేచ్ఛాయా అసమ్భవాదితిభావః. (తదుపాయేతి)ఉపాయాన్తరాశక్తస్యాపిదేశవాసాదిశక్తినమ్భవాదితిభావః. తతః కిమిత్యతాహ(తతశ్చేతి). చశ్శక్కానివృత్తే. (లక్షణాచేతి)చకారేణ కస్యచిదితి పదాధ్యాహారస్సముచ్చీయతే. ననువస్తుతోశక్తస్యాపి కృతిసాధ్యతా భ్రమాదుపాయాన్తరేచ్ఛా సమ్భవత్వేవేతి నద్వితీయదూషణం సమ్భవతీత్యభిప్రాయేణ“అశక్తస్యాపికృచ్ఛేషు” ఇతిశ్లోకాభిప్రేతంనరస్యేత్యాదివచనస్యార్థా న్తరమాశక్తే(నన్వితీ).అతాపినరశబ్దోయత్కించదశక్తపరః. అశక్తిస్తు సర్వథా ఉపాయాన్తరానుష్ఠానాశక్తిః; నతుపూర్వత్రేవ కష్టం కర్మేతిన్యాయ సిద్ధాశక్తిః. కిచ్చేత్ - పూర్వపదతి కృచ్ఛేషు దురాశాదార్థ్య శాలిత్యమితిబోధ్యమ్.

(భ్రమపరమితి) బుద్ధేర్బలం ప్రమాత్వమ్. తదభావోవా తస్య

వచనమ్. (అస్యథా) ఇత్యం వచనతాత్పర్యానన్వీకారే. మిమాంసాభాష్యే (తథా) తద్వత్. (తదుపాయేతి) సాధనాన్తరోపాయేత్యర్థః. (లక్షణాచేతి) ఉపాయాన్తరశబ్దస్య భక్త్యాదిరూపస్వార్థపరిత్యాగాత్ జహ్లాక్షణేతిభావః. (తచ్చ) అశక్తస్యేతి వదశ్చ. (తస్య) తునదశక్తస్య. (ద్వితీయదూషణం) లక్షణేతిదూషణమ్.

భ్రమత్వ సాహచర్యంవా దౌర్బల్యమితిభావః. సంశయవిఫర్ణయ విరోధితావచ్ఛేద కన్యైవబుద్ధిబలశబ్దార్థత్వమ్; వస్తుతః ప్రమాయాఅపి అప్రామాణ్యశబ్దాకళక్షితత్వేన దుర్బలత్వాత్, తదభావే భ్రమస్యాపి ప్రబలత్వాత్, అతఃప్రమాత్వేననిశ్చితత్వమప్రామాణ్య జ్ఞానానాస్కన్దితత్వంవాబలమ్. తథాచభ్రమస్యప్రాయేణ అప్రామాణ్య జ్ఞానానాస్కన్దితత్వాత్ దౌర్బల్యశబ్దో భ్రమలాక్షణిక మిత్యక్షికార్యమిత్యాశయేనాహ (దౌర్బల్యభావేతి). యద్యపిసంవాదిప్రవృత్తిజనకతావచ్ఛేదక త్వాత్ ప్రమాత్వం బలమితివక్తుంశక్యమ్; తథాపివీతతజ్ఞాదిభ్రమస్య విసంవాదిప్రవృత్తి జనకస్యాపి ప్రాబల్య వ్యవహారాత్, గ్రాహ్యభావ ప్రత్యక్ష విరోధితావచ్ఛేదకమేవ బుద్ధేర్బల మితిభావః.

(తదభావః) ప్రమాత్వాభావః. (తస్యేతి) ప్రమాత్వస్యేత్యర్థః. (విరోధితావచ్ఛేదకన్యైవేతి) ధర్మస్యేతిశేషః. (వస్తుతః) ప్రమాత్వస్యభ్రమసాహచర్యం దౌర్బల్యమితిపూర్వపక్షయోజనాయామ్. వస్తుతఃఇత్యర్థస్య బలమితివర్ణనం సిద్ధాంతీతి. (దుర్బలత్వాదితి) అత్ర “దోషమూలత్వేన్జ్ఞాతేనతి శరత్వమితిశ్చిత్తరమ్, రజ్జుసర్పజ్ఞాననిమిత్తభయేనతి, భ్రాన్తోయమితిపరిజ్ఞాతేనకేసచిత్ నాయం సర్పమాత్రైషీరిక్యతేపి భయానివృత్తిదర్శనాత్” ఇతిశ్రీభాష్యసూక్తిః. “పరత్వస్యాశ్చిత్తరత్వముపపాదయతి (రజ్జుసర్పేతి). ఉత్తరజ్ఞానస్య దోషమూలత్వేన ప్రామాణ్యనిశ్చయాత్, భయానివృత్తే” ఇతితచ్ఛ్రుతప్రకాశకాసూక్తిచ్చాసన్ధేయా. (తదభావే) శబ్దాకళక్షితత్వాభావే. (అప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కన్దితత్వాదితి) గణాయాం ఘావఇత్యేత్ర ప్రవాహనవృక్షస్యతీరే ప్రాయేణవిద్యమానత్వవత్, ప్రాయేణ అప్రామాణ్య జ్ఞానానాస్కన్దితత్వయాపార్థకదౌర్బల్యశబ్దః - భ్రమత్వలాక్షణిక ఇతిబోధ్యమ్. (సంవాదితి) సస లేత్యర్థః. (విసంవాదిప్రవృత్తిజనకస్యేతి) (విసంవాదితి) విఫలేత్యర్థః. “శక్తేపీతరూపంజానిహి” ఇతివ్యవహారేశ్వనపురుషః ప్రవర్తతేతి ప్రవృత్తిజనకత్వం బోధ్యమ్. (గ్రాహ్యభావప్రత్యక్ష విరోధితావచ్ఛేదకమితి) గ్రాహ్యభావప్రత్యక్షమ్ - శక్తికాయా మిదంరజతమితిప్రత్యక్షమ్. తద్విరోధితా-ఇయంశక్తిరితి ప్రమాత్వక

యద్వాపితదస్వరసాదేవాహ (అధ్యాహారేతి). నరశబ్దస్యాశక్త
యత్కిచ్చిన్నరలక్షణాయాం నై వదోషఇతిభావః. “వ్యాసాదిమతునై
వైషారీతిః” ఇత్యుక్తం బాధకముద్ధర్తుం తద్వివరణముభేనానువదతి
(నన్విత). (అనధ్యాహారేతి) అలాక్షణికత్వేత్యపి ద్రష్టవ్యమ్. (అధ్యవ
సాయః) అప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కన్ధిత నిశ్చయః. తస్యదార్ఢ్యమ్-అదృష్ట
విశేషకారితదాత్వికానుష్ఠానాపయికరుచివిశేషఫలాపధానమ్. (అజ్ఞ
త్వేనప్రపత్త్యనుష్ఠాత్మాణామ్) ఇత్యనేనసాధనాన్తరానుష్ఠానసూచనము
భేన “జ్ఞానభక్త్యన్వితంకర్మ” ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధసాధనభక్త్యను
ష్ఠానవిరోధోపక్ష్యమాణ విరోధాన్తర్గత ఇతిసూచితమ్. యద్యపిసాధ
నాన్తర నిష్ఠానామితివక్తుముచితమ్. తథాప్యజ్ఞానుష్ఠాన విరోధోపపత్త్య
మాణవిరోధాన్తర్గత ఇతిధ్వనయితుంసతథోక్త మితిధ్యేయమ్.† స్వాప
దిష్టేత్యనేనఉపదేశవిరోధోపక్ష్యమాణవిరోధాన్తర్గత ఇతిసూచితమ్.

(జ్ఞానేతి) జ్ఞానవిశ్వాసదార్ఢ్యానామభావస్యేత్యర్థః. (అనేకేతి)
జ్ఞానాభావే ఉపదేశవిరోధః. సార్వజ్ఞప్రసిద్ధివిరోధః. విశ్వాసాభావే

జ్ఞానే; విరోధితా-ప్రతిబద్ధకతా. తస్యాం యదవచ్ఛేదకం అప్రామాణ్యజ్ఞానానా
స్కన్ధితత్వమ్, తత్ - బలమితిబోధ్యమ్.

(ఏతదస్వరసాదితి) పూర్వోక్తార్థే ప్రాయశ్చత్వాద్యస్వరస్వాదిత్యర్థః. మీ
మాంసాభాష్యే (అధ్యాహారేతి) కస్యచిదశక్తస్యేత్యధ్యాహారః. (అనధ్యాహారేతి)
యోజనాయాంపక్షపాతేనేత్యర్థః. (కల్పేతేతి) యదికల్పేతేతివక్తవ్యమ్. (నైవ)
లక్షణైవ. (తస్య) నిరుక్తనిశ్చయస్య. (జ్ఞానభక్తి) “జ్ఞానభక్త్యన్వితం కర్మజనకా
దిషు దృశ్యతే. కర్మభక్త్యన్వితం జ్ఞానం ప్రాయోజకభరతాదిషు. కర్మజ్ఞానాన్వితాభ
క్తిః ప్రహ్లాదప్రముఖాశ్రయా.” ఇత్యాదిశ్లోకే ప్రహ్లాదజనకససకాదీనాం సాధనా
నుష్ఠానముక్తమ్.

(జ్ఞానవిశ్వాసయోర్దార్ఢ్యమితి) విగ్రహశక్త్యానిరాపార్థమహ (జ్ఞానవిశ్వాస

† (పా) లోకదృష్టే.

అస్తికాగ్రేసరత్వప్రసిద్ధివిరోధః; దాహ్యాభావే అక్షాజ్యనుష్ఠానవిరోధః, ఇత్యర్థః. అత్రాధికారిణామపి సర్వజ్ఞానాం నిషిద్ధానుష్ఠానానుపపత్తి విరోధాః పక్షత్రయసాధారణో దోషాభిప్రేతః. (అధ్యాహారాదితి) ఆదిశబ్దేన లక్షణగ్రహణే. (భూయసామితిన్యాయాదితి) యద్యప్యేకస్మిన్పక్షే అధ్యాహారాభావేనరపదస్య యత్కిచ్చిదశక్త లక్షణరూపైకదోషవత్ పక్షాంతరేపిదాహ్యాభావే అనుష్ఠానవిరోధ ఏకవచనపాక్షికోదోషః; తథాప్యక్షాజ్యనుష్ఠానగ్రాహక బహుప్రమాణ బాధాపేక్షయా ఏకస్మిన్వచనే పదలక్షణైవ వరమితిభావః.

వ్యాసాదీనామజ్ఞానాత్ జ్ఞానాద్వాధక్త్యాదినిష్ఠేతి పూర్వోక్తం పక్షద్వయం ప్రవశ్చయన్, తేషాంసాధనాంతర నిష్ఠతాగ్రాహక ప్రమాణానుసారేణ ప్రకృతవచనానుసారేణచ అజ్ఞానపక్షంతావదాహ (అత్రహేతి). (కిచ్చిదజ్ఞానంతావత్) ఇత్యత్రతావచ్ఛబ్దకిచ్చిత్పదార్థోవిశిష్టవత్కృతే ఇతినూచనార్థః. యద్విశేషప్రతిపాదనార్థం పక్షద్వయస్య పునరుపన్యాసః, తంవిశేషందర్శయతి (ఇదమితి). కైముతీకన్యాయమభిప్రేత్యాహ (తతశ్చేతి). కిచ్చిత్పదార్థమూహ (తత్రేత్యాదినా)

దాహ్యానామితి. (పక్షత్రయమ్) జ్ఞానాభావకల్పనమ్, అభ్యవసాయాభావకల్పనమ్, తద్దాహ్యాభావకల్పనమిత్యత్రయమ్. అధ్యాహారాద్యస్వరస్యా శ్రయణమేవ యుక్తమితిపక్షం సకల్యతేష్యాహ (యద్యపీత్యంభ్య దోషఇతివర్త్యంతమ్). (పదలక్షణా) సంపదలక్షణా.

(పక్షద్వయమ్) జ్ఞానాభావపక్షమ్, దాహ్యాభావపక్షమ్. (ప్రకృతవచనమ్) సరస్యేతివచనమ్. (పక్ష్యతేఇతి) పక్ష్యతేఇతిపాతాంతరం తత్త్వానేబోధ్యమ్.

(తత్రేత్యాదినేతి) గీతాయాందశమధ్యాయే, “సమే విదుస్సురగణాః పృథవం సమహర్షయః! అహమద్రిధేవానాం మహర్షీణాశ్చసర్వకః” ఇతి. తద్భాష్యే: సురగణామహర్షయశ్చ అతీంద్రియార్థ దర్శినోఽధికతరజ్ఞానాపిమేవప్రభవమ్ - ప్రభావంసవిదుః. మమనామకర్మస్వరూప స్వభావాదికం సజానన్తి; యత్రేషాం దేవానాం

(సాధనత్వవేషేతి) (సాధనత్వమ్) మోక్షకారణత్వమ్. అశక్తాధికారికత్వమ్, భగవతోముఖ్యపాయ స్థాననివేశరూపశరణత్వలక్షణ వేద్యాకారవిశిష్టత్వమ్, అధ్యవసాయరూపత్వమ్, అప్రవృత్తప్రవర్తనరూపవిధి విషయత్వత్వాంత్ర విశేషావివక్షితాః. †నిత్యవిభూతౌ ముక్తస్యకై జ్ఞుర్యనత్రప్ర త్తేః కేవలపరాధ్యై జ్ఞుర్యత్వేన సిద్ధోపాయఫలత్వం ఫలపదార్థః. స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానపదధికారికత్వమ్, సపరికరప్రపత్తి విషయసర్వ ప్రవృత్తి నివృత్త్యైకత్వమ్, భగవతఃకారణాస్తరనిరపేక్షకరణత్వరూప శరణత్వలక్షణ వేద్యాకారవిశిష్టత్వమ్, ప్రార్థనా మహాదీక్షాచ్చ సర్వశో అమామదిః; తేషాంస్వరూపస్య జ్ఞానకర్తృదేశ్చ అమామదిః. తేషాందేవత్వ దేవర్షిత్యాది హేతుభూత పుణ్యానుగుణం మయాదత్తం జ్ఞానంపరిమితమ్. అత స్తేపరిమితజ్ఞానాః మత్స్వరూపాదికం యథావన్న శాసన్తి.” ఇతిశ్రీనాక్షిరసుసంధేయా.

(ముఖ్యపాయేతి) ముఖ్యపాయాస్తరభూత భక్తిస్థాననివేశరూపః శరణత్వలక్షణః వేద్యాకార ఇత్యన్వయార్థః. (అధ్యవసాయః) మద్రక్షణాదికం తవభర ఇత్యధ్యవసాయః. (విధివిషయత్వమ్) ప్రజేతివిధివిషయత్వమ్. †(నిత్యానుగృహితేతి) నిత్యగ్రంథ ప్రోక్షేత్యర్థః. (ప్రాథమికప్రపత్తేరితి) వేదాంతాచార్యవక్షే తదభిమత ప్రపన్నే ఉత్తరకృత్యవత్ ద్వితీయప్రపత్తేః ఫలరూపత్వమ్. అస్మద్రాధానేతు ప్రాథమిక ప్రపత్తేః ఫలత్వమితిబోధ్యమ్. (స్వరూపయాథాత్మ్యేతి) స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవాసధికారీ తద్వత్త్వమిత్యర్థః. (సపరికరేతి) సపరికరభక్త్యాదిరూపాపి ప్రపత్తివిషయా సర్వప్రవృత్తినివృత్త్యయః. తన్నివృత్త్యైకత్వమిత్యర్థః. (పరికరృ) అజ్ఞాదిః. (కరణేతి) కారణాస్తర నిరపేక్షకరణత్వరూపం శరణత్వమ్; తల్లక్షణః - వేద్యాకారః; తద్విశిష్టత్వమ్; వేదాంతాచార్యాణాంపక్షే ఉపాయాస్తరస్థాన నిష్ఠత్వం శరణత్వమ్. అస్మద్రాధానేశరణత్వం కరణత్వమిత్యవగస్తవ్యమ్. (ప్రార్థనేతి) త్వమేవోపాయ భూతోమేభవేత ప్రార్థనారూపత్వమిత్యర్థః. (అస్యథా

† మూలవ్యాఖ్యానయోరసమగుణమ్.

రూపత్వమ్, స్వత ఏవప్రాప్తస్య కేవలపరార్థకై జ్ఞుర్యజ్ఞేన అన్యథానిధ్ధ
స్యాపి సర్వముక్తి ప్రసజ్వరిహారార్థతయా వ్యాజిత్యేన అజ్ఞాతజ్ఞాపనలక్ష
ణవిధివిషయత్వచ్ఛాత్ర విశేషావినక్షితాః.

నన్వేషమపి “నిషిద్ధానుష్ఠాన ప్రసజ్గోన పరిహృతః” ఇత్యాశజ్ఞా
వసంహారవ్యాజేన నిరస్యతి (ఇతివారిశేష్యాదితి). కల్పభేదేన మన్త
జ్ఞాన విశ్వాసానాం వ్యాసాదీనాం నిషిద్ధానుష్ఠాన మిష్టమేవ. నచైనం
ఫలాభావప్రసజ్గః; “నేహభిక్రమనాశోస్తి” ఇతిన్యాయేన సాధనానుష్ఠా
నస్య స్వరూపవిరుద్ధస్యాపి పరమృరయా మోక్షోపయోగిత్యేపితేన సాక్షా
త్ఫలాభావప్రసజ్గస్య ఇష్టాపత్తి పరాహతత్వా దితిభావః.

సిద్ధస్యాపీతి) మాక్షంప్రత్యస్యథా సిద్ధస్యాపీత్యర్థః. (వ్యాజిత్యేనేతి) అపేతుత్వేనఽపి
అతిప్రసజ్వారకత్వరూపం వ్యాజిత్య మత్రవివక్షితమ్. అదృష్టభూత భగవత్ప్రీతి
పథకత్వం ప్రపత్తేరితిబోధ్యమ్. (అజ్ఞాతజ్ఞాపనేతి) ప్రజేతి విధివిషయత్వమిత్యర్థః.

(నచైవంఫలాభావప్రసజ్గఇతి) స్వాసధికరణేయే ఆధిక్యతస్య ఫలాభావప్రసజ్గఇ
తిచేత్యర్థః. (నేహేతి) “నేహభిక్రమనాశోస్తి ప్రత్యవాయోనవిద్యతే. స్వల్పమన్య
స్యధర్మస్య త్రాయతేమహతోభయాత్” ఇతి. ఇహ-భగవద్విషయే, అభిక్రమస్య-ఆర
భిస్య నాశోనాస్తీత్యర్థః. అస్తతోగత్వా భగవద్విషయవివక్ష్యవసానంబోధ్యమ్.
గీతాభాష్యే, వక్ష్యమాణబుద్ధియుక్తస్య కర్మణోమాహాత్మ్యమాహ (ఇహ) కర్మ
యోగే. (నాభిక్రమనాశోస్తి) అభిక్రమః - ఆరఘ్యః. నాశః - ఫలసాధనభావ
నాశః. ఆరఘ్యస్య అసమాప్తస్య విచ్ఛిన్నస్యాపినిష్ఫలత్వమ్. ఆరఘ్యస్య విచ్ఛేదే
ప్రత్యవాయోపిసవిద్యతే. అస్యకర్మయోగాఖ్యస్య ధర్మస్య స్వల్పాంశోపిమహతో
భయాత్ - సంసారభయాత్త్రాయతే. అయమర్థః - “పార్థనైవేహనాముత్ర వినాశ
స్తస్యవిద్యతే” ఇత్యుక్తరత్ర ప్రపశ్యయిష్యతే. అన్యానిపితాకికానివైదికానిచ
సాధనాని విచ్ఛిన్నానిన ఫలాయభవన్తి. ప్రత్యవాయాయచభవన్తి.” ఇతిక్రిసూక్తిర
సుసంజేయా. (పరమృరయా) కాలా సరే.

న్యాయానుగృహీత ప్రకృతవచనార్థం వచనాంతరేణ సంవాద
యతి (అతవవేతి). ఉక్తజ్ఞానాభావస్య ఉపాయాంతరస్వీకారహేతుత్వా
దేవేత్యర్థః. సర్వజ్ఞస్య భగవాన్ హోపాయఇత్యుక్తే అన్యస్తూపాయో
ఽసర్వజ్ఞ స్త్రోతిగమ్యత ఇతిభావః. నన్వేనం “ముముక్షుర్బ్రహ్మాపాసీత”
ఇతిశాస్త్రమప్రమాణంస్యాత్, ఇష్టసాధనత్వరూపవిధ్యుత్తస్య బాధితత్వా
త్, మోక్షరూపఫలస్య బాధితత్వాచ్చేతి, అన్వరసాద్యేదాంత శాస్త్రం
పరార్థకై జ్ఞాన్యరూప భక్తైర్వాన్యజత్వ విధానపరమేవేతి ముఖ్యసిద్ధాంత
మభిప్రేత్యాహ (అథవేతి) విజానతామిత్యత్రవిశబ్దవివక్షితం విశేషమాహ
(దృఢతరేతి). తాదాత్మికానుష్ఠానోపయుక్తా దృష్టవిశేషకారితరుచి విశే
షరూపఫలోపహితత్వం దృఢతరత్వమ్.

పూర్వంవ్యాసదీనాం ప్రారబ్ధనాశేచ్ఛానజాయతే, అధికారా
రమ్భక కర్మణ అనుభవవినాశ్య త్వాదిత్యుక్తమ్. తత్రప్రారబ్ధనాశేచ్ఛా
యాంసత్యాం తన్నాశకశరణాగత్యనుష్ఠానేనతి అధికారారమ్భక కర్మణ
అనుభవనాశ్యత్వమేవ నస్యాదిత్యా శక్త్యాయాం హేతువాక్య వివక్షి

(ప్రకృతవచనమ్) సరస్వబుద్ధి దౌర్బల్యాదితివచనమ్. మిహంసాభాష్యే(యోగ
మార్గపరాజ్ఞుభిఇతి) యోగమార్గపరాజ్ఞుభా పాదకత్వమిత్యర్థః. (ఉపాయోస
ర్వేతి) ఉపాయః అసర్వజ్ఞ స్త్రోతిభేదః. (ముముక్షుః) మోక్ష కామఇత్యర్థః. (వ్యాజత్వ
విధానపరమేవేతి) యజ స్త్రోతివిధిపూర్వకమితి వచనాదితిభావః.

పూర్వంకర్మణ అనుభవనాశ్యత్వాదితిహేతురుక్తః; తత్త్వానే అత్రప్రతిబద్ధక
త్వాదిహేతురుక్తః; తత్త్విదుర్థమిత్యాశక్త్యాంతం నిరూపయతి (పూర్వమిత్యాది
నా). అత్రవేదాంతాచార్యాభిప్రాయః - అనుభవనాశ్యత్వేనన్దే విద్యానాశ్యత్వం
సిద్ధ్యతి, విద్యానాశ్యత్వేనన్దే అనుభవనాశ్యత్వంసిద్ధ్యతీతి అన్యోన్యాయక్రయఇతి.
(తన్నాశకేతి) ప్రారబ్ధనాశకేత్యర్థః. (హేతువాక్యమ్) అనుభవనాశ్యత్వాదితి
హేతువాక్యమ్. తద్వాక్యస్యప్రతిబద్ధకత్వ మిత్యర్థఇతిఫలితమ్.

తంవిశేషం స్ఫుటయతి. (తేమామితి). అధికారారమ్భకకర్మణిఫలబలేన
 రబ్ధకర్మనాశేచ్ఛా ప్రతిబద్ధకత్వాత్, తన్నాశకశంకాగతౌ ప్రవృత్తి
 రాస్తీతితస్య కర్మణోనవిద్యానాశ్యత్వమ్; కిన్త్వనుభవనాశ్యత్వమిత్యేవం
 ప్రతిబద్ధకత్వమేవపూర్వం హేతుత్వేన వివక్షితమితిభావః.

బుద్ధిసౌకర్యార్థం పక్షద్వయముపసంహరతి (తస్మాదితి). తస్మాది
 దిత్యేతద్విపుణ్యాన్ బుద్ధిస్థతయాద్వితీయపక్షమాహ (వ్యాసాదీతి). ప్రథ
 మపక్షమాహ (దేవేతి). బాధకాభావముక్త్వా సాధకమాహ (అన్య
 థేతి) (దోషాపత్తేరితి) శబ్దస్య హేతుః. నచాత్రాపినిషిద్ధానుష్ఠానప్రసజ్ఞ
 ఇతిశక్జ్ఞావకాశః; “ధర్మాన్పరిత్యజ్యేతి” సాధనతయా ప్రసక్తనైవని
 షేధాత్, వ్యాసాదిభిః పరార్థకైర్జగద్యరూపవ్యాజ భక్తేరేవానుష్ఠా
 నాచ్చ.

వ్యాజవిశేషాన్వయస్యచ “విధిః రిణతిధేదాత్ విక్షితస్తేన

(పక్షద్వయమ్) వ్యాసాదీనాందేవగుహ్య ప్రజత్తిసూక్ష్మవిశేషవిషయకజ్ఞానా
 భావః, తాదృశజ్ఞానేసత్వపి ఆపస్తానౌ పయికజ్ఞానాభావఇతిపక్షద్వయమ్. (ద్వితీయ
 పక్షమ్) విజ్ఞానేసత్వపి ఆపస్తానౌ పయికజ్ఞానాభావఇతిపక్షమ్. (ప్రథమపక్షమ్.) దేవగు
 హ్యప్రజత్తిసూక్ష్మవిశేషవిషయక జ్ఞానాభావఇతిపక్షమ్. (సాధకమితి) స్వపక్షే సాధక
 మిత్యర్థః. మిమాంసాభాష్యే, (అన్యథా) పూర్వపక్షోక్తార్థవర్ణనే. (దోషాపత్తేరితి)
 దోషాపత్తిః స్వపక్షే శబ్దస్సారస్య హేతురితిబోధ్యమ్. (అత్రాపితి) విధేస్సాధనత్వ మాశ్రి
 త్యపూర్వయోజనాయామివ “ముముక్షుర్బ్రహ్మచారి” ఇత్యత్ర వ్యాజవిధిత్వ
 మాశ్రిత్య ముఖ్యసాధనయోజనాయామపీత్యర్థః. (సాధనతయాప్రసక్తస్యేతి)
 అర్జునబుద్ధ్యాఇత్యాదిః. (వ్యాజవిశేషం) ఫలభక్తిః, ఫలప్రపత్తిశ్చ.

(విధిపరిణతీతి) శ్రీరహస్యత్రయసారే, ఉపోద్ఘాతాధికారే, “మణివరఇవ శౌరే
 ర్నిత్య హృద్యోపిజీవః కలుపమతిరవిస్తన్ కింకరత్వాధిగాభ్యమ్ । విధిపరిణతిధేదా
 ద్విక్షితస్తేనకాలే గురుపరిమదుపజ్ఞం ప్రాప్యగోపాయతిస్వమ్” ఇతి.

అస్మార్థః. నను, (౧) “యత్రాత్మాఅపహతపాప్కావిజరో విమృత్యుర్వి శోకోవిజి
 ఘితోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్య సక్కుల్పః” (౨) “నాయందేవోనమర్త్యోవానతి

ర్భక్త్యావరోపివా! జ్ఞానానందమయస్తాత్మాశేషాహి పరమాత్మనః" (౧) "దాసభూతాస్స తస్య ర్వేహ్యత్మానః పరమాత్మనః" (౨) "ఆత్మానమస్య జగతోనిర్లేపం కర్ణభూషణమ్ బిభర్తి కాస్తుభమజేస్వరూపం భగవాన్" ఇత్యాదిప్రమాదైరప హతపాపృత్వాదిగుణకతయా జ్ఞానానందాది మయతయా భగవతోనిత్యశేషతయా నిత్యదాసతయా భగవద్భద్రదయద్గమతయాచ ఉపగతానాం స్వరూపోపాయపురుషార్థేషుజ్ఞాతవ్యాంశస్య సాధ్యాంశస్యచాభావాత్ స్వరూపోపాయ పురుషార్థజ్ఞాపన పరంహస్యత్రయం సవ్యాభేయమితీశజ్ఞాయామ్, ఉక్తరూపాణామపి జీవానామ నాది కర్తృప్రవాహేణ ప్రకృతిసమ్బుధాత్ స్వరూపోపాయ పురుషార్థజ్ఞానాభావం నిర్దేతుక భగవత్కృపయా సదాచార్యాత్తజ్ఞానోత్పత్తిపూర్వకం వ్యాజోపాయానుష్ఠానే బద్ధనివృత్తిం కేవలపరార్థకైకర్యాఖ్య పురుషార్థప్రాప్తిజ్ఞోపపాదయతి (మణివరఇవేతి).

[కారేర్మణివర ఇవనిత్యవృద్ధోపి కలుషమతిః కింకరత్వాధి రాజ్యమవిష్టం జీవః, విధిపరిణతి భేదాత్తేనకాలేన విక్షితస్సన్ గురుపరిషదుజ్జం స్వప్రాప్య గోపాయతీత్యన్వయః] (కలుషమతిః) హేతుగర్భవిశేషణమ్. కలుషమతిత్వాదిత్యర్థః. (కాలే) "జాయమానంహిపురుషంయం పశ్యేన్మధుసూదనః! సాత్వికస్సతు విజ్ఞేయస్సచైమోఽక్షర్థచిత్తకః" ఇత్యుక్తజాయమానకాల ఇత్యర్థః. (గురుపరిషదుజ్జమ్) "ఉపజ్ఞాజ్ఞానమాద్యంసాత్" ఇత్యుక్తేః, గురుపరిషదస్స కాళాదాద్యజ్ఞానంయథా స్యాత్తథేతి క్రియావిశేషణమ్. కారేః కాస్తుభవత్ జీవోనిత్యవృద్ధోపి అనాదికర్మప్రవాహ పరంహత్వేన సర్వజ్ఞతాయాస్సమ్బుచితత్వాదాధి రాజ్యానుభవవత్ ప్రీతిరూపాం శేషవృత్తిమలభమానః, యాదృచ్ఛిక సుకృతపరిపాకాత్ జాయమానకాలే భగవతావీక్షితః సత్సమృదాయసిద్ధమాచార్య మశ్రిత్య, తస్మాల్లేన స్వాత్మానం ప్రాప్య-ప్రకర్షేణజ్ఞాత్వా, భగవన్మఖిల్లాసమాత్రోద్దేశ్యక త్రపుత్రగిర్నత్వరూపాన న్యార్హశేషత్వ భగవత్ప్రసాదద్వారక ఫలసాధనగోచర ప్రపుత్రగిర్నత్వ రూపానన్య శరణత్వ స్వప్రపుత్రగిద్దేశ్యభోగవత్త్వనర్హత్వరూపానన్య భోగ్యత్వాద్యాకారవిశిష్టతయాజ్ఞాత్వా, గోపాయతి-వ్యాజోపాయానుష్ఠానేన రక్షతీత్యర్థః" ఇతి.

కాతే" (౧) "తల్లబ్ధస్వావకాశ ప్రథమగురుకృపాగృహ్యమాణః కదా

(తల్లభేతి) సద్గుణసూర్యోదయే, ప్రథమాశ్లే, "కర్మావిద్యాదిచక్రేజ్ఞతి పురుషమిహనాది చిత్రప్రవాహే తత్తత్కాలే వివత్తిర్భవతిహి వివిధాసర్వ సిద్ధాస్త సిద్ధాః తల్లబ్ధస్వావకాశ ప్రథమగురుకృపాగృహ్యమాణః కదాచిన్మత్తైర్వర్తమాస్త సమ్మన్విధిరపి భవితాకర్షిదిత్తం వివత్తిత్" ఇతి.

అస్యార్థః--సన్వీశ్వరకృపాసర్వత్రసమానా, అనాదికాల సజ్జితకర్మ పరమ్మ రాచసర్వేషాంసమాచైవ. ఏవంకృతస్యచిత్ పూర్వమేవఈశ్వరకటాక్షేణ మోక్షరుచిః, కస్యచిత్పృచ్ఛాదితి వైషమ్యహేతుభూత విషమవిపాకః కథమ్. కిచ్చ, సుకృతపరి పాకేన ఈశ్వరప్రాప్తిచ్చాకస్యచిద్విశమ్భుసహః, కస్యచిద్విశమ్భుసహః. ఆయమపిభేదః కథమితిశక్యామ్, యథా అనాదికర్మరూప సామగ్రితౌల్యస్య విశ్వర్వస్వగ్నా దేస్తారతమ్యేన ప్రాప్తిహేతుకర్మ పరిపాకః, కస్యచిత్పూర్వమ్, కస్యచిత్పృచ్ఛత్; కస్యచిత్సుకృత విశేషాదధికఫలేచ్ఛా, కస్యచిచ్ఛాల్పఫలేచ్ఛా దుష్కృతవిశేషసహిత శుకృతవిశేషాదితి ఫలబలాత్పరైర్వరిపి కల్పనీయమ్. తద్వత్ సర్వసమానయాపి భగవత్కృపయా విచిత్రకర్మపరిపాకలబ్ధస్వావసరయా కర్షిదేవకదాచి దేవకేన చిదుపాయవిశేషేణముక్తైర్వర్తమాస్త ఫలసమ్మన్వోభవతీతి యజ్ఞత ఇత్యభిప్రాయే నాహ (కర్మావిద్యేతి).

(ప్రతిపురుషునాది చిత్రప్రవాహే) అనాదినానాప్రకారసస్తతౌ (కర్మావి ద్యాదిచక్రే) ఆదిశబ్దాత్ వాసనారుచి ప్రకృతీనాం గ్రహణమ్. "అవిద్యయా-దేహ త్యాది ప్రమేణకర్మ, కర్మణాదేహసమ్మన్వః, తతోవాసనా, తయారుచి, తతః - కర్మ, కర్మణావిద్యా" ఇతిప్రకారేణ కులాలచక్రవత్ పరివర్తమానత్వాచ్చక్ర ఇత్యుక్తమ్. అసవస్థాదోష పరిహారాయ అనాదీత్యుక్తమ్. బీజామ్మరప దనాద్యసవ స్థాయాసదోషత్వ మితిభావః. (చిత్రప్రవాహఇతి) తత్తత్కాల వివత్తిహేతుత యోక్తమ్. (తత్తత్కాలేవివత్తిర్భవతి). కాలతారతమ్యేన పరిణామోభవతీత్యర్థః. సావ (వివిధా) నానాప్రకారా. "కస్యచిదైశ్వర్య హేతుకర్మవిపాకః. కస్య

చిత్ "(౧)"ప్రపన్నశ్చద్వేధా సుచరిత పరీపాకభిదయా" (౨) "తదా

చిద్ధారద్యహేతుకర్మ విపాకః, కస్యచిత్స్విద్యహేతుకర్మవిపాకః, కస్యచిన్మోక్షోపాయానుకూల్య హేతుకర్మపరిపాకః' ఇతివైకధ్యమ్. ఇయమ్, (సర్వసిద్ధాస్తసిద్ధా) సర్వైరపీయం స్థితరణీకర్తవ్యం. అన్యథా తత్తత్సత్తసిద్ధమాక్షోసస్యాత్. (తత్) తస్మాత్కారణాత్. (కదాచిల్లద్ధావకాశయా) లబ్ధయాద్యచ్ఛికాదిసుకృతాద్యవసరయా, (ప్రభుమగురుప్రపయా) శ్రియఃపతి దయయా, (గృహ్యమాణః) జాయమానకటాక్ష విషయాత్పతః. 'ఈశ్వరస్యచ సౌహృదం యద్యచ్ఛుక్తుతంతథా. విప్లవః కటాక్షమద్వేషమాభిముఖ్యిక్వాసాత్ప్రకైః । సమ్మహణంషడేతానిహ్యచార్యప్రాప్తిహేతవః' ఇతుక్రప్రకారేణ(కశ్చిత్ విచక్షిత్) కశ్చిదిదిదార్లభ్యం సూచ్యతే. ముక్తేశ్వర్యాస్త సమ్మన్నిధిరపిభవితా-భవిష్యతి. అతోనాత్రవిప్రతిపత్తిః కార్యేతి భావః." ఇతి.

యాద్యచ్ఛికాదిసుకృతస్యాపి భగవత్కృపాజన్యత్వముక్తమ్ తద్ద్రష్టవిష, తదన్వేషిషః--"మిథఃకలహకల్పనా విషమవృత్తి లీలాదయా పరిగ్రహణ కాతుక ప్రథితపారవశ్యః ప్రభుః । స్వలక్షితసముద్గమేసుకృతలక్షణే కుత్రచిద్దుష్టుతలపి క్రమానుపనిపాతిసఃపాతినః" ఇతి. తట్టిప్పణ్యామ్--(మిథఃకలహః - సంసారణోత్తరణరూపః, తస్యకల్పనయా విషమవృత్తి-విరుద్ధవ్యాపారే, లీలాచదయాచ, తయోః, పరిగ్రహణమజ్ఞీకారః. తస్మిన్కాతుకేన అభిలాషేణ ప్రథితం ప్రకటితంపారవశ్యంయస్యతథోక్తః. (ప్రభుః) ఈశ్వరోపి. (స్వలక్షితః) ఆత్మైకవిదితః, సముద్గమః - ఉదయః, యస్మిన్ తస్మిన్, (సుకృతలక్షణే) సుకృతాత్మకే. (కుత్రచిత్) అజ్ఞాతయాద్యచ్ఛికాదా, (ముఖ్యతలపిక్రమాత్) ఘృణాక్షరన్యాయేన, (ఉపనిపాతినః) పతతః (సః) అస్మాన్ (పాతి) భగవానపి సాపరాధానస్మాన్ లీలయాశ్చక్షుయన్, కరుణయాకస్త్వింశ్చిత్కర్మజిప్సయమేవ సుకృతమారోప్యరక్షత్పతి భావః" ఇతి.

(ప్రపన్నశ్చద్వేధేతి) శ్రీరహస్యత్రయసారే అధికారివిభాగాధికారే, "ప్రపన్నాదన్యేషాం సదిశిమితున్మో నిజపదంప్రపన్నశ్చద్వేధాసుచరిత పరీపాకభిదయా । విశమ్భేతప్రాప్తిర్భజనసుఖమేకస్యవిపులంపరస్యాకుప్రాప్తిఃపరిమితరసాజీవితదశా" ఇతి.

అస్యార్థః -- ననముముక్షుత్వస్య మధువిద్యానిష్ఠే విద్యమానతయా తస్య పిభక్త్యనుష్ఠానార్హక్ ఇతివ్యవదేశవత్, భక్తస్యాపి ప్ర పత్త్యనుష్ఠాన పూర్వక

రోహః పుంసస్సుకృత పరిపాకేనమహతా నిదానంత్రతాపిన్వయముఖల

భక్త్యనుష్ఠానాత్ప్రపన్న ఇత్యపివ్యవదేశశ్చ స్యాదిత్యత్ర “హంప్రవన్నో విముచ్యేత” ఇత్యాదిప్రమాణాత్, సోప్యన్వేయకేత్యాహ (ప్రపన్నాదశ్యేషామితి).

[ముకుందః ప్రపన్నాదశ్యేషాం నిజపదంసదిశతి. ప్రపన్నశ్చ సుచరిత పరీపా కభిదయాద్వేధా. ఏకస్యప్రాప్తిర్విశిష్టేత. భజనసుఖంవిఫలమ్. పరస్యాశుప్రాప్తిః పరిమితరసాజీవితదేశేత్యన్వయః] (ప్రపన్నాదశ్యేషాం) ప్రపన్నవ్యతిరిక్తానామ్. (సదిశతి) నదదాత. “దిశ - అతిసర్వవే” ఇతిధాతుః. అతిసర్వసం దానమిత్యర్థః. ముక్తిందదాతీతిముకుందః. పృషదరాదిత్వాత్సాధుః. (నిజపదమ్) “తిద్విష్టః పరమం పదమ్” “యత్రపూర్వేసాధ్యాప్సన్విజేవాః” ఇత్యాదిభిః విష్టపదత్వేనోక్తమ్ శ్రీవైకుంఠమిత్యర్థః. (ప్రపన్నశ్చద్వేధా) సద్వారక ప్రపత్తినిష్ఠః. అధ్వారకప్రపత్తినిష్ఠ శ్చైతి. విశిష్టమితి, అవిశిష్టమితిశ్చైత్యర్థః. నమబ్రహ్మణో నిరవధికానందరూపత్వ జ్ఞానేశ్యేకీస్య తత్ప్రాప్తివిశిష్టమితిమత్వం పరస్యతత్త్వమత్వచ్చనోపపద్యతే ఇత్య త్రాహ (సుచరితేత్యాది). కస్యచిదమృతాధిక సుఖానుభవసామగ్రిసద్భావాదేవం వైషమ్యమిత్యర్థః.

భక్తప్రపన్నయోర్భక్త్యాకస్యాధికసఖానుభవసామగ్రిస్తి; కస్యాల్పసఖాను భవసామగ్రిస్తిత్యా కాక్షాయామాహ (విశిష్టేతేతి). ఏకస్యభక్తియోగనిష్ఠస్య ప్రాప్తిర్విశిష్టేత. “ఉపాయభక్తిః ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తాఘనాశినీ” ఇత్యాదిప్రమాణాత్ యావత్సార్థానుభవం భగవత్ప్రాప్తిర్విశిష్టమిత్యాహ. కిన్తు (భజనసుఖంవిఫలమ్) “ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానంభక్తిః” ఇత్యుక్తభక్తినిష్ఠస్య నిరస్తాతికయా హ్లాదసుఖభావైక లక్షణం భగవదనుసంధానసుఖమధికమ్. (పరస్య) తద్వ్యతిరిక్తస్యవిశిష్టానందస్యప్రపన్నస్య (అశుప్రాప్తిః) భగవత్ప్రాప్తిశ్చైరాశుభవతి. కిన్తు (జీవితదశాపరిమితరసా) భక్తి నిష్ఠనైవ ప్రీతిరూపావన్నతైలహారావదవిచ్ఛిన్న స్మృతినస్తానరూప భగవదనుసంధా నాభావాదాదేహ పాతమల్పసుఖమిత్యర్థః. దృఢప్రపన్నాభిప్రాయేణ పరిమితరసే త్యుక్తమితి.

(తదారోహఇతి) శ్రీరహస్యత్రయసారే, “ఉపాయస్యప్రాప్తేరుపనిషదధితస్య భగవాన్సన్వితైత్యత్రస్యాక్తప్రపదన నిదిధ్యాసనగతి. తదారోహః పుంసస్సుకృతపరి పాకేన మహతానిదానంత్రతాపిన్వయముఖలనిర్వాణనిపుణః” ఇతి.

అస్యాధికం పూర్వమేవలిఖితః. (అఖిలనిర్వాణనిపుణః) నిరంకుశస్వతంత్రః, చేత సంవిషయాకరోతీతి ఫలితార్థః. ఇచ్ఛాయాంసత్వామనివార్యత్వం స్యాత్స్వతంత్ర్యమ్.

నిర్మాణనిపుణి” ఇత్యాద్యుక్తిరీత్యానిర్దేశితకానుగ్రహరూప భగవత్స
జ్జుల్పాధీన యాదృచ్ఛికాదిమూలత్యాజ్, తత్రైవప్రారబ్ధనాశతదభావ
రూప ఫలవైషమ్యాత్పరాధానుభవకైజ్జగద్యరూప ఫలభేదస్యచ నిర
జ్జుశస్య తన్త్రభగవత్సజ్జుల్ప వైచిత్ర్యేణ ఉపపత్తేశ్చేతిభావః.

(ఇత్యాదితి) అదిశబ్దేన, “తస్మైకైవదమ్ పెద్దవళవిలే ఎన్నురెచ్చి
న్నాయ్, ఎన్పేరెచ్చిన్నాయ్, ఎన్నడియారైవోక్కినాయ్, అవకళి విదాయై
త్తిర్రతాయ్, అవకళిళ్ళు ఒతుగ్గనిల్లై కొడుతాయ్, ఎన్దొప్పొలే నిలవదై
యేటిట్టుదుడిమాళ్ళాయ్, పాన్వాలియన్ పొన్న ఉత్తైకల్లై ఉత్తైత్తు మెళుకాలే
ఎదుత్తుక్కాల్ కత్తుణ్ణైత్తు తిరట్టుమాపోలే, ఇన్దవరప్పరైకళి తోలుమ్ యాదృచ్ఛికమ్
ప్రాసగ్గిక్ అనుమగ్గిక్ మెన్ది అనుకృతవిశేషగ్గై క్కట్టిత్తుక్కొణ్ణై తానే అవదై
ఒన్దు పత్తైక్కి నదత్తిక్కొణ్ణైపోరుమ్” ఇతి శ్రీవచనభూషణసూక్తి పరిగ్రహః.

(భగవత్సజ్జుల్పః) భగవత్కల్పితసజ్జుల్పః. (మూలత్వాదితి) వ్యాజవిశేషా
స్వయస్య యాదృచ్ఛికాది మూలత్వాదిత్యన్వయః. (తత్రైవప్రారబ్ధేతి) వ్యాజవిశేషా
న్వితానామిత్యాదిః. అత్రవ్యాసాదీనామధికారిత్వ ప్రయుక్తం కాలుష్యంపూర్వ
యోజనాయాం బోధ్యమ్. (తదభావః) ప్రారబ్ధనాశాభావః. (ఫలవైషమ్యాదితి)
విశేషేనప్రాప్తిః. పరస్యాశు ప్రాప్తిఃపరిమితరసాబీవితదశేతి ఫలవైషమ్యం వేదా
న్తాచారైర్విరజ్జీకృతమ్. (పరాధానుభవకైజ్జగద్యరూప ఫలభేదస్యేతి) కామోపన్నా
ను భవకైజ్జగద్యరూపః పరస్పరం విరోధః. అనుభవితౌణాం కైజ్జగద్యం సమటతే,
అతఏవ “సౌందర్యమస్తరాయమ్” ఇత్యనుగృహీతమ్. కింకర్వతామనుభవోససజ్జాఘ
టితః, ప్రీతికారితంకైజ్జగద్యమ్, కైజ్జగద్యత్ప్రీతిరితిహేతుహేతుమద్భావః. భక్త్యా
పరమయావేతి తృప్తీయాయావ్యాజత్వమ్. “యథారామేణ బాణేనహలోశలిః”
ఇత్యత్ర ముష్ట్యానిహాహసనసమ్భవేపి బాణేనేతికరణే తృప్తీయాయావ్యాజత్వమ్,
తద్వదస్మద్రాధ్ధానే భక్తిప్రపత్త్యో ర్వాజిత్వం ఫలితమ్. వేదాన్తాచార్యసిద్ధా
తుతయోస్యాసగత్యమిత్యాదిబోధ్యమ్.

నస్వేవంశక్తానామశక్తానాఞ్చేత్యాదినా ఇయతాగ్రస్థేన ఉక్తమర్థం
పరమప్రకృతేన సజ్జమయన్, అధికరణార్థముపసంహరతి (ఏవమితి) అత్ర
సరస్వేత్యాదివచనే ప్రథమపఞ్చమ్యుక్తేన సన్విత్యాదినా ఇయతాగ్రస్థేన
ఉక్తార్థస్సజ్జహీతః. పూర్వోక్తే “విజానత్పదస్య, దేవపరిబృఢత్వజ్ఞానమ్
ఉపాయాంతరస్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానంవాశబ్దార్థః; అన్యతరత్ - ఆర్థికా
ర్థః” ఇతి పక్షద్వయే లాఘుపార్థమితరంపక్షం సోపపత్తికముపసంహరతి
(దేవేపరిబృఢతయేత్యాదినా). (వివక్షితతయేతి) పర్యవసాయిత్వాదిత్య
త్రహేతుః. పర్యవసాయోగార్థస్యవివక్షితత్వాత్ పర్యవసానం కృత
మితిభావః.

(తస్యేతి) పరిబృఢత్వరూపార్థస్యేత్యర్థః. (తద్వివరణఇతి) దేవే
పరిబృఢతయేత్యే తద్వివరణేఇత్యర్థః. పర్యవసాయిత్వాచ్చేతివకారేణ
“జ్ఞానాభావ పరత్వాత్” ఇత్యుక్త పక్షద్వయ సాధారణ హేతుస్సము
తే. తస్మాత్ స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానం సాధనాంతరాధికార ఇతినిగ
మాంతర్యాణా మప్యభిమతమే వేతినీధమ్.

(సస్వేవమితి) సస్వేవంశక్తానామిత్యాదిగ్రన్థః. (అత్రసరస్వేత్యాదితి) “అత్ర
ప్రథమపఞ్చమ్యుక్తేన - సరస్వేత్యాదివచనే సన్విత్యాదినా ఇయతాగ్రస్థేనోక్తార్థస్సజ్జ
హీతః” ఇత్యవ్వయః. అత్రోపాయాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాభావపరత్వాదితి
ప్రథమపఞ్చమ్యుక్తపదమ్. (పూర్వేతి) పూర్వోక్తే పక్షద్వయే ఇత్యవ్వయః. (అన్య
తరత్) దేవపరిబృఢత్వజ్ఞానముపాయాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానంవేత్యర్థః. (ఆర్థి
కార్థః) ఫలితార్థఇత్యర్థః.

(దేవేపరిబృఢతయేత్యేతదితి) “దేవేపరిబృఢతయా” ఇతిక్రీభట్టార్యసూక్తిః
ములమత్ర; తద్వివరణమ్ - క్రిష్ణుచిత్తార్య కవ్యవరదార్యప్రణీతపరిపన్న పారిజాతే
“సదృశోపాయవైధుర్యమ్” ఇతిశ్లోకఇతిబోధ్యమ్. (పక్షద్వయమ్)శబ్దః, ఆర్థఇతి
పక్షద్వయమ్.

యత్ప్రాప్తం నరదేశికైః తృతీయప్రపత్త్యను బద్ధప్రకరణే అష్టమీ ఉత్తర్ణభక్తి సమర్థనాధికారే అన్తేనుగృహీతమ్. ఏవమధికారత్రయేనేత్యాది చిన్త్యమిత్యన్తమ్. అత్రతావత్ ఇలిఖప్రపత్తి పణ్యమిత్యాదిబోధశసూత్రాత్మకాఽధికరణత్రయ ప్రతిపాద్యం మూలప్రమాణేన దృఢయన్ తదధికరణత్రయస్య చరమశ్లోకాధికారవాక్య విరోధం

† (అధికారత్రయవచనమ్) ఇతి శ్రవత్తిపణ్ణమధికారికశ్ మూలవత్ప్రత ఉత్తాశక్తి స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన భక్తిపారవశ్యరూపాధికారత్రయ ప్రతిపాదక మిదంశరణమజ్ఞానామితవచనమ్. (తిన్నిమిత్రమ్) అతిశ్శయ నిమిత్రమ్. (ఉభయ విధవచనమ్) “అతిశ్శయైకశరణాః” ఇతి, “అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్” ఇత్యుభయవిధి వచనమ్. (అధికారత్రయవచననానామ్) అవిద్యాతోడవ ఇత్యాదివచననానామ్. (పాప్రమిచ్చన్నితి) మోక్షంపాప్రమిచ్చన్నిత్యర్థః. (సాధనప్రపత్తిశాస్త్రప్రపర్తనేతి) తూప్యిలుయ్యక్కజ్ఞాతిద్రావిడనామక పుణ్డరీకాక్ష సదృశ ప్రకృత కానా ముజ్జీవ నార్థం సాధనప్రపత్తివిశ్వాసశాలినాం నానాశబ్దాది భేదాదిత సూత్రోక్తస్య సాధన భూతన్యాసస్య నిరూపణే వేదాంతాచార్యాణాం ప్రవృత్తిరితిబోధ్యమ్. (తద్వారణార్థమ్) అశ్రద్ధావారణార్థమ్.

(అజ్ఞానశబ్దస్య అనుష్ఠానాశక్తివాచకత్వేపీతి) ప్రతియోగిసమర్పకజ్ఞానాతోః శక్తౌక్పత్పిత్యయసాక్షత్యా శ్రయణే అనుష్ఠానాశక్తివాచకత్వ మితిభావః. అత్రవిశ మ్ముక్షమాశకాంతాం దేశవాసాద్యధికారోబోధ్యః. (చాతుర్విగ్రయతి) అజ్ఞశబ్దే శాస్త్రపర్యుదస్త ప్రమితిరహిత సద్భావమ్, విభాసత్వదే అశక్తసద్భావమ్, ఇదంతి తీర్ణతామ్, ఇదమానస్త్యమిచ్చతామిత్యత్ర కాలక్షేపాక్షమసద్భావమిప్రేత్యచాతు ర్విగ్రయముక్త మితిబోధ్యమ్. (అన్యభేతి) గోపనార్థ మన్వారుహ్య వాదాసక్లికార ఇత్యర్థః. అన్యథా కిమిప్రేత్యేత్యన్వయః. (శక్తాశక్తాధికారేతి) పూర్వంప్రపత్తే రిత్యధ్యాహరణే రన్వయః. (తమసాయేతి) భక్త్యర్థజ్ఞదేశవాసావీత్యర్థః (అత్యంతేమితి) అనిష్టానాంకాన్తింసద్యః అభీష్టతా ఇత్యన్వయః.

† ఏతత్కుటకతినపదదిపికానుగుణముల ప జ్యోతిషిన్య గాగ్ని.

పరిపూర్ణ ప్రపత్తియోగ్యాధికారవాక్యవిరోధం పరిహర్తుంప్రస్తాతి (ఏవమితి) (పరిత్యజ్యేత్సు క్తేతి) అతపన భట్టార్యైః “అవిద్యాతః” ఇత్యాది నూక్తా సాధనాన్తర త్యాగఏకఏవాధికారం, తత్రమేతుం అవిద్యాది కమితి ప్రథమాధికరణేస్పష్టమనుగృహీతమితిభావం. (అకిచ్చన్యమేవేతి) రక్షకాన్తరరాహిత్యరూపాఽగతిత్వస్తు సాధారణాధికార ఇతిభావం.

అధికారిచాతుర్విధ్యం నిర్విషయమిత్యాక్షేప్తం సిద్ధాన్తే విరోధమాశంఖ్య పరిహరతి (యద్యపి త్యాదినా). ఉక్తం హేతుశాస్త్రత్యచాతుర్విధ్యమాక్షిపతి (ఏవమితి). చాతుర్విధ్యంషడర్థ విషయమిత్యేతదపా (షడర్థశాస్త్ర ఇతి). (అశక్తిమూల్ర ఇతి) ఏతచ్చ విషయనియమాధికారే ప్రపంచితమితిభావం; (నవశ్యాను ఇతి.) తథాచప్రపత్తియోగ్యాధికారే భక్త్యాదాశక్త్య భావఇతిన్లకేప్రపత్త్యధికారచాతుర్విధ్యోక్తిరోపపద్యత ఇతిభావం.

యద్యప్యజ్ఞానాశక్తిర్విద్యతేనైకరాశ్యాదధికారిత్వై విధ్యమేవ తత్రాపృథివీత మితివక్తుంశక్యమ్; అన్యథా సిద్ధాన్తేష్యగతేః. తథాపిశక్తిప్రమితిత్వైవర్ణికత్వ విశమ్భత్వమత్వ సద్భావేపిపూర్వోక్తరీత్యాస్వరూపయాభాత్యజ్ఞానశాలినాం ప్రపత్త్యధికారితయా భక్త్యాదాశక్త్యభావ ఇత్యాదిరీత్యా చాతుర్విధ్యోక్తిర్మూల్యనతా దోషదుష్టే త్యభిప్రాయం. అత్రమన్దబుద్ధ్యనుజిఘ్రేక్షయా అర్వాచీన

(సాధనాన్తరత్యాగ ఏకఏవాధికార ఇతి) “గతిమన్యామిదుమమ్” ఇత్యుక్తత్యాదితిభావం. (తత్ర) సాధనాన్తరత్యాగే. (రక్షకాన్తరేతి) ఫలప్రదదేవతాన్తరరాహిత్య రూపేత్యర్థం. (సాధారణేతి) భక్తిప్రపత్తి సాధారణేత్యర్థం. శరణ్యాన్తరరాహిత్యరూపం ఫలాన్తరరాహిత్య రూపశ్చాన్తర్య గతత్వ మసాధారణాధికార ఇతిబోధ్యమ్.

(అన్యథా) దృష్టత్వేన ఏకరాశిత్వమగ్నేకృత్వ అధికారిత్వైవిధ్యానగ్నేకారే. (సిద్ధాన్తేపీతి) అసామర్థ్యాకారణ ఏకరాశిత్వమవలమ్బ్య శాస్త్రపర్యుదస్తానాం సిద్ధాన్తేషుహిన్విక్తారాత్, తస్యసిద్ధాన్తస్యాగతి స్సౌవిదితిభావం. (తథాపితి)

వ్యాఖ్యాన ప్రసిద్ధనిగమాన్తార్యసూక్తి తాత్పర్యమభ్యుపగమ్య పరిహరతి (తథావీతి) అత్ర అధిష్టతత్వాదితి వారణార్థ మిత్యత్ర హేతురి, (గోప నియత్వాదితి గోపసార్థమిత్యత్రేతి ద్రష్టవ్యమ్. (అత్రైవ్యక్తికానామ్) ఇత్యనేన శాస్త్రపర్యదాన సజ్జహాపి అజ్ఞశబ్దాభిప్రేత ఇతిగమ్యతే.

(భక్తిసామాన్యేతి) దృష్టార్థ సాధారణదేహస్తర విశిష్టాత్మ మతాపాదక భక్తిపరత్వమిత్యర్థః. (చాతుర్విధ్యం ప్రదర్శితమితి) తథా చజైమినేదేవతానిరాసోక్తివత్ నిగమాన్తార్యాణాంసూక్తిరన్వాహనస్య యథాసమ్మపంత్రిత్యనిరూపణే వీత్యర్థః. (వారణార్థమిత్యత్ర హేతురితి) మిమాంసా భాష్యే అధిష్టతత్వా త్తద్వారణార్థమిత్యన్వయోపక్తవ్యఇతిభావః. (గోపనాయేక్య త్రేతీతి) హేతురిత్యనుషజ్యతే.

(జైమినీయదేవతాని రాసవాదపదితి) ఆశ్రన్యాయపరిశుద్ధా బాదరాయణ స్వేతిసూత్రఖడ్జేచస్వస్యస్వాచార్యభూత బాదరాయణసూనాథిప్రాయత్వం వ్యజ్ఞో తమ్. సచబాదరాయణో జైమినిస్వనివృత్తమభ్యుపగతేవ్యరాదితత్వం, “సాక్షాదవ్యవీరో ధంజైమినిః” ఇత్యాదిభిః బహుభూసూత్రేష్వదర్శయత్. ప్రతిక్షేపస్తుత్వాచితోన్య పరోపనిత్యాపాతప్రతీతార్థమన్వమతి మోహనిరాసార్థోవా త్సంద్రప్రమాదమాత్రస్యాపి ఉద్ధారార్థోవేతినప్రధానవిరోధకల్పనలిక్ష్మమితి శ్రీమన్నిగమాన్తగుర్వసు గృహీతమను సత్థేయమ్; తథా తథా అన్వారుప్యవాదనైవవ్యతత్వాదితి. అత్ర నిక్షేపరక్షా సామ్యుదాయకయోజనావ్యాఖ్యానే.

ఆశ్రయలక్షణప్రసవప్రేరథికారి విశేషణత్వజన్మనపరం పచనజాతముదాహ్య తమ్. తత్సర్వస్వసంస్థోపాయాధికారివిశేషణత్వవిషయమ్; కిన్తుసాధ్యోపాయనియో జ్య విశేషణతామాత్రవిషయమ్. తథాహి “ముముక్షురైవశరణమహం ప్రపద్యే,” “మామేకంశరణంద్రజ” ఇత్యాది విధివాక్యేభిః, “తదేకోపాయతాయాష్టాప్రపత్తి శ్వరణాగతిః || త్వమేవోపాయభూతోమే భవేతిప్రార్థనామతి - శరణాగతిః” ఇత్యాదిలక్షణవాక్యేభిః, అనుష్ఠానవాక్యద్యయేచ భరన్యా సాదేర ప్రతిపాదనాత్, భగవదే కోపాయత్వాగ్రవసాయ లక్షణశరణాగతేరేవ ప్రతిపాదనాత్, పూర్వాచార్యైరిపి

“త్యక్తాదములం శరణంప్రపద్యే” “శ్రీమన్నారాయణ తవచరణారవిష్ట యుగళం శరణంప్రపద్యే” “వరదశరణమిత్యహంత్యాంపుటే” ఇత్యాదిమతావన్మాత్రవైదివ ప్రాధాన్యేనానుష్ఠానాత్, శరణాగతివిద్యావేద్యాకారపరస్య శరణశబ్దస్యన్యాసవిద్యా సాధారణరక్షకత్వం, పరతాత్పర్యమవ్యవర్తనపుర్వకం “వర్తతేసామ్యుతైర్జ్ఞాన ఉపాయార్థకవాచకః” ఇత్యపిర్ముద్భవిన అనితరసాధారణోపాయత్వా కారపరతయా వ్యాఖ్యాతత్వాత్, “ప్రపత్తింసంశ్రయేదేనాంశరణాగతిలక్షణమ్” ఇతి ప్రమాణేన శరణాగతిఃప్రపత్తివాస్తవవిశేషత్వకాక్షేః “శరణాగతిశద్దేనప్రపత్తిస్తువిశేషితా” ఇతి ప్రవాత్యైవపరిదాచార్య వచనాచ్చ, శరణాగతేర్నవిద్యాత్వం సుస్పష్టమవగమ్యతే. అన్యాకృతశరణాగతిః, “ఇయంకేవలశ్రీశోపాయత్వప్రతియోగ్యాకాన్యపాతుత్వ ధియంరుద్ధేకింప్రసన్నచారిణామ్” ఇతి శబ్దస్వరూప ప్రతిపత్తి ప్రతిపిద్ధత్వేనోపాయత్వస్యాసద్భత్వాత్ సిద్ధోపాయార్థత్వ మధికారివిశేషత్వం వాచిశేషాత్ప్రతిపత్తి.

ఇథం ప్రమాణోపపత్తి సమ్ప్రదాయసిద్ధస్య శరణాగతిత్వస్య దేవగుర్యత్వాత్, తద్గోపనార్థంన్యాసవిద్యా ప్రవచనాయ ప్రణీతేషు ప్రబుద్ధేషు తత్ర తత్ర శరణాగతిపరవచనానాం న్యాసవిద్యాగ్భూత గోప్యత్వవరణ గర్భితమ్యతీతివిశ్వాసప్రాధాన్య మాత్రపరత్వేన అన్యరుహ్యవాదాఃకృతాః; తథాతత్రతత్రప్రతానాం వాదానా మన్యాసత్వేన అతత్పరత్వ భావనాయ తివైదివ విశ్వాసస్య తాదృశప్రాధాన్యాసమ్భవః, విధేయస్య నియోజ్య విశేషణత్వ ఖిల్లనేన పరమకారుణికైరాచార్యైః ప్రతిబోధ్యత ఇతితత్సూక్తి జాతమన్యధాసద్ధమేవ.

తత్రసాధ్యోపాయ శోధనాధికారే శరణాగతిపరవచనానాం భరన్యాసాజ్ఞ విశ్వాసప్రాధాన్య పరత్వేన ఏమాతాపదన్యరుహ్యవాదసూక్తిః, “ఇత్తుపాయస్వరూపత్వై పృథ్వి” “నారాయణంసలక్ష్యకం ప్రాప్తంతచ్ఛరణద్వయమ్ / ఉపాయఇతి విశ్వాసోద్వయార్థశరణాగతిః” ఎన్గిజవధియుక్తర్పాశురమ్ అధికారకోటియిలుమ్ అన్గకోటియిలుమ్ నిజీజుజివిశ్వాసత్తిమడైయ ప్రాధాన్యమ్ శొల్లకైక్కాకవత్తనై. అప్పడియే ప్రపత్తి-విశ్వాసః, సకృత్సాధనామాత్రేణావేషితం దాస్యతీతి విశ్వాస పూర్వకం ప్రార్థనమితియావత్” ఎన్గిజవాక్యముమ్ ప్రాధాన్య ఏవత్తైయాలే ఇతి.

అత్రతావత్ భరన్యాసాజ్ఞయో విధేయమానవైదివ విశ్వాసస్య తదధికార కోటావపిస్థితిరూపం యత్సాధాన్యమ్, తావన్మాత్రపరత్వేన శరణవరణప్రధానానాం

వాద ఇతిభావః. అన్వాసహ్యవాదత్వం దృఢయతి (అన్యథేతి) (విరుద్ధత్వజ్ఞాన మనుయాయాతి) తథాచశక్తానాం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేనతిప్రపత్తావధికారః; తదజ్ఞానే భక్తావతి నభక్తి తదజ్ఞవిధి వైయర్థ్యమితిభావః. (దేశవాసాదీతి) పశమ్భుక్షమాణాం ప్రపత్తానన్వయోనసమ్భవత్యేవ; సచాశక్త్యాదినా తేషామపి తత్రాధికారోఽస్త్వీతివాచ్యమ్. దేశవాసాద్యజ్ఞానాం శక్తిప్రమితి ప్రైవర్ణికత్వాది సర్వకామ

శ్రమాణానామస్యభాసద్ధిరుక్తా. తథాచ “మామేకంశరణంప్రజ” ఇత్యాదివిహితాయాశరణాగతిః, సాభరన్యాసాక్షణతరక్ష్యవ్యతీతివిశ్వాసాత్మికైవ. తస్మాత్పరన్యాసాధికారభూత మహావిశ్వాసాత్మకత్వమన్వసీతి తాదృశాన్త్యాధికారివిశేషణత్వైవ తదాకారద్యయైవైష్ట్యరూపప్రాధాన్య స్ఫిరణాయైవ రక్ష్యవ్యతీతివిశ్వాసాత్మకశరణాగతిరేవ ప్రపత్తిరితి తత్రతత్రోచ్యత ఇత్యుక్తంభవతి.

ఏవంశరణాగతివచనానా మస్యభాసయనస్యాన్వారుహ్యవాదతాం జ్ఞాపయితుంశరణంప్రజేతి విధీయమానాయాఏవ శరణాగతేర్భరన్యాసాధికారకోటి నివిష్టత్వం నసమ్భవతి తత్ర తత్రనిరస్యతే. తత్రమామేకంశరణంప్రజే త్యుక్తాయాశరణాగతేర్మహావిశ్వాసాత్మకత్వేన ప్రపత్త్యధికారివిశేషణత్వం యరుక్తమ్, తత్ నిక్షేపరక్షాయాం పూర్వపక్షముభేన అనూద్యదూపయతి. “అధికారివిశేషణతయా తదుపాదానమపి సప్రయోజన ముక్లేక్రియత ఇతిచేన్న; ‘ఫలాదిభ్యోవిభిన్నత్వాత్ ప్రపత్తిర్విభిన్నస్వయాత్’ విదేయాన్తరహానేశ్వనాధికారివిశేషణమ్” ఇతి(తదుపాదానమితి) రక్ష్యవ్యతీతి విశ్వాసాత్మకసిద్ధావస్థశరణాగత్యుపాదాన మిత్యర్థః. ఫలాదిభ్యఇత్యత్ర ఆదిశబ్దేనఫల ఫలకామనానిమిత్రే స్థృప్యతే. (ప్రపత్తిః) శరణంప్రజేత్యుక్తో రక్ష్యవ్యతీతి మహావిశ్వాసఇత్యర్థః. ప్రపత్తిర్నాధికారివిశేషణ మితియోజనా” ఇతిశ్రీసుక్తిరనుసంజేయా.

(తదజ్ఞానే) స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానే; (తదజ్ఞవిధి) తత్త్వజ్ఞతేవవాసాదివిధిత్యర్థః. (తేషామపి) విశమ్భుక్షమాణామపిత్యర్థః. (తత్ర) ప్రపత్తే. (సర్వకామ

ధుక్త్యేనతైరేవాఽజ్ఞైస్తేషామవిశక్త్యాది సమ్బుదనేన ముఖ్యభక్త్యాద్య
ధికార సమ్మవేన గౌణప్రపత్త్యనధికారాదితిభావః.

(వైయధ్యేత్యాది) సర్వకామధుక్త్యరూపార్థ వైధుర్యవారణా
యేత్యర్థః. ఆత్మనికీమితివచనేసద్య ఇత్యన్య ఏతద్దేహావహన ఇత్యర్థః.
(ప్రమాణసిద్ధమనుయాయాశ్చ) తథాచదేశవాసాద్యజ్ఞానాం విశమ్భ
త్వమాన్వత్వేన సర్వకామదుఘత్వమ్ విశమ్భత్వమాణాస్తు ప్రపత్తిరే
వాభీష్ట సాధనమితివచన బలాదవగమ్యత ఇతిభావః. (కిమమభిప్రేత్యే
తి) కింశబ్దిక్షేపే. సాధనాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వ వత్తేస్వరూపయా
భాత్మ్యజ్ఞానస్య నియతాధికారత్వాత్ పక్షాన్తరేకాలక్షేపాత్వమత్యస్య
నియతాధికారత్వాచ్చ “ఏకద్విత్వాదిమోగే” ఇత్యుక్తేః అభిప్రా
యాన్తరంససమ్భవతీత్యర్థః.

(ఇతిచిన్త్యమితి) ఇతిర్హేతో. అభిప్రాయాన్తరసమ్భవాత్
చాతుర్విధ్యకథనంచిన్త్యమ్ - విచార్యమిత్యర్థః. అయంభావః - మన్దమ
తీనాం ప్రతిపత్తిసౌకర్యము అన్వాయహ్య వాదత్వముక్తమ్. వస్తు
తస్తు సేవ్యరమీమాంసారీత్యా షోడశలక్షణస్యేవ రహస్యత్రయ సార
స్యసామ్ప్రదాయికోర్థ స్సుఖీభిస్సమ్యగ్విచార్య నిర్ధార్యితి.

అ) “భద్రం భద్రపదంపుణ్యం తీర్థానామత్రమంవినుః । పవిత్రంపరమంపుణ్యం దే
శోయంసర్వకామధుక్” ఇత్యాదివచనమత్రానుసంధేయమ్. (అక్షైః) దేశవాసాద్యక్షైః.
(తేషామ్) విశమ్భత్వమాణామ్. (చచనబలాత్) ఆత్మనికీమితివచనబలాత్.

(ఇతిచిన్త్యమితి) అజ్ఞాఇతివచనబలాత్, త్రైవిధ్యమేవపక్షస్య మితితాత్ప
ర్యమ్. (షోడశలక్షణస్యేతి) జైమినికృతాద్వాదశాధ్యాయా. తచ్చిన్త్యసఙ్కల్పణ
కృతాచతురధ్యాయా. ఆహత్య షోడశాధ్యాయమీమాంసాశాస్త్రమ్. (లక్షణమ్) ఆ
ధ్యాయః. నిరీక్ష్యరమీమాంసాసేవ్యరమీమాంసేతి ద్వివిధా మీమాంసేతిబోధ్యమ్. (నిర్ధార్య
ఇతితి) అయంభావఇతిపూర్వేణాన్వయః.

† (యత్తాక్తం కైశ్చిత్స్వరూప యాథాత్మ్యాజ్ఞానం సాధనా
న్తరాధికార ఇత్యాచార్యసిద్ధాంత ఇతినోపపద్యతే. “స్వతంత్రప్రపత్తి
రూప మోక్షోపాయవిష్టనుక్కు శాస్త్రజన్యసంబంధజ్ఞానాదికళో ఉపాసక
నోడు సాధారణమాయుక్కు” ఇతి ప్రపత్తియోగ్యాధికారే స్వరూప
యాథాత్మ్యాజ్ఞానస్య సాధనాన్తరాధికారి సాధారణతాయాస్తేరేవాను
గృహీతత్వాత్. సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం శరణవరణాధికార
ఇత్యప్యయుక్తమ్; తదధికార ప్రతిపాదితేషు పశ్చాదశసద్వారకాధి
కారేషువా ద్వివిధే అద్వారకాధికారేవా తస్మాన్తర్గతత్వాత్. “ఇ
వ్వళ వధికారమ్ పెద్దీథ్రాల్” ఇత్యాదినాతత్తైవాధికారాన్తరస్య నిషే
ధితత్వాచ్చేతి. తన్న; † జైమినీయదేవతా నిరానవాదవత్ దేవగుహ్య
శరణాగతి గోపనార్థం సాధనప్రపత్తి ప్రవర్తనాధి కృతైర్వేదాంతాచా
ర్యైః తత్ర తత్ర † తథా తథా అన్వయహ్య వాదస్యైవకీతత్వాత్.
యద్వాత్రతాపి సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధతాజ్ఞానస్య ప్రపదనాధికారా
నుప్రవిష్టతాయాస్సామృదాయకయోజనా సిద్ధత్వేనవిరోధాభావాచ్చ.

తదిదమనుగృహీతం శ్రీవచనభాషణ మీమాంసాభాష్యే తృతీ
యేప్రపత్త్యను బంధప్రకరణే అష్టమే ఉత్తిర్ణభక్తిసమర్థనాధికారే అస్తే
వరదదేశికైః. “ఏవమధికారిత్రయేణ ‘సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య’ ఇ

† 323 “యత్తాక్తమిత్యారభ్యచిన్త్యమిత్యన్తమ్” ఇత్యవగ్రంథస్థానే, 326, 330,
పుటస్థితపండ్లలితవాక్యానిఅధికపాఠతయార్థశ్యస్తే.

శరీర శరీర సమృద్ధజ్ఞానేజాతే ఆధేయత్వ విజేయత్వ కేవత్వజ్ఞానాదికం
జాయతే(తదాసాధనాన్తరేస్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానం) జాయతే. “భక్త్యాదౌక్త్య
భావః, ప్రమితరహితతా, శాస్త్రతఃపర్యుదాసః, కాలక్షేపాక్షయత్వమ్” ఇతిప్రత్యేక
యోగాచ్చత్వారః, అత్రద్వికయోగాత్ వడధికారాః. త్రికయోగాచ్చత్వా
రః, ఏకత్రచతుర్థాన్యోగేఏకః, ఆహత్య(పశ్చాదశకథా అధికారాః). (ద్వివిధాధి
కారః) ఆకించస్యమ్, అనన్యగతిత్వమ్. (తస్య) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్య. యత్తాక్త
మిత్యనేన నిః ధితత్వాచ్చేత్యస్యాన్వయః. † ఏకద్వ్యభిఖ్యనం 327-పుటేద్రష్టవ్యమ్

త్యక్తసిద్ధోపాయాధికారఉక్తిః. యద్యపి 'ఆకించ్యన్తైకశరణాః' 'అహ
మస్మ్యపరాధానామాల యోకించ్యనోగతిః' ఇత్యాదిభిః ప్రపత్తిశాస్త్రే
ఆకించ్యన్తమేక ఏవాధికార. ఇత్యుక్తమితి అధికారత్రయవచనం విరుద్ధమి
వభాతి. తథాపి ప్రపత్త్యావాకించ్యన్తమేవాధికారః. అజ్ఞానాదిత్రయం
తన్నిమిత్తం సద్వారకాధికారః. అతోనోభయ విధవచన విరోధః.
షడశ్లేతు అజ్ఞానశబ్దోక్తాశక్తిరేకేవాధికారః. ఏవంశాస్త్రే అధికారి
త్రయ పరవచనానాం శరణాగతివిషయత్వాత్, షడశ్లేశాస్త్రే 'ప్రాప్తు
మిచ్ఛక పరాంసిద్ధిం జనన్సర్వోపయోగిచ్ఛనః' ఇతి అశక్తిమాత్రాధికార
శ్రవణాచ్చ అధికారిచాతుర్విధ్యేకిమపి ప్రమాణంనవశ్యామః. తథాపి
"భక్త్యాదాశక్త్యభావః" ఇతిశ్లోకస్యామభిప్రాయః. వేదాంతాచా
ర్యాణాం సాధన ప్రపత్తిశాస్త్రాధిక్యతత్వాత్ దేవగుహ్యర్థస్య గోపనీ
యత్వాత్ ఉపాయాంతరస్వరూప విరుద్ధత్వానుపాయత్వ ప్రదర్శనే
న్యాసస్యాప్యూపాయాంతరతయా సాధనప్రపత్తవశక్త స్వతంత్రాణామ
శ్రద్ధాభవేదితద్యారణార్థాచ్చ *ఇదంశరణమితీవచనే అజ్ఞానశబ్దేన అ
త్రైనిర్ణికానామనుష్ఠానోప యోగిజ్ఞానాభావాత్ సర్వజ్ఞహమ్, అజ్ఞానశ
శబ్దస్య అనుష్ఠానాశక్తివాచకత్వేపి విజ్ఞానశబ్దార్థ గోపనాయవిజ్ఞానశబ్దస్య
అశక్తిపరత్వమ్, *ఇదంతీర్థతామిత్యాదేః భక్తిసామాన్యపరత్వచ్ఛాభి
ప్రేత్య అధికారిచాతుర్విధ్యం ప్రదర్శితమ్. అన్యథా శక్తాశక్తాధికార
త్వవాదినాం భక్తియోగ తదుపాయోభయవిధి వైయర్థ్యవారణాయ
ఉపాయాంతర స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానమనుయాయధికారోవాచ్యః.
స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానాధికారత్వ మనభ్యుపగచ్ఛతాం దేశవాసాద్యజ్ఞ
విధివైయర్థ్య వారణాయ దేహాంతరవిశమ్భాత్కమత్వమ్, 'ఆత్మనికీ
మనిష్ఠానాం సద్యశ్శాన్తి మభీష్నతా । ప్రపత్తిరజ్ఞానాకార్యా' ఇత్యాది
ప్రమాణసిద్ధ మనుయాయధికారోవాచ్యః, తథాప్యత్ర 'ఏకద్విత్వాది
యోగవ్యతిక్రమరనిజాధిక్రియాః' ఇత్యుక్తిః కిమభిప్రేత్యేతిచిన్త్యమితి).

అత్రాస్మత్సముదాయమస్మద్ధుకుభిరీతః । ఉపివీరజ్జవాస్త
వ్యవరదాన్తైర్వివేచితః ॥

ఏమాతావద్దశమే ప్రపత్తియోగ్యాధికారే వేదాంతాచార్యాణాం
శ్రీసూక్తిః. “ అర్థిత్యేన సమర్థతాత్రికతనుస్సమ్మిజ్జితాధిక్రియాసాచా
ప్తాన్లవడజ్జయోగనియతావస్థావ్యవస్థాపితా । శ్రాంతీసర్వశరణ్యతా భగవ
తస్సత్ప్రత్యాపి సత్యాపితాసత్యాదిప్సేన నైగమేవ్యధిక్రతిస్సర్వాస్సదేన
త్వథే ॥ ఇప్పడి అభిమతఫలత్తుక్కు ఉపాయాన్తర నిస్సప్రహనాయ్,

(అర్థిత్యేన సమర్థతేతి) అస్మాద్భ్యః. ఏవముపాయానాం విభక్తతయా తదధి
కారాణామపి విభాగసిద్ధేః మోక్షవ్యాజభూతశరణాగతో ఆశిచ్ఛస్య విష్టానస్యగతి
త్వమధికార ఇతి దర్శయతుం విశేషాధికారవతి సామాన్యాధికారానువృత్తే
రావశ్యకత్వాత్, మీమాంసకోక్తయోః మిథిత్యాధికారభూతయో రధిత్వసామ
ర్థ్యయోరవిశ్వావేతరయో రనుగతందర్శయతి. (అర్థిత్యేన సమర్థతేత్యాదినా)
అత్ర అప్తాన్లయోగస్య జాత్యాదినియతత్వరూపభర్తుః. వడజ్జయోగస్య జాత్యాద్య
నియతత్వరూపనియమః. తద్వివరణమ్-శ్రాంతీత్యాదుత్తరార్థమిత్యేతస్మిన్ శ్లోక వ్యాఖ్యా
త్సామాభిప్రాయః. సిద్ధాంతేన, యథా అప్తాన్లయోగజాత్యాదినియమః, తద్వత్
వడజ్జేపి జాత్యాదినియమః. శ్రాంతీత్యాదుత్తరార్థమధికారివిశేషజీభూత శరణాగతి
ప్రతిపాదక మిత్యభిప్రాయ ఇతిబోధ్యమ్.

త్రికతనుస్సమర్థతా, అర్థిత్యేన సమ్మిజ్జితా అధిక్రియా; సాచ అప్తాన్లవడజ్జ
యోగనియతావస్థా వ్యవస్థాపితా. భగవతస్సర్వశరణ్యతా శ్రాంతి భగవతః స్త్రుత్యాపి
సత్యాపితా; అతస్సర్వాస్సదే సత్వథేనైగమేషు సత్యాదిప్సేన అధిక్రితిసిద్ధేత్యవ్యయః.
(త్రికతనుతి) ఆవగతిసామర్థ్యమ్. బ్రాహ్మణజన్మాది సామర్థ్యమ్, అనుష్ఠాన
సామర్థ్యఙ్ఘ్రేత్యేవం రూపత్రితయంతనుః - శరీరమ్, యస్యాస్మాతభోక్తా; ఉక్త
రూపాత్రాత్మకేత్యర్థః. (సమర్థతా) సామర్థ్యమ్. (అర్థిత్యేన) ఫలకామనయా
(సంపిజ్జితా-) ఏకీభూతా; విశిష్టేత్యర్థః. (అధిక్రియా) అధికారః. అధిత్వవిష్ట
సామర్థ్యం సామాన్యాధికార ఇతిభావః. (సాచ-) అధిత్వవిష్టా సమర్థతేత్యర్థః.

(అష్టాక్షత్యాది) అష్టాక్షశ్చపదక్షశ్చ అష్టాక్షపదక్షా, తౌవతౌయోగౌవ, తయో
ర్నియతా అవస్థాయస్యాస్మా, తథోక్తా. ద్వన్వాస్త్రేక్షాయమాణః ప్రత్యేకమఖిసమ్ము
భ్యుత ఇత్యష్టాక్షయోగష్టదక్షయోగశ్చేత్యర్థః. అష్టాక్షయోగః యమనియమాసన
ప్రాణాయామప్రత్యాహర ధారణాధ్యాససమాధిర్ముక్తో భక్తియోగః. పదక్షస్తు
‘పదక్షంతదుపాయశ్చశ్రుణుమే వద్యసమ్ముపేప్రపత్తింతాం ప్రయుజ్జేతస్వాక్షైః పశ్చభి
రావృతామ్ । న్యాసఃపశ్చాన్యసంయుతః’ ఇత్యుక్తోన్యాసః. “అష్టాక్షయోగయు
క్తానాం” “పదక్షంతదుపాయశ్చ” ఇత్యాదిప్రమాణ సిద్ధాంతే ప్రపత్తిర్హ్రష్టాక్షపద
క్షయోగత్వ వ్యవహరః. తయోర్నియతేవ్యాప్తే, అవస్థేప్రకారాయస్యాస్మాతథో
క్తావ్యవస్థాపితా-శాస్త్రజ్ఞైర్నిర్ణీతా. ఆయంభావః. యథామోక్షోపాయభూతభక్తి
స్త్రేపర్ణికకరీరాద్యపేక్ష, తద్వేత్, మోక్షోపాయభూతన్యాసస్య.

భాష్యః—“ఇదానీం బ్రహ్మపాసనానాం గుణోపసంహారవికల్ప నిర్ణయా
యవిద్యాభేదాభేద చిన్తాప్రస్తాయతే ” ఇత్యుపాసనసంహారత్వ ప్రతిపాదనాత్,
న్యాసస్య ఉపాసనానస్తర్కపే మోక్షసాధనత్వాయోగాత్. “వేదనముపాసనం
స్వాత్మద్విషయే శ్రవణాత్” ఇతివాక్యవివరణ లఘుసిద్ధాంతభాష్యసర్వాసూచనిమ
త్సు మోక్షసాధనతయా వినితం వేదనముపాసన మిత్యుక్త మిత్యనుగృహీతత్వాత్.
పరవిద్యాత్మకస్య న్యాసస్య ఉపాసనాత్మకత్వాభావే తస్మాద్విరాదిప్రయోజక
త్వస్య దుర్లభత్వాత్, న్యాసస్య సర్వాధికారత్వే, “బ్రాహ్మణోవిద్వాసఖిజయతి”
“సన్నాస్యసయోగాద్యతయ శ్శుద్ధసత్వాః” “అత్యాశ్రమిభ్యః పరమంపవిత్రం
ప్రోవాచసమ్యుగృహి సజ్జఙ్ఘమ్” “వేదశ్శిఖాహృదయంయూపః” ఇత్యాదిభిర్నాన్వి
సస్యత్రై పర్ణికాగ్రే సరాధికారత్వ సిద్ధాంతద్విరోధాశ్చ, త్రైపర్ణిక కరీరాద్యపేక్ష
వర్తత ఏవ. తస్మాదష్టాక్షయోగ పదక్షయోగౌ అధికృతాధికారావిధి.

సన్నియం కరణాగతిః శ్రుత్యబోధిత మోక్షవ్యాజసాధనత్వే అప్రామాణిక
తయా అనుపాదేయాస్యాత్. వేదబోధితత్వే సర్వాధికారత్వ భక్త ఇత్యుభయతః
పాశాంజ్ఞురిత్యత కరణాగతేర్వేద ప్రమితత్వం దర్శయన్ తథాత్వేపిసర్వాధికార
త్వశ్చ(శ్రుతిస్త్రుతిసిద్ధమత్యాహ (శ్రాతీత్యాదినా). (శ్రాతీతి)కరణ్యతా-ప్రపత్త్యతా
శ్రాతీ. “మాతాపితౄభ్రాతౄనివాసశ్శరణంకుహృద్గతిర్నారాయణః” ఇత్యాదిశ్రుతి
ప్రమితేత్యర్థః. నకేవలంశ్రుతిసిద్ధమాత్రమేవ. కిన్తు భగవద్వచనేనాపి ఉపబృంహితే

న్యూనవిద్యైయిలే ఇభీయుమననుక్కు ఇవ్వద్యైక్కు అధికారవిశేషమ్
ముతలననై ఇరుక్కుమ్మడి అచీయక్షణమ్. అధికారమావతు - అన్వో
ఫలోపాయజ్ఞిలే ప్రపుత్తనామ్ పురుషనుక్కు ఫలత్తిలగ్ధత్వముమ్ ఉ
పాయత్తిలే సామర్థ్యముమ్. ఇవల్లోలో సామర్థ్యమావతు - శాస్త్ర
ర్థమతీకైయుమ్, అతీన్దపడి అనుష్ఠిక్కువల్లనాకైయుమ్, శాస్త్రానుమత
జాతిగుణయోగ్యతైయుమ్. ఇవ్వధికారమ్ మున్యేనీధమాయిరుక్కుమ్.
ఇతు ఉడైయననుక్కు ప్రయోజనమాయ్కోణ్ణు సాధ్యమాశ్ అనువ
క్కుప్పడువతు ఫలమ్; తదగ్ధమాశ్ సాధనమాశ్ విధిక్కుప్పడుమతు ఉ
పాయమ్. ఇజ్జుముముక్షుత్వముణ్ణాయ్ స్వతన్త్రప్రపత్తిరూప మోక్షో
పాయవిశేషనిష్ఠనుక్కు శాస్త్రజన్య సంబన్ధజ్ఞానాదిశ్ ఉపానకనోడు
త్యాహ (భగవత స్తస్మిత్వాపి సత్యాపితేతి) “సకృదేవప్రపన్నాయ తవాస్మితచయా
చతే । అభయంసర్వభూతేభ్యో దదామ్యే తద్వీతంకుదు” ఇతి స్మృత్యాపి శవధ
పూర్వంప్రతిపాదితా. । (సత్యాపితా) యథావస్థితార్థత్వేన స్థాపితా.

తర్హి “ముముక్షురైవశరణమహంప్రపద్యే” ఇత్యాదిప్రతిపాదితాంతాయాం శరణా
గతౌ అత్రైవర్ణికానామపృథగ్కారే అచక్షాద్రసయవిరోధ ఇత్యత్రసత్యంపదేతిశ్రుత
సత్యవచన పదియమిలనవిరోధ ఇత్యాహ (సత్యాదిష్యివేతి) సత్యవచనాదిష్యి
వేత్యర్థః. (నైగమేషు) సత్యంపదేత్యాది వేదోక్తేషు. “సత్యంపద, ధర్మంచర” ఇత్యా
దిషు శ్రుతివిహితేష్యివ సత్యపదన ధర్మాచరణాదిషు వారాహపురాణగతకైశిక
మాహాత్యైదౌ సర్వాధి కారత్వవత్ శరణాగతాపక్షిసర్వాధికారత్వం “సర్వలో
కశరణ్యాయ రాఘవాదుకుహత్మనే । నివేదయతమాంక్షేప్రం విభీషణమవస్థితమ్”
ఇతి, “సరాజాపరమాపన్నో దేవశ్రేష్ఠదుగాత్రదా ॥ శరణ్యంసర్వభూతానాంభక్త్యా
నారాయణంహరిమ్” ఇతి శ్రీరామాయణసప్తవ్యాఖ్యోపాఖ్యానాది పంచైస్సిద్ధమితి
భావః. (సర్వాస్పదేఇతి) సర్వమాస్పదంయస్యేతి బహువ్రీహిః. సర్వస్వరూపనిష్ఠే
ఇత్యర్థః. (సత్వదే) శ్రేష్ఠమాగ్నే శరణవరణే; పూర్వపక్షే, వదక్ష్ణే అధిక్వతిః అధి
కారస్సిద్ధ్యతీత్యర్థః. (న్యూనవిద్యైయిలేయితి) న్యూనఇతిసామాన్య శబ్దఇతిబోధ్యమ్.

సాధారణమాయురుక్కు విశేషిత నధికారమ్ తన్నుజ్జయవాశిశ్చన్య
ముమ్ అనన్యగతిత్వముమ్. ఆశిశ్చన్యమానతు .. ఉపాయాన్తర నామ
ద్ధ్యాభానమ్. అనన్యగతిత్వమానతు - ప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యమ్;
శరణ్యాన్తరవైముఖ్యమాశవుమామ్. ఇతు ప్రయోజనాన్తర వైము
ఖ్యత్వాలుమ్ అర్థసిద్ధమ్. ఇవ్వర్థమ్ “బ్రహ్మాణంశీతికణ్డచ్చయాశ్చాన్యా
దేవతాస్సృతాః। ప్రతిబుద్ధానసేవస్తే యస్మాత్పరిమితం ఫలమ్” ఇ
త్యాదికళిలేణ్ణుకొశ్వతు. తీనతమమాన ముముత్సుత్వమన్తికే దేహా
నువుత్వాది ప్రయోజనాన్తరసక్తనానవన్ మోక్షార్థమాశి ప్రపత్తి
యైష్పదీ దీనాల్ అహోప్రయోజనాన్తరజ్జశశవుక్కిడాక మోక్షమ్విశ
మ్పిక్కుమ్. ఇవాశిశ్చన్యత్తుక్కుమ్ అనన్యగతిత్వత్తుక్కుమ్ నిబన్ధనమ్
ఉపాయాన్తరజ్జళిల్ ఇవ్వధికారియనుడైయ అజ్ఞానాదిశుమ్ ఫలవిశ
మ్బాసహత్వముమ్. ఇతిల్ శరణ్యాన్తర వైముఖ్యత్తుక్కు నిబన్ధనమ్
‘యథానాయోస్తృణాగ్రాణివశంయాన్తి బలీయసః। ధాతురేవంవశా
యాన్తి సర్వభూతానిభారత’ ఎన్తిపడియే తనక్కుమ్ పిఱర్ కుమ్ ఒ
త్తిరుక్కిఱ భగవదేక సారతన్త్ర్యాధ్యసనాయముమ్ ప్రయోజనాన్తరవై
ముఖ్యముమ్. ఇప్రుపత్త్యధికారవిశేషమ్ ‘సప్రతాచ పరిత్యక్తస్సు
రైశ్చ సమహర్షిభిః। శ్రీలోకా సమృక్రమ్యతమేవశరణంగతః’ ‘అ
హమస్మ్యపరాధానామాలయోఽశిశ్చనోఽగతిః’ ‘అశిశ్చనోనన్యగతిశ్శర
ణ్య’ ‘అనాగతానన్తకాలసమీక్షయాప్యదృష్టసన్తారోపాయః’ ‘తత్త్వా
ప్రయేచతత్సాదాంబుజద్వయ ప్రపత్తేరన్యన్నమే కల్పకోటి సహస్రేణా
పిసాధసమస్తీతిమన్వానః’ ‘పుగ్లాన్తిల్లావడియేన్’ ఎన్తివై ముతలాక
ప్రమాణసమ్ప్రదాయజ్గళాలేసిద్ధమ్. ఇవ్వళవధికారమ్ పెదీ హ్రాల్ ప్రప
త్తిక్కు జాత్యాదినియతత్వమిల్లామైయాలే సర్వాధికారత్వమ్. ‘అన్దగర
ద్దియరైతనిన్తవన్తైత్తులకమ్నొన్దనరే ముతలాకనుడగ్గియ నన్నియరాయ్
వన్దడై యుమ్ వకై వన్తక వెన్దిలరున్దియ సమ్మన్దమిలాతీయై యన్బరత్తీన్దటివి

త్వనశే'. 'భక్త్యాదాశక్త్యభావః ప్రమితిరహితతాశాస్త్రతఃపర్యదానః
కాలక్షేపాక్షయత్వంత్యతి నియతినశా దాపతద్భిన్నత్వం. ఏకత్వ
త్యాదియోగవృత్తిభేదరనిజాధిక్రీయాస్సంశయస్తే సత్తత్వేన స్వతంత్ర
ప్రపదనవిధినాముక్తగోనిర్విశజ్ఞాః" ఇతి.

అత్ర అర్థిత్యేనేత్యాదిశ్లోకోనక్షయమానప్రజ్ఞాః. ఇప్పటిఅధిమత
ఫలత్తుక్కిత్యాది తద్వివరణమ్. అత్రాద్యవాక్యేన వక్ష్యమాణార్థప్రతి
జ్ఞాప్తితా. "తత్రాధికారమ్ ముతలాననై" ఇత్యనేనసాధారణ్యేన
జ్ఞాతవ్యతయోక్తార్థ నిష్కర్షణి వాక్యపఞ్చకేనకృతః. తతశ్చవాక్య దశ
కేన వేదాంత సామాన్యమస్థా నాధికారోక్తిపూర్వకం శరణాగతి
లక్షణప్రపత్త్య సాధారణాధికారద్వయం సప్రమాణం ప్రదర్శితమ్.
తతశ్చైకేనవాక్యేన అధికారివిశేషణ ప్రపత్తి సామాన్యస్య సర్వాధి
కారత్వంస్థాపితమ్. తదనంతరగాథా శ్లోకాభ్యా ముక్తార్థసన్నిహిత
ఇతి వివేకః.

అత్రప్రథమశ్లోకే సాధనాంతరాధికార స్వరూపమష్టాజ్ఞ వడజ్ఞ
యోస్తదధికారత్వేన అధిక్రూతాధికారత్వం శరణాగతే స్సర్వాధి
కారత్వఞ్చ వక్ష్యమాణంసాపపత్తికం సజ్జుహతి (అర్థిత్యేనేత్యాదినా).

(తద్వివరణమ్) "అర్థిత్యేన సమర్థతా" ఇతిశ్లోకవివరణమ్. (ఉక్తార్థః) "అధి
కారరూపార్థః. (ఆద్యవాక్యేన) ఇప్పటిఇత్యాద్యవాక్యేన. (వాక్యపఞ్చకేన) "అధి
కారమావతు" ఇత్యారభ్య "సాధనమాకంభికల్పదుమతు ఉపాయమ్" ఇత్యంత
వాక్యపఞ్చకేన.

(వాక్యదశకేన) ఇజ్ఞుముముక్షుత్వమితి, ఆశ్చర్యమవతితి, అనన్యగతిత్వమా
వతితి, శరణ్యేతి, ఇతుప్రయోజనాంతరేతి, ఇవ్వర్థమితి, తీవ్రతమమానవితి, ఇవాప్తిఞ్చ
స్యతుష్కమితి, ఇతిల్ శరణ్యాంతరేతి, ఇచ్చుబత్త్యధికారేతి వాక్యదశకేన.
(ఏకవాక్యేన) ఇవ్వర్థపధికారమిత్యేకవాక్యేన. (అనంతరగాథా) అన్తరిత్యాదిగాథా.

(శ్లోకః) భక్త్యాదావతిష్టోకః. (తదధికారత్వేన) సాధనాంతరాధికారత్వేన.

అత్రాధిక్రియేత్యస్తేన సాధనాన్తరాధికార స్వరూపసజ్జహః. త్రిక తనురితినమగ్ధతా విశేషణమ్. అర్థిత్యవిశిష్టంసామర్థ్యత్రయ ముపాయాన్తరనియోజ్యవిశేషణ విషయాధికార శబ్దార్థ ఇత్యర్థః. సమ్ప్లిణ్ణితేత్యనేన అర్థిత్యసామర్థ్యయోర్విశిష్ట యోరేవాధికారత్వం నప్రత్యేక మితిదర్శితమ. అయమధిక్రియాశబ్దః, అధికారసామాన్యపరః కింనునన్యాదితితు నాశజ్జనీయమ్. అసామర్థ్యలక్షణాకించస్య స్యశరణాగత్యధికారతాయా వక్ష్యమాణత్వేన తద్విరోధాత్.

నచత్రతాప్యూపాయాన్తరసామర్థ్యాభావస్య శరణవరణ సామర్థ్యా త్కకత్వావిరోధః. అన్యాశక్తేరన్యసామర్థ్యరూపతాయాలోకే అదర్శనాత్. ఉపాయాన్తరశక్తేష్వపి నాథయామునయతివరాదిషుశరణవరణానుష్ఠాన దర్శనేన తత్తథాత్వా సమ్భవాచ్చ. నచతేషామవిశంబితమోక్షకామతయాన్వాభిమతోపాయాన్తర విధురత్వాన్నదోష ఇతి వాచ్యమ్. తథానతితేషాం ప్రపత్త్యనధికారిత్వాప్రత్యేకతాన్ప్రతిపా

(ఉపాయాన్తరేతి) ఉపాయాన్తరేనియోజ్యస్య పురుషస్య విశేషణమిత్యర్థః. (అధికారసామాన్యపరః) సాధనాన్తరప్రపత్త్యధికారసామాన్యపరః. (అసామర్థ్యలక్షణేతి) సామర్థ్యాభావలక్షణేత్యర్థః.

(తద్విరోధాత్) తేనవక్ష్యమాణేన సాకంబిరోధాత్. అత్రఉపాయాన్తర సామర్థ్యాభావః సామర్థ్యంసభవతీతి ప్రపత్త్యధికారలక్షణే అవ్యాప్తిరిథావః. (సామర్థ్యాత్కకత్వావిరోధః) సామర్థ్యాత్కకత్వే అవిరోధః. అవిరోధః-సచేత్యన్వయః. (లోకేఅదర్శనాదితి) అతాకికే ముఖ్యస్మానాశక్తేః గౌణస్మానసామర్థ్యరూపత్వాత్, తద్విషయలోకే అదర్శనాదిత్యుక్తమితిభావః. (తత్తథాత్వాసమ్భవాత్) తస్య-ఉపాయాన్తర సామర్థ్యాభావస్య, తథాత్వాసమ్భవాత్ - సామర్థ్యరూపత్వా సమ్భవాత్. (తేషాం) నాథయామునాదీనామ్. అవిశమ్మితమోక్షకామతయేత్యత్ర అవిశమ్మిత మోక్షకామస్య ప్రపదసమేవ సాధనమితితాత్పర్యమ్. (సదోషఇతి వాచ్యమితి) సవ్యభిచార ఇతి వాచ్యమిత్యర్థః.

(తేషామ్) నాథయామునయతివరాదీనామ్, (తాన్ప్రతి) నాథయామునాదీ

యోస్తరాప్రసిద్ధ్యా తత్సామర్థ్యాభావసూచాకిచ్చన్యస్య దుర్నిరూప
త్వాత్. నచస్వాభిమతోపాయాస్తర సమర్థభేదమాటనైవైవ ఆకిచ్చన్యశ
శ్చార్థత్వాద విరోధశ్చఙ్గ్యం. నాథాదీనామపి(౧) “త్యక్త్యాదేహం పున
ర్జన్మనైతిమామేతిహాసన” ఇత్యుక్తాను ఫలతాప్రయోజక వీర్యవత్తర
త్వాపాదకాన్గవిశేష సహకృత భక్త్యనుస్థాన సమర్థత్వేనవాధాత్.

నచ, అవతారరహస్య జ్ఞానాదీనాం తాదృశవీర్యవత్తరత్వాపాద
కత్వ మపహాస్యతుంశక్యమ్. “అవతారరహస్యచిన్తనమ్-అనుష్ఠిక్తిః
పురాననాదికళుడైయశే ఘృనిష్పత్తిహేతువాచ్యమ్” ఇతిశ్రీచరమశ్లోకా
ధికారసూక్తివిరోధాత్. “వత్తరమానం దేహం పరిత్యజ్య పున్ర్జన్మనైతి
మామేవప్రాప్నోతి” ఇత్యాది భాష్యవిరోధాచ్చ. నచ, ఉపాయాస్తర
సామర్థ్యాభావ విశమ్భాత్తుమత్యైవతదన్యతరస్య ఆకిచ్చన్యశ్చార్థత్వకల్ప
నాన్నదోషఇతిశఙ్క్యమ్. “ఆకిచ్చన్యమానతు-ఉపాయాస్తరసామర్థ్యా
భావమ్.” ఇతివత్సయమాణ వివరణసూక్తివిరోధాత్. ఉత్తరత్రవిశమ్భా
సహత్వస్య ఆకిచ్చన్యప్రయోజకత్వోక్తి విరోధాపాతాచ్చ. నాపి ఆకి
చ్చన్య విశమ్భాత్తుమత్యైవతదన్యతరస్య శరణాగత్యధికారత్వ కల్పనాత్
నాథాదీనాం ప్రపత్త్యధికారోపపత్తిః. “అతస్మైవర్ణికత్వాదేర్భావో
భావోనకన్యచిత్. నాధికారః ప్రపత్తేస్సాన్యదాకిచ్చన్యమనాశ్రితః”
ఇత్యాచార్యసూక్తివిరోధాత్.

స్మృతి. (ఉపాయాస్తరాప్రసిద్ధ్యేతి) ఉపాయాస్తరస్యైవతేమమభావాత్, తత్సా
మర్థ్యాభావస్య అప్రసిద్ధత్వాదితిభావః. ప్రకారాస్తరేణ దూషణమాహ (నచేతి)
(త్యక్త్యాదేహమితి). శీతాయాంచతుర్థాధ్యాయశ్లోకః. వితదర్థోభాష్యే ద్రవ్యకళిః
(అన్గవిశేషః) అవతారరహస్యజ్ఞానాదికమ్.

(అధికారోపపత్తిరితి) అధికారోపపత్తిర్నేత్యన్వయః.

(అతస్మైవర్ణికత్వేతి) రహస్యప్రయసారేసాన్యోపాయోధనాధికారే, “అత
స్మైవర్ణికత్వాదేః భావోభావోపికన్యచిత్. నాధికారః ప్రపత్తేస్సాన్యదాకిచ్చన్యమనా

తస్మాదుపాయాంతరసామర్థ్యాభావరూపస్య ఆకిచ్చన్యన్య ప్రవత్త్యాత్మక
చేతనవ్యాపారసామర్థ్యరూపత్వానమ్భవాత్ స్వాభిమతసాధన నిష్పాదన
సామర్థ్య విషయోయ మధిక్రియాశబ్దః - ఉపాయాంతరాధికారమాత్ర
విషయవ.

యద్వా, అర్థిత్యేన సమగ్రతేత్యాదికమ్-అధికారసామాన్యలక్షణ
పరమేవ. తస్య ఆకిచ్చన్యాదౌ కిథం లక్షణసజ్జతిరితిచేత్, “మదీయై
యుపాయజ్ఞకుక్కు నివృత్తిదోషమ్, ఇతుక్కు ప్రవృత్తిదోషమ్.”

శ్రితః” ఇతి. అస్యార్థః. “భావోభావోపి కస్యచిత్” ఇత్యత్ర భావః, అభావఇతిపద
చ్ఛేద్యః. అతః-పూర్వోక్తప్రకారేణ సర్వాధికారత్వేన నిర్ణీతత్వాత్, త్రైవర్ణికత్వా
దే-బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యాద్యన్యతమత్వాదేః. ఆదిత్యేన ఆశ్రమపుస్తాన్విగ్రహణమ్.
(భావః) సద్భావః. (అభావోపి) త్రైవర్ణికత్వాభావశ్చ, కస్యచిత్ - ప్రపిత్సోః. ఆకి
చ్చన్య కున్యాశ్రితః - ఆకిచ్చన్యే అపర్యవసితస్సన్, విశమ్భుక్షమత్వాదీకృత ఆకిచ్చన్య
సమ్పదకత్వాదధికారకోటి ప్రవిష్టమ్. ప్రవత్తేరధికారోసన్యాత్ - సభవతి. త్రైవర్ణి
కత్వమేవాధికారశ్చేత్, శూద్రస్యాధికారోసన్యాత్, తదభావోధికారశ్చేత్ -
బ్రాహ్మణాదేరధికారోసన్యాదితి, సర్వాధికారత్వోసన్యాత్. తదుభయమప్రయో
జకమ్. ఆకిచ్చన్యమేవ సర్వత్రాధికారః-భక్త్యాదౌకత్వభావ ఇత్యుక్తం సర్వమాకిచ్చ
న్యార్థమ్. ఆకిచ్చన్యపదమ్ - అనన్యగతిత్వ స్యాత్ప్రపలక్షణ మితిభావః ఇతి.
(విరోధాదితి) విశిష్టవైవాధికారత్వ ప్రతిపాదనాదితిభావః. (ప్రవత్త్యాత్మకేతి)
ప్రవత్త్యాత్మకః-చేతనవ్యాపార ఇత్యన్వయః.

(తస్య) అధికారసామాన్య లక్షణస్య. (మదీయైతి). ముముక్షుప్పడిప్రబిచ్ఛే
“మదీయై ఉపాయజ్ఞకుక్కు నివృత్తిదోషమ్ ఇతుక్కుప్రవృత్తిదోషమ్” ఇతి. తద్వర
పరమునివర్యవ్యాఖ్య శ్చ- “చేతనప్రవృత్తియిలావైయుమ్ ఇవుపాయమ్ సహాయా
తేస్తు మత్తై తైభిక్తైక్యాక్త ఉపాయాంతరజ్ఞకుక్కుమ్ ఇవుపాయత్తుక్కుముజ్ఞాన
విశేషత్తై యదుభివృద్ధికోటార్ (మదీయైయన్తుతోడజ్ఞి). అతావతు - సిద్ధోపాయమాన
చిత్తై యుక్తిస్తపుపాయజ్ఞకుక్కు చేతన ప్రవృత్తియాలే స్వరూపసిద్ధియాకవేణుకై

ఇత్యనుగృహీతదిశా నివృత్తి సామ్యప్రపత్త్యపాయప్రతి నివృత్తిక క్షే
ప్రతిబంధకీభూత ప్రవృత్త్యాత్మక దోషసామర్థ్యాభావస్థానిష్ఠాదన సామ
ర్థ్యహావత్వాభ్యుపగమేన ప్రపత్తిప్రతిబంధకోపాయా నైర సామర్థ్యాభా
వరూపాకిచ్చన్యేప్రపత్తిసామర్థ్యాత్మకత్వ సత్త్వాల్లక్షణసమన్వయః.

జ్ఞానాధికేషు ఉపాయా నైర స్వరూపవిరుద్ధతా జ్ఞానప్రయుక్తో
పాయా నైరాశక్తిసత్త్వాత్, భక్తిపరనశేష్యసి (౧) “ఎన్నాన్ శెయ్
శేన్” ఇత్యనుగృహీతరీత్యాత్మతద శక్తిసత్త్వాచ్చ అన్యధిచారాన్నోపా
యాతే ఇవనుదైయస్వయత్న నివృత్తివోపయా యరుక్కుమ్. ఇచ్చ పుపాయత్తుక్కు
సహాయా నైరసంస్కర్ష అసహ్యమాకైయాతే ఇచ్చేతననుదైయ ప్రవృత్తియైష్ట్యశాస్త్రమే
దోషిమాయరుక్కుమ్మై” ఇతి.

(ప్రతిబంధకేతి) ప్రతిబంధకమ్ - ఉపాయా నైర సామర్థ్యవిరుద్ధవ్యయః. (లక్షణ
సమన్వయ ఇతి) దృష్టద్వారేతిభావః.

(ఎన్నాన్ శెయ్ శేనితి) ద్రువిజోషనిచి “ఇచ్చుకుకతతే అద్దకు దశకే
తృతీయగాధాయామ్. “ఎన్నాన్ శెయ్ శేన్ యాశక్తికక్షకక్షెన్నెయన్ శెయ్ శే
న్దాయ్, ఉన్నాల్లాశ్ యావరాలు మొత్తుమ్మై ప్లేన్, కన్నార్ ముత్తొళుళొళుత్త
దైక్కిడన్దాయ్ మేసరువాణాల్, శెన్నాశెన్నా శెన్నా భున తాల్ విడితై శె
క్కాడే” ఇతి.

తద్ద్యోదశసహస్రికావ్యాఖ్యానాయః- “అనన్తరమ్ అకిచ్చనాననాన్ ఉన్నె
యొత్తీయ వేటొరువరాలుమ్ అపేక్షెయైయుడెయేనల్లెన్. ఇచ్చుకి యాక్కిననీయే
యావదాత్మభావి ఉన్తిరువడికళితే అడిమైకొండరుళప్పొర్కమ్మేయమైణాల్.

నాన్ - కర్మత్వమ్ స్వాధీనమల్లాతనాన్, స్వరక్షణార్థమాక, ఎన్ - ఎన్న
ప్రకృతియై, శెయ్ శేన్ - జన్మవేన్. వేయత్తనామ్ కారియమ్ తామ్ తామటియాత
వేతనరిల్, కత్త - కత్ - రక్షకరావార్, యార్ - ఆర్. ఎన్నె - అశక్తనాన
వెన్నె, ఎన్ శెయ్ శెన్దాయ్ - దుశ్శకోపాయన్దళితే మూట్టు నిన్నెత్తిరుక్కితాయో;
ఉనక్కి భరమాక వేట్టిట్టుక్కొళ్ళ నిన్నెత్తిరుక్కితాయో? ఎన్ శెయ్య విరుక్కి

యూర్తర సామర్థ్యాభావస్య ప్రపత్తిసామర్థ్యరూపత్వానుపపత్తిః.

అన్యగహితచ్చ నిజేపరత్వాసిద్ధాంతైః-తదేకశరణానజ్యోహి తది
తరోపాయ పరిగ్రహేణ విరుద్ధతత్తి శరణాగతేసిద్ధోపాయవ్యతిరిక్తో
హియప్రవృత్తిప్రతిబద్ధత్వ మాచార్యైః. నన్వేషమపి సిద్ధోపాయాధి
కారేశరణవరణేకం లక్షణసగ్గతిరితిచేత్, సిద్ధోపాయస్యాపి స్వప్రవృ
త్తిప్రతిబద్ధస్య భగవత్ప్రవృత్తి విరోధిస్వప్రవృత్తి నివృత్త్యాత్మక
ప్రపత్తిరూప ప్రతిబద్ధక నివృత్తి నిష్పాద్యత్వేన తాదృశప్రతిబద్ధకా
భావాత్మకప్రపత్తే సిద్ధోపాయనిష్పాదన సామర్థ్యాత్మకత్వ సత్వేన
విరోధాభావాత్. నచైవముపాయస్య సిద్ధత్వవ్యవదేశవిరోధి. తస్య
జన్యత్వాభావమాత్రవిషయత్వాత్. నచఅజన్యస్య నిష్పాద్యతావిరోధి.

తాయ. ఉన్నాల్లా - సర్వరక్షకనాయ ప్రాప్తనాయ శక్తనాన పున్నెయ్యియ్యి
యావరాబుష్ - అరక్షకరాయ అప్రాప్తరాయ అశక్తరాసమకభారేను మొరుప
రాబుష్ కుత్తయిమ్ నిరమ్మవరాక, వేడ్డిన్ - వేడ్డియిరేన్. కన్-శిక్కినపు, ఆర్ -
విజ్ఞేయిరుక్కిట, కుత్తి - కుత్తి, కూర్ - కూర్, కుడవై - తిరుక్కుడవై నులే, కిడ
నాయ - కత్తవార్వరుళిననే, అడియేన్ - ఉనక్కుడయేనానవేన్, అరు - అత్త
చున్, చాల్ - ఉజ్జీవిక్కుమ్, నాల్ - కాలమ్, శిల్ - అనువరిక్కుమ్ నాల్, ఎవత్త
వై, నాల్ - నాల్, అన్నాల్ - అన్నాల్, ఉనతాల్ - ఉనతిరువడికల్, విడిత్త - అవ
లమ్మిక్కుడ్డి, శిల్ - నడక్కుమ్మడి, కాల్ - పార్ తరుళవేణుమ్. “కన్” ఎట్టుతొట్టి
లునాయ, అరువెట్టు - అణురూపమానస్వరూపమ్” ఇతి. (తదశక్తితి) ఉపాయాన్త
రాశక్తిత్వం.

(సోపాయేతి) సామర్థ్యరూపత్వానుపపత్తి ర్నిత్యస్వయః. (తదేకశరణ
ప్రజ్యేతి) సిద్ధోపాయశరణావశమిత్యర్థః. (అచార్యైః). (ఉత్తరత్రాప్యేమమ్)
(సిద్ధోపాయస్యేతి) స్వప్రపత్తిప్రతిబద్ధస్య సిద్ధోపాయస్యాపి ప్రతిబద్ధకనివృత్తి
నిష్పాద్యత్వేనైత్యస్వయః. (నిష్పాదనేతి) సిద్ధోపాయస్య తాత్పర్యస్య ప్రతిబద్ధక
నివృత్తి విజ్ఞపేక్షణ నిష్పాద్యత్వం బోధ్యమ్. (తస్య) సిద్ధత్వవ్యవహరస్య.

“ప్రకాశ్యస్తేనజన్యస్తే నిత్యావవాత్మనోహితే” ఇత్యుక్తన్యాయోన
నిత్యస్యాపితదవిరోధాత్.

నచచేతనప్రవృత్తేస్సిద్ధోపాయ ప్రతిబద్ధకత్వానన్యసి, తస్యఽ
ఘటితఘటనా సామర్థ్యనిరజుశస్వతస్తే శ్వర సజ్జల్పసిద్ధిత్వేన దురప
హ్ననత్వాత్. నచాత్రప్రమాణ భావః. (1) “ఉపాయాపాయ సం
యోగేనిష్ఠయాహేయతేనయా” (2) “అస్త్ర బద్ధస్సచాన్యంహిన 2న్ధ
మనువర్తతే” “సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య” ఇత్యాదిప్రమాణానాంబాగృహక
త్వాత్. నచైవమేషాందుర్యోచత్వమ్; (3) “యేనత్యజనిత త్త్వజా”
“బుద్ధింవరమనిశ్చయాత్” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా తస్మాచ్ఛేషసర్వోక్తేరేవ
(ప్రకాశ్యస్తేనజన్య) ప్రతిబద్ధకవినిర్మోకః ప్రకాశనమ్. (తదవిరోధాత్) నిష్పా
ద్యత్వా విరోధాత్.

(తస్య) ప్రతిబద్ధకత్వస్య. (ఉపాయేతి) ఆసయా నిష్ఠయా - సిద్ధోపాయనిష్ఠ
యా. (అస్త్రేతి) అస్త్రబద్ధః బ్రహ్మస్త్రబద్ధః. అన్యంబద్ధం నానువర్తత ఇత్యన్వయః.
(ఏషామ్) ప్రతిబద్ధకానామ్. (యేనత్యజనిత త్త్వజబుద్ధిం) పరమనిశ్చయ్యానిత్యుక్తరీ
త్యేతి) యేనబుద్ధివిశేషేనత్యజసి, తస్యజేత్యర్థః. ఏతద్వివరణమ్-త్యజేత్యాది (పర
మనిశ్చయాత్) పరమవిషయకనిశ్చయాత్. తథాచాత్ర ఈశ్వరవివ ప్రవర్తకః,
నివర్తక ఇతి ఫలితోద్ధః.

త్యజధర్మకుధర్మజ్ఞేతిశ్లోకః పూర్వాచారైర్విరాన్వయభార్య-“త్యజ ధర్మకుధర్మ
జ్ఞాత్యజసత్యానుతే ఉభే । ఉభేసత్యానుతే త్యక్తాన్యేనత్యజసి తస్యజ్ఞాత్యజ ధర్మ
కుసజ్జల్పాత్త్యజాధర్మకుహింసయా । ఉభేసత్యానుతే బుద్ధ్యాబుద్ధిం పరమ నిశ్చ
యాత్” . ఇత్యుక్తరీతాయాం చరమశ్లోక వివరణశ్లోకద్వయమ్. (త్యజేతి) అధ
ర్మమివధర్మంచత్యజః చ-ఇచార్హః. సత్యానుతే - జీవశరీరే; అజ్ఞానయా జీవజ్ఞాత్యజ
బలప్రయుక్తస్వాతంత్ర్యాభిమాన ముపాయాస్తరాఽఖ్యప్థాన ప్రవృత్తిహేతుకంశరీ
రత్యాభిమానమ్, అధర్మానుష్ఠాన ప్రవృత్తిహేతుకజ్ఞేత్యుక్తేత్యజ. ఏవమ్, ఉభేసత్యా
నుతే త్యక్తేత్యనువాదః. యేన అహమ్ ఉభేత్యక్తవాన్, అతః కింపరమక్షతీత్య

(1)

(2)

(3)

హేతుత్వాత్. తస్మాత్ప్రతిబద్ధకాభావజ్యేనయాపేదశరణవరణస్య నిర్ధో
పాయసామర్థ్యాన్నిత్యత్వసత్వాన్నానుపపత్తిః. యద్వా, ప్రార్థనాత్తక
శరణాగతేరర్థిత్యరూపత్వాలక్షణ సమన్వయ ఇత్యన్యత్రవిస్తరి.

కర్తృత్వాభిమానరూపబుద్ధ్యిత్యర్థః. సామాన్యత్వాన్నప్రసక్తమ్. తత్త్వజ- ఆకర్తృ
త్వాభిమానంత్యజ.

ఉక్తార్థమేవ బుద్ధుణోక్తుత్వరక్షోక్తేనత్యాగప్రకారకథన పూర్వకమ్; (త్యజేతి)
ధర్మమ్-అసంకల్పాత్ - ఫలార్థపరికల్పరాహిత్యాత్. ఫలకామనారాహిత్యాది
తియావత్. కైకల్యబుద్ధ్యా అనుష్ఠీయమానత్వేపి సాధనత్వ బుద్ధిరాహిత్యాదితి
ఫలితమ్. అధర్మమ్ - అహింసయాహేతునా; పరదార పరిగ్రహపరద్రవ్యాపహారాదీ
నాను ధర్మాణామనుష్ఠానదశాయామేవ హింసారూపత్వాత్, పరస్తోత్రే చిరప్రచ్ఛ
న్నతగ్గతదోష ప్రకాశనాత్, తస్యతథాతద్ధింసాఫలకత్వాత్. వివమన్యేషామపి
యథాయథాహింసాపర్యవసానాత్, తదభావాయేతిభావః. (ఉభేనత్యాన్యతే) సత్యా
న్యతజ్యేతి హృతే జీవకరీరీ ఉభే, (బుద్ధ్యా) పూర్వోక్తస్వాతంత్ర్యాద్యభిమానరూప
బుద్ధిద్వారాత్యజేత్యనుషంగః. తత్తద్విషయకత్రానిరూపబుద్ధింత్యజేతిపర్యవసన్నోర్ధ్వః.
స్వస్వాతంత్ర్యాద్యభిమానత్యాగాదుక్తధర్మత్యాగః. దేహత్యాభిమానత్యాగాత్ దేహాను
శూలపరదారపరిగ్రహాదిరూపాధర్మత్యాగశ్చ సిద్ధ్యంతితిభావః. యేనేతితురీయపాదం
బుద్ధుణోతి (బుద్ధిమిత్యాదినా) (బుద్ధిమ్) త్యాగకర్తృత్వాభిమానరూప, త్రానిబుద్ధిమ్.
(పరమనిశ్చయాత్) పరమనిశ్చయోనాను - అచిద్వదత్యస్తపారతస్త్వరూప స్వరూ
పయాథాత్మ్యవిషయ నిరతిశయనిర్ణయః. తస్మాదేతోః కర్తృత్వాభిమాన నివృత్తి
సిద్ధ్యంతితిభావః. త్యజేత్యత్రానుషంగః. తథాచ ధర్మత్యాగమ్, అధర్మత్యాగమ్,
స్వస్వాతంత్ర్యాభిమాన త్యాగమ్, దేహత్యాభిమానత్యాగశ్చ, 'అతువునువనశిన్నురశే'
ఇత్యుక్తరీత్యాతదేకోపాయ స్వీకారమివసాన్విత్యేవ స్వభూతస్వాస్య సమ్మదయతి.
అతస్తథావిధంయాథాత్మ్యం సమ్యగనుసంధాయస్వస్మిన్నుక్త కర్తృత్వాభిమానం త్య
జేతివిదధాతీతి రకుణ్ఠేయమితి.

(తస్మాదేవ) విధవిమోచనే. (సిద్ధోపాయసామర్థ్యాత్మకత్వమ్) సిద్ధోపాయ
నిష్పాదన సామర్థ్యాత్మకత్వమ్. (అర్థిత్యరూపత్వాదితి) సిద్ధోపాయవిషయే అర్థి
త్వమాత్రమితి. సామర్థ్యమనావశ్యక మిత్యాశయః.

వివంసామాన్యేన అధికారస్వరూపముక్తమ్. అభతస్య అష్టాజ్ఞా
వద్యయోగయోస్తత్తదానుగుణ్యేన జాత్యాదివియత వికేమాకార
వ్యవస్థితీమాహ (సాచేత్యాదినాన్వనాన్వపి తేత్యస్తేన). అయంభా
వః. “నజాతిభేదంనకులం నలింగం నగుణక్రియాః | నదేశకాలానామ
స్థాం యోగోహ్యయమపేక్షతే” ఇత్యాదౌ అహిచ్ఛన్నస్య సంహితా
దిపతిత తాన్త్రికమన్తాస్తరకరణకేషు వద్యన్యాసేషు సర్వాధికారత్వ
సమ్భవః. తథావిషద్యన్యాసస్య ఫలాస్తరోపాయశ్చై ప్రజ్ఞేనర్హిత శరీరా
ద్యనపేక్షత్యేపి మోక్షోపాయత్వేతిపి పేక్షానర్హతవ. అన్యథా అపశూ
ద్రాధికరణ విరోధాత్.

(తస్య) అధికారిస్య. (అపశూద్రాధికరణ విరోధాదిత) అపశూద్రాధికరణం
మోక్ష సాధనసహజబ్రహ్మవిద్యాను శూద్రాదీనా మధికారాధావ ప్రతిపాదక
మిత్యవధేయమ్.

“అపశూద్రాధికరణ వివరణముక్తం తృప్తీకేత రామానుజవిరచిత బ్రహ్మసూత్ర
చార్తికోద్ధా)జ్ఞానా మనుష్యత్వైప్రథమాధ్యాయస్య తృప్తియపాదే, “శుగస్యతదనా
దరశ్రవణాత్తదా ద్రవణాత్సూచ్యతేహి” సద్గతివిషయ సంశయానాహ. శూద్రస్యా
జ్యధికారోస్థినతేత్యత్ర విచారితమితి. మనుష్యవ్యతిరిక్తవస్త్వాది దేవతావికేషాణా
మర్హిత్వ సామర్థ్య సమ్భవాదధికారోస్తీత్యుక్తమ్. అథ ఆర్హిత్యసామర్థ్యయోః ప్ర
యోజకత్వే మనుష్యవికేషాణాం శూద్రాదీనా మజ్యధికారస్సాదితి శబ్ద
యాసద్గతిః.

కింబ్రహ్మ విద్యాయాం శూద్రస్యాధికారోస్తీనేతి. తస్యతదుపసంహర సామ
ర్థ్యమస్తీనేతి. కింబ్రహ్మవిషయమసోపృత్తిరూపా బ్రహ్మవిద్యా అనధితవేదస్యాపి
సమ్భవతీనేతి. కింవేదాదేవ బ్రహ్మవగతిః. ఉత ఇతిహాసపురాణాభ్యామపి సమ్భవతీతి.
కింతయోర్వైరోపబృంహణం కుర్వతోరేవ బ్రహ్మవగతి హేతుత్వమ్. ఉతస్వాతంత్ర్య
జేతి. కింజానశ్రుతే శ్శుద్రైత్యామప్రణమ్, ఇతిహాసపురాణ యోర్నిరపేక్ష బ్రహ్మవ
బోధకత్వ మసాంధ్యయతి నేతి. కిమత్రశూద్రశబ్దోరూఢ్యాభాతివరః, ఉతయాగిక
తయా శోకవత్యరఇతి.

యదాహుః సదాహుః ప్రశస్తిస్తేతి. రాహుసపుణయోరైర్నరపేక్ష్యోశ్చహ్యుశతః
యతయోస్సావ్యతస్త్రేణ బ్రహ్మవగతి. హేతుత్వాత్, బ్రహ్మవిషయస్తృతిరహ
ధీతవేదస్యాపి సమ్యవతితి సామర్థ్యలాభేన. శూద్రస్యాధికార ఇతిస్యాత్. యదా
శూద్రశబ్దోయః గికః. తదాహుఃదేత్యాదుప్రణస్య ఇతిహసపురాణయోర్భృహ్యమ
బోధనవైరపేక్ష్యానవగతుకతయా సావ్యతస్త్రేణ బ్రహ్మవ బోధకత్వా భావాద్వేదా
దేవబ్రహ్మవగతిరితి. అసధీతవేదస్య. తదసంభవేన సామర్థ్యాభావాన్న బ్రహ్మపాస
నాధికార ఇతిసప్రతి.

పూర్వపక్షమాహః. “అర్థిత్యాదుపజతేకృతదర్శ జ్ఞానవాసయమ్. తత్స్వరూ
పాదివిజ్ఞానం పురాణశ్రవణాద్భవేత్. పురాణశ్రవణానుజ్ఞావాక్యాదస్యానగమ్యతే”
ఇతి. అర్థిత్యాదుసామర్థ్యసమ్యుచాత్, శూద్రస్యానగ్నివిద్యత్వేపి మనోవుత్తిహతమత్ర
త్వాదుపాసనే అస్య సమ్యవతిసామర్థ్యమ్. బ్రహ్మస్వరూప తదుపాసన జ్ఞానచ్చ ఇతి.
హసపురాణశ్రవణాదేవ నిష్పద్యతే. అస్తిహిశూద్రస్యాపి ఇతిహసపురాణ శ్రవణా
నుజ్ఞా. “క్రావయేచ్చతురోవర్ణాః కృత్వాబ్రహ్మణ మగ్రతః” ఇతి. తథా తత్త్రైవ
విదురాదీనాం బ్రహ్మనిష్కత్వందృశ్యతే. ఉపనిషత్స్వపి, “అహహరేమాహ్నుద్రాసేనైవ
ముఖేన ఆహవయ్యధాః” ఇతి. బ్రహ్మవిద్యోపదేశదర్శనాత్ శూద్రస్యావ్యధికార
స్సాచ్యత ఇతి పూర్వపక్షః.

రాధాపక్షమాహః. అసధీతస్యశూద్రస్య జ్ఞానాభావాన్న తద్భవేత్. విధిస్సావ్య
ధ్యాయజంజ్ఞాన ముపాయమవలక్కుతే. పురాణశ్రవణానుజ్ఞాపాపక్షయకరీ
యతః, విదురాదిగతానిష్టాన్యాస్తరవికేషతః. శూద్రేత్యాదుప్రణంతచ్చనాస్త్య
వర్ణస్యవాచకమ్. విద్యావైకల్యశోకేనశూద్రేత్యాదుప్రణంస్వతః” ఇతి. ఉపాసన
స్య మనోవుత్తిహతత్వేపి అసధీత వేదస్య. శూద్రస్య ఉపాసనోపాయభూత జ్ఞానో
నసామర్థ్యసమ్యవః. కర్మవిధివదుపాసనవిధయోపి త్రైవర్ణిక విషయాధ్యయనగృహిత
స్వాధ్యాయోత్పన్నజ్ఞానమేవోపాసనోపాయతయా స్వీకర్యతే. ఇతిహసాదీన్యపి
స్వాధ్యాయసంధ్యమేవజ్ఞానముపబృంహయ స్థితినోపాసనోపాయ భూతజ్ఞానలాభఃశ్రవ
ణానుజ్ఞాతుపాపక్షయాదిభా. విదురాదీనాస్తథాస్తరవాసనయాజ్ఞానలాభాత్. బ్రహ్మ
నిష్కత్వం. శూద్రేత్యాదుప్రణంవిసన చతుర్థవర్ణత్వేన. అపితు బ్రహ్మవిద్యావైకల్యము
గస్యసజ్ఞాతేతి అతోనశూద్రస్యాధికారః.

(౧) “క్షత్రియత్వం తేషు” సూత్రార్థమాహ:- “సూద్రేత్యాదుస్త్రాంతేన జాతియోగేన నేతిచేత్ । ఉపక్రమాదిభిర్నిజైః క్షత్రియత్వవినిర్ణయాత్” ఇతి. సజాతియోగేన సూద్రేత్యాదుస్త్రాంతప్రకరణమ్, విహుదాయాత్మాదినా దానవత్త్వ విహుతరపత్వాన్న ప్రదాయత్వ క్షత్రియత్వేన విహుగ్రామ ప్రదానైవస్య జానశ్రుతేషు శ్రోతుః క్షత్రియత్వం పశ్యతమ్.

(౧) “ఉత్తరతః ప్రైతర ఘోరిజ్ఞాత్” సూత్రార్థమాహ:- “ఉపర్యస్యం ద్వయోరేవ చాస్వయోద్భవ్యతేయః । క్షత్రియత్వాభ్యుత్థేన భూతిత్వాన్న హద్యతిః” ఇతి. ఉపరిష్టాచ్చ అస్యం విద్యాయాం బ్రాహ్మణ మ్భూతియోరేవాఽస్వయోద్భవ్యతే. “అథామశానకచ్చ కాపేయమభివ్రతారిణిచ్చకామ్ నేనిమ్” ఇత్యాదా అభివృత్తారిణి ప్రేతరథః క్షత్రియః. అభివృత్తారిణి ప్రైతరథత్వం క్షత్రియత్వస్య కాపేయ హాచర్యభిజ్ఞదవగమ్యతే. పృథగ్జానరేహ కాపేయ సహచారిణి ప్రైతరథత్వం క్షత్రియత్వస్య వగతమ్. “ఏతేనైవైతరథం కాపేయా ఆయాజయన్” ఇతి. తస్మాత్ ప్రైతరథనామకః క్షత్రియభిజ్ఞాయత ఇతిచ. అతోస్యం విద్యాయామన్వితబ్రాహ్మణాదితరోజానశ్రుతిరపి క్షత్రియోభవతుమర్హతి.

(౧) “సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిపాచ్య” సూత్రార్థమాహ:- “సంస్క్రియాయాః పరామర్శాచ్ఛూద్రస్య తదభావతః । క్షత్రియోయం సహద్యిస్య త్సూర్వ కాఙ్క్షాక్రమాపణాత్” ఇతి. విద్యోపదేశ పృథేకేషు ఉపనయన సంస్కారపరామర్శాత్, శూద్రస్య తదభావవచనాచ్చ. “సహద్యేపాతకంకిజ్ఞిన్నచసంస్కార మర్హతి” ఇతినిషిధ్యతే.

(౧) “తదభావ నిర్ధారణేచపశ్యత్తే” సూత్రార్థమాహ:- “సమిదాధానవాక్యేన శూద్రేత్యాధాపశ్యయే । ఉపదేశపశ్యత్తేషు నాధికారోస్యవిద్యతే” ఇతి. “నైతదబ్రాహ్మణోవిషమమర్హతి, సమిధంసోధ్యాహర” ఇతిశూద్రేత్యాధావ నిర్భయ వివ ఉపదేశప్రపుష్టేషు నాధికారశూద్రస్య.

(౧) “శ్రీవణాధ్యయనార్థపృతిషేధాత్” సూత్రార్థమాహ:- “శ్రీవణాధ్యయనాదీనాం శూద్రేవాత్యాన్నిషేధతః । నశూద్రస్యాధికారోస్తివేదాస్తేషు విశేషతః” ఇతి.

నచరథకారాదేరగ్నాధానాదిష్వివ విశేషవచన బలాదధికార
సిద్ధిః. తేహంవచనానాం ఫలాంతరాథప్రపత్త్యాదిపరత్వేనాప్యన్యథా
సిద్ధేః. నచైవమ్, “ప్రాప్తమిచ్ఛన్ పరాంసిద్ధింజనన్సర్వోప్యకించనః”

శూద్రస్యశ్రీవణాభయనాదీనిహిపరితపిష్యతే; “తస్మాచ్ఛూద్రసమిపే నాధ్యేతవ్యమ్”
ఇతి. అనుపశ్యన్వతోన్యయనాదీర్నసమ్భవతి.

“స్త్రుతేశ్చ” సూతార్థమాహ-“శ్రీవణాదాస్త్రుతోదజ్ఞోజిహ్వచ్ఛేదాదిలక్షణః,
ఇదం పాస్యన్లెకం తస్మాత్ప్రకృతంహిసమాప్యతే” ఇతి. స్త్రుతేచశూద్రస్య వేద్య
శ్రీవణాదాదజ్ఞః. “అపహస్య వేదముపశ్యన్వతస్త్రుతమథ్యాం శ్రీత్రీపృతి
పూరణ ముదాహరణే జిహ్వచ్ఛేదో ధారణేశరీరభేదః.” ఇతి. ప్రాస్యన్లెకంపరిసమాప్య
ప్రకృతంసమాపయతితి.

(రథకారాదేరగ్నాధానాదిష్వివేతి). అత్రమాధవీయజైమినీయన్యాయమాలా
విస్తరే, షష్టాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే ద్వాదశాధికరణమారచయతి, “విప్రాదిరేవ
రథకృదన్యోవామాస్తుయోగతః । రూఢేర్వర్ణానరస్తస్యాధానే వర్తర్తురుచ్యతే”.
ఆధానేహ్రూయతే; - “వర్ణాసురథకారోగ్నీ నాదశిత” ఇతి. తత్రరథంకిరోతితి
పువ్వుత్పత్యైత్రైవద్వికోరథకార ఇతి వేదైవమ్. సజ్జీర్ణజాతి విశేషరూఢత్వాత్.
వైశ్యాయాం డ్మత్రియాదుత్పన్నోమాహివ్యః. శూద్రాయాం వైశ్యదుత్పన్నా
కరణే. తస్యాం కరణ్యాంమాహిమ్యదుత్పన్నోరథకారః. తథాచ యాజ్ఞవల్క్యుః;-
“మాహిష్యేణకరణ్యాస్తు రథకారః బ్రజాయతే” ఇతి. తస్యచ రథకారస్య
ఆధానకాలోవర్తర్తుః” ఇత్యుక్తమనుసంధేయమ్.

(ఫలాంతరాథ ప్రపత్త్యాదితి) మాక్షం ప్రత్యుపాయత్వేన అసమష్టియమాన
ప్రపత్తిః - ఫలప్రపత్తిః. తథావిధప్రపత్త్యే ఫలభూత ఇతిజ్ఞేయమ్. (ప్రాప్తమిచ్ఛన్
నితి) ఏతద్వచనం జాత్యాదినియమాపేక్షారహిత మాక్షోపాయ షడ్వక్రమితిపూర్వ
పక్షేణోభిప్రాయః. సిద్ధాంతిస్తు ఏతద్వచనంజాత్యాది నియమానపేక్ష శరణపరణాధి

ఇతి మోక్షసాధనషడ్గుణ సర్వాధికారత్వ గ్రాహకవచనవిరోధః. తస్మాప్సి
† వ్యాజప్రపత్తిపరత్వేనాన్యథా సిద్ధత్వాత్.

నచ, అనేనైవ అపశూద్రాధికరణబాధః కింసన్యాదితిశబ్దశబ్దమ్.
సావకాశ నిరవకాశయోర్మధ్యే నిరవకాశస్యైవప్రాబల్యాత్; అపశూ
ద్రాధికరణేహి, యదైవహితైవర్ణికవిషయాన్యాయన విధిసిద్ధసన్యాధ్యాయ
యనన్ముద్యజ్ఞానలాభేన కర్మవిధయోజ్ఞానతదుపాయాదీన పరాన్నస్వీ
కుర్వన్తి; తథాబ్రహ్మోపాసనవిధయోపి. అతః అధ్యయనవిధిసిద్ధసన్యా
ధ్యాయాధిగతజ్ఞానస్యైవ బ్రహ్మోపాసనోపాయత్వాత్ శూద్రస్య
బ్రహ్మోపాసనసామర్థ్యానంభవః. ఇతిహాసస్పరాణేఅపి వేదోపబృంహ
ణంకుర్వతీపవడచాయభావమనుభవతః, నస్వాతంత్ర్యేణేత్యాదినాశూద్ర
స్యబ్రహ్మవిద్యాధికారః కణ్ఠతోనిషిద్ధః. నచాస్య అష్టాంగయోగమాత్ర
విషయత్వమ్; బ్రహ్మవిద్యాయాం శూద్రస్యా పృథికారోస్తిసవేతివి
చార్యత ఇతిబ్రహ్మవిద్యాసామాన్య విషయకోపక్రమస్వారస్యవిరోధాత్.
“ఓమిత్యాత్మానం యుజ్జీత” ఇతిన్యాసవిషయేవి యుజిధాతుశ్రవణాత్,
షడ్గుణయోగఇతి సమాఖ్యాబలాచ్చన్యాసయోగస్యాప్యూపాసనత్వా విశే
షాచ్చ. “భాష్యంతు పరరజ్ఞానమ్” ఇతిరీత్యాగతివర్ణనస్తు మద్దవచనమేవ.
తస్మాదష్టాంగయోగవత్ షడ్గుణయోగస్యాపి మోక్షోపాయ బ్రహ్మవిద్యా

కారణతాన్వయేనాన్యగతిత్వ లక్షణోభయాధికార కవ్యాజప్రపత్తిపరమిత్యా
శయఇతిబోధ్యమ్.

(అనేనైవేతి) ప్రాప్తమిచ్చన్తితి వచనేనైవేత్యర్థః. (కింసన్యాదితి) *సహివ
చన విరోధేన్యాయః ప్రభవతీతి న్యాయాదితిభావః. (సావకాశేతి) ఆస్యభాసిద్ధ
త్వేన సావకాశమిదం వచనమితితాత్పర్యమ్. (అపరానితి) అవైదికానిత్యర్థః. (తథా
ఇతి) అపరాన్న స్వీకుర్వన్తీత్యర్థః. (ఉపాయభావమ్) బ్రహ్మోపాసనోపాయ
భావమ్. (అస్య) అపశూద్రాధికరణస్య. (భాష్యన్తితి) “యుద్ధప్రాత్సహనాగీతా-

అథాస్యావేదవిహితత్వేపి సర్వాధికారత్వం “సత్యంవద” ఇత్యాదివేదవిహిత సత్యవచనాది దృష్టాంతేన ఉపపాదయతి (సత్యాదిష్యి త్యాదినా). (సర్వాస్వదే) ఇత్యనేనసంలచేతనోజ్జ్వలనా త్తతయా సర్వేషామాస్పదమితివా, బహువ్రీహీసమాసేన సర్వేషాంస్వరూపనిష్ఠమితివా స్వరూపానురూపత్వ ముచ్యతే. “యావదా త్తనియతత్వ త్సారతస్త్రిచితా” ఇతిసూక్త్యంతరానుసారాత్. తతశ్చస్వరూపానురూప న్యాసారస్య నాధికారాంతరాపేక్షేతిసూచితమ్. * సత్పథ ఇత్యనేన, ఏవంభూత శరణవరణస్థైర్యవ సదాచార్య రుచిపరిగృహీతత్వం నాన్యస్థేతిదర్శితమ్. తతశ్చసత్యమూఢం సమ్ప్రదాయజాతం సజ్జహీతంభవతి.

అదైవం సజ్జహీతమర్థంవివృణోతి (ఇప్పడియిత్యాదినా). అతః “అతీయవేణుమ్” ఇత్యంతేన పరిభ్రమవాక్యేన వక్ష్యమాణార్థ సామాన్యస్య అవశ్యజ్ఞాతవ్యతా ప్రతిజ్ఞాయతే. (ఇప్పడియితి) “ఇబ్బక్తియోగమ్ తైవర్ణికరైయిచ్చీంద్రార్కుమ్ తైవర్ణికర్ తజ్జిల్ జ్ఞానత్తిలేయాతల్ శక్తియిలేయాతల్ ఇరణ్ణిలుమాతల్ కుటైయుడైయార్ కుమ్ ఫలవిళమ్బుమ్ పొలుక్కవిళైయాత తీవ్రసంవేగముడైయార్

ద్రాణాం మోక్షోపాయోపాసననిషేధకమ్. శరణాగతేరధికారివిశేషణత్వేన తస్యాః బ్రహ్మవిద్యాత్వేపి ఏతదధికరణ విషయత్వాత్, ఏతదధికరణం శూద్రాణాంసనిషేధకం భవతీతిభావః.

(అస్యాః) శరణాగతేః. (బహువ్రీహీతి) “సర్వఆస్పదంయస్యసః” ఇతివిగ్రహణాబోధ్యః. (యావదాత్మేతి) న్యాసతిలకే; “ఆత్తేష్వశుఫలాతదస్యవిషయేభ్యచ్చిన్నదేహంతరా వస్త్యాదేరసపేక్షణాత్తనుభృతాం సత్త్వాదివద్వాసిని । శ్రీరక్షశ్వరయావదాత్మనియతత్వ త్సారతస్త్రిచితాత్వయ్యేవత్వదుపాయ ధీరపిహితస్వోపాయ భావాస్తుమే” ఇతి. యావదాత్మనియతేతి-కృత్స్నాత్మనియతేత్యర్థః. (అధికారాంతరాపేక్షేతి) జాత్యాద్యధికారాంతరాపేక్షేత్యర్థః. (సమ్ప్రదాయజాతమ్) * పుకలాన్నితావడియే నిత్యాది సమ్ప్రదాయజాతమ్.

కుమ్ యోగ్యమల్లామైయాలే తజ్జశశుకళై తైళిన్దు” ఇత్యాదినా పూర్వాధికారోక్త ప్రకారేణేత్యర్థః. (అభిమతఫలత్తుక్కితి) సామాన్య నిర్దేశః సర్వాధికారిసాధారణ్యార్థః. (ఉయాపా న్తరనిస్సహనాయితీ) మశ్యకత్వ స్వరూపవిరుద్ధత్వాదిజ్ఞానైర్వధాసంభవం నైస్సహ్యం వివక్షితమ్. (న్యాసవిద్యైయితేషతి) అయంన్యాసవిద్యాశబ్దః సర్వప్రతిసాధారణః. అన్యథావక్ష్యమాణ శరణవరణాధికారజ్ఞాతవ్యతాయా అప్రతిజ్ఞాతత్వాపాతాత్.

సనున్యసేదితి శబ్దాంతరాత్ న్యాసస్యశరణాగతి భేదస్సిద్ధాంతసిద్ధిః. తత్కథం న్యాసశరణాగతి సాధారణ్యమితిచేన్న. విద్యుపాస్యాది శబ్దానాం సర్వవిద్యా సాధారణ్యేషి “నానాశబ్దాదిభేదాత్” ఇతిసూత్రభాష్యాద్యనుగృహీత రీత్యా తత్తద్విద్యా భేదసాధక శబ్దాంతరత్వవచనాప్రవృత్తేః.

(పూర్వాధికారేతి) ఉపాయవిభాగాధికారేత్యర్థః. (యథాసమ్భవమితి) అజ్ఞానాదుత్త్రేవర్ణికానాం దుశ్శక్తిత్వజ్ఞానేనఉపాయాంతరైస్సహ్యమ్, సర్వజ్ఞానాం త్రివిధసరళానాం స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానేనఉపాయాంతరైస్సహ్యమిత్వవసేయమ్.

(నానాశబ్దాదిభేదాదితి) శ్రీభాష్యే తృతీయాధ్యాయే తృతీయపాదే శబ్దాదిభేదాధికరణే:- “నానాశబ్దాదిభేదాత్” ఇహబ్రహ్మ విద్యాసర్వాః బ్రహ్మప్రాప్తిరూప మోక్షైకఫలాః. సద్విద్యాభూమివిద్యాదహరవిద్యోపకోసల విద్యా శాబ్దేభ్య విద్యావైశ్వానరవిద్యానైస్త్వయ విద్యానైశ్చరవిద్యాదికామికళాభాగతాత్సాధాంతరగతాశ్చేదాహరణమ్. అన్యః ప్రాణాద్యైః విషయఫలాశ్చ. కిమత్రవిద్యైక్యమ్. ఉతవిద్యాభేద ఇతిసంశయ్యతే. అత్రైవాసాం పరస్పరభేదే సమర్థితేసతి ఏకస్యాదహర విద్యాదికాయాం సర్వవేదాన్తప్రత్యయన్యాయః. కింయక్తమ్ విద్యైక్యమితి కుతః, వేద్యస్య బ్రహ్మణ ఏకత్వాత్. వేద్యంహివిద్యాయారూపమ్. అతోరూపైక్యా ద్విద్యైక్యమితి.

ఏవంప్రాప్తేభీయతే. (నానేతి) నానాభూతావిద్యాః; కుతః, శబ్దాది

అతవపవక్రిపన్నపారిజాతే;— “ప్రప్రిపత్తిరపి సామాన్యాచ్చాస్త్రే
 ౭స్యత్రప్రపచ్చ్యతే” ఇతి, “తేనతేనావ్యతేతత్త్నాన్యసేనైవ” ఇత్యాది
 న్యాసశబ్ద ఘటితవచనానాం సామాన్యవచనత్వమ్. “శరణాగతి శబ్దేన
 పప్రిస్తువిశేషితా” ఇతి, “ప్రార్థనామతిః - శరణాగతిః” ఇత్యాది.
 శరణాగతిశబ్దఘటితవచనానాం విశేషవచనత్వ ఇచ్చానుగృహీతమ్,
 యద్వా, అయన్యాసవిద్యాశబ్దః పప్రిపత్తివిద్యాసామాన్య నిరూఢఇతి
 నానుపపత్తిః. “ఇహీయుమవనుక్కు” ఇతిహేతుగర్భం విశేషణమ్.
 తతశ్చ “న్యాసవిద్యానుష్ఠానోన్ముఖత్వాత్” ఇతిహేతుర్లభ్యతే. తస్యచ
 “అతీయవేణమ్” ఇత్యతాన్వయః. అధికారివిశేషమితి విశేషశబ్దేన
 న్యాసాధికారాణాముపాసనాధికారేభ్యోవైలక్షణ్యం పరస్పరవైలక్షణ్య

భేదాత్. ఆదిశబ్దేన ఆభ్యాసశ్శాస్త్రగుణప్రక్రియానామధేయానిగృహ్యంతే. శబ్దాస్తరా
 దిఖితప్రవిధేయభేదహేతవోనుబద్ధభేదాద్యశ్యంతే. యద్యపి “వేద” “ఉపాసితా”
 ఇత్యాదయశ్శబ్దాః ప్రత్యయావృత్త్యవిధాయినః. ప్రత్యయాశ్చ బ్రహ్మైకవిషయాః.
 తథాపి తత్తత్ప్రకరణోదిత ఇగదేకకారణత్వాదవహతపావృత్వాదివిశేషణ విశిష్ట
 బ్రహ్మవిషయ ప్రత్యయావృత్త్యవిబోధినః ప్రత్యయావృత్తిరూపా విద్యాభిన్నైః
 బ్రహ్మప్రాప్తిరూప ఫలసంబంధ్యపాసన విశేషాభిధాయానిచ నిరాకాంక్షాతీవా
 క్యాని ప్రతిప్రకరణం విలక్షణవిద్యాభిధాయానీతి నిశ్చయతే. అస్మిన్నర్థే “శబ్దాస్తరే
 కర్మభేదః” ఇత్యాదిభిః పూర్వకాష్టాదితైస్సూత్రై స్పృహీతి పునరిహ ప్రతిపాదనం
 వేదాస్తవాక్యాస్యైకధేయజ్ఞానపరాణీతమదృష్టి నిరసనాయ. అతోవిద్యాభేద ఇతి
 స్థితమ్” ఇతి. తచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయాం పూర్వవిద్యా విషయచిన్తాక్రియత ఇతి
 సంగతిః. (అక్షరవిద్యాదికాఇతి) ఆదిశబ్దేనన్యాసోవివక్షితః. సూత్రేపి శబ్దాదిభేద
 సద్భావాత్. ఉదాహరణమ్- విషయ ఇత్యర్థః ఇతి. (తత్తద్విద్యాభేదసాధక శబ్దా
 స్తరత్వవదితి). యథాతత్తదాకార విశేషవిశిష్టత్వేన సామాన్యశబ్దస్య మహావాక్య
 జ్ఞానాత్ విశేషబోధకత్వం, తథాన్యాసశబ్దేపి ఉపపత్తిరితిభావః.

(ప్రపత్తిరితి)అస్యత్రశాస్త్రేఇత్యన్వయః.(తస్యచ)హేతోశ్చ.(పరస్పరవైలక్షణ్య
 మితి) శరణపరణన్యాసయో రైవలక్షణ్య మిత్యర్థః.

భాషితమ్, “ముతలాననై” ఇత్యాది శబ్దసంఘటనాదు విశేషావివక్షితాః.

అథసాధన పరిపత్త్యధికారం భక్త్యాద్యధికార సాధారణేన సామాన్యసూత్రేణ దర్శయతి. (అధికారమావతిత్యాది ద్వితీయవాక్యేన) “అహ్వోసలోపాయాద్భిలే ప్రవృత్తనామ్ పురుషసమక్కు అధికారమావతు - ఫలత్తిల్ అర్థిత్వముమ్, ఉపాయత్తిల్ ‘సామర్థ్యముమ్’” ఇత్యన్వయః. తథాచ, అర్థిత్వవిశిష్టసామర్థ్యమేవ సాధనాంతరసామాన్యాధికార ఇత్యుక్తం భవతి. అథవా, యథాక్రమమేవాన్వయః. తదాపి ఉపాయాన్వయితావచ్ఛేదక ధర్మాత్మకః అధికారస్తానత్ స్వఫలసాధన ప్రవృత్త పురుషవిషయే నిరుక్తరూపభవతీత్యేవార్థః. తథాచ, స్వప్రవృత్తి నివృత్తానాంశరణాగతానా మధికారోఽన్యాదృశ ఏవేతిజ్ఞాపితమ్. త్రికతసురిత్యుక్తం సామర్థ్యం వివృణోతి (ఇవన్ శ్రీలిత్యాది నాతృతీయవాక్యేన). ఉక్తస్యసాధనాంతరాధికారస్య సిద్ధోపాయాధికారాద్వాప్తివృత్తిమాహ (ఇవ్వాధికారమ్ మున్నే సిద్ధమామిరుక్కు మితితురీయవాక్యేన). అత్ర “సిద్ధమేవహి సర్వత్రనియోజ్యస్య విశేషణమ్ | జీవనాది తథైవైకః కామనైవ విశేషణమ్.” ఇతి శ్రీయామునాచార్యకారికా అభిప్రేతా.

(నిరుక్తరూపః) అర్థిత్వవిశిష్టసామర్థ్యరూపః. (సిద్ధమేవేత్యాది) (సర్వత్ర) సాధనప్రవృత్తైః. (నియోజ్యస్యవిశేషణమ్) నియోజ్యస్య - పురుషస్య, విశేషణమ్ - అధికారః. సిద్ధమేవ జీవనాది. యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంబ్రాహ్మయ్యాది నిత్యే విశేషణమ్. “స్వర్గకామాయజేత” ఇత్యనిత్యేకామనా విశేషణమిత్యర్థః. (యామునాచార్యాః) ఆశేషవారితి ద్రావిడనామకాః.

అత్రాయమభిప్రాయః. యచిచేతన ప్రవృత్తి సాధ్యానాఘు పాయాంతరాణా మధికారోపిచేతనయత్న సాధ్యస్సాన్యత్, తస్మి అధికారసాధన ప్రవృత్తేరపి అధికారాంతర సాపేక్షతయాతస్యాపి సాధ్యత్వేత స్యాపితభాత్వ మిత్యనవస్థాస్సాన్యత్; తస్మాచ్ఛేతనయత్న సాధ్యోపాయస్థలే సిద్ధవవాధికారోవాచ్యుః; ఏవంసిద్ధోపాయాధికారస్యాపి సిద్ధత్వేనిత్య ఫలోపధానప్రసక్తాత్, సాధ్యనైవ సిద్ధోపాయాధికారత్వం వాచ్యమితి. ఏతేన శరణాగతేస్సాధ్యత్వాత్ సిద్ధోపాయాధికారత్వం ససమ్భవతీతి కేమాశ్చిద్రాన్తిర్హూరోత్సరితా.

అథసాధనాంతరాధికారఘటకార్థనావిషయంఫల స్వరూపమాహ (ఇతుడై యవనుక్కిత్యాదినా). “ఇతుడై యవనుక్కుప్రయోజనమాయ్ క్కొణ్ణు” ఇతిఫలస్య స్వార్థత్వము క్తమ్. అనేనశరణాగత కర్తృకార్థనా విషయాద్వాన్యత్తి రుక్తాభవతి. ఏతేనసాధనాంతరనిష్ఠానాం ప్రయోజనాంతర వైముఖ్యరూపమాకించ్యన్యం నాస్తీతిదర్శితమ్. అథతదుపాయ స్వరూపమాహ (తదర్థమాకవిత్వాదినా). (తదర్థమాకవితి) స్వప్రయోజనార్థతోక్త్యాన్యా సోపాసనయోరహంకార గర్భత్వందర్శితమ్. సాధనమాక విత్యనేన అధికారివిశేషణతయా విధీయమానాఫలప్రవృత్తిర్వాన్య వర్త్యతే. నిత్యసిద్ధ సిద్ధోపాయవ్యావర్తనాయాహ (విధిక్కప్పడుమతి

(తస్యాపి) అధికారాంతరస్యాపి. (తదాత్వమ్) అధికారాంతరసాపేక్షత్వమ్. (ఫలోపధానమ్) ఫలోత్పత్తిః. (సాధ్యనైవేతి) ప్రతిబద్ధకాభావస్య అధికారత్వ కల్పనేలాఘవాత్, తస్యనియోజ్య విశేషణత్వం సిద్ధమితి, ప్రతిబద్ధకాభావరూప ప్రపత్తేసిద్ధోపాయాధికారత్వం సమ్భవతీతిభావః. (వాచ్యమితి) అత్రాయమభిప్రాయ ఇత్యన్వయః.

(అర్థనావిషయాదితి) ఫలాదితిశేషః. (తదుపాయేతి) ఫలోపాయేత్యర్థః. (అధికారివిశేషణతయేతి) ఈశ్వరనైవ ప్రయోజనం యత్తేతేఫలమ్ - అధికారి

తి) చేతనకృతిసాధ్యతయా ప్రతిపాద్యమానమిత్యర్థః. కేచిదత్ర “సాధ్యమాక విధిక్కుప్పడుమతు” ఇతిపఠన్తి తదనత్. కర్తృవ్యాపారసాధ్యతాయా ఏవవిధ్యర్థజ్ఞేనతేన పానరుక్త్యాత్.

ఇష్టంసాధనాన్తరాధికార సాధారణాకారేణ ఉపాయభూతన్యూసాధికారోనిరూపితః. అనేనైవ ఉపాయభూత తత్త్వాన్యూసాధికార విశేషాపాణామపిత తత్ఫలాదివిశేషానుగుణ్యేన జ్ఞాతుంశక్యతయా నిరూపితప్రాయత్వాత్, అప్రకృతత్వాచ్చ తామపేక్ష్య ఫలప్రపత్తిరూపన్యాసవిశేషా సాధారణాధికార స్త్యైవ అవశ్యజ్ఞాతవ్యతామాహ (ఇక్లిత్యాదినా). (ఇజ్ఞు)ముముక్షుత్వాధికారోపాయ విభాగాధికార యోరనన్తరే అస్మిన్నధికార ఇత్యర్థః. అయంభావః; పతదధికార శిక్షణీయాధికారిణః పూర్వాధికారాభ్యాం సాధ్యాభాస సాధనాభాసవై రాగ్య పర్యన్తతయా శిక్షితస్వరూపజ్యేన తస్మిన్ రిత సాధనాన్తరతుల్యసాధన ప్రపత్త్యధికార విశేషాణా మత్రాప్రకృతత్వాత్, ఫలప్రపత్త్యధికార విశేషవలత్రజ్ఞాతవ్యతయా పరిశివ్యతఇతి.

విశేషప్రపత్తిరితిభావః. (పఠన్తి) సాధనమాక విధిక్కుప్పడుమతిపాతశ్చేత్ సాధనరాహిత్యేనాపి విధీయమానం కిచ్చిదన్తితివృత్త్యే; తదాస్వసిద్ధానవిరోధః. అతః “సాధ్యమాకవిధిక్కుప్పడుమతు” ఇతి పాతాన్తరమాశ్రయణీయమితిసారాస్వాదిసీకృదభిప్రాయ ఇతిబోధ్యమ్. సిద్ధాంతే- “అధికారిక్కు కృత్యమావతు - ఉపాయపరిగ్రహమ్. అత్రై సాధ్యమాకవిధిక్కితాన్” ఇత్యుక్తమ్. (పానరుక్త్యాది) “విధిక్కుప్పడుమతు” ఇతివిధేః కృతిసాధ్యత్వవైర్వివర్థిత్యాత్, “సాధ్యమాకవిధిక్కుప్పడుమతు” ఇతిపానరుక్త్యమిత్యర్థః.

(తాన్) న్యూసాధికారవిశేషాన్. (పతదధికారేతి) అధికారిణః శిక్షితస్వరూపజ్యేనేత్యన్వయః. (సాధనేతి) సాధనాన్తరతుల్య సాధనాన్తర ప్రపత్తిత్యన్వయః. (పరిశివ్యతఇతి) అయంభావ ఇత్యన్వయః.

(స్వతంత్రప్రపత్తిరూపేతి) అత్ర అన్యేచ్ఛాన ధీనేచ్ఛావిషయ త్వరూపం ప్రాధాన్యం స్వతంత్రశబ్దేనవివక్షితమ్. తేనసాధన ప్రపత్తి వ్యాప్తిః, తస్యస్వప్రయోజన పరతంత్రత్వాత్. గురూపాయ నిరపేక్షత్వం స్వతంత్రత్వమితి వివక్షాయామపి సాధనప్రపత్తేర్నతత్సమ్భవః. తస్మాగురూపాయ స్థాననివిష్ట సిద్ధోపాయసాపేక్షత్వాత్. తథాచానుగృహీతం ద్వయాధికారే; “అజ్ఞమాక ప్రపత్తియుమ్ పణ్డి ఉపాయ మాక ఉపాయము మనుష్టీత్తు పెఱవేణ్ణమ్ ఫలత్తై ఉపాయ మొట్టియవే ప్రపత్తిమాత్రతాలే పెఱుక్కైడి ఈశ్వరనుడైయ సహజకారుణ్యాది స్వభావవిశేషమాకైయాలే అకిచ్చననుక్కు ఈశ్వరన్ ఉపాయాన్తరస్థానత్తిలే నిన్టానెన్గితు” ఇతి.

స్వనిష్పాద్యగురూపాయ నిరపేక్షత్వం తదిత్యుక్తావపి తస్మాస్తదసమ్భవః. భగవతిగురూపాయ నిష్పాదనభరన్యైవఅకిచ్చనేన సమర్పణ మాణతయా తథాన్వీకృతభరేణ భగవతాభక్తిదానేఽపితస్యాస్తాదృశప్రపత్తి నిష్పాద్యత్వాన పాయాత్. తస్మి అజ్ఞప్రపత్త్యపేక్షయా

(స్వతంత్రప్రపత్తి) అజ్ఞత్వవ్యతిక్రత్యం స్వతంత్రత్వమితి పూర్వవక్షణ ఇతి బోధ్యమ్. (తేన) అన్యేచ్ఛానధీనేచ్ఛా విషయత్వరూపప్రాధాన్య వివక్షణేన. (తస్య) సాధనప్రపత్తినిష్ఠస్య. (గురూపాయః) భక్తిః. (తత్సమ్భవః) గురూపాయనిరపేక్షత్వ సమ్భవః. (తస్మాః) సాధనప్రపత్తేః. (గురూపాయస్థాననివిష్టేతి) గురూపాయవహ సస్య ఫలప్రదత్వభరస్యచ స్వస్మిన్నభావాత్, గురూపాయానుష్ఠాన భరన్యైవస్య స్మిక్ విద్యమానత్వాత్, తాదృశభరన్యైవ ఈశ్వరే సమర్పణాత్, తదుపాయస్థాన నివిష్టేశ్వరసాపేక్షత్వం సాధనప్రపత్తేరితిభావః. ఫలప్రపత్తౌ ప్రవృత్తిః - “అధికారో మేఘయాత్” ఇతి; అపితు ఫలత్వేనతత్రప్రవృత్తిరిత్యవసేయమ్.

(తదితీతి) తత్ - స్వతంత్రత్వమ్. (తస్మాః) సాధనప్రపత్తేః. (తదసమ్భవః) స్వతంత్రత్వాసమ్భవః. (తస్మాః) సాధనభక్తేః.

సాధనప్రపత్తేః కోవిశేషభిచేత్, స్వశక్త్యైవయథాకథశ్చిదనుష్ఠీయా
మానాయాం భక్తావశక్యాం శనిష్పాదనమజ్ఞప్రపత్తికార్యం ప్రథమత
సేవ అనారభాయా భక్తైర్యావదంశనిష్పాదనమ్ సాధనప్రపత్తికార్య
మిత్యనయోర్విశేషః. తస్మాత్, సాధనప్రపత్తే స్సాత్తన్త్రస్యదుర్ని
రూపత్వాత్ ఫలప్రపత్తిరేవ అతస్వతన్త్రప్రపత్తిశ్చార్థః.

ననుఫలప్రపత్తేరవ్యధికారాత్మకత్వేన పరమృతయా మోక్షార్థ
త్వాత్, స్వతన్త్రత్వంనోపపద్యతేతిచేత్, న.తస్యావస్తుతోఅధికారత్వ
సత్వేపి పరార్థకైశ్చర్యత్వ రూపస్వయంప్రయోజనత్వేనైవ ఉపాదీయ
మానత్వేన అవిరోధాత్, తతఏవహితస్యా అన్యార్థత్వేనతి శ్రసజ్ఞాదుక
కారకత్వా ద్వాన్త్యజత్వముచ్యతే.

(మోక్షోపాయవిశేషేతి) అత్రమోక్షోపాయ పదమప్రధానో
పాయపరమ్. “భక్తిప్రపత్తిశ్చ అప్రధానజ్ఞాన సాధ్యోపాయజ్ఞో”
ఇతివాక్యాన్తరానుసారాత్. అప్రధానసాధనత్వశ్చ స్వయంప్రయో
జన భగవత్ప్రీతిత్వావచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపితకారణతా శాల్యద్వేష
ప్రభృతియావదాత్మభావ్యను భవకైశ్చర్యపర్యన్తచేతన వ్యాపారసము
దాయ త్వావచ్ఛిన్న జన్యతానిరూపిత జనకతాశాలి మోక్షయిష్యా
మీతి పదోపాత్త మోక్షాసాధారణకారణ తావచ్ఛేదకసంకల్ప విశే
షనిష్ఠకార్యతా నిరూపిత ప్రతిబంధకాభావత్వావచ్ఛిన్న కారణతాశాలి
త్వమ్. ప్రతిబంధకాభావస్య కారణత్వమనభ్యుపగచ్ఛతాం సామగ్రి
కాలీన కార్యతానుత్పాదప్రయోజకత్వమేవ ప్రతిబంధకత్వం న కారణీభూ

(తస్మాః) ఫలప్రపత్తేః. (అన్యార్థత్వేనతితి) స్వయంప్రయోజన భగవత్ప్రీ
త్యర్థత్వేనతీత్యర్థః. (శ్రసజ్ఞాదు కారకత్వాదితి) ఫలప్రపత్తేః స్వరూపయాథాత్మ్య
జ్ఞానరూపత్వేన ప్రతిబంధకాభావత్వేన దృష్టవిధయా మోక్షం ప్రతి ఉపకార
కత్వాదిత్యర్థః.

(స్వయంప్రయోజనేత్యాది) కారణతాశాలీవ్యాపార ఇత్యన్వయః. జనకతా

తాభావప్రతియోగిత్యమితివదతాం సిద్ధాంతేతు, కృతినామాన్యం ప్రతి
జ్ఞానేచ్ఛయోస్సామాన్యకార్యకారణభావసత్వేన తనూదాయకేవలపరా
తిశయాధాయక కృతినంతతి లక్షణమోక్షం ప్రతిశేషత్వ రూపస్వరూప
జ్ఞానలక్షణప్రపత్తే స్తాదృశమోక్షవిషయ కోత్కటేచ్ఛా లక్షణాభినివే
శాత్మక భక్తేశోపాయత్వస్య సూపసాదత్వాన్నానుపపత్తిః. నచైవం
సాధారణస్య మోక్షోపాయత్వవ్యవహారానుపపత్తిః; తదప్రధానోపాయ
త్వవైధిస ఆచార్యైరనుగృహీతత్వాత్. అప్రధానకారణత్వం నామ
సాధారణకారణత్వమేవ. అత ఏవోక్తిమ్ (౧) “నిమిత్తమాత్రమేవాసౌ
స్పృశ్యానాం సర్వకర్మణి ప్రధానకారణీభూతాయతో వైస్పృశ్యశక్తయః.”
ఇతి. స్పష్టచ్ఛేదమ్ (౧) “వైషమ్యవైర్భ్యుజ్యేనసాపేక్షత్వాత్” ఇతిశ్రుత
ప్రకాశికాయామిత్యన్యతవిస్తరిః. (మోక్షోపాయవిశేషేతి) విశేషపదేన

శాలిసక్కుల్ప విశేష ఉత్పన్నయః. (కృతినంతతి) (సప్రతిలక్షణమోక్షంప్రతి) అవి
చ్ఛిన్న కైక్కుర్మరూపమోక్షంప్రతి. (ఉపాయత్వస్యసూపసాదత్వాదితి) “భక్తిపా
వ్యరుచియతే పుకుమ్. ప్రపత్తిస్సరూపయాధాత్వజ్ఞానతిరేపుకుమ్” ఇతి, దృష్ట
విధయాకారణత్వం బోధ్యమ్.

(సాధారణకారణత్వమితి) సాధారణకారణత్వంనామ-కార్యత్వావచ్ఛిన్నకార్య
తా నిరూపిత కారణతాశాలిత్వమ్. అసాధారణకారణత్వంనామ - కార్యత్వాతి
రిక్తధర్మావచ్ఛిన్న కారణతాశాలిత్వమ్. దణ్డకార్యేషుచే కార్యత్వాతిరిక్తధర్మక
ఘటత్వమిత్యాదికం బోధ్యమ్. (నిమిత్తమాత్రమితి) సాధారణ కారణమిత్యర్థః.
(అసా) ఈశ్వరః. (స్పృశ్యశక్తయః) స్పృశ్యానాంశక్తయః కర్మాణీత్యర్థః.

(వైషమ్యేతి) “వైషమ్యవైర్భ్యుజ్యేన సాపేక్షత్వాత్కాహిదర్శయతి” ఇతి
బ్రహ్మసూత్రమ్. లీలావిభూతో న్యూనాధికభావేన జీవస్పృష్టతత్తత్కర్మసాపేక్ష
త్వాత్ ఈశ్వరస్య వైషమ్య వైర్భ్యుజ్యే నేత్యర్థః. వేదాంతదీపి ద్వితీయాధ్యాయస్య
ప్రథమపాదే; దేవముసుప్రదివిదుసుప్రస్థావక్షపాతప్రసక్తాత్ దుర్వివహదుఃఖగర్భ
త్వేనవైర్భ్యుజ్య ప్రసక్తాచ్ఛవరము కారుణిక్యస్య. వరముపురుషస్య పరిపూర్ణస్య లీలాధమపి

“యావదాత్మనియతత్వత్పారతన్యోచితా” ఇత్యుక్తంస్వరూపానురూపత్వం విచక్షితమ్. “నిష్ఠనుక్కు” ఇత్యుక్తేన శరణాగతేర్భగవత్ప్రవృత్తివిరోధిస్వప్రవృత్తినిపుత్యైత్యుక్తత్వం సూచితమ్. అతఏవ అత్రపూర్వవత్ “మోక్షోపాయవిశేషత్తిలే ప్రవృత్తినామ్ పురుషనుక్కు” ఇతి నానుగృహీతమ్.

అథశరణాగతేర సాధారణాధికారంవక్తుం తదన్తర్గత స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానస్య అష్టాదశదశయోగరూపాభయవిధోపాసనసాధారణ్యభ్రమవారణాయతత్సాధారణాధికారం ప్రథమందర్శయతి (శాస్త్రేత్యాదినా). శాస్త్రజన్యత్వేన భగవన్నిర్దేశకకటాక్షజన్యంజ్ఞానంవ్యావర్త్యతే. అనుష్ఠానావ్యభిచరితాధ్యనసాయాత్మకత్వంహి భగవత్ప్రవర్తిత సత్వమూలకజ్ఞానస్యవిశేషః. తదభావాదేవ శరణాగతవ్యతిరిక్తానాముపాయాన్తర నిష్కర్తవ్యమితిభావః. అత్రతూప్తిలుయ్యకొడ్డార్ విషయంభగవద్భావ్యకారవచన మనుసంధేయమ్.

జగత్సర్వోపసంభవతీత్యాశక్త్యాహ (వైషమ్యనైర్మల్యైససాపేక్షత్వాత్తథాపిదర్శయతి) ఈశ్వరస్య విచిత్రజగత్సృష్టాదేవాదివైషమ్యప్రయుక్త పక్షపాతః, దుఃఖప్రదజగత్సర్వనైర్మల్యఞ్చనసంభవతః. వైషమ్యాదా ఈశ్వరస్య త్రైత్రజ్ఞకర్మసాపేక్షత్వాత్. త్రైత్రజ్ఞానం పూర్వపూర్వకర్మ పర్యాలోచ్య తత్తత్కర్మానుగుణం విషమంజగత్సృజితీతి తత్తత్కర్మైవ వైషమ్యాది హేతురిత్యర్థః. తథాదేవాదియోగంత్రైత్రజ్ఞానం తత్తత్కర్మసాపేక్షం దర్శయతిహిమతిః. “సాధుకారీసాధుర్భవతి. పాపకారీపాపీభవతి” ఇతి.

(నిష్ఠనుక్కిత్యనేతేతి) “ష్టాగతినిపుత్రా” ఇతిధాతురత్రాభిప్రేతా. (తదన్తర్గతేతి) అసాధారణాధికారాన్తర్గతేత్యర్థః. (తత్సాధారణేతి) అష్టాదశదశసాధారణేత్యర్థః. (తదభావాత్) సత్వమూలకజ్ఞానాభావాత్. (భావ్యకారవచనమితి) అత్ర “అవద్గీర్త ప్రథమత్రిక ఒరువనుక్కు రుచిపిత్రైలయిబుళ్ళ అరుమైయై దర్శిప్పిక్రైక్కాక ఒరైతివ్యుత్తై అరుభిచ్చెయ్కిటార్ (ఉయ్యొక్కణ్ణార్ విసుయ

అసాధారణాధికారమాహ (విశేషిత విత్యాదినా) తన్నుడై య
విత్యనేన ఉపాయాంతరాధికారభూతమాకిచ్చన్యంవ్యావర్త్యతే, తద్ధికారి
కావ్యాప్యవృత్తిత్వాదాగన్తుమ్, నస్వాభావికమ్; ఇదన్తు (౧) “త్వత్పాద
కమాలా దన్యన్నమే జన్తాన్తరేష్వపి । నిమిత్తం కుశలస్యాస్తి” (౧)
“విష్ణుపోతం వినానాన్యత్కించీదస్తి పరాయణమ్” “అనాగతానస్తకా
ల సమీక్షయాప్య దృష్టసన్తారోపాయః” ఇత్యాద్యుక్తిరీత్యా నిత్యత్వా
త్ స్వాభావికమితి దర్శనాయ తన్నుడై యవిత్యుక్తమ్. ఇదమనన్యగతి
కత్వేప్యన్వేతి. తస్యాప్య నన్యభోగత్వ స్వరూపచేతనే యోగ్యతారూపే
ణ నిత్యత్వాత్. ఆకిచ్చన్యం వివిణోతి (ఆకిచ్చన్యమావ తిత్యాదినా)

మాక ఉడైయవరరుళిచ్చెయ్తవారైయై స్మరిప్పతెన్జై. అతావతు తత్సనిర్ణయమ్
జ్ఞేన ఉయ్యక్కొడ్డార్ భక్తినిష్ఠరాయరుక్కైయాలే అవరై ప్రపత్తినిష్ఠరాక్కుడి
జ్ఞేవేణుమెన్జుఅవరుక్కు ఇన్జ్లోకార్థతై అరుళిచ్చెయ్తవళివే ‘అర్థస్థితి అఘ్రితా
యరుస్తతు. ఆకిలుమ్ అత్తైవిట్టు ఇత్తైప్పల్ బత్తక్కురుచి ఎనక్కిలై’ ఎన్న; ‘విద్వానా
క్రైయాలే అర్థత్తుక్కిక్రైన్దాయ్, భగవత్ప్రసాదమిల్లామైయాలే రుచిపిఱ్ఱత్తిలై.’ ఎన్జు
అవరీవిషయమాక ఉడైయవరరుళిచ్చెయ్తవారైయైనిన్జెప్పతెన్జై” ఇతి. శ్రీమన్మార్గవ
రమశ్లోకప్రకరణశ్రీసూక్తిరనుసనేయా.

(తద్ధి) తాదృశముపాయాంతరాధికార భూతమాకిచ్చన్యం. (కాలికావ్యాప్య
వృత్తిత్వాదితి) కాలిశేషస్మాన్తరే అవ్యాప్యవృత్తిత్వాత్ - వాప్యవృత్తిత్వాభావాత్;
సర్వదానాస్తిభావః. (ఇదన్తు) శరణాగత్య సాధారణాధికార మాకిచ్చన్యన్తు. (త్వ
(త్పాదేతి) “యేనగచ్ఛామిసర్గతిమ్” ఇతి తురీయపాదః. (విష్ణుపోతమితి) “సంసారా
ర్ణవమగ్నానాం విషయాక్రాంతచేతసామ్” ఇతిపూర్వాన్ధమ్. ఇదంద్వయంజిత
న్తాయామ్. (అనాగతేతి) ఇదంగద్యే. (తన్నుడైయ విత్యుక్తమితి) †(ఆత్మస్మదోః
ఆంధ్రవాక్యకరణే “తాను” ఇత్యాత్మకబ్ధప్రయోగేతత్త్వానేదామిదే ప్రయుక్తం
తానితిపదమ్ - ఆత్మవాచకమితికృత్వా స్వాభావిక మిత్యుక్తమితిభావః). (ఇదం)
తన్నుడైయ వధికారమితిపదమ్. (తస్యాపి) ఉక్తాధికారస్యాపి.

† కుణ్డలితమాన్సగ్రీవాక్యకరణానురోధేన సరసమున్నేయమ్.

(ఉపాయాంతరేతి) అయముపాయాంతర శబ్దః ఫలప్రపత్తివ్యతి.
రిక్తసాధ్యోపాయ సామాన్యపరి, సామర్థ్యాభావమితి వక్ష్యమాణ
హేతుత్రయేణ సామర్థ్యాభావ ఇత్యర్థః, “భక్తియిలశక్తనుక్కు” ఇ
తివదయం నిర్దేశః, తేనశక్తానామప్యా కిచ్చన్యోపపత్తిః. శక్తానామప్యా
స్తికానాం కళజ్ఞభక్షణ స్వర్ణస్తే యాద్యసామర్థ్యవత్ స్వరూపవిరుద్ధ
త్వజ్ఞానేన సాధనాంతరేషు శక్తానామప్య సామర్థ్యసమ్భవాత్. అతఏ
వహ్యనుగృహీతమ్ “అశక్తిక్కిలక్కు నిషిద్ధానుష్ఠానమ్” ఇతి. అనన్య
గతికత్వమాహ (అనన్యగతికత్వమానతితి) . అత్రగతిశబ్దః - కర్మణిశ
ణే వాప్యత్వన్నః క్రమాదుపేయముపాయంవా బోధయతి, తత్రపూర్వ
మభిప్రేత్యాహ (ప్రయోజనాంతరవైముఖ్యమితి) అనంతరమభిప్రేత్యాహ
(శరణ్యాంతర వైముఖ్యమాకపుమామ్). ఇతి.

(వక్ష్యమాణ హేతుత్రయమ్) అజ్ఞానాదికరుమితి, అజ్ఞానాశక్తివర్మదాన
విశమ్భుక్షమత్వాదిత్రయమ్. (భక్తియిలశక్తనుక్కితివదితి) శ్రీవచనభూషణే చతుర్థ
ప్రకరణే “భక్తియిలశక్తనుక్కు ప్రవత్తి” ఇతి. భక్తా ఆశక్తిః స్వరూపవిరుద్ధత్వ
జ్ఞానాత్. నతు దైహికాశక్తేః తద్వదితిభావః. (అనుగృహీతమితి) శ్రీవచనభూషణే
శ్రీమల్లాకగురుభిరించేష్యః. శ్రీవచనభూషణే తృతీయప్రకరణే “అశక్తిక్కు ఇలక్కు
నిషిద్ధానుష్ఠానమ్” ఇతి. తద్వరవరమునివ్యాఖ్యానేః- “ఇవనుడైయ ఆశక్తిక్కు విష
యమ్ స్వరూపోపాయ పురుషార్థ విరోధికత్వాన శాస్త్రనిషిద్ధద్వితీయడైయ అనుష్ఠాన
మైవైఇతి. (గతికబ్ధిఇతి) గమ్యతే చేతనైరయమితి కన్యజిప్యత్వన్నో గతికబ్ధిః
ఉపేయపరి. చేతనైః అనేన అయంగమ్యత ఇతికరణే ప్యత్వన్నంగతికబ్ధిః ఉపాయ
పరఇతిబోధ్యమ్. (పూర్వమితి) ఉపేయపరత్వమితి. దేహావసాన విశమ్భుక్షమాణాం
స్వప్రయోజనవత్త్వంబోధ్యమ్. (అనంతరమితి) ఉపాయపరత్వ మిత్యర్థః. (శరణ్యా
ంతరేతి) శరణ్యత్వమ్-శరణత్వేన ప్రత్యేకురుత్వత్వమ్. ఫలప్రదాన కర్తృత్వేన ప్రత్యే
కురుత్వమ్. శరణ్యత్వం సభవతి. పూర్వోక్తం శరణ్యత్వం చేతనాచేతన సాధా

పూర్వయోజనాయాం ప్రయోజనాంతరశబ్దం స్వపవృత్త్యుద్దేశ్య
స్వాతిశయసామాన్యపరం. వైముఖ్యశబ్దం - అద్వేషపరం. “మద్భ్రౌన
క్లామక్లబ్ మాద్భ్రు” “యాతుశతథావినాశమ్” ఇత్యాదౌ తన్ని శ్లేష
నివృత్తే ప్రార్థ్యమానత్వాత్. నను, ఏవంసతి ఆర్తానామేవ శరణా
గతావధికార స్స్యదితీచేన్న; పరమోత్కట తాదృశాద్వేష వత్త్వమా
ర్తత్వమ్. అనుత్కట తాదృశాద్వేషవత్త్వం దృఢత్వమితి ఆర్తదృఢ
రణమ్. అతివీచ “యావరాణ్యమైష్ట్యమైష్ట్యేన్” ఇత్యత్ర యావైయాలు
మిత్యనుక్త్యా యావరాణ్యమితి, “కిం తానుమే పిఠరుమాన” ఇత్యత్ర పిఠవుమాన
ఇత్యనుక్త్యా పిఠరుమానమితి, చేతన సమాధ్యానిర్దేశాత్, శరణ్యాంతరమచేతనమితి
సూచితమ్.

(పూర్వయోజనాయామ్) గతిశబ్దస్య ఉపేయవరత్వయోజనాయామ్. (మద్భ్రౌ
నమ్ కామక్లబ్లితి) గోదాకృతశస్త్రం ప్రబంధే ఏకోనత్రింశద్ధాధా. అస్యోస్త్వివదేశ
వ్యాఖ్యానే; - (ఉనక్లేయత్యాది) సమన్వితరున్ద ఎక్లశరఃపుక్కుఁలుప్పాకైయుమన్ది
క్లే. ఉనక్కుమ్ ఎక్లకుక్కుమ్ పిఠక్కుమ్ రసక్కుక్కు ఁలుప్పాకైయున్ది క్లే ఉన్న
డైయరసక్కుక్కు ఁలుప్పాక అనన్యార్థశేషభూతరాసనామ్ దాస్యవృత్తియైష్య
క్లడవోమ్. (మద్భ్రౌయత్యాది) ఇతక్కు పుటమ్మన నమ్మడైయ అభిమాన
గ్రస్తమాన ప్రయోజనశక్తేర్బోక్కు” ఇతి. (యాతుశతథావినాశమితి) స్తోత్ర
రత్నే సప్తవజ్రాశ్ శ్లోకః. “అస్యశ్రీవచసభూషణవ్యాఖ్యానే; - ఎనక్కువత్త
శేషియాసవనే! ఉన్నడైయ శేషత్వమాకిఱ దైశ్వర్యత్తుక్కు పుటమ్మన దేహత్తై
యుమ్ కుణముమ్సహియేన్. ఇద్దేహత్తుక్కు ధారకశక్త్యాన ప్రాణశక్తైయుమ్ సహి
యేన్. ఎల్లారాలుమాత్తేపృథక్పట్ట సుఖత్తైయుమ్ సహియేన్. పుత్రమిత్రకళత్రాదిక
ళాన మద్భ్రౌన్తైయుమ్ సహియేన్. ఇతైఇత్తనైక్కుమ్ భోక్తావాన ఆత్మతన్తై
యుమ్ సహియేన్. ఇతైల్లామ్ ఉరుక్కుఁలున్తాతవడి శతథావాకసశ్చిత్తు బోక్
వేణుమ్. ఇద్దవిజ్ఞాపనమ్సత్యమ్. ఇక్లసన్తాకిఱ దేవరక్కు బోయ్యనాన మధుపట్టతు
వధుకిఱనెన్దు” ఇతి. (తన్ని శ్లేషేతి) స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య స్వాతిశయసామాన్య

అక్షణాభ్యుపగమనవిరోధాభావాత్. అత్రప్రయోజనాంతరేతిసామాన్య నిర్దేశేన సాధనాంతరాధికారి సాధారణ మనన్యగతిత్వం వ్యావర్తితమ్; తేషాం(౧)“శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరి” ఇత్యుక్తన్యాయేన న్యాసోపాసనాత్మక స్వప్రవృత్తుద్దేశ్యానంత స్థిరఫలరూపస్వభోగేచ్ఛాసత్త్వాత్, స్వాపాసన నిష్పాదనాద్యనుగుణ స్వానుష్ఠితోపాయానుపక్షికోఫలరూపత్రై వర్గిక ఫలాంతరే వ్యభిమతినత్వాచ్చ ప్రయోజనాంతర సామాన్య వైముఖ్యస్యబాధాత్.

అథ, శరణ్యాంతరవైముఖ్యమిత్యత్రాపి సామాన్యనిర్దేశాదుపాయాంతరాధికార వ్యావృత్తిః. తేషాం దేవతాంతర్యామిస్వాంతర్యామి పరాణంశరణ్యవిశేషణీభూత శరణ్యాంతర సత్త్వాత్, (౧)“సాక్షాదప్య విరోధంజైమినిః” ఇతిన్యాయేన సాక్షాద్యవన్నిష్ఠానామపి స్వానుష్ఠితన్యాసోపాసనాచేతన శరణ్యాంతర సత్త్వాచ్చ. నచతేషాం శరణ్యత్వాభావశ్శబ్ద్యః. ఉపాయత్వాభ్యససాయ విషయతావచ్ఛేదకోపాయత్వాత్మక శరణత్వనత్వరూప శరణవరణార్హత్వనైవన శరణశబ్దార్హత్వాత్. నచ ఏవంసత్యాకించ్యస్య వైయర్థ్యమ్. సామర్థ్యాభావలక్షణా

నిశ్శేషేత్యర్థః. (తేషామ్) సాధనాంతరాధికారిణామ్. (త్రైవర్గికఫలాంతరమ్) ఉపాసననిష్పాదక దీర్ఘాయుష్షాదికమ్. (వైముఖ్యస్యబాధాదితి) “సర్వాణ్యోపాక్షసంహారే కామ్యుంకర్మప్రసేధ్యతి” ఇతిన్యాయాదితిభావః.

గతిశబ్దస్య ఉపాయపరత్వయోజనాగ్రహణ (అథశరణ్యాంతరేతి). (తేషామ్) ఉపాయాంతరాధికారిణామ్. (సాక్షాదితి) వేదాంతదీపే ప్రథమాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే [సాక్షాదప్యవిరోధంజైమినిః] అగ్నిశరీరతయా వైశ్వానరస్వాపాసనార్థమగ్నిశబ్దసామానాధికరణ్య నిర్దేశ ఇత్యుక్తమ్ విశ్వేషాంసరాణాం నేతృత్వాదినాసమ్యుక్తేన యథావైశ్వానరశబ్దః పరమాత్మనివర్తతే. తదైవ అగ్నిశబ్దస్యాపి అగ్రసయనాదినాయోగేన సాక్షాత్పరమాత్మనివృత్తౌ న కల్పిన్విరోధఇతి జైమినిరాచార్యోక్తుస్యత ఇతి. (తేషామ్) న్యాసోపాసనాదీనామ్. (ఆకించ్యస్యవైయర్థ్యమితి) ఆకించ్యన్యాసి

కిచ్చన్యస్యా ౭సిద్ధావస్థసాధన మాత్రవిషయత్వాత్, అసిద్ధావస్థానాచ్చ శరణానరణానన్వ త్వేన అనన్యగతిః త్వస్య సిద్ధావస్థసాధనమాత్రవిషయత్వా చ్చ విరోధాభావాత్. అతఏవహి ప్రపన్నపరిత్రాణే ధనాదేరపి శరణ్యా న్తరత్వమనుగృహీతమ్.

ఏవం న్యాసాపాసనయోశ్చేతనవత్ శరణ్యాన్తరత్వ జ్ఞాపనా మైన, (౧) “ ఉన్నాల్లాలిత్ యావరాలు మొస్తుమ్ కుత్తై వేడ్డన్ ” “కీర్త్తి, తానుమ్ పిఱరుమాన నిలైయైక్కులైత్తాన్ ; ఇజ్జుతానుమివను

కారవై యర్థ్యమిత్వర్థః. (అనన్యగతిత్వస్య) శరణ్యాన్తరవైముఖ్యరూపార్థకత్వే శరణ్యాన్తరపదస్య ఉపాయాన్తరవాచకత్వేన ఆకిచ్చన్యస్య ఉపాయాన్తరసామర్థ్యా భావరూపత్వాజ్ఞీకారే అనన్యగతిత్వ పర్యవసానేన ఆకిచ్చన్యాధికారవైయర్థ్యమితి భావః, (విరోధాభావాదితి)భిన్నవిషయత్వాదితిభావః. (అనుగృహీతమితి) “ఇనిఅర్థమ్ రక్షకమామోవెస్తు నిరూపిత్రాల్, కిళ్ళకొళ్ళుతల్, కామజ్ఞొళ్ళుతల్, కోముల్ ద వకొళ్ళుతల్, జ్ఞాతికొళ్ళుతల్, వ్యాధికొళ్ళుతల్, పిఱరోడే ఎతిరిట్టువివభక్తణమ్ బణ్ణిత్రన్నైత్తా నేముడిత్తుక్కుళ్ళుచ్చడి బణ్ణుతల్ శెయ్కైయాలే అగ్గముమ్ రక్షక మాకిమాట్టాతు.” ఇత్యత్రేతిభావః. (కోముల్ దపరితి) రాజాక్కలిత్యర్థః.

(ఉన్నాల్లాలితి) ఏతద్వాగ్ధ్యభ్యానే ఉన్నాల్లాలెవ్వుతుక్కు-మూస్తుపారుల్. యావైయాలు మొస్తుసానత్తిలై యావరాలు మొస్తుకిడిక్కిఱతాయ్, యావైయెస్తు ఉపాయాన్తరర్థభాయ్, ఉన్నైయొట్టిర్దు మల్ ద్రోతేను మొరు ఉపాయర్థభాలుమ్ కుత్తైనిరప్పవేడ్డియిరేనెన్ఱారుపారుల్. ” ఇతి. తత్రైవ ముద్దినవర్థత్తిలై యావై యాలుమెస్తు అచేతనమాక చొల్లైతే యావరాలుమెస్తు చేతనరాక చొల్లైవతెన్నై న్న; యావైయాలు మొన్నాతే యావరాలు మెన్నిఱుఉపాయభావమ్ ఒరుచేతన నాలే యెన్ఱిరుక్కైయాలే యిత్యాదితి.

(కీర్త్తితానుమ్ పిఱరుమానవితి) శ్రీమత్పార్థవ్యాభ్యానే. “ఇనిమా మెన్నిఱవదత్తు క్కు-క్కిఱుమ్ ఇజ్జుమ్ ఈళ్ళరనుడైయ శెయ్కోకత్తై అరుళిచ్చెయ్కిఱార్. కీర్త్తి తానుమ్ పిఱరుమాన నిలైయైక్కులైత్తాన్. ఇజ్జుత్తానుమివనుమాన నిలైయైక్కులైక్కిఱా

మాన నిలైయైక్కులైక్కితాన్ ” ఇత్యాది తతతత్రాసుగృహ్యతే. శ్రీభట్టారకైశ్చ “ ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేత్ ” ఇత్యత్ర న్యాసాపాసన నిష్ఠానాం నమః పదార్థవిశేషాను సద్ధాన రహితానాం స్వాత్మకశరణ్యా న్తరవత్త్వం శరణాగతానాం ప్రపన్నానాం తద్రాహిత్యజ్ఞాను గృహీ తమ్. తస్మాది దమప్యనన్యగతికత్వమ సాధారణమేవ.

అథాత్ర ప్రథమకల్పస్యై వానశ్యకత్వం జ్ఞాపయితుం తేనైవద్వి తీయస్య చారితార్థ్యమాహ (ఇతుప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యత్వాలు మర్థసిద్ధమ్) ఇతి. తథాచ యే భగవత్సేవస్వార్థాను భవక్తైశ్చార్యాది స్వప్రయోజనాన్తరాస్థినస్తేషామపి వ్యాప్తుత్తిసిద్ధయే ప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యమేవ శబ్దేన వివక్షితుముచిత మితిభావః. ఏవంప్రయోజనాన్తర సామాన్య వైముఖ్యేనైవ శరణ్యాన్తర సామాన్యవైముఖ్యస్య అర్థ

నెష్టు. అతావతు- “సర్వధర్మాన్సరిత్యజ్య” ఎన్నిఱవిడత్తిల్ సకలోపాయద్గతైయమ్ విడవ్పొల్లుకైయాలే ఫలప్రదనానతానుమ్ ఉపాయాన్తరస్థగుమాయ్ తూడ్డిని ట్టిఱ నిలైయైక్కులైక్కితాన్. ఏకమెన్నిఱవిడత్తిల్ స్వీకారత్తిలుపాయభావత్తైక్కట్టై క్కైయాలే ఉపాయభూతనాన తానుమ్ తన్ స్వీకారత్తిలుపాయబుద్ధివజ్జానిట్టిఱ వివనుమాన నిలైయైక్కులైక్కితానెనై. ఉపాయాన్తరస్థశ్చిఱరెన్నిఱతు - ఉన్నా ల్లాల్ యావరాలుమెన్టాప్పాలే” ఇతి. (ఆత్మేతి) అప్రజ్ఞోక్యామ్. “దేహసక్తా తృబుద్ధిర్భదిభవతివదం సాధువిద్యాత్ప్రతీయం స్వాతంత్ర్యాభ్యోయదిస్వాత్ప్రభుమి తరశేవత్వధీశ్చేద్వీతియమ్ । ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేన్న మఇతివచదం బాధవాభాస లోలశ్శబ్దంనారాయణాఖ్యం విషయచపలధీశ్చేచ్ఛతుర్థిం ప్రపన్నః” ఇతి. వితస్యార్థః ప్రతివాదిభయస్కరార్య వ్యాఖ్యానైద్రష్టవ్యః. (తద్రాహిత్యమ్) స్వాత్మకశరణ్యాన్తరరాహిత్యమ్. (ఇదమప్యనన్యగతికత్వమితి) నిష్పన్నోపాయ విషయకునన్యగతి కత్వమిత్యర్థః.

(ప్రథమకల్పస్య) ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యరూప వక్షస్య. (తేనైవ) ప్రథమ కల్పేనైవ. (ద్వితీయస్య) శరణ్యాన్తరవైముఖ్యరూప ద్వితీయకల్పస్య. సారే, (ఇతేవ ప్రయోజనాన్తరేతి) ఇతశరణ్యాన్తరవైముఖ్యమిత్యర్థః.

సిద్ధతాయాం ప్రమాణసిద్ధాయాం తదేకదేశ వైముఖ్యేన తదేకదేశ వైముఖ్యస్థానం సిద్ధతాం దృష్టాంతయతి (ఇన్వర్స్యమిత్యాదినా).

(కణ్ఠకొశ్యతితి) యథాపాయాంతర నిష్ఠానాం స్వప్రయోజనపరాణాశ్చ స్వతంత్రాద్యుద్దేశ్య పరిమిత ఫలవైముఖ్యేనైవ తత్ప్రదదేవతాంతర సేవావైముఖ్యసిద్ధిః. తథైవదేహాత్మాభిమానిప్రభృతి స్వప్రయోజన పరపర్యంత ప్రతికూలవర్గోద్దేశ్య ప్రయోజనాంతరసామాన్య వైముఖ్యేనైవ దేవతాంతర్యామిస్వాంతర్యామి తదుపాసనన్యాసపర్యంత శరణ్యాంతర సామాన్యవైముఖ్యం సిద్ధ్యతీతి ద్రష్టవ్యమిత్యర్థః.

అత్రపరిమిత ఫలమాత్ర వైముఖ్యంవా, తత్ప్రద బ్రహ్మరుద్రాది దేవతాంతరరూప శరణ్యాంతర మాత్రవైముఖ్యంవా శరణాగత్యధికార వాచ్యానన్యగతిత్వ శబ్దార్థః. తత్రప్రథమేన ద్వితీయమర్థసిద్ధ మిత్థ్య

(తత్ప్రదేతి) పరిమితఫలప్రదేత్యర్థః. (ప్రతికూలవర్గేతి) శ్రీవచన భూవణేత్యతీయప్రకరణే “ప్రతికూల రాకిణార్. దేహాత్మాభిమానికశమ్ స్వతంత్రరుప్ అస్య కేషభూతరుప్, ఉపాయాంతరనిర్దురుప్, స్వప్రయోజనపరరుప్. ఇవర్కశక్తు ఉద్దేశ్యరుప్ ఉపాయోపేక్షజ్జరుప్ భేదిత్తిరుక్కుమ్. దేహాత్మాభిమానికశక్తు ఉద్దేశ్యర్ దేహవర్గకరాన మనుష్యర్కళ. ఉపాయమ్ అర్థమ్. ఉపేయమ్ విహిక్ భోగమ్. స్వతంత్రరుక్కు ఉద్దేశ్యర్-స్వర్గాదిభోగప్రదర్. ఉపాయమ్ కర్మానుష్ఠానమ్, ఉపేయమ్ - స్వర్గాదిభోగమ్. అస్య కేషభూతరుక్కు ఉద్దేశ్యర్-బ్రహ్మరుద్రాదికళ. ఉపాయమ్ - తత్సమాశ్రయణమ్. ఉపేయమ్ - తత్సాయజ్యమ్. ఉపాయాంతరనిర్దురుక్కు ఉద్దేశ్యర్ - దేవతాంతర్యామియాన సర్వేశ్వరన్. ఉపాయమ్ - కర్మజ్ఞానభక్తికళ. ఉపేయమ్ భగవదనుభవమ్. స్వప్రయోజనపరరుక్కు ఉద్దేశ్యన్-నెజ్జినాల్ నిజైప్పాన్ యవనైజివన్. ఉపాయమ్ - స్వకీయస్వీకారమ్. ఉపేయమ్ స్వాధ్యక్షైర్జ్యప్రప్.” ఇతిశ్రీసూక్తిరసుసంఖ్యేయా.

(అత్రపరిమితేతి) అత్రేత్యారభ్య అర్థసిద్ధమిత్యంతం - బ్రహ్మణంఽపిఽర్థజ్ఞేనైవచనస్య పూర్వపక్షినిరూపితార్థవర్జనమ్. (తదుక్తీతి) ఉపాసకసాధారణాధికారోక్తీ

చ్యుత ఇత్యుగవ్యసస్తు నోపపద్యతే. తాదృశానన్య గతిత్వస్య ఉపాసక సాధారణతయా ప్రప త్తివిశేషాన సాధారణాధికార ప్రతిపాదనప్రకరణే తదు క్త్యసాక్ష్యాత్. ఆకించ్యస్య విశిష్టవేషేణ తస్యాసాధారణ్య మితి చేత్తరి సమ్మన్యజ్ఞానస్యాపి తత్సమ్మవేన తస్యసాధారణత్వోక్తి పూర్వక మస్యా సాధారణత్వోక్తే రసాక్ష్యాపాతాత్. తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః.

అథాస్మిన్ ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యే క్వచిదంశే ఉత్కటత్వ మవశ్యం వివక్షణీయమితి జ్ఞాపయితుం తద్వ్యతిరిక్తాంశస్య అనుత్కట త్వేపి విరోధాభావం దర్శయన్ పరిమితఫలాన్తరసక్తే విశమ్భమాన్ హేతుత్వమాహ (తీనతమమాన విత్యాదినా). తీనతమముముక్షుత్వం నామ-“నదేహమ్” ఇత్యాద్యనుగృహీతరీత్యా దేహానుపుత్వాది ప్ర యోజనాన్తరప్రసక్తౌక్షణమాత్రా సహిష్టుత్వమ్. తథాచ ఏతద్దేహ విశమ్భాసహత్వరూపమార్తత్వ మిత్యర్థః.

(దేహానుపుత్వాది ప్రయోజనాన్తరేతి) అభ్యుపగతప్రారబ్ధ నిబద్ధనేషు ప్రయోజనాన్తరేష్విత్యర్థః. (సక్తనానవనితి) దేహానుపుత్వా ది విరోధితాజ్ఞానమూలఃస్య ద్వేషస్యమాన్ద్యాపాదకః ప్రారబ్ధమూల కస్సజ్జలేశో వివక్షితః. (మోక్షార్థమాకవితి) అవిశమ్భిత మోక్షవ్యా పుత్త్యర్థం సామాన్యనిర్దేశః. (ప్రప త్తియై ప్పబ్ధీనాలితి) “ప్రప త్తిం సంశ్రయేదేనాం శరణాగతిలక్షణమ్” ఇతివిశేషవచనచ్ఛాయాను సారీ నిర్దేశః ప్రప త్తివిశేష ప్రమాణసాధారణార్థః. (మోక్షమ్ విశమ్భిక్తు-

త్వర్థః. (ఆకించ్యనేతి) (తస్య) అనన్యగతిత్వస్య. (అసాధారణ్యమ్) విశిష్టవేషేణవ్యా పుత్తిరిత్యర్థః. (తత్సమ్మవేన) విశిష్టవేషేణ వ్యాపుత్తిసమ్మవేన. (తస్య) సమ్మన్యజ్ఞా నస్య. (సాధారణత్వోక్తి) మూలేసాధారణమాయుక్త విత్యుక్తిత్వర్థః. (అస్య) అనన్యగతిత్వస్య. (అసాధారణత్వోక్తేరితి) విశేషి త్తవధికారమిక్యతేరిత్యర్థః.

(నదేహమితి) “నదేహంసప్రాణాన్” ఇతిస్తోత్రరత్నశ్లోకోనుసంధేయః.

చరమశ్లోక బిష్పణి.

మితి) ఫలత్వేనోద్దిష్ట్యస్య మోక్షసామాన్యస్య విశమ్భనూత్రమేవనా
నాసిద్ధిరిత్యర్థః.

తథాచ ఉపాయాధికారిణో యాదృశయాదృశ ధర్మవైధుర్యే
సతి తదనుష్ఠితోపాయస్య అనధికారిణాపితత్వేన అకృతపాయత్వం ఫల
వైధుర్యం ప్రాయశ్చిత్తసిమిత్త త్వత్ప్రసాదే; తాదృశతాదృశ ధర్మా
ణామేవ అధికారత్వం సస్పృతపన్నమితి దేహనువృత్త్యాది ఫలవిశేష
వైముఖ్యస్య ఉత్కటత్వాభావేపి తాదృశపురుషానుష్ఠితశరణాగతేః
ఫలసిద్ధేర్ముతతయా సతదంశేవ్యుత్కటత్వ మధికారః. కిన్తసామా
న్యేన వైముఖ్యమాత్రమేవ. కైవల్యాదిస్వార్థ కైజుర్యవర్జ్యంత నిత్య
ప్రయోజనాన్తర విషయేతూత్కటం వైముఖ్యమేవాధికారః. తద
భావేతత్సక్తానాం తదన్వయేసతి పునః కదాపితన్నివృత్త్య సమ్మేష
ప్రపత్తేః ఫలవైధుర్యస్య అనివార్యత్వాత్. అతఏవ “ఏడునిలత్తిలిడు
వతన్ మున్నమ్” “శెన్దుతు మన్నుటిలన్దుత్తిపన్దు” ఇత్యాదిషు.

(ప్రసక్తామితి) సత్యామితిశేషః. (నాసిద్ధిమితి) మోక్షాసిద్ధిరిత్యర్థః.

(తదనుష్ఠితేతి) ఉపాయాన్తరాధికార్యమస్థితేత్యర్థః. (తదంశే) దేహను
వృత్త్యాది ఫలవిశేష వైముఖ్యాంశే. (తదభావే) ఉత్కటవైముఖ్యాభావే. (తత్సక్తా
నామ్) నిత్యప్రయోజనాన్తరసక్తానామ్. (తదన్వయేసతి) నిత్యప్రయోజనాన్తరా
న్వయేసతి. (తన్నివృత్త్యసమ్మేష) నిత్యప్రయోజనాన్తరనివృత్త్యసమ్మేష. (ప్రపత్తేః)
అధికారివిశేషప్రపత్తేః. (ఫలవైధుర్యస్య) కేవలపరాధ కైజుర్యరూప ఫలాభా
వస్య. (ఏడునిలత్తిలి) విశాళకపేతునిలత్తిలి. (ఇడువతన్ మున్నమ్) కేరువతన్
మున్నమ్. కైవల్య ప్రవేశాత్పూర్వ మిత్యర్థః. అశీర్లాధాయాంచతుర్థిగాధా. అస్య
అర్థస్తద్వ్యాఖ్యానే ద్రష్టవ్యః. (శెన్దుతు) “అతుశెన్దుతుమన్నుపుటిలి ఇత్తి
పన్దు” ఇత్యన్వయః. కైవల్యాదిప్రయోజనాన్తరం విషయ సర్వేత్వరం భజ
ఇతిభావః. ద్రావిడబ్రహ్మసంహితాయాం ప్రభుశతకే ద్వితీయదశకేషణ్ముగాధా.
అస్య అర్థస్తద్వ్యాఖ్యానే ద్రష్టవ్యః.

తాదృశం ప్రయోజనాన్తరమేవ ప్రథమతస్సానధానం పరిహీయతే తస్మాదనన్యగతికత్వ రూపశరణవరణాధి కారాన్తర్గతే న్యాసోపాసన జనితమోక్షరూప ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యే ఉత్కటత్వమప్యనశ్యం వివక్షణీయ మితిభావః.

అత్ర తీవ్రతమముముక్షుత్వాభావే ఫలవిశమ్భస్సన్యత్. అత్ర స్తీవ్రతమ ముముక్షుత్వస్యాప్యధికారత్వం కల్ప్యమిత్యర్థ వర్ణనం నసమ్భవతి. తథానతి దృష్టానాం ప్రపత్త్యధికారాభావ ప్రసక్తాత్. అవిశమ్భమాత్రహేతోరధికారత్వాయోగాచ్చ. నాప్యాముష్మిక ప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యమాత్రం ప్రపత్త్యధికారఇతి తాత్పర్య వర్ణనంయుజ్యతే. ఉత్తరవాక్యగతనమఃపదేన ప్రయోజనాన్తర సామాన్యనివృత్తే రేవశరణవరణ ఫలత్వేనోక్తతయా తత్రైకదేశాద్ధిని అర్థిత్యవైకలేన తదధికారాయోగాత్. తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః.

ననుయద్యేవమాకించన్యా ౭నన్యగతికత్వయోరేవ శరణాగత్యధికారతాస్యాత్. తర్హి “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇత్యాద్యధికారోక్తి విరోధస్సదిత్యతలహ (ఇవాకించన్యత్తుక్కుమితి). “అజ్ఞానాదికభుమ్” ఇత్యాదిశబ్దేన అశక్తిపర్యదాసేగృహ్యతే. ఏతేన అజ్ఞపదార్థసన్న్యహితః. విశమ్భానహత్వమిత్యనేన “ఇదంతిత్వీర్షతాంపారమ్” ఇత్యాద్యుక్తంభక్తి పారవశ్యకృతమనిష్ఠనివృత్తా విష్టప్రాప్తౌచ త్తణవిశమ్భాత్కమత్వముక్తమ్.

అత్రఅజ్ఞానాదయ ఆకించన్యనిబద్ధనమ్, విశమ్భాత్కమత్వ మనన్య

(అవిశమ్భమాత్రేతి) ఫలవిశమ్భమాత్రేత్యర్థః. (శరణవరణేతి) ఉపాయఫలమేవ అజ్ఞాదీనాం ఫలమితిబోధ్యమ్. (తదధికారాయోగాత్) తస్యాశ్వరణాగతేరధికారాయోగాత్, పూర్ణార్థిత్వా భావాదితిభావః.

(ఆత్రేతి) అత్రఇవాకించన్యత్తుక్కు మితివాక్యే మూలే ఇత్యర్థః. (యథా

ఐతిత్వనిబంధనమితి యథాసంఖ్యాన్వయే పరాఙ్ముఖాదీనా మజ్ఞానాదిరహితా
రామాకించన్యాభావ ప్రసక్తాత్, యథాసమ్భవమేవాన్వయోభిప్రేతః.
తథాచ అజ్ఞానాచిక మాకించన్యమూత్ర నిబంధనమ్; విశమ్భాత్కమత్వస్తు
షేభయనిబంధనమ్. (౧) “ఎన్నన్ శెయ్ కేన్” ఇత్యాద్యనుగుహితరీ
త్యా భక్తిచారవశ్యస్యాపి అసామర్థ్యాపాదకత్వాత్. ఏవశ్చక్షణమా
త్రవిశమ్భూఽన హిస్తుత్వంపరాఙ్ముఖాదిషు ఆకించన్య నిబంధనమ్. అతఏవ
భట్టరైః - “స్వభక్తేర్భూమ్నావా జగతిగతిమన్యామ విదుషామ్”
ఇతిభక్తిభూమ్నాప్యా కించన్య హేతుత్వమేవాన్వయ గుహితమిత్యాదిక
మవధేయమ్.

నన్వేనమపి *విజానతామిత్త్యుక్తానైకారా స్రజ్గూఢత్యత ఆహ
(ఇతిలేయితి) (శరణ్యాస్తరవై ముఖ్యత్తుక్కి తి) చేతనాచేతనోభయ విధ
శరణ్యాస్తర సామాన్యవై ముఖ్యస్వేత్వర్థః. అథవాజీవేశ్వర లక్షణోభ
యవిధ శరణ్యాస్తరసామాన్య వై ముఖ్యస్వేత్వర్థః. ననుకథమిశ్వరస్య
శరణ్యాస్తరత్వమితిచేన్న; (౨) “ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞాత్మా” (౩) “అత్యే
త్యేహోపాసీత” (౪) “ఓమిత్యాత్మానం యుజ్జీత” ఇతిన్యాసోపాసన
సంఖ్యమ్) యథాక్రమేణ; అజ్ఞానాదికలమ్ ఆకించన్యత్తుక్కు నిబంధనమ్; విశమ్భసహ
త్వముమ్ - అనన్యగతిత్వత్తుక్కు నిబంధనమితి యోజనాయామితిభావః. (ఉభయ
నిబంధనమితి) ఆకించన్యాన్వయగతిత్వ నిబంధన మిత్యర్థః.

(ప్రాణోస్మితి) కాషీతకీబ్రాహ్మణే తృతీయాధ్యాయే; “సహోవాచప్రా
ణోస్మి ప్రజ్ఞాత్మాతంమామాయురక్షుత మిత్తుపాస్య. ఆయుఃప్రాణః, ప్రాణోవా
యుః, ప్రాణ ఉ వా అమృతంయావద్ధ్యస్మిక్ శరీరే ప్రాణోవసతి తావదాయుః,
ప్రాణేనహ్యేవాముష్మిక్ లోకే అమృతత్వమాప్నోతి” ఇతి.

(ఓమిత్యాత్మానమితి) తైత్తిరీయోప నిషణ్డవ్యవ్రతే వికపఞ్చాశానువాకే
“పసురణ్యో విభురసి ప్రాణేత్వమసేస్తాతా బ్రహ్మకత్వమసి విశ్వస్థః । తేజోదా

(౧) తి-వాయ్-౫-౨-౩.

(౨) కాషీ-౩-౧.

(౩) బృహ-౩-౪-౭.

(౪) తై-౬-౫౦.

యోజ్ఞివాస్తర్యామి విషయత్వాత్. (౧) “పరమ్యూహజ్ఞైయుమ్ దేవతాస్తర్యామిత్వత్తైయుమ్ తవిర్క్కిఱతు”(౨) “విషయనియమమే యుశ్యతు” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా కరణాగతేరర్థానతారాదినూ తవిషయ స్వచక్షుగ్నైర్వర్చదా స్వమసిసూర్యశుక్లమైనదా స్వమసి చక్షుమస ఉపయా మగుహీలోసి బ్రహ్మజేత్వా మహాస ఓమిత్యాత్మానం యజ్ఞేత ఎతద్వైకుహూవ నివదం దేవానాంగుహ్యమ్. యవివంజేద బ్రహ్మజోమహిమాన మాహ్నితి. తస్మాద్భూ ప్త్యాజోమహిమాన మిత్యుపనివత్” ఇతి. రక్షరామానుజభాష్యః-న్యాసశబ్దిత ప్రప ద్ధన కరణభూతమస్తమాహ (వసురణ్యఇతి). వసురణ్యః-వసుప్రాప్యః. రణ గతావతి తి-ధాతుః, వసుఃకలత్తేత సర్వదేవతోపాస్య ఇత్యర్థః. విభుత్వమ్ - న్యావకత్వమ్. (ప్రాణఇతి) ప్రాణశబ్దిత కార్యకారణ సజ్ఞాతసంయోజక ఇత్యర్థః. (విశ్వపుక్) విశ్వ స్రష్టా. (గర్భ మ్నా గాః) కాన్తిదఇత్యర్థః. (ఉపయామ) త్వాంగరణమువగచ్ఛామ. (గృహీలోసి) మహతా కాలేన దృష్టుసి. కన్తై ప్రయోజనాయేత్యత్రాహ (బ్రహ్మజే మహాసే) బ్రహ్మజేతువ్యమిత్యర్థః. త్వత్ప్రొత్తర్థమితియావత్. ఓమితిమన్తేణాపి భగవచ్ఛేషత్వ ప్రతిపాదకేన పునరాత్మ సమర్పణం కర్తవ్యమేత్యర్థః. (మహూవ నివదమ్) మహూవనివత్ప్రతిపాద్యమ్. (దేవానాంగుహ్యమ్) దేవానామపి దుర్వి జ్ఞానమిత్వ్యఇతి.

(పరమ్యూహజ్ఞైయుమ్) రహస్యత్రయమీమాంసాయాం, తృత్యయాభ్యాయే “ఇత్యాదీ పరమ్యూహజ్ఞైయుమ్ దేవతాస్తర్యామిత్వత్తైయుమ్ తవిర్క్కిఱతు” ఇతి శ్రీబాష్పశ్య ఆచార్యాభిహాస పరయోజనాయామ్, ఇష్టప్రాణాధికరణే, ఇష్ట రూపాచార్యాస్తర్యామిణి ఉద్దేశ్యత్వ ప్రతిపాదనాత్, అత్ర ఆచార్యాస్తర్యా మిత్వత్తైయుమ్ తవిర్క్కిఱతితినామగృహీతమితిభావః. (విషయనియమమేయుశ్య తితి) ఇయంప్రవచనభూవణమీమాంసాశ్రీసూక్తిః. ఆదికర్తేన “విషయనియమమవతు- గుణపూర్తియుశ్య విడమే విషయమాకై. పూర్తియుశ్యతుమ్ ఆర్చావతారత్తిలే” ఇతిశ్రీసూక్తిగ్రహ్యతే.

త్వాచ్చ. శరణాగతశరణ్యాపేక్షయా ఉపాయః. ప్రసన్నశరణ్యాస్య విభి
న్నత్వాపచాయాత్. నచైవం భేదస్యోపచారాదర్శనం. విశిష్టాదైవ
తినామసేవం విశస్యముఖ్యభేదస్య దుర్నిరూపత్వాత్.

(విశిష్టాదైవతినామితి) విశిష్టాదైవతశబ్దానికి పూర్వార్థమర్థః. “తత్త్వంబిజ్ఞా”
సహనానాం హేతుభిన్నస్వరూపిణి. తత్త్వమకేమహాయోగీ బాహ్యరూపాః
ప్రభుః. ఇత్యదివచనైః సారాంశానాం చ ప్రచిదచిత్తవర్తమానవిశిష్టాదైవతం
తత్త్వమ్. కమిదం విశిష్టాదైవతం నామ, చాచ్యుత్ - త్వయోర్భావోద్భవతా. పృథక్త్వ
నిపేత్యాత్. సజ్జ్ఞాయా ప్రవాసచిహ్నవత్. తస్యలక్షణాః తథాపి, ద్విత్వత్యేన భేద
ఉచ్యతే. ద్విత్వాయా ఇదం దైవతమ్, తిన్నమిత్యర్థః. తస్మేదమిత్యర్థః. విశిష్టాద
సమభివ్యాహారాత్. విశిష్టప్రతియోగికత్వం భేదస్య లభ్యతే. తత్ప్రజాతీయత్వస్య
తాదృశభేదవత్ స్వత ఏవలభ్యతే. సనిద్యతే దైవతం లభ్యతే - అదైవతమ్ స్వభి
న్నస్వసజాతీయత్వవర్త్యం. విశిష్టత్వాత్ - అదైవతత్వా, విశిష్టాదైవతమ్. సజా
త్యస్య స్వసమభివ్యాహారసంగర్భరావచ్ఛేదక రూపేణ; తస్మదైవ్యమేవ. తస్మచిద
చిత్స్వరూపిణాః ప్రకరణాత్. తథాపి, చిదచిద్విష్టం స్వభిన్నతాదృశవస్తుహస్యం
తత్త్వమిత్యర్థః. అదైవతం తత్త్వమిట్యుక్తా, దైవం కర్తార్థ ఘటకభేదే విశిష్టప్రతి
యోగికత్వం, తాదృశభేదవతి విశిష్టతయా సజాతీయత్వస్య లభ్యత ఇతి విశిష్టవదమ్;
విశిష్టం తత్త్వమిత్యుక్తా విశిష్టాత్పరనిషేధోన సిద్ధ్యతీతి అదైవతవదమ్; ప్రతిపాద్యభే
దవతి సాజాత్య వివక్షణాత్ సనిశేషణ. మాదాయబాధః.

సమ చిదచిద్విష్టస్య స్వభిన్న స్వసజాతీయ ప్రసిద్ధం వా - ఆద్యేన నిషేధః.
ద్వితీయేన నిషేధః. సద్బాధ్యం ప్రతియోగ్యమయోగిభ్యామభావోనిరూప్యత ఇతి
న్యాయాదితచేత్సవమ్. శకృత్కం నాస్తీత్యాది ప్రతిత్యుహరోధేన వ్యధికిరణధర్మా
వచ్చిన్న ప్రతియోగితాకాభావస్య సిద్ధాన్తిభిరజ్ఞీకారేణ, చిదచిదైవ ఇష్ట్యయా
పేణ భేదముచిత స్వసజాత్యేన స్వభిన్నస్యభావః - విశిష్టాదైవతకర్తేన ప్రతీయత
ఇత్యదోషాత్. విశేషణస్య విశిష్టభిన్నతయాచ ప్రతియోగినిరూపణోపపత్తిః.

(యథావామోరిత్యాది) యథావాయు ప్రేరితత్పణాగ్రాణాం
స్పంద్యూపవ్యాపారోని ఫలసాధనప్రవృత్తిరూపం, నాపీత్యణాగ్రగత దేశా
న్తర సంయోగాదిరూప ఫలోద్దేశ్యకం, తథాచేతనప్రయత్నోపీతి,
తత్ప్రయత్నం ఫలసాధన ప్రవృత్తిరూపేశ్వర ప్రయత్నఫలమ్, తత్ప్రీతిశ్చ

సచ శశశృంగంనాస్తీత్యాదౌ శృక్లేశశీయత్వభానాత్, తాదృశప్రతిజ్ఞే
ప్రమత్వాపత్తిః. స్వాతంత్ర్యేణాభావాంశే భానశ్చ అభిలషనవిరుద్ధమ్. సచతత్రాపి
స్వాతంత్ర్యేణ అభావాంశే భానసంఘటనః; తథాసతి జనస్తశశబ్దస్య శృక్లేశశీయ
అసమర్థతయా సమాసానుబవత్త్వే" ఇతివాచ్యమ్. శృక్లేశశీయత్వభానేషి ధర్మ
పారతంత్ర్యేణ స్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వ సంబంధేన అభావాంశేషిభానేన శశీ
యత్వావచ్ఛిన్న శృక్లేశనిష్ఠప్రతియోగితాకాభావావగాహితయా తస్యాశ్శీయ
త్వాంశే ప్రమత్వేషి ఇష్టావత్తే స్సవచత్వాత్.

“శుక్తిరజతంజానాతి” ఇత్యత్ర శుక్త్యుద్దేశ్య రజతాంశే భానమానతయా
తదంశేప్రమత్వేషి తాదృశజ్ఞానశాలినాం బ్రాహ్మత్వావ్యవహారవత్, శశశృక్లేశశీయ
ప్రతిజ్ఞాప్రతిజ్ఞానుపి అబ్రాహ్మత్వవ్యవహారోపపత్తిః. అన్యథాశుక్తి రజతంజానాతీత్యాది
బహుతరగ్రాహిక ప్రయోగాజానుప్రామాణ్య ప్రసక్తౌ. శుక్త్యుద్దేశ్య రజతాంశే
భానమానస్య ధర్మపారతంత్ర్యేణ జ్ఞానే ప్రకారతయాభానాత్. రజతప్రకారక
శుక్త్యుద్దేశ్య సంసర్గప్రకారక జ్ఞానప్రతిజ్ఞా తద్వాక్యస్య పరికీయబ్రాహ్మీయవాదక
తయా తత్ప్రయోగః ప్రమాతృత్వేన వ్యవహారవత్, శశశృక్లేశశీయ ప్రయోగే
శశీయత్వా వచ్ఛిన్న శృక్లేశనిష్ఠప్రతియోగితాకా భావస్య తద్వాక్యాత్ప్రీతియమా
నస్య అబాధితతయా ప్రమాతృత్వేన వ్యవహారోపపత్తిః.

యదిచ “శుక్తిరజతంజానాతీతి ప్రయోగస్య ప్రామాణ్యమ్, సతు శుక్తి
రజతంజానాతీత్యాదేః” ఇత్యాగ్రహః, తదాశశృంగంనాస్తీత్యాది వ్యవహారస్యావ్య
ప్రామాణ్యం నేవ్యతామ్. సచతావతా వ్యధికరణ ధర్మావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకా
భావాసిద్ధిః. శశస్య శృక్లేశనిష్ఠప్రతిజ్ఞానిష్ఠప్రతియోగితాకా భావోద్దేశ్యతే.

(ముఖ్యుద్దేశ్య). అత్యుద్దేశ్య. (తత్ప్రీతియత్నః) చేతనకర్తృక ప్రీతియత్నః

ప్రపుత్యుద్దేశ్య భగవత్ప్రీత్యతి శమహేతురితి వచనతాత్పర్యముభిప్రే
తమ్, (తదేకపారతస్యేతి) అతస్యస్థానాన్వితనమశ్వబలబ్ధ మనన్యశరణా
త్వరూపం పారతస్యమ్, పూర్వాన్విత నమశ్వబలబ్ధంస్వ భోగోద్దేశ్యక
ప్రపుత్యనర్హత్వరూపంపారతస్యశ్చ వివక్షితమ్. వ్యక్తచతుర్థ్యన్వి
తనమశ్వబ్ధ వివక్షితమనన్యభోగత్వరూప పారతస్యస్తు “ప్రయోజనా
న్తర వైముఖ్యముమ్” ఇతిప్రభగర్హితమ్. తథాచనిరుక్తపారతస్య
త్రయజ్ఞానమేవ విజ్ఞానత్పద వివక్షితమితిభావః. నను, అస్యాసాధారణ్యాం
నోపపద్యతే. సమ్మన్తజ్ఞానరహితత్వేన అస్యఉపాసకసాధారణ్యాత్. శరీ
రశరీరిభావాది సమ్మన్తనైవ తత్రసమ్మన్తశబ్దార్థత్వాత్, శరీరత్వస్యచ ఆ
ధేయత్వవిధేయత్వ శేషత్వాత్మకత్వేన ఉక్తపారతస్య గర్భత్వాదిత్యత
ఆహ (తదేకేతి). అయంభావః; ఉనాసకానా మవధారణాఽఘటితశేష
త్వాదిజ్ఞానసత్వే తదేకాధేయత్వ తదేకవిధేయత్వ తదేక శేషత్వలక్షణా
వధారణ ఘటితశేషత్వాది రూపనిరుక్త పారతస్యజ్ఞానా భావాదన
న్యశరణత్వానన్య భోగత్వాది స్వరూపాజ్ఞానాచ్చ నదోషఇతి. ననుసకల

(తత్ప్రీతిః)చేతనకర్తృకప్రీతిః. (తదేకపారతస్యేతి) సార్వే. భగవదేకపారతస్యే
తిస్థానేతదేకపారతస్యేతి పాఠోపివర్తత ఇతిబోధ్యమ్. (స్వస్థానాన్వితేతి) స్వస్థాన
స్థితేత్వర్థః (స్వస్థానస్థిత సమశ్వబ్ధః) మూలమస్త్రేప్రణవవ్యక్త చతుర్థ్యస్త ఘటితనా రా
యణ పదమన్యస్థ సమశ్వబ్ధః. (అనన్యశరణత్వరూపేతి) ఉపాయాన్తరశూన్యత్వ
కునన్యశరణత్వమ్. (పూర్వాన్వితసమశ్వబ్ధః) ప్రణవాన్విత సమశ్వబ్ధః. (వ్యక్తచ
తుర్థ్యన్వితసమశ్వబ్ధః) మూలమస్త్రే నారాయణపదానన్తరస్థితాఽఽయేతివ్యక్తచతుర్థ్య
న్వితసమశ్వబ్ధః. తథాచ “సమః ఓంసమః, నారాయణాయనమః”ఇతిభవతి. (అన్య)
స్వరూపాపాయ పురుషార్థేషు పారతస్యజ్ఞానస్య. (అన్య) నిరుక్తపారతస్య
జ్ఞానస్య.

శాస్త్రప్రవర్తకానాం వ్యాసాదీనానుజ్ఞానం నోపపద్యత ఇత్యతః (అ
ధ్యవసాయముగితి, నన్వేషమువ్యాప్తి కాగేనరత్వేన సమ్మోహిపక్షేషు ఉ
పాసకివిశేషేషు అగ్యవాయూభావోపి దురుపసాద ఇత్యతః ఆహ
(ప్రయోజనాంతరవైముఖ్యముమ్) ఇతి. అథాహత్యతీయసమకి పదజన్యా
ధ్యవసాయాత్మక పారతన్త్ర్యజ్ఞానస్య స్వార్థకైజ్కార్యపర్యస్త ప్రయోజ
నాంతర వైముఖ్యలక్షణానుష్ఠాన ఫలోపహితత్వరూపం యాథార్థ్యమ్;
తద్విశిష్టపారతన్త్ర్యాగ్యవసాయస్యైవవరణ్యాంతర వైముఖ్యరూపప్రప
త్త్యధికారప్రయోజకత్వాత్, ఉపాసకానామధికార బాధము క్తతయా

(త్పత్తియనమః పదేతి) వ్యక్తచతుర్థస్థినిశనమః పదేత్యర్థః. “జ్యోతి -
అధ్యవసాయః” ఇత్యన్వయః. (అధికారబోధయంతతయేతి, అధికారజ్ఞానయంత
తయేత్యర్థః. ఆత్రపేదార్థ సద్విహితత ప్రకాశికాయామ్. హిరణ్యగర్భాదీనాం
భావనాత్రయాస్వయాదితి పేదార్థసద్విహిత్యావ్యాఖ్యానావసరే (భావనాత్రయా
స్వయాదితి) అనుష్ఠేయవిషయః ఆస్తరప్రణత్యే - భావనా. సా-త్రివిధా, యథా
“త్రివిధాభావనాభావ విశ్వమేతన్నిబోధతామ్. కర్మాఖ్యాబ్రహ్మసంజ్ఞాన తథా
వైవోభియాత్మికా ॥ కర్మభావాత్మికాహ్యేకా బ్రహ్మభావాత్మికావరా ॥ ఉభ
యాత్మికా తత్రైవాన్యా త్రివిధాభావభావనా ॥ ససన్తనాదయోబ్రహ్మభావభావన
యాయుతాః । కర్మభావనయాచాన్యే దేవాద్యాస్థానవరావరాః । హిరణ్యగర్భాది
షుచ బ్రహ్మకర్తృత్వికాద్విధా । అధికారబోధయంతేషు విద్యతేభావభావనా । అక్షీ
ణేషుసమస్తేషు విశేషజ్ఞాన కర్మసు” ఇతి.

విశ్వమేతత్, త్రివిధాభావనా-భావనాత్రయాన్విత మిత్యర్థః. తామ్ - త్రివి
ధాభావనాం నిబోధ. భావనామవచ్ఛేదకసంజ్ఞాయాన్విశతి (కర్మాఖ్యేతి). కర్మా
ఖ్యా-కర్మభావనేత్యర్థః. ఏకవైవిధ్యసంజ్ఞాత్రయకౌఠిక్తిజ్ఞానావ్యావృత్త్యర్థ మహ
(కర్మభావాత్మికేతి). (భావభావనా) - భావాత్మాః కర్మకర్తాః; తేభ్యః క్రియాః
ప్రతియేరన్నితివచనాత్. భావః అనుష్ఠేయవిషయాభావనా, ఆస్తరప్రణత్యే

గర్భభావభావనా, సాంప్రద్యభావాద్భి కా. కర్మరూపానుష్ఠేయవిషయా. బ్రహ్మభావాత్మికా
 ఉపాసనరూపానుష్ఠేయవిషయా. ఉపయాత్మికా - కర్మోపాసన రూపాభియాం
 సుష్మయ విషయేతి ప్రవిభేత్సన్ధిః. సప్తనాదయః ఇతి. బ్రహ్మభావభావనాయా
 తాః-ఉపాసన రూపానుష్ఠేయ విషయభావనాన్వితా ఇత్యన్ధిః అత్ర బ్రహ్మశబ్దః ఉ
 పాసనరూపజ్ఞానపర్యాయః. (౧) “అగ మోత్థంవివే కాన్మన్విభాజ్ఞానంతథోచ్యతే శబ్ద
 బ్రహ్మగమయః పరంబ్రహ్మవివేచయః” (౨) “ద్యేబ్రహ్మజేదీతి శ్లో” (౩) “ద్యేద్యే
 జేదీత శ్లోచై ఇతః” ఇతి బ్రహ్మశబ్దస్య జ్ఞానద్యాద్యనిర్దిష్టగమజన్యోపాసనరూప జ్ఞా
 నద్వయపర్యాయత్వస్య గతతాప రాశిరేవైవవ్యాఖ్యాతత్వాత్ (స్థావరాచరాగ్ని) స్థా
 వరకన్యేన తదధిమాసిదేవతావివక్షితా. సప్తనాదీనాం సమాధివరోధిసకలకర్మక్షయాత్
 సమాధినిష్క్రమి పాపైశ్చేనానవరత బ్రహ్మైశ్వర్యైశ్చైవైకతానత్వాన్నకర్మానుష్ఠానా
 నవసర్గ. ప్రధానానురోధేన హ్యంగానుష్ఠానమ్. తస్మాత్ తే బ్రహ్మభావనాయా
 తాః-హిరణ్యగర్భాకదయః జగన్నిర్వాహాధిభృతత్వాత్ కదాచిత్రానుష్ఠానం
 కదాచిదుపాసనశ్చ ఇత్యభియ భావనాన్వితాః, ఇతరే-దేవ మనుష్యేద్యాః కర్మ
 భావనయాన్వితాః. సప్తనాదయః - హిరణ్యగర్భాకదయః.

దేవాద్యాః ఇత్యాదిశబ్దస్యకోవిషయః. ఆదిశబ్దస్యాన్వయోచాత్ముక్తేష్వపి
 భావనాద్వయప్రసక్తిః, ఇతి శబ్దావ్యాప్త్యర్థప్రయోజకమాహ (అధికారఇతి).
 “కర్మజైర్వ్యవహారోధోధికారః” ఇత్యధికారలక్షణమ్, స్వప్రయోజనసాధనత్వాత్
 కర్మజిస్వకీయత్వబుద్ధిః-అధికారఇత్యన్ధిః. (అధికారబోధయక్తేషు) అధికారరూప
 బోధయక్తేషు. అనుష్ఠేయ విషయస్వకీయత్వ బుద్ధియక్తేష్విత్యన్ధిః. ముముక్షూరు
 పాసనే స్వకీయత్వబుద్ధిః. బుభుక్షూః కర్మజిస్వకీయత్వబుద్ధిః. అధికారబోధశ్చకేష్వి
 త్యత్రాహ (అక్షిజీవీతి). (విశేషజ్ఞానకర్మసు). - విశేషజ్ఞానమ్ - దేవోహంతును
 ష్యోహమిత్యాది జ్ఞానమ్; విశేషజ్ఞానేతద్దేతుమన కర్మసువిద్యమానేష్వధికారబోధ
 స్సమ్భవతి. తద్యుక్తేషుభావనాత్రయాన్వయఇతి స ముక్తేషు ప్రసక్త ఇత్యన్ధిః.
 ఏవంహిరణ్యగర్భాకదీనాం భావనాత్రయాన్వయేనానుబద్ధత్వాత్ ముముక్షుభిస్తే

తద్వలేన నిరుక్తపారతవ్రాధ్యవసాయ దార్ధ్యాభావస్య సిద్ధత్వాచ్చ
యుక్తం విజానత్పదార్థస్య అసాధారణాధికారత్వ మతిభావః. ఉక్తార్థే
శ్రీరామాయణమహాభారతయామునమునిశ్రీభాష్యకారశ్రీశతకోపముని
అనుపాస్య ఇతిశ్రీవిష్ణుపురాణే ప్రతిపాదనాత్ షేత్రజ్ఞత్వ నిశ్చయ ఇత్యర్థ ఇతి
శ్రీసుక్తిరనుసంధేయా.

(తద్వలేన) అధికారజ్ఞానయః క్తతాబలేన (శ్రీరామాయణేత్యాది). రా-సు-30-
38. “సపిత్రాచపరిత్యక్తస్సురైశ్చసమహర్షిభిః । త్రీన్లోకాన్సంపరిక్రమ్యతమేవ
శరణంగతః” ఇతి, శరణంగతః కాకఇతికేవః. భారతే “అహమస్మ్యపరాధానా
మాలయోఽకిచ్చనోఽగతిః” ఇతి.

స్తోత్రరత్నే - “సధర్మనిష్ఠాస్సచాఽఽత్మ వేదీనభక్తిమాంస్త్యచ్చరణావిధే!
అకిచ్చనోఽనన్యగతిశ్శరణ్యత్వత్పదమూలం శరణంప్రపద్యే” ఇతి. తద్భావనా
చార్యవ్యాఖ్యానేః- ఏవంభగవత్కృతాషేణ భగవదేకేవత్వం స్వాత్మనోవిజ్ఞాయ
క్షణవిరోధఃకక్షుః స్వస్వరూపాఽనురూపాం వృత్తియప్యాచరతి (సధర్మనిష్ఠఇతి).
ధర్మనిష్ఠా - స్థితిర్మస్యసః ధర్మనిష్ఠః - ధర్మరూపానిష్ఠాయనేతివా, ధర్మతిష్ఠతితివా.
అహం ధర్మనిష్ఠానాస్మి-కర్మయోగరహిత ఇత్యర్థః. అతఏవ (సచాత్మవేదీ) నపరి
శుద్ధాత్మ వేదనశీలః, జ్ఞానయోగరహిత ఇత్యర్థః. తదుభయాఽభావాదేవ
(సభక్తిమాన్) “భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యః” ఇత్యాదిమాత్రాభక్తిరాఽస్తీత్యర్థః; భక్తి
యోగరహిత ఇతియావత్. అత్ర “శరణంత్యాం ప్రపన్నాద్విధ్యానయోగవివ
ర్జితాః । తేపిమృత్యుకుతిక్రమ్యయాన్తివిష్ణోఃపరంపదమ్” ఇతిభక్త్యభావేపి ప్రప
త్యా విష్ణుపదప్రాప్తిబోధకం బ్రహ్మవచనమనుసంధేయమ్. (త్వచ్చరణావిధే) పాప
నత్వభోగ్యత్వాభ్యాం సర్వజగత్పవిత్రీకరణ వశీకరణనిపుణేత్వత్వాదే.

ఏవం స్వస్యభక్తావసాధికారత్వేపి ప్రపత్తావసాధికారోనిష్పృత్యాహ ఇత్యభి
ప్రాయేణాహ (అకిచ్చనఇతి) కిచ్చనన విద్యత ఇత్యేకిచ్చనః - ఉపాయదర్శిత ఇత్య
ర్థః. అనన్యసాధన ఇతియావత్. (అనన్యగతిః) శరణ్యాస్తరప్రాప్యాస్తరరహితః.

నూత్నః ప్రమాణయతి (ఇప్రపత్త్యధికార విశేషమిత్యాదినా). “అనాగతానస్తకాలసమీక్షయాప్య దృష్టసంతారోపాయః” ఇత్యనేన ఆకి

శరణ్యేతి సమ్బుధ్యా త్వత్స్వదమూలమితి ప్రోక్త్యాచ భగవత ఏవ శరణ్యత్వ ప్రాప్యత్వే స్థాపయతి. అత్రచప్రమాణాని - “మామేకంశరణంప్రజ”. “మామేక మేవశరణమాత్మానం సర్వదేహినామ్ । యాహిసర్వాత్మభావేన యాస్యసహ్యకుతో నయమ్” ఇతి “సర్వలోకశరణ్యాయ” “శరణ్యంశరణచ్చత్వా మామూర్ధివ్యా సుహృద్యః” “యఏకఃపురుషశ్రేష్ఠఃపరమాత్మాసనాతనః, యస్తాద్భ్రష్టతత్సర్వం తమాశ్రిత్యైవముచ్యతే” “నాన్యందేవముపాసిత విష్ణుఃపరమకారణాత్. మాయా ముద్ధర్తుకామీవై మాయాయోదేవతాగణః । నచాన్యక్షానకిర్తభ్యాం నాన్యభక్త్యా పరంపదమ్ । ప్రాప్నోతిపురుషస్తస్మాత్తమేవశరణంప్రదేత్” సర్వధర్మా నెపరిత్యజ్యమామేకం శరణంశ్రయేత్. భగవస్తంవాసుదేవంపరమానందభూతిదమ్ । తమేవసర్వభావేన సంప్రయాహిమహామునే । అన్యత్సర్వం పరిత్యజ్యతమేవ శరణంప్రజ” “సర్వ భర్తానెసర్వకామనైహికామప్తికానపి । సస్త్యవిధినానిత్యం వద్విధాంశరణాగతిమ్, ఆచార్యానశ్చయోగచ్ఛేచ్ఛాస్తదృష్టేన వర్తనా” ఇత్యాదీని.

త్వత్స్వదమూలమ్-తవైవపాదమూలం శరణముపాయం రక్షకఞ్చ ప్రపద్యే-ప్రాప్నోమి. పరమప్రాప్యస్యతవైవ పాదమూలం ప్రవిష్టేనామేవా లుప్తసరావృత్తిః. అతస్తద్ధారణంమే ఫలమితి భావోవ్యజ్యతే. శరణాగతి స్వరూపప్రయోగ ప్రకారాచేథందర్శితౌ. “అమకూల్యస్యసజ్జల్యః ప్రాతికూల్యస్యవజఃసమ్ । రక్షేమ్యతీతి విశ్వాసః గోప్యత్వవరణంతథా । అత్యనిశ్చేపకారుణ్యే వద్విధాశరణాగతిః” “అహమస్మ్యవరాధానామల యోశిచ్చనోగతిః । త్వమేవోపాయ భూతోమేభవేతి ప్రార్థనామతిః । శరణాగతిరిత్యక్తాపాదేవేఽస్మిన్ప్రయుజ్యతామ్” ఇతి. అనన్యసాధ్యే సాన్నిధీప్తే మహావిశ్వాసపూర్వకం తిదేకోపాయతాయాహ్వాప్రపత్తిశ్శరణాగతిః” ఇతి.

“ధర్మనిష్ఠః, ఆత్మవేదీచన, త్వచ్ఛరణారవిద్యేభక్తిమన్నాస్మి, అశిచ్చనః అనన్యగతిః, హేశరణ్యత్వ త్వదమూలంశరణంప్రపద్యే” ఇత్యన్యయః ఇతి.

శ్రీరంగద్యే అనాగతానస్తేతి, శ్రీవైకుంఠద్యే, తత్త్వాప్రయేచ తత్త్వాదా

ఇన్యన్య స్వరూపానుబంధిత్వం జ్ఞాపితమ్. (తత్త్వాప్తయేచేత్వాది) అత్రప్రపత్తిన్యతిరిక్తస్య సాధనత్వ నిషేధమాక్షేణ ప్రపత్తేస్సాధనత్వ మివమితి నభ్రమితస్యమ్. “అదృష్టనన్తారోపాయః” “పుకల్యాజ్జిగ్ఘాపడియేన్” ఇతిపూర్వోత్తర ప్రమాణవిరోధాత్. కిన్తుప్రపత్తే స్సాధనతాభ్రమస్య, “ఇయం కేవల లక్ష్మీశోపాయత్వ ప్రత్యయాత్మికా । స్వహేతుత్వధియం రుదేకిం పునస్సహకారిణామ్” ఇత్యాచార్యానుగృహీతరీత్యా ప్రపత్తిరూప జ్ఞానేనైవ ప్రతిషిద్ధత్వాత్తత్రోపాయత్వ బుద్ధేరప్రసక్తతయా తదన్వయిరిక్తానామేవ ఉపాయత్వాభావానుసంధానం విధియత ఇతిప్రపత్తే సాధనత్వమేవాత్రాప్యభిప్రేత మిత్యనుసంధేయమ్. కేచిత్తు “తత్త్వాదామ్ముజ ప్రపత్తేర్మే” ఇతియోజనామిచ్ఛన్తి. తత్త్వాదామ్ముజన్వయ విషయక విశ్వాసశాలినో మమేత్యర్థః, తతశ్చభగవత్త్వాదామ్ముజన్వయే విశ్వాసరహితానామేవ భగవదన్వయిరిక్తోపాయా నరమితి నరన్యబుద్ధి చార్పల్యాదితవచనార్థ సూచ్యతే.

అథనిరుక్తప్రపత్త్యధికార ఫలవిశేషమాహ (ఇన్వళవధికారమ్ పెద్దోద్రాలిత్యాదినా). “ప్రపత్తిక్కు” ఇతిసామాన్యనిర్దేశః స్వరూపానురూపన్యాసవిద్యాసక్రమోః. అతఏవహంపుపక్రమేపి సామాన్యేనైవోపక్రాంతమ్ (న్యాసవిద్యైయిలే ఇత్థీయుమవనుక్కు) ఇతి. (జాత్యాదినియతత్వమిల్లామైయాలేయితి) యద్యపి “సాచాష్టాంగషడంగయోగ నియతావస్థా” ఇత్యత్ర అష్టాంగయోగవత్ షడంగయోగస్యాప్యహజ్కారగర్భ సాధనత్వ వేమాభిప్రాయేణ జాత్యాదినియతాధి కారత్వముక్తమ్.

అన్యుజేతి. ద్రమిడోపనిషది. ౬-౧౦-౧౦. “అకలక్లిషేన్” ఇత్యది. అస్యవ్యాఖ్యాన్యదశసహస్రికాయాం ద్రష్టవ్యా.

(పూర్వోత్తరేతి) సారేపూర్వోత్తరప్రమాణ విరోధాత్పర్యం. (తత్ర)ప్రపత్తే. (తదన్వయిరిక్తానామ్). ప్రపత్తిన్యతిరిక్తానామ్.

తథాపిముఖ్యసిద్ధాంత సిద్ధకేవల వ్యాజమాత్రాత్మకానుసారే సర్వధర్మ
త్యాగాజ్ఞా శరణాగతేరివ షడజ్జన్మాన విద్యాయా అపృథికారివిశేష
ణత్వం స్వరూపానురూపత్వ భావపపద్యతే. అతిపవాద్వ్యాజయోగస్యాపి
“ఇత్యైవన రిప్పిత్తతు” ఇత్యాదినా వ్యాజత్వమే వేతిసిద్ధాంతితమితిభావః.

నచైవంసతివేదాంతవిహిత భక్తేస్సర్వాధికారత్వ ప్రసక్తః; తస్మా
జాత్యాదినయిమా భావగ్రాహక విశేషచరణభావాత్, షడజ్జవిష
యేతు “ప్రాప్తమిచ్ఛన్ పరాంసిద్ధిం జగన్సర్వోపశాంతిః” ఇతివిశేష
వచన సద్భావాత్. సాధనషడజ్జవిషయత్వే ప్రాగుక్తరీత్యా అపశూ
ద్రాధికరణవిరోధాత్ నజ్ఞోచాపత్తేశ్చ తస్యవ్యాజ షడజ్జవిషయత్వ

(స్వరూపానురూపస్వాతంత్ర్య విద్యేతి) ఫలరూపస్వాస విద్యేత్యర్థః. (అతిపవా
ప్తాక్షేతి) స్వరూపవిరుద్ధానామపి ఆకారావసరత్వాదేవేత్యర్థః. (ఇత్యైవన రిప్పిత్త
తితి) శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాయాం ప్రవృత్తిపరిచ్ఛేదే “ఇత్యైవన రిప్పిత్తతు పర
హింసయైనివ రిప్పికైకాకాక” ఇతి. (వ్యాజత్వమేవేతి) మోక్షతుక్తాక విత్య
నుక్త్యా “పరహింసయైనివ రిప్పికైకాకాక” ఇత్యనుగృహితత్వాదితిభావః.

(తస్మాః) వేదాంతవిహితభక్తేః. (తస్య) ప్రాప్తమిచ్ఛన్నితివచనస్య.
(అపశూద్రాధికరణ విరోధాతి) శ్రీవచనభూషణమీమాంసాయామ్ వృత్తిపరి
చ్ఛేదే భగవదవచార వివరణార్థే, “వర్ణాశ్రమవిపరీతమాన ఉపచారముమ్” ఇతి.
తద్యుక్తౌ - తదా రాగసదశ్చైవో తైవర్తికాన్తమాన వైదికమస్త్యభారే చతుర్థవ
ర్గ రాసవర్కకో ఆరాధితీతి. తత్క్రమేనదదీపికాయామ్, (చతుర్థత్యాది) కాష్ఠా
గతక్షాన భక్తేవైరాగ్య పరిపూర్ణ రాసవర్కశుక్కు “సశూద్రాభగవద్భక్తాః” ఇత్యా
దిచ్చడియే వర్ణసమ్మేళన నివృత్తిమానాలుమ్ లోకక్షోభముమ్ దర్శనదాషణముమ్ పిత
వాపైకాకాక మర్యాదానువర్తనమ్ ఆవశ్యకమైత్యుక్తాయా లే వైదికమస్త్రాధాన్ అ
పచారమామ్ మధ్యమాధమాధికారిశుక్కు వర్ణసమ్మేళన నివృత్తమల్లాపైయా లే
అపచారమామ్ ” ఇత్యాదికమత్రానుసంభేదయమ్. (తస్య) పూర్వోక్తవచనస్య.

నైవ అవశ్యన క్తేన తద్భలేన యుక్తంసర్వాధికారత్వమిత్యాస్తాం విస్తరి.

అధికారార్థం పృథ్విన్నాపృథ్విన్నావగత్యర్థం ప్రకారభేదేన గాధాశ్లోకాభ్యాం సజ్జిష్టాతి (అన్దణరిత్యాదినా) అత్రకాలక్షేపాక్షమత్వ మిత్యనేన ఏతద్దేహవిశమ్భాక్షమత్వం దేహాన్తరవిశమ్భాక్షమత్వ ఇవ వివక్షితమ్. ఆచ్యేనభక్తి పారతన్త్ర్యలాభః. ద్వితీయేన స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానలాభః. (ఏకద్విత్వాదీతి) అత్రపశ్చదశధా అధికార (తద్భలేన) పూర్వోక్తవచనబలేన.

(గాధా) అన్దణరిత్యైవైన్ద్రవిష్టవనైత్తులకమ్నోన్దవరే ముతలాక నుడగ్గియ సన్నియరాహ వన్దడైయుమ్ వక్రవన్ తకవేదరున్దియనమ్, అన్దమిలాదియై యతీ స్థతివిత్ దనరే" ఇతి. ఆస్యార్థః. "అన్దణర్ - బ్రాహ్మణాః | (అన్దియర్) అన్ద్యాః, (ఎన్దైయిన్ద్రవిష్ట) - పూర్వజహరభ్య అన్ద్యపర్యన్త సీమాన్తతా ఇత్యర్థః. (అన్దైత్తుల కమ్) లక్షణయాసర్వలోకస్థాః. (నోన్దవరేముతలాక) నోన్దతేముదలాకసంసారార్తిపీడితాః. తత్ప్రభృతి. (నుడగ్గి) వణగ్గి. విసతాభూత్వా; (అసన్నియరాయ్) అసన్యప్రయోజనాస్సన్తః, (వన్దడైయుమ్వక్ర) అగత్యప్రాప్తంప్రకారమ్. (వన్తకపు) సమర్థోపాయమ్, అనుష్ఠానోపయుక్తజ్ఞానమ్, (విప్లి) ప్రాప్య (పరున్దియఅన్దర్) అత్మలాభత్వేన కుర్వన్తః అనుకంపాశాలినః ఆచార్యాః. (నమ్ అన్దమిలాదియై) అన్దత్వాన్తకేషిణమ్ ఆద్యస్తరహితం గ్రియఃపతిమ్. (అతివిత్ దనరే) తత్స్వరూపరూపగుణ విభూతిచేష్టితాదికమవబోధితవత్తః" ఇతి. (శ్లోకః) భక్త్యాదౌదాశక్త్యభావః" ఇతిశ్లోకః.

(ఆచ్యేన) ఏతద్దేహవిశమ్భాక్షమత్వ వివక్షణేన. (ద్వితీయేన) దేహాన్తరవిశమ్భాక్షమత్వ వివక్షణేన. (అత్రపశ్చదశధేతి) అత్రరహస్యత్రయసార వ్యాఖ్యాన వివరణ్యాం ప్రపత్తి యోగ్యాధికారే, అధభక్తియోగస్య సాక్షానుష్ఠానశక్తిః, సాక్షయోగస్వరూప నిధారణమ్, శాస్త్రవిహితజాతి గుణాదియోగః, విశమ్భసహత్వ భేదేతి చత్వారామిలిత్వా భక్తియోగస్యాధికారః. తద్రూపిత్యం ప్రపతేరధికారః.

వర్ణనస్తునసమ్భవతి ప్రమాణాభావాత్. శాస్త్రపర్యదస్తానామపశూ
ద్రాధి కరణాన్యాయేన నియమేన ప్రమితరాహిత్యసత్వేన శాస్త్రపర్య
దాసస్య ప్రత్యేకమధికారత్వాయోగాత్. శాస్త్రపర్యదాన శక్త్యభా
వమాత్రద్వికస్య శాస్త్రపర్యదాన కాలక్షేపాక్షమత్వమాత్ర ద్వికస్యచ
యోగాసమ్భవాత్; శాస్త్రపర్యదాన కాలక్షేపాక్షమత్వ శక్త్యభా
వైతత్రితయమాత్ర యోగాసమ్భవాచ్చ. అత్రచతుర్థామధికారాణామ
సమ్భావితత్వేన ఏకాదశానామేన సమ్భావితత్వాత్. ఏవంసమ్భావి
తానామేకాద శానామవితత్తద్రూపేణాధికారత్వాశయణస్య గౌరవగ్ర
స్తత్వేన అయుక్తత్వాచ్చ. కిన్త్వధికారి విశేషవైలక్షణ్య జ్ఞాపనా
యైవ మనుగృహీతమ్. తథాపి. ఏకయోగాదధిక్రియా నిజాలసాధా
రణీస్యాత్. ద్వియోగాత్ సాధిదురా విలక్షణాస్యాత్. త్రియోగా
దతిభిదురా అతివిలక్షణాస్యాత్. చతుర్థాం యోగాద్వ్యతిభిదురా అ
త్యంతవిలక్షణాస్యాదితిభావః. సనుకిమిదమత్సన్తం వైలక్షణ్యమిశిచేత్

సచఃశ్చదశధా సమ్పద్యతే. తత్రచతుర్థామైకై కాభావే చత్వరోధికారాః ద్వ
యోర్ద్వయోరభావే ఏకోధికార్య. “ఇతి, ఏతద్వివరణంతద్వాన్యభావినేద్రష్టవ్యమ్

(అపహద్రేతి) అపహద్రాధికరణే. అపరాక్ అపైదిశాక్ జ్ఞానతరుపా
యాసపిన స్వీకుర్యన్తీతి సామర్థ్యాభావాత్ వేదపుగాణాదిజ్ఞానం శూద్రాదీనాం
సమ్భవతీత్యుక్తమ్. (శాస్త్రపర్యదాన శక్త్యభావేతి) శాస్త్రపర్యదానశక్త్యభావమా
త్రద్వికస్య యోగాసమ్భవాదిత్యస్వయః. అత్రప్రమితర్నామ సాధనామప్రాసోప
యుక్త జ్ఞానమ్. శాస్త్రపర్యదస్తే అత్రైకగ్రీకేనియమేనప్రమిత్యభావస్య సత్వేన
శాస్త్రపర్యదానరూపాధికారగ్రహణే ప్రమిత్యభావరూపాధికారగ్రహణా పాతాత్,
తద్విష్టశాస్త్రపర్యదాన శక్త్యభావమాత్రద్వికస్య దుర్నిరూపత్వాదితిభావః. ఏవ
ముత్తరత్రబోధ్యమ్.

(అత్యంతవైలక్షణ్యమితి) అత్రేదమవధేయమ్. శ్రీపంచభూషణమీమాం
సాయాం పుత్రిపరిచ్ఛేదే “బ్రాహ్మణ్యంవిలెచ్చెల్లకిఱు వేదాధ్యయనాదిముఖతాలే,

భగవల్లాభమేతువెన్న పతుతానే ఇధ్రువుకుఁబాకిలో త్యాజ్యమితి. జన్మభృత్యధినుడైయ ఉత్కర్షముమ్ అపర్వకముమ్ పేర్లుకుమ్ ఇధ్రువుకుమ్ అప్రయోజకమ్. ప్రయోజకమ్ భగవత్సమృద్ధముమ్ అసమృద్ధముమ్. భగవత్సమృద్ధముజ్ఞానాలో ఇరణ్ణుమొక్కమొవెన్నిలో; ఒప్పుతు, ఉత్కృష్టమక భ్రమిత్తజన్మమ్ భ్రంశసమృద్ధవైయాళే “శరీరేచ” ఎన్నిటపడియే భయజనకమ్. అతుకు స్వరూపప్రాప్తమాననైచ్యమ్ భావిక్రమేమిమ్. అపకృష్టమక భ్రమిత్త ఉత్కృష్టజన్మతుకు ఇరణ్ణుదోషముమిత్త. నైచ్యమ్ జన్మసిద్ధమ్. ఆత్మయాలో ఉత్కృష్టజన్మమే శ్రేష్ఠమ్” ఇతి.

ఏతత్తత్పర్యర్థః. బ్రాహ్మణ్యమిత్యారభ్య “ప్రయోజకమ్ భగవత్సమృద్ధముమ్ అసమృద్ధముమ్” ఇతిపర్యవ్రతమ్ కేవలోత్కర్షప్రదైహికజన్మోత్కర్షవాదికుతమ్ కేవలనికృష్టదైహికజన్మోత్కర్షవాది కుతము భయమపినిరస్తమ్.

ఇతఃపరమ్, “భగవత్సమృద్ధముజ్ఞానాలో” ఇత్యారభ్య “నైచ్యమ్ భావిక్రమేమి” ఇతిపర్యవ్రతమక్యచతుష్టయేన భాగవతత్వ విశిష్టోత్కర్షప్రదైహికజన్మోత్కర్షవాదకృద విలక్షణాధికారికుతమ్, భాగవతత్వ విశిష్టనికృష్టదైహికజన్మోత్కర్షవాదకృద విలక్షణాధికారికుత్యా “మధ్యక్షజనవాత్సల్యమ్” ఇత్యాయుక్త రీత్యా భాగవత కాష్టా వగ్యనానువర్తన విశేషగుణవిశిష్టస్వరూపాపాయ పురుషార్థవిషయావాత్కార కుదు కారసామ్యానిరహిత దైహికజన్మనిరహేత్ భగవదేక నిరూపణీయ భాగవతవిలక్షణాధికార్యవేత్తయా ఆభాగవతావధికోత్కర్ష మేతుభూతత్రైవర్ణికా త్రైవర్ణికోభయ సాధారణభగవదసన్యాస్త కేవత్వ జ్ఞానరూపభగవత్సమృద్ధ సహితోత్కర్షప్రాప్తజన్మజన్మోత్కర్ష భగవత్సమృద్ధానుకూల్యా సాదకైకకదైహికజన్మప్రయుక్తే తరాసాధారణభూత భగవత్సమృద్ధానుకూల్య రూపస్వప్రదైహిక జన్మోత్కర్షవాదినా భాగవతబ్రాహ్మణాది త్రైవర్ణికమాద్ర చణ్డాలాద్యత్రైవర్ణికావిలక్షణాధికారిణా భ్రంశసమృద్ధవా నైచ్యభావనారూప దోషద్వయయోగ్యత్వేన అత్యంత హేయావితి తత్రైవర్ణికానిరస్యతే.

త్రైవర్ణికాత్రైవర్ణికావిలక్షణాధికారి సాధారణభ్రంశ సమృద్ధనానాను - తయోరుభయోః కర్మాధీన దైహికజన్మోత్కర్ష జ్ఞానపర్యవ్రాను వర్తమాన రజస్త

మోక్షస్య కాలుష్యాయత్రాధి కృతాధికార కర్మజ్ఞానయోగాది సర్వాధికార ప్రభ
త్వవతారంబాస్య జ్ఞానాద్యుపాయాస్తరాస్యత మాస్వయే “అసన్యోపాయ కత్తస్య
ప్రాప్త్యే చస్ఫీరధికారితా : ప్రపత్తౌ సర్వవర్జానాం సాత్వికత్వాది యోగినిః” ఇతి
ప్రపన్నపారిశాతే వాత్స్య శ్రీమదాచార్యానుగృహీత రీత్యస్వరూప విరోధభ
యాయత్రా శక్తిప్రయుక్తాధి కృతాధికార సర్వాధికారోపాయాస్తర రాహిత్యస్య
జరగతేస్వీకారాత్మక ప్రపత్తిరూప విరుద్ధోపాయాధికారత్వేన తదావిధానస్యో
పాయత్వరూపోపాయాస్తర సంసర్గాసహ సిద్ధోపాయాధికార ప్రచ్యుతి వచన
స్వరూపయోగ్యతా.

త్తైవర్జికా తైవర్జికా విలక్షణాధికారి సాధారణనైచ్య భావనానామ -
దేవభాగవతాపేక్షయా తైవర్జికభాగవతానాం తైవర్జికభాగవతాపేక్షయా అత్తై
వర్జికభాగవతానాం దేహూపాధిజన్యం; సకలభాగవతానిరూపితతయా పూర్వపూ
ర్వాభాగవత నిరూపితతయా సకలభాగవత కేవత్వ పర్యస్తభగవదసన్యార్థ కేవ
త్వరూప స్వరూపానురూపం యన్నీచత్వం తద్భిన్నమ్ - అసన్యోచభాగవత కైష్క
ర్యరూప భాగవతానువర్తన తత్త్వప్రసాద స్వీకారతద్గుణానుభవాదికరణే ఆవశ్యాపే
క్షితమ్ “యదధ్యత్రాధికాయస్తే యోగిసస్సర్వయోగిను । ప్రత్యక్షితాత్మ నాధా
నాం నైమాచి స్త్యంకులాదికమ్” ఇత్యాచ్యుక్తరీత్యా దేవతిర్వజ్ఞునువ్యస్తావరాత్మక
చతుర్విధసకలభాగవతమాత్రనిరూపితమ్; అతవివసకలభాగవత కేవత్వపర్యస్తభగవచ్ఛే
వత్వరూప స్వరూపానురూపం యన్నైచ్యమ్, తస్యవక్ష్యమాణరీత్యా జ్ఞానజన్మవతాం
జన్మసిద్ధత్వవత్, కర్మాధీనదేహూపాధిక జన్మవతాం జన్మసిద్ధత్వాభావేన, జ్ఞానజన్మ
వత్ విలక్షణాధికారి నైచ్యానుష్ఠానం చిరకాలం దృష్ట్వాతదనుష్ఠానవత్ స్వయంతా
దృశనైచ్యం కృత్యాఅభ్యసనమ్.

(అపకృష్టమాకభ్రమిత్వమితి) నైచ్యం జన్మసిద్ధమితి వాక్యద్వయేన ప్రాకృత
జన్మనిరపేక్ష జ్ఞానజన్మనః భ్రంశసమ్భవనాజన్యభయ జనకత్వస్వరూప ప్రాప్తనైచ్య
భావనారూప దోషద్వయాభావః ప్రతిపాద్యతే. కథమితిచేమచ్యతే. విలక్షణాధికా
రిజన్మనః చేతనస్వరూపాకారత్రయ జ్ఞానప్రయుక్తత్వేన తత్సమనితతతయా అన

స్వశరణత్వా జ్ఞానప్రయుక్తోపాయాస్తరాన్వయ జన్యభ్రంశ సమ్భవనాభావాత్. కర్మాధీన దేహదోష కార్తస్య వివాచకత్వేన దేహదోషపారవశ్య జన్యప్రామాది కోపాయాస్తరాన్వయ ప్రయుక్తభ్రంశ సమ్భవనాభావాత్. ఈశ్వరణస్వయన్మురు మ్భత్వేన ఏతేషాంసద్గతి ప్రాపణేహేతుత్వేన ఈశ్వరకర్మ పారతన్యప్రయుక్తభ్రంశ సమ్భవనాభావాచ్చ భ్రంశసంభావనా ప్రయుక్తభయ జనకత్వంనాస్తి.

అసంజ్ఞితేన భాగవతమాత్రానువర్తనపర్యస్త భగవద్దాస్య పర్యస్త భగవదనన్యార్త శేషత్వాద్యా కారత్రయ జ్ఞానప్రయుక్తత్వేన విలక్షణాధికారిజన్యనః, తథావిధ భాగవతానువర్తన సహసిద్ధతయా, అభాగవతానిరూపితం సకనారదాది దేవభాగవతగణేనాది తిర్యగ్భావత శబరకైశిక శ్వపాకాదిమనుష్య భాగవతబృద్ధావనాది దివ్యోదేశస్త తిరుగుల్లలతాదిస్థావర భాగవతైతచ్చతుర్విధభాగవత నిరూపితత్వేన సమస్తభాగవత శేషత్వపర్యస్త భగవదనన్యార్త శేషత్వరూపస్వరూపానురూపంనై చ్యవిశేషం, “వత్సః ప్రజానామైశ్వర్యంవశూనాంవాసకామయే! అహంకీదమృభూయాసంవత్సోవాయమునాతపే” ఇతి, “అసామహూచరణ రేణుజుమమహంస్యాం బృద్ధావనేకిమపి గుల్మలతోషధీనామ్ । యాదుస్త్యజంస్వజనమార్చపథశ్చ హిత్యాభే జుర్దుకుప్తజదవీంక్రంతిభీర్విమృగ్యామ్ ” ఇతిశ్రీమద్రుక్మణ్డపురాణే ఉత్తరభాగే భృగుశాసక సంవాదే “తిరుక్కట్టియూర్” ఇతిద్రావిడనామక ఖండనక్షేత్రమాహత్యేయవచ్చమాధ్యాయే, “ఋషయోపుక్షరూపాశ్చ శిలాదేవాశ్చవైమునే । గర్భరావ్వస్సరస్సర్వేలతాగుల్మప్వరూపిణః । సిద్ధాస్సాధ్యాః కిన్నరాశ్చయః షాస్త్రతచపాంసవః” ఇతి.

(౧) “ఎమ్మెరుమాన్ పొన్ మలై యిలేతేనుమావేనే” ఇతి, (౨) “అహృతసహజదాస్యా సూర్యయస్సస్త బద్ధావిమలచరమ దేహాశ్చత్యమీరణధామ । మహితమనుజతిర్యక్త్వా పరత్వా శ్రయంతేనునియతమితియేస్య ప్రాణురేభ్యో నమస్తాత్” ఇతి. (౩) “నివాసశయ్యాసన పాద కాంతుకోపధాన వహతపవారణాదిభిః । శరీరభేదైస్తవశేషతాంగతై ర్యథోచితంశేష ఇతీర్యతేజనైః” ఇతి. (౪) “శెన్డాల్ మడైయామిరున్దాల్ శిల్లాశనమామ్ నిన్డాల్ మరవడియామ్, నీళకండలకో, ఎమ్మమ్ పునైయామ్ మణివిళక్కామ్

(౧) (౨) ర. స్త- (౩) ప్లో-ర-౪౦. (౪) ౧-తిరువ-౫౩.

పూర్వపూర్వపుటమయై యామ్ తిరునామరపు" ఇతి, (౧) "దాసస్సభావాహనమా
ససం భవజోయస్తేవితానంవ్యజనంత్రయాయయః। ఉపస్థితంతేనపురోగరుత్మతాత్వదక్షిణి
సమృద్ధకిణాఙ్గాశోభినా" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యాపావరాదిశరీరపరిగ్రహరీతిమ్ (౨) "పరం
మతపమాజ్ఞానాపజ్ఞానానానర్యవస్థితిః। సకౌరిచిన్తావిముఖజనసంవాసవై శసమ్" ఇతి,
(3) "ఎణ్ణాతేయిరుప్పార్వైయైతై ప్పొమ్మతు మెణ్ణోమే" (౪) "ఉత్తైవాయ్త్తుక్కమశ
మున్దుక్కిన్దొక్కశశ" (౫) "పూమిపారణ్ణుమ్మోదోదీవైవాణ్ణిప్పలైత్తిణిమిన్" (౬) "మి
ణ్ణిర్పాయ్దున్దుమ్మోదోదీవిలక్కినాయ్క్కిదుమిన్" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా విలక్ష
ణాధికారికృత భగవద్విముఖానాదరణరీతిశ్చదృష్ట్యా, "అస్మాకమిద మావశ్యకమ్"
ఇత్యాశయా అత్యస్తవైచార్యదిగుణ విశిష్టానవ్యవైష్ణవానా దృత్యతద్వాన్వితస్తనం
భావయత్వా, అత్యస్తగుణహీనేవ్యపి శ్రీవైష్ణవేష తారతమ్యభావేన సర్వప్రకారేణ
ప్రతిదినమనువర్తనం భావయత్వా తాదృశభావనాప్రకర్షజన్య దృఢవాససయా
ఉత్కృష్టాపకృష్టదైహిక జన్మవిశిష్ట బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యశూద్రవర్ణాలాది భాగవ
త్తైర భాగవతానిరూపిత సకలభాగవతనిరూపితవైచర్యస్య అభ్యసనీయత్వవత్ విలక్షణ
జ్ఞానజన్మవతాంతస్య అభ్యసనీయత్వాభావేన విలక్షణాధికారిజన్మనః స్వరూపప్రాప్త
వైచర్య భావనారూప దోషానా సీతి.

"అత్తయాల ఉత్కృష్టజన్మమేకేష్టమ్" ఇతి నిగమసవాక్యేన కర్మాధీనం
చతుర్వింశతి తత్వాత్మకాతిహేయాచిత్సంబద్ధోపాధికం యావత్కర్మభావి అత్య
స్తహేయం దేహాత్మాభిమానాభిజాత్యాద్యహంకార ముడుకారమూలం పుణ్యపాప
హేతుభూతం వర్ణాశ్రమాదికార్యగ్రామకులూదివ్యవదేశకారణం ప్రప్రుష్టకర్మశ్రమ
విషయాభూతం అధికృతాధికార సర్వాధికారో పాయాస్తరయోగ్యం భ్రంశసమ్భ
వనా జన్యభయజనకత్వ స్వరూపానురూపవైచర్య భావనారూప దోషద్వయముక్తం
తిర్యక్త్వావరాది భాగవతానువర్తన విరోధిత్యేనతచ్ఛేషత్వా సనురూపం భగవత్సమ్మభ

ప్రతికూలత్వేన నికృష్టం కర్మాధీన దేహాపాధి కోతగ్రష్ట జన్మోత్కర్షవాదిప్రా
 వృణ్మత్రియ వైశ్యత్రైవర్ణిక భాగవతా విలక్షణాధికారి నికృష్టదైహిక జన్మోత్క
 ర్షవాది సూద్రవర్ణాధ్యత్రైవర్ణిక భాగవతావిలక్షణాధికార్య భయజన్య అపేక్ష్య
 భగవన్నిర్దేతుక తృపాధీనం స్వాభావికజ్ఞానవికా సోపాధికమవిచ్ఛేదేన యావ
 దాత్మభావ్యతిష్టాభ్యుత్, అపజ్ఞానమనుకార ప్రతిభటం పుణ్యపాపనివర్తకం గ్రా
 మకులాదివ్యవ దేశమూలభూత సకలపేయ వర్ణాశ్రమాది నివర్తనపూర్వక భగవద్దా
 నైర్విక వ్యవదేహపాదకం కర్మాధీన జన్మోపాధికోతగ్రా భావవత్త్వప్రయుక్త
 ప్రస్తుతికర్ష ప్రమదిమయాభూతం అభిజాత్యాద్యహజ్జర యోగ్యతాధిక్యతాధికార
 సర్వాధికారో పాయానరాస్వయ యోగ్యతాద్యయ ప్రయుక్తప్రంశ సమ్భవనా
 ధీన భయజనకత్వరహితం జన్మసిద్ధవైచర్య విష్టం తిర్క్త్యావరాది భాగవతానువర్తనా
 మకూలత్వేన భాగవతశేషత్వవర్తన భగవచ్ఛేషత్వానురూపం భగవత్సమ్మన్యానుమా
 లత్వేన శ్రేష్ఠందైహిక జన్మప్రతికోటి భాగవతోత్తమాచార్యరూప పితృసుప్తానవర్తన
 తాప్తావన్నమప్రజన్య జ్ఞానరూపమాత్రజన్యం నిఖిలదోష నిర్వర్ణ పూర్వకసమస్తాభ్యు
 దయ ఫలవధాయక పరగతస్వీకారరూప భగవదభిమతి విశేషవిషయతాత్మకాత్మ
 సతప్రాప్తిరూపం విలక్షణాధికారిజ్ఞానజన్య.

ప్రశ్నోపనిషదివృత్తప్రశ్న:- “తేతమర్చయం ప్రత్యవహింసాపితా యోస్తాకమ
 విద్యాయాః పరంపారంతరయసీతి.” ఇతి. మను స్మృతౌ ద్వితీయాధ్యాయే “ఉ
 త్పాదక బ్రహ్మదాత్రోగ్గరియాన్ బ్రహ్మదాపితా । బ్రహ్మజన్తహివిజస్య త్రేత్యచేహ
 చకాశ్వతమ్” ఇతి. ఆపస్తమ్బధర్మే “యస్మాద్ధర్మానాచినోతిస ఆచార్యస్తవైస
 ద్రుహ్యోత్కదాచన, సహివిద్యాతస్తం జనయతి తచ్చేష్ఠంజన్య, శరీరమేవమాతా
 పితరాజనయతః”, ఇతి. ఆపస్తమ్బపుత్రేహరదత్త మిశ్రవిరచితాయాం ఉజ్వలాయాః
 ప్రథమప్రశ్నోపనిషదుపలభే ప్రథమఖణ్డికాయాం “ఆచార్యశబ్దనిర్వచనమాహ (యస్మా

ధర్మానాచినోతిస ఆచార్యః). యస్మాత్పురుషదయఃమాణవకః ధర్మానాచినోతి
 ఖక్షతేస ఆచార్యః. “అవ్యుత్తరసామాన్యానిబూయాత్” ఇతిసకారమాత్రేజేదం
 నిర్వచనమ్. ఆనేనప్రకారేణ మాణవకాచార్యః “శాచాచారాంశ్చ ఖక్షయేత్”
 ఇత్యుక్తంభవతి. (తస్యైనదుప్రేయోక్తదాచన) తస్యై-వివమ్భుతాచార్యాదుః, కదా
 చన - కదాచిదపి, ననుప్రేయోత్-తద్విషయమపకారంశకుర్యాత్. కస్మాదిత్యతఅహ
 (సహివిద్యాతస్తంజనయతి) సహ్యచార్యః తంమాణవకం విద్యానోజనయతి. యథా
 పితామత్యతః, “అత్రాస్యమాతాసావి తీపితాత్వాచార్య ఉచ్యతే” ఇతికాస్తాస్త
 రమ్. (తచ్చేష్ఠంజన్మ) తత్ - విద్యాతః జన్మకేస్తమ్ - చక్రస్తకమమ్. అభ్యుదయ
 నిశేయసహేతుత్వాత్. మాతాపితృభ్యామచార్యకృష్ణతమ ఇత్యాహ (శరీరమేవ
 మాతాపితరాజనయతః) మాతాపితరాశరీరమాశ్రమేవ - కాష్ఠకుద్యాదినమంజనయతః.
 ఆచార్యస్తు సర్వపురుషార్థక్షమంరూపంజనయతి; “ఆచార్యకృష్ణగూరూణామ్” ఇతి
 గౌతమ్యః.

శ్రీ మహాభారతే ఉద్యోగపర్వణి సనత్కుజాత పర్వణిసనత్కుజాతవాక్యేచ్ఛిచ
 త్వారింశాధ్యాయే “శరీరమేతేకురుతః పితామాతాచభారత । ఆచార్యతస్తుయజ్జస్త
 తత్సత్యం వైతథామృతమ్” ఇతి;సాకాస్తరమ్. ఆచార్యకాస్తాయాశాతిస్సపుణ్యా
 సాజగామరా” ఇతితికుతిస్ఫుటీతిహ సాద్యుక్తరీత్యా సర్వోత్కృష్టమితి సిద్ధాన్తి
 తమ్. భవమక్తరీత్యాధ్యానేకారే “అవకృష్టోత్కృష్టజన్మమేకేస్తమ్” ఇతిపజ్జి
 స్సాన్తిత్, తథానాన్తి; “ఉత్కృష్టజన్మమేకేస్తమ్” ఇతిపజ్జిస్త్యతే. అతః
 బైహిక జన్మనిరపేక్ష విలక్షణాధికారిజనైవ ఉత్కృష్టమితి నిగమితమ్. “ఉత్కృష్ట
 జన్మమే” ఇతి వివకారేణ “భాగవతోత్కృష్ట జన్మోత్కృష్టవాది భాగవత
 నికృష్టజన్మోత్కృష్టవాద్య విలక్షణాధికారి జన్మ అవకృష్టమితి సిద్ధాన్తితమ్” ఇతి.
 అతః శ్రీవచనభూషణమిహంసాయామ్ “ఉత్కృష్టజన్మమేకేస్తమ్” ఇత్యుక్తం
 ప్రేయోమేతద్గ్రంథేతేలక్ష్య శబ్దోక్తమితి.

భ్రంశసమ్భావనాప్రయుక్తభయజనకత్వనైచ్య భావనాదిదోషరాహిత్య
మేవేతిబ్రూమః. తదేవాభిప్రేత్యాహ (నిర్విశజ్ఞా-ఇతి). అధికఞ్చాత్ర
పక్తవ్యం పూర్వమేవ ప్రపశ్యేతమితి సర్వముపపన్నమ్.

ఇతిరహస్యత్రయమిమాంసాభాష్య సిద్ధాంతే
సాధనాంతరస్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానధికార నిష్క్రొన్మామ
దశమోవాదః.

పదవాక్యప్రమాణాభిపారీణం సద్గుణార్ణవమ్ ।
శుద్ధసత్వగురోస్సానుం రామానుజగురుంభజే ॥
శ్రీమత్కుశికకుల పయఃసారావార రాకాశశాస్త్రైః,
శ్రీదిగ్విజయమ్ ఏమ్బావైయక్లార్ స్వామితి
ద్రావిడనామవిఖ్యాతైః శ్రీశుదసత్వరామానుజార్య స్వామిభిర్వివరిచితా
చరమశ్లోక టిప్పణి.

సమ్పూర్ణా

—o—o—o—

(భృంశేతి) భయజనకత్వనైచ్య భావనాది దోషయోరాహిత్యమిత్యన్వయః.
(ఉపపన్నమితి) ఉపపత్తిమదిత్యర్థః.

ఇతిరహస్యత్రయ మిమాంసాభాష్య సిద్ధాంతే కఠినపదదీపికాయాం
దశమవాద కఠినపదదీపికా.

శ్రీశుద్ధసత్వమ్ తిరువాళ్లియణ్ణన్ స్వామిభిర్వివరిచితా
కఠినపదదీపికాసమ్పూర్ణా.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీమత్కుశికకులతిలకమణీనాం శ్రీశుద్ధసత్వమ్ రామానుజార్యాభిధానాం
ద్విజయమ్ ఏమ్బావైయక్కార్ స్వామినాంవైభవమ్.

శ్రీమత్కుశికలక్ష్మణార్ణచరి తక్షిరామ్బురాకేశికణి

సద్యఃపద్యశతేన సర్వవిదుషాం తోషాయజోఘ్నుష్యతే ।

హేషాఘోషవిశేషమేషరచయన్ దోషామ్బుధింశోషయన్

హృత్పక్ష్మేర్దుహమధ్యగోహయముఖస్తుత్య స్తువీతేతరామ్ ॥ (౧)

ద్వితీయరామానుజదేశికస్త్య మహాప్రభావశృతకోటిసంఖ్యికి ।

తదేకదేశకి ప్రతిపాద్యతేద్యపద్యేన హృద్యేనమమాత్మనీద్యై ॥ (౨)

అస్తిప్రశస్తతికుశికాన్వవాయ సత్సమ్ప్రదాయస్యనివాసభూమికి ।

అచార్యవంశోభవి సాత్వికానామద్యాప్య విచ్ఛిన్నతయావిభాతి ॥ (౩)

రామానుజార్యోవరదార్యవర్యకి శ్రీమాన్మహార్యస్సచలక్ష్మణార్ణకి ।

ఏతాదృశాః కాశికవంశసిద్ధాన్మూని ప్రభావాజగతిప్రసిద్ధాః ॥ (౪)

శ్రీరమ్యజామాతృమునీన్ద్రపూర్ణ కటాక్షసమ్ప్రప్తమహోదయశ్రీకి ।

సహస్రగాధాశ్రుతిదేశికత్వ పట్టాభిషిక్తాంపరమావీరక్తాః ॥ (౫)

తత్రావతీర్ణశ్శ్రుతవృత్త పూర్ణోవైరాగ్యభక్త్యాదివిమత్తమూర్తికి ।

శ్రీవైష్ణవైశ్విష్యజనైశ్చితాంఘ్రిశ్రీశుద్ధసత్వోగురుసార్వభౌమికి ॥ (౬)

వై రాగ్యలక్ష్మ్యప్రతిభాసమానో వై దుష్టవై దోష్టవిభూష్యమాణః ।

అచార్యశబ్దసృచముఖ్యవాచ్యశ్చే శుద్ధసత్వాహ్వయదేశిశేష్ఠః ॥ (2)

తస్మాత్పుత్రుల్యః ప్రథమాత్మజాతః కాలోపనీతోవినయాద్యుపేతః ।

సలక్షణంసాక్షమవిఘ్నమాదౌవేదం క్రమాంత్రదుతమధ్యగీష్ఠ ॥ (3)

సహస్రగాధాదిచతుస్సహస్రం ప్రబన్ధమధ్యేష్ఠపితుస్స కాశాత్ ।

ససంస్కృతశ్చదామిడవేదధాతీ జటాపటీయాన్మటురున్మిమేష ॥ (4)

కావ్యాన్యలక్ష్మ్యారమసౌ పపాతసనాటకం బుద్ధివికాసయుక్తః ।

పుత్రత్పత్నిదార్ద్యాత్సవ్యయమేవకావ్యమపాతయద్బాలజనావయస్యాన్ ॥

వాధూలవంశామ్బుధివేఙ్కటార్యపుత్రాద్రమావాసగురోఽపసిద్ధాత్ ।

అష్టాబలాదర్జితశబ్దశాస్త్రః ప్రతిష్ఠితః ప్రక్రియయావిరేజే ॥ (11)

తతోమహాభాష్యమహాసముద్రం శ్రీయజ్ఞనారాయణదేశికేన ।

పోతేనీర్త్యావిబుధాభి నన్యోద్ధాన్ధర్వవిద్యాంబుబుధేనుకర్ణః ॥ (12)

తర్హాఖ్యశాస్త్రంమణిసారయుక్తం శ్రీవేఙ్కటాచార్యసుతాద్విదిత్వా

శాస్త్రప్రదీపంత్వరితం సతీకం తత్సన్నిధావేవ వివేదధీమాన్ ॥ (13)

వేదాంతార్యరమానివాససుధియః కాతస్కుతాగ్రేసరాత్

సాహిత్యేసకలాతిశాయివచసః వై రాగ్యతత్వాకృతేః ।

సమ్ప్రాప్తోమణిసారఖణ్డన మహాగ్రన్ధసమగ్రంతత

స్సద్భక్తిర్హృదయహస్రయుక్తిర భవద్దుర్వాదిగర్వాపహా ॥ (14)

శ్రీశుద్ధసత్వాఖ్యగురోఽపసిద్ధాత్స్వదేశికాత్తా దృశతాతపాదాత్ ।

వేదాంతశాస్త్రద్వితయం రహస్యవ్యాఖ్యానజాతం తదనుప్రపేదే ॥ (15)

శ్రీశుద్ధసత్వోగురురస్యతాతో ధూళ్యక్షరాణాంప్రథమోపదేష్టా ।

బ్రహ్మోపదేష్టానిగమోపదేష్టా మనుద్వయశ్లోకవరోపదేష్టా ॥ (16)

నమానగాధాద్యఖిలోపదేష్టా వేదాన్తశాస్త్రద్వితయోపదేష్టా ।
రహస్యశాస్త్రస్యతతోపదేష్టానిత్యార్పణాచారశతోపదేష్టా ॥ (౧౭)

సర్వాణిశాస్త్రాణి పునర్నిరీక్ష్య పరీక్ష్యుచై తానితదర్థసారమ్ ।
విద్యాగ్నిజాతాయదదౌదయాభు స్సద్విద్యహర్షోవికసన్మనీషః ॥ (౧౨)

శిరోమణిగ్రంథనిరూపణేన నిరఙ్కుశంకల్పితయక్షిజాగః ।
కలాదధానస్సకలాస్సమగ్రః పర్వోల్లసచ్చల్లసనమోబభాసే ॥ (౧౯)

మాధైవ్యధైర్యాయుభుధైన్య మస్థిర్వివాదయుద్ధంవివిధంవిధాయ ।
నిర్జితగర్జన్నిజయుక్తజాతైః పక్షయంతిక్ష్మాధిపతేరరక్ష ॥ (౨౦)

పై శాఖమానే వరదాధిరాజ మహోత్సవేనర్వదిశాముఖేభ్యః ।
సమాగతాప్రాధమతీ బుధాగ్ర్యాన్వాదాహవే మోదయతిన్య

శ్రీమద్భాగవదోత్సవే భగవత్ శ్రీవేంకటాద్వీశితు యుక్త్యా || (౨)
స్వామ్యాజ్ఞానిపసంయమిక్షితి భృతాసంమానితస్సత్కృతః ।

విద్యద్భిర్విజ్ఞైర్విక స్వరమతిర్విస్తృత్యవాదాహవం
తర్కాతర్కిపరాక్రమం ప్రకటయజ్జేజీయతేదేశికః ॥ (౨౨)

పరిబృథవిబుధానామ గ్రగణ్యః ప్రసిద్ధః
ప్రతిభటజనమూర్ధన్యస్త పాదామ్బుజాతః ।
పరిహృతనిజగర్వ ప్రజ్ఞయాశ్రీమహర్ష
స్స కలనుగుణసింధుస్సిద్ధురాద్రాసమిచ్ఛే ॥ (౨౩)

శ్రీమద్భామునదేశికోయమఫవా శ్రీభావ్యకారోగురు
ర్యద్వావేదశిరోగురుర్ఘనగురుఃపూర్ణావకారకిము ।
కింనుస్యాదురగస్సహ ప్రపదనకింవాతురక్షనన
స్సర్వేషాంశ్చసమప్తిరేషవిదితం శ్రీకాశికోదేశికః ॥ (౨౪)

దుర్వాదిదంతావళ దర్పహంతా పుష్పానుపుష్పోదిత తర్కదంష్ట్రమ్ ।
 వేదా నైవిద్యావివేచన విహారీరామానుజార్యఃప్రతిభాతీసింహః॥ (౨౧)
 కాశ్చీపురేకల్పక సార్వభౌమః కాతుస్కుతస్తామకరేణుసింహః ।
 సర్వాణిశాస్త్రాణి సమగ్రకోశః ప్రధీక్షణాః పాఠయతిప్రసిద్ధాన్॥ ౨౨

ఆద్యోరామానుజగురు రివప్రేరితఃప్రీతిపూర్వం
 హస్తీశేనప్రతిభటజనాః పాణ్డ్యభూషాఃబుధేన్ద్రాన్ ।
 జేతుంరామానుజగురు రసావద్వితీయోద్వితీయః
 కాశ్చీపురార్యస్వజనసహితో రజ్జధామ్నాజ్జగము ॥ (౨౩)

యస్మిన్ గేహన్నిర్గతే రజ్జవీద్యాంసర్వాచార్యే సర్వతస్త్రస్వతస్త్రే ।
 విద్యత్సంక్లృప్తస్సంకయం ఛేత్తుకామాస్తత్తత్తస్త్రే సర్వతోవేష్టయన్తి ॥
 వేదస్మృత్యాంసేతిహాసే పురాణేశజ్జేతర్కే వేదమూలేప్రబంధే ।
 మీమాంసాయాంనాటకేలబ్ధుతౌవాతద్వద్విద్వాన్విద్యతేనాత్రలోకే॥

లోకేశకశ్చిద్వేదమాత్రేప్రవీణశ్చజ్జే కశ్చిత్తర్కమాత్రేతథాన్యః ।
 మీమాంసాయాంకేచన ప్రౌఢయుక్తాస్సన్వమీసాయం సర్వవిద్యాసమే
 వేదైఃకావ్యైర్హస్త్యతే మాదృశానాం [తః॥
 కావ్యం శాస్త్రైశ్చాస్త్రధీరాగమానైః ।

వేదాంతాస్తు దావిదైన్దైః ప్రబంధైః
 సర్వత్రాసౌ సంతత వ్యాప్తబుద్ధిః॥ (౩౧)

క్షమాసాపరాధే దయాధీనజన్తౌ ప్రమాసర్వశాస్త్రేపరేషూపకారః ।
 క్రమాంతాతిథాటీరమాకాంతభక్తీరమన్తేగుణౌ ఘానసదాలక్ష్యణార్థే॥
 సౌలభ్యసౌశీల్యవినితి శాన్తిక్షమాకృపారజ్జకతార్జ్వవాని ।
 గామీఋగ్యమాదార్యమభిజ్ఞతాచ సర్వవియత్సంస్వజనాభిమానః॥ ౩౨

కృతిస్థిరత్వం సమతాభిముఖ్యం వాత్సల్యసౌశీల్యరసజ్ఞతాశ్చ
 ప్రియోక్తిపూర్వం సుముఖాస్సమస్తాస్తస్మిన్ గుణావిస్మయమావహంతి
 తైదుష్యంయస్య దృష్ట్వావిబుధపరిబృథాస్సాధునమాః ప్రహృష్టాః
 స్తోత్రంకుర్వంతిపూర్వ ప్రథితజలనిధిప్రౌఢవాగ్దుమ్భకమ్భాః ।
 శ్రుత్వాయస్య ప్రశంసాంసహతినితరాం వారయత్యాదీనూక్త్యా
 సాయంరామానుజార్య స్సఖమిహవసతాచ్ఛ్రీనివాసావతారః ॥

పారాశర్యవచస్సధాం ప్రతిదినంప్రాతఃపిబన్పాయయన్
 ప్రౌఢైశ్చిష్టజనైః పరస్పరధృతప్రేమ ప్రకృష్టైర్వృతః ।
 మధ్యేవృద్ధజనాన్యతీసు పగతాన్సర్వాంశ్చ సంమానయన్
 వీడ్వాన్కౌశికదేశికో విజయతామత్రైవరజ్ఞతే ॥

(31)

శ్రీమద్ధావిడవేదమాళి వివృతినంసేవితస్సాత్వికై
 ర్వాక్యకుర్వన్సరసం చమత్కృతియుతం వ్యాసజ్ఞవైదేశికః ।
 పూర్వాచార్యకటాక్షవైభవ వశాత్పుష్టానుపుష్టార్థధీ
 వీడ్వాన్మానసవిస్మయంవితసుతేవిద్యానిధిదేశికః ॥

(32)

మాహాదేశికచణ్డమారుత ముఖగ్రన్థావగాహస్ఫుర
 త్తాదృక్తర్కనఖావళి ప్రతిహతప్రత్యర్థిదంతావళిః ।
 శ్రీరక్తేశనుమేరు శృంగరచితావాసాగ భీరధ్వనిః
 శ్రీరామానుజదేశికో విజయతే కణ్ఠిరవాక్రేసరః ॥

(33)

సహస్రగాధావివృతినమగ్రాం సంపూర్తికాలే సరసంసభాయామ్ ।
 జవాదుపస్యన్యతియామమాత్రే రామానుజార్యః కలివైరిసింహః ॥

(౬)

ప్రాప్తేకార్తికమాసినమ్భుతధన శ్రీశుద్ధసత్వాభిధా
చార్యస్యాత్మగురోః పితృశ్చత్రభిషక్తారేవతారేవరే ।
ప్రాప్తాశ్చిష్యజనాన్విలక్షణతరాన్మృష్టోదనైర్భాగవాన్
సన్తుష్టాన్కురుతే గుణానవధికశ్రీకాశికోదేశికః ॥ (౪౦)

మహాకులమహాచారమహావిద్వాన్మహాగురుః ।
మహానిధిర్మహాదేవోమమరామానుజోగురుః ॥ (౪౧)

రామానుజార్యవరదార్యమహార్యతుల్యః
శాస్త్రేషు వేదవిషయేద్రవిడప్రబంధే ।
ఆచారభక్తిపనయాదివిరక్తతాను
రామానుజోగురువరోవిబుధాగ్రగణ్యః ॥ (౪౨)

తర్కేకర్కశతర్కధిక్రమితీ మహాసామర్థ్యసర్వోత్తర
శ్చబ్దశేషగవీషుశేషసదృశోమీమాంసయాజైమినిః ।
వేదాన్తేషువిశృంభలప్రస్థమరప్రజ్ఞాపయోవారిధి
శ్వేదవ్యాససమః ప్రబంధశతజ్ఞదామానుజోదేశికః ॥ (౪౩)

దీనారాణాం సహస్రం తృణమివమనుతే రాజభిః ప్రేమదత్తం
స్వప్నేష్యన్యస్య నారీంశవమివ మనుతేసాత్విక శ్శాస్త్రవశ్యః ।
గోష్ఠీంశ్రీవైష్ణవానాం గురురితిమనుతే బాష్పవిష్పవ్రతే
స్వామీరామానుజార్యోవిలసతి భువనేవేంకటేశావతారః ॥ (౪౪)

సమాధికవినాకృతస్సకల తన్త్రసన్తర్కజై
శ్యమాదిగుణసంయుజై స్సకలదేశికారాధితైః ।

విలక్షణకులోద్భవైర్గురుతయావృతస్సత్వికై
స్సలక్షణగురుస్సదావసతి మామకేమానసే ॥ (౪౧)

సేవ్యతే వపుషాసాక్షాద్ధ్యాయతేమనసాపునః ।
స్తూయతేమనసానిత్యం కాశికోదేశికోత్తమః ॥ (౪౨)

శ్రీవైష్ణవేశవదవజ్జుజ సజ్జనిద్ధ
ధ్యానావరోధన తదీయమనోహరాజ్ఞః ।
కాలంక్షిపన్నిగమమాళియాగంవిపుణ్వ
ధ్యేయస్సదాకుశికదేశికలక్షణార్థః ॥ (౪౩)

ప్రౌఢంశ్రీభావ్యభావం యతిపతికరుణాసార పూర్ణైకటాక్షై
స్సూక్ష్మంసమ్యగ్విగాహ్య శ్రిణజనతతగే బోధయన్మజ్జునూత్త్యై ।
సాయంశ్రీవత్సచిన్తో గురురివకధితైః ప్రౌఢవిద్యజ్జనామైః
సాక్షాద్రామానుజార్యో దశశతసుమనస్సజ్జ సంచీవితస్సాన్యత్ ॥ (౪౪)

సుధామధురనూక్తిభిస్సు మనసాంమనోరజ్జయన్
కథాహవఘటోద్ధతాన్మతినయూక్తిభిః ఖండయన్ ।
సుధావచనదూరగో మురరిపోరతీవప్రియో
యథామతి బుధాధిపః కుశికదేశికస్తూయతే ॥ (౪౫)

పితామహం లక్షణదేశికేంద్రం శ్రీశుద్ధసత్త్వం పితరంగురుశ్చ
విద్యానిధిర్వైభవతోతిశేతేరామానుజార్యో మహనీయచర్యః ॥ (౪౬)

శ్రుతప్రకాశికాటీకాం కుర్వన్కష్టకముద్ధరన్ ।
సంసారాదుద్ధరన్ శిష్యాల్లక్ష్యతేలక్ష్యణోగురుః ॥ (౪౭)

(౨)

పూర్ణాయశ్శతవాన యత్నధనవానారోగ్య వానోభ్యగవా
న్విద్వాసాత్విక శిష్యవాంస్తనుజవాన్నిత్యంమనస్తుష్టిమాన్ ।
ష్టైశ్శాశ్విత కీర్తిమాన్విజయ వానుత్సాహవానాభ్యగవాన్

శ్రీమాల్లక్షణ దేశికోద్విజగురు ర్వర్ణాయతం వర్ధతామ్ ॥ (౧౨)

రామానుజోమమగురుస్తమహం ప్రపద్యే

రామానుజేన ననమోస్తినమోస్తుతస్తే ।

రామానుజాన్నచపరోవిబుధోస్మిదానాః

రామానుజేమమమనోఽపరలక్షణార్థే ॥ (౧౩)

ప్రబంధమేనంపతతాం నరాణాంసద్యః ప్రసన్నస్సరసీరుహాక్షరిః

నన్తానవృద్ధిం ధనధాన్యవృద్ధి మారోగ్యమాయుశ్శతమాతనోతు ॥ (౧౪)

పతతాంశతకం వయసాంశతకం పతకంకటకం ప్రదదాతుహరిః ।

అశనవ్యసనం భవనంకవనం గురుతుల్యమతిం ధనధాన్యతతిమ్ ॥ (౧౫)

శ్రీశుద్ధసత్వరామానుజార్యాణాం

వైభవంసమూర్ధమ్

